

مقدمة ابن الصلاح
HADİS İLİMLERİ

تقی الدین عثمان بن عبدالرحمن المعروف بابن الصلاح

İBN-İ SALAH ŞEHREZORÎ

TERCÜME
MEHMET GARİP ÖZER

TASHİH VE TAHKİK
MEHMET ALİ ARSLAN

دار النشر

مقدمة ابن الصلاح

HADİS İLİMLERİ

تقی الدین عثمان بن عبدالرحمن المعروف بابن الصلاح

İBN-İ SALAH ŞEHREZORÎ

TERCÜME

MEHMET GARİP ÖZER

Tashih ve tahkik

MEHMET ALİ ARSLAN

İBNU'L SALAH

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Osman bin Abdürrahmân bin Osman bin Mûsâ bin Ebî'n-Nasr el-Kürdî eş-Şehrezûrî'dir. Künyesi, Ebû Amr, lakabı Takıyyüddîn olup, İbn-i Salâh ismi ile tanınmıştır. 577 (m. 1181)'de doğdu. 643 (m. 1245) senesinde vefât etti. Lügat ve edebiyat ilminde de âlim idi. Önce babasından ders alıp, fıkıh ilmini öğrendi. Babası Abdürrahmân bin Osman zamanında, âlimler arasında parmakla gösterilen meşhûr bir âlim idi. Oğluna bir müddet ders verdikten sonra, ilim öğrenmesi için Musul'a gönderdi. Musul'da İbn-üs-Semin ismiyle meşhûr Ebû Ca'fer Abdullah bin Ahmed el-Bağdâdî'den hadîs-i şerîf dinledi. Sonra Bağdad'a gitti. Orada Ebû Ahmed bin Sekine ve Amr İbni Taberzed'den hadîs-i şerîf dinledi. İlim öğrenmek için pekçok yere gitti. Hemedan'da; Ebû'l-Fadl İbn-ül-Ma'zem'den, Nişâbûr'da; Mensûr, Müeyyid, Zeyneb binti Ebî'l-Kâsım ve bunların tabakalarından, Merv'de; Ebû Muzaffer İbni Sem'ânî ve diğerlerinden, Dimeşk'da; Kâdı Cemâleddîn Abdüssamed İbni el-Hârestânî, Şeyh Muvaffakuddîn Makdisî, Şeyh Fahrüddîn İbni Asâkir'den Haleb'de; Ebû Muhammed bin Alvân'dan, Harran'da; Hâfız Abdülkâdir'den hadîs-i şerîf işitip, ilim aldı. Şafîî mezhebi âlimlerinden olup, fıkıh ilminde derin âlim idi. Gittiği her yerde insanlar ondan çok istifâde etmiştir. Kudûs'de Nâsiriyye Medresesi'nde, Eşref bin Melik-ül-âdil el-Eyyûbî'nin yaptırdığı Dâr-ül-hadîs Medresesi'nde ve eş-Şamîyet-is-sugrâ Medresesi'nde müderrislik yaptı, ders verdi.

Talebelerinden olan İbn-i Hilligân onun için şöyle demiştir: "Asrında, tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde en meşhûr âlim idi..."

İbn-i Hâcib de "Mu'cem"inde onun için; "Büyük bir âlim, emsalini geçmiş, usûl ve fûrû' ilminde mütebahhir, çok derin bir âlim idi. İlim husûsunda çok gayretli idi. Hattâ çalışması, ibâdet ve tâatı darb-ı mesel hâline gelmiştir" dedi.

İbn-i Salâh'dan hadîs-i şerîf rivâyet eden zâtlar şunlardır: Fahrüddîn Ömer el-Kerhî, Mecdüddîn İbn-ül-muhtâr, Şeyh Tâcüddîn Abdürrahmân, Şeyh Zeynüddîn Fârûkî, Kâdı Şihâbüddîn Cevri, Hatîb Şerefüddîn Ferâvî eş-Şihâb Muhammed bin Şeref, es-Sadr Muhammed bin Hasen el-Ermevî, el-İmâd İbn-ül-Bâlisi, Şeref ibn-ül-Hatîb el-Âbârî, Nâsirüddîn Muhammed İbn-i Muhtâr, Kâdı Ebû'l-Abbâs Ahmed bin Ali Ceylî, eş-Şihâb, Ahmed bin el-Afîf ve diğerleri. Şu zâtlar da ondan fıkıh ilmini öğrenmiştir. Şemsüddîn Abdürrahmân bin Nûh, Kemâlüddîn Selâr, Takıyyüddîn bin Rezîn el-Kâdı ve diğerleri.

Fetvâları olup, ba'zı talebeleri tarafından toplanmıştır. Eserleri meşhûr olup; Ma'rifetü envai ulûmü hadîs, (Mukaddime-i İbn-i Salâh), Mecnûâtı fetâvâ, Şerhi Müslim, İşkâlât al-el-Vesît, Edeb-ül-müftî vel-Müstefî, Fevâid-ür-Rihle, Tabakât-ı fukahâ-i Şâfiyye gibi eserleri vardır.

İbn-i Salâh, zamanının en meşhûr âlimlerinden olup, çok sevilen bir zât idi. Cenâze namazını kılmak için büyük bir kalabalık toplandı. Şam Câmii'nde iki defa cenâze namazı kılındı. Safiyye kabristanına defn edildi. Ömrümde hiç bir küçük günah işlemedim" demiştir.

İbn-i Salâh hazretlerinin yazdığı muhtasarun fî ilm-il-hadîs isimli eserinden seçmeler: (Bu kitap, Süleymâniye Kütüphânesi'nin Ayasofya kısmında, 833 numarada mevcûttur.) "Zamânımızdaki insanların farzları ve vâcibleri yapmakta gevşek davrandıklarını, sünnet ve mendublardan yüz çevirdiklerini, Allahü teâlânın râzı olmadığı işlerle uğraştıklarını görünce, ibâdetlerin faziletlerine, terkedildiklerinde verilecek ceza ve çekilecek azaplara dâir hadîs-i şeriflerden bir kısmını bir araya getirmek istedim. Belki bunları duyup, kulak veren, anlayan ve bunlarla amel eden olur ve bunlardan başkalarının da öğrenmelerine vesile olanlar çıkar. Allahü teâlâdan dileğim odur ki, hüsn-i niyetle (iyi niyetle) hazırladığım bu eseri, af ve mağfiret olunmama ve "Onlara hiç bir korku yoktur ve onlar mahzûn da olmayacaklardır." (Bekâra-274) meâlindeki âyet-i kerîmede bildirilenlerin derecelerine yakın olmama vesile kılmasıdır.

بسم الله الرحمن الرحيم

قال الشيخ الإمام الحافظ، مفتي الشام، تقي الدين، أبو عمر، عثمان بن عبد الرحمن بن عثمان بن موسى بن أبي نصر، النصري الشهرزوري الشافعي، المعروف (بابن الصلاح)، عليه الرحمة: () ربنا آتنا من لدنك رحمة وهبنا لنا من أمرنا رشداً).

الحمد لله الهادي من استهداه، الواقى من اتقاه، الكافي من تحرى رضاه، حمداً بالغاً أمد التمام ومنتهاه. والصلاة والسلام الأتمان الأكملان على نبينا والنبين، وآل كل، ما رجا راج مغفرته ورحمناه، آمين.

MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ

İbn-i Salâh olarak bilinen Şeyh, İmâm, Hâfız, Şamın müftüsü, şeyhü'l İslam Takiyyuddin Ebu Amr Osman ibn-i Abdurrahman ibn-i Musa ibn-i ebi Nasr En-Nasrî Şehrezûrî eş-Şafîî dedi ki: "Rabbimiz, bize katından bir rahmet ver ve bizim için şu işimizden bir kurtuluş yolu hazırla." (Kehf:10)

Zamanın tamamını kapsayan bir övgü ile hamd; kendisinden hidayet dileyeni hidayete erdiren, kendisinden sakınanı koruyan, rızasını dileyene kâfi gelen Allahadır. Onun mağfiret ve rahmetini dileyen biri dilediği müddetçe en kâmil manada salât ve selâm peygamberimize (s.a.v.), diğer peygamberlere ve hepsinin âline olsun. Şüphesiz hadis ilmi, fazîletli ilimlerin en faziletliyelerinden ve yararlı bilimlerin en yararlılarındandır. Onu kadri yüce, büyük insanların hepsi sever ve âlimlerin muhakkîk ve kâmilleri ona önem verir. İnsanların rezil ve sefih olanlarından başkası onu kerîh görmez. O bütün çeşitleriyle ilimlerin içine en fazla dâhil olandır. Özellikle de en gözde ilimlerden biri olan fıkıh ilmine. İşte bu yüzden fakîh musanniflerden onu ihmal edenlerin yanlışları çok olmuştur ve ondan nasiplenmeyen âlimlerin konuşmalarında bozukluk zâhir olmuştur.

هذا: وإن علم الحديث من أفضل العلوم الفاضلة، وأنفع الفنون النافعة، يحبه ذكور الرجال وفحولتهم، ويُعنى به محققو العلماء وكملتهم، ولا يكرهه من الناس إلا رذلتهم وسفلتهم. وهو من أكثر العلوم توجاً في فنونها، لا سيما الفقه الذي هو إنسان عيونها. ولذلك كثر غلط العاطلين منه من مصنفى الفقهاء، وظهر الخلل في كلام المخلين به من العلماء. ولقد كان شأن الحديث فيما مضى عظيماً، عظيمة جموع طلبته، رفيعة مقادير حفاظه وحملته. وكانت علومه بحايثم حية، وأحيان فنونه ببقائهم غضة، ومغانيه بأهله آهلة فلم يزالوا في انقراض، ولم يزل في اندراس، حتى آضت به الحال إلى أن صار أهله إنما هم شردمة قليلة العدد، ضعيفة العدد. لا تغني على الأغلب في تحمله بأكثر من سماعه غفلاً، ولا تعنى في تقيده بأكثر من كتابته عطلاً، مُطَّرَحِينَ علومه التي بها جل قدره، مباعدين معارفه التي بها فخم أمره. فعين كاد الباحث عن مشكله لا يلقى له كاشفاً، والسائل عن علمه

Şüphesiz geçmişte hadisin konumu çok büyüktü ve hadis talebelerinin büyük toplulukları vardı. Hadis hâfız ve taşıyıcılarının kadri yüce idi. Hadis ilimleri onların hayatıyla hayatdâr idi ve hadis sanatının çeşitleri onların bekâsıyla tazeliğini koruyordu. Fakat asırların geçmesiyle inkırâd (Nesillerin ölüp gitmesi, kırılması) ve indirâs'a (İzi, eseri silinmek) uğramaktan zail olmadılar. Durum öyle bir hale geldi ki; hadis ehli sayıları az, hazırlığı zayıf, kadir kıymetlerinin yüceldiği hadis ilimlerini bir kenara atarak ve kendisiyle konumlarının büyüdüğü hadis mearifinden uzaklaşarak, hadis yüklenme konusunda genellikle gâfil bir şekilde işitmekten fazla bir şeye itina göstermeyen, hadisi kayıt altına alma konusunda atıl bir şekilde yazmaktan fazla bir şeye özen göstermeyen bir topluluğa dönüştüler.

İşte neredeyse bu ilmin müşküllerini araştıran birinin bunu açıklayacak bir kimse bulamadığı onun ilimlerinden soran bir

لا يلقى به عارفاً، من الله الكريم تبارك وتعالى عليّ - وله الحمد - أن أجمع بكتاب (معرفة أنواع علوم الحديث)، هذا الذي باح بأسراره الخفية، وكشف عن مشكلاته الأبية، وأحكم معاقده، وأقعد قواعده، وأنار معامله، وبين أحكامه، وفصل أقسامه، وأوضح أصوله، وشرح فروعہ وقصوله، وجمع شتات علومه وفوائده، وقصص شوارد نكتہ وفرائده. فالحمد العظيم - الذي بيده الضر والنفع، والإعطاء والمنع - أسأل، وإليه أضرع وأبتهل، متوسلاً إليه بكل وسيلة، متشفعاً، إليه بكل شفيع، أن يجعله ملياً بذلك وأملئ، وفيّاً بكل ذلك وأوفى. وأن يعظم الأجر والنفع به في الدارين، إنه قريب مجيب. وما توفيقي إلا بالله عليه توكلت وإليه أنيب.

kimsenin ârif bir kimseye rastlayamadığı bir esnada kerim olan Allah tebâreke ve teâla (Bütün övgüler onadır) Bizi bu ilmin gizli sırlarını açıklayan, müşkil konularını açığa çıkaran, kapalı konularını çözen, kaidelerini yerleştiren, bilgilerini aydınlığa kavuşturan, hükümlerini beyân eden, kısımlarını birbirinden ayıran, asıllarını izah eden, ayrıntı ve fasıllarını şerh eden, dağınık konularını ve faydalarını bir araya toplayan, nefis nüktelerini ve eşsiz meselelerini ortaya çıkaran bu “marifetu envai ilmi'l hadis” (Hadis ilmi çeşitlerini tanıma) kitabıyla nimetlendirdi.

Ben bütün vesilelere yapışarak, bütün şefaathçileri şefaathçi kılarak, zarar ve yararın, bağış ve ondan mahrum bırakmanın elinde olduğu yüce Allah'tan diliyorum ve ona tazarru ile yalvarıyorum ki bu kitabı bununla uzun bir zaman yaşatsın ve ona mühlet versin ki bu ilmin tamamının hakkını versin, ifâ etsin. Dünya ve ahirette onun ecrini ve ondan yararlanmayı çoğaltsın, büyütsün. Şüphesiz O yakındır, dualara icabet edendir. “Benim yardımım ancak Allah'tandır. Ona tevekkül ettim ve Ona yöneldim.” (Hud: 88)

وهذه فهرسة أنواعه: فالأول منها: معرفة الصحيح من الحديث.

الثاني: معرفة الحسن من الحديث.

الثالث: معرفة الضعيف من الحديث.

الرابع: معرفة المسند.

الخامس: معرفة المتصل.

السادس: معرفة المرفوع.

السابع: معرفة الموقوف.

الثامن: معرفة المقطوع، وهو غير المنقطع.

التاسع: معرفة المرسل.

العاشر: معرفة المنقطع.

(6) الحادي عشر: معرفة المعضل، ويليهِ تفرّيعات، منها في الإسناد المعنعن، ومنها في

التعليق.

❖ İşte şu aşağıdakiler onun çeşitlerinin fihristidir:

1. Sahih hadis
2. Hasen hadis
3. Zayıf hadis
4. Müsned hadis
5. Muttasıl hadis
6. Merfu' hadis
7. Mevkuf hadis
8. Maktu' hadis (Bu, munkati hadisten başka bir çeşittir.)
9. Mürsel hadis
10. Munkati' hadis
11. Mu'del hadis. Bununla beraber bazı açıklamalar vardır. Bu açıklamaların bir kısmı muan'an isnad, bir kısmı ise ta'lik hakkındadır.

الثاني عشر: معرفة التدليس وحكم المدّلس.

الثالث عشر: معرفة الشاذ.

الرابع عشر: معرفة المنكر.

الخامس عشر: معرفة الاعتبار والمتابعات والشواهد

السادس عشر: معرفة زيادات الثقات وحكمها

السابع عشر: معرفة الأفراد.

الثامن عشر: معرفة الحديث المعلن.

التاسع عشر: معرفة المضطرب من الحديث.

العشرون: معرفة المدرج في الحديث.

الحادي والعشرون: معرفة الحديث الموضوع.

الثاني والعشرون: معرفة المقلوب.

الثالث والعشرون: معرفة صفة من تقبل روايته ومن تُرد روايته.

-
12. Tedlîs ve mudellesin hükmü
 13. Şaz hadis
 14. Münker hadis
 15. İtibar, mutabiat ve şevahid
 16. Sika ravilerin fazlalıkları ve bunun hükmü
 17. Müfred hadis
 18. Mualllel hadis
 19. Mudtarib hadis
 20. Hadiste idrac
 21. Mevdu hadis
 22. Maklûb hadis
 23. Rivâyeti kabul edilenler ve reddedilenlerin sıfatları

- الرابع والعشرون: معرفة كيفية سماع الحديث وتحمله، وفيه بيان أنواع الإجازة وأحكامها وسائر وجوه الأخذ والتحمل، وفيه علم جم.
- الخامس والعشرون: معرفة كتابة الحديث وكيفية ضبط الكتاب وتقييده، وفيه معارف مهمة رائقة.
- السادس والعشرون: معرفة كيفية رواية الحديث وشرط أدائه وما يتعلق بذلك، وفيه كثير من نفائس هذا العلم.
- السابع والعشرون: معرفة آداب المحدث.
- الثامن والعشرون: معرفة آداب طالب الحديث.
- التاسع والعشرون: معرفة الإسناد العالي والنازل.
- الحوفي ثلاثين: معرفة المشهور من الحديث.
- الحادي والثلاثون: معرفة الغريب والعزيز من الحديث.
- الثاني والثلاثون: معرفة غريب الحديث.
- الثالث والثلاثون: معرفة المسلسل.

-
24. Hadis işitme ve yüklenme durumu ve bu kısım içinde icaze çeşitleri ve hükümleri ile diğer hadis alma ve taşıma vecihleri
25. Hadis yazma, kitabı zabt ve kayıtlandırmanın keyfiyeti. Bu konuda önemli bilgiler
26. Hadis rivâyetinin keyfiyeti, edâ şartları ve bununla alakalı konular. Bu kısmın içinde bu ilmin nefis bilgileri
27. Muhaddisin adabı
28. Hadis tâlibi'nin adabı
29. Yüksek ve düşük isnad
30. Meşhur hadis
31. Garip ve Aziz hadis
32. Hadislerdeki garip (lafız)lar
33. Müselsel hadis

- الرابع والثلاثون: معرفة ناسخ الحديث ومنسوخه.
 الخامس والثلاثون: معرفة المصحف من أسانيد الأحاديث ومتونها.
 السادس والثلاثون: معرفة مختلف الحديث.
 السابع والثلاثون: معرفة المزيد في متصل الأسانيد.
 الثامن والثلاثون: معرفة المراسيل الخفي إرسائها.
 التاسع والثلاثون: معرفة الصحابة رضي الله عنهم.
 الحادي أربعين: معرفة التابعين رضي الله عنهم.
 الحادي والأربعون: معرفة أكابر الرواة عن الأصاغر.
 الثاني والأربعون: معرفة المذبح وما سواه من رواية الأقران بعضهم عن بعض.
 الثالث والأربعون: معرفة الإخوة والأخوات من العلماء والرواة.
 الرابع والأربعون: معرفة رواية الآباء عن الأبناء.
 الخامس والأربعون: عكس ذلك: معرفة رواية الأبناء عن الآباء.

-
34. Nâsıh ve mensûh hadis
 35. Hadis isnad ve metinlerinden musahhaf olanlar
 36. İhtilâflı hadisler
 37. Muttasıl isnadlardaki ziyadelikler
 38. İrsâli gizli olan Mürseller
 39. Sahâbe'nin (Allah hepsinden razı olsun) tanınması
 40. Tabîîn'in (Allah hepsinden razı olsun) tanınması
 41. Küçüklerden rivâyet eden büyük râviler
 42. Müdebbec ve onun dışında akranların bazılarının bazılarında rivâyet etmesi
 43. Ulemâ ve râvilerden kardeş olanlar
 44. Baba'nın oğuldan rivâyet etmesi
 45. Bunun tersi. Oğulun babadan rivâyet etmesi

السادس والأربعون: معرفة من اشترك في الرواية عنه راويان متقدم ومتأخر، تباعد ما بين وفاتيهما.

السابع والأربعون: معرفة من لم يرو عنه إلا راوٍ واحد.

الثامن والأربعون: معرفة من ذكر بأسماء مختلفة أو نعوت متعددة.

التاسع والأربعون: معرفة المفردات من أسماء الصحابة والرواة والعلماء.

الحوفي خمسين: معرفة الأسماء والكنى.

الحادي والخمسون: معرفة كنى المعروفين بالأسماء دون الكنى.

الثاني والخمسون: معرفة ألقاب المحدثين.

الثالث والخمسون: معرفة المؤتلف والمختلف.

الرابع والخمسون: معرفة المتفق والمفترق.

الخامس والخمسون: نوع يتركب من هذين النوعين.

46. Vefâtları arasında uzun bir zaman olan mütekaddîm ve müteahhîr iki râvî'nin kendisinden rivâyet etmede müşterek olduğu kimseler

47. Kendisinden bir tek râvî'nin rivâyette bulunduğu kimseler

48. Değişik isimlerle veya birkaç sıfatla zikredilenler

49. Sahâbe, râvî ve âlimlerden isimleri müfred olanlar

50. İsim ve künyeler

51. Künyeleriyle değil de isimleriyle tanınanların künyeleri

52. Muhaddislerin lakâpları

53. Mu'telef ve muhtelef

54. Müttefik ve müfterik

55. Bu iki çeşitten meydana gelen bir başka çeşit

- السادس والخمسون: معرفة الرواة المتشابهين في الاسم والنسب، المتميزين بالتقديم والتأخير في الابن والأب.
- السابع والخمسون: معرفة المنسوين إلى غير آبائهم.
- الثامن والخمسون: معرفة الأنساب التي باطنها على خلاف ظاهرها.
- التاسع والخمسون: معرفة المبهمات.
- الموفي ستين: معرفة تواريخ الرواة في الوفيات وغيرها.
- الحادي والستون: معرفة الثقات والضعفاء من الرواة.
- الثاني والستون: معرفة من خلط في آخر عمره من الثقات.
- الثالث والستون: معرفة طبقات الرواة والعلماء.
- الرابع والستون: معرفة الموالى من الرواة والعلماء.
- الخامس والستون: معرفة أوطان الرواة وبلدانهم.

-
56. İsim ve nesepte benzeyip baba ve oğulda takdim ve te'hir ile birbirinden ayrılan râviler
57. Babalarından başkasına nispet edilenler
58. Bâtın'ı zâhirine muhâlif olan nesepler
59. Mübhemâtlar
60. Râvilcrin vefât ve başka konularda tarihleri
61. Güvenilir ve zayıf râviler
62. Ömrünün sonunda hadisleri karıştıran güvenilir râviler
63. Râvi ve âlimlerin tabakaları
64. Râvi ve âlimlerden mevâli olanlar
65. Râvilerin vatan ve beldeleri

وذلك - أي النوع الخامس و الستون - آخرها، وليس بآخر الممكن في ذلك، فإنه قابل للتبويب إلى ما لا يحصى، إذ لا تحصى أحوال رواة الحديث وصفاتهم، ولا أحوال متون الحديث وصفاتها، وما من حالة منها ولا صفة إلا وهي بصدد أن تفرد بالذكر وأهلها، فإذا هي نوع على حياله، ولكنه نصب من غير أرب، وحسبنا الله ونعم الوكيل.

İşte bu sonuncusudur. Fakat bu konuda mümkün olan en son değildir.¹ Çünkü bunları sayılamayacak kadar çok çeşitlendirmek mümkündür. Zirâ hadis râvilerinin hal ve sıfatları da, hadis metinlerinin hal ve sıfatları da sayılamayacak kadar çoktur ve bu hal ve sıfatlardan her birinin tek başına ele alınması gerekir. Böylece bunlar başlı başına bir çeşide dönüşür. Fakat bu ihtiyaç olmaksızın zahmet ve meşakkate girmektir. Bize Allah yeter. O ne güzel vekîldir.

¹ Suyuti "Tedribur ravi" isimli eserinde 93 çeşide ulaşmıştır. Sehavi de İbni Mülekki'nin "Tezkire"sinin şerhinde bunların 100'den fazla olduğunu söylemiştir.

النوع الأول من أنواع علوم الحديث: معرفة الصحيح من الحديث

اعلم - علمك الله وإياي - أن الحديث عند أهله ينقسم إلى صحيح وحسن وضعيف:

أما الحديث الصحيح: فهو الحديث المسند، الذي يتصل إسناده بنقل العدل الضابط عن العدل الضابط إلى منتهاه، ولا يكون شاذاً، ولا معللاً.

وفي هذه الأوصاف احتراز عن المرسل، والمقطوع، والمعضل، والشاذ، وما فيه علة قاذحة، وما في راويه نوع جرح. وهذه أنواع يأتي ذكرها إن شاء الله تبارك وتعالى.

فهذا هو الحديث الذي يحكم له بالصحة بلا خلاف بين أهل الحديث.

HADİS İLİMLERİ

Bil ki; -Allah sana ve bize öğretsin- hadisler, ilim ehli âlimlerin görüşüne göre Sahih, Hasen ve Zayıf olmak üzere üçe ayrılır.

BİRİNCİ ÇEŞİT

SAHİH HADİS

Bu hadis çeşidi; isnadın sonuna kadar, adalet sahibi zâbıt² birisinin, kendisi gibi adalet sahibi zâbıt birisinden naklettiği, isnadında kopukluk olmayan, şaz ve muallal (illetli) olmayan müsned hadistir.

Bu tanımda geçen sıfatlarla Sahih hadis; Mürsel, Münkati, Mu'del, Şaz, kendisinde sıhhatine zarar veren bir illet bulunan ve râvisinde bir çeşit Cerh (Adaleti yaralayıcı vasıf) bulunan hadislerden ayrılmıştır. Bu hadislerin tanımı inşallah ilerde zikredilecektir.

İşte bu hadis çeşidi, hadis âlimleri arasında ihtilaf olmaksızın sıhhatine hükmedilen hadis çeşididir.

²Burada "zabt" kavramından kastedilen 'ba, ta, cim' gibi noktalı harflerin noktalamalarını ve şekil dediğimiz i'rab hareketlerini kayıt altına almaktır. Dolayısıyla "zabt" ise bunları yapmakta çok hataya düşmeyen anlamına gelir. (Çev.)

وقد يختلفون في صحة بعض الأحاديث لاختلافهم في وجود هذه الأوصاف فيه، أو: لاختلافهم في اشتراط بعض هذه الأوصاف، كما في المرسل. ومتى قالوا: هذا حديث صحيح، فمعناه: أنه اتصل سنده مع سائر الأوصاف المذكورة. وليس من شرطه أن يكون مقطوعاً به في نفس الأمر، إذ منه ما ينفرد بروايته عدل واحد، وليس من الأخبار التي أجمعت الأمة على تلقيها بالقبول. وكذلك إذا قالوا في حديث: إنه غير صحيح، فليس ذلك قطعاً بأنه كذب في نفس الأمر، إذ قد يكون صدقاً في نفس الأمر، وإنما المراد به: أنه لم يصح إسناداه على الشرط المذكور، والله أعلم.

Ama bazen bu sıfatların bir hadiste bulunup bulunmadığı veya Mürsel hadiste olduğu gibi bu sıfatlardan bazılarının bulunmasının şart olup olmadığı konusunda ihtilâfa düştüklerinden dolayı bazı hadislerin sıhhatinde ihtilafa düşmüşlerdir.

Hadis âlimleri “Bu sahih bir hadistir” dediklerinde bunun manası, tanımında geçen sıfatların bu hadiste bulunmasıyla beraber senedinin kesintisiz olduğudur. (Senedinde kopukluk olmadığıdır.) Fakat bir hadisin sahih sayılabilmesi için nefs-ül emirde (Hakikatte) de sıhhatinin kesin olması gerekmez. Çünkü bu (sahih hadisler)den bazılarını rivâyet etmede âdil bir râvi tek başına kalmıştır ve bunlar ümmetin kabul ile karşılama konusunda icma ettiği haberlerden de değildir.³

Aynı şekilde âlimler bir hadis hakkında “Bu sahih değildir” dediklerinde bu, hadisin hakikatte uydurma olduğunun kesin olduğu manasına gelmez. Çünkü bazen bu hadisler gerçekte (Nefs-ül emirde) sadık (doğru) hadislerdir. “Gayri sahihtir” demekle kastedilen ise bu hadisin zikredilen şartlar bakımından isnadının sahih olmayışıdır. (Yani sahihliği için gerekli olan mezkûr vasıfları taşımayışıdır. Çev.) Allah en doğrusunu bilir.

³ (Ama zikredilen sıfatları taşıdıkları için sahih sayılmışlardır. Çev.)

فوائد مهمة :

إحداها: الصحيح يتنوع إلى متفق عليه، ومختلف فيه، كما سبق ذكره. ويتنوع إلى مشهور، وغريب، وبين ذلك.

ثم إن درجات الصحيح متفاوت في القوة بحسب تمكن الحديث من الصفات المذكورة التي تبنى الصحة عليها. وتنقسم باعتبار ذلك إلى أقسام يستعصي إحصاؤها على العاد الخاصر. ولهذا نرى الإمساك عن الحكم لإسناد أو حديث بأنه الأصح على الإطلاق. على أن جماعة من أئمة الحديث خاضوا غمرة ذلك، فاضطربت أقوالهم. فروينا عن (إسحاق بن راهويه) أنه قال: أصح الأسانيد كلها: الزهري، عن سالم، عن أبيه.

ÖNEMLİ BİLGİLER

BİRİNCİSİ: Sahih hadis bir açıdan ikiye ayrılır

- a) Müttefekün aleyh
- b) Muhtelefun fih

Yine bir başka açıdan birkaç kısma ayrılır:

- a) Meşhur hadis
- b) Garip hadis
- c) Bu ikisinin arası

Sonra sahih hadislerin dereceleri, hadisın sıhhatin üzerine bina edildiği mezkûr sıfatları barındırması bakımından kuvvet açısından farklıdır ve bu itibarla öyle çok kısımlara ayrılır ki bunları saymak güçtür. Bu sebeple bir isnad veya bir hadis için mutlak olarak “Bu en sahihtir” diye hüküm vermekten kaçınmanın daha doğru olduğu görüşündeyiz. Çünkü hadis imamlarından bir grup bu konuya dalıp fikir beyan ettiler, ama tek görüş beyan etmeyip değişik sözler söylediler.

Meselâ İshâk ibn-i Raheveyh’in şöyle dediği rivâyet edilir: “Bütün isnadların en sahih’i Zührî’nin sâlimden, onun da babasından rivâyet ettiğidir.”

ورويناه نحوه عن (أحمد بن حنبل). وروينا عن (عمرو بن علي الفلاس) أنه قال: أصح محمد بن سيرين، عن عبيدة، عن علي. وروينا نحوه عن (علي بن المديني). روي الأسانيد: ذلك عن غيرهما.

ثم منهم من عيّن الراوي عن محمد، وجعله أيوب السختياني. ومنهم من جعله ابن عون. وفيما نرويّه عن (يحيى بن معين) أنه قال: أجودها: الأعمش، عن إبراهيم، عن علقمة، عن عبد الله.

ورويناه عن أبي بكر بن أبي شيبة قال: أصح الأسانيد كلها: الزهري، عن علي بن الحسين، عن أبيه، عن علي. وروينا عن (أبي عبد الله البخاري) - صاحب الصحيح - أنه قال: أصح الأسانيد كلها: مالك، عن نافع، عن ابن عمر.

Bunun bir benzeri de Ahmed bin Hanbel'den rivâyet edilmiştir. Amr ibn-i Ali el-Fellâsî'nin ise şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "İsnadların en sahih'i Muhammed ibn-i Sirîn'in ubeyde'den, onun da Ali'den (r.a) rivâyet ettiğidir." Bunun bir benzeri de Ali ibn-i Medîni'den rivâyet edilmiştir ve bu başkalarından da rivâyet edilmiştir.

Bunlardan bazıları bunun en sahih isnad sayılması için Muhammed ibn-i Sirîn'den rivâyet edenin de Eyyüb sahtiyânî olmasını şart koşarlar, bazıları ise İbn-i Avn olmasını.

Yine Yahyâ ibn-i Muin'den bize gelen rivâyetlerde kendisinin şöyle dediği nakledilir: "İsnadların en sağlamı A'meş'in İbrahim'den, onun da Alkâme'den, Alkâme'nin de Abdullah'tan yaptığı rivâyetlerdir.

Ebu Bekir ibn-i ebi Şeybe'nin ise şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Bütün isnadların en sahih olanı Zührî'nin Ali ibn-i Hüseyin'den, onun da babası (Hüseyin'den (r.a), onun da Ali'den (r.a) yaptığı rivâyetlerdir.

'Sahih-i buhari' kitabının sahibi Ebu Abdullah el-Buharî'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "İsnadların en sahih'i Mâlik'in Nafi'den,

وبني الإمام (أبو منصور عبد القاهر بن طاهر التميمي) على ذلك: أن أجل الأسانيد الشافعي، عن مالك، عن نافع، عن ابن عمر، واحتج بإجماع أصحاب الحديث على أنه: لم يكن في الرواة عن مالك أجل من الشافعي، رضي الله عنهم أجمعين، والله أعلم.

الثانية: إذا وجدنا فيما نروي من أجزاء الحديث وغيرها حديثاً صحيح الإسناد، ولم نجده في أحد الصحيحين، ولا منصوصاً على صحته في شيء من مصنفات أئمة الحديث المعتمدة المشهورة، فإننا لا نتجاسر على جزم الحكم بصحته، فقد تعذر في هذه الأعصار الاستقلال بإدراك الصحيح بمجرد اعتبار الأسانيد، لأنه ما من إسناد من ذلك إلا ونجد في رجاله من اعتمد في روايته على ما في كتابه، عرياناً عما يشترط في الصحيح من الحفظ والضبط والإتقان.

onun da İbn-i Ömer'den yaptığı rivâyetlerdir.” İmâm ebu Mansur Abdulkahir ibn-i Tahir et-Temîmî ise “İsnadların en büyüğü Şafî'nin Mâlikten, Mâlikin Nafi'den, onun da ibn-i Ömer'den yaptığı rivâyetlerdir.” Sözüünü imam Buharî'nin bu sözüne dayandırmıştır. Buna hadis ashâbı'nın, “Mâlikten hadis rivâyet eden kimseler içinde Şafî'den daha büyüğü olmadığı” konusundaki icmâını delil getirmiştir.

Allah en doğrusunu bilir.

İKİNCİSİ: Rivâyet edilen hadis cüz'lerinden ve başka kaynaklardan isnadı sahih olan bir hadis bulduğumuzda, eğer bu hadis iki sahih hadis kitabında (Buharî ve Müslim) yoksa ve meşhur, güvenilir hadis imamlarının tasniflerinde de bunların sıhhatine dair kesin delil yoksa, biz bu hadisin sahih olduğuna dair kesin hüküm vermeye cesaret edemeyiz. Zira bu asrımızda sadece isnadlara itibar ederek sahih hadisleri tesbit etmek özürlü bir hale gelmiştir. Çünkü bu isnadlardan hiçbir tanesi yoktur ki râvilerinin içinde, sahih hadiste şart koşulan hıfz (Ezber),

قال الأمر إذّا - في معرفة الصحيح والحسن - إلى الاعتماد على ما نص عليه أئمة الحديث في تصانيفهم المعتبرة المشهورة، التي يؤمن فيها لشهرتها من التغير والتحريف، وصار معظم المقصود - بما يتداول من الأسانيد خارجاً عن ذلك - إبقاء سلسلة الإسناد التي خصت بها هذه الأمة، زادها الله تعالى شرفاً، آمين.

الثالثة: أول من صنف الصحيح (البخاري أبو عبد الله محمد بن إسماعيل الجعفي)، مولاهم. وتلاه (أبو الحسين مسلم بن الحجاج النيسابوري القشيري)، من أنفسهم.

عن (البخاري) و(مسلم) - مع أنه أخذ واستفاد منه - يشاركه في أكثر شيوخه.

zabt ve itkan⁴ vasıfları olmaksızın, rivâyetlerinde sadece kitabındakilere dayanan birisi olmasın.

Madem durum böyledir, öyleyse sahih ve hasen hadislerin tanınmasında iş; hadis imâmlarının - şöretinden dolayı - kendisinde değişiklik ve tahrif yapılmadığından emin olunan meşhur, güvenilir tasniflerinde sahih veya hasen olduklarına kesin hüküm verdikleri hadislerle dayanmaktadır. Bunun dışında zamanımızda hadis kitaplarında geçen isnadlardan maksadın en büyüğü, bu ümmete (Allah (c.c) şerefini arttırsın) has olan isnad zincirinin bakî kılınması olmuştur.

ÜÇÜNCÜSÜ: Sahih hadis kitabı tasnif eden ilk zat Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail el-Buharî el-Cu'fidir. Cu'fe kabilesinin mevlâsıdır.⁵ Kendisini (Sahih hadis tasnif etme konusunda) Ebu'l Hüseyin Müslim ibn-i Haccac en-Nisâbü'rî el-Kuşeyrî⁶ takip eder. Buharî'den hadis almakla ve ondan istifade etmekle beraber Müslim, Şeyhlerinin çoğunda Buharîye ortaktır.⁷

⁴ İtkan: Sağlamlık, muhkemlik. İşini sağlam ve muhkem yapma.

⁵ Yani Cu'fe kabilesine velâ yoluyla mensuptur. Yoksa nesep olarak onlardan değildir. Buharî'nin dedesi Muğîre Mecusî idi. Yemân ibn-i Ahnes el-Cu'fi vesilesiyle İslama girdi. Bu sebeple ona isnat edildi.

⁶ Kuşeyr kabilesine velâ yoluyla değil, nesep olarak mensuptur.

⁷ Aynı şeyhlerden hadis rivâyet etmişlerdir.

وكتابهما أصح الكتب بعد كتاب الله العزيز. وأما ما روينا عن (الشافعي) رضي الله عنه من أنه قال: ما أعلم في الأرض كتاباً في العلم أكثر صواباً من كتاب (مالك) - ومنهم من رواه بغير هذا اللفظ - فإنما قال ذلك قبل وجود كتابي (البخاري ومسلم).
ثم إن (كتاب البخاري) أصح الكتابين صحيحاً، وأكثرهما فوائد. وأما ما روينا عن (أبي علي الحافظ النيسابوري) - أستاذ (الحاكم أبي عبد الله الحافظ) - من أنه قال: ما تحت أديم السماء كتاب أصح من كتاب (مسلم بن الحجاج). فهذا - وقول من فضل من شيخ المغرب (كتاب مسلم) على (كتاب البخاري) - إن كان المراد به: أن (كتاب مسلم) يترجح بأنه لم يمازجه غير الصحيح، فإنه ليس فيه بعد خطبته إلا الحديث الصحيح مسروداً،

Buharî ve Müslim'in bu kitapları Allah'ın (c.c.) azîz kitabından sonra kitapların en sahihidirler. İmam Şafî'den (r.a) rivâyet edilen; "Yeryüzünde ilim bakımından Mâlik'in (r.a) kitabından daha doğru bir kitap bilmiyorum." Sözüne gelince -Ki bazıları bunu değişik lafızlarla rivâyet eder- İmam Şafî bu sözü buharî ve müslim'in kitapları vücuda gelmeden önce söylemiştir.

Sonra, Buharî'nin kitabı sahihlik bakımından her iki kitabın en sahih'i ve en çok faydalı olanıdır. Hâfız Ebu Ali en-Nisâbûrî'den - Ki kendisi Hâkim Ebu Abdullah el-Hâfızın üstadı'dır - rivâyet edilen "Gökyüzü altında Müslim ibn-i Haccac'ın kitabından daha sahih bir kitap yoktur." Sözüne gelince; Eğer bu sözden ve Müslim'in kitabını Buharî'nin kitabından daha faziletli gören diğer bazı Mağrib şeylerinin sözlerinden kastedilen, Müslim'in kitabının sahih hadislerin dışında bir şey içermediğinden dolayı tercih edildiği ise -Çünkü kendisinin kitabında, hutbesinin dışında sıra ile verilen sahih hadislerin dışında bir şey yoktur.

غير ممزوج بمثل ما في (كتاب البخاري) في تراجم أبوابه من الأشياء التي لم يسندھا علی الوصف المشروط في الصحيح، فهذا لا بأس به. وليس يلزم منه أن (كتاب مسلم) أرجح فيما يرجع إلى نفس الصحيح علی (كتاب البخاري). وإن كان المراد به: أن (كتاب مسلم) أصح صحيحاً، فهذا مردود علی من يقوله. والله أعلم.

الرابعة: لم يستوعب الصحيح في صحيحيهما، ولا التزما ذلك. لقد رويانا عن (البخاري) أنه قال: ما أدخلت في كتابي الجامع إلا ما صحَّ، وتركت من الصحاح لملال الطول. وروينا عن (مسلم) أنه قال: ليس كل شيء عندي صحيح وضعته ههنا - يعني في كتابه الصحيح - إنما وضعت ههنا ما أجمعوا عليه

Buharî'nin kendi kitabında yaptığı gibi bölümler arasına, sahih hadislerde şart koşulan vasıflar üzere isnad edilmeyen şeyleri katmamıştır - bunda sakınca yoktur. Fakat bundan da - Sahih'in bizzat kendisi ile ilgili olarak - Müslim'in kitabının Buharî'ninkinden daha tercih edilir olduğu manası çıkmaz. Ama eğer bu sözden murad edilen, Müslim'in kitabının sahihlik bakımından daha kuvvetli olduğu ise bu söz, kendisini söyleyene iade edilir.

Allah en doğrusunu bilir.

DÖRDÜNCÜSÜ: Bu iki kitap (Yani sahih-i Buharî ve sahih-i Müslim) bütün sahihleri içermemiştir. Zaten bu kitapların müellifleri de böyle bir şey iddia etmemiştir. Buharî'den bize gelen bir rivâyet'te kendisinin şöyle söylediği nakledilir: "Cami' adlı kitabıma, sahih olan hadislerin dışında bir şey almadım. Sahih hadislerin bir kısmını da kitabın çok uzamasından korktuğum için terkettim."

Yine Müslim'in şöyle dediği rivâyet edilir: "*Sahih olarak gördüğüm her şeyi buraya (kitabıma) almış değilim. Ben bu kitabıma sadece üzerinde icma' olan hadisleri koydum.*"

قلت: أراد - والله أعلم - أنه لم يضع في كتابه إلا الأحاديث التي وجد عنده فيها شرائط الصحيح المجمع عليه، وإن لم يظهر اجتماعها في بعضها عند بعضهم. ثم إن (أبا عبد الله بن الأخرم الحافظ) قال: قل ما يفوت (البخاري ومسلماً) مما يثبت من الحديث. يعني في كتابيهما. ولقائل أن يقول: ليس ذلك بالقليل، فإن (المستدرک علی الصحيحین) (للحاكم أبي عبد الله) كتاب كبير، يشتمل مما فاتهما على شيء كثير وإن يكن عليه في بعضه مقال فإنه يصفو له منه صحيح كثير. وقد قال (البخاري): أحفظ مائة ألف حديث صحيح، ومائتي ألف حديث غير صحيح. وجملة ما في كتابه الصحيح سبعة آلاف ومائتان وخمسة وسبعون حديثاً بالأحاديث المتكررة.

Ben derim ki: Müslim'in bu sözden maksadı - Allah daha iyi bilir- şudur: Üzerinde icma' edilmiş sahih hadis şartlarının kendisinde var olduğunu gördüğü hadislerin dışında kitabına bir şey koymamıştır. Her ne kadar bazılarına göre bu hadislerin bazılarında icma' zahir olmamışsa da. (Yani bazılarına göre bu hadislerden bazıları üzerinde sahih olduğuna dair icma yoksa da bu hadisler, üzerinde icma' olan sıhhat şartlarını taşıdığı için bunları kitabına koymuştur.)

Hâfız Ebu Abdullah ibn-i Ahrem şöyle demiştir: "Varlığı sabit olup ta Buharî ve Müslim'in kitaplarına almadıkları hadis azdır."

Birisi şöyle diyebilir: "Bu hadislerin sayısı az değildir. Çünkü mesela Hâkim ebu Abdullah el hafı'zın "El müstedrek ales-Sahihayn" isimli büyük kitabı, Buharî ve Müslim'in kitaplarına almadığı birçok hadisi içeriyor. Her ne kadar bu kitaptaki bazı hadisler konusunda (Sahihliklerine dair) bir kısım görüşler varsa da geriye çok sayıda hadis kalır."

Buharî'nin kendisi de şöyle demiştir: "Ben Yüz bin sahih, iki yüz bin de sahih olmayan hadis ezberledim." Ama sahih hadis kitabındaki hadislerin sayısı ise Yedi bin iki yüz yetmiş beş (7275)'tir. Bu sayıya tekrarlanan hadisler de dâhildir.

وقد قيل: إنما يسقاط المكررة أربعة آلاف حديث. إلا أن هذه العبارة قد يندرج تحتها عندهم آثار الصحابة والتابعين. وربما عُدَّ الحديث الواحد المروي بإسنادين حديثين. ثم إن الزيادة في الصحيح على ما في الكتابين يتلقاها طالبها مما اشتمل عليه أحد المصنفات المعتمدة المشهورة لأئمة الحديث: (كأبي داود السجستاني)، و(أبي عيسى الترمذي)، و(أبي عبد الرحمن النسائي)، و(أبي بكر بن خزيمة)، و(أبي الحسن الدارقطني)، وغيرهم. منصوحاً على صحته فيها. ولا يكفي في ذلك مجرد كونه موجوداً في (كتاب أبي داود)، و(كتاب الترمذي)، و(كتاب النسائي)، وسائر من جمع في كتابه بين الصحيح وغيره. ويكفي مجرد كونه موجوداً في كتب من اشترط منهم الصحيح فيما جمعه، (ككتاب ابن خزيمة).

“Tekrarlanan hadislerin düşürülmesiyle Dört bin hadis kalır.” denilmiştir. Ancak bunu söyleyenlere göre bu ibare'nin altına Sahâbe ve Tabiinden rivâyet edilen haberler de giriyor. Bazen de iki değişik isnadla rivâyet edilmiş olan bir tek hadis, iki hadis sayılmıştır.

Sonra, Buhari ve Müslim'in sahihlerindeki hadislerden daha fazla sahih hadis isteyen, bunları hadis imamlarının meşhur, güvenilir tasniflerinden birinin kapsadığı hadislerden alabilir. Meselâ Ebu Davud es-Sicistânî, Ebu İsa et-Tirmizî, Ebu Abdurrahman en-Nesai, Ebu Bekir ibn-i Huzeyme, Ebul Hasan dârakutnî ve diğerleri gibi. Tabi eğer kitapta hadisın sıhhatine dair kesin hüküm verilmişse bunlar alınabilir. Fakat mücerret olarak bu hadisın Ebu Davud'un veya Tirmizî'nin ya da Nesai'nin veya kitabında sahih ve sahih olmayan hadisleri bir araya toplamış olan bir başkasının kitabında bulunmuş olması, bu hadisın sahih kabul edilmesi için yeterli değildir. Ama yukarıda ismi zikredilen hadis inamlarından, topladığı hadislerde sahihliği şart koşanların kitabında mücerret olarak bir hadisın bulunması, o hadisın sıhhati için yeterlidir. İbn-i Huzeyme'nin kitabı gibi.

وكذلك ما يوجد في الكتب المخرجة على (كتاب البخاري) و(كتاب مسلم)، (كتاب أبي عوانة الإسفرائيني)، و(كتاب أبي بكر الإسماعيلي)، و(كتاب أبي بكر البرقاني)، وغيرها، من تنمة لمخدوف، أو زيادة شرح في كثير من أحاديث الصحيحين. وكثير من هذا موجود في (الجمع بين الصحيحين) (لأبي عبد الله الحميدي). واعتنى (الحاكم أبو عبد الله الحافظ) بالزيادة في عدد الحديث الصحيح على ما في الصحيحين، وجمع ذلك في كتاب سماه (المستدرک) أودعه ما ليس في واحد من الصحيحين: مما رآه على شرط الشيخين قد أخرجنا عن رواته في كتابيهما،

Aynı şekilde Buharî ve Müslim'in kitapları üzerine tahrir edilen kitaplarda bulunan hadisler de böyledir.⁸ Meselâ Ebu Avâne el-İsferâinî'nin, Ebu Bekir el-İsmailî'nin, Ebu Bekir el-Berkânî'nin ve diğerlerinin kitapları gibi. Bunlardan bazıları Buhari ve Müslim'in sahihlerindeki hadislerde hazfedilmiş olan bir sözü tamamlamak, birçoğu da bu kitaplardaki hadisleri daha fazla açıklamak için yazılmıştır. Bunlardan birçok hadis te Ebu Abdullah el Humeydî'nin "El-cem'u beynes-Sahihayn" isimli kitabında mevcuttur.

Hâkim ebu Abdullah el-Hâfız – Sahih hadis sayısında – Buharî ve Müslim'in kitaplarının üzerine olan fazlalığa dikkatini yoğunlaştırmıştır ve bu hadisleri "Müstedrek"⁹ ismini verdiği bir kitapta toplamıştır. Bu kitabına Buharî ve Müslim'in kitaplarının hiçbirinde olmayan sahih hadisleri almıştır. Bu hadislerden bazılarını hem Buharî hem de Müslim'in sıhhat şartı üzere sahih görmüştür ki Buharî ve Müslim kendi kitaplarında bunların râvilerinden hadis tahrir etmişlerdir.

⁸ Yani bu hadislerin bu kitaplarda bulunmaları sıhhatleri için yeterlidir. Çev.

⁹ Müstedrek: Sahibinin, bu kitabın şartına muvafık olarak, sünnet kitaplarından herhangi birinin tahrir etmediği hadisleri kendisinde tahrir ettiği kitaptır.

أو على شرط البخاري وحده، أو على شرط مسلم وحده، وما أدى اجتهاده إلى تصحيحه وإن لم يكن على شرط واحد منهما. وهو واسع الخطو في شرط الصحيح، متساهل في القضاء به. فالأولى أن نتوسط في أمره فنقول: ما حكم بصحته، ولم نجد ذلك فيه لغیره من الأئمة، إن لم يكن من قبيل الصحيح فهو من قبيل الحسن، يحتاج به ويعمل به، إلا أن تظهر فيه علة توجب ضعفه. ويقاربه في حكمه (صحيح أبي حاتم بن حبان البستي)، رحمهم الله أجمعين. والله أعلم.

الخامسة: الكتب المخرجة على (كتاب البخاري) أو (كتاب مسلم)، رضي الله عنهما،

Bazılarını sadece Buharî'nin, bazılarını ise sadece Müslim'in sıhhat şartı üzere sahih görmüştür. Bazılarını da onlardan hiçbirinin sıhhat şartı üzere görmediği halde kendi içtihadı neticesinde sahih gördüğü için kitabına almıştır.

Hâkim Ebu Abdullah el Hâfız, sahihlik şartlarında daireyi geniş tutan, hadislerin sahihliğine hükmetmede mütesâhil (Kolaylaştırıcı, müsâmahakâr) davranan bir zattır. Bu yüzden evlâ olan, onun durumunda mutedil davranıp şöyle dememizdir: Kendisinin sahih olduğuna hükmettiği, ama başka imamlar tarafından buna dair bir şey bulamadığımız bir hadis eğer sahih kabilinden değilse, bu durumda bu hadis Hasen hadis kabilindendir. Hem delil olarak kabul edilir, hem de kendisiyle amel edilir. Ancak bu hadiste zayıflığını gerektiren bir illetin bulunması durumu müstesnadır.

Ebu Hatim ibn-i Hibbân el-Bustî'nin (r.a) sahih'i de hüküm bakımından Hâkim Ebu Abdullah el Hâfız'a yakındır. Allah en doğrusunu bilir.

BEŞİNCİSİ: Buharî veya Müslim'in (r.a) kitabı üzerine tahrir edilen muharrec¹⁰ kitapların müellifleri,

¹⁰ Müstahrec veya muharrec: Yazarının, başka bir hadis kitabının hadislerini kendisine ait senet zinciriyle rivayet ettiği hadis kitabıdır.

لم يلتزم مصنفوها فيها موافقتهما في ألفاظ الأحاديث بعينها من غير زيادة ونقصان،
لكوثرهم رواوا تلك الأحاديث من غير جهة البخاري ومسلم، طلباً لعلو الإسناد فحصل
فيها بعض التفاوت في الألفاظ. وهكذا ما أخرجه المؤلفون في تصانيفهم المستقلة:
(كالتسن الكبير للبيهقي)، و(شرح السنة لأبي محمد البغوي)، وغيرهما، مما قالوا فيه:
أخرجه البخاري أو مسلم، فلا يستفاد بذلك أكثر من أن (البخاري أو مسلماً) أخرج
أصل ذلك الحديث، مع احتمال أن يكون بينهما تفاوت في اللفظ، وربما كان تفاوتاً في
بعض المعنى، فقد وجدت في ذلك ما فيه بعض التفاوت من حيث المعنى.

kitaplarında hadislerin lafızları bakımından fazlalık ve eksiklik
olmaksızın aynen bu her iki kitaba¹¹ muvafakat etmekle kendilerini
bağlamamışlardır. Çünkü onlar bu hadisleri isnadın kuvvetlenmesi
amacıyla, Buharî ve Müslim'in isnadlarından ayrı bir isnad ile
rivâyet etmişlerdir. Bu yüzden bunlarda lafız bakımından bir
farklılık hâsıl olmuştur.

Aynı şekilde müelliflerin (muharrec değil de) müstakîl olan
eserlerinde tahrir ettikleri eserler de böyledir. Mesela Beyhakî'nin
"Sünen-i Kübra"sı, Ebu Muhammed Beğavî'nin "Şerhüs-Sünne"si
ve kendilerinde, "Buharî tahrir etmiştir" veya "Müslim tahrir
etmiştir" denilen diğerleri gibi. Bundan, aralarında lafız
bakımından farklılık ihtimali olmakla beraber Buharî'nin veya
Müslim'in bu hadisin aslını tahrir ettiği manasından fazla bir şey
anlaşılmaz. Bazen de, bazılarının aralarında mana bakımından
farklılık bulunur. Ben bunlardan bazılarında mana açısından biraz
farklılık bulunanları gördüm.

¹¹ Yani Buharî ve Müslim'in kitaplarına...

وإذا كان الأمر في ذلك على هذا فليس لك أن تنقل حديثاً منها وتقول: هو على هذا لفظه، أو يكون الذي أخرجه الوجه في (كتاب البخاري) أو (كتاب مسلم)، إلا أن تقابل قد قال أخرجه (البخاري) بهذا اللفظ.

بخلاف الكتب المختصرة من الصحيحين، فإن مصنفها نقلوا فيها ألفاظ الصحيحين أو أحدهما. غير أن (الجمع بين الصحيحين) (للحميدي الأندلسي) منها يشتمل على زيادة تتمات لبعض الأحاديث، كما قدمنا ذكره، فربما نقل من لا يميز بعض ما يجده فيه عن الصحيحين أو أحدهما وهو مخطئ، لكونه من تلك الزيادات التي لا وجود لها في واحد من الصحيحين.

Mademki bu konuda durum böyledir, öyleyse senin bu kitaplardan bir hadis nakledipte¹² demen caiz değildir. Bu hadis Buhârî'nin kitabında veya Müslim'in kitabında da bu vecih üzeredir. Ancak hadisin lafzını bunlarınkı ile karşılaştırmam veya bunu tahrir eden zât'ın "Buhârî de bu lafızla tahrir etmiştir" demesi müstesnadır. Tabi bu durum Buhârî ve Müslim'in sahihlerini özetleyen (Muhtasar) kitaplarda böyle değildir. Çünkü bu muhtasar kitapların musannifleri her iki sahih kitabının veya birinin lafızlarını aynen, olduğu gibi naklederler.

Yalnız bu muhtasarlardan Endülüs'lü Hümejdî'ye ait olan "El-cem'u beynes-Sahihayn" isimli kitap, daha önceden değindiğimiz gibi bazı hadisler için tamamlayıcı bilgi niteliğinde olan bazı fazlalıklar içeriyor. Bu sebeple bazen, burada bulduklarını birbirinden ayırd edemeyenler (Bu ziyadeliklerin sahihayn'da da bulunduğunu zannedip) bunları Buhârî ve Müslim'in her ikisinden veya birisinden naklederler. Ama bu yaptıkları hatadır. Çünkü bunlar, sahihayn'ın hiç birinde bulunmayan bu ziyadeliklerdendir.

¹² Bu hadis Buhârî'nin kitabında veya Müslim'in kitabında da bu vecih üzeredir.

ثم إن التخریج المذكورة على الكتابین یستفاد منها فائدتان: إحداهما: علو الإسناد. والثانية: الزیادة فی قدر الصحیح، لما یقع فیها من ألفاظ زائدة وتمامات فی بعض الأحادیث، یتثبت صحتها بهذه التخریج، لأنها واردة بالأسانید الثابتة فی الصحیحین أو أحدهما، وخارجة من ذلك المخرج الثابت، والله أعلم.

السادسة: ما أسنده (البخاری ومسلم) - رحمهما الله - فی کتابیهما بالإسناد المتصل فذلك الذي حکما بصحته بلا إشکال. وأما المعلق - وهو الذي حُذف من مبتدأ إسناده واحد أو أكثر - وأغلب ما وقع ذلك فی (کتاب البخاری)، وهو فی (کتاب مسلم) قليل جداً، ففي بعضه نظر. وینبغي أن تقول: ما كان من ذلك ونحوه بلفظ فيه جزم، وحکم به علی من علقه عنه، فقد حکم بصحته عنه

Sonra, sahihayn üzerine yapılan mezkûr tahrirlerden iki fayda elde edilir: Birincisi isnadın yükselmesi, kuvvetlenmesi (Uluvvu'l isnat), ikincisi ise bu tahrirlerle, sıhhatleri sabit olan fazladan lafızlar ve bazı hadislerdeki tamamlayıcı bilgiler ortaya çıkması sebebiyle sahih miktarındaki artıştır. Zira bunlar sahihayn'de veya onlardan birinde sabit olan isnadlarla varid oluyorlar ve bu sabit kaynaktan tahrir ediliyorlar. Allah en doğrusunu bilir.

ALTINCI: Buhârî ve Müslim'in (Allah onlara rahmet etsin) kitaplarında muttasıl sened ile isnad ettikleri hadisler; İşte bunlar, ikisinin de sorunsuz olarak sahih olduğuna hükmettiği hadislerdir. Muallak hadise gelince; - ki bu, senedinin başlangıcından bir veya daha fazla ravi'nin hazfedildiği hadistir ve bunlar daha çok Buhârî'nin kitabında bulunup Müslim'in kitabında azdır - bunların bazılarında değişik görüşler vardır. Böyle hadisler hakkında en uygun olan şöyle dememizdir: Bunlar ve bunların benzerlerinden, lafızlarında kesinlik olup kendisinden ta'lik edilen kişi üzerine hüküm verilenlerinin, rivayet edenden sahihliğine hükmedilir.

مثاله: قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - : كذا وكذا، قال: ابن عباس كذا، قال مجاهد: كذا، قال عفان: كذا. قال القعني: كذا، روى أبو هريرة كذا وكذا، وما أشبه ذلك من العبارات. فكل ذلك حكم منه على من ذكره عنه بأنه قد قال ذلك ورواه، فلن يستجيز إطلاق ذلك إلا إذا صح عنده ذلك عنه.

ثم إذا كان الذي علق الحديث عنه دون الصحابة: فالحكم بصحته يتوقف على الصال الإسناد بينه وبين الصحابي. وأما ما لم يكن في لفظه جزم وحكم، مثل: روي عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - كذا وكذا، أو روي عن فلان كذا، أو في الباب عن النبي - صلى الله عليه وسلم - كذا وكذا، فهذا وما أشبهه من الألفاظ ليس في شيء منه حكم منه بصحة ذلك عمن ذكره عنه،

Örnek: “Resulullah (s.a.v) şöyle şöyle dedi”, “İbn-i Abbas şöyle dedi”, “Mücâhid şöyle dedi”, “Affan şöyle dedi”, “Ka’nebî şöyle dedi”, “Ebu Hüreyre şöyle şöyle rivâyet etti” ve buna benzer ibâreler. Bu ibârelerin hepsi, zikrettiği kişi söylemiş ve rivayet etmiş diye nakleden tarafından verilmiş birer hükümdür. Bu naklettiği haberi kendisi sahih görmedikçe mutlak olarak (kayıtlamaksızın) aktarmayı caiz görmez.

Sonra, hadisi ta’lik ettiği kişi sahâbe’nin altında biriyse, bu hadisin sahihliğine hükmetmek kendisi ile sahâbi arasında isnad’ın birleşmesine bağlıdır.

Lafzında kesinlik ve hüküm olmayanlara gelince; mesela “Resulullah’tan (s.a.v) şöyle şöyle rivâyet edilmiştir” veya “filandan şöyle rivâyet edilmiştir” ya da “Nebi’den (s.a.v) bu konuda şöyle bir hadis vardır” gibi ibareler. Bu ve buna benzer lafızların hiçbirinde, kendisine izâfe ettiği kişiden sahih olduğuna dair nakleden tarafından verilmiş bir hüküm yoktur. Çünkü bu ibâreler aynı şekilde zayıf hadiste de kullanılır.

لأن مثل هذه العبارات تستعمل في الحديث الضعيف أيضاً. ومع ذلك فإيراده له في أثناء الصحيح مشعر بصحة أصله إشعاراً يؤنس به ويركن إليه، والله أعلم. ثم إن ما يتقاعد من ذلك عن شرط الصحيح قليل، يوجد في (كتاب البخاري) في مواضع من تراجم الأبواب دون مقاصد الكتاب وموضوعه، الذي يشعر به اسمه الذي سماه به، وهو: (الجامع المسند الصحيح، المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه). وإلى الخصوص الذي بيناه يرجع مطلق قوله: ما أدخلت في كتاب الجامع إلا ما صح. وكذلك مطلق قول (الحافظ أبي نصر الوائلي السجزي): أجمع أهل العلم - الفقهاء وغيرهم - على أن رجلاً لو حلف بالطلاق:

Fakat bununla birlikte, sahih hadislerle beraber varid olmaları¹³ yadırganmayacak ve meyledilecek bir hisle, aslının sahih olduğu hissini uyandırıyor. Allah en doğrusunu bilir.

Sonra, Bu çeşit hadislerden, sahih hadis şartlarını taşımayanlar azdır. Bunlar Buharî'nin kitabında bölüm aralarındaki şerh ve hal tercemeleri gibi yerlerde bulunur. Yoksa kitabını isimlendirdiği "Resulullah'ın (s.a.v) işlerinden, sünnetlerinden ve yaşantısından muhtasar, müsned sahih hadisleri toplayan" ismini çağrıştıran kitabın ana maksat ve konularında değil. (Yani bu tür sahih hadis şartlarını taşımayan hadisler, Buharî'nin kitabının ana maksadını ve asıl konusunu teşkil eden bölümlerde değil, bölüm aralarındaki açıklamalarda bulunur. Çev.) İşte Buharî'nin "Ben Cami" isimli kitabına sahih olanların dışında bir hadis koymadım." sözü bu açıkladığımız hususa işaret etmektedir. Yine aynı şekilde Hâfız Ebu Nasr el-Vailî es-Secezi'nin, "Eğer bir adam Buharî'nin kitabında Hz. Peygamberden (s.a.v) rivâyet edilenlerin hepsinin sahih olduğuna ve Resulullah'ın (s.a.v) bunları söylediğine, bunda şüphe olmadığına dair talak ile yemin ederse,

¹³ Sahih hadislerin bulunduğu kitapta bulunmaları

أن جميع ما في (كتاب البخاري) مما روي عن النبي - صلى الله عليه وسلم - قد صح عنه، ورسول الله - صلى الله عليه وسلم - قاله لا شك فيه، أنه لا بحث والمرأة بحالها في حياته.

وكذلك ما ذكره (أبو عبد الله الحميدي) في كتابه (الجمع بين الصحيحين) من قوله: لم نجد من الأئمة الماضين - رضي الله عنهم - أجمعين من أفصح لنا في جميع ما جمعه بالصحة إلا هذين الإمامين. فإنما المراد بكل ذلك: مقاصد الكتاب وموضوعه، ومتون الأبواب، دون التراجم ونحوها، لأن في بعضها ما ليس من ذلك قطعاً.

مثل قول: (البخاري) باب ما يذكر في الفخذ، ويروى عن ابن عباس وجرهد ومحمد بن جحش عن النبي - صلى الله عليه وسلم -: ((الفخذ عورة)).

yemininin bozulmayacağı ve karısının boş olmayacağı konusunda Fakihler ve diğerlerinden olan ilim ehlî icma etmişlerdir.” sözü de buna işaret ediyor.

Aynı şekilde Ebu Abdullah el-Humeydî'nin “El-Cem’u beynes-Sahihayn” isimli kitabında söylediği, “Geçmiş imamlardan - Allah hepsinden razı olsun - bu iki imam (yani Buharî ve Müslim) dışında, topladığı hadislerin tamamının sahih olduğunu açıkça söyleyen kimse görmedim.” sözü de buna işaret etmektedir. Bunların hepsinden kastedilen kitabın ana maksadı, konuları ve bölümlerin metinleridir. Yoksa şerh, biyografi ve benzeri şeyler değildir. Çünkü bunlardan (Yani şerh, biyografi ve benzeri şeylerden) bazılarının sıhhati kesin değildir. Meselâ Buharî'nin şu sözü gibi: “Baldır hakkında zikredilenler bölümü: İbn-i Abbas, Cerhed ve Muhammed ibn-i Cahş'tan rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.v) şöyle demiştir: “Baldır avrettir.”¹⁴”

¹⁴ Buhari namaz bölümünün ‘elbise’ kısmında “Baldır hakkında zikredilenler” bölümünde muallak olarak tabric etmiştir.

وقوله في أول باب من أبواب الغسل: وقال هز بن حكيم، عن أبيه، عن جده، عن النبي - صلى الله عليه وسلم: ((الله أحق أن يستحي منه)).

فهذا قطعاً ليس من شرطه، ولذلك لم يورده (الحميدي) في جمعه بين الصحيحين، فاعلم ذلك فإنه مهم خاف، والله أعلم.

السابعة: وإذا انتهى الأمر في معرفة الصحيح إلى ما أخرجه الأئمة في تصانيفهم الكافلة ببيان ذلك - كما سبق ذكره - فالحاجة ماسة إلى التبيه على أقسامه باعتبار ذلك. فأولهما: صحيح أخرجه البخاري ومسلم جميعاً.

Yine gusül bölümlerinden bir bölümün¹⁵ başındaki şu sözü: “Behz ibn-i Hâkim babasından, dedesinden rivayet ederek şöyle demiştir: “Allah kendisinden hayâ edilmesine daha layıktır.” Bunların sahih olmaları kesinlikle onun şartından değildir. (Çünkü Buharî kitabının sahih olduğunu söylerken ana maksat ve konularla ilgili hadislerin sahihliğini kastetmiştir. Yoksa bölüm aralarındaki şerh ve açıklamaları kastetmemiştir. Çev.) Bu sebeple Humeydî “Elcem’u beyne-Sahihayn” isimli kitabına bunları almamıştır. Bunu bil. Çünkü bu gizli kalmış önemli bir konudur. Allah en doğrusunu bilir.

YEDİNCİSİ: Sahih hadislerin tanınmasında iş, daha önceden de bahsedildiği gibi imamların, bu sahihlerin beyanını üstlenen tasniflerinde tahrir ettikleri hadislere dayanınca, hadislerin bu itibarla kısımlarına dikkat çekmeye ihtiyaç vardır. Bunların kısımları şunlardır:

1. Buharî ve Müslim’in beraberce tahrir ettiği sahih hadisler.

¹⁵ Doktor Boğa basımında Buhari bu hadisi gusül kitabının yirminci bölümünde muallak olarak zikretmiştir.

الثاني: صحيح انفرد به البخاري، أي عن مسلم.

الثالث: صحيح انفرد به مسلم، أي عن البخاري.

الرابع: صحيح على شرطهما، لم يخرجاه.

الخامس: صحيح على شرط البخاري، لم يخرجه.

السادس: صحيح على شرط مسلم، لم يخرجه.

السابع: صحيح عند غيرهما، وليس على شرط واحد منهما.

هذه أمهات أقسامه، وأعلها الأول، وهو الذي يقول فيه أهل الحديث كثيراً: صحيح متفق عليه. يطلقون ذلك ويعنون به اتفاق البخاري ومسلم، لا اتفاق الأمة عليه. لكن اتفاق الأئمة عليه لازم من ذلك وحاصل معه،

2. Buharî'nin tahririnde tek başına kaldığı sahih hadisler. Yani Müslim'in tahrir etmeyip Buharî'nin tahrir ettiği sahih hadisler.
3. Müslim'in tahririnde tek başına kaldığı sahih hadisler. Yani Buharî'nin tahrir etmeyip Müslim'in tahrir ettiği sahih hadisler.
4. Buharî ve Müslim'in şartı üzere olan, fakat ikisinin de tahrir etmediği (Başkalarının tahrir ettiği) sahih hadisler.
5. Buharî'nin şartı üzere olan, fakat Müslim'in tahrir etmediği sahih hadisler.
6. Müslim'in şartı üzere olan, fakat Buharî'nin tahrir etmediği sahih hadisler.
7. Buharî ve Müslim'den hiç birinin şartı üzere olmayıp başkalarına göre sahih olan hadisler.

Bunlar sahihin ana kısımlarıdır. Bunların en yükseği birinci kısımdır ve bu, hadis ehlinin çoğunlukla hakkında "Müttefekün aleyh sahih" dediği hadis çeşididir. Bunu söylerken Buharî ve Müslim'in ittifakını kastederek. Yoksa bütün ümmetin üzerine ittifak etmesini kastetmezler. Fakat bundan da (Yani Buharî ve Müslim'in ittifakından) ümmetin ittifakı lazım gelir ve onunla beraber hâsıl olur.

لاتفاق الأمة على تلقي ما اتفقا عليه بالقبول. وهذا القسم جميعه مقطوع بصحته والعلم اليقيني النظري واقع به. خلافاً لقول من نفى ذلك، محتجاً بأنه لا يفيد في أصله إلا الظن، وإنما تلقت الأمة بالقبول لأنه يجب عليهم العمل بالظن، والظن قد يخطئ. وقد كنت أميل إلى هذا وأحسبه قوياً، ثم بان لي أن المذهب الذي اخترناه أولاً هو الصحيح، لأن ظن من هو معصوم من الخطأ لا يخطئ. والأمة في إجماعها معصومة من الخطأ، ولهذا كان الإجماع المبتني على الاجتهاد حجة مقطوعاً بها، وأكثر إجماعات العلماء كذلك. وهذه نكتة نفيسة نافعة،

Çünkü ümmet, Buharî ve Müslim'in üzerine ittifak ettikleri hadisin kabul ile karşılanması gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir.

Bu kısma giren hadislerin tamamının kesin olarak sıhhatine hükmedilmiştir ve buna dair nazarî yakîn ilim de hâsıl olmuştur. Bunu kabul etmeyenlerin hilâfına bu böyledir. Bunlar (Yani bunu kabul etmeyenler) şöyle bir delîl ileri sürerler: Bu türden hadisler asıllarında zan ifade ederler. Ümmetin bunu kabul ile karşılamasının nedeni ise, zan hâsıl olduğunda bu hadislerle amel etmenin kendilerine vacip oluşundandır. Zan ise bazen yanlış çıkabilir.

Bir ara ben de bu görüşe meylettim ve bunu kuvvetli bir görüş zannettim. Sonra sahîh olan görüşün, daha önce tercih ettiğim görüş olduğu kanâatine vardım. Çünkü hatadan masum olanın zann'ı yanlış çıkmaz. Ümmet ise icma'ında hatadan masumdur. İşte bu yüzden ictehad üzerine bina edilen icma' kesin bir delîldir ve âlimlerin icma'larının çoğu da böyledir.

Bu, nefis ve yararlı bir nüktedir ve faydalarından birisi de şu sözdür:

ومن فوائدها: القول بأن ما انفرد به (البخاري) أو (مسلم) مندرج في قبيل ما يقطع بصحته، لتلقي الأمة كل واحد من كتابيهما بالقبول على الوجه الذي فصلناه من حالهما فيما سبق، سوى أحرف يسيرة تكلم عليها بعض أهل النقد من الحفاظ، (كالدارقطني) وغيره، وهي معروفة عند أهل هذا الشأن، والله أعلم.

الثامنة: إذا ظهر بما قدمناه المحصار طريق معرفة الصحيح والحسن الآن في مراجعة الصحيحين وغيرهما من الكتب المعتمدة،

Buharî veya Müslim'in tahricinde tek başına kaldığı sahih hadisler de sıhhatine kesin hükmedilenler kabilinden olan hadislerin altında münderiştir. Çünkü Dârakutnî ve başka¹⁶ bazı tenkit ehli hâfızın hakkında söz söylediği az sayıda harf hariç ümmet, daha önce durumlarını ayrıntılarıyla açıkladığımız yönden her birinin kitabını kabul ile karşılamıştır. Bu az sayıdaki harf de bu ilim erbâbının yanında bilinen şeylerdir.

Allah en doğrusunu bilir.

SEKİZİNCİSİ: Şimdiye kadar yaptığımız açıklamalardan, günümüzde sahih ve hasen hadisin bilinmesinin yolunun sahihayn ve diğer güvenilir hadis kitaplarına müracaatla sınırlı olduğu anlaşılınca;

¹⁶ Yani bu iki kitap üzerine konuşan başkaları. Ebu Mesut dımeşki, Ebul fazl ibn-i Ammar, Ebu Ali el Cubbaî gibi.

فسبيل من أراد العمل أو الاحتجاج بذلك - إذا كان ممن يسوغ له العمل بالحديث، أو الاحتجاج به لدى مذهب - أن يرجع إلى أصل قد قابله هو أو ثقة غيره بأصول صحيحة متعددة. مروية بروايات متنوعة، ليحصل له بذلك - مع اشتهاار هذه الكتب وبعدها عن أن تقصد بالتبديل والتحريف - الثقة بصحة ما اتفقت عليه تلك الأصول، والله أعلم.

o zaman bu hadislerle amel etmek veya delil getirmek isteyen kimse - Tabi bu kimse eğer kendisine hadislerle amel etme veya bir mezhep mensubuna karşı delil getirme caiz olan kimselerden ise - kendisi veya güvenilir başka birinin, çeşitli kanallardan rivayet edilmiş birkaç sahih kaynakla karşılaştırdığı bir nüshaya müracaat etmelidir ki bu şekilde - bu kitapların şöhreti, değişiklik ve tahriften uzaklığı sebebiyle - bu kaynakların üzerinde ittifak ettikleri hadisin sıhhatine dair kendisi için güven hâsıl olsun. Allah en doğrusunu bilir.

النوع الثاني : معرفة الحسن من الحديث

روينا عن (أبي سليمان الخطابي) - رحمه الله - أنه قال بعد حكايته أن الحديث عند أهله ينقسم إلى الأقسام الثلاثة التي قدمنا ذكرها: الحسن: ما عرف مخرجه واشتهر رجاله. قال: وعليه مدار أكثر الحديث، وهو الذي يقبله أكثر العلماء، ويستعمله عامة الفقهاء. وروينا عن (أبي عيسى الترمذي) رضي الله عنه أنه يريد بالحسن: أن لا يكون في إسناده من بتهم بالكذب، ولا يكون حديثاً شاذاً، ويروى من غير وجه نحو ذلك. وقال بعض المتأخرين: الحديث الذي فيه ضعف قريب محتمل هو الحديث الحسن، ويصلح للعمل به.

İKİNCİ ÇEŞİT HASEN HADİS

Ebu Süleyman el-Hattâbî'den - Allah kendisine rahmet etsin - bize gelen bir rivâyete göre kendisi, daha önce zikrettiğimiz gibi hadis ehlinin yanında hadisın üç kısma ayrıldığını anlattıktan sonra şöyle demiştir: "Hasen hadis; mahreci (Kaynağı) bilinen, râvileri meşhur olan hadistir." Yine şöyle demiştir: "Hadislerin çoğu bu minvâl üzeredir ve bu hadis çeşidi ulemâ'nın çoğunluğunun kabul ettiği, fakihlerin genelinin kendisiyle amel ettiği hadis çeşididir."

Yine Ebu İsa et-Tirmizî'den (r.a) bize gelen rivâyetlere göre, kendisi hasen hadis ile "isnadında yalan ile itham edilen kimsenin olmadığı, şaz olmayan ve bir başka yoldan benzeri bir hadisın rivayet edildiği" hadisi kastediyormuş.

Sonraki (Müteahhirîn) ulemeden bazıları ise "Kendisinde az zayıflık bulunan hadis Hasen hadistir ve bu hadis çeşidi kendisiyle amel edilmek için uygundur." demiştir.

قلت: كل هذا مستبهم لا يشفي الغليل، وليس فيما ذكره (الترمذي) و(الخطابي) ما يفصل الحسن من الصحيح. وقد أمنت النظر في ذلك والبحث، جامعاً بين أطراف كلامهم، ملاحظاً مواقع استعمالهم، فتتجّح لي واتضح أن الحديث الحسن قسمان: أحدهما: الحديث الذي لا يخلو رجال إسناده من مستور لم تتحقق أهليته، غير أنه ليس مغفلاً كثير الخطأ فيما يرويه، ولا هو متهم بالكذب في الحديث - أي لم يظهر منه تعمد الكذب في الحديث ولا سبب آخر مفسق - ويكون متن الحديث مع ذلك قد عرف، بأن روي مثله أو نحوه من وجه آخر أو أكثر، حتى اعتضد بمتابعة من تابع راويه على مثله، أو بما له من شاهد، وهو ورود حديث آخر بنحوه، فيخرج بذلك عن أن يكون شاذاً ومنكراً، وكلام الترمذي على هذا القسم ينتزل.

Ben derim ki: Bu tariflerin hepsi kapalıdır ve hasen hadis'in tanımını tam olarak yapmaktan uzaktır. Tirmizî ve Hattâbî'nin zikrettiklerinde ise hasen hadis ile sahih hadis'i birbirinden ayıracak tam bir tanım yoktur. Ben bu konu üzerinde, bu mevzudaki konuşmalarını bir araya getirerek ve bu terimi kullandıkları yerleri mülâhaza ederek düşündüm. Bu araştırmadan sonra hasen hadisin iki kısım olduğu benim için açıklığa kavuştu:

Birincisi: İsnadında geçen râviler mestûr (Gizli, meşhur olmayan) olup ehliyetleri tahakkuk etmemiş olan, fakat bununla beraber bu râviler yaptığı rivayetlerde çok hata yapmakla ve gâfil olmakla tanınmayan ve bu hadiste yalan ile itham edilmemiş olan hadis. Yani bu râvilerden, hadiste bilerek yalan söyleme ve kişinin fasık olarak nitelendirilmesine sebep olabilecek bir başka şey meydana gelmemiş olmalı. Ayrıca bununla beraber, hadisin metninin ya aynısı veya benzerinin bir veya birkaç kanaldan rivayet edilmekle bilinmesi lazımdır ki hadisin metninin aynısında bir başkasının râviye tabi olmasıyla veya bu metnin bir benzerinin bir başka hadiste gelmesi suretiyle buna şahit olmasıyla,

القسم الثاني: أن يكون راويه من المشهورين بالصدق والأمانة، غير أنه لم يبلغ درجة رجال الصحيح، لكونه يقصر عنهم في الحفظ والإتقان، وهو مع ذلك يرتفع عن حال من يعد ما ينفرد به من حديثه منكراً، ويعتبر في كل هذا _ مع سلامة الحديث من أن يكون شاذاً ومنكراً _ سلامته من أن يكون معللاً. وعلى القسم الثاني يتنزل كلام الخطابي. فهذا الذي ذكرناه جامع لما تفرق في كلام من بلغنا كلامه في ذلك، وكان الترمذي ذكر أحد نوعي الحسن، وذكر الخطابي النوع الآخر، مقتصرأ كل واحد منهما على ما رأى أنه يُشكل، معرضاً عما رأى أنه لا يشكل. أو أنه غفل عن البعض وذهل، والله أعلم، هذا تأصيل ذلك وتوضيحه.

hadisin isnadı kuvvetlensin ve bu suretle şaz veya münker hadis olmaktan çıksın. Tirmizi'nin yaptığı tarif te bu tanıma uyuyor.

İkincisi: Râvilerinin sıdk (Doğruluk) ve emanetle meşhur olduğu, fakat hıfz (Ezber) ve itkan konusunda eksik oldukları için sahih hadis râvilerinin derecelerine ulaşmamış olduğu hadis. Fakat bununla beraber konumu, râvisi münferit kaldığı için münkerden sayılan hadisin halinden daha yüksektir. Yine bütün bunlarda - hadisin şaz ve münker'den salim olmasıyla beraber - onun mualel (İlletli) olmaktan salim olmasına da itibar edilir. İşte Hattâbî'nin tarifi bu ikinci kısma uyuyor.

Bizim bu zikrettiklerimiz, bu konuyla ilgili açıklamaları bize ulaşan âlimlerin farklı görüşlerini toplayıcı bir izahdır. Sanki Tirmizî hasen hadisin iki çeşidinden birini, Hattâbî ise diğerini zikretmiş gibidir. Sanki onların her birisi problemli olarak gördüğü yönü açıklamakla yetinip müşkil olarak görmediği yönü açıklamaya gerek görmemiştir. Ya da meselenin bir yönünü unutup gözden kaçırmışlar. Allah en doğrusunu bilir. Bu meselenin aslı, temeli budur.

تنبيهات وتفريعات

أحدها: الحسن يتقاصر عن الصحيح، في أن الصحيح من شرطه: أن يكون جميع رواته قد ثبتت عدالتهم وضبطهم وإتقانهم، إما بالنقل الصريح، أو بطريق الاستفاضة. على ما سنبينه إن شاء الله تعالى. وذلك غير مشروط في الحسن، فإنه يكفي فيه بما سبق ذكره، من مجيء الحديث من وجوه، وغير ذلك مما تقدم شرحه. وإذا استبعد ذلك من الفقهاء الشافعية مُستبعد، ذكرنا له نص الشافعي، رضي الله عنه في مراسيل التابعين: أنه يقبل منها المُرسل الذي جاء نحوه مسنداً، وكذلك لو وافقه مرسل آخر، أرسله من أخذ العلم عن غير رجال التابعي الأول، في كلام له ذكر فيه وجوهاً من الاستدلال على صحة مخرج المرسل، لمجيبه من وجه آخر.

BİR KAÇ TENBİH VE AYRINTI

Birincisi: Hasen hadisin derecesi, sahih hadisin derecesinden şu bakımdan düşüktür: Bütün râvilerinin adalet, zabt ve itkanlarının ya açık nakil ile veya yaygın bilinme yoluyla sübut bulmuş olması - inşallah ilerde de beyan edeceğimiz gibi - sahih hadisin şartlarındandır. Hasen hadiste ise böyle bir şart yoktur. Hasen hadiste, hadisin başka kanallardan da gelmiş olması ve açıklaması geçen diğer şeyler yeterlidir.

Şafiî fakihlerden bu söylediklerimizi kabul etmeyip uzak gören olursa, biz de kendisine Şaffî'nin¹⁷ Mürsel hadisin bir başka kanaldan gelmesiyle mahrecinin sahih olması konusunda birkaç yönden delil getirdiği bir konuşmasında, Tabîî'nin Mürsel hadisleri hakkındaki nass'ını¹⁸ zikrederiz. Bu nass'ında kendisi, bunlardan¹⁹ bir benzeri müsned olarak başka kanaldan gelenlerini kabul ederdi. Aynı şekilde ilmini,

¹⁷ Allah kendisinden razı olsun

¹⁸ Kesin görüşünü

¹⁹ yani Tabîî'nin Mürsel hadislerinden

وذكرنا له أيضا ما حكاه (الإمام أبو المظفر السمعاني) وغيره، عن بعض أصحاب الشافعي من أنه: تُقبل رواية المستور، وإن لم تقبل شهادة المستور، ولذلك وجه متجه، كيف وإننا لم نكتف في الحديث الحسن بمجرد رواية المستور، على ما سبق آنفاً. والله أعلم.

الثاني: لعل الباحث الفهم يقول: إنا نجد أحاديث محكوماً بضعفها، مع كونها قد رويت بأسانيد كثيرة من وجوه عديدة، مثل حديث: ((الأذنان من الرأس)) ونحوه، فهلا جعلتم ذلك وأمثاله من نوع الحسن، لأن بعض ذلك عضد بعضاً، كما قلتم في نوع الحسن على ما سبق آنفاً.

hadisi ilk rivayet eden tabii'nin ricâlinden başkasından almış olan birinin irsâl ettiği Mürsel hadisin muvafakat ettiği mürsel'i de kabul ederdi.

Aynı şekilde Ebu'l Muzaffer Sem'ani ve başkalarının Şafii'nin bazı ashabından, imam Şafii'nin mestûr'un şهادetini kabul etmediği halde mestûr'un rivâyetini kabul ettiği yönündeki nakillerini de zikrederiz ki kendisinin bu görüşü için dayandığı deliller vardır. Biz ise az önce de açıkladığımız gibi hasen hadis için mücerret olarak mestûr'un rivâyeti ile yetinmiyoruz. (Bunun yanında başka şartların da var olmasının gerektiğini söylüyoruz. Çev.) Allah en doğrusunu bilir.

İkincisi: Zeki bir araştırmacı şöyle diyebilir: Biz bazı hadisleri birkaç yönden ve birçok senet ile rivayet edildikleri halde zayıf olmakla mahkûm edilmiş buluyoruz. Meselâ "İki kulak kafadandır (Kafaya mensuptur.)"²⁰ hadisi ve benzerleri gibi. Bu durumda siz bu ve bunun benzeri olan zayıf hadisleri "Hasen hadis" çeşidi arasına koymadınız mı? Çünkü az önce hasen hadis çeşidini anlatırken söylediğiniz gibi bunların bir kısmı diğerlerini destekleyip kuvvetlendiriyor.

²⁰ Ebu Davud (134) ve Tirmizî (38) rivayet etmiştir.

وجواب ذلك: أنه ليس كل ضعف في الحديث يزول بمجيئه من وجوه، بل ذلك يتفاوت: فمنه ضعف يزيله ذلك، بأن يكون ضعفه ناشئاً من ضعف حفظ راويه، مع كونه من أهل الصدق والديانة. فإذا رأينا ما رواه قد جاء من وجه آخر عرفنا أنه مما قد حفظه، ولم يختل فيه ضبطه له. وكذلك إذا كان ضعفه من حيث الإرسال زال بنحو ذلك، كما في المرسل الذي يرسله إمام حافظ، إذ فيه ضعف قليل، يزول بروايته من وجه آخر. ومن ذلك ضعف لا يزول بنحو ذلك، لقوة الضعف وتقاعد هذا الجابر عن جبره ومقاومته. وذلك كالأضعف الذي ينشأ من كون الراوي متهماً بالكذب، أو كون الحديث شاذاً.

Bunun cevabı şudur: Hadisteki her zayıflık, hadisin başka kanallardan gelmesiyle zail olmaz. Bilakis aralarında fark vardır. Bu hadislerden bazılarındaki zayıflığı bu durum²¹ yok eder. Meselâ hadisin zayıflığının, râvisinin sadık ve diyanet ehli olmasıyla beraber hafızasının zayıflığından kaynaklanması gibi. Biz bu râvi'nin rivayet ettiği hadisin bir başka kaynaktan da geldiğini gördüğümüzde bu râvinin onu hıfzetmiş olduğunu ve onu zabtette yanılığa düşmemiş olduğunu anlarız.

Aynı şekilde hafız imamların irsâl ettiği hadislerde olduğu gibi, hadisin zayıflığı mürsellik yönünden olduğunda da bu şekilde zail olur. Çünkü bu tür hadislerde az bir zayıflık vardır ve bu zayıflık başka kanallardan hadisin rivâyet edilmesiyle ortadan kalkar.

Ama bu hadislerden bazılarındaki zayıflık, zayıflığının kuvvetli oluşu sebebiyle bu şekilde ortadan kalkmaz ve bu onarım (Yani hadisin başka kanallardan rivayet edilmesi) gücünü ve etkisini kaybeder. Buna örnek olarak, râvisinin yalanla itham edilmiş olması veya hadisin şaz olmasından kaynaklanan zayıflık verilebilir.²²

²¹ Yani hadisin başka vecihlerden rivayet edilmesi

²² Daha geniş bilgi için itibar, mutabiat ve şevahid bölümüne bakınız.

وهذه جملة تفاصيلها تدرك بالمباشرة والبحث، فاعلم ذلك، فإنه من النفائس العزيرة.
والله أعلم.

الثالث: إذا كان راوي الحديث متأخراً عن درجة أهل الحفظ والإتقان، غير أنه من المشهورين بالصدق والستر، وروي مع ذلك حديثه من غير وجه، فقد اجتمعت له القوة من الجهتين، وذلك يرقى حديثه من درجة الحسن إلى درجة الصحيح. مثاله: حديث محمد بن عمرو، عن أبي سلمة، عن أبي هريرة: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ((لولا أن أشق على أمتي لأمرتهم بالسواك عند كل صلاة)).

فمحمد بن عمرو بن علقمة: من المشهورين بالصدق والصيانة، لكنه لم يكن من أهل الإتقان.

Bu anlattıklarımız, ayrıntıları araştırma ve uygulama ile idrak edilebilen icmalî bir açıklamadır. Bunu bil. Çünkü bu az bilinen kıymetli bir bilgidir.

Üçüncüsü: Hadisin râvisi sıdk ve setr²³ ile meşhur olmasıyla beraber hıfz ve itkan ehlinin derecesinden geride olduğunda ve bununla beraber hadisi birden fazla yoldan rivayet edildiğinde, kendisi için iki yönden kuvvet toplanmış olur ve bu durum hadisini hasen derecesinden sahih derecesine yükseltir.

Muhammed bin Amr'ın Ebu Seleme'den, O'nun da Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiği hadis buna bir örnektir. Bu hadiste Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Eğer ümmetime ağır geleceğini bilmeseydim her namaz esnasında misvak kullanmalarını emrederdim."²⁴ Bu hadisi rivâyet eden Muhammed bin Amr bin Alkame, doğruluğu ve günahlardan korunmasıyla meşhur biridir. Ama itkan ehli değildir.

²³ Günahlardan uzak durma

²⁴ Buhari (748) ve Müslim (252) tahrir etmiştir.

حتى ضعفه بعضهم من جهة سوء حفظه، ووثقه بعضهم لصدقه وجلالته، فحديثه من هذه الجهة حسن. فلما انضم إلى ذلك كونه روي من أوجه أخر، زال بذلك ما كنا نخشاه عليه من جهة سوء حفظه، وانجبر به ذلك النقص اليسير، فصح هذا الإسناد والتحق بدرجة الصحيح، والله أعلم.

الرابع: (كتاب أبي عيسى الترمذي) رحمه الله أصل في معرفة الحديث الحسن وهو الذي نؤه باسمه، وأكثر من ذكره في جامعه. ويوجد في متفرقات من كلام بعض مشايخه والطبقة التي قبله، (كأحمد بن حنبل)، و(البخاري)، وغيرها. وتختلف النسخ من (كتاب الترمذي) في قول: هذا حديث حسن. أو: هذا حديث حسن صحيح، ونحو ذلك

Hatta bazıları hâfızasının kötü oluşu bakımından kendisini zayıf görmüşlerdir. Bazıları ise doğruluğu ve hürmete layık oluşu bakımından kendisini güvenilir (Sika) kabul etmişlerdir. Hadisi bu açıdan hasendir. Ama buna hadisin başka kanallardan da rivayet edildiği eklendiğinde hâfızasının kötü oluşu yönünden korktuğumuz durum zail olmuş olur ve bununla bu az eksiklik telafi edilmiş olur. Böylece bu isnad sahih bir isnat olmuş olur ve sahihlik derecesini kazanır.

Dördüncüsü: Hasen hadisin tanınmasında asıl kaynak Ebu İsa et-Tirmizî'nin kitabıdır ve bu hadis çeşidini bu isimle isimlendiren de odur. Kendisi "Cami" isimli kitabında bu hadis çeşidinden çok bahsetmiştir. Yine bu hadis çeşidi, Tirmizî'nin bazı şeyhlerinin ve kendisinden önceki tabakadan muhaddislerin değişik konuşmalarında da bulunmaktadır. Mesela Ahmed bin Hanbel, Buharî ve diğerleri gibi.

Tirmizî'nin kitabının nüshaları arasında "Bu hadis hasendir" veya "Bu hadis hasen sahihtir" şeklinde değişik lafızlar vardır²⁵.

²⁵ Yani bir nüshada bir hadis için 'hasendir' denilirken bir başka nüshada aynı hadis için 'hasen sahihtir' denilmektedir Çev

فبغى أن تصحح أصلك به بجماعة أصول، وتعتمد على ما اتفقت عليه. ونص (الدارقطني) في (سننه) على كثير من ذلك. من مظانه (سنن أبي داود السجستاني) رحمه الله. روي عنه انه قال: ذكرت فيه الصحيح وما يشبهه ويقاربه. وروينا عنه أيضاً ما معناه: أنه يذكر في كل باب أصح ما عرفه في ذلك الباب. وقال: ما كان في كتابي من حديث فيه وهن شديد فقد بيّنته، وما لم أذكر فيه شيئاً فهو صالح، وبعضها أصح من بعض. قلت: فعلى هذا ما وجدناه في كتابه مذكوراً مطلقاً، وليس في واحد من الصحيحين، ولا نص على صحته أحد ممن يميز بين الصحيح والحسن، عرفناه بأنه من الحسن عند أبي داود.

Bu yüzden yanındaki kitabımı birkaç asli kaynak ile karşılaştırıp bu kaynakların üzerine ittifak ettiklerine itimad etmen lazımdır.

Dârakutnî sünen’inde bunların birçoğunu belirlemiştir.

Hasen hadislerin bulunduğu zannedilen yerlerden birisi de Ebu Davud es-Sicistanî’nin (Allah kendisine rahmet etsin) süneni’dir. Bize gelen rivayetlere göre kendisi şöyle demiştir: “Ben (Sünenimde) sahih’i ve sahihe benzeyeni, ona yakın olanını zikrettim.” Yine kendisinden, “Her bölümde, bu bölümdeki bildiği en sahih hadisi zikrettiği” manasına gelen bir söz nakledilip “Kitabımda bulunup ta kendisinde şiddetli zayıflık bulunan hadisleri açıkladım. Hakkında hiçbir şey söylemediğim ise ‘Salih’ tir. Bunların bir kısmı diğer bir kısmından daha sahihtir.” Dediği rivâyet edilmiştir.

Ben derim ki: Buna göre onun kitabında mutlak olarak²⁶ zikredilmiş bir hadis bulduğumuzda; bu hadis Sahihayn’de bulunmayıp sahih ve haseni birbirinden ayırt edebilen birisi onun sıhhatine hükmetmemişse, Ebu Davud’a göre biz bu hadis’in hasen çeşidinden olduğunu anlarız.

²⁶ Herhangi bir niteleme ile kayıtlandırılmaksızın

وقد يكون في ذلك ما ليس بحسن عند هـ، ولا مندرج فيما حققنا ضبط الحسن به على ما سبق، إذ حكى أبو عبد الله بن منده الحافظ: أنه سمع محمد بن سعد الباوردي بمصر يقول: كان من مذهب أبي عبد الرحمن النسائي أن يخرج عن كل من لم يجمع على تركه. وقال ابن منده: وكذلك أبو داود السجستاني يأخذ مأخذه، ويخرج الإسناد الضعيف إذا لم يجد في الباب غيره، لأنه أقوى عنده من رأى الرجال، والله أعلم.

الخامس: ما صار إليه صاحب المصابيح رحمه الله من تقسيم أحاديثه إلى نوعين: الصحيح والحسان، مريداً بالصحيح ما ورد في أحد الصحيحين أو فيهما، والحسان ما أورده (أبو داود) و(الترمذي) وأشباههما في تصانيفهم. فهذا اصطلاح لا يعرف،

Fakat kimi hadis ehline göre bunlardan bazıları hasen hadisten değildir ve bunlar az önce hasen hadis için yaptığımız tarifi altına da girmez. Çünkü Hâfız Ebu Abdullah bin Mundeh, Muhammed bin Sa'd el Baverdî'yi Mısır'da şöyle derken işittiğini anlatır: "Terkedilmesi üzerine icma' olmayan her hadisten tahrir yapmak, Ebu Abdurrahman en-Nesai'nin mezhebinden idi." İbn-i Mundeh yine şöyle der: "Aynı şekilde Ebu Davud es-Sicistanî de onun yöntemini uygulardı ve konuyla alakalı başka bir hadis bulmadığında zayıf hadisi de tahrir ederdi. Çünkü ona göre zayıf hadis bile insanların görüşünden daha kuvvetlidir." Allah en doğrusunu bilir.

Beşincisi: Hadislerini Sahih ve Hisân diye ikiye ayırıp, sahih ile Buhari ve Müslim'in sahihlerinden birinde veya her ikisinde varid olanları, Hisân ile ise Ebu Davud, Tirmizî ve benzerlerinin tasniflerinde vârid ettiklerini kastetmek şeklindeki "Mesâbih" isimli kitabın sahibi'nin²⁷ (Allah kendisine rahmet etsin) yöntemi, hadis ehli arasında bilinen bir yöntem ve ıstılah değildir

²⁷ Bu zat Hâfız Ebu Muhammed Hüseyin ibni Mesut el-Feraî el-Begavî'dir. Hicri 516 yılında vefât etmiştir.

وليس الحسن عند أهل الحديث عبارة عن ذلك. وهذه الكتب تشتمل على حسن وغير حسن كما سبق بيانه، والله أعلم.

السادس: كتب المسانيد غير ملتحة بالكتب الخمسة التي هي: (الصحيحان)، (وسنن أبي داود)، و(سنن النسائي)، و(جامع الترمذي)، وما جرى مجراها في الاحتجاج بها والركون إلى ما يورد فيها مطلقاً، (كمسند أبي داود الطيالسي)، و(مسند عبيد الله بن موسى)، و(مسند أحمد بن حنبل)، و(مسند إسحاق بن راهويه)، و(مسند عبد بن حميد)، و(مسند الدارمي)، و(مسند أبي يعلى الموصلي)، و(مسند الحسن بن سفيان)، و(مسند البزار أبي بكر) وأشابهها، فهذه عادتكم فيها: أن يخرجوا في مسند كل صحابي ما رواه من حديثه، غير متقيدين بأن يكون حديثاً محتجاً به.

ve hadis ehline göre hasen hadis sadece bundan ibaret değildir.

Ayrıca bu kitaplar (Yani Ebu Davud, Tirmizî ve benzerlerinin kitapları) az önceki açıklamada geçtiği üzere hem hasen hem de hasen olmayan hadisleri kapsamaktadır. Allah en doğrusunu bilir.

Altıncısı: Müsned kitapları, kendileriyle delil getirme ve kendisinde mutlak olarak varid olanlara itimad edip dayanma konusunda, “Kutub-u hamse” denilen Buharî ve Müslim’in sahihleri, Ebu Davud ve Nesai’nin sünenleri ile Tirmizî’nin Cami’i ve bunların yöntemini uygulayan kitaplara ilhak olmazlar. Bu müsnedlere örnek olarak Ebu Davud Teyalisi, Abdullah bin Musa, Ahmed bin Hanbel, İshâk ibn-i Râheveyh, Abd ibn-i Humeyd, Darimî, Ebu Ya’la el-Musûlî, Hasan ibn-i Süfyân, Ebu Bekr el-Bezzar ve benzerlerinin müsnedlerini sayabiliriz. Bu zatların müsnedlerinde takip ettikleri yöntem, kendisiyle delil getirilebilir bir hadis olup olmamasına bakmaksızın her sahâbî’nin rivâyet ettiği hadisi müsnedinde tahrir etmektir.

فلهذا تأخرت مرتبتها - وإن جلت جلالة مؤلفيها - عن مرتبة الكتب الخمسة وما التحق بها من الكتب المصنفة على الأبواب، والله أعلم.

السابع: قولهم: (هذا حديث صحيح الإسناد، أو حسن الإسناد) دون قولهم: (هذا حديث صحيح أو حديث حسن) لأنه قد يقال: هذا حديث صحيح الإسناد، ولا يصح، لكونه شاذاً أو معللاً.

غير أن المصنف المعتمد منهم إذا اقتصر على قوله: إنه صحيح الإسناد، ولم يذكر له علّة، ولم يقدح فيه، فالظاهر منه الحكم له بأنه صحيح في نفسه، لأن عدم العلّة والقادح هو الأصل والظاهر، والله أعلم.

Bu yüzden -Her ne kadar müellifinin büyüklüğü sebebiyle bu müsnedler büyük ise de - bu müsnedlerin mertebesi, Kutub-u hamse ve konular üzerine tasnif edilmiş olup Kutub-u hamseye ilhak edilen kitapların mertebesinden geridedir.

Allah en doğrusunu bilir.

Yedincisi: (Musanniflerin) “Bu sahih bir hadistir” veya “Bu hasen bir hadistir” demeyip “Bu, isnadı sahih bir hadistir” veya “Bu, isnadı hasen bir hadistir” demeleri. Bunun sebebi şudur: Bazen “Bu, isnadı sahih bir hadistir” denilir. Ama hadisin kendisi şaz veya muallel (illetli) olduğundan dolayı sahih değildir. Fakat bunlardan güvenilir olan bir musannif “Bu isnadı sahih bir hadistir” demekle yetinip söz konusu hadis için herhangi bir illet ve hadisin itibarını düşürücü bir şey zikretmezse bu, hadisin bizzat kendisinin sahih olduğuna dair hüküm sayılır. Çünkü asıl ve zâhir olan, illet ve itibarı düşürücü vasfın olmayışıdır. Allah en doğrusunu bilir.

الثامن: في قول الترمذي وغيره: (هذا حديث حسن صحيح) إشكال، لأن الحسن قاصر عن الصحيح، كما سبق إيضاحه. ففي الجمع بينهما في حديث واحد جمع بين نفي ذلك القصور وإثباته.

وجوابه: أن ذلك راجع إلى الإسناد، فإذا روي الحديث الواحد بإسنادين: أحدهما إسناد حسن والآخر إسناد صحيح، استقام أن يقال فيه: إنه حديث حسن صحيح، أي إنه حسن بالنسبة إلى إسناد، صحيح بالنسبة إلى إسناد آخر.

على أنه غير مستكر أن يكون بعض من قال ذلك أراد بالحسن معناه اللغوي، وهو: ما تميل إليه النفس ولا يأباه القلب، دون المعنى الاصطلاحي الذي نحن بصدده، فاعلم ذلك، والله أعلم.

Sekizincisi: Tirmizî ve başkalarının “Bu hasen-sahih bir hadistir” sözlerinde problem vardır. Çünkü izah edildiği gibi hasen, mertebe bakımından sahihten eksiktir. Dolayısıyla bir tek hadiste bu ikisini birleştirmek bu eksikliğin hem olduğunu hem de olmadığını kabul etmek demektir.

Bunun cevabı şudur: Bu durum isnad’a yönelik bir şeydir. Buna göre bir tek hadis, birisi hasen ve bir tanesi de sahih olmak üzere iki isnad ile rivayet edildiğinde “Bu hasen-sahih bir hadistir” demek doğru olur. Bunun manası şudur: Bu hadis bir isnad’a nispetle hasen, diğer isnad’a nispetle ise sahihtir. Bununla beraber bu sözü (Yani hasen-sahih sözünü) kullananlardan bazılarının bununla hasen’in konumuzla ilgili olan terim manasını değil de sözlük manasını kastetmiş olmaları da uzak bir ihtimal değildir. Yani “Nefsin kendisine meyledip kalbin kendisinden kaçınmadığı, çekinmediği” manası kastedilir. Bunu bil. Allah en doğrusunu bilir.

التاسع: من أهل الحديث من لا يفرد نوع الحسن، ويجعله مندرجاً في أنواع الصحيح، لاندراجه في أنواع ما يحتاج به. وهو الظاهر من كلام (الحاكم أبي عبد الله الحافظ) في تصرفاته، وإليه يوصى في تسميته كتاب الترمذي (بالجامع الصحيح). وأطلق (الخطيب أبو بكر) أيضاً عليه اسم الصحيح، وعلى كتاب النسائي. وذكر الحافظ (أبو الطاهر السلفي) الكتب الخمسة وقال: اتفق على صحتها علماء الشرق والغرب. وهذا تساهل، لأن فيها ما صرحوا بكونه ضعيفاً أو منكراً أو نحو ذلك من أوصاف الضعيف. وصرح (أبو داود) فيما قدمنا روايته عنه بانقسام ما في كتابه إلى صحيح وغيره، و(الترمذي) مصرح فيما في كتابه بالتمييز بين الصحيح والحسن

Dokuzuncusu: Hadis âlimlerinden bazıları hasen hadis çeşidini başlı başına bir hadis çeşidi saymayıp, kendisiyle delil getirilen hadis çeşidinden sayıldığı için onu sahih hadis çeşidinin kapsamına koyarlar. Hâkim Ebu Abdullah el-Hâfızın konuşmalarında bu kelimeyi kullanım biçiminin zahirinden anlaşılan budur. Tirmizî, kitabını “El Camius-Sahih” olarak isimlendirmesinde de bunu imâ eder. Hatîp Ebu Bekr de aynı şekilde hem onun, hem de Nesâî’nin kitabı için “sahih” ismini kullanır. Hâfız Ebu Tahir Es-Selefi de “Kutub-u hamse”yi zikrettikten sonra, “Doğu ve batı’nın âlimleri bunların sıhhati konusunda ittifâk etmişlerdir.” Demıştır. Ama bu tesâhül’dür. Çünkü bu kitaplarda zayıf veya münker ve benzeri zayıf vassına sahip hadisler bulunduğunu açıkça söylemişlerdir. Ayrıca Ebu Davud’un daha önce aktardığımız rivayetlerinde kitabındaki hadisleri açık bir şekilde “Sahih ve diğerleri” diye iki kısma ayırdığını söylemiştik. Tirmizî de kitabındaki hadisleri sahih ve hasen olarak açıkça birbirinden ayırır.

ثم إن من سُمِّي الحسن صحيحاً لا ينكر أنه دون الصحيح المقدم المين أولاً، فهذا إذا اختلف في العبارة دون المعنى، والله أعلم.

النوع الثالث: معرفة الضعيف من الحديث كل حديث لم يجتمع فيه صفات الحديث الصحيح، ولا صفات الحديث الحسن، المذكورات فيما تقدم، فهو حديث ضعيف. وأظن (أبو حاتم بن حبان البستي) في تقسيمه، فبلغ به خمسين قسماً إلا واحداً، وما ذكرته ضابط جامع لجميع ذلك.

وسبيل من أراد البسط: أن يعتمد إلى صفة معينة منها، فيجعل ما عدمت فيه - من غير أن يخلفها جابر على حسب ما تقرر في نوع الحسن - قسماً واحداً.

Sonra, zaten hasen hadisi “sahih” olarak isimlendiren de, daha önce açıklanıp tarif edilen sahihten mertebeye daha aşağı olduğunu inkâr etmez. Öyleyse ihtilâf sadece ibârelerdedir. Mânâda değil. Allah en doğrusunu bilir.

ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT ZAYIF HADİS

Daha önceki açıklamalarda anlatılan sahih ve hasen hadisin sıfatlarının kendilerinde birleşmediği bütün hadisler zayıf hadistir. Ebu Hâtim ibn-i Hibbân el-Bustî zayıf hadisleri kısımlandırmada çerçeveyi geniş tutmuş, kırk dokuz kısma kadar ulaşmıştır. Benim bununla ilgili yaptığım tanım ise Bunların hepsini kapsar.

Bu zayıf hadislerin çeşitlerini daha geniş bir şekilde öğrenmenin yolu şudur: Kişi önce sahih ve hasen hadislerde zikredilen sıfatlardan muayyen birini alıp –hasen hadiste olduğu gibi eğer bir başka şey bu sıfatın yerine geçip onu telâfi etmiyorsa – bu sıfatın kendisinde bulunmadığı hadisi zayıf hadis çeşitlerinden biri sayar.

ثم ما عدمت فيه تلك الصفة مع صفة أخرى معينة قسماً ثانياً. ثم ما عدمت فيه مع صفتين معينتين قسماً ثالثاً. وهكذا إلى أن يستوفي الصفات المذكورات جمعاء. ثم يعود ويعين من الابتداء صفة غير التي عينها أولاً، ويجعل ما عدمت فيه وحدها قسماً، ثم القسم الآخر ما عدلت فيه مع عدم صفة أخرى، ولكن الصفة الأخرى غير الصفة الأولى المبدوء بها، لكون ذلك سبق في أقسام عدم الصفة الأولى، وهكذا هلمَّ جراً إلى آخر الصفات.

ثم ما عدم فيه جميع الصفات هو القسم الآخر الأرذل. وما كان من الصفات له شروط فاعمل في شروطه نحو ذلك، فتضاعف بذلك الأقسام. والذي له لقب خاص معروف من أقسام ذلك: الموضوع، والمقلوب، والشاذ، والمعلل، والمضطرب، والمرسل، والمنقطع،

Sonra bu sıfatla beraber bir başka muayyen sıfatın bulunmadığı hadisi ikinci kısım sayar. Sonra bu muayyen iki sıfatla beraber bir başka muayyen sıfatın bulunmadığı hadisi üçüncü kısım sayar ve bu şekilde bütün mezkûr sıfatlara ulaşana kadar bu işlemi devam ettirir. Sonra tekrar başa döner ve daha önceki işleminde ilk tayin ettiği sıfatın dışında bir sıfat belirler ve bu sıfatın bulunmadığı hadisi bir kısım sayar. Bu sıfatla beraber bir başka muayyen sıfatın bulunmadığı hadisi bir başka kısım sayar. Yalnız bu diğer muayyen sıfat, daha önceki işlemde kendisiyle başlanılan ilk sıfat olmamalıdır. Çünkü bu, birinci sıfatın olmayışının kısımlarında geçmişti. İşte bu şekilde ta son sıfata kadar gider. Bu sıfatların tamamının kendisinde bulunmadığı kısım en son ve derece bakımından en düşük kısımdır.

Sıfatlardan herhangi bir şarta bağlı olanların şartlarında da aynı işlemi yaptığında bu kısımlar katlanır.

Zayıf hadis kısımlarından bilinen ve özel lakâpları olanlar şunlardır: Mevdu, Maklûb, Şaz, Muallel, Mudtarib, Mürsel, Munkati,

والمعضل، في أنواع سيأتي عليها الشرح إن شاء الله تعالى.
والملاحظ فيما نوردته من الأنواع عموم أنواع علوم الحديث، لا خصوص أنواع التقسيم
الذي فرغنا الآن من أقسامه. ونسأل الله تبارك وتعالى تعميم النفع به في الدارين، آمين.

Mu'del. İnşaallah bunlarla ilgili açıklama ilerde gelecektir.
Bundan sonra açıklayacağımız çeşitlerden anlaşılacak olan, hadis
ilimlerinin genel çeşitleridir.²⁸ Yoksa kısımlarını yeni bitirdiğimiz
özel taksim çeşidi değil.
Allah tebareke ve teala'dan her iki dünyada bizi bundan tam
olarak yararlandırmasını dileriz. Amîn.

²⁸ Yani mesela bunlardan bazı çeşitler daha önce anlattığımız üç kısmı kapsar.
Örneğin Merfu' hadis gibi. Merfu' hadislerden bazıları zayıf, bazıları hasen,
bazıları da sahihtir.
Yine bunlardan bazı çeşitlerin ise bu kısımlarla alakası yoktur. Mesela 52.
Çeşit olan "muhaddislerin lakapları ve onlarla beraber zikredilenler" gibi.
Allah en doğrusunu bilir.

النوع الرابع: معرفة المسند

ذكر (أبو بكر الخطيب الحافظ) رحمه الله: أن المسند عند أهل الحديث هو الذي اتصل إسناده من راويه إلى منتهاه، وأكثر ما يستعمل ذلك فيما جاء عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - دون ما جاء عن الصحابة وغيرهم.

وذكر (أبو عمر بن عبد البر الحافظ): أن المسند ما رفع إلى النبي - صلى الله عليه وسلم - خاصة. وقد يكون متصلاً، مثل: مالك، عن نافع، عن ابن عمر، عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - . وقد يكون منقطعاً، مثل: مالك، عن الزهري، عن ابن عباس، عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - . فهذا مسند،

DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT MÜSNED HADİS

Hâfız Ebu Bekir el Hatîp (Allah kendisine rahmet etsin) şöyle demiştir: Hadis ehlinin yanında Müsned; isnadı rivayet edenden ta sonuna kadar kesintisiz olarak ulaşandır. Bu, Sahabe veya başkalarından gelenler için değil, daha çok Resulullah'tan (s.a.v) gelen rivayetler için kullanılır.

Hafız Ebu Amr ibn-i Abdilberr ise şöyle demiştir: Müsned hadis, özellikle peygamber'e (s.a.v) kadar ulaşan hadistir. Bu bazen muttasıl (kesintisiz) olur. Mesela "Mâlik Nafi'den, O'da ibn-i Ömerden, ibn-i Ömer de Resulullah'tan (s.a.v) rivayet etmiştir" gibi. Bazen de munkati' (kesintili) olur. Mesela "Mâlik Zührî'den, O'da ibn-i Abbastan, ibn-i Abbas ta Resulullah'tan (s.a.v) rivayet etmiştir" gibi. Bu hadis müsned'tir.

لأنه قد أسند إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وهو منقطع، لأن الزهري لم يسمع من ابن عباس، رضي الله عنهم. وحكى (أبو عمر) عن قوم: أن المسند لا يقع إلا على ما اتصل مرفوعاً إلى النبي - صلى الله عليه وسلم - .
قلت: وبهذا قطع (الحاكم أبو عبد الله الحافظ)، ولم يذكر في كتابه غيره.
فهذه أقوال ثلاثة مختلفة، والله أعلم.

Çünkü Resulullah'a (s.a.v) isnad edilmiştir. Ama aynı zamanda munkatî'tir. Çünkü Zührî bunu ibn-i Abbas'tan (r.a) işitmemiştir. Yine Ebu Amr'ın bazılarından rivayet ettiğine göre müsned,merfu' olarak Resulullah'a (s.a.v) kadar kesintisiz olarak ulaşan hadislerden başkası için kullanılmaz.

Ben derim ki: Hâkim Ebu Abdullah el-Hâfız da bu şekilde kesin hüküm vermiştir ve kitabında bundan başka bir şey de zikretmemiştir.

İşte bu görüşler, bu konudaki muhtelif üç görüştür. Allah en doğrusunu bilir.

النوع الخامس: معرفة المتصل

ويقال فيه أيضاً: الموصول، ومطابقه يقع على المرفوع والموقوف.

وهو الذي اتصل بسنده، فكان كل واحد من رواته قد سمعه ممن فوقه، حتى ينتهي إلى منتهاه.

مثال المتصل المرفوع من الموطأ: مالك، عن ابن شهاب عن سالم بن عبد الله، عن أبيه، عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم -.

ومثال المتصل الموقوف: مالك، عن نافع، عن ابن عمر، عن عمر قوله. والله أعلم.

BEŞİNCİ ÇEŞİT MUTTASIL HADİS

Bu hadis çeşidine aynı zamanda mevsûl hadis te denilir ve mutlak olarak (herhangi bir şeyle kayıtlamaksızın) zikredildiğinde hem merfu' hem de mevkûf hadisi kapsar. Bu, senedi kesintisiz olan (senedinde kopukluk olmayan) hadistir. İsnad zincirinin ta sonuna kadar râvilerinden her biri onu kendi üstünde olandan işitmiştir.

“Muvatta” isimli hadis kitabından, merfu' muttasıla örnek: “Mâlik, ibn-i Şihabtan, O'da Sâlim ibn-i Abdullahtan, O'da babasından, babası da Resulullah'tan (s.a.v) rivayet etmiştir.”

Mevkûf muttasıla örnek: “Mâlik Nafi'ten, O'da ibn-i Ömerden, O'da babası Ömer (r.a)den rivayet etmiştir.” Allah en doğrusunu bilir.

النوع السادس: معرفة المرفوع

وهو: ما أضيف إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - خاصة. ولا يقع مطلقه على غير ذلك، نحو الموقوف على الصحابة وغيرهم.

ويدخل في المرفوع المتصل، والمنقطع، والمرسل، ونحوها، فهو والمسنود عند قوم سواء، والانقطاع والاتصال يدخلان عليهما جميعاً. وعند قوم يفترقان في: أن الانقطاع والاتصال يدخلان على المرفوع، ولا يقع المسند إلا على المتصل المضاف إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم -.

وقال (الحافظ أبو بكر بن ثابت): المرفوع ما أخبر فيه الصحابي عن قول الرسول - صلى الله عليه وسلم - أو فعله. فخصه بالصحابة، فيخرج عنه مرسل التابعي عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم -.

ALTINCI ÇEŞİT MERFU' HADİS

Bu hadis çeşidi, özellikle Peygamber'e (s.a.v) izâfe edilen hadis çeşididir ve mutlak olarak zikredildiğinde, Sahâbe ve başkalarına mevkûf olan hadis örneğinde olduğu gibi ondan başkasına nispet edilmez. Merfu' hadisin kapsamına muttasıl, munkatî, Mürsel ve benzerleri girer. Bu sebeple bazı âlimlere göre merfu' ve müsned hadis aynıdır ve her ikisine de hem inkita' hem de ittisal girer. Bazı âlimlere göre ise bu ikisi şu açıdan birbirinden ayrılırlar: İnkita' ve ittisal merfu'a girer. Ama müsned ismi, muttasıl olarak Resulullah'a (s.a.v) izafe edilenden başkası için kullanılmaz. Hâfız Ebu Bekr ibn-i Sâbit şöyle demiştir: "Merfu' hadis, sahâbî'nin kendisinde Peygamber'in (s.a.v) sözünden veya fiilinden haber verdiği hadistir." Buna göre o, merfu hadisi sahâbeye has kılmıştır. Bu durumda Tabî'nin Resulullah (s.a.v)tan rivâyet ettiği Mürsel hadisler merfu' hadisin kapsamından çıkar.

قلت: ومن جعل من أهل الحديث المرفوع في مقابلة المرسل فقد عنى بالمرفوع المتصل،
والله أعلم.

النوع السابع: معرفة الموقوف

وهو: ما يروي عن الصحابة رضي الله عنهم من أقوالهم أو أفعالهم ونحوها، فيوقف عليهم،
ولا يتجاوز به إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - . ثم إلى منه ما يتصل الإسناد فيه
إلى الصحابي، فيكون من الموقوف الموصول. ومنه ما لا يتصل إسناده، فيكون من
الموقوف غير الموصول، على حسب ما عرف مثله في المرفوع إلى الرسول الله - صلى الله
عليه وسلم - ، والله أعلم.

Ben derim ki: Hadis ehlinden merfu' hadis'i Mürsel hadisin mukabili (karşılığı) kabul eden âlimlerin merfu' ile kastettikleri, muttasıl merfu'tur. Allah en doğrusunu bilir.

YEDİNCİ ÇEŞİT MEVKUF HADİS

Bu, kendisinde Sahâbenin (Allah hepsinden razı olsun) sözleri, fiilleri ve bunlara benzer hallerinden haber verilen hadis çeşididir. Buna göre bu hadis çeşidi Sahâbede durur ve onları aşır Peygamber'e (s.a.v) kadar ulaşmaz. Bu hadis çeşidinin bazılarında isnad, Sahâbeye kadar muttasıl olur ki bu durumdaki hadis "Mevsûl mevkuf" olur. Bazılarında ise isnad muttasıl olmaz (isnad'ta kopukluk olur). Bu ise "mevsûl olmayan mevkuf" olur. Aynen Resulullah'a (s.a.v) ulaşan merfu' hadiste benzeri geçtiği üzere.²⁹ Allah en doğrusunu bilir.

²⁹ Orada da merfu' hem muttasıl, hem de munkati olabiliyordu.

وما ذكرناه من تخصيصه بالصحابي فذلك إذا ذكر الموقوف مطلقاً، وقد يستعمل مقيداً في غير الصحابي، فيقال: حديث كذا وكذا، وقفه فلان على (عطاء)، أو على (طاووس)، أو نحو هذا. وموجود في اصطلاح الفقهاء الخراسانيين تعريف الموقوف باسم الأثر. قال (أبو القاسم القوراني) منهم فيما بلغنا عنه: الفقهاء يقولون: الخبر ما يروى عن النبي - صلى الله عليه وسلم -، والأثر ما يروى عن الصحابة، رضي الله عنهم.

Bizim “Mevkuf hadis Sahâbeye mahsustur” sözüümüz, mevkuf hadisin mutlak olarak zikredildiği durumlar için geçerlidir. Bazen de mevkuf hadis (mutlak olarak değil) mukayyet olarak Sahâbenin dışındakiler için kullanılır ve “Şöyle şöyle olan hadisi filân, Atâ'ya vakfetmiştir. Ya da Tavus'a veya bir başkasına vakfetmiştir” denilir. Allah en doğrusunu bilir.

Horasan fakîhlerinin ıstılahlarında mevkuf hadis “Eser” ismiyle bilinir. Onlardan Ebu'l Kâsım el-Fevranî'den bize ulaşan bir rivâyete göre kendisi şöyle demiştir: Fakîhler şöyle der: “Haber Nebi'den (s.a.v) rivâyet edilen, eser ise Sahâbe'den (r.a) rivâyet edilendir.”

النوع الثامن: معرفة المقطوع

وهو غير المنقطع الذي يأتي ذكره إن شاء الله تعالى. ويقال في جمعه: المقاطع والمقاطع.

وهو: ما جاء عن التابعين موقوفاً عليهم من أقوالهم أو أفعالهم.

قال (الخطيب أبو بكر الحافظ) في (جامعه): من الحديث المقطوع. وقال: المقاطع هي

الموقوفات على التابعين. والله أعلم.

قلت: وقد وجدت التعبير بالمقطوع عن المنقطع غير الموصول في كلام (الإمام الشافعي)،

و(أبي القاسم الطبراني)، وغيرهما، والله أعلم.

SEKİZİNCİ ÇEŞİT MAKTU' HADİS

Bu hadis çeşidi, inşallah ilerde açıklanacak olan “munkati” hadisten başka bir hadis çeşididir. Bunun çoğulu المقاطع veya المقاطيع şeklinde gelir. Bu, Tabiîlerden gelen (onları geçip sahabeye ulaşmayan) onlarda durup onların söz ve fiillerini haber veren hadis çeşididir.

Hâfız Ebu Bekir el-Hatîp “Cami” isimli kitabında şöyle der: “Hadisin bir çeşidi de maktu’ hadistir.” Sonra şöyle devam eder: “Maktu’ hadisler, tabiîlerde duran hadislerdir.” Allah en doğrusunu bilir.

Ben derim ki: Ben; imam Şafîî, Ebu’l Kâsım Taberanî ve başkalarının, konuşmalarında mevsûl olmayan manasındaki “munkati” hadisi “maktu” olarak tabir ettiklerini gördüm. Allah en doğrusunu bilir.

تقریعات:

أحدها: قول الصحابي: (كنا نفعل كذا، أو كنا نقول كذا) إن لم يصفه إلى زمان رسول الله - صلى الله عليه وسلم - فهو من قبيل الموقوف. وإن أضافه إلى زمان رسول الله - صلى الله عليه وسلم - فالذي قطع به (أبو عبد الله بن البيع الحافظ) وغيره من أهل الحديث وغيرهم: أن ذلك من قبيل المرفوع.

وبلغني عن (أبي بكر البرقاني): أنه سأل (أبا بكر الإسماعيلي الإمام) عن ذلك، فأنكر كونه من المرفوع.

والأول هو الذي عليه الاعتماد، لأن ظاهر ذلك مشعر بأن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - أطلع على ذلك أقرره عليه. وتقريره أحد وجوه السنن المرفوعة، فإنما أنواع:

AÇIKLAMALAR

Birincisi: Sahâbiler “Biz şöyle yapardık” veya “Biz şöyle derdik” gibi sözlerini eğer Resulullah (s.a.v) zamanına nispet etmiyorlarsa, bunlar mevkuf hadis kabilindendir. Eğer Resulullah (s.a.v) zamanına nispet ediyorlarsa, Hâfız ebu Abdullah ibn-i Beyya’ ve hadis ehli ile hadis ehli olmayan başka bazı âlimlerin kesin görüşüne göre bunlar merfu’ hadis kabilindendir.

Bana Ebu Bekir el-Berkanî’den ulaşan bir habere göre, kendisi bunu imam Ebu Bekir el-İsmailî’ye sormuştur. İmam Ebu Bekir el-İsmaili bunların merfu’ olduğunu reddetmiştir. Ama tercih edilen görüş birincisidir. Çünkü bunun zahirinden anlaşılan şudur: Resulullah (s.a.v) bu söz ve fiillere muttali olmuştur ve onları reddetmeyip takrir etmiştir (Onaylamıştır). Onun takriri de merfu’ sünnet vecihlerinden bir tanesidir. Çünkü merfu sünnet birkaç çeşittir:

منها أقواله صلى الله عليه وسلم، ومنها أفعاله. ومنها تقريره وسكوته عن الإنكار بعد اطلاعه.

ومن هذا القبيل قول الصحابي (كنا لا نرى بأساً بكذا ورسول الله صلى الله عليه وسلم فينا، أو: كان يقال كذا وكذا على عهد. أو: كانوا يفعلون كذا وكذا في حياته صلى الله عليه وسلم)

فكل ذلك وشبهه مرفوع مسند، مخرج في كتب المسانيد. وذكر الحاكم أبو عبد الله - فيما رويناه عن المغيرة بن شعبة قال: كان أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرعون بابَه بالأظفار - أن هذا يتوهم من ليس من أهل الصنعة مسنداً، يعني مرفوعاً، لذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه، وليس بمسند، بل هو موقوف. وذكر (الخطيب) أيضاً نحو ذلك في (جامعه).

1. Sözleri
 2. Fiilleri
 3. Söz ve fiilleri bildiği halde reddetmeyip susmak şeklinde onaylaması (yani takrir).
- Yine Sahâbilerin “Resulullah (s.a.v) aramızda olduğu halde şunu yapmakta bir beis görmezdik” veya “Onun zamanında şöyle şöyle denilirdi” ya da “O (s.a.v) hayatta iken şöyle şöyle yaparlardı” gibi sözleri de bu kabildendirler. Bunlar ve benzerlerinin hepsi merfu’ ve müsned’tir. Müsned kitaplarında tahrir edilmişlerdir.
- Hâkim ebu Abdullah, Muğire bin Şube’den bize rivayet edilen “Resulullah’ın (s.a.v) ashabı’ onun kapısını tırnaklarla tıklıyorlardı” hadisi hakkında şöyle der: “Bu işin (yani hadis ilimleri işinin) ehli olmayan kimseler, içinde Resulullah (s.a.v) zikredildiği için bu hadisi müsned - yani merfu’ - zannederler. Oysa bu müsned değildir. Bilakis mevkuf bir hadistir.” Hatîp te “Cami” isimli eserinde buna benzer bir şey söylemiştir.

قلت: بل هو مرفوع كما سبق ذكره. وهو بأن يكون مرفوعاً أخرى، لكونه أخرى باطلاعه صلى الله عليه وسلم عليه. والحاكم معترف بكون ذلك من قبيل المرفوع، وقد كنا عددنا هذا فيما أخذناه عليه. ثم تأولناه له على أنه أراد أنه ليس بمسند لفظاً، بل هو موقوف لفظاً، وكذلك سائر ما سبق موقوف لفظاً، وإنما جعلناه مرفوعاً من حيث المعنى. والله أعلم.

الثاني: قول الصحابي (أمرنا بكذا، أو نهينا عن كذا) من نوع المرفوع والمسند عند أصحاب الحديث، وهو قول أكثر أهل العلم. وخالف في ذلك فريق منهم (أبو بكر الإسماعيلي). والأول هو الصحيح.

Ben derim ki: Bilakis bu, açıklaması geçtiği gibi merfu'tur. Hatta bu, Resulullah'ın (s.a.v) olaya vakıf olmasına daha uygun olması sebebiyle merfu' olmaya daha da layıktır. Hâkim'in kendisi de bunun merfu' kabilinden olduğunu itiraf eder. Biz önceleri bunu, onun aleyhine delil sayabileceğimiz örneklerden biri kabul ederdik. Daha sonra "Aslında o, bunun lafzen müsned olmadığını kastetmiştir. Bilakis bu lafzen mevkuftur" diye kendisi için tevil ettik. Aynı şekilde daha önce zikri geçenlerin hepsi de lafzen mevkuftur.³⁰ Biz onları mana bakımından merfu' kılıyoruz. Allah en doğrusunu bilir.

İkincisi: Sahâbi'nin, "şunu yapmakla emredildik" veya "şunu yapmaktan nehyedildik" gibi sözleri, hadis ehline göre merfu' ve müsned hadis çeşidindendir. Bu, ilim erbabının çoğunluğunun da görüşüdür. Fakat âlimlerden bir grup bu görüşe muhalefet etmiştir ki Ebu Bekir el-İsmailî bunlardan birisidir. Fakat sahih olan birinci görüştür.

³⁰ Çünkü neticede sahâbede duruyorlar. Lafız onlara ait olup onları geçmiyor. Çev.

لأن مطلق ذلك ينصرف بظاهره إلى من إليه الأمر والنهي، وهو رسول الله صلى الله عليه وسلم.

وهكذا قول الصحابي: (من السنة كذا) فالأصح أنه مسند مرفوع، لأن الظاهر أنه لا يريد به إلا سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم وما يجب اتباعه.

وكذلك قول أنس رضي الله عنه: أمر بلال أن يشفع الأذان ويوتر الإقامة. وسائر ما جانس ذلك. فلا فرق بين أن يقول ذلك في زمان رسول الله صلى الله عليه وسلم، وبعده صلى الله عليه وسلم.

الثالث: ما قيل من أن تفسير الصحابي حديث مسند وإنما ذلك في تفسير يتعلق بسبب نزول آية يخبر به الصحابي أو نحو ذلك، كقول جابر رضي الله عنه: كانت اليهود تقول: من أتى امرأته من دبرها في قبلها جاء الولد أحول، فأنزل الله عز وجل (نساؤكم حرث لكم). الآية.

Çünkü bu sözler mutlak olarak söylenildiğinde zahiren emir ve nehiy sahibi olana döndürülür ki o da Resulullah (s.a.v)'tır.

Aynı şekilde sahâbinin “şu sünnet'tendir” sözü de en sahih görüşe göre müsned merfu'tur. Çünkü bu sözün zahirinden, Resulullah'ın (s.a.v) sünnetinden ve uyulması vacip olandan başkasını kastetmediği anlaşılıyor.

Yine Enes'in (r.a) “Bilal ezanı çift, kameti ise tek okumakla emrolundu” Sözü ve buna benzer diğer sözler de böyledir. Bu gibi sözleri Resulullah'ın (s.a.v) zamanında veya ondan sonra demiş olması arasında bir fark yoktur. Allah en doğrusunu bilir.

Üçüncüsü: “Sahâbinin tefsiri müsned hadistir” sözü hakkındadır. Bu söz, sahâbi'nin rivâyet ettiği, bir âyetin nüzûl sebebi ve buna benzer şeylerle alakalı tefsir hakkındadır. Mesela Cabir'in (r.a) şu sözü gibi: Yahudiler “Hanımının (cinsel uzvuna) arkadan yaklaşan çocuğu şaşı doğar” diyorlardı.

فأما سائر تفاسير الصحابة التي لا تشتمل على إضافة شيء إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فمعدودة في الموقوفات. والله أعلم.

مثال ذلك: سفيان بن عيينة، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، رواية: (تقاتلون قوماً صغار الأعين...) الحديث. وبه عن أبي هريرة، يبلغ به، قال: (الناس تبع لقريش...) الحديث. فكل ذلك وأمثاله كناية عن رفع الصحابي الحديث إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم. وحكم ذلك عند أهل العلم حكم المرفوع صريحاً.

Bunun üzerine Allah (Azze ve celle) “Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır. Bakara:223)” ayetini indirdi.

Ama sahâbe'nin, Resulullah'a (s.a.v) nisbet ettikleri bir şey içermeyen diğer tefsirlerine gelince; Bunlar mevkûf hadisten sayılırlar. Allah en doğrusunu bilir.

Dördüncüsü: İsnadında sahâbînin geçtiği esnada, “Hadisi ref ederek (يرفع الحديث)” veya “Hadisi ona ulaştırarak (يبلغ به)” veya “ona nisbet ederek (ينميه)” veya “rivâyet olarak (رواية)” ibareleri geçen hadisler merfu’ hadis kabilindendirler.

Buna örnek: Süfyân bin Üyeyne ibn-i Zinâd’tan, o da A’rec’ten, o da Ebu Hüreyre’den, rivâyeten: “Siz, gözleri küçük bir kavimle savaşıacaksınız” hadisi.³¹

Yine Ebu Hüreyre’den, ona ulaştırarak (يبلغ به): “İnsanlar kureyşe tabidirler.”hadisi.³²

Bunlar ve bunların benzerlerinin hepsi sahabinin Resulullah’a (s.a.v) ulaştırdığını kinâye ederler ve ilim ehlinin yanında bunlar açık bir şekilde merfu’ hükmündedirler.

³¹ Buhari (2770) ve Müslim (2912) tahrir etmiştir.

³² Buhari (2305) ve Müslim (1818) tahrir etmiştir.

قلت: وإذا قال الراوي عن التابعي: يرفع الحديث، أو: يبلغ به، فذلك أيضاً مرفوع، ولكنه مرفوع مرسل. والله أعلم.

النوع التاسع: معرفة المرسل

وصورته التي لا خلاف فيها: حديث التابعي الكبير، الذي لقي جماعة من الصحابة وجالسهم، (كعبيد الله بن عدي بن الخيار)، ثم (سعيد بن المسيب)، وأمثالهما، إذا قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم.

والمشهور: التسوية بين التابعين أجمعين في ذلك، رضي الله عنهم.

وله صور اختلف فيها: أهى من المرسل أم لا ؟

Ben de derim ki: Tabiûden rivâyet eden râvi (يرفع الحديث) veya (يبلغ به) dediğinde bu da aynı şekilde merfu'tur. Fakat Mürsel merfu'tur. Allah en doğrusunu bilir.

DOKUZUNCU ÇEŞİT MÜRSEL HADİS

Mürsel hadisin kendisinde ihtilâf olmayan şekli, sahâbelerden bir gruba yetişip onlarla oturup kalkmış olan Ubeydullah ibn-i Adi el-Hıyâr, Saîd ibn-i Müseyyeb ve benzeri büyük tabîilerin "Resulullah (s.a.v) şöyle dedi" demek suretiyle rivâyet ettiği hadistir.

Meşhur olan görüşe göre ise bu konuda bütün tabîînler (r.a) eşittir.³³ Bu hadis çeşidinin bazı şekilleri de vardır ki Mürsel hadis olup olmadığında ihtilafa düşülmüştür. Bu şekiller şunlardır:

³³ Küçük ile büyükler arasında fark yoktur.

أحداها: إذا انقطع الإسناد قبل الوصول إلى التابعي، فكان فيه رواية راو لم يسمع من المذكور فوقع: فالذي قطع به (الحاكم الحافظ أبو عبد الله) وغيره من أهل الحديث: أن ذلك لا يسمى مرسلاً، وأن الإرسال مخصوص بالتابعين.

بل إن كان من سقط ذكره قبل الوصول إلى التابعي شخصاً واحداً سمي منقطعاً فحسب، وإن كان أكثر من واحد سمي معضلاً، ويسمى أيضاً منقطعاً. وسيأتي مثلاً ذلك إن شاء الله تعالى. والمعروف في الفقه وأصوله: أن كل ذلك يسمى مرسلاً، وإليه ذهب من أهل الحديث (أبو بكر الخطيب) وقطع به،

1. İsnadın tabii'ye³⁴ ulaşmadan kesilip bu isnad'ta, üstünde zikredilmiş olan kişiden işitmemiş bir râvi'nin rivayeti bulunması. Bu şekilde bir hadis, Hâkim Ebu Abdullah el-Hâfız ve hadis ehlinden başka bir grubun kesin görüşüne göre Mürsel diye isimlenmez ve bunlara göre Mürsel hadis tabîlere mahsustur. Bilakis eğer tabîî'ye ulaşmadan evvel isnad'tan düşen bir tek kişi ise, bu hadis sadece munkatî' olarak isimlenir. Eğer isnad'tan düşen birden fazla kişi ise mu'del olarak isimlenir ve aynı zamanda munkatî' olarak ta isimlenir ki bunların örnekleri ilerde inşallah gelecektir.

Ama fıkıh ve fıkıh usûlünde bilinen görüşe göre bunların hepsi mürseldir. Hadis ehlinden Ebu Bekir el-Hatîp te bu görüşü tercih edip bu doğrultuda kesin görüş beyan etmiştir.

³⁴ İraki "Takyid ve izah" isimli eserinde şöyle demiştir: Aslında "tabîî'ye yetişmeden evvel" sözü isabetli değildir. Doğrusu "Sahâbiye ulaşmadan evvel" olmalıydı. Çünkü eğer aynı şekilde tabîî de isnattan düşerse bunlara göre Mürsel değil munkatî olur. (Bakınız aynı eser. Sayfa: 72)

وقال: إلا أن أكثر ما يوصف بالإرسال من حيث الاستعمال ما رواه التابعي عن النبي صلى الله عليه وسلم، وأما ما رواه تابع التابعي عن النبي صلى الله عليه وسلم، فيسمونه المعضل، والله أعلم.

الثانية: قول الزهري، وأبي حازم، ويحيى بن سعيد الأنصاري، وأشباههم من أصاغر التابعين: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم، حكى (ابن عبد البر): أن قوماً لا يسمونه مرسلًا، بل منقطعاً، لكونهم لم يلقوا من الصحابة إلا الواحد والاثنين، وأكثر روايتهم عن التابعين.

قلت: وهذا المذهب فرع لمذهب من لا يسمي المنقطع قبل الوصول إلى التابعي مرسلًا. والمشهور التسوية بين التابعين في اسم الإرسال كما تقدم، والله أعلم.

Fakat şunu da söylemiştir: “Ancak kullanım açısından Mürsel olarak vasıflanan hadislerin çoğunluğu, tabiînin Nebi’den (s.a.v) rivâyet ettikleridir. Tabiîlere tabi olanların (Tebeuttabiîn) Nebi’den (s.a.v) rivâyet ettiklerini ise mu’del olarak isimlendirmişlerdir.” Allah en doğrusunu bilir.

2. Tabiînin küçüklerinden olan Zührî, Ebu Hâzım, Yahyâ bin Saîd el-Ensârî ve benzerlerinin “Resulullah (s.a.v) şöyle dedi” sözleri. İbn-i Abdilberr’in anlattığına göre bir grup âlim bunları Mürsel olarak değil munkati’ olarak isimlendirir. Çünkü bu tabiîler sahâbilerden en fazla bir veya iki tanesine yetişebilmişler ve yaptıkları rivâyetlerin çoğu tabiîlerdendir.

Şeyh (Allah onu bakî kılsın) dedi ki: Bu görüş, tabiîye ulaşmadan evvel isnadında kopukluk olan hadisi “Mürsel” kabul etmeyen görüşün ayrıntısıdır. Meşhur olan görüş ise “Mürsel”lik isminde bütün tabiîlerin eşit olmasıdır.

(Yani ister küçük olsun ister büyük, hepsinin böyle olan hadisleri Mürsel olarak isimlenir.) Az önce izahı geçtiği üzere bu konuda aralarında fark yoktur. Allah en doğrusunu bilir.

الثالثة: إذا قيل في الإسناد: فلان، عن رجل - أو: عن شيخ - عن فلان.

أو نحو ذلك، فالذي ذكره (الحاكم) في معرفة علوم الحديث: أنه لا يسمى مرسلًا، بل منقطعًا. وهو في بعض المصنفات المعتمدة في أصول الفقه معدود من أنواع المرسل، والله أعلم. ثم أعلم: أن حكم المرسل حكم الحديث الضعيف، إلا أن يصح مخرجه بمجيئه من وجه آخر، كما سبق بيانه في نوع الحسن. ولهذا احتج (الشافعي) رضي الله عنه بمرسلات (سعيد بن المسيب) رضي الله عنهما، فإنها وجدت مسانيد من وجوه أخرى، ولا يختص ذلك عنده بإرسال (ابن المسيب)، كما سبق.

3. Hâkim'in "Ma'rifetu ulumu'l hadis" isimli eserinde belirttiğine göre, bir hadisin isnadında "filan, bir adamdan rivâyet etmiştir" veya "Şeyh, filandan rivâyet etmiştir" ve benzeri (müphem) ibareler bulunduğu bu hadis Mürsel değil munkatî' olarak isimlenir. Ama bu tür hadisler usûl-ü fıkıhta muteber olan bazı kitaplarda³⁵ Mürsel hadis çeşidinden sayılmışlardır. Allah en doğrusunu bilir.

Bil ki: Mürsel hadis zayıf hadis hükmündedir. Ama hasen hadis çeşidinde beyanı geçtiği üzere, başka bir kanaldan rivayet edilmesiyle mahrecinin sahihleşmesi durumu bundan müstesnâ'dır. İşte bu sebeple (Yani başka kanaldan rivayet edilmesiyle mahrecinin sahihleşmesi durumunda zayıf hadis olmaktan çıkması sebebiyle) Şafiî, (r.a) Saîd ibn-i Müseyyeb'in (r.a) Mürsel hadisleriyle ihticâc etmiştir (hüccet-delil kabul etmiştir). Çünkü bunlar için başka kanallardan isnadlar bulunmuştur.³⁶ Daha önce geçtiği üzere ona göre bu, İbn-i Müseyyeb'in Mürsellerine mahsus bir şey de değildir.

³⁵ İraki "Takyid ve izah" adlı eserinde şöyle demiştir: "Zâhire göre bununla İmam-ı Haremeyn'in "Bürhân" isimli eserini kastediyor."

³⁶ Nevevî'nin "Mecmu" isimli kitabının önsözünde ve "İrşadu tullabil hakaik" adlı eserinde, Beyhakî ve Hatûb-i Bağdadî'ye tabi olarak söylediğine göre Saîd ibn-i Müseyyeb ve başkalarının Mürselleri arasında fark yoktur. Çünkü

ومن أنكر ذلك، زاعماً أن الاعتماد حينئذ يقع على المسند دون المرسل، فيقع لغواً لا حاجة إليه، فجوابه: أنه بالمسند تتبين صحة الإسناد الذي فيه الإرسال، حتى يحكم له مع إرساله بأنه إسناد صحيح تقوم به الحجة؛ على ما مهدنا سبيله في النوع الثاني. وإنما ينكر هذا من لا مذاق له في هذا الشأن.

وما ذكرناه من سقوط الاحتجاج بالمرسل والحكم بضعفه هو المذهب الذي استقر عليه آراء جماهير حفاظ الحديث ونقاد الأثر، وقد تداولوه في تصانيفهم.

وفي صدر (صحيح مسلم): المرسل في أصل قولنا وقول أهل العلم بالأخبار ليس بحجة. الحديث. و(ابن عبد البر) - حافظ المغرب - ممن حكى ذلك عن جماعة أصحاب

Bunu “Bu durumda itimad’ın mürsel’e değil müsned’e olduğunu, böylece bunun faydasız bir şey olup buna ihtiyaç olmadığını” iddia ederek reddedenlere verilecek cevap şudur: (Bir başka vecihten gelen) müsned sayesinde, kendisinde mürsellik olan isnadın sahih olduğu ortaya çıkıyor ve bu şekilde de daha önce ikinci çeşit hadiste yöntemini açıkladığımız gibi, bunun Mürsel olmasıyla beraber kendisi gibilerle hüccet hâsıl olan sahih bir isnad olduğuna dair hüküm veriliyor.

Bunu da ancak bu ilimden tad almamış kimseler inkâr edebilir.

Bizim “Mürsel hadisin zayıf hadis hükmünde olup kendisiyle delil getirilemeyeceği” şeklinde zikrettiğimiz görüş, hadis hâfızlarının cumhurunun ve eser münekkitlerinin üzerinde karar kıldığı görüştür. Tasniflerinde geçerli olan da budur. Sahih-i Müslim’in başında da “Bizim ve hadis ilimlerinden haberdar olan ilim ehli’nin aslî görüşüne göre Mürsel hadis hüccet değildir” diye geçer. Mağrib (batı) hâfızı ibn-i Abdilberr’de bunu hadis ashâbı bir cemâatten aktaranlardandır.

yaptığı araştırmada onun Mürsellerinin bazılarında da başka kanallardan mesnet olmadığını görmüştür.

والاحتجاج به مذهب (مالك) و(أبي حنيفة) وأصحابهما - رحمهم الله - في طائفة، والله أعلم.

ثم إنا لم نعد في أنواع المرسل ونحوه ما يسمى في أصول الفقه: مرسل الصحابي، مثل ما يرويه (ابن عباس) وغيره من أحداث الصحابة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم يسمعه منه، لأن ذلك في حكم الموصول المسند، لأن روايتهم عن الصحابة، والجهالة بالصحابي غير قاذحة، لأن الصحابة كلهم عدول، والله أعلم.

Mürsel hadisi hüccet kabul etme (onunla delil getirme) Mâlik, Ebu Hanife (r.a) ve onların ashâbından bir grubun tercih ettiği görüştür. Allah en doğrusunu bilir.

Sonra biz, İbn-i Abbas ve diğerleri gibi Sahâbelerin, Resulullah'tan (s.a.v) işitmedikleri halde rivâyet ettikleri ve usûl-ü fıkıhta "Sahâbe Mürselleri" diye isimlendirilen Sahâbe hadislerini, Mürsel ve benzerlerinin içinde saymadık. Çünkü bunlar mevsûl-müsned hadis hükmündedirler. Zira bu Sahâbeler bunları yine başka sahâbelerden rivâyet etmişlerdir. Kendisinden rivâyet ettikleri Sahâbîyi bilmemek ise zarar vermez. Çünkü Sahâbelerin hepsi adildir. Allah en doğrusunu bilir.

النوع العاشر: معرفة الملقطع

وفيه وفي الفرق بينه وبين المرسل مذاهب لأهل الحديث وغيرهم.

فمنها ما سبق في نوع المرسل عن (الحاكم)، صاحب كتاب (معرفة أنواع علوم الحديث) من أن المرسل مخصوص بالتابعي. وأن الملقطع: منه: الإسناد فيه قبل الوصول إلى التابعي راو لم يسمع من الذي فوقه، والساقط بينهما غير مذكور، لا معيناً ولا مبهماً. ومنه: الإسناد الذي ذكر فيه بعض رواته بلفظ مبهم، نحو: رجل، أو: شيخ أو، غيرهما.

مثال الأول: ما روينا عن عبد الرازق، عن سفيان الثوري، عن أبي إسحاق، عن زيد بن يثيع عن حذيفة

ONUNCU ÇEŞİT MUNKATİ HADİS

Bu hadis çeşidi ve kendisiyle Mürsel hadis arasındaki farklar konusunda hadis ehli ve diğerlerinin çeşitli görüşleri vardır. O görüşlerden birisi, Mürsel hadis çeşidi konusunda geçtiği üzere “Marifetu ulumu’l hadis” kitabının sahibi Hâkimden gelen görüştür ki bu görüşe göre, Mürsel hadis tabîîye mahsustur. Münkati’ ise iki çeşittir. Bir çeşidinde tabîî’ye ulaşmadan kesilen isnadında, üstündekinden işitmemiş bir ravi vardır ve iki ravi arasında sakıt olan (düşen) ise ne açıkça, ne de müphem (belirsiz) olarak anılmamıştır.

İkinci çeşidinde ise, isnadında bazı raviler müphem olarak anılmıştır. “Bir adam” veya “şeyh” ve başka lafızlar gibi.

Birinci çeşide örnek, Abdurrezzak’ın Süfyan es-Sevrî’den, onun Ebu İshaktan, onun Zeyd ibn-i Yusey’ten, onun Huzeyfe’den (r.a) rivayet ettiği şu hadis:

قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ((إن وليتموها أبا بكر ففوي أمين..)) الحديث. فهذا إسناده إذا تأمله الحديثي وجد صورته صورة المتصل، وهو منقطع في موضعين: لأن عبد الرزاق لم يسمعه من الثوري، وإنما سمعه من النعمان بن أبي شيبه الجندي عن الثوري. ولم يسمعه الثوري أيضاً من أبي إسحاق، وإنما سمعه من شريك عن أبي إسحاق. ومثال الثاني: الحديث الذي رواه عن أبي العلاء بن عبد الله بن الشيخير، عن رجلين، عن شداد بن أوس، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في الدعاء في الصلاة ((اللهم إني أسألك الثبات في الأمر...)) الحديث. والله أعلم. ومنها: ما ذكره (ابن عبد البر) رحمه الله،

Resulullah (s.a.v) dedi ki: “ Eğer bu işin idaresini Ebu Bekire verirseniz, o kuvvetli ve emin bir kimsedir...”³⁷

Bu hadisteki isnad öyle bir isnad'tır ki, muhaddis bunu düşündüğü zaman muttasıl hadis şeklinde olduğunu görür. Oysa bu, iki yerden munkati'tir. Çünkü Abdurrezzak bunu Sevrî'den işitmemiştir. Bilakis bunu Numan ibn-i Ebi Şeybe el-Cenedi'den işitmıştır. Sevrî'den işiten, adı geçen bu zattır. Yine aynı şekilde Sevrî de bunu Ebu İshak'tan işitmemiştir. Sevrî bunu Şerîk'ten, Şerîk te Ebu İshaktan işitmıştır.

İkinci çeşide örnek: Bize Ebu'l Alâ ibn-i Abdullah ibn-i Şiheyri'den, iki adamdan, Şeddad ibn-i Evs'ten, Resulullah'tan (s.a.v) namazda dua konusunda rivayet edilen “Allahım, senden işlerimde sebat istiyorum...”³⁸ ila ahir hadisi. Allah en iyisini bilir. O görüşlerden birisi de İbn-i Abdilberr'in (Allah ona rahmet etsin) zikrettiği görüştür ki o da şudur:

³⁷ Hâkim “Müstedrek”(3/142) ve “Marifetu ulumu'l hadis” (sayfa: 36) adlı kitaplarında tahrir etmiştir ve munkati' olmakla muallal olduğunu söylemiştir. Ayrıca Ahmed müsned'inde (859) Ebi İshaktan, Zeyden, ama Ali (r.a)den tahrir etmiştir (Huzcyfedden değil).

³⁸ Tirmizi (3407) ve Nesai (1303) tahrir etmiştir.

وهو: أن المرسل مخصوص بالتابعين، والمقطع شامل له ولغيره، وهو عنده: كل ما لا يتصل
إسناده، سواء كان يعزى إلى النبي صلى الله عليه وسلم أو إلى غيره.
ومنها أن المقطع مثل المرسل، وكلاهما شاملان لكل ما لا يتصل إسناده، وهذا المذهب أقرب.
(الحافظ أبو بكر الخطيب) في كفايته. صار إليه طوائف من الفقهاء وغيرهم. وهو الذي ذكره
إلا أن أكثر ما يوصف بالإرسال من حيث الاستعمال: ما رواه التابعي عن النبي صلى الله عليه
وسلم. وأكثر ما يوصف بالانقطاع: ما رواه من دون التابعين عن الصحابة، مثل مالك عن ابن
عمر، ونحو ذلك. والله أعلم.

Mürsel hadis tabiîne mahsustur. Munkati' ise hem onları hem de başkalarını kapsar. İbn-i Abdilberre göre munkati' hadis ister Nebi'ye, (s.a.v) ister başkalarına nisbet edilsin, isnadı muttasıl olmayan bütün hadislerdir.

Yine o görüşlerden birisi de şudur: Munkati' hadis te Mürsel gibidir ve her ikisi de isnadı muttasıl olmayan bütün hadisleri kapsarlar. Bu görüş doğruya en yakın olan görüştür. Bunu fakihlerden ve başkalarından birçok grup benimsemiştir. Hâfız Ebu Bekir el-Hatîp'in "Kifâye" isimli eserinde zikrettiği görüş te budur. Ancak kullanım bakımından, mürsellikle vasıflanan hadislerin çoğunluğu tabiînin Nebi'den (s.a.v) rivayet ettiği hadislerdir. Munkati'likle vasıflanan hadislerin çoğunluğu ise tabiîlerden daha alt tabakalarda olan kimselerin sahâbelerden rivayet ettiği hadislerdir. Mâlik'in ibn-i Ömerden rivayet ettiği hadisler ve benzerleri gibi.

Yine o görüşlerden birisi de Hatîp Ebu Bekr'in hadis ilmini bilen bazılarından rivayet ettiği şu görüştür: "Munkati', tabiîden veya ondan daha alt tabakada olan birinden rivâyet edilip onların söz ve fiilleri şeklinde onlarda duran³⁹ hadistir." Bu da garip ve uzak bir görüştür. Allah en doğrusunu bilir.

³⁹ onları geçip sahâbe veya Nebi'ye (s.a.v) nisbet edilmeyen

النوع الحادي عشر: معرفة المعضل

وهو لقب لنوع خاص من المنقطع. فكل معضل منقطع، وليس كل منقطع معضلاً. وقوم يسوونه مراسلاً كما سبق.

وهو عبارة عما سقط من إسناده اثنان فصاعداً.

مشكل وأصحاب الحديث يقولون: أعضله فهو معضل، بفتح الضاد. وهو اصطلاح شديد. المأخذ من حيث اللغة، وبحث فوجدت له قولهم: أمر عضيل، أي مستغلق (35) ولا التفات في ذلك إلى معضل - بكسر الضاد - وإن كان مثل عضيل في المعنى. ومثاله: ما يرويه تابعي التابعي قاتلاً فيه: قال: رسول الله صلى الله عليه وسلم،

ONBİRİNCİ ÇEŞİT MU'DEL HADİS

Bu, munkati' hadisin özel bir çeşidinin lakâbıdır. Bütün mu'del hadisler munkati'tir, ama bütün munkati'ler mu'del değildir. Daha önce geçtiği üzere bir grup âlim bunu Mürsel olarak isimlendirmiştir.

Mu'del hadis, isnadından (peş peşe olmak şartıyla) iki veya daha fazla râvinin sakıt olduğu (düşüğü) hadisten ibarettir. Hadis ashâbı **أَعْضَلَهُ، فَهُوَ مُعْضِلٌ** (Dâd harfinin fethasıyla) derler. Bu ibâre sözlük bakımından kaynağı sorunlu bir terimdir. Ben araştırdım ve arapların **أمر عضيل** dediklerini gördüm. Bununla “çok kapalı, müşkil iş” kastediyorlardı. Her ne kadar mana bakımından **عضيل** gibi olsa da (dâd harfinin kesresiyle) **مُعْضِلٌ** kelimesi bu konuda dikkate alınmaz.⁴⁰

Mu'del hadise örnek, Tebeuttabînin “Resulullah (s.a.v) dedi ki” diyerek rivayet ettiği hadistir.

⁴⁰ Yani **مُعْضِلٌ** kelimesinin bu konuyla alakası yoktur.

وكذلك ما يرويه من دون تابعي التابعي، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، أو عن أبي بكر وعمر وغيرهما، غير ذاكِر للوسائط بينه وبينهم.

وذكر (أبو نصر السجزي الحافظ) قول مالك، بلغني عن أبي الراوي (بلغني) نحو قول طعامة وكسوته...) الحديث هريرة: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ((للمملوك وقال - أي السجزي - أصحاب الحديث يسمونه المعضل.

قلت: وقول المصنفين من الفقهاء وغيرهم: قال: رسول الله صلى الله عليه وسلم كذا (الخطيب أبو بكر الحافظ) في وكذا، ونحو ذلك، كله من قبيل المعضل، لما تقدم. وسماه بعض كلامه مرسلًا، وذلك على مذهب من يسمى كل مالا يتصل مرسلًا، كما سبق.

Aynı şekilde tebeuttabînden daha aşağıda olan birinin “Resulullah (s.a.v) dedi ki” veya “Ebu Bekir (r.a) dedi ki” ya da “Ömer (r.a) dedi ki” diyerek, kendileri ile onlar arasında rivâyette aracı olanları zikretmedikleri hadislerdir.

Hâfız Ebu Nasr Es-Secezî, Mâlik bin Enes’in “Ebu Hüreyreden bana ulaştığına göre Resulullah (s.a.v) “Köle, (sahibi tarafından) yedirilmeli ve içirilmelidir” demiştir”⁴¹ hadisindeki “bana ulaştığına göre” sözünü de zikretmiştir ve “Hadis ashâbı bunları da mu’del olarak isimlendirir” demiştir.

Ben derim ki: Fakîhlerden ve diğerlerinden olan musanniflerin “Resulullah (s.a.v) şöyle şöyle dedi” ve benzeri sözlerinin hepsi, anlattığımız sebepten ötürü mu’del hadistir. Hâfız Ebu Bekir el-Hatîp bazı konuşmalarında onları Mürsel olarak isimlendirmiştir. Bu ise - daha önce açıklandığı gibi - muttasıl olmayanların hepsini Mürsel olarak isimlendirenlerin mezhebine göredir.

⁴¹ Hadis “Muvatta” adlı kitapta izin isteme bölümünde, kölelere yumuşak davranma kısmında geçer. Müslim de bu hadisi rivayet etmiştir.(1662)

وإذا روى تابع التابع عن التابع حديثاً موقوفاً عليه، وهو حديث متصل مسند إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم: فقد جعله (الحاكم أبو عبد الله) نوعاً من المعضل.

مثاله: ما رويناه عن الأعمش، عن الشعبي قال: (يُقال للرجل يوم القيامة: عملت كذا وكذا ؟ فيقول: ما عملته، فيختم على فيه..) الحديث. فقد أعضله الأعمش، وهو عند الشعبي: عن أنس، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، متصل مسند.

قلت: هذا جيد حسن، لأن هذا الانقطاع بواحد مضموماً إلى الوقف يشتمل على الانقطاع باثنين: الصحابي ورسول الله صلى الله عليه وسلم، فذلك باستحقاق اسم الإعضال أولى، والله أعلم.

Tabiuttabiî (tabiye tabi olan), Resulullah'a (s.a.v) isnad edilen muttasıl bir hadisi tabiîde vakfederek ondan rivayet ettiği zaman, Hâkim Ebu Abdullah bunu mu'delden bir çeşit sayar. Buna örnek A'meşten, Şa'bî'den bize rivayet edilen şu hadistir: kıyamet günü kişiye, "Sen şöyle şöyle yaptın" denilir. O da, "Ben bunu yapmadım" der. Bunun üzerine ağzına mühür vurulur..." Bu hadisi A'meş i'dal etmiştir (kendisinden mu'del olarak gelmiştir). Fakat Şa'bî'nin yanında Enes'ten, Resulullah'tan (s.a.v) gelen muttasıl, müsned bir hadistir.

Ben derim ki: Bu güzel bir görüştür. Çünkü buradaki tek kişilik kopukluk vakf'e eklenir. Böylece iki kişilik kopukluğu kapsamış olur ki bu iki kişi de sahâbi ve Resulullah (s.a.v)tır. (Yani normalde sahâbi'yi rivâyet zincirinden düşürdüğü için tek kişilik kopukluk vardır. Ama tabiide vakfederek rivâyeti Resulullah'a (s.a.v) isnad etmediği için bu vakıf bir başka kopukluk olur. Böylece iki kopukluk olmuş olur. Çev.) Bu ise mu'del ismini kazanmaya daha evladır. Allah en doğrusunu bilir.

تفريعات:

عن فلان) عده بعض الناس من قبيل أحدها: الإسناد المعنعن، وهو الذي يقال فيه (فلان) والصحيح - والذي عليه العمل - أنه من قبيل المرسل والمنقطع، حتى يتبين اتصاله بغيره. وإلى هذا ذهب الجماهير من أئمة الحديث وغيرهم. وأودعه المشترطون الإسناد المتصل. وكاد (أبو عمر بن عبد البر الحافظ) يدعي إجماع أئمة للصحيح في تصانيفهم فيه وقبلوه، الحديث على ذلك. وادعى (أبو عمرو الداني) - المقلد الحافظ - إجماع أهل النقل على ذلك. وهذا بشرط أن يكون الذين أضيفت العننة إليهم قد ثبتت ملاقاتهم بعضهم بعضاً، مع براءتهم من وصمة التدليس. فحينئذ يحمل على ظاهر الاتصال، إلا أن يظهر فيه خلاف ذلك.

AÇIKLAMALAR

Birincisi: Muan'an isnad (الإسناد المعنعن) hakkındadır: Bu, kendisinde "filan an filan" (فلان عن فلان) denilen isnad çeşididir. Bazı insanlar, muttasıl oluşu başka bir kanaldan ispatlanmadığı müddetçe, bu çeşit isnadı Mürsel ve munkati' kabilinden sayarlar. Ama sahih olan ve kendisiyle amel edilen görüşe göre bu isnad, muttasıl isnad kabilindendir. Hadis imamlarının cumhuru ve diğer âlimler de bu görüşü benimsemişlerdir. Eserlerindeki hadisler için sahihlik şartı ileri süren tasnif sahipleri de bunları eserlerine alıp kabul etmişlerdir. Hâfız Ebu Ömer ibn-i Abdilberr'de hadis imamlarının bu konuda neredeyse icma' ettiğini iddia eder. Yine hâfız, kâri (kur'an okuyucusu) Ebu Amr Dâni, nakil ehlinin bu konuda icma' ettiğini iddia eder.

Ama bu çeşit isnadın muttasıl isnad kabul edilmesinin şartı, rivâyetlerin (an'anenin) kendilerine idâfe edildiği kişilerin, tedlîs vasfından sâlim olmalarıyla beraber birbirlerine yetişmiş-ulaşmış olmalarının sâbit olmasıdır. Bu durumda tersi ortaya çıkmadıkça bunların zahiren muttasıl olduğuna hamledilir.

وَكثُرَ فِي عَصْرِنَا وَمَا قَارَبَهُ بَيْنَ الْمُتَنَسِّبِينَ إِلَى الْحَدِيثِ اسْتِعْمَالُ (عَنْ) فِي الْإِجَازَةِ، فَإِذَا قَالَ أَحَدُهُمْ: قَرَأْتُ عَلَى فُلَانٍ عَنْ فُلَانٍ، أَوْ نَحْوِ ذَلِكَ، فَظَنَّ بِهِ يُخْرِجُهُ ذَلِكَ مِنْ قَبِيلِ الْإِتِّصَالِ عَلَى مَا لَا يَحْفَى، وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

الثَّانِي اخْتَلَفُوا فِي قَوْلِ الرَّاوي (أَنَّ فُلَانًا قَالَ كَذَا وَكَذَا) هَلْ هُوَ بِمَنْزِلَةِ (عَنْ) فِي الْحَمْلِ عَلَى الْإِتِّصَالِ، إِذَا تَبَيَّنَ التَّلَاقِي بَيْنَهُمَا، حَتَّى يَتَبَيَّنَ فِيهِ الْإِنْقِطَاعُ.

مِثَالُهُ: مَالِكُ، عَنْ الزَّهْرِيِّ: أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ كَذَا.

فَرَوَيْنَا عَنْ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَرَى (عَنْ فُلَانٍ) وَ (أَنَّ فُلَانًا) سَوَاءً.

وَعَنْ (أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّهُمَا لَيْسَا سَوَاءً.

وَحَكَى (ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ) عَنْ جُمْهُورِ أَهْلِ الْعِلْمِ: أَنَّ (عَنْ) وَ (أَنَّ) سَوَاءٌ، وَأَنَّهُ لَا اعْتِبَارَ بِالْخُرُوفِ وَالْأَلْفَاظِ، وَإِنَّمَا هُوَ بِاللِّقَاءِ وَالْمَجَالَسَةِ، وَالسَّمَاعِ وَالْمُشَاهَدَةِ.

Bizim asrımızda ve asrımıza yakın geçmişte, hadis ilmiyle iştiğal edenler arasında ‘an’ (عَنْ) ın icaze hakkında kullanılması çoğalmıştır. Öyle ki onlardan birisi “Falândan falâna okudum” (قَرَأْتُ عَلَى فُلَانٍ عَنْ فُلَانٍ) veya benzeri bir söz söylediğinde bununla, o hadisi kendisinden icazetle rivâyet ettiği zannedilir. Fakat bu durum, gizli kalmayacağı üzere bu hadisleri muttasıl olmaktan çıkarmaz. Allah en doğrusuna bilir.

İkincisi: Âlimler, râvi (عَنْ yerine أَنَّ kullanarak) كَذَا و كَذَا dediğinde, birbirlerine ulaşmış oldukları sâbit ise, kendisinde inkıta’ (kopukluk) olduğu ortaya çıkmadıkça muttasılığa hamletme konusunda عَنْ gibi olup olmadığına ihtilafa düştüler. Örnek: مَالِكُ عَنْ الزَّهْرِيِّ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ كَذَا وَ كَذَا

أَنَّ ile عَنْ arasında hiçbir fark görmezmiş. Ahmet bin Hanbel’e (r.a) göre ise bu ikisi eşit olmayıp aralarında fark vardır. İbn-i Abdilberr, ilim ehli’nin cumhurundan عَنْ ve أَنَّ arasında fark olmadığını ve harflerle lâfızlara itibar edilmemesi gerektiğini,

يعني مع السلامة من التدليس، فإذا كان سماع بعضهم من بعض صحيحاً كان حديث بعضهم عن بعض - بأي لفظ ورد - محمولاً على الاتصال، حتى يتبين فيه الانقطاع. وحكى ابن عبد البر عن أبي بكر البرديجي: أن حرف (أن) محمول على الانقطاع، حتى يتبين السماع في ذلك الخبر بعينه من جهة أخرى. وقال: عندي لا معنى لهذا، لإجماعهم على أن الإسناد المتصل بالصحابي سواء فيه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم، أو: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال، أو: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول، والله أعلم. قلت: ووجدت مثل ما حكاه عن البرديجي أبي بكر الحافظ للحافظ الفحل يعقوب بن شيبة في مسنده الفحل،

nazar-ı itibâra alınması gereken şeyin râvilerin birbirlerine ulaşır aynı mecliste bulunmuş olmaları, birbirlerinden işitip birbirlerini görmüş olmaları olması gerektiğini hikâye eder. Yani tedlîsten salim olmasıyla beraber (bunun olması gerekir). Onların birbirinden işitmiş olmaları sahih olduğunda, hangi lâfızla gelmiş olursa olsun, kendisinde inkıta' ortaya çıkmadığı müddetçe birbirlerinden rivâyet ettikleri hadislerin muttasıl olduğuna hamledilir.

Yine İbn-i Abdilberr'in Ebu Bekir Berdicî'den hikâye ettiği görüşe göre, اَنَّ harfiyle rivayet edilen haberin aynısının bir başka cihetten işitilmiş olduğu sâbit olmayıncaya dek bu harf (yani اَنَّ) inkıta'a hamledilir. İbn-i Abdilberr der ki: Bana göre bu sözün bir manası yoktur. Çünkü ister kendisinde "قال رسول الله" (s.a.v), ister "أَنَّ رسول" (s.a.v), ister "عن رسول الله أنه قال" (s.a.v), isterse de "سمعت" (s.a.v) denilmiş olsun, âlimler, sahâbi ile olan muttasıl isnadın eşit olduğunda icma' etmişlerdir. Allah en doğrusunu bilir. **Ben de derim ki:** İbn-i Abdilberr'in Hafız Ebu Bekir el-Berdicî'den hikâye ettiği görüşün bir benzerini Hâfız el-Fahl Yakup ibn-i Şeybe'nin müsnedinde gördüm.

فإنه ذكر ما رواه أبو الزبير عن ابن الحنفية عن عمار قال: أتيت النبي صلى الله عليه وسلم وهو يصلي فسلمت عليه، فرد علي السلام. وجعله مستنداً موصولاً. وذكر رواية قيس بن سعد لذلك، عن عطاء بن أبي رباح، عن ابن الحنفية: أن عماراً مرَّ بالنبي صلى الله عليه وسلم وهو يصلي.. فجعله مراسلاً، من حيث كونه قال: إن عماراً فعل ولم يقل عن عمار، والله أعلم.

ثم إن (الخطيب) مثل هذه المسألة بحديث نافع، عن ابن عمر، عن عمر: أنه سأل النبي صلى الله عليه وسلم: أيام أحدنا وهو جنب؟ الحديث. وفي رواية أخرى: عن نافع عن ابن عمر أن عمر قال يا رسول الله... الحديث. ثم قال: ظاهر الرواية الأولى يُوجب أن يكون من مسند عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم.

Kendisi bu müsnedinde Ebu Zübeyrin İbn-i Hanefiyye'den, onun da Ammâr'dan rivâyet ettiği şu hadisi zikreder: "Resulullah'm (s.a.v) yanına gittim. Namaz kılıyordu. Ona selam verdim. Selamıma karşılık verdi." İşte Yakup ibn-i Şeybe bu hadisi müsned, mevsûl kabul ediyordu. Ama Kays ibn-i Sa'dın Atâ ibn-i ebi Rebâhtan, onun da ibn-i Hanefiyye'den rivâyet ettiği aynı içerikteki "Ammâr, Resulullah (s.a.v) namaz kılar halde iken yanına geldi" hadisini, kendisinde فعل عَمَّاراً denilip عَنْ عَمَّارٍ denilmediği için Mürsel sayıyordu. Allah en doğrusunu bilir.

Hatîp bu meseleye Nafi'in İbn-i Ömerden, onun da babası Ömer'den (r.a) rivâyet ettiği şu hadisi örnek getirir: (Ömer) Peygamber'e (s.a.v) "Bizden birisi cünûp olduğu halde uyuyabilir mi?" diye sordu. ...⁴² (Burada عَنْ ÖMER denilmiştir.)

Bir diğer rivâyette ise Nafi' ibn-i Ömer'den, Ömer'in (r.a) "Ya Resulullah (s.a.v)(Aynı hadis)" dediğini rivayet eder. (Burada عَنْ ÖMER denilmiştir.)

⁴² Buhari (283) ve Müslim (306) tahrir etmiştir.

والثانية ظاهرها يُوجب أن يكون من مسند ابن عمر، عن النبي صلى الله عليه وسلم. قلت: ليس هذا المثال مماثلاً لما نحن بصدد، لأنَّ الاعتماد فيه في الحكم بالاتصال على مذهب الجمهور إنما هو على اللقي والإدراك، وذلك في هذا الحديث مشترك متردد، لتعلقه بالنبي صلى الله عليه وسلم ويعمر رضي الله عنه، وصحبة الراوي ابن عمر هما، فافتضى ذلك من جهة: كونه رواه عن النبي صلى الله عليه وسلم، ومن جهة أخرى: كونه رواه عن عمر، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، والله اعلم.

الثالث: قد ذكرنا ما حكاه (ابن عبد البر) من تعميم الحكم بالاتصال فيما يذكره الراوي عن لقيه بأي لفظ كان.

Hatîp der ki: Birinci rivâyetin zahiri Ömer'den (r.a) Nebi'ye (s.a.v) isnad edilen bir hadis olmasını, ikinci rivayetin zahiri ise İbn-i Ömer'den Nebiye (s.a.v) isnad edilen bir hadis olmasını gerektiriyor.

Ben derim ki: Bu misâl, bizim anlatmakta olduğumuz konuyu açıklığa kavuşturabilecek bir örnek değildir. Çünkü bizim anlatmakta olduğumuz konuda, cumhurun mezhebine göre bir hadisin muttasıl oluşuna hükmetmede asıl dayanak noktasını, birbirlerine yetişip karşılaşmış olma oluşturuyor. Bu hadiste ise bu, (yani birbirlerine ulaşip karşılaşma) her iki rivayette de ortaktır. Çünkü bu hadis Peygamber (s.a.v) ve Ömer ile ve râvi ibn-i Ömer'in onlarla karşılaşmış olmasıyla alakalıdır. Bu hadis bir cihetten ibn-i Ömer'in Nebi'den (s.a.v) rivâyet etmiş olmasını, bir başka cihetten ise Ömer (r.a)den, Ömer vasıtasıyla Resulullah (s.a.v)tan rivayet etmiş olmasını gerektiriyor. Allah en doğrusunu bilir.

Üçüncüsü: Hangi lâfızla yapılmış olursa olsun, ravî'nin ulaşip karşılaştığı kişiden rivayet ettiği hadisler hakkında, âlimlerin cumhurunun muttasıl hükmünü genelleştirdiği şeklinde İbn-i Abdilberr'in hikâye ettiği görüşü zikretmiştik.

وهكذا أطلق (أبو بكر الشافعي الصيرفي) ذلك فقال: كل من علم له سماع من إنسان، فحدث عنه، فهو على السماع، حتى يعلم أنه لم يسمع منه ما حكاه.
وكل من علم له لقاء إنسان، فحدث عنه، فحكمه هذا الحكم.
وإنما قال هذا فيمن لم يظهر تدليسه.
ومن الحجة في ذلك وفي سائر الباب: أنه لو لم يكن قد سمعه منه لكان بإطلاقه الرواية عنه - من غير ذكر الوساطة بينه وبينه - مدلساً، والظاهر السلامة من وصمة التدليس، والكلام فيمن لم يعرف بالتدليس.
ومن أمثلة ذلك: قوله (قال فلان كذا وكذا) مثل أن يقول نافع: قال ابن عمر. وكذلك لو قال عنه (ذكر، أو: فعل، أو: حدث، أو: كان يقول كذا وكذا) وما جانس ذلك،

Ebu Bekir Şafiî es-Sirâfî de aynı şekilde bunun mutlak olduğunu belirtip şöyle der: “Bir insandan hadis işittiği bilinen herkes, ondan bir hadis rivâyet ettiğinde, kendisinden hikâye ettiği şeyi ondan işitmemiş olduğu bilinene kadar onu işitmiş kabul edilir. Yine bir insanla karşılaşmış olduğu bilinen herkes, karşılaştığı kişiden hadis aktardığında onun hükmü yukardaki gibidir.”

Tabi Sirâfî bunu, tedlîsi zahir olmayan kimseler için söylüyor. (Tedlîs yaptığı açıkça bilinmeyen kimseler için.)

Bu konuda ve bölümün tamamıyla ilgili bir delîl şudur: Eğer rivâyet ettiği hadisi ondan duymamış ise, kendisi ile onun arasında vasıta olan kimseyi zikretmeyip ondan mutlak olarak rivâyet etmekle tedlîs yapmış olur. Zahir olan ise tedlîs sıfatından sâlim olmaktır. Zaten konuşma da tedlîs yapmakla bilinmeyenler hakkındadır.

Bunun misâllerinden birisi de râvî'nin (أن veya عن) harflerini kullanmadan) قال فلان كذا و كذا demesidir. Nafi'in قال ابن عمر demesi gibi. Aynı şekilde ondan rivayet ederken ذكر veya فعل veya حدث veya كان يقول كذا وكذا ve buna benzer ibareler kullanması da böyledir.

فكل ذلك محمول ظاهراً على الاتصال، وأنه تلقى ذلك منه من غير واسطة بينهما. مهما
ثبت لقاؤه له على الجملة.

ثم منهم من اقتصر في هذا الشرط المشترط في ذلك ونحوه على مطلق اللقاء، أو السماع،
كما حكيناه آنفاً. وقال فيه (أبو عمرو المقرئ): إذا كان معروفاً بالرواية عنه. وقال فيه
(أبو الحسن القابسي): إذا أدرك المنقول عنه إدراكاً يتناً.

وذكر (أبو المظفر السمعاني) في العنعة: أنه يشترط طول الصحبة بينهم.

وانكر (مسلم بن الحجاج) في خطبة صحيحة على بعض أهل عصره، حيث اشترط في
العنعة ثبوت اللقاء والاجتماع، وادعى أنه قول مخترع لم يسبق قائله إليه،

Bunların hepsi zahiren ittisal'e ve aralarında vasıta olmaksızın ondan aldığına hamledilir. Tabi bu, bir nebze de olsa onunla karşılaşmış olduğu sabit olduğu sürece böyledir.

Sonra, âlimlerden bazıları bu ve benzeri konularda, az önce anlattığımız gibi sadece karşılaşmış olma veya işitmiş olma şartıyla yetinir. Ebu Amr el-Mukrî ise bu konuyla ilgili olarak, "Eğer ondan rivâyet etmekle bilinen biri ise" der. Ebu'l Hasan el-Kâbisî ise: "kendisinden naklettiği kişiye açık bir şekilde yetişmiş (idrak etmiş) ise" demiştir. Ebu'l Muzaffer Sem'ani ise, an'ane konusunda "Aralarında uzun bir müddet sohbet olmuş olması şarttır" diye zikreder.

Müslîm ibn-i Haccac "Sahih" isimli eserinin hutbesinde, "an'ane"de karşılaşma ve bir arada bulunmayı şart koşmalarından dolayı kendi asrındaki bazı âlimleri eleştirir. Bunun, daha önce hiç kimsenin söylemediği yeni bir söz olduğunu söyler ve hem eski hem de yeni hadis âlimleri arasında yaygın olup üzerinde ittifâk edilen görüşün ise, hiçbir haberde onların bir araya gelip yüz yüze konuştukları belirlenmemişse bile bir tek asırda bulunmalarının sâbit olmasının yeterli oluşu olduğunu iddia eder.

وفيما قاله (مسلم) نظر، وقد قيل: إن القول الذي رده (مسلم) هو الذي عليه أئمة هذا العلم: (علي بن المديني)، و(البخاري)، وغيرهما، والله أعلم.

قلت: وهذا الحكم لا أراه يستمر بعد المتقدمين. فيما وجد من المصنفين في تصانيفهم، مما ذكروه عن مشايخهم قائلين فيه (ذكر فلان) ونحو ذلك، فافهم كل ذلك، فإنه مهم عزيز، والله أعلم.

الرابع: التعليق الذي يذكره (أبو عبد الله صاحب الحميدي)، (الجمع بين الصحيحين) صورته صورة الانقطاع، قطع إسنادها - وقد استعمله (الدارقطني) من قبل - صورته صورة الانقطاع، وليس حكمه حكمه.

Ancak Müslim'in söylediği bu söz tartışmalıdır ve şöyle de denilmiştir: Müslim'in reddettiği söz, bu ilmin imamı olan Ali ibn-i Medîni, Buharî ve diğerlerinin benimsediği görüşün tâ kendisidir. Allah en doğrusunu bilir.

Ben derim ki: Mütেকaddim (önceki) ulemâdan sonra, musanniflerin tasniflerinde şeyhlerinden **قال فلان**, **ذكر فلان** ve benzeri sözlerle aktardıkları sözlerinde bu hükmün devam ettiği görüşünde değilim. (Yani şeyhlerinden icazetleri olmadıkça bunlar muttasıl hükmünde olmazlar.)

Bunların hepsini anla. Çünkü bunlar önemli ve az bulunur bilgilerdir. Allah en doğrusunu bilir.

Dördüncüsü: "El cem'u beynes-Sahihayn" isimli eserin sahibi Ebu Abdullah Humeydî ve mağrib ulemasından başka kimselerin zikrettiği, sahih-i Buharî'nin bazı hadislerindeki isnadın kesilmesiyle oluşan ta'lik.⁴³ - Bu tabiri daha önce darakutnî de kullanmıştır - Bu ta'likin şekli inkıta' (munkati hadis) şeklidir.

⁴³ Ta'lik (muallak hadis): Senedinin başlangıcından bir veya daha fazla kişinin (isterse senedin sonuna kadar olsun) hazfedildiği hadistir. (Sahih hadis konusunun 6. Bölümünde geçmişti.)

ولا خارجاً ما وجد ذلك فيه منه من قبيل الصحيح إلى قبيل الضعيف، وذلك لما عرف من شرطه وحكمه، على ما نبهنا عليه في الفائدة السادسة من النوع الأول. ولا التفات إلى (أبي محمد بن حزم الظاهري الحافظ) في رده ما أخرجه (البخاري)، من حديث أبي عامر - أو: أبي مالك - الأشعري، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: ((ليكونن في أمتي أقوام، يستحلون الحرير والخمر والمعازف...)) الحديث. من جهة أن (البخاري) أورده قاتلاً فيه: قال (هشام بن عمار).. وساقه بإسناده، فزعم (ابن حزم) أنه منقطع فيما بين (البخاري) و(هشام)، وجعله جواباً عن الاحتجاج به على تحريم المعازف. وأخطأ في ذلك من وجوه، والحديث صحيح معروف الاتصال بشرط الصحيح.

Ama hükmü onun gibi değildir. Sahih-i Buharî'de bulunan bu hadislerdeki ta'lik onu (yani sahih-i buharî'yi) sahih olmaktan çıkarıp zayıf konumuna koymaz. Birinci çeşit hadis ile ilgili anlattığımız faydaların altıncısında dikkat çektiğimiz üzere bu, Buharî'nin kitabıyla ilgili koştuğu şarttan ve hükmünden bilinir.(Bakınız 1. Çeşit, sahih hadis. 6. Fayda)

Buharî'nin tahrir ettiği Ebu Âmir (veya Ebu Mâlik) hadisine yaptığı itiraz konusunda, Hâfız Ebu Muhammed ibn-i Hazm ez-Zahirî'ye iltifat edilmez. Bu hadiste Ebu Âmir (veya Ebu Mâlik) el eş'ari Resulullah'tan (s.a.v) şöyle rivayet etmiştir: "Ümmetimden ipek, içki ve çalgı aletlerini helal sayacak kimseler çıkacaktır ..." el hadis. İbn-i Hazm'ın itirazı, Buharî'nin bunu "Hişâm ibn-i Amr dedi ki" diyerek senediyle aktarmasıdır. Oysa ibn-i Hazm'ın iddiasına göre burada Buharî ile Hişâm arasında kopukluk vardır. İbn-i Hazm bunu, çalgı aletlerinin haramlığına bu hadis ile delil getirmeye bir cevap kılmıştır. Ama birkaç yönden hata yapmıştır. Hadis ise sahih olup sahih şartı ile muttasıllığı bilinen bir haberdur.

و(البخاري) رحمه الله قد يفعل ذلك، لكون ذلك الحديث معروفاً من جهة الثقات عن ذلك الشخص الذي علقه عنه. وقد يفعل ذلك لكونه قد ذكر ذلك (40) الحديث في موضع آخر من كتابه مسنداً متصلاً وقد يفعل ذلك لغير ذلك من الأسباب التي لا يصحبها خلل الانقطاع، والله أعلم. وما ذكرناه من الحكم في التعليق المذكور فذلك فيما أورده منه أصلاً ومقصوداً لا فيما أورده في معرض الاستشهاد، فإن الشواهد يحتمل فيها ما ليس من شرط الصحيح، معلقاً كان أو موصولاً. ثم إن لفظ التعليق وجدته مستعملاً فيما حذف من مبتدأ إسناده واحد فأكثر. حتى إن بعضهم استعمله في حذف كل الإسناد. مثال ذلك: قوله: قال: رسول الله صلى الله عليه وسلم كذا وكذا. قال ابن عباس كذا وكذا. روى أبو هريرة كذا وكذا. قال سعيد بن المسيّب،

Buhari'nin bunu yapmasının sebebi, bu hadisin, ta'lik yapılan şahsın güvenilirliği yönünden biliniyor olmasıdır. Ayrıca bunu yapmasının bir başka sebebi de bu hadisin, kitabının bir başka yerinde müsned-muttasıl olarak zikredilmiş olmasıdır. Bazen de bunu inkıta' (kopukluk) arızasıyla ilgili olmayan başka sebeplerle yapar. Allah en doğrusunu bilir.

Bizim mezkûr ta'likin hükmü konusunda söylediğimiz şey, aslî ve ana konularla ilgili getirdiği hadislerdeki ta'lik hakkındadır. Yoksa istişhad (şahit getirme)⁴⁴ maksadıyla getirilenlerdeki ta'likle ilgili değildir. Çünkü ister muallak olsun ister ister mevsûl, istişhad maksadıyla getirilmiş olanlarda sahih şartı olmama ihtimali vardır. Sonra ben ta'lik lâfzının, isnadının başından bir ve daha fazla râvinin hazfedildiği hadislerde kullanıldığını gördüm. Hatta bazıları isnadın tamamının hazfedildiği hadislerde bile kullandılar. Buna örnek: "Resulullah (s.a.v) şöyle şöyle dedi, İbn-i Abbas şöyle şöyle dedi, Ebu Hüreyre şöyle şöyle rivayet etti, Saîd ibn-i Müseyyeb ebu Hüreyre'den şöyle rivayet etti,

⁴⁴ İstişhad için "itibar, mutabiat, şevahid" bölümüne bakınız.

عن أبي هريرة كذا وكذا. قال الزهري، عن أبي سلمة، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم كذا وكذا. وهكذا إلى شيوخ شيوخه. وأما ما أورده كذلك عن شيوخه فهو من قبيل ما ذكرناه قريباً في الثالث من هذه التفريعات. وبلغني عن بعض المتأخرين من أهل المغرب أنه جعله قسماً من التعليق ثانياً، وأضاف إليه قول (البخاري) في غير موضع من كتابه (وقال لي فلان، وزادنا فلان) فوسم ذلك بالتعليق المتصل من حيث الظاهر، المنفصل من حيث المعنى، وقال: متى رأيت البخاري يقول (وقال لي، وقال لنا) فاعلم أنه إسناد لم يذكره للاحتجاج به، وإنما ذكره للاستشهاد به. وكثيراً ما يُعبر المحدثون بهذا اللفظ عما جرى بينهم في المذكرات والمناظرات، وأحاديث المذاكرة قلماً يحتجون بها.

Zuhrî ebu seleme'den, o da ebu Hüreyreden, o da Nebi'den (s.a.v) şöyle rivayet etti" ve bu şekilde şeyhlerinin şeyhlerine kadar gelir. Ama bu şekilde (bu sigalarla) kendi şeyhlerinden rivayette bulunduklarında, az önce bu açıklamaların üçüncüsünde zikrettiğimiz türden olurlar.

Mağriblilerin müteahhir ulemâsından birinden bana ulaştığına göre o, bunu (Yani şeyhinden rivayet ettikleri, ama şeyhleri ile şeyhlerinin kendisinden rivayet ettiği kişi arasında kopukluk olan hadisleri) ta'likten ikinci bir kısım sayar. Buna Buharî'nin - kitabının bir çok yerinde geçen - "Bana filan dedi, filan bizi ziyadeleştirdi" sözlerini de ekleyip bunların tümünü zahir bakımından muttasıl, mana açısından ise munfasıl ta'lik olarak isimlendirir ve şöyle der: Buharî'yi her ne zaman "bana dedi, bize dedi" derken görürsen, bil ki o hüccet için (kendisiyle delîl kâim olması için) getirilmiş bir isnad değildir. Onu, bir konuya istiḥat için zikretmiştir. Çoğu zaman da muhaddisler bu lâfzı, aralarında yaptıkları münâzara ve müzâkerelerde kullanırlar. Müzâkere hadisleriyle ise çok az hüccet getirilir.

قلت: وما ادعاه على (البخاري) مخالف لما قاله من هو أقدم منه وأعرف (41) بالبخاري، وهو العبد الصالح (أبو جعفر بن حمدان اليسانوري)، فقد روينا عنه أنه قال: كل ما قال البخاري (قال لي فلان) فهو عرض ومناولة. قلت: ولم أجد لفظ التعليق مستعملاً فيما سقط فيه بعض رجال الإسناد من وسطه أو من آخره، ولا في مثل قوله (يروى عن فلان، ويذكر عن فلان) وما أشبهه مما ليس فيه جزم على من ذكر ذلك بأنه قاله وذكره. وكان هذا التعليق مأخوذ من تعليق الجدار، وتعليق الطلاق ونحوه، لما يشترك الجميع فيه من قطع الاتصال، والله أعلم.

Ben derim ki: (Bu âlimin) Buharî hakkında iddia ettiği şey, (ilim bakımından) kendisinden önde olan ve Buharî'yi daha iyi tanıyan âlimin - ki o da Allah'ın salih kulu Ebu Cafer ibn-i Hamdân en-Nisâbüri'dir- sözüne aykırıdır. Ondan bize gelen rivayete göre kendisi şöyle demiştir: Buharî'nin "filan bana söyledi" şeklinde söylediklerinin hepsi arz ve münâvele⁴⁵dir."

Ben derim ki: Ta'lik lafzının, isnadının ortasından veya sonundan bazı râvilerinin düştüğü hadis hakkında veya "Falândan şöyle rivâyet edilmiştir, filândan zikredilmiştir" ve buna benzer, söylediği zikredilen kişi hakkında, söylediğine dair kesin hüküm bulunmayan sözler için kullanıldığını görmedim.

Bu ta'lik lâfzı sanki تعليق الجدار "Duvara asma" veya تعليق الطلاق "talakı askıda (muallak) bırakma" gibi ibârelerden alınmıştır. Çünkü bunların hepsi ittisal'in kesilmesi açısından bu ibârede ortaktır. Allah en doğrusunu bilir.

⁴⁵ Münâvele, ilerde açıklanacağı gibi şeyhin öğrenciye bir kitap verip " Bunlar benim falândan rivâyet ettiğim hadislerimdir" demesidir. Bu bazen icâzetle beraber de olur.

الخامس: الحديث الذي رواه بعض الثقات مرسلًا وبعضهم متصلًا: اختلف أهل الحديث في أنه ملحق بقبيل الموصول أو بقبيل المرسل. مثاله: حديث ((لا نكاح إلا بولي)) رواه إسرائيل بن يونس في آخرين عن جده أبي إسحاق السبيعي، عن أبي بردة، عن أبيه، أبي موسى الأشعري، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم مسنداً هكذا متصلًا. ورواه سفيان الثوري، وشعبة، عن أبي إسحاق، عن أبي بردة، عن النبي صلى الله عليه وسلم مرسلًا هكذا. فحكى (الخطيب الحافظ): أن أكثر أصحاب الحديث يرون الحكم في هذا وأشباهه للمرسل. وعن بعضهم: أن الحكم للأكثر. وعن بعضهم: أن الحكم للأحفظ، فإذا كان من أرسله أحفظ ممن وصله فالحكم لمن أرسله،

Beşincisi: Bazı sika râvilerin Mürsel, bazılarının ise muttasıl olarak rivâyet ettikleri hadisler: Hadis âlimleri bu tür hadislerin mevsûl kabilinden mi, yoksa Mürsel kabilinden mi oldukları konusunda ihtilâf ederler. Buna örnek olarak “veli olmaksızın nikâh olmaz”⁴⁶ hadisini gösterebiliriz. Bu hadisi İsrail ibn-i Yunus dedesi Ebu İshak Sebi’den, o da Ebu Bürde’den, o da babası Ebu Musa Eşari’den, o da Resulullah’tan (s.a.v) müsned ve bu şekilde muttasıl olarak rivayet etmiştir.

Yine bunu Süfyan-ı Sevri ve Şu’be Ebu İshak’tan, o da Ebu Bürde’den, o da Nebi’den (s.a.v) Mürsel olarak bu şekilde rivayet etmiştir. Hâfız Hatîp, hadis ashâbının çoğunluğunun bu ve buna benzer hadislerin Mürsel hadis olduğu görüşünü benimsediklerini hikâye eder. Bazı âlimler, çoğunluğun görüşünün benimsenmesi gerektiğini söyler. Bazıları ise hıfzı (hafıza kuvveti) daha çok olanın görüşünün benimsenmesinin daha doğru olduğunu söyler. Bu sonunculara göre, hadisi Mürsel olarak nakledenler, muttasıl olarak nakledenlerden hafıza bakımından daha kuvvetli olduğunda hüküm, hadisi Mürsel olarak nakledenlerindir.

⁴⁶ Tirmizi (1101) ve Ebu Davud (2085) tabric etmiştir.

ثم لا يقدح ذلك في عدالة من وصله وأهليته. ومنهم من قال: الحكم لمن أسنده إذا كان عدلاً ضابطاً، فيقبل خبره وإن خالفه غيره، سواء كان المخالف له واحداً أو جماعة. قال الخطيب: هذا القول هو الصحيح.

قلت: وما صححه هو الصحيح في الفقه وأصوله. وسئل البخاري عن حديث: ((لا نكاح إلا بولي)) المذكور، فحكم لمن وصله، وقال: الزيادة من الثقة مقبولة، فقال البخاري: هذا مع أن من أرسله شعبة وسفيان، وهما جبالان، لهما من الحفظ والإتقان الدرجة العالية.

Ayrıca bu, hadisi muttasıl olarak rivâyet edenlerin adalet ve ehliyetine de zarar vermez.

Ama bazı âlimler de “Hâfızların Mürsel olarak naklettikleri bir hadisi bir başkası müsned olarak rivâyet ederse, o hâfızların hadisi Mürsel olarak nakledişi hem onun senedine, hem adaletine, hem de ehliyetine zarar verir” derler.

Âlimlerden bazıları da “Eğer râvisi âdil, zâbıt ise hüküm, hadisi müsned olarak aktaranlarındır. Başkaları ona muhalefet etse bile onun haberi kabul edilir. Bu başkaları ister bir kişi, isterse bir cemâat olsun farketmez” derler. Hatîp der ki: Sahih olan görüş işte budur.

Ben derim ki: Fıkıh ve fıkıh usûlünde sahih olan görüş, Hatîbin sahih gördüğü görüştür. Mezkûr “Velisiz nikâh olmaz” hadisi Buharî’ye sorulmuş, o da hadisi muttasıl rivayet edenlerden yana hüküm vermiş ve şöyle demiştir: Sika (güvenilir) râvilerdeki fazlalık makbuldür.” Hadisi Mürsel olarak rivâyet edenler Şu’be ve Süfyan olduğu ve bunlar iki dağ olup hıfz ve itkan’da çok yüksek dereceye sahip oldukları halde Buharî bunu demiştir.

ويلتحق بهذا ما إذا كان الذي وصله هو الذي أرسله، وصله في وقت وأرسله في وقت. وهكذا إذا رفع بعضهم الحديث إلى النبي صلى الله عليه وسلم ووقفه بعضهم على الصحابي. أو رفعه واحد في وقت ووقفه هو أيضاً في وقت آخر. فالحكم على الأصح في كل ذلك لما زاده الثقة من الوصل والرفع، لأنه مثبت وغيره ساكت، ولو كان نافياً فالثبت مقدم عليه، لأنه علم ما خفي عليه. ولهذا الفصل تعلق بفصل (زيادة الثقة في الحديث) وسياق إن شاء الله تعالى، وهو أعلم

Yukarıda anlattığımız hükme, hadisi muttasıl olarak aktaran, onu Mürsel olarak aktaranın bizzat kendisi olduğu zamanki durum da ilhâk edilir. Yani râvi bir hadisi bir keresinde muttasıl, bir başka defasında ise Mürsel olarak rivâyet ettiğinde. Aynı şekilde bir râvi, bir hadisi merfu olarak Resulullah'a (s.a.v) isnad edip diğer bir râvi aynı hadisi mevkûf olarak sahâbeye dayandırdığında da böyledir. (Yani hüküm, hadisi merfu' olarak rivayet edenindir.) Ya da tek bir râvi bir kere merfu' olarak, bir başka defasında mevkûf olarak aktardığında. Bütün bunlarda en sahih kavle göre hüküm, vasl ve ref bakımından sika (güvenilir) râvileri fazla olanlarındır. Çünkü bunlarda ispat vardır. Diğerleri ise sakî'tir (suskundur). (Ne ispat ne de nefy vardır.) Eğer (sakî değil) nefy bile olsa yine müsbît olan onun önünde olur. Çünkü (müsbît olan) diğerine kapalı kalmış olan şeyi biliyor. Bu anlattığımız bölümün - inşaallah- ilerde gelecek olan "hadiste fazladan sika (güvenilirlik)" bölümüyle alakası olduğu için orada anlatılacaktır. Allah en doğrusunu bilir.

النوع الثاني عشر: معرفة التدليس وحكم المدلس

أقسام التدليس

القسم الأول: تدليس الإسناد

القسم الثاني: تدليس الشيوخ

النوع الثاني عشر: معرفة التدليس وحكم المدلس

التدليس قسمان:

أحدهما: تدليس الإسناد، وهو أن يروي عن لقيه ما لم يسمع منه، موهماً أنه سمعه منه. أو: عن عاصره ولم يلقه، موهماً أنه قد لقيه وسمعه منه. ثم قد يكون بينهما واحد وقد يكون أكثر.

ومن شأنه أن لا يقول في ذلك (أخبرنا فلان) ولا (حدثنا) وما أشبههما. وإنما يقول (قال فلان، أو: عن فلان) ونحو ذلك.

ON İKİNCİ ÇEŞİT

TEDLİS VE MÜDELLES (HADİS)'İN HÜKMÜ

Tedlîs iki kısımdır:

1-isnad'ta tedlîs.

2-Şeyhlerin tedlîsi.

1-isnad'ta tedlîs. Bu, kişinin karşılaşmış olduğu kimseden duymamış olduğu şeyi, duymuş intibai vererek rivâyet etmesi ya da aynı asırda yaşadığı halde karşılaşmamış olduğu kişiden, sanki karşılaşmış ve ondan duymuş intibai vererek rivâyet etmesidir.

Sonra, bazen rivâyet edenle kendisinden rivayet edilen arasında bir kişi vardır. Bazen de birden fazla kişi vardır. Bu müdellîs (tedlis yapan)ların vasıflarından biri de, "bize haber verdi" veya "bize anlattı" (حدثنا، أخبرنا فلان) ve benzeri sözler kullanmayıp "falan dedi ki, falandan" (قال فلان عن فلان) gibi sözler kullanmalarıdır.

مثال ذلك: ما روينا عن علي بن خشرم قال: كنا عند بن عيينة، فقال: قال الزهري، ف قيل له: حدثكم الزهري ؟ فسكت، ثم قال: قال الزهري، ف قيل له: سمعته من الزهري ؟ فقال: لا، لم أسمع من الزهري، ولا ممن سمعه من الزهري، حدثني عبد الرزاق، عن معمر عن الزهري.

القسم الثاني: تدليس الشيخ، وهو: أن يروي عن شيخ حديثاً سمعه منه، فيسميه، أو يكتبه، أو ينسبه، أو يصفه بما لا يعرف به، كي لا يُعرف. مثاله: ما روي لنا عن أبي بكر بن مجاهد، الإمام المقرئ: أنه روى عن أبي بكر عبد الله بن أبي داود السجستاني فقال: حدثنا عبد الله بن أبي عبد الله. وروى عن أبي بكر محمد بن الحسن النقاش المفسر المقرئ، فقال: حدثنا محمد بن سند، نسبة إلى جد له، والله أعلم.

Buna örnek, Ali ibn-i Haşrem'den bize rivâyet edilen şu olay: (İbn-i Haşrem) dedi ki: Biz İbn-i Uyeyne'nin yanındaydık. O; "Zührî dedi ki" dedi. Kendisine "bunu size Zührî mi anlattı" diye soruldu. O sustu, Sonra "Zührî dedi ki" dedi. Kendisine yine "bunu Zührî'den mi işittin" diye soruldu. O "hayır, Zührî'den işitmedim. Zührî'den işitenden de işitmedim. Bana Abdurrezzak Ma'merden, o da Zührî'den anlattı" dedi.

2-Şeyhlerin tedlîsi. Bu tedlis ise, kişinin bir şeyhten işittiği bir hadisi rivâyet etmesi esnasında, o şeyh tanınmasın diye onu bilinmediği bir isim, künye, nispet veya sıfatla vasıflandırmasıdır. Buna örnek İmamı'ul Mukrî Ebu Bekir ibn-i Mücahid'ten bize rivâyet edilen şu olay: Kendisi Ebu Bekir Abdullah ibn-i ebi Davud es-Sicistanî'den rivayet ederek "bize Abdullah ibn-i ebi Abdullah anlattı" dedi. Yine müfessir ve mukrî Ebu Bekir Muhammed ibn-i Hasan en-Nakkaş'tan rivayet etti ve "Bize Muhammed bin sened anlattı" diyerek onu dedesine nispet etti.

اما القسم الأول: فمكروه جداً، ذمّه أكثر العلماء، وكان شعبة من أشدهم ذمّاً له. فروينا عن الشافعي الإمام، رضي الله عنه أنه قال: التدليس أخو الكذب. وروينا عنه أنه قال: لأن أزي أحب إليّ من أن أدلس. وهذا من شعبة إفراط محمول على المبالغة في الزجر عنه والتفكير. ثم اختلفوا في قبول رواية من عرف بهذا التدليس: فجعله فريق من أهل الحديث والفقهاء مجروحاً بذلك، وقالوا: لا تقبل روايته بحال، يّين السماع أو لم يّين. والصحيح التفصيل: وأن ما رواه المدلس بلفظ محتمل لم يّين فيه السماع والاتصال حكمه حكم المرسل وأنواعه. وما رواه بلفظ مبين للاتصال، نحو (سمعت، وحدثنا، وأخبرنا) وأشباهها فهو مقبول محتج به.

Birinci kısım tedlîs ciddi olarak mekruhtur ve ulemâ'nın ekserisi bunu ayıplamıştır. Bu âlimlerden bunu en şiddetli ayıplayan Şu'bedir. İmam Şafî'nin kendisinden bize yaptığı bir rivâyete göre o şöyle demiştir: "Tedlîs yalamın kardeşidir." Yine ondan bize gelen bir rivâyete göre: "Zina etmiş olmam, tedlîs yapmaktan daha sevimlidir bana" demiştir. Tabi bu, Şu'benin tedlîsten nefret ettirmek ve ondan sakındırmak konusunda mübalağaya hamledilmesi gereken aşırı bir sözüdür.

Âlimler bu tür tedlîs yapmakla tanınanların rivayetlerinin kabul edilip edilmemesi konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Hadis ehli ve fakihlerden bir grup bunu adalet sıfatını zedeleyici olarak kabul etmiş ve "Bunların rivâyetleri hiçbir şekilde kabul edilmez. İster işittiğini beyan etsin, ister etmesin" demişlerdir. Ama sahih olan, bu konuda tafsilat yapılmasıdır. Buna göre; müdellîsin işitme ve ittisal olup olmadığını beyan etmediği, her ikisinin de ihtimal dâhilinde bulunduğu bir lâfızla rivayet ettiği hadislerin hükmü, Mürsel ve çeşitlerinin hükmüyle birdir. Ama ittisali beyan ettiği bir lafızla (سمعت، حدثنا، أخبرنا) gibi rivâyet ettiği hadisler makbuldür ve hüccet (delil) olmaya uygundur.

وفي الصحيحين وغيرهما من الكتب المعتمدة من حديث هذا الضرب كثير جداً: كقتادة، والأعمش، والسفيانين، وهشام بن بشير، وغيرهم. وهذا لأن التدليس ليس كذباً، وإنما هو ضرب من الإيهام بلفظ محتمل. والحكم بأنه لا يقبل من المدلس حتى يبين قد أجراه (الشافعي) رضي الله عنه فيمن عرفناه دلس مرة، والله أعلم.

وأما القسم الثاني: فأمره أخف، وفيه تضييع للمروي عنه، وتوغير لطريق معرفته على من يطلب الوقوف على حاله وأهليته. ويختلف الحال في كراهة ذلك بحسب الغرض الخامل عليه، فقد يحمله على ذلك كون شيخه الذي غير سمته غير ثقة، أو كونه متأخر الوفاء قد شاركه في السماع منه جماعة دونه،

Buhârî ve Müslim'in sahihleri ile diğer mutemet kitaplarda bu türden hadisler çoktur. Katâde, A'meş, iki süfyan (Süfyan-ı Sevrî ve Süfyan bin uyeyne), Huşeym bin Beşir ve diğerlerinin hadisleri gibi. Bunun sebebi tedlis'in yalan olmayışıdır. Bilakis o ihtimal içeren bir lâfızla yapılan bir îham (vehme düşürme, intibâ uyandırma)'dır. İşitmeyi beyân etmeyene kadar müdellîsten hadis kabul etmemeye dair hükmü, imam Şafî (r.a) bir kere tedlîs yapmakla tanıdığımız kişiye uygulamıştır.

İkinci kısım tedlise gelince, bunun durumu daha kapalıdır ve bu çeşit tedliste kendisinden rivâyet edilen kişiyi zayi etmek (tanınmasına engel olmak), ehliyetini anlayıp haline vâkıf olmak isteyen kişi için onu tanıma yolunu zorlaştırmak, engellemek vardır. Bu çeşit tedlîs'in kerâheti, kişiyi bu tedlîsi yapmaya götüren amaca göre değişir. Çünkü bazen onları bunu yapmaya götüren şey, ismini değiştirdiği şeyhinin güvenilir (sika) olmayışıdır. Bazen de şeyhi geç vefat ettiği için, ondan işitmede kendisinden başka bir grubun da ona ortak olmasıdır.

أو كونه أصغر سناً من الراوي عنه، أو كونه كثير الرواية عنه فلا يحب الإكثار من ذكر شخص واحد على صورة واحدة. وتسمح بذلك جماعة من الرواة المصنفين، منهم (الخطيب أبو بكر)، فقد كان مُتَجَاً به في تصانيفه، والله أعلم.

النوع الثالث عشر: معرفة الشاذ

روينا عن يونس بن عبد الأعلى قال: قال الشافعي رحمه الله: ليس الشاذ من الحديث أن يروي الثقة ما لا يروي غيره، إنما الشاذ أن يروي الثقة حديثاً يخالف ما روى الناس. وحكى (الحافظ أبو يعلى الخليلي القزويني) نحو هذا عن (الشافعي) وجماعة من أهل الحجاز. ثم قال: الذي عليه حفاظ الحديث أن الشاذ ما ليس له إلا إسناد واحد، يشذ بذلك شيخ، ثقة كان أو غير ثقة.

Ya da şeyhin, kendisinden rivâyette bulunan kimseden yaşça küçük olmasıdır. Ya da kendisinden çokça rivâyette bulunmuştur ve bir tek kişiyi bir tek şekilde çokça anmak istememektedir. Tasnif sahibi râvilerden bir grup buna müsâmaha ile yaklaşmışlardır ki bunların aralarında Hatîp Ebu Bekir de vardır. Kendisi tasniflerinde buna müsâmaha göstermiştir.

ON ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT

ŞAZ HADİS

Yûnus ibn-i Abdul A'la bize şöyle rivayet etmiştir: Şafî (r.a) bana şöyle dedi: “Şaz hadis; sika râvinin, başkasının rivayet etmediğini rivâyet etmesi değildir. Şaz hadis, sika râvinin insanların rivayet ettiğine muhalif bir hadis rivâyet etmesidir.” Hâfız Ebu Ya'la el-Halîlî el-Kazvîni de Şafî ve Hicaz ehli bir gruptan bunun bir benzerini rivâyet etmiş ve sonra şöyle demiştir: “Hadis hâfızlarının benimsediği görüşe göre şaz, kendisi için bir tek isnad olan hadistir ki bu hadisin kendisinden rivayet edildiği şeyh ister sika olsun ister olmasın hadis bununla şaz durumuna düşer.

فما كان، عن غير ثقة فمتروك لا يقبل، وما كان عن ثقة يتوقف فيه ولا يحتج به. وذكر (الحاكم أبو عبد الله الحافظ): أن الشاذ هو الحديث الذي يتفرد به ثقة من الثقات، وليس له أصل يمتنع لذلك الثقة. وذكر: أنه يفاير المعلل من حيث أن المعلل وقف على علته الدالة على جهة الوهم فيه، والشاذ لم يوقف فيه على علته كذلك. قلت: أما ما حكم (الشافعي) عليه بالشذوذ فلا إشكال في أنه شاذ غير مقبول. وأما ما حكيناه عن غيره فيشكل بما يتفرد به العدل الحافظ الضابط، كحديث: ((إنما الأعمال بالنيات)) فإنه حديث فرد تفرد به عمر رضي الله عنه، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم. ثم تفرد به عن عمر علقمة بن وقاص،

Bunlardan sika olanların dışındakilerin hadisleri terkedilip kabul edilmez. Sika olanlardan gelenlerde ise tevakkuf edilir. (olumlu veya olumsuz kanaat vermekten kaçınılır.)”

Hâkim Ebu Abdullah el-Hâfız’a göre şaz hadis, sika bir kimseden rivâyet eden sika râvinin, rivâyetinde tek başına kaldığı ve bu sika kişiye tetabu edeceğü bir aslı olmayan hadistir. (Tetabu konusu biraz ilerde açıklanacaktır.)

Yine Hâkim, şaz hadisin mualllel hadisten şu yönden ayrıldığını söyler: Mualllel hadiste hadisin vehimli yönüne delalet eden illetine vâkıf olunur. Ama şaz hadiste bu illete vâkıf olunmaz.

Ben derim ki: İmam Şafî’nin haklarında şaz hükmü verdiği hadislerin şaz olup kabul edilmedikleri hakkında bir tartışma yoktur. Ama diğerlerinden aktardığımız tarifler, “Ameller niyetlere göredir”⁴⁷ gibi âdil, hâfız ve zâbıt râvilerin rivayetlerinde tek başına kaldığı hadisler konusunda problem oluşturur. Çünkü bu hadis Ömer’in (r.a) Resulullah’tan (s.a.v) rivâyet etmede münferit kaldığı, sonra Alkâme ibn-i Vakkas’ın Ömer’den rivâyet etmede münferit kaldığı,

⁴⁷ Buhârî (1) ve Müslim (1907) tahrir etmiştir.

ثم عن علقمة محمد بن إبراهيم، ثم عنه يحيى بن سعيد، على ما هو الصحيح عند أهل الحديث. وأوضح من ذلك في ذلك: حديث عبد الله بن دينار، عن ابن عمر: أن النبي صلى الله عليه وسلم نهي عن بيع الولاء وهبته. تفرد به عبد الله بن دينار. وحديث مالك، عن الزهري، عن أنس: أن النبي صلى الله عليه وسلم دخل مكة وعلى رأسه مغفر. تفرد به مالك عن الزهري. فكل هذه مخرجة في (الصحيحين)، مع أنه ليس لها إلا إسناد واحد تفرد به ثقة. وفي غرائب الصحيح أشباه لذلك غير قليلة. وقد قال (مسلم بن الحجاج): للزهري نحو تسعين حرفاً، يرويه عن النبي صلى الله عليه وسلم، لا يشاركه فيها أحد، بأسانيد جياد. والله أعلم.

sonra Alkâme'den Muhammed bin İbrahim, ondan da Yahya bin Saîd'in münferit kaldığı bir hadistir. Hadis ehli'nin yanında sahih olan görüşe göre bu şekildedir.

Bu konuda daha açık bir örnek te Abdullah bin Dinâr'ın İbn-i Ömer'den (r.a) rivayet ettiği şu hadistir: "Nebi (s.a.v) azat edilen kimsenin velilik hakkının satılmasını ve hibe edilmesini yasaklamıştır." Bu hadisi rivâyet etmede Abdullah bin Dinâr tek başına kalmıştır.

Yine Mâlik'in Zührî'den, onun da Enes'ten rivâyet ettiği "Nebi (s.a.v) başında miğfer olduğu halde Mekke'ye girdi" hadisi de buna bir örnektir. Mâlik bunu Zühri'den rivâyet etmede tek başına kalmıştır. Bunların hepsi Sahihayn'de tahrir edilmiştir ve bir tek isnadları olup sika bir râvi isnadlarında tek başına kalmıştır. Garip hadisler arasında bunlara benzer hadisler az değildir. Müslim bin Haccâc şöyle demiştir: Zührî'nin Nebi'den (s.a.v) sağlam senetlerle rivâyet ettiği doksana yakın lafız vardır ki bunlarda kimse ona ortak olmamıştır. Allah en doğrusunu bilir.

فهذا الذي ذكرناه وغيره من مذاهب أئمة الحديث يبين لك أنه ليس الأمر في ذلك على الإطلاق الذي أتى به (الخليلي) و(الحاكم)، بل الأمر في ذلك على تفصيل نبيه فنقول: إذا انفرد الراوي بشيء نظر فيه: فإن كان ما انفرد به مخالفاً لما رواه من هو أولى منه بالحفظ لذلك وأضبط كان ما انفرد به شاذاً مردوداً، وإن لم تكن فيه مخالفة لما رواه غيره، وإنما هو أمر رواه هو ولم يروه غيره، فينظر في هذا الراوي المنفرد: فإن كان عدلاً حافظاً موثقاً بإتقانه وضبطه قبل ما انفرد به، ولم يقدح الانفراد فيه، كما فيما سبق من الأمثلة. وإن لم يكن ممن يوثق بحفظه وإتقانه لذلك الذي انفرد به كان انفراده خارماً له، مزحزحاً له عن حيز الصحيح. ثم هو بعد ذلك دائر بين مراتب متفاوتة بحسب الحال: فيه

Bizim bu zikrettiklerimiz ve diğer hadis imamlarının görüşleri, bu konuda durumun Halîlî ve Hâkimin söylediği gibi mutlak olarak bir tek minval üzere olmadığını açıkça ortaya koyar. Bilakis bu meselede tafsîlât vardır ve bunu şu şekilde açıklayabiliriz: Râvi bir hadiste münferit kaldığında durumuna bakılır. Eğer rivâyetinde münferit kaldığı haber hıfz ve zâbt bakımından kendisinden daha iyi olanların rivayetlerine muhâlif ise, münferit kaldığı hadis şaz ve merdud'tur (Reddedilir). Eğer rivâyet ettiklerinde, başkalarının rivayet ettiğine muhâlefet olmayıp kendisinden başka kimsenin rivayet etmediği bir şey ise, bu durumda münferit kalan ravinin durumuna bakılır. Eğer âdil ve hâfız olup itkan ve zâbtına güvenilen biri ise, münferit kaldığı hadis kabul edilir ve daha önce geçen örneklerde olduğu gibi tek başına kalmış olması ona zarar vermez. Ama eğer münferit kaldığı hadis konusunda hıfz ve itkanına güvenilen biri değilse, münferit kalışı onu söküp atar ve sahihlik alanından uzaklaştırır. Sonra bu (son kısım), bulunduğu duruma göre değişik mertebeler arasında döner.

فإن كان المنفرد به غير بعيد من درجة الحافظ الضابط المقبول تفردّه استحسناً حديثه ذلك، ولم نخطه إلى قبيل الحديث الضعيف. وإن كان بعيداً من ذلك رددنا ما انفرد به، وكان من قبيل الشاذ المنكر. فخرج من ذلك أن الشاذ المردود قسمان: أحدهما: الحديث المفرد المخالف. والثاني: المفرد الذي ليس في روايه من الثقة والضبط ما يقع جابراً لما يوجبه التفرد والشذوذ من النكارة والضعف، والله أعلم.

النوع الرابع عشر: معرفة المنكر من الحديث

بلغنا عن (أبي بكر أحمد بن هارون البردنجي الحافظ): أنه الحديث الذي ينفرد به الرجل، ولا يعرف متنه من غير روايته، لا من الوجه الذي رواه منه ولا من وجه آخر. فاطلق (البردنجي) ذلك ولم يفصل.

Eğer bu çeşit hadiste münferit kalan kişi, münferitliği makbul olan hâfız, zâbıt râvinin derecesinden uzak değilse onun bu hadisini hasen (Güzel) görüp zayıf konumuna indirmeyiz. Ama eğer bundan uzak ise onun münferit kaldığı rivayetini reddederiz ve bu rivayet münker (kabul edilmeyen) şaz kabilinden olur.

Bundan çıkan sonuca göre reddedilen şaz iki kısımdır: birincisi, muhâlif olan münferit hadis. İkincisi ise râvilerinde münferitlik ve şazlığın gerektirdiği zayıflık ve nekireliği onaracak güvenilirlik ve zâbt olmayan münferit hadis. Allah en doğrusunu bilir.

ON DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT MÜNKER HADİS

Hâfız Ebu Bekir Ahmet bin Harun el-Birdî' den bize ulaştığına göre bu hadis, rivâyetinde bir adamın tek başına kaldığı ve hadisin metninin, kendi rivâyetinden başka ne kendisinin rivâyet ettiği yönden ne de başka bir yönden bilinmediği hadistir. Birdî' bu şekilde mutlak olarak söyleyip tafsîlât yapmamıştır.

وإطلاق الحكم على التفرد بالرد أو النكارة أو الشذوذ موجود في كلام كثير من أهل الحديث، والصواب فيه التفصيل الذي بيناه آنفاً في شرح الشاذ. وعند هذا نقول: المنكر ينقسم قسمين، على ما ذكرناه في الشاذ، فإنه بمعناه. مثال الأول، وهو المنفرد المخالف لما رواه الثقات: رواية مالك، عن الزهري، عن علي بن حسين، عن عمر بن عثمان، عن أسامة بن زيد، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ((لا يرث المسلم الكافر ولا الكافر المسلم)). فخالف مالك غيره من الثقات في قوله: عمر بن عثمان، بضم العين. وذكر (مسلم) صاحب الصحيح في (كتاب التمييز) أن كل من رواه من أصحاب (الزهري) قال فيه: عمرو بن عثمان يعني، بفتح العين،

Münferitlik üzerine ret, münkerlik ve şazlıkla hüküm vermek, hadis ehlinin birçoğunun konuşmalarında mevcuttur. Fakat bu konuda doğru görüş bizim az önce şaz hadisin açıklamasında beyan ettiğimiz tafsilât'tır. Burada da biz diyoruz ki: Şaz hadiste zikrettiğimiz gibi münker de iki kısma ayrılır. Çünkü o da şazla aynı manadadır.

Birinci kısma örnek - ki bu, sika bir râvinin rivâyet ettiğine muhâlif olan münferit hadistir - Mâlik'in Zuhri'den, onun Ali ibn-i Hüseyin'den, onun da Ömer ibn-i Osman'dan, onun da üsâme ibn-i Zeyd'ten, onun da Resulullah'tan (s.a.v) rivâyet ettiği şu hadistir: Resulullah (s.a.v) dedi ki: "Ne müslüman kâfire, ne de kâfir Müslümana varis olur."⁴⁸ Malik burada "Ömer" (Yani ayn harfinin dammesiyle عُمَرُ) isminde diğer güvenilir râvilere muhalefet etmiştir. Çünkü "sahih" kitabının sahibi Müslim "Temyiz" isimli kitabında bu hadisi rivâyet eden Zuhri'nin arkadaşlarının hepsinin "Amr" (Ayn harfinin fethasıyla عَمْرُو) dediklerini söylemiştir.

⁴⁸ Buhari (6383) ve Müslim (1614) tahrir etmiştir.

وذكر أن مالكا كان يشير بيده إلى دار عمر بن عثمان، كأنه علم أنهم يخالفونه، وعمر وعمر جميعاً ولد عثمان، غير أن هذا الحديث إنما هو عن عمرو، بفتح العين، وحكم (مسلم) و غيره على (مالك) بالوهم فيه، والله أعلم. ومثال الثاني، وهو الفرد الذي ليس في رايه من الثقة والإتقان ما يحتمل معه تفرده: مارويناه من حديث أبي زكير يحيى بن محمد بن قيس، عن هشام بن عروة، عن أبيه، عن عائشة رضي الله عنها: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ((كلوا البلح بالتمر، فإن الشيطان إذا رأى ذلك غاظه، ويقول عاش بن آدم حتى أكل الجديد بالخلق)). تفرد به أبو زكير، وهو شيخ صالح، أخرج عنه (مسلم) في كتابه، غير أنه لم يبلغ مبلغ من يحتمل تفرده، والله أعلم.

Müslim, Mâlik'in bu hadisi rivayet ederken - sanki kendisine muhâlefet edeceklerini biliyormuş gibi - eliyle Ömer ibn-i Osman'ın evini işaret ettiğini söyler. Amr ve Ömer'in her ikisi de Osman'ın çocuklarıdır. Ama bu hadisi rivayet eden Amr'dır. Müslim ve başka âlimler Mâlik'in burada vehmettiğine hükmetmişlerdir. Allah en doğrusunu bilir. İkinci kısma örnek, - ki bu, ravilerinde münferitliği telafi edecek güvenilirlik ve itkan olmayan münferit hadistir - Ebu Zukeyr Yahya bin Muhammed ibn-i Kays'ın Hişam bin Urve'den, onun da babasından, onun da Hz. Aişe'den (r.a) rivâyet ettiği şu hadistir: (Hz. Aişe (r.a) dedi ki: Resulullah (s.a.v) "Alacalı (Henüz tam olgunlaşmamış) hurmayı yiyiniz. Muhakkak şeytan bunu gördüğünde öfkelenir ve "Adem oğlu yeni (hurmaları) yiyene kadar yaşadı" der.⁴⁹" diye buyurdu. Ebu Zukeyr bu hadisi rivayet etmede münferit kalmıştır. Bu Ebu Zukeyr salih bir şeyh olup Müslim kitabında kendisinden hadis tahrir etmiştir. Fakat (güvenilirlik bakımından) münferitliği yüklenilebilecek kimselerin derecesine ulaşmamıştır. Allah en doğrusunu bilir.

⁴⁹ İbn-i Mace (3330) tahrir etmiştir.

النوع الخامس عشر: معرفة الاعتبار والمتابعات والشواهد

هذه أمور يتداولونها في نظرهم في حال الحديث، هل تفرد به راويه أو لا؟ وهل هو معروف أو لا؟ ذكر (أبو حاتم محمد بن حبان التميمي الحافظ) رحمه الله: إن طريق الاعتبار في الأخبار مثاله: أن يروي حماد بن سلمة حديثاً لم يتابع عليه، عن أيوب، عن ابن سيرين، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم. فينظر: هل روى ذلك ثقة غير أيوب عن ابن سيرين؟ فإن وجد علم أن للخبر أصلاً يرجع إليه، وإن لم يوجد ذلك: فثقة غير ابن سيرين رواه عن أبي هريرة. وإلا فصحاحي غير أبي هريرة رواه عن النبي صلى الله عليه وسلم.

ON BEŞİNCİ ÇEŞİT İTİBAR, MUTABİAT, ŞEVAHİD

Bunlar, “Râvisi o hadisi rivâyet etmede tek başına kalmış mıdır yoksa kalmamış mıdır, o bilinen bir hadis midir, değil midir” konularında hadis ehlinin, hadisin durumu hakkında göz önüne aldıkları şeylerdir. Hâfız Ebu Hâtim Muhammed ibn-i Hibbân et-Temîmî (r.a) hadislerle itibarın yolunu şu misalle anlatır: Hammâd bin Seleme'nin, kendisinden başka kimsenin Eyyub'tan rivayet etmediği bir hadisi Eyyub'tan, Eyyub'un İbn-i Sirîn'den, onun da Ebu Hüreyre'den, Ebu Hüreyre'nin de Nebi'den (s.a.v) rivayet etmesi. Bu durumda “Acaba bunu Eyyub'tan başka güvenilir bir râvi İbn-i Sirîn'den rivâyet etmiş midir?” diye bakılır. Eğer böyle bir şey bulunursa haberin kendisine döndüğü bir aslın olduğu bilinir. Eğer bu bulunamazsa “Acaba İbn-i Sirîn'den başka güvenilir birisi bunu Ebu Hüreyre'den rivâyet etmiş midir?” diye bakılır. Eğer bu da yoksa “Acaba Ebu Hüreyre'den başka bir sahâbi bunu Nebi'den (s.a.v) rivayet etmiş midir?” diye bakılır.

فأي ذلك وجد يعلم به أن للحديث أصلاً يرجع إليه، وإلا فلا. قلت: فمثال المتابعة أن يروي ذلك الحديث بعينه عن أيوب غير حماد، فهذه المتابعة التامة، فإن لم يروه أحد غيره عن أيوب لكن رواه بعضهم عن ابن سيرين أو عن أبي هريرة، أو رواه غير أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، فذلك قد يطلق عليه اسم المتابعة أيضاً، لكن يقصر عن المتابعة الأولى بحسب بعدها منها، ويجوز أن يسمى ذلك بالشاهد أيضاً. فإن لم يرو ذلك الحديث أصلاً من وجه من الوجوه المذكورة، لكن روي حديث آخر بمعناه فذلك الشاهد من غير متابعة، فإن لم يرو أيضاً، بمعناه حديث آخر فقد تحقق فيه التفرد المطلق حينئذ. وينقسم عند ذلك إلى مردود منكر وغير مردود، كما سبق.

Bunlardan herhangi birisi bulunursa bu hadisin kendisine döndürüldüğü bir aslının olduğu bilinir. Bulunmazsa böyle bir asıl yoktur. (Bu yapılan işleme itibar denilir.)

Ben derim ki: Mutabiat'ın misâli de yukarıdaki hadisin aynısını Hammâd'tan başkasının Eyyub'tan rivâyet etmesidir. Bu tam olan mutabiattır. Eğer kendisinden başka kimse Eyyub'tan rivâyet etmemişse fakat (Eyyub'un dışında) birileri İbn-i Sirînden veya Ebu Hüreyre'den rivayet etmişse veya Ebu Hüreyre'nin dışında birileri Resulullah'tan (s.a.v) rivayet etmişse, bazen bunun için de aynı şekilde mutabiat ismi kullanılır. Ama bu birinci mutabiattan - ona olan uzaklığına göre - eksik kalır. Bunun aynı şekilde "şahid" olarak isimlendirilmesi de caizdir. Eğer bu hadis zikredilen yönlerden hiç biri ile rivâyet edilmemişse, ama kendi manasında bir başka hadis rivayet edilmişse bu, mutabiat olmaksızın "şahid"tir. Eğer aynı şekilde kendi manasında bir başka hadis te rivayet edilmemişse işte o zaman mutlak münferitlik gerçekleşmiş olur ve bu da, daha önceden anlattığımız gibi reddedilen, münker ve reddedilmeyen diye ikiye ayrılır.

وإذا قالوا في مثل هذا: تفرّد به أبو هريرة، وتفرّد به عن أبي هريرة ابن سيرين، وتفرّد به عن ابن سيرين أيوب، وتفرّد به عن أيوب حماد بن سلمة، كان في ذلك إشعاراً بانتفاء وجوه المتابعات فيه. ثم أعلم: أنه قد يدخل في باب المتابعة والاستشهاد رواية من لا يحتاج بحديثه وحده، بل يكون معدوداً في الضعفاء. وفي كتاب (البخاري) و (مسلم) جماعة من الضعفاء ذكراهم في المتابعات والشواهد، وليس كل ضعيف يصلح لذلك، ولهذا يقول (الدارقطني) وغيره في الضعفاء (فلان يُعتبر به وفلان لا يُعتبر به) وقد تقدم التنبيه على نحو ذلك، والله أعلم. مثال للمتابع والشاهد: رويّا من حديث سفيان وابن عيينة، عن عمرو بن دينار، عن عطاء بن أبي رباح، عن ابن عباس: أن النبي صلى الله عليه وسلم قال:

Bu gibi örneklerde “Ebu Hüreyre münferit kalmıştır, Ebu Hüreyre’den rivâyet etmede ibn-i Sirîn münferit kalmıştır, ibn-i Sirîn’den rivâyet etmede Eyyub münferit kalmıştır, Eyyub’tan rivâyet etmede Hammâd bin Seleme münferit kalmıştır” denildiğinde bunda mutabiat yönlerinden hiç birinin bulunmadığına işaret vardır.

Sonra bil ki: Mutabiat ve istişhad bölümüne, hadisi tek başına delil olmaya uygun olmayan, hatta zayıf hadislerden sayılanların rivâyetleri de girer. Buharî ve Müslim kitaplarında zayıf râvilerden bir grubu mutabiat ve şevahid bölümünde zikretmişlerdir. Ama bütün zayıfların buna uygun olması da söz konusu değildir. Bu yüzden Darakutnî ve başka bazı âlimler zayıflar hakkında, “Falana itibar edilir, filan itibar edilenlerden değildir” demişlerdir. Bunlara dair tenbih daha önceden geçmişti. Allah en doğrusunu bilir.

Hem mutabiat hem de şevahide örnek: Süfyan bin Uyeyne’nin Amr bin Dinâr’dan, onun Atâ ibn-i Ebi Rebâh’tan, onun İbn-i Abbas’tan rivayet ettiğine göre Nebi (s.a.v) şöyle demiştir:

((لو أخذوا إهابها فدبغوه فانتفعوا به)) ورواه بن جريج، عن عمرو، عن عطاء، ولم يذكر فيه الدباغ. فذكر (الحافظ أحمد البيهقي) لحديث ابن عيينة متابعاً وشاهداً: أما المتابع: فإن أسامة بن زيد تابعه عن عطاء. وروى بإسناده، عن أسامة، عن عطاء عن ابن عباس: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ((ألا نزعتم جلودها فدبغتموه، فاستمتعتم به)).

وأما الشاهد: فحديث عبد الرحمن بن وعلة، عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ((أيا إهاب دُبِغ فقد طُهر)). والله أعلم.

“Eğer derisini alıp tabaklasalardı ondan faydalanırlardı.”⁵⁰

Bu hadisi aynı zamanda İbn-i Cüreyc Amr’dan, Amr da Ata’dan rivayet etmiştir. Ama bu rivayette tabaklamadan bahsetmemişlerdir. Hâfız Ahmed el Beyhakî, ibn-i Uyeyne’nin hadisi için hem mutabiat, hem de şahit zikretmiştir. Mutabie gelince; Usame ibn-i Zeyd ona (yani ibn-i Uyeyneye) Ata’dan mutabi’ olmuştur ve senediyle Usame ibn-i Zeyd’ten, o da Ata’dan, Ata da İbn-i Abbas’tan rivayet ettiğine göre Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Cildini alıp tabaklayarak ondan istifade etselerdi ya”⁵¹

Şahit ise Abdurrahman ibn-i Vale’nin ibn-i Abbas’tan rivâyet ettiği hadistir. Bu hadiste Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Tabaklanan her deri tahir olur.”⁵² Allah en doğrusunu bilir

⁵⁰ Müslim (363) Tahric etmiştir.

⁵¹ Müslim (364) tahric etmiştir.

⁵² Müslim (366) tahric etmiştir.

النوع السادس عشر: معرفة زيادات الثقات وحكمها

وذلك فن لطيف تستحسن العناية به. وقد كان (أبو بكر بن زياد النيسابوري) و(أبو نعيم الجرجاني) و(أبو الوليد القرشي) الأئمة المذكورين بمعرفة زيادات الألفاظ الفقهية في الأحاديث.

ومذهب الجمهور من الفقهاء وأصحاب الحديث فيما حكاه (الخطيب أبو بكر): أن الزيادة من الثقة مقبولة إذا تفرد بها، سواء كان ذلك من شخص واحد بأن رواه ناقصاً مرة ورواه مرة أخرى وفيه تلك الزيادة، أو كانت الزيادة من غير من رواه ناقصاً. خلافاً لمن رد من أهل الحديث ذلك مطلقاً، وخلافاً لمن رد الزيادة منه وقبلها من غيره.

ON ALTINCI ÇEŞİT

SİKA RAVİLERİN RİVAYETLERİNDEKİ FAZLALIKLAR VE BUNLARIN HÜKMÜ

Bu, itina gösterilmesi gereken ince bir konudur. Hadislerdeki fazla fikhî lafızları bilmekle tanınan imamlar Ebu Bekir ibn-i Ziyad en-Nisâbü'rî, Ebu Nuaym Cürcanî ve Ebu Velîd el Kureşîdir.

Hatîp Ebu Bekr'in anlattığına göre hadis ehlî ve fakihlerin cumhuru, münferit kaldığı zaman sika ravilerden gelen fazlalıkların kabul edildiği görüşündedirler. İster bu bir defasında eksik, diğer defada bu fazlalık olmak üzere bir tek kişiden gelmiş olsun, isterse de bu fazlalık onu eksik olarak rivâyet edenden başka birinden gelmiş olsun, farketmez.

Bu görüş, hadis ehlinden bunu mutlak olarak reddedenlerin de, bu fazlalık kendisinden olduğunda reddedip başkasından olduğunda kabul edenlerin de hilâfinadır.

وقد قدّمنا عنه حكايتَهُ عن أكثر أهل الحديث فيما إذا وصل الحديث قوم وأرسله قوم: أن الحكم لمن أرسله، مع أن وصله زيادة من الثقة.

وقد رأيت تقسيم ما ينفرد به الثقة إلى ثلاثة أقسام: أحدها: أن يقع مخالفاً منافياً لما رواه سائر الثقات، فهذا حكمه الرد كما سبق في نوع الشاذ. الثاني: أن لا تكون فيه منافاة ومخالفة أصلاً لما رواه غيره. كالحديث الذي تُفرد برواية جملته ثقة، ولا تُعرض فيه لما رواه الغير بمخالفة أصلاً، فهذا مقبول. وقد ادعى (الخطيب) فيه اتفاق العلماء عليه، وسبق مثاله في نوع الشاذ. الثالث: ما يقع بين هاتين المرتبتين، مثل زيادة لفظه في حديث لم يذكرها سائر من روى ذلك الحديث.

Biz, bir kısım râvi bir hadisi muttasıl olarak, diğer bir kısmı ise Mürsel olarak rivayet ettiklerinde, muttasıl olarak rivayet etmek sikalarından bir fazlalık olduğu halde, hükmün Mürsel olarak rivayet edenlerin lehine olduğunu Hatip Ebu Bekr'in ekser ulemâdan hikâye ettiğini daha önce söylemiştik.

Sika ravilerin münferit kaldığı hadislerin üç kısma ayrıldığını görmüştük. Bunlar:

1. Diğer sika râvilerin rivâyet ettiklerine muhâlif, münâfi olanlar. Şaz hadis bahsinde geçtiği gibi bunların hükmü red'tir.
2. Kendisinde başkasının rivâyet ettiklerine muhâlefet ve münâfât olmayanlar. Tamamını rivayet etmede sika bir ravinin münferit kaldığı ve kendisinde başkasının rivayet ettiğine asla bir muhâlefet olmayan hadis gibi. Bu makbuldür. Hatîp bunun makbul oluşu konusunda ulemâ'nın ittifak ettiğini iddia eder. Şaz hadis bahsinde örneği verilmişti.
3. Yukarıda anlatılan iki madde (mertebe) arasında olanlar. Bir hadiste, o hadisi rivâyet eden diğer ravilerin zikretmediği fazla lâfızlar bulunması gibi.

مثاله: ما رواه مالك، عن نافع، عن ابن عمر: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم فرض زكاة الفطر من رمضان، على كل حر أو عبد، ذكر أو أنثى، من المسلمين. فذكر أبو عيسى الترمذي: أن مالكا تفرد من بين الثقات بزيادة قوله: من المسلمين. وروى عبيد الله بن عمر، وأيوب، وغيرهما هذا الحديث: عن نافع عن ابن عمر دون هذه الزيادة، فأخذ بها غير واحد من الأئمة واحتجوا بها، منهم (الشافعي) و (أحمد)، رضي الله عنهم، والله أعلم. ومن أمثلة ذلك حديث: ((جعلت لنا الأرض مسجداً، وجعلت تربتها لنا طهوراً)). فهذه الزيادة تفرد بها أبو مالك سعد بن طارق الأشجعي، وسائر الروايات لفظها: ((وجعلت لنا الأرض مسجداً وطهوراً)).

Örnek: Mâlik'in Nafi'ten, onun da ibn-i Ömer'den rivayet ettiği, "Resulullah (s.a.v) Ramazân ayındaki fıtır zekâtını Müslümanlardan her hür ve köleye, erkek ve kadına farz kıldı" hadisi. Ebu İsa Tirmizî, Mâlik'in sika râviler arasında "Müslümanlardan" (من المسلمين) sözünü fazladan söylemesiyle münferit kaldığını söyler. Bu hadisi Ubeydullah ibn-i Ömer, Eyyub ve başkaları Nafi'in ibn-i Ömer'den rivâyetinde bu fazlalık olmaksızın aktarırlar. İmamlardan birkaç tanesi bu hadisi alıp onunla ihticâc yapmıştır ki bunların arasında Şafii ve Ahmed (ibn-i Hanbel)'de (Allah onlardan razı olsun) vardır. Allah en doğrusunu bilir.

Bu örneklerden birisi de şu hadistir: "Yeryüzü bize mescit kılınmıştır ve toprağı da bizim için temiz kılınmıştır." Buradaki fazlalıkta Ebu Mâlik Sa'd ibn-i Tarık el-Eşcai münferit kalmıştır. Diğer rivayetlerin lafzı şöyledir: "Yeryüzü bize mescit ve temiz kılınmıştır."

فهذا وما أشبهه يشبه القسم الأول من حيث: إن ما رواه الجماعة عام، وما رواه المنفرد بالزيادة مخصوص، وفي ذلك مغايرة في الصفة ونوع من المخالفة يختلف به الحكم. ويشبه أيضا القسم الثاني من حيث: إنه لا منافاة بينهما. وأما زيادة الوصل مع الإرسال: فإن بين الوصل والإرسال من المخالفة نحو ما ذكرناه، ويزداد ذلك بأن الإرسال نوع قدح في الحديث، فترجيحه وتقديمه من قبيل تقديم الجرح على التعديل. ويجاب عنه: بأن الجرح قدم لما فيه من زيادة العلم، والزيادة ههنا مع من وصل، والله أعلم.

Bu ve buna benzeyenler şu yönden birinci kısma benzerler: Topluluğun rivayet ettiği hadis Amm (genel)'dir. Fazla lâfızla münferit kalan râvinin rivayet ettiği ise has (özel)'dir. Bunda ise, sıfat bakımından bir değişiklik ve hükmün kendisiyle değiştiği bir çeşit muhâlefet vardır. Ama aynı zamanda ikinci kısma da benzerler. Çünkü ikisinin arasında bir munâfât (zıtlık) yoktur. Mürsellikle beraber muttasıllığın ziyadelik olması konusuna gelince; Şüphesiz ki muttasıllık ile mürsellik arasında zikrettiğimiz gibi bir nevi muhâlefet vardır. Buna ek olarak irsâl, hadiste bir nevi kadh (güvenilirliğe zarar verici unsur)'dur. Bu sebeple onun tercihi ve öne alınması, Cerh'in ta'dile takdimî kabilindendir. Fakat buna, "Cerh, kendisinde fazladan bilgi olduğu için öne alınır. Buradaki ziyadelik ise muttasıl olarak rivâyet edenle beraberdir" diye cevap verilmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

النوع السابع عشر: معرفة الأفراد

وقد سبق بيان المهّم من هذا النوع في الأنواع التي تليه قبله، لكن أفردته بترجمة كما أفردّه الحاكم أبو عبد الله. ولما بقي منه فنقول: الأفراد منقسمة إلى ما هو فرد مطلقاً، وإلى ما هو فرد بالنسبة إلى جهة خاصة. أما الأول فهو ما ينفرد به واحد عن كل أحد، وقد سبقت أقسامه وأحكامه قريباً.

وأما الثاني: وهو ما هو فرد بالنسبة، فمثل ما ينفرد به ثقة عن كل ثقة. وحكمه قريب من حكم القسم الأول. ومثل ما يقال فيه: هذا حديث تفرد به أهل مكة، أو: تفرد به أهل الشام، أو: أهل الكوفة، أو: أهل خراسان، عن غيرهم. أو: لم يروه عن فلان غير فلان،

ON YEDİNCİ ÇEŞİT EFRAD (MÜFRET LİK)

Bu çeşidin en önemli konularının açıklaması bundan önceki çeşitler anlatılırken geçti. Fakat Hâkim Ebu Abdullah'ın yaptığı gibi ben de onu ayrıca tek başına açıklamak istedim. Daha önceden anlattıklarımızdan eksik kalanları tamamlamak için şöyle diyebiliriz: Efrad (müfretlik); mutlak müfret ve özel bir yöne nispetle müfret olmak üzere iki kısma ayrılır:

Birincisi: Bir râvinin herkesten infirâd etmesi (tek başına kalması)'dır ki az önce bunun kısımları ve hükümleri ile ilgili açıklama geçti.

İkincisi: Nisbî olarak müfret olandır. Bir sika râvinin bütün sika râvilerden infirâd etmesi gibi (sika olmayanlardan değil). Bunun hükmü de birinci kısmın hükmüne yakındır. Yine meselâ şöyle denmesi gibi: "Bu, Mekke ehlinin münferit kaldığı bir hadistir veya Şâm ehlinin, ya da Kûfe ehlinin veya Horasan ehlinin başkalarından münferit kaldığı bir hadistir."

وإن كان مروياً من وجوه عن غير فلان، أو: تفرد به البصريون عن المدنيين، أو: الخراسانيون عن الحكميين، وما أشبه ذلك، ولسنا نطول بأمثلة ذلك فإنه مفهوم دونها. وليس في شيء من هذا ما يقتضي الحكم بضعف الحديث، إلا أن يطلق قائل قوله: تفرد به أهل مكة، أو: تفرد به البصريون عن المدنيين، أو: نحو ذلك، على ما لم يروه إلا واحد من أهل مكة، أو واحد من البصريين ونحوه، وينضيفه إليهم كما يضاف فعل الواحد من القبيلة إليها مجازاً. وقد فعل الحاكم أبو عبد الله هذا فيما نحن فيه، فيكون الحكم فيه على ما سبق في القسم الأول، والله أعلم.

Veya her ne kadar başka vecihlerden filân'ın dışındakilerden rivayet edilmişse de "Bu hadisi falandan başkası filandan rivayet etmemiştir" denilmesi gibi. Ya da "Basrâlîlar Medinelîlerden rivâyet etmede münferit kalmıştır" veya "Horasanlılar Mekkelîlerden rivâyet etmede münferit kalmıştır" ve buna benzer lâfızlar gibi. Biz bu misâlleri uzatmayacağız. Çünkü konu onlar olmaksızın da anlaşılıyor.

Bunların hiç bir tanesi, hadis hakkında zayıflıkla hüküm vermeyi gerektiren bir şey değildir. Ancak bunun bir istisnâsı vardır ki o da şudur: "Mekke ehli bunda münferit kalmıştır" veya "Basrâlîlar Medinelîlerden Rivâyet etmede tek başına kalmıştır" ve benzeri sözler söyleyen kişinin "Mekke ehli" veya "Basrahlılar"la, Mekke veya Basrâ'dan tek bir kişinin rivayet etmesini kastetmesi ve kabîleden tek bir kişinin yaptığı işin mecâzi olarak kabîleye izâfe edildiği gibi o rivâyeti onlara izafe etmesi ki Hâkim Ebu Abdullah ta, anlatmakta olduğumuz konuda bunu yapmıştır. Böyle olduğunda birinci kısımda geçen hüküm bunun için de geçerli olur. Allah en doğrusunu bilir.

النوع الثامن عشر: معرفة الحديث المعلق

ويسميه أهل الحديث (المعلول) وذلك منهم - ومن الفقهاء في قولهم في باب القياس: العلة والمعلول - مردول عند أهل العربية واللغة.

اعلم: أن معرفة علل الحديث من أجل علوم الحديث وأدقها وأشرفها، وإنما يضطلع بذلك أهل الحفظ والخبرة والفهم الثاقب، وهي عبارة عن أسباب خفية غامضة قاذحة فيه. فالحديث المعلق هو: الحديث الذي اطلع فيه على علة تقدر في صحته، مع أن ظاهرة السلامة منها. ويتطرق ذلك إلى الإسناد الذي رجاله ثقات، الجامع شروط الصحة من حيث الظاهر. ويستعان على إدراكها بتفرد الراوي وبمخالفة غيره له، مع قرائن تنضم إلى ذلك،

ON SEKİZİNCİ ÇEŞİT MUALLEL HADİS

Hadis ehli bunu “Ma’lul” diye isimlendirirler. Ama Arapça ve lügât âlimlerine göre bu onların ve kıyas bölümünde “El illetu ve’l ma’lul” diyen fakîhlerin bariz bir hatasıdır.

Bil ki; hadis illetlerinin bilinmesi, hadis ilimlerinin en büyük, en dakik ve en şerefliyelerinden birisidir. Bu ilme ancak hıfz, araştırma yeteneği ve derin anlayışa sahip kişiler güç yetirebilir.

İllet; hadisin güvenilirliğine zarar veren gizli-kapalı sebeplerden ibarettir. Mualllel hadis, zahiren illetten salim görüldüğü halde, kendisinde sıhhatine zarar veren bir illete vâkıf olunan hadistir.

Râvileri sika olup zahiri açıdan sıhhat şartlarına sahip hadislerde de bu türe rastlanır. Bu mualllel hadisleri anlamaya, buna eklenen başka karînelerle beraber râvinin rivâyetinde münferit kalmış olması ve başkasının kendisine muhâlefet etmiş olması yardımcı olur.

تنبه العارف بهذا الشأن على إرسال في الموصول، أو وقف في المرفوع، أو دخول حديث في حديث، أو وهم وإهم بغير ذلك، بحيث يغلب على ظنه ذلك، فيحكم به، أو يتردد فيتوقف فيه. وكل ذلك مانع ممن الحكم بصحة ما وجد ذلك فيه. وكثيراً ما يعللون الموصول بالمرسل، مثل: أن يجيء الحديث بإسناد موصول، ويجيء أيضاً بإسناد منقطع أقوى من إسناد الموصول، ولهذا اشتملت كتب علل الحديث على جمع طرقه. قال (الخطيب أبو بكر): السبيل إلى معرفة علة الحديث أن يجمع بين طرقه، وينظر في اختلاف رواته، ويعتبر بمكانهم من الحفظ ومنزلتهم في الإتيان والضبط. وروى عن (علي بن المديني) قال: الباب إذا لم تجمع طرقه لم يتبين خطؤه.

Ârif kişinin dikkati bu gibi durumlarla mevsûl hadis gibi görünenlerde irsale, merfu' hadiste vâkfa, bir hadisin bir başka hadise girdirilmesine çekilir veya vehmeden bir kişinin bir başka şekilde vehmine sebep olur. Bu şekilde ya kuvvetli bir zan (zann-ı galip) olduğu için bununla hüküm verir veya tereddüt ettiği için hüküm vermekten kaçınır (vâkfeder). Bunların hepsi de bu durumların kendisinde bulunduğu hadisin sıhhatine hükmetmeye manidir.

Çoğu zaman mevsûl hadis, Mürsel ile illetlendirilir. Hadisin bir defasında muttasıl bir isnadla gelip aynı şekilde mevsûl isnad'tan daha kuvvetli bir isnad'ta münkati' olarak gelmesi gibi. Bu sebeple hadis illetleri kitapları, hadisin rivâyet yollarının toplanmasını da kapsar.

Hatîp Ebu Bekir, "Hadis illetlerini bilmenin yolu; rivâyet yollarının bir araya getirilmesi, râvilerinin hadisteki ihtilâflarını inceleme ve onların hıfz açısından durumlarını araştırıp itkan ve zâbt konusundaki konumlarını ortaya çıkarma iledir" der ve Ali ibn-i Medînî'nin şöyle dediğini rivâyet eder: "(Hadisin) rivâyet yolları bir araya getirilmedikçe hatası ortaya çıkmaz."

ثم قد تقع العلة في إسناده الحديث، وهو الأكثر، وقد تقع في متنه.
 ثم ما يقع في الإسناد قد يقدح في صحة الإسناد والمتمن جميعاً، كما في التعليل
 بالإرسال والوقف. وقد يقدح في صحة الإسناد خاصة من غير قدح في صحة المتن.
 فمن أمثلة ما وقعت العلة في إسناده من غير قدح في المتن: ما رواه الثقة يعلى بن
 عبيد عن سفيان الثوري عن عمرو بن دينار، عن ابن عمر، عن النبي صلى الله عليه
 وسلم قال: ((البيعان بالخيار...)) الحديث. فهذا إسناد متصل بنقل العدل عن
 العدل، وهو معتل غير صحيح، والمتمن على كل حال صحيح، والعلة في قوله: عن
 عمرو بن دينار، إنما هو عن عبد الله بن دينار، عن ابن عمر، هكذا رواه الأئمة من
 أصحاب سفيان عنه.

İllet bazen hadisin isnadında olur ki en çok meydana gelen de budur. Bazen de hadisin metninde olur. İsnad'ta meydana gelen illet bazen isnadın ve metnin her ikisinde de sıhhatine zarar verir. Mürsellik ve mevkûflukla illetlendirmede olduğu gibi. Bazen de metnin sıhhatine zarar vermeden sadece isnadın sıhhatine zarar verir. İlletin metne zarar vermeden isnad'ta bulunmasına örnek, sika bir râvi olan Ya'la bin Ubeyd'in Süfyan-ı Sevrî'den, onun Amr bin Dinâr'dan, onun ibn-i Ömerden, onun Resulullah'tan (s.a.v) rivayet ettiği "Alıcı ile satıcı muhayyerdir..."⁵³ Hadisidir. Bu isnad, âdil bir râvinin bir başka âdil râviye naklettiği muttasıl bir isnad'tır. Fakat mualeldir ve sahih değildir. Ama metni her hal-u karda sahihtir. Bu isnad'taki illet Amr bin Dinâr ismindedir. Çünkü burada doğrusu Amr bin Dinâr değil, Abdullah bin Dinârdır. Yani "Abdullah bin Dinârdan, İbn-i Ömerden" şeklinde olması gerekiyordu. Bunu Süfyan-ı Sevrî'nin ashabından olan imamlar kendisinden bu şekilde rivayet etmişlerdir.

⁵³ Buharî (2007) ve Müslim (1531) tahrir etmiştir

فوهم يعلى بن عبيد، وعدل عن عبد الله بن دينار إلى عمرو بن دينار، وكلاهما ثقة. ومثال العلة في المتن: ما انفرد (مسلم) بإخراجه في حديث أنس، من اللفظ المصحح بنفي قراءة بسم الله الرحمن الرحيم، فعلى قوم رواية اللفظ المذكور لما رأوا الأكثرين إنما قالوا فيه: فكانوا يستفتحون القراءة بالحمد لله رب العالمين، من غير تعرض لذكر البسملة، وهو الذي اتفق (البخاري ومسلم) على إخراجه في (الصحيح)، و رأوا أن من رواه باللفظ المذكور رواه بالمعنى الذي وقع له. ففهم من قوله: كانوا يستفتحون بالحمد لله، أنهم كانوا لا ييسملون، فرواه على ما فهم، وأخطأ، لأن معناه أن السورة التي كانوا يفتتحون بها من السور هي الفاتحة، وليس فيه تعرض لذكر التسمية. وانضم إلى ذلك أمور،

Ya'la bin Ubeyd burada vehme düşmüş ve “Abdullah bin Dinâr” diyeceğine “Amr bin Dinâr” demiştir. Ama bunların her ikisi de (Yani Abdullah bin Dinâr ve Amr bin Dinâr) sika râvidir. Metindeki illete örnek: Müslim’in tahrir etmede münferit kaldığı, “Bismillahirrahmanirrahim”in okunmasını sarîh bir lâfızla nefyeden Enes’in (r.a) hadisi. Bir grup âlim mezkûr lâfzın rivâyetini muallâ (illetli) kabul ederler. Çünkü onlara göre çoğunluk bu hadiste bismelenin zikrine değinmeksizin “Onlar kırâat’e El-hamdu lillahi rabbîl âlemîn ile başlardı” demiştir ve Buhârî ile Müslim’in sahihlerinde tahrir etmede ittifâk ettikleri lâfız da budur. Bu âlimlere göre bu hadisi mezkûr lâfızla rivayet eden kişi, onu içine doğan manâyla rivâyet etmiştir. Çünkü o “Hamd ile başlardı” sözünden, “Besmeleyi okumazlardı” manasını anlamıştır. Böylece onu anladığı mana üzere rivâyet etmiştir. Ama hata etmiştir. Çünkü bunun manası şudur: “Kendisiyle kırâate başladıkları sûre Fatiha sûresiydi” ve bunda bismelenin okunup okunmamasına bir tarîz (değinme) yoktur. Buna ilâve edilecek birkaç şey daha vardır ki

منها: أنه ثبت عن أنس: أنه سُئل عن الافتتاح بالتسمية، فذكر أنه لا يحفظ فيه شيئاً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، والله أعلم. ثم أعلم: أنه قد يطلق اسم العلة على غير ما ذكرناه من باقي الأسباب القادحة في الحديث، المخرجة له من حال الصحة إلى حال الضعف، المانعة من العمل به، على ما هو مقتضى لفظ العلة في الأصل. ولذلك تجد في كتب علل الحديث الكثير من الجرح بالكذب، والغفلة، وسوء الحفظ، ونحو ذلك من أنواع الجرح. وسمى (الترمذي) النسخ علة من علل الحديث. ثم إن بعضهم أطلق اسم العلة على ما ليس بقادح من وجوه الخلاف، نحو إرسال من أرسل الحديث الذي أسنده الثقة الضابط، حتى قال: من أقسام الصحيح ما هو صحيح معلول، كما قال بعضهم: من الصحيح ما هو صحيح شاذ، والله أعلم.

onlardan bir tanesi şudur: Enes'ten (r.a) gelen bir rivâyet'te sâbit olduğuna göre, kendisine besmele ile başlama konusu sorulmuştur. O bu konuyla ilgili Resulullah'tan (s.a.v) bir şey ezberlemediğini söylemiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Sonra bil ki; İlet ismi bazen zikrettiklerimiz dışında, asli kullanılışında, illet lafzının muktezasına göre hadise zarar veren, onu sıhhat halinden çıkarıp zayıf haline koyan, kendisiyle amel edilmesine mani olan diğer sebepler için de kullanılır. Bu yüzden "Hadis illetleri" kitaplarının çoğunda yalan, gaflet, kötü ezber ve benzeri çeşitli cerh çeşitlerinin bulunduğunu görürsün.

Tirmizî "Nesh"i de hadis illetlerinden bir illet olarak isimlendirmiştir. Sonra bazıları illet ismini, ihtilâf vecihlerinden zararsız olanlar için de kullanırlar. Meselâ sika ve zâbıt bir râvî'nin müsned olarak rivayet ettiği bir hadisi, Mürsel olarak rivayet eden kişinin yaptığı gibi. Öyle ki bunlar bazılarının, "sahihin bir çeşidi şaz hadistir" dediği gibi "Ma'lul sahih, sahihin kısımlarındandır" derler. Allah en doğrusunu bilir.

النوع التاسع عشر: معرفة المضطرب من الحديث

المضطرب من الحديث: هو الذي تختلف الرواية فيه، فيرويه بعضهم على وجه، وبعضهم على وجه آخر مخالف له. وإنما نسميه مضطرباً إذا تساوت الروايتان، أما إذا ترجحت إحداها بحيث لا تقاومها الأخرى: بأن يكون راويها أحفظ، أو أكثر صحة للمروي عنه، أو غير ذلك من وجوه الترجيحات المعتمدة، فالحكم للراجحة، ولا يطلق عليه حينئذ وصف المضطرب، ولا له حكمه. ثم قد يقع الاضطراب في متن الحديث، وقد يقع في الإسناد، وقد يقع ذلك من راوٍ واحد، وقد يقع بين رواة له جماعة. والاضطراب موجب ضعف الحديث، لإشعاره بأنه لم يضبط، والله أعلم.

ON DOKUZUNCU ÇEŞİT MUDTARİB HADİS

Mudtarîb hadis, kendisinde rivâyetin muhtelif olduğu hadistir. Bir râvi bir şekilde, bir başka râvi ise ona muhâlif bir başka şekilde rivayet eder.

Biz bu çeşit hadisi, iki rivâyet tercih noktasında birbirine eşit olduğunda mudtarîb olarak isimlendiririz. Ama iki rivâyet'ten biri, râvi'sinin hıfzının daha iyi olması yada kendisinden rivayet edilen kişi ile daha çok sohbet etmiş olması veya buna benzer başka hatırı sayılır tercih sebeplerinden biri nedeniyle diğeri kendisine mukavemet edemeyecek durumda olduğunda, hüküm râcih olanın (kendisinde tercih sebebi bulunanın)'dır ve bu durumda "mudtarîb" vasfı bu hadis için kullanılmadığı gibi mudtarîb'in hükmüne de tabi olmaz.

Mudtarîblik bazen hadisin metninde bazen de isnadında olur. Bu bazen tek râvi'de bazen de bir grup râvi arasında olur.

Mudtarîblik (râvi'nin hadisi) zâbtetmediği izlenimi verdiği için hadisin zayıflığını gerektiren bir vasıftır. Allah en doğrusunu bilir.

ومن أمثله: ما رويناه عن إسماعيل بن أمية، عن أبي عمرو بن محمد بن حريث، عن جده حريث، عن أبي هريرة، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في المصلي: ((إذا لم يجد عصا ينصبها بين يديه فليخط خطاً)). فرواه بشر بن المفضل وروح بن القاسم عن إسماعيل هكذا. ورواه سفیان الثوري عنه، عن أبي عمرو بن حريث، عن أبيه، عن أبي هريرة. ورواه حميد بن الأسود، عن إسماعيل، عن أبي عمرو بن محمد بن حريث بن سليم، عن أبيه، عن أبي هريرة. ورواه وهيب وعبد الوارث، عن إسماعيل، عن أبي عمرو بن حريث، عن جده حريث. وقال عبد الرزاق: عن ابن جريج: سمع إسماعيل، عن حريث بن عمار، عن أبي هريرة. وفيه من الاضطراب أكثر مما ذكرناه، والله أعلم.

İsmâîl bin Ümeyye'nin Ebu Amr ibn-i Muhammed ibn-i Hüreys'ten, onun da dedesi Hüreys'ten, onun da Ebu Hüreyre'den, onun da Resulullah'tan (s.a.v), namaz kılma yeri hakkında rivâyet ettiği şu hadis mudtarîbliğin örneklerinden biridir: “(Namaz kılan kişi) önüne dikecek bir değnek bulamadığında bir hat çizsin.”⁵⁴ Bu hadisi Bişr ibn-i mufaddal ve Ravh ibn-i Kasım, İsmâilden bu şekilde rivâyet etmiştir. Süfyan-ı Sevrî ise İsmâilden, Ebu Amr ibn-i Hüreys'ten, onun babasından ve Ebu Hüreyre'den rivayet eder. (Yani burada Ebu Amr, dedesi Hüreys'ten değil babası Hüreys'ten rivayet etmiştir. (Çev.) Yine Humejd ibn-i Esved İsmâil'den, Ebu Amr ibn-i Muhammed ibni Hüreys ibni Süleym'den, o da babasından, o da Ebu Hüreyreden rivayet etmiştir. Vuheyb ve Abdulvaris İsmâilden, Ebu Amr, ibn-i Hüreys'ten, o da dedesi Hüreys'ten rivayet etmiştir. Yine Abdurrezzak, İbn-i Cüreyc'ten rivayet ederek şöyle demiştir: “İsmail, Hüreys ibn-i Ammar'dan, o da Ebu Hüreyreden işitmiştir.” Bu hadiste bizim zikrettiğimizden daha fazla mudtarîblik vardır. Allah en doğrusunu bilir.

⁵⁴ Buhari (2007) ve Müslim (1531) tahrir etmiştir.

النوع العشرون: معرفة المדרج في الحديث

وهو أقسام: منها: ما أدرج في حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم من كلام بعض رواة، بأن يذكر الصحابي - أو: من بعده - عقيب ما يرويه من الحديث كلاماً من عند نفسه، فيرويه من بعده موصولاً بالحديث، غير فاصل بينهما بذكر قائله، فيلتبس الأمر فيه على من لا يعلم حقيقة الحال، ويتوهم أن الجميع عن رسول الله صلى الله عليه وسلم. ومن أمثله المشهورة: ما روينا في التشهد عن أبي خيثمة زهير بن معاوية، عن الحسن بن الحر، عن القاسم بن مخيمرة، عن علقمة، عن عبد الله بن مسعود: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم علمه التشهد في الصلاة فقال: ((قل: التحيات لله...)) فذكر التشهد، فقد قضيت صلاحك،

YİRMİNCİ ÇEŞİT HADİSTE İDRAC

Bu birkaç kısımdır:

O kısımlardan biri, Resulullah'ın (s.a.v) hadisinin içine, hadisin râvilerinin bazı sözlerinin katılmasıdır. Bu şöyle gerçekleşir: Sahâbî veya sahâbîden sonraki râvi, rivâyet ettiği hadisin hemen ardından kendisine ait bazı sözler söyler. Ondan sonraki râvi de araya bu sözlerin sahibini zikretmek için bir fasıl koymaksızın hadise bitişik olarak rivâyet eder. Böylece işin hakikatini bilmeyen için durum karışır ve hepsinin Resulullah'tan (s.a.v) olduğunu vehmeder. Bunun meşhur örneklerinden birisi teşehhüt konusunda bize gelen şu rivâyet'tir: Ebu Hayseme Züheyr ibn-i Muaviye'nin Hasan ibn-i Hürr'den, onun Kâsım ibn-i Muhaymire'den, onun Alkâme'den, onun Abdullah ibn-i Mesud'tan rivâyet ettiğine göre, Resullullah (s.a.v) ona (yani İbn-i Mesud'a) namazdaki teşehhüdünü öğretirken

وفي آخره: ((أشهد أن لا إله إلا الله، وأشهد أن محمداً رسول الله، فإذا قلت هذا إن شئت أن تقوم فقم، وإن شئت أن تقعد فاقعد)) هكذا رواه أبو خيثمة عن الحسن بن الحر، فأدرج في الحديث قوله: فإذا قلت هذا إلى آخره، وإنما هذا من كلام ابن مسعود، لا من كلام رسول الله صلى الله عليه وسلم. ومن الدليل عليه: أن الثقة الزاهد عبد الرحمن بن ثابت بن ثوبان رواه عن رواية الحسن بن الحر كذلك. واتفق حسين الجعفي وابن عجلان وغيرهما في روايتهم عن الحسن بن الحر على ترك ذكر هذا الكلام في آخر الحديث. مع اتفاق كل من روى التشهد عن علقمة وعن غيره، عن ابن مسعود على ذلك، ورواه شابة عن أبي خيثمة ففصله أيضاً

“Et-Tahiyyatu lillahi de...”⁵⁵ dedi ve teşehhüd’ü zikretti. Bu hadisin sonunda da “Eşhedu en la ilahe illallah ve eşhedu enne Muhammeden Resûlullah. Sen bunu söylediğinde namazını kılmış olursun. Eğer kalkmak istersen kalkarsın, oturmak istersen oturursun” ibaresi vardır.

Ebu Hayseme, Hasan ibn-i Hürr’den bu şekilde rivayet etti. Böylece hadisin içine “Böyle söylediğinde namazını kılmış olursun ...İlâ âhir” sözünü dercetti. Oysa bu Resulullah’ın (s.a.v) sözü değil, İbn-i Mesud (r.a)’un sözüdür. Buna delil şudur: Güvenilir ve zahit bir râvi olan Abdurrahman ibn-i Sâbit ibn-i Sevban, hadisin râvisi Hasan ibn-i Hürr’den bu şekilde (Yani bu fazlalıkları Resulullah’a (s.a.v) izafe etmeden) rivâyet etmiştir. Ayrıca Hüseyin el Cûfî, İbn-i Aclân ve başkaları, Hasan ibn-i Hürr’den yaptıkları rivâyet’te hadisin sonundaki bu sözleri terk etme konusunda ittifâk etmişlerdir. Buna ek olarak Alkâme ve diğerleri vasıtasıyla İbn-i Mesud’tan teşehhüd rivâyet edenlerin hepsi de bunda ittifâk halindedir. Şebâbe de ibn-i Hayseme’den rivayetinde bu sözü hadisten ayırarak aktarır.

⁵⁵ İbn-i Mesudun teşehhüdü. Buhari (831) rivayet etmiştir.

ومن أقسام المدرج: أن يكون متن الحديث عند الراوي له بإسناد، إلا طرفاً منه، فإنه عنده بإسناد ثان، فيدرجه من رواه عنه على الإسناد الأول، ويحذف الإسناد الثاني، ويروي جميعه بالإسناد الأول. مثاله: حديث بن عيينة وزائدة بن قدامة، عن عاصم بن كليب، عن أبيه، عن وائل بن حجر: في صفة صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم. وفي آخره: أنه جاء في الشتاء، فرآهم يرفعون أيديهم من تحت الثياب. والصواب: رواية من روى عن عاصم بن كليب بهذا الإسناد صفة الصلاة خاصة، وفصل ذكر رفع الأيدي عنه، فرواه عن عاصم، عن عبد الجبار بن وائل، عن بعض أهله، عن وائل بن حجر. ومنها: أن يدرج في متن حديث بعض متن حديث آخر، يخالف للأول في الإسناد.

Yine Müdrec'in kısımlarından biri de, hadisin metninin bir parçası hariç, diğer kısmının bir isnad ile ravisinin yanında bulunmasıdır. Kalan parça ise râvinin yanında bir başka isnad ile. Bu hadisi o râvi'den rivâyet eden kişi hepsini ilk isnadın içine derceder ve ikinci isnadı hazfederek tamamını birinci isnad ile rivâyet eder.

Buna örnek, ibn-i Uyeyne ve Zaid ibn-i Kudâme'nin Âsım ibn-i Kuleyb'ten, onun da babasından, onun Vâil ibn-i Hucr'dan Resulullah'ın (s.a.v) namazının sıfatı hakkında rivâyet ettiği hadistir. Hadisin sonunda kendisinin (Yani Vâil ibn-i Hucr'un) kış mevsiminde gelip onları gördüğünde elbiselerinin altında ellerini kaldırdıklarına şahit olduğu söyleniyor. Ama doğrusu şudur: Âsım ibn-i Kuleyb'ten bu isnad ile rivayet eden râvi, özel olarak namazın sıfatlarını rivâyet etmiştir ve ellerin kaldırılması konusunu bundan ayırmıştır. Sonra bu konuyu da (Ayrı bir isnad ile) Âsımdan, Abdulcebbar ibn-i Vâil'den, onun ailesinden birinden, Vâil ibn-i Hucr'dan rivayet etmiştir.

Müdreccin kısımlarından biri de bir hadisin metnine, isnad bakımından kendisine muhâlif bir başka hadisin metninin bir kısmını katmaktır.

مثاله: رواية سعيد بن أبي مریم، عن مالك، عن الزهري، عن أنس: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ((لا تباغضوا، ولا تحاسدوا، ولا تدابروا، ولا تنافسوا...)) الحديث. فقلوه: (لا تنافسوا) أدرجه ابن أبي مریم من متن حديث آخر، رواه مالك عن أبي الزناد، عن الأعرج عن أبي هريرة، فيه: ((لا تجسوا، ولا تحسوا، ولا تنافسوا، ولا تحاسدوا)). والله أعلم.

ومنها أن يروي الراوي حديثاً عن جماعة، بينهم اختلاف في إسناده، فلا يذكر الاختلاف، بل تدرج روايتهم على الاتفاق.

Buna örnek, Saîd ibn-i cbi Meryem'in Mâlik'ten, onun Zuhri'den, Zuhri'nin Enes ibn-i Mâlik'ten yaptığı şu rivayettir: Resulullah (s.a.v) "Birbirinize buğz etmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, birbirinizle didişmeyin..."⁵⁶ Bu hadisteki "Birbirinizle didişmeyin (Rekabete girişmeyin)" sözünü İbn-i Ebi Meryem, Mâlik'in Ebu Zinad'tan, onun A'recten, onun da Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiği bir başka hadisin metninden derç etmiştir ki bu hadiste şöyle buyurulmaktadır: "Birbirinizin sırlarını araştırmayın, birbirinizin gizli haberlerini öğrenmeye çalışmayın, birbirinizle rekabete girişmeyin (birbirinizle didişmeyin), birbirinize haset etmeyin."⁵⁷ Allah en doğrusunu bilir.

Müddrec hadisin bir başka şekli de râvi'nin, bir hadisin isnadı konusunda aralarında ihtilâf bulunan bir gruptan bu hadisi rivâyet edip aralarındaki ihtilâftan bahsetmemesi, bilakis sanki aralarında ittifâk varmış gibi rivâyetlerini derç etmesidir

⁵⁶ Buhari (6065) ve Müslim (2559) tahrir etmiştir.

⁵⁷ Buhari (6066) ve Müslim (2563) tahrir etmiştir.

مثاله: رواية عبد الرحمن بن مهدي ومحمد بن كثير العدي، عن الثوري، عن منصور والأعمش وواصل الأحمد، عن أبي وائل، عن عمرو بن شرحبيل، (58) عن ابن مسعود قلت: يا رسول الله، أي الذنب أعظم.. الحديث. وواصل إنما رواه عن أبي وائل عن عبد الله، من غير ذكر عمرو بن شرحبيل بينهما، والله أعلم. واعلم: أنه لا يجوز تعمد شيء من الإدراج المذكور. وهذا النوع قد صنف فيه (الخطيب أبو بكر) كتابه الموسوم ب (الفصل للوصل المدرج في النقل) فثنى وكفى، والله أعلم.

Örnek: Abdurrahman ibn-i Mehdi ve Muhammed ibn-i Kesir el Abdi'nin Sevrî'den, Sevrî'nin Mansûr, A'meş ve Vâsıl el Ahdeb'ten, onların da Ebu Vâil'den, onun Amr ibn-i Şurahbîl'den, onun İbn-i Mesud'tan rivayet ettiği şu hadis: "Dedim ki: Ya Resulullah (s.a.v). Hangi günah en büyüktür ..." Oysa Vâsıl bu hadisi, aralarında Amr bin Şurahbîl'den bahsetmeden Ebu Vâilden, o da Abdullah bin Mesud'tan rivayet etmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Bil ki: Zikredilen idrac çeşitlerinden hiç birini bilerek yapmak caiz değildir. Hatîp Ebu Bekir "El-faslu lil-vaslil müdreci fin-nakli" isimli kitabını bu konu hakkında tasnif etmiştir. Onun bu kitabı bu konu için yeterli ve sadra şifa bir kitaptır. Allah en doğrusunu bilir.

النوع الحادي والعشرون: معرفة الموضوع

وهو المختلق المصنوع.

اعلم: أن الحديث الموضوع شر الأحاديث الضعيفة، ولا تحل روايته لأحد علم حاله في أي معنى كان، إلا مقروناً ببيان وضعه. بخلاف غيره من الأحاديث الضعيفة التي يحتمل صدقها في الباطن، حيث جاز روايتها في الترغيب والترهيب، على ما نبينه قريباً إن شاء الله تعالى. وإنما يعرف كون الحديث موضوعاً بإقرار واضعه، أو ما يتنزل منزلة إقراره. وقد يفهمون الوضع من قرينة حال الراوي أو المروي، فقد وضعت أحاديث طويلة يشهد بوضعها ركافة ألفاظها ومعانيها.

YİRMİ BİRİNCİ ÇEŞİT MEVDU' HADİS

Bu, uydurulmuş düzmece hadistir.

Bil ki; mevdu' hadis, zayıf hadislerin en kötüsüdür ve hangi manada olursa olsun, durumunu bilen hiç kimseye mevdu olduğunu açıklamaksızın onu rivâyet etmek helal değildir. Bu, kendisinde doğruluk ihtimali bulunan diğer zayıf hadislerin hilâfına böyledir. Zira ilerde de beyan edeceğimiz gibi mevdu hadisin dışındakileri terğib ve terhib (rağbet ettirme ve korkutma) amacıyla rivâyet etmek caizdir.

Bir hadisin mevdu' olduğu ya onu uyduranın ikrârıyla veya ikrâr yerine geçebilecek beyânıyla bilinir. Bazen de mevdu' hadis, rivayet edenin veya kendisinden rivayet edilenin durumundan anlaşılır. Çünkü öyle uzun hadisler uydurulmuştur ki onun uydurulmuş olduğuna lâfızlarının ve manalarının rekâketi (çalkantı halinde olması, tutarsızlığı) şahitlik eder.

ولقد أكثر الذي جمع في هذا العصر الموضوعات في نحو مجلدين، فأودع فيها كثيراً مما لا دليل على وضعه، وإنما حقه أن يذكر في مطلق الأحاديث الضعيفة. والواضعون للحديث أصناف، وأعظمهم ضرراً قوم من المنسوين إلى الزهد، وضعوا الحديث احتساباً فيما زعموا، فتقبل الناس موضوعاتهم ثقة منهم بهم وركوناً إليهم. ثم خضت جهابذة الحديث بكشف عوارها ونحو عارها، والحمد لله.

وفيما روينا عن الإمام أبي بكر السمعاني: أن بعض الكرامية ذهب إلى جواز وضع الحديث في باب الترغيب والترهيب.

Bu asırda mevdu' hadisleri toplayan zat⁵⁸ bunları iki cilt kadar bir kitapta toplamıştır. Bu kitaba, uyduruldukları konusunda herhangi bir delil bulunmayan birçok hadisi de koymuştur. Oysa onun hakkı, onları (mevdu' değil) mutlak zayıf hadisler arasında zikretmesiydi.

Hadis uyduranlar birkaç sınıftır. Bunlardan en büyük zarar verenler züht ehli olarak bilinenlerden bir gruptur. Kendi iddialarına göre Allah (cc) rızasını gözeterek hadis uydururlar. İnsanlar kendilerine güvendikleri ve onlara dayandıkları için uydurulmuş hadislerini kabul ederler.

Ama daha sonra hadis münekkidi bu bunların çirkinliklerini ortaya çıkarmak ve ayıplarını ortadan kaldırmak için harekete geçirirler. Allah (cc)'a hamd olsun.

İmam Ebu Bekir Sem'aniden bize gelen bir rivayete göre Kerramiye⁵⁹ fırkasından bazıları, terğib ve terhib konusunda hadis uydurmanın caiz olduğu görüşünü benimserler.

⁵⁸ İraki'nin "Elfiye"nin şerhinde söylediği gibi, Ebu'l Ferec ibn-i Cevzi'yi kast ediyor.

⁵⁹ Kerramiye: Allah'ı (cc) yarattıklarına benzeten Muhammed Bin Kerram'a nispet edilen bir gruptur. Bu adam çokça hadis uydururdu. (Hicri 255)

ثم إن الواضع: ربما صنع كلاماً من عند نفسه فرواه، وربما أخذ كلاماً لبعض الحكماء أو غيرهم، فوضعه على رسول الله صلى الله عليه وسلم.
 وربما غلط غلط، فوقع في شبه الوضع من غير تعمد، كما وقع لثابت بن موسى الزاهد في حديث: من كثرت صلاته بالليل حسن وجهه بالنهار.
 مثال: روي عن أبي عصمة - وهو نوح بن أبي مريم - أنه قيل له: من أين لك عن عكرمة، عن ابن عباس في فضائل القرآن سورة سورة؟ فقال: إني رأيت الناس قد أعرضوا عن القرآن، واشتغلوا بفقهاء أبي حنيفة ومغازي محمد بن إسحاق، فوضعت هذه الأحاديث حسبة.

Sonra, hadis uydurucusu bazen kendisi bir söz uydurup onu rivâyet eder, bazen de hükemâ ve diğerlerinden bir söz alıp onu Resulullah (s.a.v) söylemiş gibi rivâyet eder. Bazen de bir râvi yanlışlıkla bir söz söyler. Kasıt olmaksızın mevdu' şüphesi oluşur. "Gece çokça namaz kılanın gündüz yüzü güzel olur" hadisi konusunda Zahit Sâbit İbn-i Musa'nın durumunda olduğu gibi. (Bunu Sâbit İbn-i Musa, Şerîk'ten rivâyet etmiştir. Ama bunun Resulullah'ın (s.a.v) sözü değil, Şerîk'in sözü olduğu söylenir. Şerîk hadis rivâyet ederken, Sâbit İbn-i Musa'yı gördüğünde kendisinin züht ve takvasını övmek amacıyla bunu söylemiştir. Ama Sâbit bunu da hadisten zannederek rivayet etmiştir. Bakınız: Tedribur-Ravi. (Çev.)

Mevdu' hadise örnek: Ebu İsmet'ten - ki bu, Nûh ibn-i ebi Meryemdir - rivâyet edildiğine göre kendisine şöyle sorulmuştur: "kur'ânın sûre sûre fazileti hakkındaki rivâyetler sana İkrime'den, İbn-i Abbas'tan nasıl ulaştı." O da şöyle demiştir: "Ben insanların kur'ândan yüz çevirip Ebu Hanife'nin fıkhi ve Muhammed bin İshâk'ın megazi kitaplarıyla uğraştıklarını gördüm. Bu yüzden Allah rızası için bu hadisleri uydurdum."

وهكذا حال الحديث الطويل الذي يروى عن أبي بن كعب، عن النبي صلى الله عليه وسلم في فضل القرآن سورة فسورة. بحث باحث عن مخرجه، حتى انتهى إلى من اعترف بأنه وجماعة وضعوه، وإن أثر الوضع لَبَيِّن عليه. ولقد أخطأ الواحدي المفسر، ومن ذكره من المفسرين، في إيداعه تفاسيرهم، والله أعلم.

Yine kur'anın sûre sûre faziletleri hakkında Ubey ibn-i Ka'b'tan, onun vasıtasıyla Resulullah'tan (s.a.v) rivâyet edilen uzun hadisin durumu da böyledir. Bir araştırmacı,⁶⁰ “Bunu bir grupla beraber ben uydurdum” diye itirâf eden birine ulaşınca kadar bunun mahrecini araştırmıştır. Aslında bu rivâyetin üstünde zaten uydurma eserleri açıktır. Müfessir Vahidî ve bu rivâyeti eserlerinde zikreden diğer müfessirler hata etmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

⁶⁰ Bu araştırmacı Müemmil ibn-i İsmail'dir. Irakî bunun hikâyesini “Takyid ve izah” isimli eserinde zikreder.

النوع الثاني والعشرون: معرفة المقلوب

هو: نحو حديث مشهور عن سالم جعل عن نافع، ليصير بذلك غريباً مرغوباً فيه. وكذلك: ما روينا أن (البخاري) رضي الله عنه قدم بغداد فاجتمع قبل مجلسه قوم من أصحاب الحديث، وعمدوا إلى مائة حديث، فقلبوا متونها وأسانيدها، وجعلوا متن هذا الإسناد لإسناد آخر، وإسناد هذا المتن لمتن آخر، ثم حضروا مجلسه وألقوها عليه، فلما فرغوا من إلقاء تلك الأحاديث المقلوبة التفت إليهم، فرد كل متن إلى إسناده، وكل إسناد إلى متنه، فأذعنوا له بالفضل. ومن أمثلته، ويصلح مثلاً للمعلل: ما روينا عن إسحاق بن عيسى الطباع

YİRMİ İKİNCİ ÇEŞİT MAKLÛB HADİS

Bu, meselâ Sâlimden rivâyet edilmiş olmasıyla meşhur bir hadisin, garibe dönüşüp daha fazla rağbet görmesi için Nafi'ten rivâyet edilmiş gibi gösterilmesidir.

Buharî (r.a) ile ilgili bize rivâyet edilen olay da bu şekildedir. Kendisi Bağdat'a geldiğinde hadis ehlî bir grup meclisinin önünde toplanmışlar. Bunlar (Buharîyi denemek için) Yüz hadisi alıp metinlerini ve isnadlarını değiştirmişler. Şu isnad'ın metnini başka bir isnada, şu metnin isnadını da bir başka metne vermişler. Sonra Buharî'nin meclisine girip bu hadisleri kendisine vermişler. Onlar bu maktûb hadisleri kendisine verdikten sonra Buharî kendilerine dönüp her metni kendi isnadına ve her isnadı kendi metnine çevirmiş. Onlar da bu şekilde kendisinin faziletini anlamışlar.

قال: حدثنا جرير بن حازم، عن ثابت، عن أنس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ((إذا أقيمت الصلاة فلا تقوموا حتى تروني)).

قال إسحاق بن عيسى: فأتيت حماد بن زيد، فسألته عن الحديث، فقال: وهم أبو النضر، إنما كنا جميعاً في مجلس ثابت البناني وحجاج بن أبي عثمان معنا، فحدثنا حجاج الصواب: عن يحيى بن أبي كثير، عن عبد الله بن أبي قتادة، عن أبيه: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ((إذا أقيمت الصلاة فلا تقوموا حتى تروني)). فظن أبو النضر أنه فيما حدثنا ثابت عن أنس.

أبو النضر هو جرير بن حازم، والله اعلم.

Yine bu maktûb hadisin örneklerinden biri - Aynı zamanda muallél hadis için de örnek olmaya uygundur - İshak ibn-i İsa et-Tubba'tan bize gelen rivâyettir. Kendisi bu rivâyet'te şöyle demiştir: Bize Cerîr ibn-i Hâzım, Sâbitten haber vermiştir. Ona da Enes bildirmiştir ki Resulullah (s.a.v) şöyle demiştir: "Namaz kılındığında beni görmeyinceye kadar kalkmayın." İshak ibn-i İsa "Ben Hammâd ibn-i Zeyde gidip bu hadisi kendisine sorduğumda (Hammâd) bana, "Ebu Nadir vehmetmiş. Biz hepimiz Sâbit el-Bunanî'nin meclisinde bulunuyorduk ve Haccâc ibn-i ebi Osman da bizimle beraberdi. Haccâc es-Sevvaf bize Yahya ibn-i Ebi Kesirden, o da Abdullah ibn-i ebi Katâde'den, o da babasından aktardığına göre Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Namaz kılındığında beni görmeyinceye kadar kalkmayın."⁶¹ Ebu Nadir bunun Sâbit'in Enes'ten rivâyet ettiği hadislerden olduğunu zannetmiştir" dedi. Buradaki Ebu Nadir, Cerîr ibn-i Hâzımdır. Allah en doğrusunu bilir.

⁶¹ Buhârî (611) ve Müslim (604) tahrir etmiştir.

(فصل) قد وفينا بما سبق الوعد بشرحه من الأنواع الضعيفة والحمد لله، فلننبه الآن على أمور مهمة: أحدها: إذا رأيت حديثاً بإسناد ضعيف، فلك أن تقول هذا ضعيف وتعني أنه بذلك الإسناد ضعيف. وليس لك أن تقول هذا ضعيف، وتعني به ضعف متن الحديث، بناء على مجرد ضعف ذلك الإسناد، فقد يكون مروياً بإسناد آخر صحيح يثبت بمثله الحديث. بل يتوقف جواز ذلك على حكم إمام من أئمة الحديث بأنه لم يروَ بإسناد يثبت به، أو بأنه حديث ضعيف، أو نحو، هذا مفسراً وجه القدر فيه. فإن أطلق ولم يفسر، ففيه كلام يأتي إن شاء الله تعالى، فاعلم ذلك فإنه مما يغلط فيه، والله اعلم.

AÇIKLAMALAR

Şimdiye kadarki açıklamalarımızla zayıf hadis çeşitlerini açıklamaya dair vadimizi yerine getirdik. Şimdi ise birkaç önemli meseleyi açıklayacağız:

1 - Zayıf bir isnad ile rivâyet edilmiş bir hadis gördüğünde, bu isnad ile zayıf olduğunu kastederek “bu zayıftır” diyebilirsiniz. Ama mücerret olarak bu isnadın zayıflığını göz önüne alıp hadisin metnini kastederek “Bu zayıftır” deme hakkına sahip değilsin. Çünkü kendisi gibilerle hadisin sübût bulduğu başka sahih bir isnad ile rivâyet edilmiş olabilir. Bunu söylemenin caizliği hadis imamlarından birinin, bu hadisin kendisiyle sübût bulacağı bir isnad ile rivâyet edilmediğine veya zayıf bir hadis olduğuna dair hükmüne bağlıdır. Bu imam, hadisin zayıflık yönünü de açıklayarak buna benzer bir hüküm vermiş olmalıdır. Eğer zayıflık yönünü açıklamayarak mutlak olarak zayıf olduğuna dair hüküm vermişse bunda - inşallah - ilerde açıklayacağımız birkaç söz vardır. Bunu bil. Çünkü bu kendisinde çok hataya düşülen bir konudur. Allah en doğrusunu bilir.

الثاني: يجوز عند أهل الحديث وغيرهم التساهل في الأسانيد، ورواية ما سوى الموضوع من أنواع الأحاديث الضعيفة، من غير اهتمام ببيان ضعفها، فيما سوى صفات الله تعالى وأحكام الشريعة من الحلال والحرام وغيرهما. وذلك كالمواعظ، والقصص، وفضائل الأعمال، وسائر فنون الترغيب والترهيب، وسائر ما لا تعلق له بالأحكام والعقائد، ومن رويناه عنه التخصيص على التساهل في نحو ذلك: (عبد الرحمن بن مهدي)، و(أحمد بن حنبل)، رضي الله عنهما. الثالث: إذا أردت رواية الحديث الضعيف بغير إسناد فلا تقل فيه: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم كذا وكذا، وما أشبه هذا من الألفاظ الجازمة بأنه صلى الله عليه وسلم قال ذلك.

2 - Hadis ehli ve başkalarının yanında, isnadlarda tesahûl⁶² yapmak ve Allah'ın sıfatları, helal-haram gibi şariat ahkâmı dışındaki şeylerde mevdu'un dışındaki zayıf hadis çeşitlerini, zayıflığını beyân etmeye ihtimâm göstermeksizin rivâyet etmek caizdir. Meselâ vaazlarda, kıssalarda, amellerin fazîleti ve diğer terğib ve terhib konularında, şariat ahkâmı ve inanç ilkeleriyle alakalı olmayan diğer konularda bunları rivâyet etmek caizdir.

Bu gibi konularda tesahûl gösterilmesi gerektiğine dair kendilerinden kesin görüş rivayet edilenlerden ikisi Abdurrahman ibn-i Mehdi ve Ahmed ibn-i Hanbel'dir. (Allah ikisinden de razı olsun)

3 - İsnad olmaksızın zayıf bir hadisi rivâyet etmek istediğinde "Resulullah (s.a.v) şöyle şöyle dedi" ve buna benzer, kendisinde Resulullah'ın (s.a.v) bunu söylediğine dair kesin hüküm bulunan lâfızları söyleme.

⁶² Tesahûl: Lügat manası kolaylık gösterme, müsâmahe ile hareket etme, işi sıkı tutmamadır. Burada kastedilen ise vaazlarda, terğib ve terhib konularında mevdu'un dışındaki hadisleri isnad belirtmeden aktarmadır. (Çev.)

وإنما تقول فيه: روي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم كذا وكذا، أو: بلغنا عنه كذا وكذا، أو ورد عنه، أو: جاء عنه، أو: روى بعضهم، وما أشبه ذلك. وهكذا الحكم فيما تشك في صحته وضعفه، وإنما تقول: (قال رسول الله صلى الله عليه وسلم) فيما ظهر لك صحته بطريقه الذي أوضحناه أولاً، والله اعلم.

Bu tür hadislerde “Resulullah’tan (s.a.v) şöyle şöyle rivayet edilmiştir” veya “Ondan bize şöyle ulaşmıştır” veya “Ondan vârid olmuştur, ondan gelmiştir, bazıları ondan rivayet etmiştir” ve buna benzer lâfızlar kullan. Sıhhatinde şüpheyeye düştüğün ve zayıf olduğundan kuşkulandığın bütün rivâyetlerde hüküm böyledir. Sadece daha önce izah ettiğimiz yollarla sıhhati sana zahir olmuş hadisler hakkında “Resulullah (s.a.v) dedi ki” diyebilirsin. Allah en doğrusunu bilir.

النوع الثالث والعشرون: معرفة صفة من تقبل روايته ومن ترد روايته وما يتعلق بذلك من قدح وجرح وتوثيق وتعديل أجمع جماهير أئمة الحديث والفقه على: أنه يشترط فيمن يحتج بروايته: أن يكون عدلاً، ضابطاً لما يرويه. وتفصيله: أن يكون مسلماً، بالغاً، عاقلاً، سالماً من أسباب الفسق وخوارم المروءة، متيقظاً غير مغفل، حافظاً إن حدث من حفظه، ضابطاً لكتابه إن حدث من كتابه. وإن كان يحدث بالمعنى: اشترط فيه مع ذلك أن يكون عالماً بما يحيل المعاني، والله أعلم.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT

RİVAYETLERİ KABUL EDİLENLER VE

REDDEDİLENLERİN SIFATLARI İLE BUNUNLA

ALAKALI KADH VE CERH (ADALETE ZARAR VERİCİ VE

YARALAYICI SIFATLAR) TEVSİK VE TA'DİL

(GÜVENİLİRLİK VE ADALET) KONULARI

Hadis ve fıkıh imâmlarının cumhuru, rivâyetleri delîl olabilecek râvilerin âdil, rivâyet ettikleri hadislerde zâbit olmalarının şart olduğunda icma' ederler.

Daha ayrıntılı anlatacak olursak bu kişilerin Müslüman, akıl-bâliğ, fıkı sebeplerinden ve mürüvveti yok edici sebeplerden sâlim olmaları, gâfil olmayıp müteyyakız olmaları, eğer ezberlerinden rivâyet ediyorlarsa hâfız, kitaplarından rivâyet ediyorlarsa zâbit olmaları gerekir.

Eğer bu kişiler mânâ ile rivâyet edecek olurlarsa bununla beraber mânâları bozan şeyleri de bilmeleri gerekir. Allah en doğrusunu bilir.

ونوضح هذه الجملة بمسائل:

إحداها: عدالة الراوي: تارة تثبت بتعيين معدلين على عدالته، وتارة تثبت بالاستفاضة، فمن اشتهرت عدالته بين أهل النقل أو نحوهم من أهل العلم، وشاع الثناء عليه بالثقة والأمانة، استغني فيه بذلك عن بيّنة شاهدة بعدالته تنصيصاً، وهذا هو الصحيح في مذهب (الشافعي)، رضي الله عنه، وعليه الاعتماد في فن أصول الفقه. ومن ذكر ذلك من أهل الحديث (أبو بكر الخطيب الحافظ)، ومثل ذلك بمالك، وشعبة، والسفيانين، والأوزاعي، والليث، وابن المبارك، ووكيع، وأحمد بن حنبل، ويحيى بن معين، وعلي بن الحديفي، ومن جري مجراهم في نباهة الذكر و استقامة الأمر، فلا يسأل عن عدالة هؤلاء وأمثالهم، وإنما يسأل عن عدالة من خفي أمره على الطالبين.

Biz şimdi bu icmalî olarak anlattığımız şeyleri birkaç meseleyle izah edeceğiz:

Birincisi: Râvinin âdil olması, bazen kendisinin adâletine şahitlik eden iki kişinin kesin ikrarıyla sabit olur, bazen de yaygın bilinme yoluyla. Nakil ehli ve benzeri ilim erbâbı arasında adâleti meşhur olup güvenilirlik ve emanet açısından hakkında övgü yaygın olan kimse bununla, kendisinin adaletine şahitlik yapacak olanların ikrarından müstağni olur (ihtiyaç duymaz). Bu Şafî'nin (r.a) mezhebinde sahih olan görüştür ve usûl-ü fıkıhta bu görüşe itimad edilir. Hadis ehlerinden bunu zikredenlerden biri de Hâfiz ebu Bekir el-Hatîp'tir. Kendisi buna Mâlik'i Şu'beyi, iki Süfyan'ı (Süfyan bin Uyeyne ve Süfyan-ı Sevrî), Evzâi'yi, Leys'i İbn-i Mübârek'i, Veki'i, Ahmed bin Hanbel'i, Yahya bin Muin'i, Ali ibn-i Medîni'yi ve yücelikle, şerefle anılmak, istikamet üzere olmak açısından onlar gibi olan diğerlerini örnek verir.

وتوسّع (ابن عبد البر الحافظ) في هذا فقال: كل حامل علم معروف العناية به فهو عدل، محمول في أمره أبداً على العدالة، حتى يتبين جرحه. لقوله صلى الله عليه وسلم: ((يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله)). وفيما قاله اتساع غير مرضي، والله اعلم. الثانية: يعرف كون الراوي ضابطاً بأن نعتبر روايته بروايات الثقة المعروفين بالضبط والإتقان. فإن وجدنا رواياته موافقة - ولو من حيث المعنى - لرواياتهم، أو موافقة لها في الأغلب والمخالفة نادرة، عرفنا حينئذ كونه ضابطاً ثبناً.

Bunlar ve benzerlerinin adâletinden sorulmaz. Adâletinden sorulacak kişiler, kendilerini bilmek isteyenlere durumu gizli olan kişilerdir.

Hafız İbn-i Abdilberr bu konuda kapsamı biraz daha geniş tutarak şöyle demiştir: “ilme özen gösterip ona önem verdiği bilinen her ilim taşıyıcısı âdildir ve tersi (yani adâletsizliği) ortaya çıkana kadar daima işleri adâlete hamledilir. Çünkü Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Bu ilim, âdil olan her haleften alınır.”⁶³

Fakat ibn-i Abdilberrin söylediği bu sözler kabul edilemeyecek kadar geniş kapsamlı, müsâmahalıdır. Allah en doğrusunu bilir.

İkincisi: Râvinin zâbıt oluşu, rivâyetlerini zâbt ve itkan ile bilinen sika ravilerin rivâyetleriyle itibar yapmamız neticesinde anlaşılır. Eğer rivâyetlerini - mânâ açısından bile olsa - onların rivâyetlerine muvafık bulursak veya hepsi muvafık değilse bile genelinin muvafık olduğunu, muhâlif olanların nâdir olduğunu görürsek onun zâbıt ve işinde ihtiyatlı, tedbirli olduğunu anlarız.

⁶³ Hadisin i'rabı “Tedribur-Ravi”de, Suyûti’nin İbn-i Salâhtan rivâyetinden alınmıştır. (Bakınız: Tedriburravi. Sayfa: 200)

Bu hadisi Akîlî zayıf hadislerden biri olarak aktarmıştır. İbn-i ebi Hâtim “Cerh ve ta’dil” isimli eserinin önsözünde rivâyet etmiştir. İbn-i Adiy ise “Kamîl”in mukaddimesinde rivâyet etmiştir. (Bunu Irakî “Elfiye”nin şerhinde söylemiştir.)

وان وجدناه كثير المخالفة لهم، عرفنا اختلال ضبطه، ولم نحتاج بحديثه، والله أعلم.

الثالثة: التعديل مقبول من غير ذكر سببه على المذهب الصحيح المشهور، لأن أسبابه كثيرة يصعب ذكرها، فإن ذلك يحوج المعدل إلى أن يقول: لم يفعل كذا، لم يرتكب كذا، فعل كذا وكذا، فيعدد جميع ما يفسق بفعله أو يتركه، وذلك شاق جداً.

وأما الجرح فإنه لا يقبل إلا مفسراً مبين السبب، لأن الناس يختلفون فيما يجرح وما لا يجرح، فيطلق أحدهم الجرح بناء على أمر اعتقده جرحاً وليس بجرح في نفس الأمر، فلا بد من بيان سببه، لينظر فيما هو جرح أم لا. وهذا ظاهر مقرر في الفقه وأصوله.

Ama eğer onlara çokça muhâlefet eder bulursak onun zâbtının sağlam olmadığını anlarız ve hadisini delîl olarak kabul etmeyiz. Allah en doğrusunu bilir.

Üçüncüsü: Meşhur olan sahih görüşe göre Ta'dil (Bir râvinin âdil olduğuna şahitlik etme), sebebini zikretmeksizin kabul edilir. Çünkü ta'dil sebepleri, zikretmesi zahmet verecek kadar çoktur ve ta'dil yapan kimseyi "Şunu yapmamıştır, şunu irtikâp etmemiştir, şöyle şöyle yapmıştır" diye yapılmasıyla veya terkedilmesiyle fâsık olunan bütün fiilleri saymaya mecbur eder. Bu ise gerçekten meşakkat vericidir.

Fakat cerh (Bir râvi'de adâleti yaralayıcı vasıf bulunduğuna şahitlik etme) ise sebebini beyân ve tefsir etmeksizin kabul edilmez. Çünkü insanlar cerh sayılan ve sayılmayan şeyler konusunda ihtilâf ederler. Onlardan bazıları kendi inançlarına binâen bazı şeyleri cerh sayarlar. Ama hakikatte o şeyler cerh değildir. Bu sebeple bunların hakikatte de cerh olup olmadığına bakılması için bunun sebeplerini beyân etmeleri lazım.

Bu söylediğimiz, fıkıh ve fıkıh usûlünde zahir olan ve kabul edilen bir kaidedir.

وذكر (الخطيب الحافظ): أنه مذهب الأئمة من حفاظ الحديث ونقاده، مثل: البخاري، ومسلم، وغيرهما. ولذلك احتج (البخاري) بجماعة سبق من غيره الجرح لهم، كعكرمة مولى ابن عباس رضي الله عنهما، وكإسماعيل بن أبي أويس، وعاصم بن علي، وعمرو بن مرزوق، وغيرهم. واحتج مسلم بسويد بن سعيد، وجماعة اشتهر الطعن فيهم. وهكذا فعل أبو داود السجستاني. وذلك دال على أنهم ذهبوا إلى أن الجرح لا يثبت إلا إذا فسر سببه، ومذاهب النقاد للرجال غامضة مختلفة. وعقد (الخطيب) باباً في بعض أخبار من استفسر في جرحه، فذكر ما لا يصلح جارحاً. منها عن شعبة أنه قيل له: لم تركت حديث فلان؟ فقال: رأيته يركض علي بردون، فتركت حديثه.

Hâfız Hatîp bunun Buhârî, Müslim ve başka hadis hâfızı ve münekkid'i imamların görüşü olduğunu söyler. İşte bu yüzden Buhârî, başkaları tarafından cerh edilen bir grubun hadislerini delîl olarak kabul etmiştir.

İbn-i Abbas'ın mevlâsı İkrime, (Allah her ikisinden razı olsun) İsmail ibn-i ebi Uveys, Asım ibn-i Ali, Amr İbn-i Marzuk ve diğerleri gibi. Yine Müslim bu sebeple Suveyd ibn-i Saîd'in ve haklarında ta'n (rivayet konusunda ayıplama, kusur) meşhur olan bir grubun rivayetlerini delîl olarak kabul etmiştir. Yine Ebu Davud es-Sicistanî de böyle yapmıştır. Bu durum onların, sebebini açıklamadan cerh'in sübût bulmadığı görüşünde olduklarına delâlet eder. Hatîp, cerh yönü açıklanan bazılarının haberleri hakkında bir bölüm ayırmış ve orada cerh olmaya uygun olmayan şeyleri zikretmiştir. Onlardan bir tanesi Şu'beden gelen şöyle bir haberdur: (Şu'benin) kendisine: "Falanın hadisini niye terk ettin" diye sorulduğunda "Onu, aygırı koşturmak için (ayağıyla karnına vurarak) dürterken gördüm. Bu yüzden hadisini terk ettim" demiştir.

ومنها: عن مسلم بن إبراهيم أنه سُئل عن حديث الصالح المري، فقال: ما يصنع بصالح؟ ذكروه يوماً عند حماد بن حماد بن سلمة فامتخط حماد، والله أعلم. قلت: ولقائل أن يقول: إنما يعتمد الناس في جرح الرواة ورد حديثهم على الكتب التي صنفها أئمة الحديث في الجرح أو في الجرح والتعديل. وقلّ ما يتعرضون فيها لبيان السبب، بل يقتصرون على مجرد قوطم: فلان ضعيف، وفلان ليس بشيء، ونحو ذلك. أو: هذا حديث ضعيف، وهذا حديث غير ثابت، ونحو ذلك. فاشترط بيان السبب يقضي إلى تعطيل ذلك، وسد باب الجرح في الأغلب الأكثر. وجوابه: أن ذلك وإن لم نعمده في إثبات الجرح والحكم به، فقد اعتمدناه في أن توقفنا عن قبول حديث من قالوا فيه مثل ذلك،

Yine onlardan birisi de Müslim ibn-i İbrâhîm'den gelen şu haberdir: Kendisine Salih el Mürri'nin hadisi hakkında sorulunca "Sen Salih'i ne yapacaksın. Bir gün onu Hammâd ibn-i Seleme'nin yanında andıklarında Hammâd sümkükdü" demiştir. Allah en doğrusunu bilir."

Ben derim ki: birisi şöyle diyebilir: "İnsanlar râvileri cerh edip hadislerini reddetme konusunda hadis imâmlarının cerh, veya cerh ve ta'dil konusunda tasnif ettikleri kitaplara dayanıyorlar. Bu imâmlardan kitaplarında bu cerhlerin sebeplerini beyan edenler de çok azdır. Bilakis mücerret olarak "Falan zayıftır, falan bir şey değildir (itimat edilecek birisi değildir)" gibi veya "Bu zayıf bir hadistir, şu sâbit olmayan bir hadistir" ve benzeri sözlerle yetiniyorlar. Bu durumda sebebin beyânını şart koştuk bunların işlevsiz, atıl kalmasına ve ekseriyetle cerh kapısının kapanmasına yol açar. "Bunun cevabı şudur: Bu kitaplara her ne kadar cerhin sübûtu ve varlığıyla hükmetme konusunda dayanmıyorsak ta, bunlarda haklarında bu çeşit sözler sarf edilenlerin hadislerini kabul etmede tevakkuf etme (hüküm vermekten kaçınma) konusunda dayanıyoruz."

بناء على أن ذلك أوقع عندنا فيهم ريبة قوية، يوجب مثلها التوقف.
ثم من انزاحت عنه الريبة منهم، يبحث عن حاله أوجب الثقة بعدالته قبلنا حديثه ولم
نتوقف، كالذين احتج بهم أصحابا الصحيحين وغيرهما، ممن مسَّهم مثل هذا الجرح
من غيرهم. فافهم ذلك، فإنه مخلص حسن، والله أعلم.
الرابعة: اختلفوا في أنه: هل يثبت الجرح والتعديل بقول واحد، أو: لا بدَّ من اثنين.
فمنهم من قال: لا يثبت ذلك إلا باثنين، كما في الجرح والتعديل في الشهادات.
ومنهم من قال- وهو الصحيح الذي اختاره (الحافظ أبو بكر الخطيب) وغيره - أنه
يثبت بواحد، لأن العدد لم يشترط في قبول الخبر، فلم يشترط في جرح راويه
وتعديله، بخلاف الشهادات، والله أعلم.

Çünkü bu sözler bizde tevakkuf gerektiren kuvvetli bir şüphe oluşturuyor. Daha sonra bu kendileri hakkında tevakkuf ettiğimiz kimselerden, hakkında yaptığımız araştırma sonucu şüphelerin giderildiği kimselerin adâletine güvenmek vacip olur. Hadisini kabul ederiz ve artık onlarda tevakkuf edilmez. Bazı kimseler tarafından cerh edildiği halde sahihayn sahipleri ve diğerlerinin hadislerini delîl olarak kabul ettiği hadis râvileri gibi. Bunu anla. Bu özlü, güzel bir bilgidir. Allah en doğrusunu bilir.

Dördüncüsü: Âlimler cerh ve ta'dilin bir tek kişinin sözüyle mi sâbit olduğu, yoksa bunun için iki kişinin sözünün mü gerektiği konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Onlardan kimisi "Şahitliklerdeki cerh ve ta'dil iki kişinin sözüyle sâbit olduğu gibi rivâyetlerdeki cerh ve ta'dil de ancak iki kişinin sözüyle sabit olur" derken kimisi de - ki bu, Hâfız ebu Bekir ve başkalarının da tercih ettiği sahih görüştür - bir tek kişi ile sâbit olduğunu söyler. Çünkü onlara göre haberin kabulünde sayı şart olmadığı gibi - şahitliğin tersine - râvisinin cerh ve ta'dilinde de şart değildir. Allah en doğrusunu bilir.

الخامسة: إذا اجتمع في شخص جرح وتعديل: فالجرح مقدم، لأن المعدل يخبر عما ظهر من حاله، والجرح يخبر عن باطن خفي على المعدل. فإن كان عدد المعدلين أكثر: فقد قيل: التعديل أولى. والصحيح - والذي عليه الجمهور - أن الجرح أولى، لما ذكرناه، والله أعلم.

السادسة: لا يجزي التعديل على الإتهام من غير تسمية المعدل، فإذا قال: حدثني الثقة، أو نحو ذلك، مقتصرأً عليه، لم يكتفَ به، فيما ذكره (الخطيب الحافظ) (الصيرفي الفقيه) وغيرهما. خلافاً لمن اكتفى بذلك. وذلك: لأنه قد يكون ثقة عنده، وغيره قد اطلع على جرحه بما هو جرح عنده، أو بالإجماع، فيحتاج إلى أن يسيه حتى يعرف.

Beşincisi: Bir tek şahısta hem cerh hem de ta'dil birleştiğinde cerh, ta'dilin önüne geçer. Çünkü ta'dil yapan, ta'dili yapılan kişinin zahiri halinden haber verir. Cerh yapan ise ta'dil yapan kişiye gizli kalmış olan bâtından haber verir. Eğer ta'dil yapanların sayısı cerh yapanlardan fazla ise, ta'dilin daha evlâ olduğu söylenmiştir. Ama sahih olan - ve cumhurun benimsediği - görüşe göre anlattığımız sebepten ötürü cerh daha evlâdır. Allah en doğrusunu bilir.

Altıncısı: Ta'dil edenin ismini zikretmeksizin müphem olarak ta'dil yapmak yeterli değildir. Hâfız Hatîp, fakih Seyrafi ve başkalarının zikrettiklerine göre birisi "Bana sika (Güvenilir) birisi haber verdi" veya buna benzer bir söz söyleyip bununla yetindiğinde, bu kadarını yeterli görenin hilâfına bu yeterli değildir. Çünkü bazen o kimse onun yanında sikadır ama başkası ya kendisine göre cerh olan, veya cerh oluşu icma' ile sâbit olan bir durum ile onun cerhine muttali olmuştur. Bu sebeple başkalarının onu tanıyabilmesi için onun ismini zikretmesi lazımdır.

بل إضرابه عن تسميته مربب، يوقع في القلوب فيه ترددا. فإن كان القائل لذلك عالماً أجزأ ذلك في حق من يوافقه في مذهبه، على ما اختاره بعض المحققين. وذكر (الخطيب الحافظ): أن العالم إذا قال: كل من رويت عنه فهو ثقة وإن لم أسمه. ثم روى عن من يكون مزكياً له، غير إنا لا نعمل بتزكيته هذه، وهذا على ما قدمناه، والله أعلم.

السابعة: إذا روى العدل عن رجل وسماه لم تجعل روايته عنه تعديلاً منه له، عند أكثر العلماء من أهل الحديث وغيرهم. وقال بعض أهل الحديث وبعض أصحاب الشافعي: يجعل ذلك تعديلاً منه له، لأن ذلك يتضمن التعديل. والصحيح هو الأول، لأنه يجوز أن يروي عن غير عدل فلم يتضمن روايته عنه تعديله.

Hatta onun ismini zikretmemesi kalplerde onun hakkında tereddüt meydana getiren bir şüphe oluşturur.

Bazı muhakkiklerin tercih ettiği görüşe göre bunu söyleyen kişi (Yani bu şekilde müphem ta'dil yapan kişi) âlim birisi ise, kendisiyle aynı mezhepten olan kişi hakkında bu yeterli olur.

Hâfız Hatîp şöyle zikreder: Âlim, “kendisinden rivayet ettiğim her kişi, ismini söylemesem bile sikadır” deyip sonra ismini zikretmediği birisinden rivâyette bulunursa o, bu rivâyetiyle onu tezkiye etmiş olur. Fakat biz, daha önce anlattığımız sebepten ötürü onun bu tezkiyesiyle amel etmeyiz. Allah en doğrusunu bilir.

Yedincisi: Âdil bir râvi, ismini zikrederek bir kimseden rivâyet'te bulunduğunda, hadis ehli ve diğerlerinden ekser âlimlere göre bu, kendisinden rivâyet ettiği kişiyi ta'dil etme anlamına gelmez. Fakat hadis ehlinden ve şafî'nin ashâbından bazılarına göre bu, onun için bir ta'dil olmuş olur. Çünkü bu, ta'dili de içeriyor. Ama sahih olan birinci görüştür. Çünkü âdil olmayan bir kimseden rivâyet etmesi de caizdir. Bu yüzden ondan rivâyet etmesi onun ta'dilini içermez.

وهكذا نقول: إن عمل العالم، أو فتياه على وفق حديث، ليس حكماً منه بصحة ذلك الحديث. وكذلك مخالفته للحديث ليست قدحاً منه في صحته ولا راويه، والله أعلم.

الثامنة: في رواية المجهول، وهو في غرضنا ههنا أقسام: أحدها: المجهول العدالة من حيث الظاهر والباطن جميعاً. وروايته غير مقبولة عند الجماهير، على ما نبهنا عليه أولاً. الثاني: المجهول الذي جهلت عدالته الباطنة، وهو عدل في الظاهر، وهو المستور فقد قال بعض أئمتنا: المستور من يكون عدلاً في الظاهر، ولا تعرف عدالة باطنه. فهذا المجهول يحتج بروايته بعض من ردّ رواية الأول، وهو قول بعض (66) الشافعيين وبه قطع، منهم (الإمام سليم بن أيوب الرازي).

Biz şöyle diyoruz: Âlimin bir hadise uygun amel etmesi veya ona uygun fetvâ vermesi, bu hadisin sahihliğine dair kendisinden bir hüküm değildir. Aynı şekilde bir hadise muhâlif hareket etmesi veya ona muhâlif fetvâ vermesi, bu hadisin sıhhati veya râvisi hakkında kendisinden bir kadh (olumsuz hüküm, kötöleme) değildir. Allah en doğrusunu bilir.

Sekizincisi: Meçhûl'ün rivâyeti hakkındadır. Bu, bizim burada anlatmak istediğimiz amaca göre birkaç kısımdır:

1 - Hem zâhir hem de bâtin açısından adâleti meçhûl olan. Daha önceden dikkat çektiğimiz üzere cumhur ulemâyâ göre bunun rivâyeti makbûl değildir.

2 - Zâhirde âdil olan, fakat bâtinî adâleti bilinmeyen meçhûl.

(Buna aynı zamanda 'mestûr' da denilir.) Bazı imâmlarımız:

"Mestûr; zâhirde âdil olan, fakat bâtinî adâleti bilinmeyendir"

demişlerdir. Birinci tür meçhûl'ün rivâyetini reddedenlerden bazıları bu meçhûl'ün rivâyetini delil olarak kabul ederler ki bu aynı zamanda bazı Şafîî'lerin de görüşüdür. İmâm Süleym ibn-i Eyyub er-Razi de bu şekilde kesin hüküm vermiştir.

قال: لأن أمر الأخبار مبني على حسن الظن بالراوي. ولأن رواية الأخبار تكون عند من يعتذر عليه معرفة العدالة في الباطن، فاقصر فيها على معرفة ذلك في الظاهر. وتفارق الشهادة، فإنما تكون عند الحكام، ولا يتعذر عليهم ذلك، فاعتبر فيها العدالة في الظاهر والباطن.

قلت: ويشبه أن يكون العمل على هذا الرأي في كثير من كتب الحديث المشهورة، في غير واحد من الرواة الذين تقدم العهد بهم، وتعذرت الخبرة الباطنة بهم، والله أعلم.

الثالث: المجهول العين، وقد يقبل رواية المجهول العدالة من لا يقبل رواية المجهول العين، ومن روى عنه عدلان وعينه فقد ارتفعت عنه هذه الجهالة.

Kendisi şöyle demiştir: “Çünkü haber işi, râvi hakkında hüsnü zann’a dayalıdır ve yine çünkü haberleri rivâyet etmek, bâtinî adâletini bilmenin özürlü olduğu kimseler tarafından yapılmaktadır. Bu yüzden bunda zâhirî adâleti bilmekle yetinilmiştir. Bu, şahitlik konusundan farklıdır. Çünkü şahitlik bâkimlerin yanında yapılır. Hâkimlere ise bâtinî adâleti bilmek özürlü değildir. Bu sebeple şahitlikte hem zâhirî, hem de bâtinî adâlet nazar-ı itibara alınır.

Ben derim ki: Birçok meşhur hadis kitaplarında adı geçip te, bâtinî hallerini araştırmanın özürlü olduğu birden fazla râvi hakkında bu görüş üzere amel edilmişe benziyor. Allah en doğrusunu bilir.

3 - Meçhûl-ül ayn (Adâleti değil, kendisi hakkında bilgi olmayan, kendisi bilinmeyen): Meçhûl-ül ayn’ın rivâyetini kabul etmeyen kimi âlimler adâleti meçhul olanların rivâyetini kabul ederler.

Kendisinden iki âdil râvi’nin rivâyette bulunup kendisini (tanınacak şekilde) tayin ettiği (belirlediği) kişiden bu meçhûl’lük kalkar.

ذكر (أبو بكر الخطيب البغدادي) في أجوبة مسائل سئل عنها: أن المجهول عند أصحاب الحديث هو كل من لم تعرفه العلماء، ومن لم يعرف حديثه إلا من جهة راو واحد. مثل: عمرو ذي مر، وجبار الطائي، وسعيد بن ذي حدان، لم يرو عنهم غير أبي إسحاق السبيعي. ومثل الهزاهز بن ميزن، لا راوي عنه غير الشعبي. ومثل جري بن كليب، لم يرو عنه إلا قتادة. قلت: قد روي عن الهزاهز الثوري أيضاً. قال (الخطيب): وأقل ما يرتفع به الجهالة أن يروي عن الرجل اثنان من المشهورين بالعلم، إلا أنه لا يثبت له حكم العدالة بروايتهما عنه. وهذا مما قدمنا بيانه، والله أعلم. قلت: قد خرج البخاري في صحيحه حديث جماعة ليس لهم غير راو واحد،

Ebu Bekir Hatîp el-bağdadi, kendisinden sorulan bazı meselelerin cevabında şöyle der: Hadis ashâbının yanında meçhûl, âlimlerin kendisini tanımadığı ve hadisi sadece bir tek râvi tarafından bilinen her bir kimsedir. Örneğin Amr zi Mürre, Cebbar et-Tai, Saîd ibn-i zi Hüddan gibi. Bu kişilerden Ebu İshâk es-Sebiî dışında kimse rivâyette bulunmamıştır. Yine Hezhâz ibn-i Meyzen gibi. Şube'den başka kimse kendisinden rivâyette bulunmamıştır. Yine Cureyy ibn-i Kuleyb'ten de katâde'den başka rivâyette bulunan kimse yoktur.

Ben derim ki Hezhaz'dan aynı şekilde Sevrî de rivâyette bulunmuştur.

Hatîp der ki: Meçhûl'lüğün kendisiyle kaldırıldığı en az miktar, bir kimseden, ilim ile meşhur iki kişinin rivâyette bulunmasıdır. Ancak bu iki kişinin kendisinden rivâyet etmesiyle kendisi için adâlet hükmü sâbit olmaz.⁶⁴ Bu meseleyi daha önce beyan etmiştik. Allah en doğrusunu bilir. **Ben derim ki:** Buharî sahihinde, kendilerinden bir tek râviden başka kimsenin rivâyette bulunmadığı bir gruptan hadis tahrir etmiştir.

⁶⁴ sadece meçhûl'ük kalkar. Adâlet sıfatını kazanmış olmaz

منهم مرداس الأسلمي، لم يرو عنه قيس بن أبي حازم. وكذلك خرج مسلم حديث قوم لا راوي لهم غير واحد منهم ربيعة بن كعب الأسلمي، لم يرو عنه غير أبي سلمة بن عبد الرحمن. وذلك منهما مصير إلى أن الراوي قد يخرج عن كونه مجهولاً مردوداً برواية واحد عنه. والخلاف في ذلك متجه نحو اتجاه الخلاف المعروف في الاكتفاء بواحد في التعديل، على ما قدمناه، والله أعلم.

التاسعة: اختلفوا في قبول رواية المتدع الذي لا يكفر في بدعته: فمنهم من رد روايته مطلقاً، لأنه فاسق ببذعته. وكما استوى في الكفر المتأول وغير المتأول يستوي في الفسق المتأول وغير المتأول.

Onlardan bir tanesi Mirdas el-Eslemi'dir ki bu zat'tan Kays ibn-i ebi Hâzım'dan başka kimse rivâyette bulunmamıştır. Yine aynı şekilde Müslim de bir kişiden başka kimsenin kendilerinden rivâyette bulunmadığı kimselerin hadisini tahrir etmiştir. Onlardan birisi Rabia ibn-i Ka'b el-Eslemi'dir ki kendisinden Ebu Seleme ibn-i Abdurrahman'dan başka kimse rivâyette bulunmamıştır.

Buharî ve Müslim'in bu yaptıklarından çıkan sonuç şudur: Râvi, bir tek kişinin kendisinden rivâyet etmesiyle, rivâyeti reddedilen meçhûl olmaktan çıkar. Bu konudaki ihtilâfın, daha önce anlatılan "Ta'dilde bir tek kişi ile yetinme" ile ilgili konuda bilinen ihtilâf gibi dayandığı noktalar vardır. Allah en doğrusunu bilir.

Dokuzuncusu: Bid'atçı olup ta bid'ati kendisini küfre götürmeyen kişinin rivâyetinin kabul edilip edilmeyeceği konusunda ihtilâfa düşülmüştür. Âlimlerden bazıları onun rivâyetini mutlak olarak reddeder. Çünkü bu kişi bid'ati sebebiyle fâsık olmuştur. Küfrün te'vil edileni ile edilmeyeni bir olduğu gibi fîsk'm da te'vil edileni ile edilmeyeni birdir.

ومنهم من قبل رواية المبتدع إذا لم يكن ممن يستحل الكذب في نصرته مذهبه أو لأهل مذهبه، سواء كان داعية إلى بدعته أو لم يكن.

وعزا بعضهم هذا إلى الشافعي، لقوله: أقبل شهادة أهل الأهواء إلا الخطابية من الرافضة، لأنهم يرون الشهادة بالزور لموافقهم.

وقال قوم: تقبل روايته إذا لم يكن داعية، ولا تقبل إذا كان داعية إلى بدعته، وهذا مذهب الكثير أو الأكثر من العلماء.

وحكى بعض أصحاب الشافعي رضي الله عنه خلافاً بين أصحابه في قبول رواية المبتدع إذا لم يدع إلى بدعته، وقال: أما إذا كان داعية، فلا خلاف بينهم في عدم قبول روايته.

Bazı âlimler ise, mezhebine veya mezhep taraftarlarına yardım konusunda yalan söylemeyi helal saymadıkça bid'atçının rivâyetini kabul ederler. İster bu bid'atçı insanları bid'atine davet edenlerden olsun ister olmasın, fark etmez. Bazıları, "Rafizîlerden Hattâbîlerin dışındaki hevâ ehlinin şehadetini kabul ederim. (Hattâbîlerinkini kabul etmem) Çünkü onlar mezhep taraftarlarına yardım için yalancı şahitliği caiz görürler." Sözünden dolayı bu görüşü imam Şafiî'ye nisbet ederler.

Bir kısım âlim de "Bid'atine davet eden birisi olmadığında rivâyeti kabul edilir. Ama davet eden birisi ise kabul edilmez." derler. Bu birçok âlimin veya âlimlerin çoğunluğunun görüşüdür. Şafiî'nin (r.a) ashâbından biri, bid'atine davet eden biri olmadığında bid'atçının rivâyetinin kabul edilmesi konusunda, Şafiî'nin ashâbı arasında ihtilâf bulunduğunu zikreder ve "Ama bid'atine davet eden birisi ise rivâyetinin kabul edilmemesi konusunda onların aralarında ihtilâf yoktur" der.

وقال (أبو حاتم بن حبان البستي)، أحد المصنفين من أئمة الحديث: الداعية إلى البدع لا يجوز الاحتجاج به عند أئمتنا قاطبة، لا أعلم بينهم فيه خلافاً. وهذا المذهب الثالث أعدها وأولها، والأول بعيد مُباعد للشائع عن أئمة الحديث، فإن كتبهم طافحة بالرواية عن المبتدعة غير الدعاة. وفي (الصحيحين) كثير من أحاديثهم في الشواهد والأصول، والله أعلم.

العاشرة: التائب من الكذب في حديث الناس، وغيره من أسباب الفسق، تقبل روايته، إلا التائب من الكذب متعمداً في حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم، فإنه لا تقبل روايته أبداً، وإن حسنت توبته، على ما ذكر عن غير واحد من أهل العلم.

Tasnif sahibi hadis imâmlarından biri olan Ebu Hâtim ibn-i Hibbân el Bustî ise “İmâmlarımızın tamamına göre bid’atine davet eden kişinin rivâyetini delîl kabul etmek caiz değildir. Bu konuda onlar arasında ihtilâf olduğunu bilmiyorum” der.

Bu üçüncü görüş en âdil ve en evlâ görüştür. Birinci görüş ise hadis imamlarının yaygın icraatlarından tamamen uzaktır. Çünkü onların kitapları, bid’atine davet etmeyen bid’atçının rivâyetleriyle dolup taşar. Sahihayn’de de hem şevahid hem de usûl (asli konular) bölümlerinde onların hadisleri çoktur. Allah en doğrusunu bilir.

Onuncusu: (Resulullah’ın (s.a.v) dışındaki) insanların hadislerinde yalan söyleme ve başka fâsıklık sebeplerinden tevbe eden kişinin rivâyeti kabul olunur. Ama Resulullah’ın (s.a.v) hadislerinde bilerek yalan söylemekten tevbe eden kişinin rivâyeti ebediyen kabul edilmez. İsterse bu kişi tevbesine gerçekten sâdık olsun. Bunu Ahmed bin Hanbel ve Buharî’nin şeyhi Ebu Bekir el Humeydî’nin de içlerinde bulunduğu birden fazla ilim ehli söylemiştir.

منهم: (أحمد بن حنبل) (وأبو بكر الحميدي) شيخ (البخاري). وأطلق (الإمام أبو بكر الصيرفي الشافعي) فيما وجدت له في شرحه (لرسالة الشافعي)، فقال: كل من أسقطنا خبره من أهل النقل بكذب وجدناه عليه، لم نعد لقبوله بتوبة تظهر، ومن ضعفنا نقله لم نجعله قويا بعد ذلك. وذكر أن ذلك مما افتقرت فيه الرواية والشهادة، وذكر (الإمام أبو المظفر السمعاني المروزي) أن من ذكر في خبر واحد وجب إسقاط ما تقدم من حديثه، وهذا يضاهي من حيث المعنى ما ذكره (الصيرفي). والله أعلم.

الحادية عشرة: إذا روى ثقة عن ثقة حديثاً وروجه المروي عنه فنفاه: فالمختار أنه إن كان جازماً بنفيه بأن قال ما رويته، أو كذب علي، أو نحو ذلك،

İmâm Ebu Bekir sîrafî eş-Şaffî, imam Şaffî'nin "Risâle" isimli kitabının şerhinde rastladığım görüşlerinde daha genel davranıp şöyle demiştir: "Bir yalan söylediğini gördüğümüz için haberini düşürdüğümüz hiçbir nakil ehline, zâhirî tevbesi sebebiyle, rivâyetini kabul etmek suretiyle dönmeyiz. (Yine aynı sebeple) naklini zayıf kıldığımız kimsenin de naklini bir daha kuvvetli kılmayız." Sîrafî, bunun rivâyet ile şehâdetin birbirinden ayrıldığı nokta olduğunu söyler. İmâm Ebu'l muzaffer Sem'ani el-Mervezî de, bir tek haberde yalan söyleyen kişinin daha önceki bütün hadislerinin iskât edilmesi (Düşürülmesi)'nin vacip olduğunu söyler. Bu görüş mânâ açısından Sîrafî'nin zikrettiklerine benziyor. Allah en doğrusunu bilir.

On birincisi: Sika bir râvî, yine sika birinden bir hadis rivâyet edip te, kendisinden rivâyet edilen kişi bundan dönüp böyle bir hadisin kendisinden rivâyet edilmediğini iddia ederse; tercih edilen görüşe göre eğer "rivâyet etmedim" veya "yalan söylüyor" ve buna benzer rivâyet etmediğine dair kesin ifadeler kullanırsa,

فقد تعارض الجزمان، والجاحد هو الأصل، فوجب رد حديث فرعه ذلك، ثم لا يكون ذلك جرحاً له يوجب رد باقي حديثه، لأنه مكذب لشيخه أيضاً في ذلك، وليس قبول جرح شيخه له بأولى من قبول جرحه لشيخه، فتساقطا.

أما إذا قال المروي عنه: لا أعرفه، أو لا أذكره، أو نحو ذلك، فذلك لا يوجب رد رواية الراوي عنه، ومن روى حديثاً ثم نسيه: لم يكن ذلك مسقطاً للعمل به عند جمهور أهل الحديث، وجمهور الفقهاء، والمتكلمين. خلافاً لقوم من أصحاب (أبي حنيفة)، صاروا إلى إسقاطه بذلك. وبنوا عليه ردّه: حديث سليمان بن موسى: عن الزهري، عن عروة، عن عائشة، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم:

iki câzim (kesin ifade) birbiriyle muâraza ediyor demektir ve çekişen de asıldır (fer' değil). Bu durumda fer'inin (yani rivâyet edenin) bu hadisinin reddedilmesi lazım. Ama bu, fer'in bunun dışında kalan diğer hadislerini reddetmeyi gerektirecek bir cerh sayılmaz. Çünkü o da bu konuda şeyhini yalanlayıcı konumundadır ve şeyhinin kendisini cerhi'nin kabulü, kendisinin şeyhini cerhi'nin kabulünden daha evlâ değildir ki birbirini düşürebilsenler. Ama kendisinden rivâyet edilen kişi "onu tanımıyorum" veya "onu hatırlamıyorum" ve buna benzer sözler söylerse bu, kendisinden rivâyet edenin rivâyetinin reddini gerektirmez. Birisi bir hadis rivâyet edip te sonradan rivâyet ettiği bu hadisi unutursa, onun bu unutması - Ebu Hanife'nin ashâbından bir grubun hilâfına - hadis ehli, fukahâ ve kelimcilerin cumhuruna göre bu hadisle amel etmeyi düşürmez. Ebu Hanife'nin ashâbından olan bu grup ise bunu düşürdüğü görüşünü tercih etmiştir ve Süleyman ibn-i Musa'nın Zuhri'den, onun Urve'den, onun Aişe'den (r.a), onun da Resulullah'tan (s.a.v) rivayet ettiği

((إذا نكحت المرأة بغير إذن وليها، فنكاحها باطل...)) الحديث. من أجل أن ابن جريج قال: لقيت الزهري، فسألته عن هذا الحديث فلم يعرفه. وكذا حديث ربيعة الرأي، عن سهيل بن أبي صالح، عن أبيه، عن أبي هريرة، أن النبي صلى الله عليه وسلم: قضى بشاهد وعين، فإن عبد العزيز بن محمد الدراوردي قال: لقيت سهيلاً، فسألته عنه، فلم يعرفه. والصحيح ما عليه الجمهور، لأن المروي عنه بصدد السهو والنسيان، والراوي عنه ثقة جازم، فلا يرد بالاحتمال روايته. ولهذا كان (سهيل) بعد ذلك يقول حدثني ربيعة عني، عن أبي... ويسوق الحديث.

“Kadın velisinin izni olmadan nikâhlanırsa, onun bu nikâhı bâtıldır”⁶⁵ hadisini reddetmelerini de buna dayandırmışlardır.

Çünkü bu hadis hakkında ibn-i Cüreyc şöyle demiştir: “Zuhrî ile karşılaştım. Bu hadisi ona sorduğumda onu tanıyamadı (hatırlayamadı).”

Aynı şekilde Rabiatur-Rey’in Süheyl ibn-i Sâlihten, onun da babasından, babasının da Ebu Hüreyre’den rivayet ettiği, “Nebi (s.a.v) bir şahit ve bir yemin ile hüküm verdi”⁶⁶ hadisi de böyledir. Abdulaziz İbn-i Muhammed Daraverdî şöyle demiştir: “Süheyl ile karşılaştığımda bu hadisi ona sordum. Tanıyamadı.”

Fakat sahih olan, cumhurun benimsediği görüştür. Çünkü kendisinden rivâyet edilen kişi her zaman unutmaya ve yanılmayla karşı karşıyadır. Ondan rivâyet eden kişi ise güvenilir ve kesin ifadeler kullanmaktadır. Öyle ise onun rivâyeti ihtimâl sebebiyle reddedilemez. İşte bu sebeple Süheyl bundan sonra (mezkûr hadiste) “Rabia bana benden, babamdan,’dan rivayet etmiştir” deyip hadisi isnadıyla aktarmıştır.

⁶⁵ Tirmizî (1102) ve Ebu Davud (2083) tahrir etmiştir.

⁶⁶ Tirmizî (1343) ve Ebu Davud (3610) tahrir etmiştir.

وقد روى كثير من الأكابر أحاديث نسوها بعد ما حدثوا بها، عمن سمعها منهم، فكان أحدهم يقول: (حدثني فلان، عني، عن فلان، بكذا وكذا). جمع (الحافظ الخطيب) ذلك في كتاب (أخبار من حدث ونسي). ولأجل أن الإنسان معرض للنسيان، كره من كره من العلماء الرواية عن الأحياء، منهم (الشافعي) رضي الله عنه: قال لابن عبد الحكم: إياك والرواية عن الأحياء، والله أعلم.

الثانية عشر: من أخذ على التحديث أجراً منع ذلك من قبول روايته عند قوم من أئمة الحديث. رويانا عن (إسحاق بن إبراهيم): أنه سئل عن المحدث يحدث بالأجر؟ فقال: لا يكتب عنه. وعن (أحمد بن حنبل) و(أبي حاتم الرازي) نحو ذلك.

Büyüklerden birçoğu kendilerinin rivâyet ettikten sonra unutmuş oldukları hadisleri, kendilerinden işitmiş olanlardan rivâyet etmişlerdir. Onlar şöyle derdi: “Falân bana benden, filândan şöyle rivâyet etmiştir.” Hâfız Hatîp bunları: “Rivâyet edip te sonradan unutanlar” kitabında toplamıştır. Hayatta olanlardan hadis rivâyet etmeyi kerîh gören âlimler, insanoğlu daima unutmayla karşı karşıya olduğu için bunu kerîh görmüşlerdir ki bunlardan biri de İmâm Şafî’dir. Kendisi İbn-i Abdu’l Hâkim’e şöyle demiştir: “Hayatta olanlardan hadis rivâyet etmekten sakın.”⁶⁷ Allah en doğrusunu bilir.

On ikincisi: Hadis imâmlarından bir fırka’nın görüşüne göre hadis anlatma karşılığında ücret alanların rivâyetleri kabul olunmaz. İshâk ibn-i İbrâhîm’den gelen bir rivâyete göre kendisine, ücretle hadis anlatan bir muhaddisin durumu sorulmuş. O da “Ondan hadis yazılmaz” diye cevap vermiştir. Ahmed bin Hanbel ve Ebu Hâtim er-Razi’den de buna benzer rivayetler vardır.

⁶⁷ Yani bir şeyh’ten bir hadis işittiğin zaman o hayatta iken o hadisi rivâyet etme. O vefat ettikten sonra onu rivâyet et. Hâfız Irakî’nin “Takyid ve izah” adlı eserinde daha geniş açıklama vardır. Oraya bakınız.

وترخص (أبو نعيم الفضل بن دكين) و(علي بن عبد العزيز المكي)، وآخرون، في أخذ العوض على التحديث. وذلك شبيه بأخذ الأجرة على تعليم القرآن ونحوه. غير أن في هذا من حيث العرف خرمًا للمروءة، والظن يساء بفاعله، إلا أن يقترن ذلك بعذر ينفي ذلك عنه؛ كمثله ما حديثه الشيخ أبو المظفر، عن أبيه الحافظ أبي سعد السمعاني: أن أبا الفضل محمد بن ناصر السلمي ذكر: أن أبا الحسين بن النور فعل ذلك، لأن الشيخ أبا إسحاق الشيرازي أفناه بجواز أخذ الأجرة على التحديث، لأن أصحاب الحديث كانوا يمنعونهم عن الكسب لعياله، والله أعلم.

الثالثة عشر: لا تقبل رواية من عرف بالتساهل في سماع الحديث أو إسماعه، كمن لا يبالي بالنوم في مجلس السماع، وكمن يحدث لا من أصل مقابل صحيح.

Ebu Nuaym el-Fadl ibn-i dukayn ve Ali ibn-i Abdulaziz el-Mekkî ve başkaları ise hadis anlatma karşılığında ücret almaya ruhsat vermişlerdir. Bu, Kur'ân öğretme ve benzeri şeyler için ücret almaya benzer. Şu kadar var ki bunda örf açısından mürüvveti kırıncı bir durum vardır ve bunu yapan kişi hakkında kötü zan beslemeye sebep olur. Ama bu (kötü zan)nı kendisinden uzaklaştıran bir özürle beraber olma durumu bundan müstesnâdır. Şeyh Ebu'l Muzaffer'in, babası Hâfız Ebu Sa'd Sem'anî'den naklederek bana anlattığı şu misâl gibi: Ebu'l Fadl Muhammed ibn-i Nâsır es-Selâmî'nin zikrettiğine göre, Ebu'l Hüseyin ibn-i Nakur bunu (Yani ücretle hadis rivayetini) yapmış. Çünkü Şeyh Ebu İshâk Şirazî ücretle hadis anlatmanın caiz olduğuna dair ona fetvâ vermiş. Çünkü hadis ashâbı, ehli'nin nafakasını kazanmak için çalışmaktan onu alıkoyuyorlardı. Allah en doğrusunu bilir.

On üçüncüsü: Hadis işitme veya işittirme konusunda tesahül ile tanınan kişinin rivâyeti kabul edilmez. Meselâ hadis dinleme meclisinde uyumayı önemsemeyen ve bir sahih'e mukâbil asıldan olmayan kaynaktan hadis aktaran kişi gibi.

ومن هذا القبيل من عرف بقبول التلقين في الحديث. ولا تقبل رواية من كثرت الشواذ والمناكير في حديثه. جاء عن (شعبة) أنه قال: لا يجتنب الحديث الشاذ إلا من الرجل الشاذ. ولا تقبل رواية من عرف بكثرة السهو في روايته، إذا لم يحدث من أصل صحيح. وكل هذا يحرم الثقة بالراوي وبضبطه. وورد عن (ابن المبارك) و(أحمد بن حنبل) و(الحميدي) وغيرهم: أن من غلط في حديثه وثبت له غلطه، ولم يرجع عنه وأصر على رواية ذلك الحديث، سقطت روايته ولم يكتب عنه. وفي هذا نظر، وهو غير مستكر إذا ظهر أن ذلك منه على جهة العناد أو نحو ذلك، والله أعلم.

الرابعة عشرة: أعرض الناس في هذه الأعصار المتأخرة عن اعتبار مجموع ما بينا من الشروط في رواية الحديث ومشايخه،

Hadiste telkîn'in kabulü ile tanınan kişi de bu kâbildendir.

Yine hadislerinde çokça şaz ve münker bulunan kişinin rivâyetleri de kabul edilmez. Şu'be'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Sana şaz hadis, ancak şaz adamdan gelir. Yine rivâyetlerinde yanlışmanın çokluğuyla tanınan kişi de, sahih bir asıldan aktarmadıkça rivâyeti kabul edilmez. Bunların hepsi râvi'ye ve onun zâbtına olan güveni kıran şeylerdir. İbn-i Mübârek, Ahmed bin Hanbel, Hümejdî ve başkalarından vârid olmuştur ki, Birisi bir hadiste yanlışlık yapar da yanlış kendisine beyân edildiği halde bundan dönmeyip bu hadisin rivâyetinde ısrar ederse, bu rivayeti sakıt olur ve ondan yazılmaz. Ama bu görüş tartışma konusudur. Fakat bu kişinin sırf inat ve benzeri bir sebeple bunu yaptığı zâhir olursa bunun doğruluğu inkâr edilmez. Allah en doğrusunu bilir.

On dördüncüsü: Bu son asırda insanlar hadis râvileri ve şeyhleri hakkında açıkladığımız şartların hepsini nazar-ı itibara almaktan yüz çeviriyorlar.

فلم يتقيدوا بها في رواياتهم، لتعذر الوفاء بذلك على نحو ما تقدم، وكان عليه من تقدم. ووجه ذلك: ما قدمنا في أول كتابنا هذا من كون المقصود المحافظة على خصیصة هذه الأمة في الأسانید، والحاذرة من انقطاع سلسلتها. فليعتبر من الشروط المذكورة ما يليق بهذا الغرض على تجرده. وليكتفَ في أهلية الشيخ بكونه: مسلماً، بالغا، عاقلاً، غير متظاهر بالفسق والسُخف، وفي ضبطه: بوجود سماعه مثبتاً بخط غير مهتم، وبروایته من أصل موافق لأصل شیخه. وقد سبق إلى نحو ما ذكرناه الحافظ الفقيه (أبو بكر البيهقي) رحمه الله تعالى، فإنه ذكر في ما روينا عنه توسع من توسع في السماع من بعض محدثي زمانه، الذين لا يحفظون حديثهم ولا يحسنون قراءته من كتبهم،

Daha önce geçtiği şekilde öncekilerin üzerinde bulunduğu şartlara riâyet etmek günümüzde özürlü bir hale geldiği için, rivâyetlerinde kendilerini bununla sınırlandırmıyorlar.

Bunun izahı bu kitabımızın başında da anlattığımız şeydir ki o da şudur: Günümüzde maksat, bu ümmete has kılınan isnadı korumak ve isnad silsilesinin kopmasından sakınmaya dönüşmüştür. Öyleyse mezkûr şartlardan, mücerret olarak bu amaca layık olanlara itibar edilmeli ve şeyhin ehliyeti konusunda onun Müslüman, akıl-bâliğ oluşu, fâsıklık ve akıl zayıflığı gibi şeylerin kendisinden zahir olmaması ile yetinilmeli, zâbtı konusunda da itham edilmeyecek bir hat ile tesbit ederek (yazarak) işitmiş olması ve şeyhinin aslına uygun bir asıldan rivâyet etmesiyle yetinilmelidir.

Bu zikrettiklerimizin bir benzerini hâfız, fakîh Ebu Bekir el Beyhakî (Allah kendisine rahmet etsin) zikretmiştir. Kendisinden bize rivâyet edildiğine göre o; hadislerini ezberleyemeyen, kitaplarından bunu iyi okuyamayan,

ولا يعرفون ما يقرأ عليهم بعد أن يكون القراءة عليهم من أصل سماعهم. ووجه ذلك: بأن الأحاديث التي قد صحت، أو وقفت بين الصحة والسقم، قد دونت وكتب في الجوامع التي جمعها أئمة الحديث. ولا يجوز أن يذهب شيء منها على جميعهم، وإن جاز أن يذهب على بعضهم، لضمان صاحب الشريعة حفظها. قال (اليهقي): فمن جاء اليوم بحديث لا يوجد عند جميعهم لم يقبل منه، ومن جاء بحديث معروف عندهم: فالذي يرويه لا ينفرد بروايته، والحجة قائمة بحديثه برواية غيره.

kendi asli nüshalarından alınan bazı hadisler kendilerine okunduğunda bunları tanıyamayan zamanının muhaddislerinden bazılarının hadis işitme konusundaki tevessü⁶⁸lerinden bahsetmiştir ve bunu şu şekilde gerekçelendirmiştir: “Sahih olan, veya sahihlik ile sahih olmama (sakîmlik) arasında duran hadislerin hepsi tedvin edilip hadis imamlarının topladığı cami’lerde yazılmıştır. Herhangi bir hadisin bazılarında gitmesi, kaybolması caiz olsa bile hepsinden birden kaybolması caiz değildir. Çünkü şeriatın sahibi onları korumayı garantilemiştir.” **Beyhakî şöyle der:** Bu gün, o imâmlardan hiç birinin kitabında olmayan bir hadisle gelen kişinin bu hadisi kendisinden kabul olunmaz. Onların yanında bilinen bir hadisle gelenin hadisini rivâyet eden ise bu hadisinde münferit olmaz ve başkalarının rivâyet etmesiyle onun hadisi hüccet olarak kabul edilir.

⁶⁸ Buradaki tevessü’ ten maksat daireyi geniş tutma, müsâmahakâr davranma, işi sıkı tutmayıp gevşek davranmadır.

والقصد من روايته والسماع منه أن يصير الحديث مسلسلاً (بحدثنا وأخبرنا) وتبقى هذه الكرامة التي خُصَّت بها هذه الأمة شرفاً لنبينا المصطفى صلى الله عليه وعلى آله وسلم، والله أعلم.

الخامسة عشر: في بيان الألفاظ المستعملة بين أهل هذا الشأن في الجرح والتعديل. وقد رتبها (أبو محمد عبد الرحمن بن أبي حاتم الرازي) في كتابه (الجرح والتعديل) فأجاد وأحسن. ونحن نرتبها كذلك، ونورد ما ذكره، ونضيف إليه ما بلغنا في ذلك عن غيره إن شاء الله تعالى.

Onun rivâyetinden ve ondan işitmekten maksat ise hadisinin “bana anlattı (حَدَّثَنَا), bana haber verdi (أَخْبَرَنَا)” şeklinde silsileye dönüşmesi ve ümmetin has kılındığı bu kerâmetin Resulullah (s.a.v)’a şeref olarak bakî kalmasıdır. Allah en doğrusunu bilir.

On beşincisi: Bu ilmin erbâbı arasında cerh ve ta’dilde kullanılan lafızların beyanı hakkındadır.

Ebu Muhammed Abdurrahman ibn-i ebi Hâtim er-Razi, “cerh ve ta’dil” kitabında bunları bir tertibe tabi tutmuş ve bu tertibini çok güzel yapmıştır. Biz de burada onun yaptığı tertip üzere açıklayacağız ve onun sözlerini de aktaracağız. Ayrıca bu konuda bize başkalarından ulaşan bilgileri de buna ekleyeceğiz inşallah.

أما ألفاظ التعديل فعلى مراتب:

الأولى: قال (ابن أبي حاتم): إذا قيل للواحد إنه (ثقة، أو: متقن) فهو ممن يحتج بحديثه. قلت: وكذا إذا قيل (ثبت، أو: حجة). وكذا إذا قيل في العدل إنه (حافظ، أو: ضابط)، والله أعلم. الثانية: قال (ابن أبي حاتم): إذا قيل إنه (صدوق، أو: محله الصدق، أو لا بأس به): فهو ممن يكتب حديثه وينظر فيه، وهي المنزلة الثانية. قلت: هذا كما قال، لأن هذه العبارات لا تشعر بشرطة الضبط، فينظر في حديثه ويختبر، حتى يعرف ضبطه. وقد تقدم بيان طريقه في أول هذا النوع.

İkincisi: İbn-i Ebi Hâtim şöyle der: Birisi hakkında “o sâdıktır” veya “mahalli sıdk’tır (sıdk mertebesinde, menzilindedir.)” ya da “لا بأس به” denildiğinde “Bu kişi hadisi yazılanlardandır ama hakkında biraz düşünmek lazım” manasındadır. Bu ikinci mertebedir.

Ben derim ki: Durum ibn-i ebi Hâtim’in söylediği gibidir. Çünkü bu ibarelerde zâbt şartını akla getiren bir şey yoktur. Bu yüzden hadisi hakkında düşünülüp araştırma yapılmalıdır ki zâbt yönü bilinsin. Bu çeşidin başında bunun nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili açıklama geçmişti.

وان لم يستوفِ النظر المعرف لكون ذلك المحدث في نفسه ضابطاً مطلقاً، واحتجنا إلى حديث من حديثه، اعتبرنا ذلك الحديث، ونظرنا: هل له أصل من رواية غيره ؟ كما تقدم بيان طريق الاعتبار في النوع الخامس عشر.

ومشهور عن (عبد الرحمن بن مهدي) القدوة في هذا الشأن أنه حدث، فقال: حدثنا أبو خلدة، فقليل له: أكان ثقة ؟ فقال: كان صدوقاً، وكان مأموناً، وكان خيراً - وفي رواية: وكان خياراً - الثقة شعبة وسفيان.

ثم إن ذلك مخالف لما ورد عن (ابن أبي خيثمة)، قال: قلت (ليحيى بن معين) إنك تقول: فلان ليس به بأس، وفلان ضعيف ؟ قال: إذا قلت لك: ليس به بأس فهو ثقة، وإذا قلت لك: هو ضعيف فليس هو بثقة، لا تكتب حديثه.

Eğer bu muhaddisin bizzat kendisinin, gerçekte mutlak olarak zâbıt olduğunu ortaya çıkarabilecek bir araştırma yapamazsak ve hadislerinden birine ihtiyacımız olursa, bu hadisi alıp kendisine itibar yöntemini uyguluyoruz. On beşinci çeşitte itibar yolunu açıklarken beyân ettiğimiz gibi, başkalarının rivayetinde bu hadisin bir aslı var mı diye bakarız.

Bu durumla ilgili olarak Abdurrahman ibn-i Mehdi el Kudvetî' den şöyle bir olay meşhurdur: Kendisi bir hadis aktarıp “Bunu bize ebu Halde anlattı” demiştir. Kendisine, “o sika mıdır?” diye sorulunca “O seduk’tur (doğru sözlüdür), me’mun’dur (güvenilirdir) hayyir’dır (çok hayırlıdır) (Bir rivayete göre hıyârdır). Sika olan ise Şu’be ve Süfyandır.” diye cevap vermiştir. Sonra bu (ikinci maddedeki hüküm), İbn-i ebi Hayseme’den varid olan habere muhâlifdir. O şöyle demiştir: Yahya bin Muin’e, “Sen falân la yâs be (Falânda zarar yoktur), falân zayıftır diyorsun” dedim. O ise: “Sana “ليس به بأس” dediğimde bil ki söz konusu kişi sikadır. Yine sana “O zayıftır” dediğimde bil ki o sika değildir. Hadisi yazılmaz.” demiştir.

قلت: ليس في هذا حكاية ذلك عن غيره من أهل الحديث، فإن نسبة إلى نفسه خاصة، بخلاف ما ذكره (ابن أبي حاتم)، والله أعلم.

الثالثة: قال (ابن أبي حاتم): إذا قيل (شيخ) فهو بالمنزلة الثالثة، يكتب حديثه وينظر فيه، إلا أنه دون الثانية.

الرابعة: قال: إذا قيل (صالح الحديث) فإنه يكتب حديثه للاعتبار. قلت: وجاء عن (أبي جعفر أحمد بن سنان) قال: كان (عبد الرحمن بن مهدي) ربما جرى ذكر حديث الرجل فيه ضعف، وهو رجل صدوق، فيقول: رجل صالح الحديث، والله أعلم.

Ben derim ki: bu, Yahya ibn-i Muin'den başka bir hadis ehli kimseden duyulmuş bir şey değildir. O bunu özellikle kendi şahsına nisbet etmektedir.⁶⁹ Ama İbn-i ebi Hâtim'in zikrettikleri ise böyle değildir. (kendi şahsına ait ıstılahlar olmayıp geneldirler.) Allah en doğrusunu bilir.

Üçüncüsü: İbn-i ebi Hâtim şöyle der: Birisi hakkında “شيخ” denildiğinde bu üçüncü mertebedir. Hadisi yazılır ve bu hadis incelenir. Ama bu ikinci mertebeden daha aşağıdadır.

Dördüncüsü: Yine İbn-i ebi Hâtim der ki: Birisi hakkında “صالح الحديث” denildiğinde bu, “Onun hadisi itibar yapılsın diye yazılır” manasındadır.

Ben derim ki: Ebu Cafer Ahmed bin Sinân'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Abdurrahman ibn-i Mehdi'nin yanında bazen, sâdık bir adam olduğu halde kendisinde biraz zayıflık olan kişinin hadisi zikredilirdi. Kendisi “O, hadisi sâlih bir adamdır.(رجل صالح الحديث)” derdi. Allah en doğrusunu bilir.

⁶⁹ Yani bunlar ibn-i Muin'in şahsına ait ıstılahlardır. Genelleştirilemez.

Mesela Buhârî'nin de “ondan sükût etti” sözünün kendisine has ıstılah olması gibi. Kendisi bununla yanındaki en düşük dereceyi kasteder. Bu konu için İbn-i kesir'in “Muhtasar hadis ilimleri” kitabının aynı bölümüne bakınız.

وأما ألفاظهم في الجرح فهي أيضاً على مراتب:
 أولاها: قولهم (لين الحديث). قال (ابن أبي حاتم): إذا أجابوا في الرجل بلين الحديث، فهو ممن يكتب حديثه، وينظر فيه اعتباراً. قلت: وسأل (حمزة بن يوسف السهمي) (أبا الحسن الدارقطني) الإمام، فقال له: إذا قلت (فلان لين) ايش تريد به؟ قال: لا يكون ساقطاً متروك الحديث، ولكن مجروحاً بشيء لا يسقط عن العدالة.
 الثانية: قال (ابن أبي حاتم): إذا قالوا (ليس بقوي) فهو بمنزلة الأول في كتب حديثه، إلا أنه دونه. الثالثة: قال: إذا قالوا (ضعيف الحديث) فهو دون الثاني، لا يطرح حديثه، بل يعتبر به.

CERH LAFIZLARI

Cerh'te kullanılan lafızlar da bir kaç mertebededir:

Birincisi: “لین الحديث” sözü. İbn-i ebi Hâtim şöyle der: Bir adamın durumu hakkında sorulan soruya verilen cevap “لین الحديث” olursa bu, “Onun hadisi yazılır ve itibar yapılarak incelenir” manasındadır.

Ben derim ki: Hamza ibn-i Yusuf es-Sehmî, İmâm Ebu'l Hasan Dârakutnî'ye: Sen “Falan yumuşaktır (فلان لين)” dediğinde bununla neyi kastediyorsun? diye sordu. İmâm da “bununla onun hadisi terkedilen, sâkıt olan biri olmadığını, fakat adâletten düşürmeyen bir şey ile mecruh olduğunu kastediyorum.” dedi.

İkincisi: İbn-i ebi Hâtim der ki: Birisi hakkında “O kuvvetli değildir” dediklerinde bu, hadisnin yazılması konusunda birinci mertebe gibidir. Ancak konum bakımından ondan aşağıdadır” manasındadır.

Üçüncüsü: Yine (İbn-i ebi Hâtim) der ki: “Hadisi zayıftır” dediklerinde bu, ikinci mertebeden aşağıdadır. Hadisi atılmaz ve ona itibar uygulanır.

الرابعة: قال: إذا قالوا (مترك الحديث، أو ذاهب الحديث، أو كذاب) فهو ساقط الحديث، لا يكتب حديثه، وهي المنزلة الرابعة.

قال (الخطيب أبو بكر): أرفع العبارات في أحوال الرواة أن يقال (حجة، أو ثقة). وأدونها أن يقال (كذاب ساقط). أخبرنا (أبو بكر بن عبد المنعم الصاعدي الفراوي)، قراءة عليه بنيسابور قال: أخبرنا محمد بن إسماعيل الفارسي قال: أخبرنا أبو بكر أحمد بن الحسين البيهقي الحافظ: أخبرنا الحسين بن الفضل: أخبرنا عبد الله بن جعفر: حد ثنا يعقوب بن سفيان، قال: سمعت أحمد بن صالح قال: لا يترك حديث رجل حتى يجمع الجميع على ترك حديثه. قد يقال: فلان ضعيف، فأما أن يقال: فلان مترك، فلا، إلا أن يجمع الجميع على ترك حديثه.

Dördüncüsü: Ebu Hâtim der ki: “مترك الحديث” veya “ذاهب الحديث” veya “كذاب” denildiğinde, “bu kişi hadisi sâkit olan birisidir. Hadisi yazılmaz” manasındadır. Bu dördüncü mertebedir.

Hatîp ebu Bekir der ki: Râvilerin durumu hakkında en yüksek ibâre “Hüccettir” veya “Sikadır” denilmesidir. En düşüğü ise “Kezzâb”tır (yalancıdır), “sâkit”tır (hadisi düşmüştür)” denilmesidir.

Bize Ebu Bekir ibn-i Abdulmun'im es-Saidî el-Feravî - Nisâbü'rî'nin kendisine kırâatiyle - haber verdi, ona Muhammed ibn-i İsmâîl el-Farisî, ona Ebu Bekir Ahmed ibn-i Hüseyin el-Beyhakî el-hâfiz, ona Ebu Süfyân ibn-i Fadl, ona Abdullah ibn-i Cafer haber verdi. Ona da Yakûp ibn-i Süfyan anlattı ve dedi ki: Ahmed ibn-i Sâlih'i şöyle derken işittim: “(Hadis ashabının) hepsi terkedilmesi konusunda icma etmedikçe kişinin hadisi terkedilmez.

ومما لم يشرحه (ابن أبي حاتم) وغيره من الألفاظ المستعملة في هذا الباب قولهم (فلان قد روى الناس عنه، فلان وسط، فلان مقارب الحديث، فلان مضطرب الحديث، فلان لا يحتاج به، فلان مجهول، فلان لا شيء، فلان ليس بذاك) وربما قيل (ليس بذاك القوي، فلان فيه - أو: في حديثه - ضعف). وهو في الجرح أقل من قولهم (فلان ضعيف الحديث، فلان ما أعلم به بأساً). وهو في التعبير دون قولهم (لا بأس به). وما من لفظة منها ومن أشباهها إلا ولها نظير شرحناه، أو أصل أصلناه، نبه إن شاء الله تعالى به عليها. والله أعلم.

“Falan zayıftır” denilebilir ama hadisinin terki üzerine herkes icma etmedikçe “Falan metruktur” denilmez.”

Bu bölümde kullanılmakta olup İbn-i Ebi Hâtim ve diğerlerinin açıklamadığı lâfızlardan bazıları da şunlardır:

“فلان قد روى الناس عنه” (Falan, insanlar kendisinden rivayet etmiştir.)

فلان وسط، فلان مقارب الحديث، فلان مضطرب الحديث،

فلان لا يحتاج به، فلان مجهول، فلان لا شيء، فلان ليس بذاك

Bazen de “فلان فيه أو في حديثه ضعف”، “ليس بذاك القوي” denilir. Bu, cerh konusunda فلان ضعيف الحديث tabirinden daha azdır.

“لا بأس به” bu ibare de ta’dil konusunda “فلان ما أعلم به بأساً” tabirinden daha aşağıdadır.

Bu lafızlardan ve benzerlerinden, açıkladığımız bir eşi dengi bulunmayan veya kendisine dikkat çeken bir asılla asıllandırmadığımız hiçbir tane yoktur.

النوع الرابع والعشرون: معرفة كيفية سماع الحديث وتحمله وصفة ضبطه
اعلم: أن طرق نقل الحديث وتحمله على أنواع متعددة، ولنقدم على بيانها بيان
الأمور: أحدها: يصح التحمل قبل وجود الأهلية، فتقبل رواية من تحمل قبل
الإسلام وروى بعده. وكذلك رواية من سمع قبل البلوغ وروى بعده. ومنع من ذلك
قوم فأخطأوا لأن الناس قبلوا رواية أحداث الصحابة كالحسن بن علي، وابن عباس،
وابن الزبير، والنعمان بن بشير، وأشباههم، من غير فرق بين ما تحملوه قبل البلوغ
وما بعده. ولم يزالوا قديماً وحديثاً يحضرون الصبيان مجالس التحديث والسماع،
ويعتدون بروايتهم لذلك، والله أعلم.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT HADİS İŞİTME VE TAŞIMA DURUMU İLE HADİSİ ZABT SIFATI

Bil ki; hadis nakletme ve taşıma yolları çok çeşitlidir. Biz onu açıklamadan önce birkaç şey beyan edeceğiz:

1. Ehliyet (ehil olma) var olmadan önce hadis taşıma sahihtir. Dolayısıyla Müslüman olmadan önce yüklenip Müslüman olduktan sonra rivâyet edenin rivâyeti kabul olunur. Yine aynı şekilde bülûğdan önce hadis işitip bülûğdan sonra onu rivâyet edenin rivâyeti de kabul olunur. Bir grup âlim bunu kabul etmemişler ama bu konuda hata yapmışlardır. Çünkü insanlar Hasan ibn-i Ali, İbn-i Abbas, İbn-i Zübeyr, Numan ibn-i Beşir ve benzeri genç sahâbelerin hadislerini, bülûğdan önce veya sonra taşımış olmaları arasında fark gözetmeksizin kabul etmişler. Ayrıca eski zamanlardan günümüze kadar çocukları hadis anlatma ve işitme meclislerinde hazır bulundurmaktan geri durmamışlardır ve bu hadisleri rivâyet etmelerini de önemsemişlerdir. Allah en doğrusunu bilir.

الثاني: قال (أبو عبد الله الزبيري): يستحب كتب الحديث في العشرين، لأنها مجتمع العقل. قال: وأحب أن يشتغل دوغها بحفظ القرآن والفرائض. وورد عن (سفيان الثوري) قال: كان الرجل إذا أراد أن يطالب الحديث تعبد قبل ذلك عشرين سنة.

وقيل لموسى بن إسحاق: كيف لم تكتب عن أبي نعيم؟ فقال: كان أهل الكوفة لا يخرجون أولادهم في طلب الحديث صغاراً حتى يستكملوا عشرين سنة.

وقال (موسى بن هارون): أهل البصرة يكونون لعشر سنين. وأهل الكوفة لعشرين، وأهل الشام لثلاثين، والله أعلم. قلت: وينبغي بعد أن صار الملحوظ إبقاء سلسلة الإسناد أن يكرر بإسماع الصغير في أول زمان يصح فيه بسماعه. وأما الاشتغال بكتبه الحديث،

2. Ebu Abdullah ez Zübeyrî şöyle demiştir: “20 yaşında hadis yazmaya başlamak müstehâptır. Çünkü bu, aklın toplandığı yaştır.” Yine o şöyle demiştir: “Bunun dışında kur’an ezberleme ve ferâiz (fıkıh) ile uğraşılmasını severim.” Süfyan-ı Sevrî’nin şöyle dediği varid olmuştur: “Kişi hadis işiyle uğraşmak istediği zaman bunu yapmadan önce 20 yıl ibadet ederdi.” Musâ ibn-i İshâk’a “Nasıl oldu da Ebu Nuaym’dan (hadis) yazmadın” diye soruldu. O, “Kûfe ehli 20 yaşını tamamlamadan önce küçük yaşta çocuklarını hadis talebi için çıkarmıyorlardı.” diye cevap vermiştir. Musâ ibn-i Harûn ise “Basrâ halkı 10 yaşında, Kûfe halkı ise 20 yaşında hadis yazıyorlardı. Şam halkı ise 30 yaşında yazıyorlardı.” demiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Ben derim ki: Maksat isnad zincirinin bakî kalmasına dönüştükten sonra uygun olan, kendisinde çocuğun işitmesinin sahih olduğu en erken zamanda hadis işitmeye başlatılmasıdır.

تحصيله، وضبطه، وتقييده، فمن حين يتأهل لذلك ويستعد له. وذلك يختلف باختلاف الأشخاص،

وليس ينحصر في سن مخصوص، كما سبق ذكره آنفا عن قوم، والله أعلم.

الثالث: اختلفوا في أول زمان يصح فيه سماع الصغير.

فروينا عن موسى بن هارون الحمالي - أحد الحفاظ النقاد - أنه سئل: متى يسمع

الصبي الحديث؟ فقال: إذا فرق بين البقرة والدابة، وفي رواية بين البقرة والحمار.

وعن (أحمد بن حنبل) رضي الله عنه أنه سئل: متى يجوز سماع الصبي للحديث؟

فقال: إذا عقل وضبط. فذكر له عن رجل أنه قال: لا يجوز سماعه حتى يكون له

خمس عشرة سنة. فأنكر قوله وقال: بنس القول.

Hadis yazma, tahsîl etme, zâbt, kayıt altma alma gibi şeyler ise bu işe ehil olup buna hazır olduğu zaman yapılır. Bu ise kişiden kişiye değişir ve az önceki gruplardan aktarıldığı gibi bu özel bir yaşa münhasır kılınmaz.

3. Çocuğun işitmesinin sahih olduğu en erken zaman konusunda ihtilaf edilmiştir. Münekkîd hâfızlardan biri olan Musâ ibn-i Harûn el Hammâl'a : "Çocuk ne zaman hadis dinlemeye başlar?" diye sorulduğu, kendisinin ise "İnek ile Ayı'yı birbirinden ayırd edebildiği zaman" diye cevap verdiği rivâyet edilmiştir. Bir rivâyete göre ise "İnek ile Eşegi birbirinden ayırt edebildiği zaman" demiştir.

Ahmed bin Hanbel'e (r.a) de: "Çocuğun hadis işitmesi ne zaman caiz olur?" diye sorulmuş, kendisi "Aklettiği ve zâbtettiği zaman" diye cevap vermiştir. Bir kişinin: "Çocuk 15 yaşına gelmediği müddetçe hadis işitmesi caiz değildir" dediği kendisine söylenmiş, o bu sözü reddederek "ne kötü bir söz" demiştir.

وأخبرني الشيخ أبو محمد عبد الرحمن بن عبد الله الأسدي، عن أبي محمد عبد الله بن محمد الأشيري، عن القاضي الحافظ عياض بن موسى السبتي اليحصبي قال: قد حدد أهل الصنعة في ذلك أن أقله سن محمود بن الربيع. وذكر رواية البخاري في صحيحه بعد أن ترجم (متى يصح سماع الصغير) بإسناده عن محمود بن الربيع قال: عقلت من النبي صلى الله عليه وسلم حجة مجها في وجهي وأنا ابن خمس سنين، من دلو. وفي رواية أخرى: أنه كان ابن أربع سنين.

قلت: التحديد بخمس هو الذي استقر عليه عمل أهل الحديث المتأخرين، فيكتبون لابن خمس فصاعداً (سمع) ولمن لم يبلغ خمساً (حضر أو: أحضر). والذي ينبغي في ذلك: أن تعتبر في كل صغير حاله على الخصوص،

Şeyh Ebu Muhammed Abdurrahman ibn-i Abdullah el-Esedî bana, Ebu Muhammed Abdullah ibn-i Muhammed el-Uşeyrî'den haber verdi. Ona da Kâdî hâfız İyâd ibn-i Musâ Sebtî el-Yahsubî haber verip dedi ki: "Hadis erbâbı bu konuda en düşük yaş sınırının Mahmud ibn-i Rebi'in yaşı olduğunu söyler." Sonra da Buharî'nin, sahihinde "çocuğun işitmesi ne zaman sahih olur" adında bir bölüm açtıktan sonra Mahmud ibn-i Rebi' isnadı ile rivâyet ettiği şu hadisi zikretti: "Ben 5 yaşında iken Nebî'nin (s.a.v) kovadan yüzüme püskürttüğü suyu aklettim." Bir başka rivayette kendisinin 4 yaşında olduğu söylenir. Allah en doğrusunu bilir.

Ben derim ki: 5. yaş ile sınırlama müteahhîr hadis ulemasının karar kıldığı görüştür. 5 ve yukarı yaş için "işitti" diye yazılır. 5. yaşa ulaşmayanlar için "hazır oldu" veya "hazır edildi" diye yazılır. Fakat bu konuda en uygun olan, her küçüğün kendisine has durumuna itibar edilmesidir.

فإن وجدناه مرتفعاً عن حال من لا يعقل فهماً للخطاب ورداً للجواب ونحو ذلك صححنا سماعه، وإن كان دون خمس. وإن لم يكن كذلك لم نصحح سماعه، وإن كان ابن خمس، بل ابن خمسين.

وقد بلغنا عن (إبراهيم بن سعيد الجوهري) قال: رأيت صبياً ابن أربع سنين، قد حمل إلى المأمون، قد قرأ القرآن، ونظر في الرأي، غير أنه إذا جاع يبكي. وعن (القاضي أبي محمد عبد الله بن محمد الأصبهاني) قال: حفظت القرآن ولي خمس سنين. وحملت إلى أبي بكر بن المقرئ لأسمع منه ولي أربع سنين. فقال بعض الحاضرين: لا تُسمِعُوا له فيما قرئ، فإنه صغير. فقال لي ابن المقرئ: اقرأ سورة الكافرين، فقرأتها.

Eğer çocuğun; hitabı anlamayacak, cevap veremeyecek kadar akletmeyen kişilerin halinden daha yüksekte olduğunu görürsek onun işitmesini sahih kabul ederiz. İsterse 5 yaşın altında olsun, fark etmez. Ama eğer böyle değilse işitmesini sahih kabul etmeyiz. İsterse 5 yaşında, hatta 50 yaşında olsun fark etmez. İbrahîm ibn-i Saîd el Cevherî'nin şöyle dediği bize ulaşmıştır: “Ben, Me'mûna taşınarak götürülen 4 yaşında bir çocuk gördüm. Bu çocuk kur'an okuyup görüş bildiriyordu. Şu kadar var ki acıktığında ağlıyordu.”

Kâdî ebu Muhammed Abdullah ibn-i Muhammed'in şöyle dediği nakledilmiştir: “Ben 5 yaşında iken kur'anı ezberledim. 4 yaşında iken, kendisinden hadis işitmem için Ebu Bekir ibn-i Mukrî'ye götürülüyordum. Orada hazır olanlardan bazıları, “Ona hadis işittirmeyin. O daha küçüktür. Neyi okuyacak?” dediler. İbn-i Mukrî bana “Kafirûn⁷⁰ sûresini oku” dedi. Okudum.

⁷⁰ Matbu nüshada “kafirun sûresinden” diye geçer. Ama doğrusu “kifaye'den” olmalıydı.

فقال: اقرأ سورة التكويز، فقرأتها، فقال لي غيره: اقرأ سورة المرسلات، فقرأتها، ولم أغلط فيها. فقال ابن المقرئ: سمعوا له والعهدة عليّ.
وأما حديث محمود بن الربيع: فيدل على صحة ذلك من ابن خمس مثل محمود، ولا يدل على انتفاء الصحة فيمن لم يكن ابن خمس ولا على الصحة فيمن كان ابن خمس ولم يميز تميز محمود رضي الله عنه، والله أعلم.

“Tekvîr sûresini oku” dedi. Onu da okudum. Başkası bana “Mürselât sûresini oku” dedi. Onu da hiçbir yanlış yapmadan okudum. İbn-i Mukrî “Ona hadis işittirin. Sorumluluğu bana aittir.”dedi.

Mahmud ibn-i Rebi’in hadisine gelince; bu hadis, mahmud gibilerin 5 yaşında hadis işitmesinin sahih olduğuna delâlet eder. Ama 5 yaşında olmayanların işitmesinin sahih olmadığına delâlet etmez. Yine 5 yaşında olup ta Mahmud gibi mümeyyiz olmayanların işitmesinin sahih olduğuna da delâlet etmez. Allah kendisinden razı olsun. Allah en doğrusunu bilir.

بيان أقسام طرق نقل الحديث وتعمله ومجامعها ثمانية أقسام:

القسم الأول: السماع من لفظ الشيخ:

وهو ينقسم إلى إملاء، وتحديث من غير إملاء، وسواء كان من حفظه أو من كتابه. وهذا القسم أرفع الأقسام عند الجماهير. وفيما نرويه عن (القاضي عياض بن موسى السبكي) - أحد المتأخرين المطلقين - قوله: لا خلاف أنه يجوز في هذا أن يقول السامع منه (حدثنا، وأخبرنا، وأنبأنا، وسمعت فلاناً يقول، وقال لنا فلان، وذكر لنا فلان). قلت: في هذا نظر، وينبغي فيما شاع استعماله من هذه الألفاظ مخصوصاً بما شاع من غير لفظ الشيخ - على ما نبينه إن شاء الله تعالى - أن لا يطلق فيما سمع من لفظ الشيخ، لما فيه من الإيهام والإلباس والله أعلم.

HADİS NAKİL VE TAŞIMA YOLLARININ KISIMLARININ AÇIKLAMASI

Bunların toplamı sekiz kısımdır:

Birinci kısım: Bizzat şeyhin lafzından işitme. Bu da yazılan ve yazılmayan olmak üzere ikiye ayrılır. Burada şeyhin ezberinden veya kitabından nakletmesi arasında fark yoktur.

Bu kısım, cumhura göre mertebesi en yüksek olandır. Müteahhîr ulemâdan biri olan kâdı İyâd ibn-i Musâ es-Sebti'den bize gelen bir rivâyete göre o şöyle demiştir: Bu kısım hadiste, işiten kişinin: *حدثنا، أخبرنا، أنبأنا، سمعت فلاناً يقول، قال لنا فلان، ذكر لنا فلان* lafızlarını kullanmasının caiz oluşunda ihtilâf yoktur.

Ben derim ki: Bunda tartışma vardır. Bu lâfızlardan, özellikle şeyh'in lâfzından duyulmayanlar için kullanılması yaygın olanların - ki inşaallah bunları ilerde beyan edeceğiz - şeyhin lafzından işitilenler için kullanılmaması daha uygundur. Çünkü bunlar her ikisi için de kullanıldığında vehim ve karışıklık meydana gelir. Allah en iyi bilendir.

وذكر (الحافظ أبو بكر الخطيب): أن أرفع العبارات في ذلك (سمعت) ثم (حدثنا وحدثني) فإنه لا يكاد أحد يقول (سمعت) في أحاديث الإجازة والمكاتبة، ولا في تدليس ما لم يسمعه. وكان بعض أهل العلم يقول فيما أجزى له (حدثنا). وروي عن الحسن أنه كان يقول (حدثنا أبو هريرة) ويتأول أنه حدث أهل المدينة، وكان الحسن إذ ذاك بها، إلا أنه لم يسمع منه شيئاً.

قلت: ومنهم من أثبت له سماعاً من أبي هريرة، والله اعلم.

ثم يتلو ذلك قول (أخبرنا) وهو كثير في الاستعمال، حتى أن جماعة من أهل العلم كانوا لا يكادون يخبرون عما سمعوه من لفظ من حدثهم إلا بقولهم (أخبرنا).

Hâfız Ebu Bekir el-Hatîp şöyle demiştir: Bu ibârelerin mertebe bakımından en yükseği سمعت ‘dur. Ondan sonra حدثنا ve حدثني gelir. Çünkü neredeyse hiç kimse icâze ve mukâtebe yoluyla aldığı hadislerde “işittim” diyemez. Yine tedlîs yaptığı hadiste, işitmediği şey için “işittim” diyemez.

Ama bazı ilîm ehli kimseler, rivâyet etmelerine icazet verilen bazı hadislerde حدثنا derdi.

Hasândan rivâyet edildiğine göre kendisi حدثنا أبو هريرة derdi. Bu, “Ebu Hüreyre Medine ehli’ne anlatmıştır. O zamanlar Hasân da Medinedeydi. Ancak onun bizzat kendisinden hiçbir şey işitmemiştir.” diye tevîl edilmiştir.

Ben derim ki: onlardan bazıları da Hasân’ın Ebu Hüreyre’den işitmiş olduğunu söyler. Allah en doğrusunu bilir. Daha sonra bunun peşinden أخبرنا gelir. Bu çok kullanılan bir ibâredir. Hatta ilîm ehli bir grup, kendilerine anlatanın lâfzından işittiklerini neredeyse أخبرنا ibaresi dışında bir şeyle aktarmıyorlardı.

منهم حماد بن سلمة، وعبد الله بن المبارك، وهشيم بن بشير، وعبيد الله بن موسى،
وعبد الرزاق بن همام، ويزيد بن هارون، وعمرو بن عون، ويحيى بن يحيى التميمي،
واسحاق بن راهويه، وأبو مسعود أحمد بن الفرات، ومحمد بن أيوب الرازيان،
وغيرهم. وذكر (الخطيب) عن محمد بن رافع قال: كان عبد الرزاق يقول (أخبرنا)
حتى قدم أحمد بن حنبل، واسحاق بن راهويه، فقالا له: (قل) حدثنا فكل ما سمعت
مع هؤلاء قال: حدثنا، وما كان قبل ذلك قال: أخبرنا.

وعن (محمد بن أبي الفوارس الحافظ) قال: هشيم، ويزيد بن هارون، وعبد الرزاق، لا
يقولون إلا (أخبرنا) فإذا رأيت (حدثنا) فهو من خطأ الكاتب، والله أعلم.

Onlardan bazıları şunlardır: Hammâd bin Seleme, Abdullah bin Mübârek, Hüseyim bin Beşir, Abdullah bin musâ, Abdurrezzâk bin Hemmâm, Yezid ibn-i Harûn, Amr ibn-i Avn, Yahya ibn-i Yahya e-Temîmî, İshâk ibn-i Râheveyh, Ebu Mesut ibn-i Furat, Muhammed ibn-i Eyyub, iki Razî ve diğerleri.

Hatîp, Muhammed ibn-i Rafî'in şöyle dediğini nakleder: Abdurrezzak أنا أخبرنا (Bu 'nın kısaltılmışıdır) derdi. Bu durum Ahmed bin Hanbel ve İshâk ibn-i Râheveyh gelene kadar böyle sürdü. Bu ikisi gelince ona “حدثنا” dediler. Abdurrezzâk bunların gelişiyle beraber işittiği bütün hadisler için حدثنا dedi. Bunlardan öncekiler için ise أنا (yani أخبرنا) demişti.

Hâfız Muhammed ibn-i ebi'l Fevâris şöyle demiştir: “Hüseyim, Yezîd ibn-i Harûn ve Abdurrezzâk 'dan başka bir ibâre kullanmıyorlardı. Sen eğer حدثنا ibaresini görürsen bil ki bu kâtib'in hatasıdır.” Allah en doğrusunu bilir.

قلت: وكان هذا كله قبل أن يشيع تخصيص (أخبرنا) بما قرئ على الشيخ، ثم يتلو قول (أخبرنا) قول (أنبأنا) و(نبأنا) وهو قليل في الاستعمال.

قلت: (حدثنا، وأخبرنا) أرفع من (سمعت) من جهة أخرى، وهي أنه ليس في (سمعت) دلالة على أن الشيخ رواه الحديث وخاطبه به، وفي (حدثنا وأخبرنا) دلالة على أنه خاطبه به ورواه له، أو هو ممن فعل به ذلك.

سأل (الخطيب أبو بكر الحافظ) شيخه (أبا بكر البرقاني الفقيه الحافظ) - رحمهما الله تعالى - عن السر في كونه يقول فيما رواه عن أبي القاسم عبد الله بن إبراهيم الجرجاني الآبندوني (سمعت) ولا يقول (حدثنا) ولا (أخبرنا)

Ben derim ki: Bunların hepsi أخبرنا ibaresinin şeyh'e okunanlar için tahsisi yaygınlaşmadan önce idi.

أخبرنا'nın peşinden أنبأنا ve نبأنا gelir. Bunların kullanılışı ise azdır.

Ben derim ki: حدثنا ve أخبرنا bir başka cihetten سمعت 'dan daha yüksektir ki o cihet'te şudur: سمعت 'da, şeyhin hadisi kendisine rivâyet ettiğine ve kendisine hitâp ettiğine delâlet yoktur. Ama أخبرنا ve حدثنا 'da kendisine hitap ettiğine ve kendisine rivâyet ettiğine veya kendisinin ona (okumak suretiyle) bunu yapanlardan biri olduğuna delâlet vardır.

Hâfız Hatîp ebu Bekir, şeyh'i olan hâfız fakîh Ebu Bekir Berkânî'ye (Allah ikisine de rahmet etsin), kendilerine Ebu'l Kâsım Abdullah ibn-i İbrâhîm el Cürçânî el-Âbendûnî'den yaptığı rivayetlerde سمعت deyip حدثنا veya أخبرنا demesinin sırrını sordu. Berkânî de, Ebu'l Kâsımın güvenilirliği ve hadis konusundaki ehliyetiyle beraber rivâyette işi çok sıkı tutan biri olduğunu belirtmiş.

فذكر له: أن أبا القاسم كان مع ثقته وصلاحه عسراً في الرواية، فكان البرقاني يجلس بحيث لا يراه أبو القاسم ولا يعلم بحضوره، فيسمع منه ما يحدث به الشخص الداخل إليه. فلذلك يقول (سمعت) ولا يقول (حدثنا ولا أخبرنا) لأن قصده كان الرواية للداخل إليه وحده. وأما قوله (قال لنا فلان، أو ذكر لنا فلان) فهو من قبيل قوله (حدثنا فلان) غير أنه لا يتق بما سمعه منه في المذاكرة، وهو به أشبه من (حدثنا). وقد حكينا في فصل التعليق - عيب النوع الحادي عشر - عن كثير من المحدثين استعمال ذلك معبرين به عما جرى بينهم في المذاكرات والمناظرات. وأوضع العبارات في ذلك أن يقول: (قال فلان، أو: ذكر فلان) من غير ذكر قوله (لي ولنا) ونحو ذلك.

Bu sebeple, Ebu'l Kâsımın görmeyeceği ve orada hazır olduğunu bilmeyeceği bir yerde oturup, yanına giren şahsa anlattığı hadisi ondan işitirmiş. Bu yüzden de **حدثنا** veya **أخبرنا** demeyip **سمعت** dermiş. Çünkü bununla (kendisine değil) yanına giren şahsa rivâyet ettiğini anlatmak istemiş.

حدثنا فلان ibârelerine gelince; Bunlar **قال لنا فلان** ve **ذكر لنا فلان** ibâresi kabilindendir. Ama müzâkerelerde işitilenler için kullanmaya daha uygundur ve **حدثنا** 'dan daha çok bu izlenimi veriyor. Biz On birinci çeşidin peşinden anlattığımız ta'lik bölümünde, birçok muhaddisin bunu müzâkerelerde ve münâzaralarda aralarında geçenler için kullandıklarını söylediklerini anlatmıştık.

Bu konuda ibarelerin en açık olanı, **لي**, **لنا** ve benzerlerini kullanmadan **قال فلان** veya **ذكر فلان** denilmesidir.

وقد قدمنا في فصل الإسناد المعنعن أن ذلك وما أشبهه من الألفاظ محمول عندهم على السماع، إذا عرف لقاءه له وسماعه منه على الجملة، لا سيما إذا عرف من حاله أنه لا يقول (قال فلان) إلا فيما سمعه منه.

وقد كان (حجاج بن محمد الأعور) يروي عن ابن جريج كتبه، ويقول فيها (قال ابن جريج) فحملها الناس عنه، واحتجوا برواياته، وكان قد عرف من حاله أنه لا يروي إلا ما سمعه.

وقد خصص (الخطيب أبو بكر الحافظ) القول بحمل ذلك على السماع بمن عرف من عادته مثل ذلك، والمحفوظ المعروف ما قدمنا ذكره. والله أعلم.

Biz muan'an isnad bölümünde hadis ehlinin bu ve benzeri lâfızları, kendisinden rivâyet edilen kişi ile karşılaşmış olma ve bir nebze de olsa işitmiş olma biliniyorsa işitmeye hamlettiğini söylemiştik. Özellikle de râvinin halinden, bizzat işittiklerinin dışındakiler için قال فلان demeyen biri olduğu anlaşıldığında.

Haccâc ibn-i Muhammed el-A'ver, İbn-i Cüreyc'in kitaplarını rivâyet eder ve rivâyetinde قال ابن جريج derdi. İnsanlar kendisinin ibn-i Cüreyc'ten işitmiş olduğuna hamlettiler ve rivâyetlerini delil olarak kabul ettiler. Haccâc; halinden, işittiklerinden başkasını rivâyet etmeyen birisi olarak tanınıyordu.

Hâfız Hatîp ebu Bekir, bunun işitmeye hamledilmesine dair görüşü, böyle bir şeyin âdetinden olduğu bilinen kimselere tahsis etmiştir. Ama yaygın bir şekilde kabul gören, az önce zikrettiğimiz görüştür. Allah en doğrusunu bilir.

القسم الثاني من أقسام الأخذ والتحمل: القراءة على الشيخ

وأكثر الحديثين يسمونها (عرضاً) من حيث إن القارئ يعرض على الشيخ ما يقرؤه كما يعرض القرآن على المقرئ. سواء كنت أنت القارئ، أو قرأ غيرك وأنت تسمع، أو قرأت من كتاب، أو من حفظك، أو كان الشيخ يحفظ ما يقرأ عليه، أو لا يحفظه لكن يمسك أصله هو أو ثقة غيره. ولا خلاف أنها رواية صحيحة، إلا ما حكي عن بعض من لا يعتد بخلافه، والله أعلم.

واختلفوا في أنها: مثل السماع من لفظ الشيخ في المرتبة أو دونه أو فوقه ؟ فنقل عن (أبي حنيفة) و(ابن أبي ذئب) وغيرهما: ترجيح القراءة على الشيخ على السماع من لفظه. وروي ذلك عن مالك أيضاً. وروي عن مالك وغيره: أنهما سواء.

İkinci kısım: Hadis alma ve taşumanın ikinci kısmı şeyhe okumadır. Kur'ân-ı kerim, okutan kimseye arz edildiği gibi burada da okuyucu okuduğu hadisleri şeyhine arz ettiği için muhaddislerin çoğu bunu "Arz" diye isimlendirmiştir. Bu kısımda okuyucu ister sen ol, ister başkası okusun sen dinle, ister kitaptan, istersen de ezberinden oku, ister şeyh kendisine okunanı ezberlemesin ama kendisi veya bir başka güvenilir kimse aslını senden alsın, fark etmez. Bunun sahih bir rivâyet şekli olduğunda ihtilâf yoktur. Sadece ihtilâfı pek önemsenmeyen birisinin ihtilâf ettiği hikâye edilmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Bunun mertebe açısından şeyhin lafzından işitmek gibi mi yoksa ondan aşağı mı, veya ondan üstün mü olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. Ebu Hanife, Ebu zueb ve diğer bazı kimselerin şeyhe okumayı şeyhin lâfzından dinlemeye tercih ettikleri nakledilmiştir. Bu aynı zamanda Mâlik'ten de rivâyet edilmiştir. Yine Mâlik ve başkalarından Bu her ikisinin eşit olduğuna dair rivâyet vardır.

وقد قيل: إن التسوية بينهما مذهب معظم علماء الحجاز والكوفة، و مذهب مالك وأصحابه وأشياخه من علماء المدينة، ومذهب البخاري وغيرهم. والصحيح: ترجيح السماع من لفظ الشيخ، والحكم بأن القراءة عليه مرتبة ثانية. وقد قيل: إن هذا مذهب جمهور أهل المشرق، والله أعلم.

وأما العبارة عنها عند الرواية بما فهي على مراتب: أجودها وأسلمها أن يقول (قرأت على فلان. أو قرئ على فلان، وأنا أسمع فأقر به) فهذا شائع من غير إشكال. ويتلو ذلك ما يجوز من العبارات في السماع من لفظ الشيخ مطلقة، إذا أتى بما هنا مقيدة، بأن يقول (حدثنا فلان قراءة عليه، أو: أخبرنا قراءة عليه) ونحو ذلك. وكذلك (أنشدنا قراءة عليه) في الشعر.

Ayrıca şöyle de denilmiştir: “Bu her ikisinin eşit olduğu görüşü Hicâz ve Kûfe âlimlerinin büyük çoğunluğunun, Mâlik ve ashâbının ve Medîne ulemâsı olan şeyhlerinin görüşüdür. Buharî’nin ve başkalarının da görüşüdür.

Ama sahih olan, şeyh’in lâfzından işitmenin tercih edilmesi, ona okumanın ise ikinci mertebe olduğuna dair hükümdür. “Bu, Doğu (mağrib) ehli’nin cumhurunun görüşüdür” de denilmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Bu kısım üzere rivâyet ederken nasıl tabir edilmesi gerektiğine gelince; Bu birkaç mertebedir. En iyisi ve en selâmetli olanı “falâna okudum” veya “filâna okunuyordu ve ben de dinliyordum. (kendisine okunan kişi) onu ikrar etti.” denilmesidir. Bu hiçbir problem olmaksızın caizdir.

Bunun peşinden ise şeyhin lâfzından işitmede mutlak (kayıtsız) olarak, bunda ise mukayyet olarak kullanılması caiz olan ibâreler gelir. Yani أخبرنا فلان قراءة عليه veya حدثنا فلان قراءة عليه ve benzeri ibâreler.

Aynı şekilde şiirde، أنشدنا قراءة عليه de böyledir.

وأما إطلاق (حدثنا، وأخبرنا) في القراءة على الشيخ، فقد اختلفوا فيه على مذاهب: فمن أهل الحديث من منع منهما جميعاً، وقيل: إنه قول ابن المبارك، ويحيى بن يحيى التميمي، وأحمد بن حنبل، والنسائي وغيرهم. ومنهم من ذهب إلى تجويز ذلك، وأنه كالسماع من لفظ الشيخ في جواز إطلاق (حدثنا، وأخبرنا، وأنبأنا).

وقد قيل: إن هذا مذهب معظم الحجازيين، والكوفيين، وقول الزهري، ومالك، وسفيان بن عيينة، ويحيى بن سعيد القطان، في آخرين من الأئمة المتقدمين، وهو مذهب البخاري صاحب الصحيح في جماعة من المحدثين. ومن هؤلاء من أجاز فيها أيضاً أن يقول (سمعت فلاناً).

حدثنا ve أخبرنا lafızlarını hiçbir şeyle kayıtlamaksızın şeyhe okumada kullanma konusunda ise birkaç vecih üzere ihtilâf edilmiştir. Hadis ehli âlimlerden bazıları bu her iki lâfzın da burada kullanılmasının caiz olmadığını söylemişlerdir. Bunun ibn-i Mübârek, Yahyâ ibn-i yahyâ et-Temîmî, Ahmed ibn-i Hanbel, Nesâî ve başka bazı kimselerin görüşü olduğu söylenmiştir. Âlimlerden bazıları ise bunun caiz olduğu görüşünü benimsemişlerdir ve “أنبأنا، أخبرنا، حدثنا” lafızlarını mutlak olarak kullanmanın caiz oluşu konusunda şeyhin lâfzından işitmek gibidir.” demişlerdir. “Bu Hicâzlıların ve kûfelilerin büyük çoğunluğunun görüşüdür. Zührî, Mâlik, Süfyan bin Üyeyne, Yahyâ bin Saîd el Kettan gibi mütekaddîm (önceki) imâmların içinde bulunduğu bir topluluğun da görüşüdür. Ayrıca bu “Sahih” sahibi Buharî’nin de içlerinde bulunduğu muhaddislerden bir grubun görüşüdür.” denilmiştir. Bunlardan bazıları aynı şekilde bunda سمعة فلانا demeyi de caiz görürler.

والمذهب الثالث: الفرق بينهما في ذلك، والمنع من إطلاق (حدثنا)، وتجويز إطلاق (أخبرنا). وهو مذهب الشافعي وأصحابه، وهو منقول عن مسلم صاحب الصحيح، وجمهور أهل المشرق.

وذكر صاحب كتاب (الإنصاف) (محمد بن الحسن التميمي الجوهري المصري): أن هذا مذهب الأكثر من أصحاب الحديث الذين لا يحصيهم أحد، وأنهم جعلوا (أخبرنا) علماً يقوم مقام قول قائله: أنا قرأته عليه، لا أنه لفظ به لي. قال: ومن كان يقول به من أهل زماننا (أبو عبد الرحمن النسائي)، في جماعة مثله من محدثينا.

قلت: وقد قيل: إن أول من أحدث الفرق بين هذين اللفظين (ابن وهب بمصر).

Üçüncü görüş ise, bu konuda lâfızlar arasında fark olduğunu öngörür. Buna göre mutlak olarak حدثنا demek caiz değildir ama أخبرنا demek caizdir. Bu Şaffî ve ashâbının görüşüdür. Aynı zamanda bu “Sahih” sahibi Müslim’den ve Doğu ehlinin cumhurundan da nakledilmiştir. “Kitabu’l İnsaf” sahibi Muhammed ibn-i Hasân et-Temîmî el-Cevherî el-Mısırî şöyle demiştir: Bu, hadis ashâbından kimsenin sayamayacağı çoğunluğun görüşüdür. Onlar أخبرنا lafzını “Ben ona okudum” sözünün yerine geçen bir özel isim kılmışlardı. “O bana bunu söyledi” sözünün değil.

Yine o şöyle demiştir: “Zamanımızda bunu bu şekilde kullananlardan biri de, kendisi gibi muhaddislerimizden bir cemâat içinde Ebu Abdurrahman en-Nesâî’dir.”

Ben derim ki: “Bu iki lâfız arasındaki farkı ilk ortaya atan, Mısırdaki İbn-i Vehb’tir” de denilmiştir.

وهذا يدفعه أن ذلك مروى عن (ابن جريج) و(الأوزاعي)، حكاه عنهما (الخطيب أبو بكر)، إلا أن يعني أنه أول من فعل ذلك بمصر، والله أعلم.

قلت: الفرق بينهما صار هو الشائع الغالب على أهل الحديث، والاحتجاج لذلك من حيث اللغة عناء وتكلف. وخير ما يقال فيه: إنه اصطلاح منهم أرادوا به التمييز بين النوعين، ثم خصص النوع الأول بقول (حدثنا) لقوة إشعاره بالنطق والمشافهة، والله أعلم.

ومن أحسن ما يحكى عن يذهب هذا المذهب ما حكاه (الحافظ أبو بكر البرقاني)، عن (أبي حاتم محمد بن يعقوب الهروي)، أحد رؤساء أهل الحديث بخراسان: أنه قرأ على بعض الشيخ عن القريبي (صحيح البخاري)،

Fakat bunun İbn-i Cüreyc ve Evzaî'den de rivâyet edilmiş olması - ki bunu onlardan Hatîp Ebu Bekir naklede - bu iddiayı çürütür. Ama bununla İbn-i Vehb'in bunu Mısırda ilk ortaya atan olduğu kastediliyorsa o zaman durum değişir. Allah en doğrusunu bilir.

Ben derim ki: Bu iki lâfız arasında fark gözetme, hadis ehli arasında yaygın/genel bir hale dönüşmüştür. Bunun sebebi olarak bunlar arasında sözlük bakımından fark olmasını delil getirme, zorlama bir yorumdan başka bir şey değildir. Bu konuda söylenebilecek en hayırlı söz şudur: Bu, iki çeşidin arasını ayırabilmek için onların kullandıkları bir ıstılâh (terim)'dir. Sonradan, karşılıklı konuşmayı kuvvetli bir şekilde akla getirdiği için **حَدَّثَنَا** lâfzı birinci çeşide tahsis edilmiştir. Allah en doğrusunu bilir. Bu görüşü benimseyenlerden nakledilebilecek en güzel hadiselerden biri, Hâfız Ebu Bekr el-Berkânî'nin, Horasan hadis ehli reislerinden biri olan Ebu Hâtim Muhammed bin Yakûp el-Herevî'den naklettiği şu hadisedir: Ebu Hâtim, bir şeyhe Sahih-i Buharî'yi Firebrî'den okumaktadır

وكان يقول له في كل حديث (حدثكم القبري) فلما فرغ من الكتاب سمع الشيخ يذكر: أنه إنما سمع الكتاب من القبري قراءة عليه، فأعاد (أبو حاتم) قراءة الكتاب كله، وقال له في جميعه (أخبركم القبري). والله أعلم.

تفريعات:

الأول: إذا كان أصل الشيخ عند القراءة عليه بيد غيره، وهو موثوق به، مراعاة لما يقرأ، أهل لذلك: فإن كان الشيخ يحفظ ما يقرأ عليه فهو كما لو كان أصله بيد نفسه، بل أولى، لتعاقد ذهني شخصين عليه. وإن كان الشيخ لا يحفظ ما يقرأ عليه، فهذا مما اختلفوا فيه: فرأى بعض أئمة الأصول أن هذا سماع غير صحيح. والمختار: أن ذلك صحيح، وبه عمل معظم الشيوخ وأهل الحديث. وإذا كان الأصل بيد القارئ، وهو موثوق به ديناً ومعرفة، فكذلك الحكم فيه، وأولى بالتصحيح.

ve her bir hadis okuduğunda حدثكم القبري (Firebrî size anlattı) demektedir. Kitabı bitirdiğinde şeyh'in, kendisine okunmak suretiyle bu kitabı Firebrî'den işittiğini zikrettiğini duyar. Bunun üzerine Ebu Hâtim kitabın tamamını tekrar şeyhe okur ve tamamında أخبركم القبري der. Allah en doğrusunu bilir.

AYRINTILAR

1 - Kendisine okunma esnasında şeyhin asıl nüshası başkasının elinde ise ve bu başkası, kendisine güvenilen, okunana riâyet eden, bu işe ehîl biri ise; eğer şeyh kendisine okunanı ezberlemiş ise, bu durumda asıl nüshası kendi elindeymiş gibidir. Eğer şeyh kendisine okunanı ezberlememiş ise, bu konuda ihtilâf edilmiştir. Bazı usûl imâmlarına göre bu sahih olmayan bir işittir. Hadis ehli ve şeyhlerin büyük bir kesimi bununla amel etmiştir. Eğer asıl nüsha okuyanın elinde ise ve okuyan kişi de din ve bilgi açısından güvenilir biri ise hüküm yine böyledir ve sahih olmaya daha evladır.

وأما إذا كان أصله بيد من لا يوثق بامساكه له، ولا يؤمن إهماله لما يقرأ، فسواء كان بيد القارئ أو بيد غيره، في أنه سماع غير معتد به: إذا كان الشيخ غير حافظ للمقروء عليه، والله أعلم.

الثاني: إذا قرأ القارئ على الشيخ قائلاً (أخبرك فلان، أو: قلت أخبرنا فلان) أو نحو ذلك، والشيخ ساكت، مصغ إليه، فاهم لذلك، غير منكر له، فهذا كاف في ذلك. واشترط بعض الظاهرية وغيرهم إقرار الشيخ نطقاً، وبه قطع الشيخ (أبو إسحاق الشيرازي)، و(أبو الفتح سليم الرازي)، و(أبو نصر بن الصباغ) من الفقهاء الشافعيين. قال أبو نصر: ليس له أن يقول (حدثني) أو (أخبرني) وله أن يعمل بما قرئ عليه، وإذا أراد روايته عنه قال (قرأت عليه، أو: قرئ عليه وهو يسمع).

Ama eğer asıl nüsha, bunu bulundurma konusunda kendisine güvenilmeyen, okuduğunu ihmal etme konusunda kendisinden emin olunmayan birisinin elinde ise; şeyh kendisine okunamı ezberlememiş ise bu hiçbir değer ifade etmeyen bir işittir. İster okuyanın elinde olsun ister başkasının, fark etmez. Allah en doğrusunu bilir.

2 - Okuyan kişi şeyhe قُلْتُ أَخْبَرْنَا فلان veya أَخْبَرَكَ فلان ya da bunlara benzer bir sözle okuduğunda şeyh susup dinliyorsa, bunu anladığı halde inkâr etmiyorsa bu konuda yeterlidir.

Bazı zâhirîler ve başka kimseler, şeyhin söz ile ikrar etmesini şart koşmuşlardır. Şafiî fukahâ'sından Ebu İshâk Şirâzî, Ebul Feth Süleym er-Razî ve Ebu Nasr ibn-i Sebbâğ bununla kesin hüküm vermişlerdir. Ebu Nasr şöyle demiştir: “(okuyan kişi) حَدَّثَنِي veya أَخْبَرَنِي diyemez. Fakat (şeyhe) okunanla amel etmesi gerekir. Ondan rivâyet etmek istediğinde ise قَرَأْتُ عَلَيْهِ veya قُرِئَ عَلَيْهِ وهو يسمع der.”

وفي حكاية بعض المصنفين للخلاف في ذلك: أن بعض الظاهرية شرط إقرار الشيخ عند تمام السماع: بأن يقول القارئ للشيخ (وهو كما قرأته عليك ؟)، فيقول: نعم. والصحيح أن ذلك غير لازم، وأن سكوت الشيخ على الوجه المذكور نازل منزلة تصريحه بتصديق القارئ، اكتفاء بالقرائن الظاهرة. وهذا مذهب الجماهير من المحدثين والفقهاء وغيرهم، والله أعلم. الثالث: فيما نرويه عن (الحاكم أبي عبد الله الحافظ) رحمه الله قال: الذي اختاره في الرواية، وعهدت عليه أكثر مشايخه، وأئمة عصره: أن يقول في الذي يأخذه من المحدث لفظاً وليس معه أحد (حدثني فلان) وما يأخذه من المحدث لفظاً ومعه غيره (حدثنا فلان) وما قرأ على المحدث بنفسه (أخبرني فلان) وما قرئ على المحدث وهو حاضر (أخبرنا فلان).

Bu konudaki ihtilâfla ilgili bazı musanniflerden gelen habere göre ise, bazı zâhirîler şeyh'in işitme bittikten sonra ikrar etmesini şart koşmuşlardır. Onlara göre okuyucu şeyhe "O sana okuduğum gibi midir?" diye sorar. Şeyh te "evet" der. Fakat sahih olan görüşe göre bu gerekli değildir ve anlatıldığı şekilde şeyhin susması, okuyucuyu açık bir şekilde tasdik etmesi yerine geçer. Bu konuda zâhiri karinelerle yetinilir. Bu, muhaddisler, fukaha ve onların dışındakilerin cumhurunun görüşüdür. Allah en doğrusunu bilir.

3 - Hâkim ebu Abdullah el Hâfız'dan (Allah ona rahmet etsin) bize gelen bir rivâyete göre kendisi şöyle demiştir: "Benim rivayette tercih ettiğim ve şeyhlerimin çoğunu, asrımın imamarının da çoğunun üzerinde bulunduğu yol şudur; kişi muhaddisten lafzen aldığı ve beraberinde kimsenin bulunmadığı rivâyet için "heddeseni fulanun" demelidir.

Bizzat kendisinin muhaddise okuduğu rivayetler için " ehbereni fulanun demelidir. Başkası tarafından muhaddise okunup, kendisinin kendisi içinde hazır bulunduğu rivayet için "ehberena fulanun" demelidir.

وقد روينا نحو ما ذكره عن (عبد الله بن وهب)، صاحب (مالك) رضي الله عنهما. وهو حسن رائق. فإن شك في شيء عنده أنه من قبيل (حدثنا، أو: أخبرنا) أو من قبيل (حدثني، أو: أخبرني) لتردده في أنه كان عند التحمل والسماع وحده أو مع غيره، فيحتمل أن نقول: ليقل (حدثني أو: أخبرني) لأن عدم غيره هو الأصل. ولكن ذكر (علي بن عبد الله المديني الإمام) عن شيخه (يحيى بن سعيد القطان الإمام)، فيما إذا شك أن الشيخ قال: (حدثني فلان) أو قال (حدثنا فلان) أنه يقول (حدثنا). وهذا يقتضي فيما إذا شك في سماع نفسه في مثل ذلك أن يقول (حدثنا). وهو عندي يتوجه بأن (حدثني) أكمل مرتبة و(حدثنا) أنقص مرتبة، فليقتصر إذا شك على الناقص،

Hâkimin zikrettiklerinin bir benzeri de Mâlik'in (r.a) arkadaşı Abdullah bin Vehb'ten bize rivâyet edilmiştir ve bu güzel, berrak bir sözdür.

Eğer işitme ve taşıma esnasında yalnız veya başkalarıyla beraber olduğu konusunda tereddüt ettiğinden dolayı, kendisinde bulunan bir hadisin **حدثنا** veya **أخبرنا** kabilinden mi yoksa **حدثني** veya **أخبرني** kabilinden mi olduğu konusunda şüpheye düşerse **حدثني** veya **أخبرني** demesi daha uygundur. Çünkü aslolan beraberinde kimsenin olmayışıdır. Fakat imâm Ali ibn-i Abdullah el-Medîni'nin, şeyh'i imâm Yahyâ bin Saîd el-Kettân'dan zikrettiğine göre kişi, şeyh'in **حدثني فلان** mı yoksa **حدثنا فلان** mı dediği konusunda Şüpheye düştüğü zaman **حدثنا** demelidir. Bu, kişi bizzât kendi işittiği şeyler konusunda bu şekilde şüpheye düştüğü zaman da **حدثنا** demesini gerektirir. Bana göre bunun sebebi şudur: **حدثني** ibâresi mertebe açısından daha kâmilidir. **حدثنا** ise nâkıstır. Öyle ise şüpheye düğüldüğü zaman nâkıs olanla yetinilmelidir.

لأن عدم الزائد هو الأصل، وهذا لطيف. ثم وجدت الحافظ أحمد البيهقي رحمه الله قد اختار بعد حكايته قول القطان ما قدمته. ثم إن هذا التفصيل من أصله مستحب وليس بواجب، حكاه (الخطيب الحافظ) عن أهل العلم كافة. فجائز إذا سمع وحده أن يقول (حدثنا) أو نحوه لجواز ذلك للواحد في كلام العرب. وجائز إذا سمع في جماعة أن يقول (حدثني) لأن المحدث حدثه وحدث غيره، والله أعلم.

الرابع: روي عن أبي عبد الله أحمد بن حنبل رضي الله عنه أنه قال: اتبع لفظ الشيخ في قوله (حدثنا، وحدثني، وسمعت، وأخبرنا) ولا تعدوه.

قلت: ليس لك فيما تجده في الكتب المؤلفة من روايات من تقدمك أن تبدل في نفس الكتاب ما قيل فيه: أخبرنا بحدثنا، ونحو ذلك،

Çünkü asıl olan zaidin (fazlalığın) olmayışdır. Bu latîf (ince) bir görüştür. Ben, Ahmed el-Beyhakî'nin (Allah ona rahmet etsin) – Kettân'ın sözünü naklettikten sonra - bu görüşü tercih ettiğini gördüm.

Sonra, yukarıda anlattığım tafsilât aslen müstehaptır, Vacip değildir. Bunun böyle olduğunu Hâfız Hatîp ilim ehli'nin tamamından nakletmiştir. Öyle ise bir kişi tek başına işittiği zaman da **حَدَّثَنَا** ve benzeri bir şey söylemesi caizdir. Çünkü Arap kelâmında, tek olan kişinin bunu söylemesi caizdir. Yine kişi bir cemâatle beraber bir şeyi işittiği zaman **حَدَّثَنِي** demesi caizdir. Çünkü muhaddis “ona” ve “başkasına” anlatmıştır. Allah en iyisini bilir.

4 - Ebu Abdullah Ahmed bin Hanbel'den (ra) bize gelen bir rivâyete göre o, şöyle demiştir: **أَخْبَرَنَا، سَمِعُهُ، حَدَّثَنِي، حَدَّثَنَا** ibâreleri konusunda şeyhin lafzına uy. Onları aşma.”

Ben derim ki: Telîf edilmiş kitaplarda senden öncekilerin rivâyetlerinden, **أَخْبَرَنَا** denilerek rivâyet edilmiş olanlarını, kitabım kendisinde **حَدَّثَنَا** ve benzeri bir ibâreyle değiştirmen caiz değildir.

وإن كان في إقامة أحدهما مقام الآخر خلاف وتفصيل سبق، لاحتمال أن يكون من قال ذلك ممن لا يرى التسوية بينهما. ولو وجدت من ذلك إسناداً عرفت من مذهب رجاله التسوية بينهما فإقامتك أحدهما مقام الآخر من باب تجويز الرواية بالمعنى. وذلك وإن كان فيه خلاف معروف فالذي نراه الامتناع من إجراء مثله في إبدال ما وضع في الكتب المصنفة والمجامع المجموعة، على ما سنذكره إن شاء الله تعالى. وما ذكره (الخطيب أبو بكر) في (كفايته) من إجراء ذلك الخلاف في هذا فمحمول عندنا على ما يسمعه الطالب من لفظ المحدث، غير موضوع في كتاب مؤلف، والله أعلم.

الخامس: اختلف أهل العلم في صحة سماع من ينسخ وقت القراءة،

Her ne kadar bu ibârelerden birini diğerinin yerine kullanma konusunda yukarıda geçen ihtilâf ve tafsilât varsa da bu caiz değildir. Çünkü bu ibâreyi kullanarak rivâyet etmiş olanın, bu iki ibâreyi (yani خبرنا ve حثنا ibârelerini) birbirine denk görmeme ihtimali vardır. Eğer bunlardan, ricâlinin iki ibâreyi denk gören görüşte olduğunu bildiğin bir isnad bulursan o zaman senin bu ibârelerden birini diğerinin yerine kullanman - her ne kadar bu konuda bilinen ihtilâf varsa da - manâ ile rivâyet etmenin caizliği bâbından olur. Biz - inşallah ileride de zikredeceğimiz gibi - tasnif edilmiş kitaplara, hadis mecmualarına konulmuş hadislerde bu şekilde değişikliklerin icrâ edilmesinin caiz olmadığı görüşündeyiz.

Hatîp Ebu Bekrin “Kifâye” isimli kitabında (manâ ile rivâyet konusundaki) bu ihtilâfı icrâ etmesine gelinece; bize göre bu, tâlibin muhaddisin lafzından işittiği, telîf edilmiş bir kitaba girmemiş olan hadislerle hamledilir.

5 - İlim ehli, hadis okunması esnasında yazmakla uğraşan kişinin işitmesinin sahih olup olmaması konusunda ihtilâf etmişlerdir.

فورد عن (الإمام إبراهيم الحربي)، و(أبي أحمد بن عدي الحافظ)، والأستاذ (أبي إسحاق الإسفرائيني الفقيه الأصولي) وغيرهم نفي ذلك. وروينا عن (أبي بكر أحمد بن إسحاق الصبغي)، أحد أئمة الشافعيين بخراسان: أنه سئل عمن يكتب في السماع؟ فقال: يقول (حضرت) ولا يقل (حدثنا، ولا أخبرنا). وورد عن (موسى بن هارون الحمال) تجويز ذلك. وعن (أبي حاتم الرازي) قال: كتبت عند عارم وهو يقرأ، وكتبت عند عمرو بن مرزوق وهو يقرأ. وعن عبد الله بن المبارك: أنه قرئ عليه وهو ينسخ شيئاً آخر غير ما يقرأ. ولا فرق بين النسخ من السامع والنسخ من المسمع. قلت: وخير من هذا الإطلاق التفصيل.

İmâm İbrahim el-Harbî, Hâfız Ebu Ahmed ibn-i Adiy, üstâd, fakîh ve usûlcü Ebu İshâk el-İsferâinî ve başkalarından bunun sahih olmadığına dair görüş varid olmuştur. Horasan Şafiî imamlarından biri olan Ebu Bekir Ahmed bin İshâk es-Sebgî'den bize gelen bir rivâyete göre kendisine, işitme esnasında yazmakla meşgul kişinin durumu sorulmuş, o da “حضرْتُ (hazır oldum) diyebilir. حَدَّثَنَا veya أَخْبَرَنَا diyemez” diye cevap vermiştir. Musâ bin Harûn el-Hammâldan ise bunun caiz olduğu yönünde görüş varid olmuştur. Ebu Hâtim er-Razî'nin: “Ârim okurken ben yazıyordum. Yine Amr bin merzuk okurken ben yazıyordum.” dediği rivâyet edilmiştir. Abdullah bin mübârekten bize gelen bir habere göre kendisine okunurken o, okunanın dışında başka bir şey yazıyordu. Bu yazma işi ister işitenden ister işittirenden olsun fark etmez. **Ben derim ki:** Bu konuyla ilgili mutlak bir hüküm vermek yerine tafsilâta girişmek daha hayırlıdır. Buna göre biz şöyle diyoruz:

فنقول: لا يصح السماع إذا كان النسخ بحيث يمتنع معه فهم الناسخ لما يقرأ، حتى يكون الواصل إلى سمعه كأنه صوت غفل.

ويصح إذا كان بحيث لا يمتنع معه الفهم. كمثّل ما رويناه عن (الحافظ العالم أبي الحسن الدارقطني): أنه حضر في حديثه مجلس إسماعيل الصفار، فجلس بنسخ جزءاً كان معه وإسماعيل يملئ، فقال له بعض الحاضرين: لا يصح سماعك وأنت تنسخ. فقال: فهمي للإملاء خلاف فهمك. ثم قال: تحفظ كم أملى الشيخ من حديث إلى الآن؟ فقال: لا. فقال (الدارقطني): أملى ثمانية عشر حديثاً فعدت الأحاديث فوجدت كما قال. ثم قال (أبو الحسن): الحديث الأول منها عن فلان عن فلان ومثته كذا. والحديث الثاني عن فلان عن فلان ومثته كذا.

Yazı yazma, kulağına ulaşan şey boş bir sesmiş gibi yazan kişinin zihnini, okunan şeyi anlamaktan engelleyecek kadar meşgul ederse işitme sahih değildir. Ama okunan şeyi anlamayı engellemezse sahihtir.

Hâfız, Âlim Ebu Hasân Dârakutnî'den bize ulaşan rivâyet gibi. Bu rivâyete göre kendisi İsmâil es-Sefâr'ın meclisinde hazır bulunduğunda, İsmâil hadis anlatıp yazdırırken o oturup kendisinde bulunan bir hadis cüz'ünü yazıyordu. Orada hazır olanlardan birisi ona "yazı yazıyorken işitmen sahih değil" deyince kendisi: "İmlâ konusunda benim zihnim senin ki gibi değildir." dedi. Sonra da "Şeyh şimdiye kadar kaç hadis yazdırdı ezberleyebildin mi?" diye sordu. Adam "hayır" diye cevap verdi. Darakutnî: "18 hadis yazdırdı" dedi.

Hadisler sayıldı onun söylediği sayıda olduğu görüldü. Sonra Ebu'l Hasan Darakutnî: "O hadislerden birincisini falân, filân'a rivâyet etmiştir. Metni şöyle şöyledir... İkinci hadisi falân, filâna rivâyet etmiştir.

ولم يزل يذكر أسانيد الأحاديث ومتونها على ترتيبها في الإملاء حتى أتى على آخرها، فتعجب الناس منه، والله أعلم.

السادس: ما ذكرناه في النسخ من التفصيل يجري مثله فيما إذا كان الشيخ أو السامع يتحدث، أو كان القارئ خفيف القراءة يفرط في الإسراع. أو كان يهيم بحيث يخفي بعض الكلم، أو كان السامع بعيداً عن القارئ، وما أشبه ذلك.

ثم الظاهر: أن يعفى في كل ذلك عن القدر اليسير، نحو الكلمة والكلمتين. ويستحب للشيخ أن يميز لجميع السامعين رواية جميع الخرز أو الكتاب الذي سمعوه، وإن جرى على كله اسم السماع. وإذا بذل لأحد منهم خطه بذلك كتب له: سمع مني هذا الكتاب وأجزت له روايته عني. أو نحو هذا، كما كان بعض الشيوخ يفعل.

Metni şöyle şöyledir...” diyerek tâ son hadise kadar, yazdırma sırasına göre bütün hadislerin senet ve metinlerini söyledi. İnsanlar ona hayret ettiler. Allah en doğrusunu bilir.

6 - Kırâat esnasında yazı yazan için zikrettiğimiz bu tafsîlât, şeyh veya dinleyici kırâat esnasında konuşmayla meşgul olduğu, Okuyucu çabuk okuyan birisi olup acele okumada aşırıya kaçtığı veya bazı kelimeleri gizleyecek kadar hayneme⁷¹ yaptığı, ya da dinleyici okuyucudan uzak olduğu ve buna benzer durumlar için de geçerlidir. Sonra zâhir olan şudur ki, bu gibi durumların hepsinde bir veya iki kelime gibi az miktar mazûr görülür. İşittikleri cüz veya kitabın tamamını rivâyet edebilmeleri için dinleyicilerin hepsine icâzet vermek şeyh için müstahâptır. Onlardan birine bu icazeti yazılı vermek istediği zaman, bazı şeyhlerin de yaptığı gibi “Bu kitabı benden işitti ve bunu rivâyet etmesi için ona icazet verdim” veya buna benzer bir şey yazar.

⁷¹ Hayneme: Gizli ses. (kamus el muhit)

وفيما نرويه عن الفقيه (أبي محمد بن أبي عبد الله بن عتاب الفقيه الأندلسي)، عن أبيه رحمه الله أنه قال: لا غنى في السماع عن الإجازة، لأنه قد يغلط القارئ ويغفل الشيخ، أو يغلط الشيخ إن كان القارئ ويغفل السامع، فيجبر له ما فاتته بالإجازة. هذا الذي ذكرناه تحقيق حسن. وقد روينا عن (صالح بن أحمد بن حنبل) رضي الله عنهما قال: قلت لأبي: الشيخ يدغم الحرف يعرف أنه كذا وكذا ولا يفهم عنه، ترى أن يروي ذلك عنه؟ قال: أرجو أن لا يضيق هذا. وبلغنا عن خلف بن سالم المخرمي قال سمعت ابن عيينة يقول (نا عمرو بن دينار) يريد (حدثنا عمرو بن دينار) لكن اقتصر من (حدثنا) على (النون والألف) فإذا قيل له قل (حدثنا عمرو) قال: لا أقول،

Endülüslü fakîh Ebu Muhammed ibn-i Ebi Abdullah ibn-i Attâb, babasının (Allah her ikisine de rahmet etsin) şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “işitme konusunda hiç kimse icâze’den müstağni değildir. Çünkü bazen okuyucu yanlış yapar ve şeyh de gaflete düşer. Bu icâze sayesinde kaçırdıklarını telafi ederler.” Bu zikrettiklerimiz güzel bir tahkiktir.

Sâlih ibn-i Ahmed bin Hanbelin (Allah her ikisine rahmet etsin) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Babama, “Bazen şeyh harf’i idğam eder. O idğam yaptığı kelimenin şöyle şöyle olduğu bilinir ama onun söyleyişinden o anlaşılmaz. Bunun kendisinden rivâyet edilmesi konusunda ne dersin?” diye sordum. Babam : “Bu konuda sıkıntı olmayacağını ümit ederim.” diye cevap verdi.

Halef bin sâlim el-Mahremî’den bize ulaştığına göre kendisi şöyle demiştir: İbn-i Uyeyne’yi “نا عمرو ابن دينار” derken işittim. Bununla حدثنا عمرو ابن دينار demek istiyordu. Fakat حدثنا yerine Elîf ve Nûn harfi ile yetiniyordu. Kendisine “حدثنا عمرو” de” denildiği zaman “Ben böyle demem.

لأنی لم أسمع من قوله (حدثنا) ثلاثة أحرف وهي (حدث) لكثرة الزحام.
قلت: قد كان كثير من أكابر المحدثين يعظم الجمع في مجالسهم جداً، حتى ربما بلغ
ألفاً مؤلفاً، ويبلغهم عنهم المستملون، فيكتبون عنهم بواسطة تبليغ المستملين،
فأجاز غير واحد لهم رواية ذلك عن المملي.
روينا عن (الأعمش) رضي الله عنه قال: كنا نجلس إلى إبراهيم، فتسع الحلقة، فرما
يحدث بالحديث فلا يسمع من تنحى عنه، فيسأل بعضهم بعضاً عما قال، ثم يروونه
وما سمعوه منه. وعن حماد بن زيد: أنه سأله رجل في مثل ذلك، فقال: يا أبا إسماعيل
كيف قلت ؟ فقال: استفهم من يليك.

Çünkü izdihâmdan dolayı حدثنا kelimesinden üç harf işitmedim onlar da حدث harfleridir” dedi.

Ben derim ki: Muhaddislerin büyüklerinin birçoğunun meclislerinde kalabalık o kadar çoğalırdı ki bazen binlerce insana ulaşırdı. Böyle durumlarda orada, onlardan dinleyenlere ulaştıran (müstemlî)⁷²ler bulunurdu. Dinleyenler bu aracı (müstemlî)lerin ulaştırması sayesinde yazıyorlardı. İşte o muhaddislerin bazıları o hadislerin müstemlîlerden rivâyet edilmelerine de icâzet veriyorlardı.

A'meş'ten (ra) bize gelen bir rivâyette kendisi şöyle demiştir: “Biz İbrahîm'in meclisindeydik. Meclîs giderek genişliyordu. Bazen bir hadis anlatıyordu. Kendisinden uzakta kalanlar işitmiyordu. Bu durumda ne dediğini birbirlerinden soruyorlardı, sonra da işitmedikleri halde bunu rivâyet ediyorlardı.”

Hammâd bin zeyd'ten bize ulaştığına göre, bir adam kendisine bu durumu sorup “Ey Ebu İsmâîl, bunun hakkında ne dersin?” deyince Hammâd: “Yanındakinden öğren” demiştir.

⁷² Müstemlî: dinleyicilere sesi ulaştırıp yazdıran kimse

وعن بن عينة: أن (أبا مسلم المستملي) قال له: إن الناس كثير لا يسمعون، قال
ألا تسمع أنت؟ قال: نعم، قال: فاسمعهم. وأبى آخرون ذلك.

روينا عن (خلف بن تميم) قال: سمعت من (سفيان الثوري) عشرة آلاف أو نحوها،
فكنت أستفهم جليسي، فقلت لزائدة، فقال لي: لا تحدث منها إلا بما تحفظ بقلبك
وسمع أذنك، قال: فألقيتها.

وعن (أبي نعيم): أنه كان يرى فيما سقط عنه من الحرف الواحد والاسم مما سمعه من
(سفيان) و(الأعمش)، واستفهمه من أصحابه: أن يرويه عن أصحابه، لا يرى غير
ذلك واسعا له.

Yine ibn-i Uyeyne'den gelen bir rivâyete göre mustemlî Ebu Müslim kendisine “insanlar çok, işitmiyorlar” deyince o, “sen işitmiyor musun?” demiştir. Ebu Müslim “evet işitiyorum” deyince ibn-i Uyeyne “öyle ise onlara duyur.” demiştir.

Başka muhaddisler ise bunu caiz görmezler.

Halef ibn-i Temîm'den bize gelen bir rivâyete göre kendisi şöyle demiştir: “Ben süfyan-ı Sevrî'den on bin civarında hadis işittim. Bunlar (dan kaçırdığım bazı harf veya kelimeler)i meclis arkadaşşımdan öğreniyordum. Bu durumu Zaide'ye söyledim. Bana, “O hadislerden kalbinle ezberleyip kulaklarınla işittiklerinden başkasını kimseye anlatma” dedi. Bunun üzerine bende onları terk ettim”

Yine Ebu Nuaym'ın, Süfyan ve A'meşten işittiği hadislerden tek bir harf veya isim düşmüş olup bu harf veya isimleri arkadaşlarından öğrendiğinde, bu hadisleri (Süfyan ve A'meşten değil) arkadaşlarından rivâyet etmeyi uygun gördüğü rivâyet edilir. Bu konuda müsâmaha gösterip başka bir şey caiz görmezdi.

قلت: الأول تساهل بعيد. وقد روينا عن (أبي عبد الله بن منده الحافظ الأصبهاني) أنه قال لواحد من أصحابه: يا فلان يكفيك من السماع شيء. وهذا إما متأول أو متروك على قائله. ثم وجدت عن (عبد الغني بن سعيد الحافظ) عن (حمزة بن محمد الحافظ) بإسناده، عن (عبد الرحمن بن مهدي) أنه قال: يكفيك من الحديث شيء. قال عبد الغني: قال لنا حمزة: يعني إذا سئل عن أول شيء عرفه، وليس يعني التسهيل في السماع، والله أعلم.

السابع: يصح السماع ممن هو وراء حجاب إذا سمع صوته فيما إذا حدث بلفظه، وإذا عرف حضوره بسمع منه فيما إذا قرئ عليه. وينبغي أن يجوز الاعتماد في معرفة صوته وحضوره على خير من يوثق به.

Ben derim ki: Birinci görüş tesahûl (işî gevşek tutma) olup uzak bir görüştür. Hâfız Ebu Abdullah ibn-i Mundeh el-İsfahânî'nin arkadaşlarından birine: "Ey falân, sana işitmenin kokusu bile yeterlidir." dediği rivâyet edilir. Bu söz ya te'vil edilir veya onu söyleyene iade edilip terkedilir. (kabul edilmez.)

Hâfız Abdulganî ibn-i Saîd, Hâfız Hamza ibn-i Muhammed'ten, o da isnadıyla Abdurrahman ibni Mehdi'den rivâyet edip Abdurrahman'ın şöyle söylediğini aktarır: "Ey falân, sana hadisin kokusu bile yeter." Abdulganî der ki: Hamza bana "bu söz ile kastedilen, bir şeyin evveli sorulduğunda o şeyi bildiğidir. Yoksa burada işitmede tesahûl kastedilmiyor" dedi.

7 - Lâfzen anlatacaksa, sesi tanındığında perde arkasındaki kişiden işitmek sahihtir. (Lâfzen anlatmayıp) kendisine okunacaksa, okunanı işitebilecek mesafede bulunduğu bilindiğinde bu sahih olur. Sesinin tanınması ve orada hazır olduğunun bilinmesi konularında kendisine güvenilen birinin haberine dayanmanın caiz olması daha uygundur.

وقد كانوا يسمعون من عائشة رضي الله عنها وغيرها من أزواج النبي صلى الله عليه وسلم من وراء حجاب، ويروونه عنهن اعتماداً على الصوت. واحتج عبد الغني بن سعيد الحافظ في ذلك بقوله صلى الله عليه وسلم: ((أن بلالاً ينادي بليل، فكلوا واشربوا حتى ينادي ابن أم مكتوم)). وروى بإسناده عن شعبة أنه قال: إذا حدثك المحدث فلم تر وجهه فلا ترو عنه، فلعله شيطان قد تصور في صورته يقول حدثنا وأخبرنا، والله أعلم. الثامن: من سمع من شيخ حديثاً ثم قال له: لا تروه عني، أو: لا آذن لك في روايته عني، أو قال: لست أخبرك به، أو: رجعت عن إخباري إياك به، فلا تروه عني، غير مسند ذلك إلى أنه أخطأ فيه أو شك فيه ونحو ذلك،

İnsanlar Hz Âişe (ra) ve Resulullah'ın (sav) diğer eşlerinden perde arkasından hadis dinlerdi ve sese dayanarak onlardan bu hadisleri rivâyet ederlerdi. Hâfız Abdülganî ibn-i Saîd bu konuya Resulullah'ın (sav) şu sözünü delil getirmiştir: “Bilâl gece ezan okur. Bu durumda siz yiyin ve için. Ta İbn-i Ümmü Mektûm ezan okuyana kadar.”⁷³ Şu'be'nin şöyle dediği isnadıyla rivâyet edilmiştir: “muhaddis sana hadis anlatıp ta sen onun yüzünü görmediğin zaman ondan o hadisleri rivâyet etme. Çünkü olabilir ki şeytân onun sûretine girmiştir ve حدثنا، أخبرنا demektedir.” Allah en doğrusunu bilir.

8- Birisi bir şeyh'ten bir hadis işitir de daha sonra şeyh ona: “Bu hadisi benden rivâyet etme” veya “Bu hadisi benden rivayet etmen için sana izin vermiyorum” ya da “Ben sana bunu haber vermedim” veya “Bunu sana haber vermekten vazgeçtim (döndüm), onu benden rivâyet etme” derse ve bunu, bu hadiste hata etmesine veya şüpheyi düşmesine ya da benzeri bir şeye isnad etmeyip,

⁷³ Buhari (592) ve Müslim (1092) tahrir etmiştir.

بل منعه من روايته عنه مع جزمه بأنه حديثه وروايته، فذلك غير مبطل لسماعه، ولا مانع له من روايته عنه. وسأل (الحافظ أبو سعيد بن عليك النيسابوري) الأستاذ (أبا إسحاق الإسفرائيني) رحمها الله، عن محدث خص بالسماع قوماً فجاء غيرهم وسمع منه من غير علم المحدث به، هل يجوز له رواية ذلك عنه ؟ فأجاب: بأنه يجوز. ولو قال المحدث: إني أخبركم ولا أخبر فلاناً، لم يضره، والله أعلم.

القسم الثالث من أقسام طرق نقل الحديث وتحمله: الإجازة وهي متنوعة أنواعاً:

أولها: أن يجيز لمعين في معين، مثل أن يقول (أجزت لك الكتاب الفلاني،

kendi hadisi ve rivâyeti olduğunu ikrar ettiği halde onu o hadisi rivâyet etmekten men ediyorsa; bu durum o hadisi işitmiş olmasını iptal etmez ve bunu ondan rivâyet etmesine de engel değildir.

Hâfız Ebu Saîd ibn-i Alyek en-Nisâbûrî, üstâd Ebu İshâk el-İsferâinî'ye (Allah ikisine de rahmet etsin), "Bir muhaddis hadislerini sadece bir gruba tahsis ederse, buna rağmen başkaları gelip muhaddisin haberi olmadan ondan bu hadisleri dinlerse, acaba bu kişilerin bu hadisleri ondan rivâyet etmeleri caiz olurmu?" diye sordu. Üstâd: "Evet caizdir. Hatta muhaddis "Ben size haber verdim, falâna haber vermedim" dese bile bu ona zarar vermez." dedi. Allah en doğrusunu bilir.

Üçüncü kısım: Hadis nakil ve tanıma yolları kısımlarının üçüncüsü de icâzedir.⁷⁴

İcâze birkaç çeşittir.

Birinci çeşit: Muayyen bir kişiye muayyen bir şey için icâze verme.

⁷⁴ İcâze: Şeyhin, kitabının veya hadisinin rivâyeti için öğrencisine izin verip "Bu kitap veya hadisin rivâyeti için sana icaze verdim." demesidir.

أو: ما اشتملت عليه فهرستي هذه) فهذا على أنواع الإجازة المجردة عن المناولة. وزعم بعضهم أنه لا خلاف في جوازها، ولا خالف فيها أهل الظاهر. وإنما خلافهم في غير هذا النوع. وزاد (القاضي أبو الوليد الباجي المالكي) فاطلق نفي الخلاف، وقال: لا خلاف في جواز الرواية بالإجازة من سلف هذه الأمة وخلفها، وادعى الإجماع من غير تفصيل، وحكى الخلاف في العمل بها.

قلت: هذا باطل، فقد خالف في جواز الرواية بالإجازة جماعات من أهل الحديث والفقهاء والأصوليين، وذلك إحدى الروايتين عن (الشافعي) رضي الله عنه. روي عن صاحبه (الربيع بن سليمان) قال: كان (الشافعي) لا يرى الإجازة في الحديث. قال الربيع: أنا أخالف الشافعي في هذا.

Mesela birisine: “Sana falân kitabım için veya şu fihristimin kapsadığı konular hakkında icâze verdim” denilmesi gibi. Bu, icâze çeşitlerinin en yücesi olup icâzesi verilenlerin dışındakileri kapsamaz. Bazıları bunun caiz oluşu konusunda ihtilâf olmadığını ve zahirîlerin bunda ihtilâf etmediğini iddia edip zahirîlerin ihtilâfının icâzenin bir başka çeşidinde olduğunu söylerler. Mâliki mezhebine mensup olan kâdı Ebu'l velîd el-Bâcî biraz daha ileri gidip icâzenin bütün çeşitlerinin caiz oluşunda ihtilâf olmadığını iddia eder ve “icâze ile rivâyetin caiz oluşu konusunda ümmetin selefi ve halefi arasında ihtilâf yoktur” der ve herhangi bir tafsîlât olmaksızın bu konuda icma' olduğunu iddia eder. İhtilâf olduğuna dair haberin, onunla amel etme konusunda olduğunu söyler. Allah en doğrusunu bilir.

Ben derim ki: Bu bâtıldır. Çünkü icâze ile rivâyet etmenin caizliği konusunda hadis ehli, fakîh ve üsûlcülerden bir cemâat ihtilâf etmişledir. Şafiî'den(ra) gelen iki rivâyet'ten biri bu doğrultudadır.

وقد قال بإبطالها جماعة من الشافعيين، منهم: القاضيان (حسين بن محمد المروؤودي) و(أبو الحسن الماوردي)، وبه قطع الماوردي في كتابه (الحاوي) وعزاه إلى مذهب الشافعي، وقالوا جميعاً: لو جازت الإجازة لبطلت الرحلة. وروي أيضاً هذا الكلام عن شعبة وغيره. ومن أبطلها من أهل الحديث (الإمام إبراهيم بن إسحاق الحري)، و(أبو محمد عبد الله بن محمد الأصبهاني) الملقب بأبي الشيخ، و(الحافظ أبو نصر الوائلي السجزي). وحكى أبو نصر فسادها عن بعض من لقيه. قال أبو نصر: وسمعت جماعة من أهل العلم يقولون: قول المحدث (قد أجزت لك أن تروي عني) تقديره (أجزت لك ما لا يجوز في الشرع) لأن الشرع لا يبيح رواية ما لم يسمع.

Şafî'nin ashâbı Rebi' ibn-i Süleymanın şöyle dediği rivâyet edilir: "Şafî, hadiste icâzeyi caiz görmezdi" Yine Rebi'in şöyle dediği rivâyet edilir. "Ben bu konuda Şafî'ye muhâlefet ediyorum."

Şafî'lerden bir grup âlim de icaze ile rivâyet etmenin bâtil olduğunu söyler. Bunlardan ikisi kâdı Hüseyin bin Muhammed el-Merverrûzî ve kâdı Ebu'l Hasan el-Mâverdî'dir. Mâverdî "El – Hâvi" isimli kitabında buna dair kesin hüküm verir ve bu hükmü Şafî mezhebine nisbet eder. İkisi beraber "Eğer icâze caiz olsaydı rıhle (Hadis alma için yolculuk yapma) bâtil olurdu." derler. Bu söz aynı şekilde Şu'be ve arkadaşlarından da rivâyet edilmiştir.

Yine hadis ehlinden bunu bâtil görenlerden bazıları da şunlardır. İmâm İbrahîm bin İshâk el-Harbî, Ebu Şeyh lakâplı Ebu Muhammed Abdullah bin Muhammed el İsfahânî, Hâfiz Ebu Nasr el-Vailî es-Secezî. Ebu Nasır ulaştığı bazı kişilerden bunun fâsit olduğuna dair haber nakleder ve: "İlîm ehli bir cemâatin şöyle dediğini işittim: Muhaddisin "Benden rivâyet etmen için sana icâzet verdim" demesi "şeriatta caiz olmayan bir şey için sana icâzet verdim" demesi gibidir. Çünkü şeriat, işitilmeyen şeyin rivâyetini mubâh görmez" der.

قلت: ويشبه هذا ما حكاه (أبو بكر محمد بن ثابت الحنفي)، أحد من أبطل الإجازة من الشافعية، عن (أبي طاهر الدباس) أحد أئمة الحنفية قال: من قال لغيره (أجزت لك أن تروي عني ما لم تسمع) فكأنه يقول (أجزت لك أن تكذب علي). ثم إن الذي استقر عليه العمل، وقال به جماهير أهل العلم من أهل الحديث وغيرهم: القول بتجويز الإجازة، وإباحة الرواية بها، وفي الاحتجاج لذلك غموض. ويتجه أن يقول: إذا أجاز له أن يروي عنه مروياته، و قد أخبره بها جملة، فهو كما لو أخبره تفصيلاً، وأخبره بها غير متوقف على التصريح نطقاً كما في القراءة على الشيخ كما سبق، وإنما الغرض حصول الإفهام والفهم، وذلك يحصل بالإجازة المفهومة، والله أعلم.

Ben derim ki: Bu söz, Şafîî'lerden icâzeti batıl görenlerden biri olan Ebu Bekir Muhammed bin Sâbit el Hûcendî'nin, Hanefî imamlardan biri olan Ebu Tahir ed-Debbâs'tan naklettiği şu söze benziyor: Başkasına “duymadığın şeyi benden rivayet etmen için sana icâzet verdim.” diyen kişi “ Bana yalan isnad etmen için sana izin verdim” demiş gibidir.

Sonra, kendisinde karar kılınan (istikrara varılan) ve hadis ehli ile hadis ehli'nin dışındaki ilim ehlinin cumhurunun benimsediği görüş, icâzenin caiz oluşu ve icâze ile rivâyet etmenin mübâh oluşudur.

Bunun caiz oluşuyla ilgili delîl getirmede biraz kapalılık vardır. **Şöyle diyebiliriz:** Hadislerini rivâyet etme konusunda kendisine icâze verdiği zaman, o hadisleri topluca ona haber vermiş demektir. Bu ise ona tek tek (tafsilî olarak) haber vermesi gibidir. Onları ona haber vermesi ise, daha önce şeyhe okumada da olduğu gibi söz ile sarîh olarak söylemesine bağlı değildir. Bilakis amaç sadece anlama ve idrâk hâsıl olmasıdır. Bu ise fehmettiren bir icazeyle hâsıl Olur. Allah en doğrusunu bilir.

ثم إنه كما تجوز الرواية بالإجازة يجب العمل بالمروي بها، خلافاً لمن قال من أهل الظاهر ومن تابعهم: إنه لا يجب العمل به، وإنه جار مجرى المرسل. وهذا باطل، لأنه ليس في الإجازة ما يقدح في اتصال المنقول بها وفي الثقة به، والله أعلم.

النوع الثاني: من أنواع الإجازة: أن يميز لمعين في غير معين، مثل أن يقول: (أجزت لك - أو: لكم - جميع مسموعاتي، أو: جميع مروياتي) وما أشبه ذلك.

فالاخلاف في هذا النوع أقوى وأكثر. والجمهور من العلماء من المحدثين والفقهاء وغيرهم على تجويز الرواية بها أيضاً، وعلى إيجاب العمل بما روي بها بشرطه، والله أعلم.

النوع الثالث من أنواع الإجازة: أن يميز لغير معين بوصف العموم،

Sonra, icâze ile rivâyet caiz olduğu gibi icâze ile rivâyet edilmiş olan (hadis)le amel etmek te vaciptir. “Onunla amel etmek vacib değildir ve o Mürsel konumundadır” diyen zahirîler ve onlara tabi olanların hilâfına bu böyledir. Onların söyledikleri bu söz bâtıldır. Çünkü icâzede, icâzeyle rivâyet edilmiş olanın muttasıllığına Ve güvenilirliğine zarar verici bir şey yoktur. Allah en iyisini bilir.

İkinci çeşit: Muayyen birisine, muayyen olmayan bir şey için icâze verme. Mesela birisine “Sana (veya size) bütün işittiklerim veya bütün rivâyetlerim için icâze verdim” ve buna benzer bir şey söylemek gibi.

Bu çeşit icâzede ihtilâf daha çok ve daha kuvvetlidir. Muhaddis, fukahâ ve diğer âlimlerin cumhuru aynı şekilde bu çeşit icâze ile rivâyet etmenin caiz olduğu ve şartlarını yerine getirmek kaydıyla icâze ile rivâyet edilenle amel etmenin vâcib olduğu görüşündedirler. Allah en iyisini bilir.

Üçüncü çeşit: muayyen olmayan birine genel vasfıyla icâze verme.

مثل أن يقول (أجرت للمسلمين، أو: أجرت لكل أحد، أو: أجرت لمن أدرك زماني) وما أشبه ذلك، فهذا نوع تكلم فيه المتأخرون ممن جوز أصل الإجازة، واختلفوا في جوازها: فإن كان ذلك مقيداً بوصف حاصر أو نحوه فهو إلى الجواز أقرب. ومن جوز ذلك كله (الخطيب أبو بكر الحافظ). وروينا عن (أبي عبد الله بن منده الحافظ) أنه قال: أجرت لمن قال لا إله إلا الله. وجوز (القاضي أبو الطيب الطبري) أحد الفقهاء المحققين - فيما حكاه عنه الخطيب - الإجازة لجميع المسلمين، من كان منهم موجوداً عند الإجازة. وأجاز (أبو محمد بن سعيد)، أحد الجلة من شيوخ الأندلس: لكل من دخل قرطبة من طلبة العلم. ووافقه على جواز ذلك منهم (أبو عبد الله بن عتاب) رضي الله عنهم.

Mesela “Müslümanlara icâze verdim” veya “Her bir kimseye icâze verdim” ya da “Zamanıma ulaşan herkese icâze verdim” ve bunlara benzer bir söz söylemek gibi. Bu, icâzenin aslını caiz gören Müteahhîr (sonraki) ulemâ’nın, hakkında görüş beyan ettiği ve caiz olup olmadığında ihtilâfa düştükleri bir icâze çeşididir. Eğer bu sınırlı bir vâsıf veya benzeri bir şey ile kayıtlı olursa caiz olmaya daha yakın olur.

Bunun tamamını caiz görenlerden biri Hâfız Ebu Bekir el-Hatîptir. Hâfız Ebu Abdullah ibn-i mundeğ’in “La ilahe illallah diyen herkese icâze verdim” dediği rivâyet edilmiştir. Hatîb’in kendisinden rivâyet ettiğine göre, muhakkîk fukahâdan biri olan kadı Ebu Tayyîb et-Taberî, “İcâze zamanında mevcut olan bütün Müslümanlara” icâze vermeyi caiz görmüştür.

Endülüs şeyhlerinin büyüklerinden biri olan Ebu Muhammed ibn-i Saîd “Kurtubâ’ya giren ilîm talebelerinin herbirine” icâze vermiştir.

Bunun caizliği konusunda Ebu Abdullah ibn-i Attâb da kendisine muvâfakat etmiştir. (Allah hepsinden Rızî olsun.)

وَأُبَائي من سأل (الحازمي أبا بكر) عن الإجازة العامة هذه، فكان من جوابه: أن من أدركه من الحفاظ - نحو (أبي العلاء الحافظ) وغيره - كانوا يميلون إلى الجواز، والله أعلم. قلت: ولم نر ولم نسمع عن أحد ممن يقتدى به: أنه استعمل هذه الإجازة فروى بها، ولا عن الشرذمة المستأخرة الذين سوغوها. والإجازة في أصلها ضعف، وتزداد بهذا التوسع والاسترسال ضعفاً كثيراً لا ينبغي احتماله، والله أعلم.

النوع الرابع من أنواع الإجازة: الإجازة للمجهول أو بالجهول. ويتشبهت بذيلها الإجازة المعلقة بالشرط. وذلك مثل أن يقول (أجزت محمد بن خالد الدمشقي). وفي وقته ذلك جماعة مشتركون في هذا الاسم والنسب، ثم لا يعين الجاز له منهم. أو يقول (أجزت لفلان أن يروي عني كتاب السنن)

Hâzımî Ebu Bekir'den bu genel icâzeyi soran kişi, kendisinin şu cevabı verdiğini bana haber verdi: "Kendilerine yetiştirdiğim hâfızlar - Hâfız Ebu'l Alâ ve diğerleri gibi - bunun caiz olmasına meylediyorlardı." Allah en doğrusunu bilir.

Ben derim ki: Ben, kendilerine uyulan insanlardan birinin bu çeşit icâze ile amel edip onunla rivâyet ettiğini ne gördüm ne de duydum. Yine sonraki gruplardan, icâzenin aslını caiz görenlerden de bunu görmedim. İcâzenin kendisi zaten zayıftır. Bu şekilde geniş kullanım ve serbestlikle zayıflığı daha da çoğalıp taşınmaya uygun olmayan bir hale gelir. Allah en doğrusunu bilir.

Dördüncü çeşit: Meçhûl bir kişiye veya meçhul bir şeyi icâze vermek. Bunun hemen peşinden şarta bağlı icâze gelir.

Bu çeşit icâze, mesela birisinin "Dimeşkli Muhammed ibn-i Hâlid'e icâzet verdim" demesi gibidir. Oysa onun zamanında bu isim ve nesepte ortak olan bir topluluk vardır ve o, bunlardan hangisine icâzet verdiğini belirtmemektedir. Ya da "Sünen kitabını benden rivâyet etmesi için falân'a icâzet verdim" der.

وهو يروي جماعة من كتب السنن المعروفة بذلك، ثم لا يعين. فهذه إجازة فاسدة لا فائدة لها. وليس من هذا القليل ما إذا أجاز لجماعة عسقين، معينين بأنسابهم، والمجيز جاهل بأعيانهم غير عارف بهم، فهذا غير قادح، كما لا يقدر عدم معرفته به إذا حضر شخصه في السماع منه، والله أعلم. وإن أجاز للمسلمين المنتسبين في الاستجاسة ولم يعرفهم بأعيانهم ولا بأنسابهم، ولم يعرف عددهم، ولم يتصفح أسماءهم واحداً فواحداً، فينبغي أن يصح ذلك أيضاً كما يصح سماع من حضر مجلسه للسماع منه وإن لم يعرفهم أصلاً ولم يعرف عددهم، ولا تصفح أشخاصهم واحداً واحداً. وإذا قال (أجزت لمن يشاء فلان) أو نحو ذلك، فهذا فيه جهالة وتعليق بشرط، فالظاهر أنه لا يصح، وبذلك أفتى القاضي (أبو الطيب الطبري الشافعي)،

Oysa bu şekilde bilinen birden fazla sünen kitabını rivâyet etmiştir ve hangisini rivâyet etmek için icâze verdiğini belirtmemektedir. Bu fasit bir icâze çeşidi olup hiçbir faydası yoktur.

İsim ve nesepleri belli olmasına rağmen, icâze verenin herkesi tek tek şahsen tanımadığı halde bir topluluğa icaze vermesi ise bu kâbilden değildir. Bir şahıs kendisinin meclisinde bulunduğu anda onu şahsen tanımaması kendisinden işitme konusunda zarar vermediği gibi bu da zarar vermez. Eğer bizzat şahıslarını ve neseplerini tanımadığı, sayılarını bilmediği, tek tek isimlerine bakmadığı halde icâze için isimleri ve nesepleri belirlenmiş bir topluluğa icâze verirse aynı şekilde bunun sahih olması gerekir. Aslen tanımadığı, sayılarını bilmediği, tek tek şahıslarına bakmadığı halde kendisinden hadis işitmek için meclisinde hazır bulunanların işitmesi sahih olduğu gibi. Kişi "Falanın dilediği kimseye icâzet verdim" veya buna benzer bir şey söylerse, bunda cehalet ve bir şarta bağlamak vardır. Zâhir kavle göre bu sahih değildir. Hâfız Hatîp kendisine bu durumu sorduğunda, Şafiî kâdı Ebu Tayyîp et-Taberî de bu şekilde fetvâ vermiştir

إذ سأله (الخطيب الحافظ) عن ذلك، وعلل بأنه إجازة لجهول، فهو كقوله (أجزت لبعض الناس) من غير تعيين. وقد يعلل ذلك أيضاً بما فيها من التعليق بالشرط، فإن ما يفسد بالجهالة يفسد بالتعليق، على ما عرف عند قوم. وحكى (الخطيب) عن (أبي يعلى بن الفراء الحنبلي) و(أبي الفضل بن عمرو المالكى) أنهما أجازا ذلك، وهؤلاء الثلاثة كانوا مشايخ مذاهبيهم ببغداد إذ ذاك. وهذه الجهالة ترتفع في ثاني الحال عند وجود المشيئة، بخلاف الجهالة الواقعة فيما إذا أجاز لبعض الناس. وإذا قال: (أجزت لمن شاء) فهو كما لو قال (أجزت لمن شاء فلان) بل هذه أكثر جهالة وانتشاراً، من حيث إنها معلقة بمشيئة من لا يحصر عددهم بخلاف تلك.

ve buna illet olarak ta bunun meçhul bir kişiye icâzet vermek olduğunu söylemiştir. Bu, herhangi bir tayinde bulunmaksızın “bazı insanlara icâzet verdim” demek gibidir. Bu aynı şekilde “Kendisinde şarta bağlama vardır” diye de illetlendirilmiştir. Şüphesiz ki bilindiği gibi bir grup âlime göre cehâlet ile fâsid olan, şarta bağlama ile de fâsid olur.

Hatîb'in, Ebu Ya'lâ ibn-i Ferrâ el-Hanbelî ve Ebu'l Fadl ibn-i Umrûs⁷⁵ el-Mâlikî'den yaptığı rivâyete göre bu ikisi buna cevâz vermişlerdir. Ve bu üç zat o zamanlar Bağdat'ta kendi mezheplerinin şeyhleriydiler. “Bazı insanlara” icâze vermekle meydana gelen cehâletin hilâfına, ikinci durumda “dileme” meydana geldiğinde bu cehâlet ortadan kalkar.

Kişi “Dileyen kimseye icâzet verdim” dediğinde bu “Filânın dilediği kimseye icâzet verdim” demek gibidir. Hatta bu, cehâlet ve yaygınlık açısından daha çoktur.

⁷⁵ Umrûs: Ayn harfinin hem fethası hem de dammesi ile okunur. Kamus'ta damme ile okunmuş ve “fetha ile okunması muhaddislerin hatasıdır.” Denilmiştir.

ثم هذا فيما إذا أجاز لمن شاء الإجازة منه له. فإن أجاز لمن شاء الرواية عنه فهذا أولى بالجواز، من حيث إن مقتضى كل إجازة تفويض الرواية بما إلى مشيئة المجاز له، فكان هذا - مع كونه بصيغة التعليق - تصريحاً بما يقتضيه الإطلاق وحكاية للحال، لا تعليقاً في الحقيقة. ولهذا أجاز بعض أئمة الشافعيين في البيع أن يقول: بعثك هذا بكذا إن شئت، فيقول: قبلت. ووجد بخط (أبي الفتح محمد بن الحسين الأزدي الموصلي الحافظ) (أجزت رواية ذلك لجميع من أحب أن يروي ذلك عني). أما إذا قال (أجزت لفلان كذا وكذا إن شاء روايته عني، أو: لك إن شئت، أو أحبيت، أو أردت) فالأظهر الأقوى أن ذلك جائز،

Çünkü diğerinin tersine bu, sınırsız sayıda kişinin dilemesine bağlıdır. Sonra bu, kendisinden icâzet isteyene icâze verme konusundadır. Eğer kendisinden rivâyet etmek isteyen için icâze verirse bu caiz olmaya daha evlâdır. Çünkü bütün icâzelerin iktizası, bu icâzeyle, rivâyeti icâze verilenin dilemesine bırakmaktır. Öyleyse bu, ta'lik sığasıyla olmasıyla beraber hakikatte ta'lik değil, mutlaklığın iktizasını sarîh olarak söylemek ve hal'i hikâye etmektir. Bu yüzden bazı Şafîî imâmları, alış verişte satıcının "Eğer dilerse sana şunu şu kadara sattım" demesine alıcının "kabul ettim" diye cevap vermesine cevâz vermişlerdir. Hâfız Ebu'l Feth Muhammed bin Hüseyin el-Ezdî el-Mûsulî'nin hattıyla "Bunu benden rivâyet etmeyi seven herkesin bunu rivâyet etmesine icâze verdim" ibâresi bulunmuştur. "Filân'a şunun, şunun için icâze verdim, eğer onu benden rivâyet etmeyi dilerse" veya "Eğer rivâyet etmeyi dilerse veya seversen veya istersen, sana şunun için icâze verdim." dediği zaman ise en kuvvetli ve zâhir kavle göre bu caizdir.

إذ قد انتفت فيه الجهالة وحقيقة التعليق، ولم يبق سوى صيغته، والعلم عند الله تعالى.

النوع الخامس من أنواع الإجازة: الإجازة للمعدوم. ولنذكر معه الإجازة للم طفل الصغير. هذا نوع خاض فيه قوم من المتأخرين، واختلفوا في جوازه، ومثاله: أن يقول: أجزت لمن يولد لفلان. فإن عطف المعدوم في ذلك على الموجود بأن قال: أجزت لفلان ولمن يولد له، أو: أجزت لك ولولدك ولعقبك ما تناسلوا، كان ذلك أقرب إلى الجواز من الأول. ومثل ذلك أجاز أصحاب (الشافعي) رضي الله عنه في الوقف القسم الثاني دون الأول. وقد أجاز (أصحاب مالك) و(أبي حنيفة) رضي الله عنهما - أو من قال ذلك منهم في الوقف - القسمين كليهما.

Çünkü onda cehâlet ve ta'lik (şarta bağlama)'nm hakikati Ortadan kalkmıştır ve geriye bunların siğalarından başka bir şey kalmamıştır. Allah en doğrusunu bilir.

Beşinci çeşit: Ma'dum'a (var olmayana) icazet. Bununla beraber küçük çocuğa icâzeyi de zikredeceğiz.

Bu icâze çeşidi konusuna müteahhîr ulemâ'dan bazıları dalıp caiz olup olmadığı hakkında ihtilâfa düşmüşlerdir. Bu çeşit icâze, meselâ birisinin "Falân'ın doğacak olan çocuğuna icâzet verdim." demesidir. Eğer "Falâna ve onun doğacak olan çocuğuna icâzet verdim" veya "sana, çocuğuna ve sizden sonra gelecek olan neslinize icâzet verdim" demek suretiyle ma'dumu (olmayanı) mevcûda atfederse, bu caizliğe birinciden daha yakındır.

Bunun benzerine Şafiî'nin (ra) ashâbı vakf konusunda, birinci kısmına değil ikinci kısmına (yani atıflı olanına) cevaz vermişlerdir. Mâlik ve Ebu Hanife'nin ashâbı (veya onlardan bunu söyleyenler) ise vakf konusunda her iki kısmına da cevâz vermişlerdir.

وفعل هذا الثاني في الإجازة من المحدثين المتقدمين (أبو بكر بن أبي داود السجستاني)، فإننا روينا عنه أنه سئل الإجازة، فقال: قد أجزت لك ولأولادك ولحبل الحبلّة. يعني الذين لم يولدوا بعد.

وأما الإجازة للمعدوم ابتداءً، من غير عطف على موجود: فقد أجازها (الخطيب أبو بكر الحافظ)، وذكر أنه سمع (أبا يعلى بن الفراء الحنبلي) و (أبا الفضل بن عمرو المالكى) يجيزان ذلك. وحكى جواز ذلك أيضاً (أبو نصر بن الصباغ الفقيه)، فقال: ذهب قوم إلى أنه يجوز أن يجز لمن يخلق. قال: وهذا إنما ذهب إليه من يعتقد أن الإجازة إذن في الرواية لا محادثة. ثم بين بطلان هذه الإجازة، وهو الذي استقر عليه رأي شيخه (القاضي أبي الطيب الطبري الإمام)،

Bu ikincisini icâze konusunda mutekaddîm muhaddislerden Ebu Bekir ibn-i Ebi Davud es-Sicistanî yapmıştır. Ondan bize gelen rivâyete göre kendisinden icâzet istenmiş, o da “Sana, evladına ve doğacak olan çocuklarınıza icâzet verdim” demiştir.

Var olana atfetmeksizin doğrudan ma’duma icâze vermeye gelince, Hâfız Hatîp Ebu Bekir buna cevaz vermiştir ve Ya’lâ ibn-i Ferrâ el-Hanbelî ile Ebu’l Fadl ibn-i Umrûs el-mâlikî’nin bunu caiz gördüğünü duyduğunu zikretmiştir. Fakîh Ebu Nasr ibn-i Sebbâğ aynı şekilde bunun caizliğini başkalarından aktarmıştır ve “Bir grup, daha yaratılmamış olana icâze vermenin caiz olduğu görüşündedirler” demiştir. Sonra, “İcâzenin hadis anlatma değil, rivâyet etmede izin olduğuna inananlar bu görüşü benimserler” diye devam etmiştir. Daha sonra da bu çeşit icâzenin bâtil olduğunu beyân etmiştir. Ebu Nasr’ın şeyhi olan İmâm, kâdı Ebu Tayyîp et-Taberî’nin üzerinde karar kıldığı görüş te budur. (Yani bu çeşit icâzenin bâtil olduğu görüşüdür.)

وذلك هو الصحيح الذي لا ينبغي غيره، لأن الإجازة في حكم الإخبار جملة بالجاز، على ما قدمناه في بيان صحة أصل الإجازة، فكما لا يصح الإخبار للمعدوم لا تصح الإجازة للمعدوم. ولو قدرنا أن الإجازة إذن فلا يصح أيضاً ذلك للمعدوم، كما لا يصح الإذن في باب الوكالة للمعدوم، لوقوعه في حالة لا يصح فيها المأذون فيه من المأذون له. وهذا أيضاً يوجب بطلان الإجازة للمطل الصغير الذي لا يصح سماعه. قال (الخطيب): سألت (القاضي أبا الطيب الطبري) عن الإجازة للمطل الصغير، هل يعتبر في صحتها سنه أو تميزه، كما يعتبر ذلك في صحة سماعه؟ فقال: لا يعتبر ذلك. قال: فقلت له: أن بعض أصحابنا قال: لا تصح الإجازة لمن لا يصح سماعه. فقال: قد يصح أن يحيز ذلك للغائب عنه ولا يصح السماع له.

Sahih olan bu görüştür ve bundan başkası uygun değildir. Çünkü daha önce icâze'nin aslının sıhhatini beyan ederken anlattığımız üzere icâze, hakkında icâze verilen şeyi toptan haber vermek hükmündedir. Öyleyse ma'duma haber vermek sahih olmadığı gibi ma'duma icâze vermek te sahih değildir. Eğer icâzenin izin olduğunu farzetsek bile, vekâlet bölümünde ma'duma izin sahih olmadığı gibi aynı şekilde bu ma'dum için sahih olmaz. Çünkü bu izin, izne konu olan şeyin izin verilen için sahih olmadığı bir durumda vukû bulmuştur.

Bu aynı şekilde işitmesi sahih olmayan çocuğa icâze vermenin bâtil olmasını da icab ettirir. Hatîp şöyle demiştir: Kâdı Ebu Tayyîp et-Taberî'ye küçük çocuğa icâze verme konusunu sorup "işitmesinin sıhhatinde itibar edildiği gibi icâzede de yaşı ve temyîz kabiliyetine itibâr edilirmi?" dedim. O, "Buna itibar edilmez" dedi. Ben: "Bazı arkadaşlarımız "işitmesi sahih olmayanın icâzesi sahih değildir" diyorlar" dedim. O "Kişinin yanında olmayana icâze vermesi sahih olduğu halde böyle bir kişinin işitmesi sahih değildir" dedi.

واحتج (الخطيب) لصحتها للطفل: بأن الإجازة إنما هي إباحة المجيز للمجاز له أن يروي عنه، والإباحة تصح للعاقل وغير العاقل.

قال: وعلى هذا رأينا كافة شيوخنا يجيزون للأطفال الغيب عنهم: من غير أن يسألوا عن مبلغ أسانئهم وحال تمييزهم. ولم نرهم أجازوا لمن يكن مولوداً في الحال.

قلت: كأنهم رأوا الطفل أهلاً لتحمل هذا النوع من أنواع تحمل الحديث، ليؤدي به بعد حصول أهليته، حرصاً على توسيع السبيل إلى بقاء الإسناد الذي اختصت به هذه الأمة، وتقريبه من رسول الله - صلى الله عليه وسلم -.

النوع السادس من أنواع الإجازة: إجازة ما لم يسمعه المجيز ولم يتحمله أصلاً بعد، ليرويه المجاز له إذا تحمله المجيز بعد ذلك.

Hatip, icâzenin çocuk için sahih olduğuna şöyle bir delil getirmiştir: İcâze; icâze verenin, icâze verilene kendisinden rivâyet etmeyi mubâh kılmasıdır. Mubâh kılma ise hem akıllı hem de akıllı olmayanlar için sahihtir.

Hatîp yine şöyle demiştir: “Biz bütün şeyhlerimizi bu görüş üzerine bulduk. Onlar, ulaştıkları yaşı ve temyîz hallerini sormaksızın yanlarında olmayan çocuklara icâze verirlerdi. Hali hazırda doğmamış olanlara icâze verdiklerini görmedik.”

Ben derim ki: sanki onlar, ehliyetleri hâsıl olduktan sonra bunu eda etsinler diye çocukları hadis taşıma yollarının bu çeşidine ehil görmüşler. Bunu da bu ümmete has kılınan isnadın bekâ yolunun genişlemesi ve Resulullah’a (sav) yakınlaşmak konusundaki hırsları sebebiyle yapmışlardır. Allah en doğrusunu bilir.

Altıncı çeşit: Kişinin, bundan sonra taşıdığına icâze verdiği kişi kendisinden rivâyet etsin diye, hali hazırda işitmemiş olduğu ve aslen taşımadığı şeyi icâze vermesi.

أخبرني من أخبر عن (القاضي عياض بن موسى) من فضلاء وقته بالمغرب، قال: هذا لم أر من تكلم عليه من المشايخ، ورأيت بعض المتأخرين والعصريين يصنعونه، ثم حكى عن (أبي الوليد يونس بن مغيث قاضي قرطبة): أنه سئل الإجازة بجميع ما رواه إلى تاريخها وما يرويه بعد، فامتنع من ذلك، فغضب السائل. فقال له بعض أصحابه: يا هذا يعطيك ما لم يأخذه؟ هذا محال! قال (عياض): وهذا هو الصحيح. قلت: ينبغي أن يبنى هذا على أن الإجازة في حكم الإخبار بالمجاز جملة، أو: هي إذن؟ فإن جعلت في حكم الإخبار لم تصح هذه الإجازة، إذ كيف يخبر بما لا خبر عنده منه.

Batıda zamanının fazîletli âlimlerinden olan kâdî İyâd ibn-i Musâ tarafından kendisine haber verilen bir zât bana, kendisinin (yani kâdî iyâdın) şöyle dediğini söyledi: “Şeyhlerden bu konu hakkında söz söyleyen kimse görmedim. Müteahhîr (sonraki)’lerden ve zamanımızdakilerden bazılarının bunu ortaya attıklarını gördüm.” Sonra da kurtuba kâdısı Ebu’l Velid Yunus bin Muğîs⁷⁶ten şöyle bir olay aktarır: Birisi kendisinden, o zamana kadar rivâyet ettiği ve bundan sonra rivâyet edeceği bütün haberleri için kendisine icâze vermesini ister. Ebu’l Velid bundan kaçınır. Bunun üzerine icâzet isteyen kişi öfkelenir. Bazı arkadaşları kendisine “Ey filân, almadığı şeyi mi sana versin. Bu imkânsızdır” derler. İyâd dedi ki “sahih olan işte budur.”

Ben derim ki: Bunun icâzenin, icâzeye konu olan şeyleri toptan haber verme hükmünde olmasına veya icâzenin izin olmasına bina edilmesi gerekir. Eğer (toptan değil de tek tek) haber verme hükmünde kılınırsa bu icâze sahih olmaz. Çünkü kendisinden haberdar olmadığı şeyi nasıl haber verebilir ki?

⁷⁶ Buradaki Ebu’l Velid, Hicri 403 ‘te vefat eden “İhkâm” kitabının sahibi Ebu’l Velîd el Bacî Süleyman ibn-i Halef değildir.

وإن جعلت إذنا انبى هذا على الخلاف في تصحيح الإذن في باب الوكالة فيما لم يملكه الآذن الموكل بعد، مثل أن يوكل في بيع العبد الذي يريد أن يشتريه. وقد أجاز ذلك بعض (أصحاب الشافعي) والصحيح بطلان هذه الإجازة. وعلى هذا يتعين على من يريد أن يروي بالإجازة عن شيخ أجاز له جميع مسموعاته مثلاً: أن يبحث حتى يعلم أن ذاك الذي يريد روايته عنه مما سمعه قبل تاريخ هذه الإجازة. وأما إذا قال: أجزت لك ما صح ويصح عندك من مسموعاتي، فهذا ليس من هذا القبيل. وقد فعله (الدارقطني) وغيره. وجائز أن يروي بذلك عنه ما صح عنده بعد الإجازة أنه سمعه قبل الإجازة. ويجوز ذلك وإن اقتصر على قوله: (ما صح عندك) ولم يقل (وما يصح)

Eğer izin kabul edilirse bu, vekâlet bölümünde kişinin mâlik olmadığı şey hakkında vekâlet vermesindeki iznin sahihliği hakkındaki ihtilâfa bina edilir. Meselâ satın almak istediği köleyi satması için birine vekâlet vermek gibi. Şafiî'nin ashâbından bazıları buna cevâz vermiştir.

Sahih olan, bu icâzenin bâtil oluşudur. Bundan anlaşılması gereken şeylerden birisi de şudur: Meselâ bütün işittikleri için kendisine icâzet vermiş olan bir şeyhten icâzet ile rivâyet etmek isteyen biri, rivâyet etmek istediği bu haberin, şeyhin kendisine icâze verdiği tarihten önce işittiği haberlerden olduğunu öğrenebilmesi için araştırma yapmalıdır.

“İşittiklerimden olduğunu sahih gördüklerin ve sahih göreceklein için sana icâzet verdim” dediğinde ise bu böyle değildir. Bunu Dârakutnî ve başkaları yapmıştır. Bununla icâzeden sonra; icâzeden önce işitmiş olduğunu sahih gördüklerini ondan rivâyet etmesi caizdir.

Eğer ماصح عندك demeyip sadece وما يصح caizdir.

لأن المراد: أجزت لك أن تروي عني ما صح عندك. فالمعتبر إذاً فيه صحة ذلك عنده حالة الرواية. والله أعلم.

النوع السابع من أنواع الإجازة: إجازة المجاز. مثل أن يقول الشيخ (أجزت لك مجازاتي. أو: أجزت لك رواية ما أجز لي روايته) فمنع من ذلك بعض من لا يعتد به من المتأخرين. والصحيح - والذي عليه العمل - أن ذلك جائز، ولا يشبه ذلك ما امتنع من توكيل الوكيل بغير إذن الموكل. ووجدت عن (أبي عمرو السفاقي الحافظ المغربي) قال: سمعت (أبا نعيم الحافظ الأصبهاني) يقول: الإجازة على الإجازة قوية جائزة. وحكى (الخطيب الحافظ) تجويز ذلك عن (الحافظ الإمام أبي الحسن الدارقطني)،

Çünkü burada kastedilen “Sahih gördüklerini benden rivâyet etmen için sana icâzet verdim” demektir. O zaman burada nazar-ı itibare alınması gereken, rivâyet durumuyla ilgili sahihliğidir (icâzeyle ilgili değil). Allah en doğrusunu bilir.

Yedinci çeşit: Bu, mesela şeyhin şöyle demesidir: “Bana icâzesi verilenlerin icâzesini sana verdim” veya “Rivâyet etmem için bana icâzesi verilenlerin rivâyeti için sana icâzet verdim.”

Müteahhîrlerden pek önemsenmeyen bazıları bundan menetmişlerdir. Sahih olup kendisiyle amel edilen görüş ise bunun caiz oluşudur. Bu, müvekkilin izni olmaksızın vekilin bir başkasını vekil kılma şeklindeki caiz olmayan işlemine de benzemez. Mağribli Hâfız Ebu Amr es-Sefakûsî'nin şöyle dediğini (kayıtlarda) buldum: Hâfız Ebu Nuaym'ın (El-İsfahânî'yi kastediyor) “icâze üzerine icâze kuvvetli ve caizdir.” dediğini işittim. Hatîp el-Hâfız; Hâfız imâm Ebu'l Hasan Darakutnî, İbn-i Ukde el-Kûfî diye tanınan Hâfız Ebu'l Abbâs ve başkalarından bunun caiz olduğunu hikâyeye eder.

و(الحافظ أبي العباس) المعروف بابن عقدة الكوفي، وغيرهما. وقد كان الفقيه الزاهد (نصر بن إبراهيم المقدسي) يروي بالإجازة عن الإجازة، حتى ربما والى في روايته بين إجازات ثلاث. وينبغي لمن يروي بالإجازة عن الإجازة أن يتأمل كيفية إجازة شيخه ومقتضاها، حتى لا يروي بها ما لم يندرج تحتها. فإذا كان مثلاً صورة إجازة شيخه (أجزت له ما صح عنه من سماعاتي) فرأى شيئاً من مسموعات شيخه فليس له أن يروي ذلك عن شيخه عنه، حتى يستبين أنه مما كان قد صح عند شيخه كونه من سماعات شيخه الذي تلك إجازته، ولا يكفي بمجرد صحة ذلك عنده الآن، عملاً بلفظه وتقيدده. ومن لا يفتطن لهذا وأمثاله يكثر عثاره، والله أعلم.

Yine Zâhid Fakîh Nasr ibn-i İbrahim el-Makdisî icâzeden icâze ile rivâyet ederdi. Hatta bazen rivâyetlerinde üç icâzenin arasını birleştirirdi.

İcâzeden icâze ile rivâyet eden kişinin, o icâzenin kapsamına girmeyen bir şeyi onunla rivâyet etmemesi için, şeyhine icâzet veren şeyhin icâzet durumunu ve onun iktizâsını araştırması gerekir. Şeyhine icâzet veren şeyhin icâzetinin şekli mesela “işittiklerimden olduğunu sahih gördüğü haberler için ona icâzet verdim” olursa ve şeyhinin şeyhine ait mesmuat’tan⁷⁷ (işitmelerden) bir şey görürse şeyhinin, bu icâzenin kendisine ait olduğu şeyhin mesmuat’ı olduğunu sahih gördüğü kendisine beyân olmadıkça bunları şeyhinden rivâyet edemez. İcâzenin lâfzı ve kayıtlandırmasıyla amel eder ve mücerret olarak bunların şu anda kendisine göre sahih olmasıyla yetinemez. Bu ve buna benzer incelikleri fark edemeyenlerin hataları çok olur. Allah en doğrusunu bilir.

⁷⁷ Buradaki “mesmuat” ibaresi her türlü haber ve rivâyeti kapsar.

هذه أنواع الإجازة التي تمس الحاجة إلى بيانها، ويتركب منها أنواع آخر سيتعرف المتأمل حكمها ثما أمليناه إن شاء الله تعالى.

ثم إنا نبه على أمور:

أحدها: رويها عن (أبي الحسين أحمد فارس الأديب المصنف) رحمه الله قال: معنى الإجازة في كلام العرب مأخوذ من جواز الماء الذي يسقاه المال من الماشية والحرث، يقال منه: استجزت فلاناً فأجاز لي، إذا أسقاك ماء لأرضك أو ماشيتك. كذلك طالب العلم: يسأل العالم أن يحيزه علمه، فيحيزه إياه.

قلت: فللمحيز على هذا أن يقول (أجزت فلاناً مسموعاتي، أو: مروياتي) فعيده بغير حرف جر، من غير حاجة إلى ذكر لفظ الرواية أو نحو ذلك.

Bunlar açıklanmaya muhtaç olan icâze çeşitleridir. Bunlardan, daha başka çeşitler de meydana gelir ki düşünen bir kimse - inşallah - yazdıklarımızdan hükümlerini bilir.

Biz birkaç meseleye daha dikkat çekmek istiyoruz:

Birincisi: Edebiyatçı musannîf Ebu'l Hüseyin Ahmed bin Fâris'in (Allah kendisine rahmet etsin) şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Arap kelimasında icâzenin manası "Tarlayı ve Hayvanları sulamak" anlamındaki 'جواز الماء' dan alınmıştır. Birisinden tarlan ve hayvanların için su isteyip te o kişi bu suyu verdiğinde استجزت dersin. Aynı şekilde ilim tâlibi, ilminden kendisini istifade ettirmesini âlimden istemektedir. Âlim de onu istifade ettirir."

Ben derim ki: Eğer durum böyle ise icaze verenin, rivâyet veya benzeri bir lâfız kullanmaya ihtiyaç olmaksızın أجزت فلاناً مسموعاتي diyerek harf-i cersiz tadiye yapabilmesi lazım.

ويحتاج إلى ذلك من يجعل الإجازة بمعنى التسويغ، والإذن، والإباحة، وذلك هو المعروف، فيقول (أجزت لفلان رواية مسموعاتي) مثلاً، ومن يقول منهم (أجزت له مسموعاتي) فعلى سبيل الحذف الذي لا يخفى نظيره، والله أعلم.

الثاني: إنما يستحسن الإجازة إذا كان الحيز عالمًا بما يحيز، والمجاز له من أهل العلم، لأنها توسع وترخيص، يتأهل له أهل العلم لميس حاجتهم إليها. وبالغ بعضهم في ذلك فجعله شرطاً فيها. وحكاها (أبو العباس الوليد بن بكر المالكي) عن (مالك) رضي الله عنه. وقال (الحافظ أبو عمر): الصحيح أنها لا تجوز إلا لماهر بالصناعة، وفي شيء معين لا يشكل إسناده، والله أعلم.

الثالث: ينبغي للمحيز إذا كتب أجازته أن يتلفظ بها،

Bunlara (yani rivâyet ve benzeri bir lâfız kullanmaya ve harf-i cer ile tadiye yapmaya) icâzeyi; caiz kılma, izin ve mubâh kılma manasında anlayanlar muhtaç olur. Bilinen ve maruf olan da budur. Kişi mesela *der. أجزت لفلان رواية مسموعاتي* diyen ise bunu, benzerleri gözden kaçmayan hafz yolu üzere söyler. Allah en doğrusunu bilir.

İkincisi: İcâze vermek; icâze veren kişi icâze verilen şeyi iyi bildiği ve icâze verilen kişi de ilim ehlinde olduğu zaman güzel görülmüştür. Çünkü icâze verme işi genişlik ve ruhsat vermedir ki ihtiyaçları olduğundan dolayı ilim ehli buna ehil olur. Bazıları bu konuda mübâlağaya kaçıp bunu (yani ehil olmayı) icâze için şart kılmış. Ebu'l Abbâs Velid ibn-i Bekir el-Mâlikî bunu Mâlik'ten (ra) nakletmiştir. Hâfız Ebu Amr ise "Sahih olan şudur ki bu (icâze), ilimde mahir olan kişi ve isnadı müşkül olmayan muayyen bir şey dışında caiz değildir." demiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Üçüncüsü: İcâze veren, icâzesini yazılı olarak verdiğinde ayrıca telaffüz da etmelidir.

فإن اقتصر على الكتابة كان ذلك إجازة جائزة، إذا اقترن بقصد الإجازة. غير أنها أنقص مرتبة من الإجازة الملقوظ بها. وغير مستبعد تصحيح ذلك بمجرد هذه الكتابة في باب الرواية، التي جعلت فيه القراءة على الشيخ، مع أنه لم يلفظ بما قرئ عليه إخباراً منه بما قرئ عليه، على ما تقدم بيانه، والله أعلم.

القسم الرابع من أقسام طرق تحمل الحديث وتلقيه: المناولة

وهي على نوعين: أحدهما: المناولة المقرونة بالإجازة، وهي أعلى أنواع الإجازة على الإطلاق. ولها صور منها: أن يدفع الشيخ إلى الطالب أصل سماعه أو فرعاً مقابلاً به، ويقول (هذا سماعي،

Eğer telaffüz etmeyip sadece yazmakla yetinse bu, icâze kastıyla beraber olursa caiz bir icâze olur. Fakat mertebe bakımından telaffüz edilmiş olan bir icâzeden daha aşağıda olur. Açıklaması geçtiği üzere,⁷⁸ kendisine okunanı telaffüz etmediği halde şeyhe okunanın kendisinden haber kabul edildiği rivayet bölümünde, mücerret olarak (Yani telaffuz etmeksizin) bu yazmayla icâzenin sahih olması uzak bir ihtimal değildir. Allah en doğrusunu bilir.

DÖRDÜNCÜ KISIM: Hadis taşıma ve nakil yolları kısımlarının dördüncüsü de münâveledir.⁷⁹

Münâvele iki çeşittir:

1 - İcâzeyle beraber olan münâvele. Bu çeşit, mutlak olarak icâze çeşitlerinin mertebe bakımından en yücesidir. Bunun birkaç şekli vardır:

O şekillerden birisi şeyhin, hadis almak isteyen kişiye işittiklerinin aslını veya asla mukâbil bir nüshasını verip “Bu benim mesmuat’ım veya falândan rivayetlerimdir.

⁷⁸ Taşıma kısımlarından ikincisinde açıklaması geçmişti.

⁷⁹ Münâvele: Şeyhin öğrenciye bir kitap verip “Bunlar benim falândan rivâyet ettiğim hadislerimdir” demesidir. Bu bazen icâzetle beraber de olur.

أو: روايتي عن فلان، فاروه عني، أو: أجزت لك روايته عني)، ثم يملكه إياه. أو يقول (خذه وانسخه، وقابل به، ثم رده إلي) أو نحو.

ومنها: أن يجيء الطالب إلى الشيخ بكتاب أو جزء من حديثه، فيعرضه عليه، فيتأمله الشيخ وهو عارف متيقظ، ثم يعيده إليه ويقول له (وقفت على ما فيه، وهو حديثي عن فلان، أو: روايتي عن شيخوتي فيه، فاروه عني، أو: أجزت لك روايته عني).

وهذا قد سماه غير واحد من أئمة الحديث (عرضاً). وقد سبقت حكايتنا في القراءة على الشيخ أنها تسمى (عرضاً) فلنسم ذلك (عرض القراءة) وهذا (عرض المناولة)، والله أعلم. وهذه المناولة المقترنة بالإجازة: حالة محل السماع عند (مالك) وجماعة من أئمة أصحاب الحديث.

Onu benden rivâyet et” veya “Onu benden rivâyet etmen için sana icâze verdim” demesi ve sonra da onu kendisine temlîk etmesidir. Veya “bunu al, bir nüshasını bununla karşılaştırdıktan sonra bana geri ver” ve benzeri bir şey söylemesidir. Yine o şekillerden birisi öğrencinin, hadislerinden bir kitap veya cüz ile şeyh’e gelip bunu ona arzetmesidir. Şeyh dikkatli ve bilinçli bir şekilde bunları düşünüp inceledikten sonra onu kendisine iade eder ve “içindekilere vâkıf oldum. Bunlar benim filândan hadislerimdir.” veya “Şeyhlerimden rivâyetlerimdir. Onları benden rivâyet et.” Ya da “Bunları benden rivâyet etmen için sana icâzet verdim.” der. Bunu birden fazla hadis imamı “Arz” olarak isimlendirmiştir. Şeyhe okuma bölümünde bu okumanın da “Arz” olarak isimlendirildiğini anlatmıştık. O zaman biz onu “kırâat (okuma) arzı” bunu ise “Münâvele arzı” olarak isimlendireceğiz. Allah en doğrusunu bilir. Bu icâze ile beraber olan Münâvele, Mâlik ve hadis ashâbından bir grup imâma göre işitme yerine geçer.

وحكى (الحاكم أبو عبد الله الحافظ النيسابوري) - في عرض المناولة المذكور - عن كثير من المتقدمين: أنه سماع. وهذا مطرد في سائر ما يماثله من صور المناولة المقرونة بالإجازة. فمن حكى الحاكم ذلك عنهم (ابن شهاب الزهري)، و(ربيعه الرأي)، و(يحيى بن سعيد الأنصاري)، و(مالك بن أنس) - الإمام - في آخرين من المدنيين، و(مجاهد)، و(أبو الزبير)، و(ابن عيينة)، في جماعة من المكين وعلقمة وإبراهيم النخعيان، والشعبي في جماعة من الكوفيين، وقتادة، وأبو العالية، وأبو المتوكل الناجي في طائفة من البصريين، وابن وهب، وابن القاسم، وأشهب في طائفة من المصريين، وآخرون من الشاميين والخراسانيين، ورأى الحاكم طائفة من مشايخه على ذلك وفي كلامه بعض التخليط من حيث كونه خلط بعض ما ورد في (عرض القراءة) بما ورد في (عرض المناولة)

Hâfız Hâkim Ebu Abdullah en-Nisâbü'rî, Mutekaddîm ulemânın birçoğundan, mezkûr Münâvele arzının işitme olduğunu hikâye eder. Bu, icâzeyle beraber olan Münâvele çeşitlerinin buna benzeyen diğer çeşitlerinde de geçerlidir. Hâkim (Ebu Abdullah)'ın bunu kendilerinden aktardığı kişilerden bazıları şunlardır: Medîne ulemâsından İbn-i Şihâb ez-Zührî, Rabiatur-Rey, Yahyâ bin Saîd el-Ensârî, İmâm Mâlik bin Enes. Mekkelilerden bir cemâat içinde Mücâhid, Ebuz-Zubeyr, İbn-i Uyeyne. Kûfelilerden bir cemâat içinde Alkâme ve İbrahim en-Nehâî, Şa'bî. Basrahlılardan bir cemâat içinde Katâde, Ebu'l Âliye, Ebu'l Mütevekkîl en-Nacî. Mısırlılardan İbn-i Vehb, İbn-i Kâsım ve Eşheb. Ayrıca Şâmlılardan ve Horasanlılardan başka âlimler. Hâkim, şeyhlerinden bir tâifenin de bu görüşü benimsediği düşüncesindedir. Fakat sözlerinde, "kırâat arzı" konusunda varid olan haberleri "Münâvele arzı" konusunda vârid olanlarla

وساق الجميع مساقاً واحداً.

والصحيح: أن ذلك غير حال محل السماع وأنه منقطع عن درجة التحديث لفظاً والإخبار قراءة. وقد قال الحاكم في هذا العرض: أما فقهاء الإسلام الذين أفتوا في الحلال والحرام فإنهم لم يروه سماعاً، وبه قال الشافعي، والأوزاعي، والبيهقي، والمزني، وأبو حنيفة، وسفيان الثوري، وأحمد بن حنبل، وابن المبارك، ويحيى بن يحيى، وإسحاق بن راهويه. قال: وعليه عهدنا أئمتنا، وإليه ذهبوا، وإليه نذهب، والله أعلم. ومنها: أن يناول الشيخ الطالب كتابه ويجيز له روايته عنه، ثم يمسه الشيخ عنده ولا يمكنه منه، فهذا يتقاعد عما سبق، لعدم احتواء الطالب على ما تحمله وغيره عنه.

karıştırıp hepsini bir meyanda ileri sürmek açısından biraz karışıklık vardır. Sahih olan ise bunun işitme yerine geçemeyeceği, lâfzen anlatma ve okumak süretiyle haber verme derecesinden aşağıda oluşudur.

Hâkim bu konuyla ilgili şöyle demiştir. “Helâl ve harâm konusunda fetvâ veren İslâm fakihlerine gelince, onlar bunu işitme olarak görmemişlerdir. Şafiî, Evzaî, Buveytî, Müzenî, Ebu Hanife, Süfyan-ı Sevrî, Ahmed bin Hanbel, İbni Mübârek, Yahyâ bin Yahyâ ve İshâk bin Raheveyh, böyle söylemişlerdir.” Hâkim sözlerine şöyle devam etmiştir “Biz imamlarımızı bu görüş üzerinde bulduk ve bizde bu görüşü benimsiyoruz.” Allah en doğrusunu bilir.

Yine o şekillerden birisi de, şeyhin öğrenciye kitabını ulaştırması ve onu kendisinden rivâyet etmesi için ona icâzet vermesi, sonra da şeyhin kitabı yanında tutup öğrencinin ondan istifâdesine imkân vermemesidir.

Bu şekil, mertebe bakımından daha öncekilerden aşağıdadır. Çünkü öğrenci taşıdığı (Hadisleri)’ni ihata etmemektedir ve o hadisler yanında bulunmamaktadır.

وجائز له رواية ذلك عنه، إذا ظفر بالكتاب أو: بما هو مقابل به على وجه يثق معه بموافقه لما تناولته الإجازة، على ما هو معتبر في الإجازات المجردة عن المناولة. ثم إن المناولة في مثل هذا لا يكاد يظهر حصول مزية بها على الإجازة الواقعة في معين كذلك من غير مناولة. وقد صار غير واحد من الفقهاء والأصوليين إلى أنه لا تأثير لها ولا فائدة. غير أن شيوخ أهل الحديث في القديم والحديث - أو من حكي ذلك عنه منهم - يرون لذلك مزية معتبرة، والعلم عند الله تبارك وتعالى. ومنها: أن يأتي الطالب الشيخ بكتاب أو جزء فيقول (هذا روايتك فناولني وأجز لي روايتي) فيجيبه إلى ذلك، من غير أن ينظر فيه ويتحقق روايته لجميعة، فهذا لا يجوز ولا يصح.

Ama kitâbı, veya Mûnâveleden mücerred olan icâzede itibâr edildiği üzere icâzenin kapsadıklarına muvafık olduğuna güvendiği bir şekilde kitaba mukâbil bir nüshayı alma imkânı bulduğunda bunu ondan rivâyet etmesi kendisi için caizdir.

Sonra, bu şekildeki mûnâvelenin, bunun gibi muayyen bir şeyde vuku bulan mûnâvelesiz icâzeden neredeyse hiçbir meziyeti bulunmamaktadır. Hatta fakîh ve usûlcülerden bazıları bu tür icâze için hiçbir tesir ve fayda bulunmadığı görüşündedirler. Fakat eski ve yeni hadis ehli şeyhleri, veya onlardan bu görüş kendisinden aktarılanlar, bu icâze çeşidinin muteber bir meziyyete sahip olduğu görüşündedirler. Gerçek ilîm ise Allah tebâreke ve tealanın katındadır.

Yine o şekillerden birisi de tâlibin bir kitap veya cüz ile şeyhe gelip “Bunlar senin rivâyetlerindir. Beni onlara nail kıl ve onları rivâyet etmem için bana icâze ver” demesi, Şeyhin ise bu konuda ona icâbet edip, o kitaba veya cüz’e bakıp hepsini rivâyet edip etmediğini incelemeksizin ona icâze vermesidir. Bu çeşit icâze ne caizdir ne de sahihtir.

فإن كان الطالب موثقاً بخبره ومعرفة جاز الاعتماد عليه في ذلك، وكان ذلك إجازة جائزة، كما جاز في القراءة على الشيخ الاعتماد على الطالب، حتى يكون هو القارئ من الأصل، إذا كان موثقاً به معرفة وديناً.

قال (الخطيب أبو بكر) رحمه الله: ولو قال (حدث بما في هذا الكتاب عني إن كان من حديثي، مع براءتي من الغلط والوهم) كان ذلك جائزاً حسناً، والله أعلم.

الثاني: المناولة المجردة عن الإجازة، بأن يناوله الكتاب كما تقدم ذكره أولاً، ويقتصر على قوله (هذا من حديثي، أو: من سمعاني) ولا يقول (اروه عني، أو: أجزت لك روايته عني) ونحو ذلك.

فهذه مناولة مختلة، لا تجوز الرواية بها، وعابها غير واحد من الفقهاء والأصوليين على المحدثين الذين أجازوها وسوغوا الرواية بها.

Eğer öğrenci, haberine ve bilgisine güvenilen biri ise, şeyhe okumada öğrenciye itimâd etmek caiz olduğu gibi bu konuda ona itimâd etmek caiz olur ve bu, caiz bir icâzet olmuş olur. Hatta eğer öğrenci bilgisine ve dindarlığına güvenilen biri ise asıldan okuyan kendisi olur. Hatîp Ebu Bekir (r.a) şöyle demiştir: Şeyh, icâzede "Bu kitapta olanı, eğer yanlış ve vehimden beri olarak benim hadisimden ise benden rivâyet et." dese bu caiz ve güzel olur. Allah en doğrusunu bilir.

2 - İcâzeden mücerret (icâzesiz) Münâvele.

Bu, daha önce anlatıldığı gibi hadis almak isteyen kimseye bir kitabı ulaştırması ve "Bunlar benim hadislerimdendir" veya "işittiklerimdendir" Sözüyle yetinip, "onu benden rivâyet et" veya "onu benden rivâyet etmen için sana icâzet verdim" ve benzeri bir söz söylememesidir. Bu bozuk bir münâveledir ve bununla rivâyet etmek caiz değildir. Fakîh ve usûlcülerin birçoğu bunu ve bununla rivâyeti caiz gören muhaddisleri ayıplamışlardır.

وحكى (الخطيب) عن طائفة من أهل العلم: أنهم صححوها وأجازوا الرواية بها،
وسنذكر - إن شاء الله سبحانه وتعالى - قول من أجاز الرواية بمجرد إعلام الشيخ
الطالب: أن هذا الكتاب سماعه من فلان. وهذا يزيد على ذلك ويترجح بما فيه من
المنافاة، فإنها لا تخلو من إشعار بالإذن في الرواية، والله أعلم.

Hatîp, ilîm ehli bir grubun bunu sahih gördüğünü ve bununla rivâyeti caiz gördüğünü nakleder. Biz inşallah ileride, mücerred olarak şeyhin öğrenciye “Bu kitabın filândan işitmiş olduğu haberler olduğunu” bildirmesiyle rivâyeti caiz görenin görüşünü de zikredeceğiz. Fakat bu, kendisinde Münâvele olmasından dolayı öbürü üzerine ziyadeleşir ve ona tercih edilir. Çünkü Münâvele bir bakıma rivâyet’te izne işaret eder. Allah en doğrusunu bilir.

القول في عبارة الراوي بطريق المناولة والإجازة: حكي عن قوم من المتقدمين ومن بعدهم: أنهم جوزوا إطلاق (حدثنا وأخبرنا) في الرواية بالمناولة، حكي ذلك عن الزهري ومالك، وغيرهما، وهو لائق بمذهب جميع من سقت الحكاية عنهم: أنهم جعلوا عرض المناولة المقرونة بالإجازة سماعاً. وحكي أيضاً عن قوم مثل ذلك في الرواية بالإجازة. وكان (الحافظ أبو نعيم الأصبهاني) - صاحب التصانيف الكثيرة في علم الحديث - يطلق (أخبرنا) فيما يرويه بالإجازة. رويانا عنه أنه قال: أنا إذا قلت (حدثنا) فهو سماعي، وإذا قلت (أخبرنا) على الإطلاق فهو إجازة من غير أن أذكر فيه (إجازة، أو كتابة، أو كتب إلي. أو أذن لي في الرواية عنه).

MÜNÂVELE VE İCÂZE YOLUYLA RİVÂYET EDEN RÂVİ'NİN KULLANACAĞI İBÂRELER

Mutekaddîm ulemâ'dan ve onlardan sonrakilerden bir cemâatten, Münâvele ile rivâyet'te mutlak olarak **أخبرنا** ve **حدثنا** lâfızlarını kullanmayı caiz gördükleri rivâyet edilmiştir. Bu, zühri'den, Mâlikten ve onların dışındaki başka kimselerden nakledilmiştir ve bu, İcâzeyle beraber olan Münâvele arzını işitme kıldığına dair kendisinden haber nakledilenlerin hepsinin mezhebine uygundur. Yine aynı şekilde bunun bir benzeri, icâze ile rivâyette bir gruptan hikâye edilmiştir.

Hadis ilminde birçok tasnîfe sahip olan Hâfız ebu Nuaym el-İsfahânî, icâze ile rivâyet ettiği hadislerde **أخبرنا** lâfzını kullanırdı. Şöyle dediği kendisinden rivâyet edilmiştir. "Ben **حدثنا** dediğimde bu benim işittiklerimdendir. Mutlak olarak **أخبرنا** dediğimde ise bu, kendisinde "إجازة" veya **كتابة** veya **كتب إلي** ya da **أذن لي في** **الرواية عنه** ibârelerini zikretmediğim icâzedir.

وكان (أبو عبيد الله المرزباني الأخباري) - صاحب التصانيف في علم الخبر - يروي أكثر ما في كتبه إجازة من غير سماع، ويقول في الإجازة (أخبرنا) ولا بينها، وكان ذلك - فيما حكاه الخطيب - مما عيب به. والصحيح - والمختار الذي عليه عمل الجمهور، وإياه اختار أهل التحري والورع - المنع في ذلك من إطلاق (حدثنا وأخبرنا) ونحوهما من العبارات، وتخصيص ذلك بعبارة تشعر به، بأن يقيد هذه العبارات فيقول: (أخبرنا، أو: حدثنا فلان منأولة وإجازة، أو: أخبرنا إجازة، أو: أخبرنا منأولة، أو: أخبرنا إذنأ، أو: في إذنه، أو: فيما أذن لي فيه، أو: فيما أطلق لي روايته عنه). أو يقول: (أجاز لي فلان، أو: أجازني فلان كذا وكذا، أو: ناولني فلان وما أشبه ذلك من العبارات.

Haber ilminde birçok tasnif sahibi olan Ebu Abdullah el-Merzubânî el-Enbârî, kitaplarındaki hadislerin çoğunu işitme olmaksızın icâze ile rivâyet ederdi ve icâzede herhangi bir açıklama yapmadan أخبرنا derdi. Hatîbin anlattığına göre bu, kendisiyle ayıplandığı bir durumdu.

Sahih olan, cumhurun tercih edip amel ettiği, tetkik ve takvâ ehlinin seçtiği görüşe göre ise bu gibi yerlerde mutlak olarak "ahberna" "heddesna" ve benzeri ibareleri kullanmak caiz değildir. Ve bunu kendisini hissettirecek ibârelere tahsîs etmek gerekir.

Mesela bu ibâreleri (Yani أخبرنا ve حدثنا ibârelerini) kayıtlayıp veya أخبرنا منأولة veya أخبرنا إجازة veya أخبرنا إذنأ veya فيما أطلق لي روايته ya da فيما أذن لي فيه veya في إذنه veya أخبرنا إذنأ ناولني ya da أجازني فلان كذا وكذا veya أجازلي فلان demesi veya أخبرنا فلان veya buna benzer ibareler kullanması gerekir.

وخصص قوم الإجازة بعبارات لم يسلموا فيها من التدليس، أو طرف منه، كعبارة من يقول في الإجازة (أخبرنا مشافهة) إذا كان قد شافهه بالإجازة لفظاً، كعبارة من يقول (أخبرنا فلان كتابة، أو: فيما كتب إلي، أو: في كتابه) إذا كان قد أجازته بخطه. فهذا - وإن تعارفه في ذلك طائفة من المحدثين المتأخرين - فلا يخلو عن طرف من التدليس، لما فيه من الاشتراك والاشتباه بما إذا كتب إليه ذلك الحديث بعينه.

وورد عن (الأوزاعي) أنه خصص الإجازة بقوله (خبرنا) بالتشديد، والقراءة عليه بقوله (أخبرنا). واصطاح قوم من المتأخرين على إطلاق (أنبأنا) في الإجازة، وهو الوليد ابن بكر صاحب (الوجازة في الإجازة). وقد كان (أنبأنا) عند القوم - فيما تقدم - بمنزلة أخبرنا،

Bazı kimseler de icâzeyi tedlîsten veya tedlîsin bir kısmından sâlim olmayan ibârelere tahsîs ederler. Karşılıklı olarak lâfzen aldığı zaman icâzede أخبرنا مشافهة diyen kimsenin ibâreleri gibi. Yine icâzeyi yazısıyla verdiğiğinde أخبرنا فلان كتابة veya فيما كتب إلي diyen kimsenin ibâreleri gibi. Her ne kadar müteahhîr muhaddislerden bir tâife bunu aralarında kullanılan bir ıstılâh haline getirmişlerse de bu, tedlîsten sâlim değildir. Çünkü bu ibârelerde, hadisi bizzât kendisine yazdığı durumla ortaklık ve benzerlik vardır. Evzaî'den; icâzeyi خَبَرْنَا (Şeddeli) ibaresine, şeyhe okumayı ise أخبرنا ibaresine tahsis ettiğine dair haber vârid olmuştur. Muteahhirûndan bazısı ise أنبأنا ibaresini icâzede kullanmayı ıstılâh edinmiştir ki bu, "El-Vicâzetu fil İcâze" kitâbının yazarı Velîd bin Bekirdir. Daha önce yaptığımız açıklamalarda, muhaddislere göre أنبأنا lafzının أخبرنا menzilinde olduğunu söylemiştik.

والى هذا نحا (الحافظ المتقن أبو بكر البيهقي) إذ كان يقول (أنبأني فلان إجازة)، وفيه أيضاً رعاية لاصطلاح المتأخرين، والله أعلم. وروينا عن الحاكم (أبي عبد الله الحافظ) رحمه الله أنه قال: الذي اختاره وعهدت عليه أكثر مشايخي وأئمة عصري: أن يقول فيما عرض على المحدث فأجاز له روايته شفاهاً (أنبأني فلان) وفيما كتب إليه المحدث من مدينة، ولم يشافهه بالإجازة (كتب إلي فلان). وروينا عن (أبي عمرو بن أبي جعفر بن حمدان النيسابوري) قال: سمعت أبي يقول: كل ما قال البخاري (قال لي فلان) فهو عرض ومناولة. قلت: وورد عن قوم من الرواة التعبير عن الإجازة بقول (أخبرنا فلان أن فلاناً حدثه، أو: أخبره). وبلغنا ذلك عن الإمام (أبي سليمان الخطابي) أنه اختاره أو حكاه، وهذا اصطلاح بعيد عن الإشعار بالإجازة،

İtkân ehli Hâfız ebu Bekir el Beyhakî de انبأني فلان إجازة dediğinde buna işâret etmiştir. Bunda aynı şekilde muteahhirûn'un ıstılâhına riayet'te vardır. Allah en iyisini bilir.

Hâkim Ebu Abdullah el-Hâfız'dan, (Allah ona rahmet etsin) şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir. “Benim tercih ettiğim ve şeyhlerimin çoğunu, asrımın imamlarını üzerinde bulduğum görüş şudur: Muhaddis’e arzedip te muhaddis’in rivâyet etmesi için kendisine şifahî olarak icâze verdiği hallerde انبأني فلان der. Muhaddis icâzeyi kendisine lâfzen söylemeyip bir başka şehirden yazdığında ise كتب إلى فلان der.” Yine Hâkim şöyle demiştir: Ebu Amr ibn-i ebi Cafer ibn-i Hamdân en-Nisâbü’rî’nin şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: Babamı şöyle derken işittim: “Buharî’nin قال لي فلان dediği bütün haberler arz ve münâveledir.”

Ben derim ki: Râvilerden bir grubun icâzeyi أَخْبَرَنَا قُلَانُ أَنَّ قُلَانًا حَدَّثَهُ sözüyle tâbir ettiği vârid olmuştur. İmâm Ebu Süleyman el-Hattâbî'nin bunu tercih ettiği veya aktardığı bize ulaşmıştır. Fakat bu uzak bir ıstılâhtır. İcâzeyi akla getirmekten uzaktır.

وهو فيما إذا سمع منه الإسناد فحسب وأجاز له ما رواه قريب، فإن كلمة (أن) في قوله (أخبرني فلان أن فلاناً أخبره) فيها إشعار بوجود أصل الإخبار وإن أجمل المخبر به ولم يذكره تفصيلاً. قلت: وكثيراً ما يعبر الرواة المتأخرون عن الإجازة الواقعة في رواية من فوق الشيخ المسمع بكلمة (عن) فيقول أحدهم إذا سمع على شيخ بإجازته عن شيخه (قرأت على فلان عن فلان) وذلك قريب فيما إذا كان قد سمع منه بإجازته عن شيخه، إن لم يكن سمعاً فإنه شاك، وحرف (عن) مشترك بين السماع والإجازة صادق عليهما، والله أعلم. ثم اعلم: أن المنع من إطلاق (حدثنا وأخبرنا) في الإجازة لا يزول بإباحة المجيز لذلك، كما اعتاده قوم من المشايخ من قولهم في إجازتهم لمن يميزون له، إن شاء قال (حدثنا) وإن شاء قال (أخبرنا) فليعلم ذلك والعلم عند الله تبارك وتعالى.

Bu, ondan yalnızca isnadı işitip, rivâyet ettiği hadis için ona icâze verdiği duruma yakındır. Çünkü **أخبرني فلان أن فلاناً أخبره** sözündeki **أن** kelimesinde, her ne kadar verilen haber tafsilâtına girililmeyip mücmel olarak verilmişse de haberin aslının var olduğuna dair bir işaret vardır.

Ben derim ki: Muteahhirûn râviler, çoğu zaman şeyhinin üstündekinden rivâyette vâki olan icazeyi **عن** kelimesiyle tâbir ederler. Bu râvilerden biri şeyhinin icâzesiyle bir şeyhten işittiği zaman **قرأت على فلان عن فلان** der. Bu, eğer şeyhinin icâzesiyle ondan işitmiş ise yakın bir ıstılâhtır. Eğer işitme değilse şüphe oluşturur. **عن** harfi ise işitme ve icâze arasında ortaktır ve her ikisi içinde kullanımı doğrudur. Allah en doğrusunu bilir.

Sonra bilki; İcâzede **حدثنا** ve **أخبرنا** nın caiz olmayışı, bazı şeyhlerin icâze verdikleri kimselerin icâzelerinde “Dilerse **حدثنا** der. Dilerse **أخبرنا** der” demeyi âdet edindiği, gibi icâze verenin mübâh kılmasıyla ortadan kalkmaz. Bunu bil. Gerçek ilim ise Allah tebâreke ve teâlanın katındadır.

القسم الخامس من أقسام طرق نقل الحديث وتلقيه: المكاتبة:
وهي أن يكتب الشيخ إلى الطالب وهو غائب شيئاً من حديثه بخطه، أو يكتب له ذلك وهو حاضر. ويلتحق بذلك ما إذا أمر غيره بأن يكتب له ذلك عنه إليه.
وهذا القسم ينقسم أيضاً إلى نوعين: أحدهما: أن تتجرد المكاتبة عن الإجازة.
والثاني: أن تقتن بالإجازة، بأن يكتب إليه ويقول (أجزت لك ما كتبت لك، أو: ما كتبت به إليك) أو نحو ذلك من عبارات الإجازة. أما الأول: وهو ما إذا اقتصر على المكاتبة: فقد أجاز الرواية بها كثير من المتقدمين والمتأخرين، منهم (أيوب السختياني)، و(منصور)، و(الليث بن سعد)، وقاله غير واحد من الشافعيين،

BEŞİNCİ KISIM: Hadis nakletme ve alma yolları kısımlarının beşincisi de “Mukâtebe”dir.

Mukâtebe; şeyhin, yanında olmadığı bir durumda veya yanında hazır iken hadis almak isteyen kimseye bazı hadislerini kendi yazısıyla yazıp vermesidir. Buna, şeyh bizzât kendisi yazmayıp kendisi yerine bunu yazması için başkasına emretmesi durumu da ilhâk olunur.

Bu kısım da aynı şekilde iki çeşide ayrılır:

- 1 Çeşit: Mukâtebe'nin icâzeden mücerret olması (icâzesiz olması).
2. Çeşit: İcâzeyle beraber olması. Bu da, öğrenciye bunları yazıp “Senin için yazdıklarım konusunda sana icâzet verdim” veya “yazıp gönderdiklerim için sana icâzet verdim” ve bunlara benzer bir tabir söylemesidir.

Birinci çeşide gelince - ki bu icâzesiz oldu - ; Mütekaddîm ve müteahhîr ulemânın birçoğu bununla rivâyeti caiz görmüştür. Bunlardan bazıları şunlardır: Eyyup es-Sahtiyanî, Mansûr, Leys bin Sa'd. Şafiîlerin birden fazlası da bu yönde görüş belirtmişlerdir.

وجعلها (أبو المظفر السمعاني) منهم أقوى من الإجازة، وإليه صار غير واحد من الأصوليين. وأبى ذلك قوم آخرون. وإليه صار من الشافعيين (القاضي الماوردي) وقطع به في كتابه (الحاوي). والمذهب الأول هو الصحيح المشهور بين أهل الحديث. وكثيراً ما يوجد في مسانيدهم ومصنفاتهم قولهم (كتب إلي فلان قال: حدثنا فلان) والمراد به هذا. وذلك معمول به عندهم، معدود في المسند الموصول. وفيها إشعار قوي بمعنى الإجازة، فهي وإن لم تقترب بالإجازة لفظاً فقد تضمنت الإجازة معنى. ثم يكفي في ذلك أن يعرف المكتوب إليه خط الكاتب، وإن لم تقم البينة عليه. ومن الناس من قال: الخط يشبه الخط فلا يجوز الاعتماد على ذلك. وهذا غير مرضي، لأن ذلك نادر، والظاهر: أن خط الإنسان لا يشبهه بغيره، ولا يقع فيه التباس.

Onlardan Ebu'l Muzaffer Sem'ani bunu icâzeden daha kuvvetli görmüştür. Usûlcülerin bir kısmı da bu görüşü tercih etmiştir. Başka bir grup âlim de bundan kaçınmıştır ki onlardan birisi şafiî'lerden kâdı mâverdî'dir. Kendisi "el-Hâvî" isimli kitabında bu yönde kesin görüş belirtmiştir. Sahih olan ve hadis ehli arasında meşhur olan birinci görüştür. Çoğu zaman müsnedlerinde ve tasniflerinde **كتب إلي فلان: قال لنا فلان** ibâresi bulunur ve bu ibâreden kastettikleri budur. Bununla amel etmişler ve bunu müsned mevsûlden saymışlardır. Bunda icâze manasına da kuvvetli bir işaret vardır. Her ne kadar lâfzen icâze ile beraber değilse de manen icâzeyi içeriyor. Sonra, buna dair bir şâhit yoksa da bu konuda kendisine yazılan kişinin, yazanın yazısını tanıması yeterlidir. Bazı insanlar "insanların yazısı birbirine benzer. Bu yüzden buna dayanmak caiz değildir" derler. Fakat bu kabul edilebilir bir söz değildir. Çünkü bu (yani kişilerin yazısının birbirine benzemesi) nadir bir şeydir. Zâhir olan şudur ki, kişinin yazısı başkasına benzemez ve bunda karışıklık olmaz.

ثم ذهب غير واحد من علماء المحدثين وأكابرهم، منهم (الليث بن سعد) و(منصور): إلى جواز إطلاق (حدثنا وأخبرنا) في الرواية بالمكاتبة.

والمختار: قول من يقول فيها (كتب إلي فلان قال: حدثنا فلان بكذا وكذا) وهذا هو الصحيح اللائق بمذاهب أهل التحري والنزاهة. وهكذا لو قال (أخبرني به مكاتبة أو كتابة) ونحو ذلك من العبارات. أما المكاتبة المقرونة بلفظ الإجازة: فهي في الصحة والقوة شبيهة بالمناولة المقرونة بالإجازة، والله أعلم.

القسم السادس من أقسام الأخذ ووجوه النقل : إعلام الراوي لطالب:

بأن هذا الحديث أو هذا الكتاب سماعه من فلان، أو روايته. مقتصراً على ذلك، من غير أن يقول (اروه عني، أو: أذنت لك في روايته) ونحو ذلك.

Sonra, Muhaddislerin âlimlerinden ve büyüklerinden bazıları - ki Leys bin sa'd ve Mansûr bunlardandır - Mukâtebe ile rivâyette mutlak olarak **حدثنا** ve **أخبرنا** lafızlarını kullanmanın caiz olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Ama tercih edilen görüş, mukâtebe ile rivâyet'te **كتب إلي فلان: قال: حدثنا فلان بكذا وكذا** diyen kimsenin görüşüdür ve bu sahih olan, tetkîk ve nezahet ehlinin mezhebine layık olan görüştür. Aynı şekilde **أخبرني به مكاتبة أو كتابة** ve benzeri bir ibâre de kullansa böyledir. Allah en doğrusunu bilir.

İcâze lâfzı ile beraber olan mukâtebeye gelince; Sıhhat ve kuvvet bakımından bu, icâze ile beraber olan münâveleye benzer. Allah en doğrusunu bilir.

ALTINCI KISIM: Hadis nakil ve alma yollarının altıncısı, râvinin hadis almak isteyen kimseye, bu hadisin veya kitâbın falândan işittiği veya falânın rivâyet ettiği olduğunu bildirmekle yetinmesi ve "Bunu benden rivâyet et" veya "Onu rivâyet etmen için sana izin veriyorum" ve buna benzer bir söz söylememesidir.

فهذا عند كثيرين طريق مجوز لرواية ذلك عنه ونقله. حكى ذلك عن (ابن جريج)، وطوائف من المحدثين والفقهاء والأصليين والظاهرين، وبه قطع (أبو نصر بن الصباغ) من الشافعيين، واختاره ونصره (أبو العباس الوليد بن بكر الغمري المالكي) في كتاب (الوجازة في تجويز الإجازة).

وحكى (القاضي أبو محمد بن خلاد الرامهرمزي) صاحب كتاب (الفصل بين الراوي والواعي) عن بعض أهل الظاهر: أنه ذهب إلى ذلك واحتج له. وزاد فقال: لو قال له (هذه روايتي، لكن لا تروها عني) كان له أن يرويها عنه، كما لو سمع منه حديثاً ثم قال له (لا تروه عني ولا أجيزه لك) لم يضره ذلك. ووجه مذهب هؤلاء اعتبار ذلك بالقراءة على الشيخ، فإنه إذا قرأ عليه شيئاً من حديثه،

Bir çoklarına göre bu, bunu ondan rivâyet ve nakletmek için caiz olan bir yoldur. Bu, ibn-i Cüreyc ve muhaddis, fukahâ, usûlcü ve zâhirîlerden bazı gruplardan hikâye edilmiştir. Şafîî'lerden Ebu Nasr ibn-i Sebbâğ'da buna dair kesin hüküm vermiş ve bunu tercih etmiştir. Ebu'l Abbâs Velîd bin Bekir el-Ğamrî el-Mâlikî de "El-vicâze fi tecvîzil icâze" isimli kitabında onu desteklemiştir. "El-Muhaddisu'l fâsıl beyner-Râvi ve'l Vâi" kitâbının sahibi kâdı Ebu Muhammed ibn-i Hallâd er-Râmehürmüzî, zâhir ehlinde bazılarılarının bu görüşü tercih ettiğini ve buna dair delîl getirdiğini aktarmıştır ve: "Eğer ona "Bu benim rivâyetimdir, fakat onu benden rivâyet etme" dese bile yine de onu kendisinden rivâyet edebilir. Kendisinden bir hadis işitip te sonra "Onu benden rivâyet etme, onu rivâyet etmen için sana icâze vermiyorum" dediğinde zarar vermediği gibi bu da zarar vermez" diye eklemiştir. Bunların görüşlerinin dayanağı, bunu şeyhe okuma ile kıyaslamalarıdır. Çünkü kendisine hadislerinden bazılarını okuyup ta,

وأقر بأنه روايته عن فلان بن فلان، جاز له أن يرويه عنه، وإن لم يسمعه من لفظه، ولم يقل له (اروه عني، أو: أذنت لك في روايته عني)، والله أعلم.

والمختار: ما ذكر عن غير واحد من المحدثين وغيرهم من: أنه لا تجوز الرواية بذلك. وبه قطع الشيخ (أبو حامد الطوسي) من الشافعيين، ولم يذكر غير ذلك. وهذا لأنه قد يكون ذلك مسموعه وروايته، ثم لا يأذن له في روايته عنه، لكونه لا يجوز روايته لخلل يعرفه فيه، ولم يوجد منه التلفظ به، ولا ما يتنزل منزلة تلفظه به، وهو تلفظ القارئ عليه وهو يسمع ويقر به حتى يكون قول الراوي عنه السامع ذلك (حدثنا وأخبرنا) صدقاً، وإن لم يأذن له فيه.

şeyh bunların falân oğlu filândan olan kendi rivâyetleri olduğunu ikrar ettiğinde bunları şeyhten rivâyet etmek kendisi için caiz olur. İsterse bunları şeyhin lâfzından dinlememiş olsun ve şeyh ona “Onları benden rivâyet et” veya “Onları benden rivâyet etmen için sana izin verdim” dememiş olsun. Allah en doğrusunu bilir.

Tercih edilen ise bu şekilde rivâyetin caiz olmadığı yönündeki birden fazla muhaddis ve muhaddislerin dışındaki kimselerden zikredilen görüştür. Şafîî’lerden şeyh Ebu Hamîd Tûsî de bu şekilde kesin hüküm vermiştir ve bundan başka bir şey zikretmemiştir. Bunun böyle olmasının sebebi şudur: Bazen bu hadis, onun işittiği ve rivâyet ettiği bir hadis olur. Ama o hadiste bildiği bir sakıncadan dolayı rivâyetini caiz görmediği için onu kendisinden rivâyet etmesine izin vermez. Ayrıca bu hadis kendisi tarafından ne telaffüz edilmiştir ne de telaffüz yerine geçebilecek olan bir şey - ki oda okuyucunun ona telaffüz etmesi ve kendisinin dinleyip ikrar etmesidir - Kendisinden sâdır olmuştur ki ondan bu ikrarı dinleyip, rivâyet etmek için kendisine izin vermemişse bile rivâyet eden râvinin **حَدَّثَنَا** ve **أَخْبَرَنَا** sözü doğru olsun.

وإنما هذا كالشاهد، إذا ذكر في غير مجلس الحكم شهادته بشيء فليس لمن سمعه أن يشهد على شهادته، إذا لم يأذن له ولم يشهده على شهادته.

وذلك مما تساوت فيه الشهادة والرواية، لأن المعنى يجمع بينهما في ذلك، وإن اختلفا في غيره. ثم إنه يجب عليه العمل بما ذكره له إذا صح إسناده، وإن لم تجز له روايته عنه، لأن ذلك يكفي فيه صحته في نفسه، والله أعلم.

القسم السابع من أقسام الأخذ والتحمل: الوصية بالكتب: أن يوصي الراوي بكتاب يرويه عند موته أو سفره لشخص. فروي عن بعض السلف رضي الله تعالى عنهم: أنه جوز بذلك رواية الموصى له لذلك عن الموصي الراوي. وهذا بعيد جداً، وهو إما زلة عالم، أو متأول على أنه أراد الرواية على سبيل الوجادة التي يأتي شرحها، إن شاء الله تعالى.

Bu, şahitlik gibidir. Şâhit hüküm meclisi (mahkeme) dışında bir yerde bir şeye dair şehâdetini zikrettiği zaman, eğer izin vermezse ve yaptığı şahitliğe şahit kılmazsa, onu işiten kişi şehâdetine şahitlik yapamaz. Bu, şehâdet ve rivâyetin eşit olduğu bir konudur. Çünkü her ne kadar başka meselelerde birbirinden ayrılırlar da manâ onların aralarını bu konuda birleştirir.

Sonra, isnadı sahih olduğunda, her ne kadar onu kendisinden rivâyet etmek caiz değilse de zikrettiği ile amel etmek kendisine vâcib olur. Çünkü bu, onun kendi nefsinde (bizzât) sahih olması için yeterlidir. Allah en doğrusunu bilir.

YEDİNCİ KISIM: Hadis alma ve taşıma kısımlarının yedincisi kitâp vasiyetidir. Bu, râvinin ölüm anında veya yolculuk yapacağı esnada bir şahsa, rivâyet ettiği bir kitâbı vasiyet etmesidir. Seleften bazılarının (r.a) râvinin bunu bu şekilde rivâyet etmesini caiz gördükleri rivâyet edilmiştir. Fakat bu gerçekten uzak bir görüştür ve, ya âlimin bir yanılmasıdır, ya da ilerde - inşaallah - açıklaması gelecek olan vicâdet yolu üzere rivâyeti kastediyor diye tevیل edilir.

وقد احتج بعضهم لذلك فشبهه بقسم الإعلام وقسم المناولة، ولا يصح ذلك، فإن لقول من جوز الرواية بمجرد الإعلام والمناولة مستنداً ذكرناه، لا يتقرر مثله، ولا قريب منه ههنا، والله أعلم.

القسم الثامن - الوجادة:

وهي مصدر ل وجد يجد، مولد غير مسموع من العرب. رويانا عن (المعافى بن زكريا النهرواني) العلامة في العلوم: أن المولدين فرعوا قولهم (وجادة) فيما أخذ من العلم من صحيفة من غير سماع ولا إجازة ولا مناولة، من تفريق العرب بين مصادر (وجد) للتمييز بين المعاني المختلفة، يعني قولهم (وجد ضالته وُجدنا، ومطلوبه وجوداً) وفي الغضب (موجدة) وفي الغنى (وُجداً) وفي الحب (وَجْداً).

Bazıları bunun için istidlâlde bulunmuşlar ve bunu (6. Kısımda anlatılan) i'lam kısmına ve münâvele kısmına benzetmişlerdir. Fakat bu benzetme sahih değildir. Çünkü mücerred olarak i'lam ve Münâvele ile rivâyeti caiz görenin görüşü için, zikrettiğimiz istinad (dayanak) vardır. Fakat o dayanağın bir benzeri veya ona yakın bir dayanak burada yoktur. Allah en doğrusunu bilir.

SEKİZİNCİ KISIM: Vicâdet. Bu kelime (وَجَدَ، يَجِدُ) fiilinin mastarıdır. Araplardan işitilmemiş bir kelimedir ve sonradan Arapçaya girmiştir. İlimlerde mütehassıs olan Muafe ibn-i Zekeriyyâ en-Nehrevanî'den bize gelen bir rivâyete göre o, şöyle demiştir: Kelime kökleriyle uğraşan uzmanlar (وَجَادَة) kelimesinin işitme, icâze ve Münâvele olmaksızın sahifelerden alınan ilim için kullanıldığını söylemişlerdir. Bu, arapların çeşitli manâların arasını ayırdedebilmek için وجد kelimesinin masdarlarını birbirinden ayırması işlemidir. Yani "Kaybedilen eşyasını buldu" manası için (وَجَدْنَا) "istediğini buldu" manası için (وُجِدَا), öfke için (مُوجِدَة), zenginlik için (وُجِدَا), sevgi için (وَجْدَا) mastarlarının kullanılması gibi.

مثال الوجادة: أن يقف على كتاب شخص فيه أحاديث يرويهها بخطه ولم يلقه، أو: لقيه ولكن لم يسمع منه ذلك الذي وجدته بخطه، ولا له منه إجازة ولا نحوها. فله أن يقول (وجدت بخط فلان، أو: قرأت بخط فلان، أو: في كتاب فلان بخطه: أخبرنا فلان بن فلان) ويذكر شيخه، ويسوق سائر الإسناد والمخبر. أو: يقول (وجدت، أو: قرأت بخط فلان عن فلان) ويذكر الذي حدثه ومن فوقه. هذا الذي استمر عليه العمل قديماً وحديثاً، وهو من باب المنقطع والمرسل، غير أنه أخذ شوباً من الاتصال بقوله (وجدت بخط فلان). وربما دلّس بعضهم فذكر الذي وجد خطه وقال فيه (عن فلان، أو: قال فلان) وذلك تدليس قبيح، إذا كان بحيث يوهم سماعه منه، على ما سبق في نوع التدليس.

Vicâde'nin örneği: Kişinin (Aynı dönemde yaşamadığından dolayı) karşılaşmadığı, veya karşılaştığı halde kendi el yazısı ile yazılmış bulduğu bu hadisleri kendisinden işitmemiş olduğu bir şahsın, içinde kendi yazısı ile rivâyet etmiş olduğu hadisleri bulunan kitabına vâkıf olması, bununla birlikte bu şahıstan icâze ve benzeri bir şey almamış olması.

Bu durumda kişi “Filânın yazısıyla buldum” veya “Falânın yazısıyla okudum” ya da “filânın kitabında, kendi el yazısıyla: filân ibn-i filân bize haber verdi” diyerek şeyhini zikredip isnadın kalan kısmı ile metni anlatabilir. Ya da “falânın yazısı ile falândan okudum veya buldum” diyerek ona (yani yazan kimseye) anlatanı ve onun üstündekini zikreder. Bu eskilerin ve yenilerin amel etmeye devam ettikleri yöntemdir. Ayrıca bu munkati’ ve Mürsel hadis kısmına girer. Fakat وَجَدْتُ بِحَظِّ فُلَانٍ sözünden dolayı kendisinde ittisâl şüphesi vardır. Bazen de kimileri tedlîs yapar ve yazısını bulduğu kişiyi zikrederek (عن فلان) veya (قال فلان) der. Tedlîs çeşidinde açıklaması geçtiği üzere bu, kendisinden işittiği vehmini verecek şekilde yapıldığı zaman çirkin bir tedlîstir.

وجازف بعضهم فأطلق فيه (حدثنا وأخبرنا) وانتقد ذلك على فاعله.

وإذا وجد حديثاً في تأليف شخص وليس بخطه فله أن يقول (ذكر فلان، أو: قال فلان: أخبرنا فلان، أو: ذكر فلان عن فلان). وهذا منقطع لم يأخذ شوباً من الاتصال.

وهذا كله إذا وثق بأنه خط المذكور أو كتابه، فإن لم يكن كذلك فليقل (بلغني عن فلان، أو: وجدت عن فلان) أو: نحو ذلك من العبارات. أو ليفصح بالمستند فيه، بأن يقول ما قاله بعض من تقدم (قرأت في كتاب فلان بخطه، وأخبرني فلان أنه بخطه) أو يقول (وجدت في كتاب ظننت أنه بخط فلان، أو: في كتاب ذكر كاتبه أنه فلان بن فلان، أو في كتاب قيل إنه بخط فلان).

Bazıları bunu daha pervasızca yapar ve bunda **حَدَّثْنَا** أخبرنا Bazıları bunu daha pervasızca yapar ve bunda lâfızlarını kullanır. Bunu yapanlar ayıplanır ve bu haberleri kabul edilmez. Bir şahsın te'lif ettiği eser içinde, kendi yazısı ile olmayan bir hadis gördüğünde:

ذكر فلان عن فلان veya **ذكر فلان**, أو قال فلان: أخبرنا فلان kendisinde ittisâl şüphesi olmayan munkati' bir hadis olur.

Bunların tümü, mezkûr kişinin yazısı veya kitâbı olduğuna güvenildiğinde böyledir. Eğer böyle değilse (yani yazısı veya kitâbı olduğuna güvenmiyorsa) o zaman **"beleşeni an fulanın"** veya **"vecedu an fulanın"** gibi benzeri bir ibâre kullanılmalıdır.

Veya daha önce geçenlerden, bazılarının söylediği "falânın kitabında kendi el yazısıyla okudum" ya da "Falân bana, kendi el yazısıyla olduğunu haber verdi" gibi sözlerle, ondaki mesnedini açık bir şekilde söylemelidir. Ya da "Falânın yazısıyla olduğunu zannettiğim bir kitapta buldum" veya "kâtibinin, kendisinin "Falân oğlu filân olduğunu" zikrettiği bir kitâpta buldum" ya da "filânın yazısıyla olduğu söylenen bir kitapta (buldum)" demelidir.

وإذا أراد أن ينقل من كتاب منسوب إلى مصنف فلا يقل (قال فلان كذا وكذا) إلا إذا وثق بصحة النسخة، بأن قابليها هو أو ثقة غيره بأصول متعددة، كما نهنا عليه في آخر النوع الأول. وإذا لم يوجد ذلك ونحوه فليقل (بلغني عن فلان أنه ذكر كذا وكذا، أو: وجدت في نسخة من الكتاب الفلاني) وما أشبه هذا من العبارات.

وقد يتسامح أكثر الناس في هذه الأزمان بإطلاق اللفظ الجازم في ذلك من غير تحرر وثبت، فيطالع أحدهم كتاباً منسوباً إلى مصنف معين، وينقل منه عنه من غير أن يثق بصحة النسخة، قائلاً (قال فلان كذا وكذا، أو: ذكر فلان كذا وكذا). والصواب ما قدمناه: فإن كان المطالع عالماً فطناً، بحيث لا يخفى عليه في الغالب مواضع الإسقاط والسقط،

Bir musannıfe nisbet edilen bir kitaptan nakil yapılmak istendiğinde nüshanın sıhhatinden emin olunmadıkça “ قَالَ فُلَانٌ كَذَا ” denilmemelidir. Nüshanın sıhhatine güven ise, birinci çeşidin sonunda dikkat çektiğimiz gibi kendisi veya güvenilen başka birisinin o nüshayı sayılı asıl kaynaklardan birisiyle karşılaştırmasıyla olur. Bu asıl kaynaklar ve benzerleri bulunmadığında “Bana falândan ulaştığına göre o, şöyle demiştir” Veya “Falânın kitabının bir nüshasında buldum ki” ya da buna benzer (kesin olmayan) ifâdeler kullanmalıdır.

Bu zamanda insanların çoğu araştırma ve tespit olmaksızın bu konuda kesin ibâreler kullanma konusunda müsâmahalı davranıyorlar. Onlardan bazıları belli bir musannîfe nisbet edilen bir kitabı mütâlaa ederler ve nüshanın sıhhatine güvenmeden قال ذكر فلان كذا وكذا ya da قال فلان كذا وكذا diyerek ondan nakilde bulunur. Doğru olan ise bizim anlattığımızdır. Eğer mütâlaa eden kişi, metinden düşürülmüş veya değiştirilmiş lâfızların yerleri kendisine genellikle gizli kalmayacak kadar bilgili ve zekî ise,

وما أحيل عن جهته إلى غيرها، رجونا أن يجوز له إطلاق اللفظ. الجازم فيما يحكيه من ذلك. وإلى هذا - فيما احسب - استروح كثير من المصنفين فيما نقلوه من كتب الناس، والعلم عند الله تعالى. هذا كله كلام في كيفية النقل بطريق الوجادة. وأما جواز العمل اعتماداً على ما يوثق به منها: فقد روينا عن بعض المالكية: أن معظم المحدثين والفقهاء من المالكيين وغيرهم لا يرون العمل بذلك. وحكي عن الشافعي وطائفة من نظار أصحابه جواز العمل به. قلت: قطع بعض المحققين من أصحابه في أصول الفقه بوجوب العمل به عند حصول الثقة به. وقال: لو عرض ما ذكرناه على جملة المحدثين لأبوه.

bunlardan naklettğinde kesinlik belirten lâfızlar kullanmasının kendisi için caiz olacağını ümit ediyoruz ve zannıma göre bundan dolayı musanniflerin çoğu insanların kitaplarından naklettikleri haberler konusunda rahat davranıyorlar. Gerçek ilim ise Allah (c.c) katındadır.

Bunların hepsi Vicâdet yoluyla naklin keyfiyeti hakkındaki sözlerdir.

Onlardan güvenilir olanlarına itimâd ederek amel etmenin caiz oluşuna gelince, bazı Mâlikî ulemâ'dan bize gelen rivâyetlere göre, mâlikî'lerden ve diğerlerinden olan muhaddis ve fukahâ'nın büyük bir kısmı bunlarla amel etmeyi caiz görmezler. Şafiî ve ashabından bir grup âlime göre ise bununla amel etmek caizdir.

Ben derim ki: Şafiî'nin ashâbından bazı muhakkikler usûl-ü fıkhıta, kendisine güven hâsıl olduktan sonra bununla amel etmenin vâcib olduğuna dair kesin görüş bildirmişlerdir ve "Eğer bizim (bunlarla amel etmenin caiz olmadığına dair) zikrettiğimiz görüş muhaddislerin tamamına arz edilseydi bunu kabul etmekten kaçınırlardı" demişlerdir.

وما قطع به هو الذي لا يتجه غيره في الإعصار المتأخرة، فإنه لو توقف العمل فيها على الرواية لانسد باب العمل بالحقول، لتعذر شرط الرواية فيها، على ما تقدم في النوع الأول، والله أعلم.

Bu kesin görüş, son asırlarda kendisinden başkasının uygun olmadığı görüştür. Çünkü eğer bu asırlarda hadislerle amel rivâyetlere bağlı kılınsa, nakledilenlerle amelin kapısı kapanmış olur. Zira birinci çeşitte anlattığımız gibi bu zamanda rivâyetin şartları özürlü bir hale gelmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

النوع الخامس والعشرون

في كتابة الحديث وكيفية ضبط الكتاب وتقييده

اختلف الصدر الأول رضي الله عنهم في كتابة الحديث فمنهم من كره كتابة الحديث والعلم وأمروا بحفظه ومنهم من أجاز ذلك ومن رويناه عنه كراهة ذلك عمر وابن مسعود وزيد بن ثابت وأبو موسى وأبو سعيد الخدري أن النبي صلى الله عليه وسلم (قال: لا تكتبوا عني شيئا إلا القرآن ومن كتب عني شيئا غير القرآن فليمحاه) أخرجه مسلم في صحيحه. ومن رويناه عنه إباحة ذلك أو فعله عليّ وابنه الحسن

YİRMİ BEŞİNCİ ÇEŞİT HADİSİ YAZMA, KİTABI ZABT VE KAYITLANDIRMANIN KEYFİYETİ

İlk Müslümânlar (Allah kendilerinden razı olsun) hadis yazma konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Onlardan bazıları hadis ve ilîm yazmayı kerîh görmüşler ve onları ezberlemeyi emretmişlerdir. Onlardan kimisi de bunu caiz görmüşlerdir.

Bunu kerîh gördükleri bize rivâyet edilenlerden bazıları şunlardır: Sahâbe ve Tabiînden başkalarının da bulunduğu bir grup içinde Ömer, İbn-i Mesud, Zeyd bin Sâbit, Ebu Musa, Ebu Saîd el-Hudrî (Allah hepsinden razı olsun). Ebu Saîd el-Hudrî'den bize gelen bir rivâyete göre Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Benden kur'ândan başka bir şey yazmayın. Benden kur'ândan başka bir şey yazan onu imha etsin."* Bunu Müslim sahihinde⁸⁰ tahrir etmiştir. Bunu mübâh gördükleri veya bizzât yaptıkları kendilerinden rivâyet edilenlerden bazıları da şunlardır: Sahâbe ve Tabiîn'den başkalarının da bulunduğu bir topluluk içinde Ali, onun oğlu Hasan,

⁸⁰ Müslim tahrir etmiştir (3004)

وأنس وعبد الله بن عمرو بن العاص في جمع آخرين من الصحابة والتابعين رضي الله عنهم أجمعين ومن صحيح حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم على جواز ذلك حديث أبي شاه اليماني في التماسه من رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يكتب له شيئاً معه من خطبته عام فتح مكة وقوله صلى الله عليه وسلم اكتبوا لأبي شاه ولعله صلى الله عليه وسلم أذن في الكتابة عنه لمن خشى عليه النسيان ونهى عن الكتابة عنه من وثق بحفظه مخافة الاتكال على الكتاب أو نهي عن كتابة ذلك حين خاف عليهم اختلاط ذلك بصحف القرآن العظيم وأذن في كتابته حين أمن من ذلك

Enes, Abdullah bin Amr bin Âs (Allah hepsinden razı olsun). Bunun caiz olduğuna delâlet eden Resulullah'ın (s.a.v) sahih hadislerinden biri Ebu Şâh el-Yemenî'nin hadisidir. Ebu Şâh⁸¹ işittiği Mekke'nin fethi yılındaki hutbesinden, kendisine bir şeyler yazmasını Resulullahtan (s.a.v) isteyince O, (s.a.v) "Ebu Şâh için yazın"⁸² diye buyurmuştur.

Bu iki görüşten şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Resulullah (s.a.v) unutmamasından korktuğu kişiye yazma izni vermiştir. Hâfızasına güvendiği kişiyi ise, yazma konusunda tembellik ve usanma göstereceği korkusuyla kendisinden hadis yazmaktan nehyetmiştir. Veya bunları kur'ân-ı kerim sayfalarıyla karıştırmalarından korktuğu zaman bunun yazımını menetmiş, böyle bir şey olmayacağından emin olduğu zaman ise buna izin vermiştir.

⁸¹ Ebu Şâh (veya Şâhin) aslı "ha" harfi ile okunur. Farsça bir kelimedir. "Kral" manasına gelir. Hem vakfen hem de vaslen "ha" lafzıyla okunduğu söylenir. Yine vasl halinde tenvin ile (Şahin şeklinde) okunduğu söylenir. (Tedribur-Ravî.)

⁸² Buhari (112 – 1302) tahrir etmiştir.

وأخبرنا أبو الفتح بن عبد المنعم الفراوي قراءة عليه بنيسابور جبرها الله أخبرنا أبو المعالي الفارسي أخبرنا الحافظ أبو بكر البيهقي أخبرنا أبو الحسين ابن بشران أخبرنا أبو عمرو ابن السمالك ثنا حنبل بن إسحاق ثنا سليمان بن أحمد ثنا الوليد هو ابن مسلم قال كان الأوزاعي يقول كان هذا العلم كريما يتلاقهه الرجال بينهم فلما دخل في الكتب دخل في الكتب دخل فيه غير أهله ثم إنه زال ذلك الخلاف وأجمع المسلمون على تسويغ ذلك وإباحته ولولا تدوينه في الكتب لدرس في الأعصر الآخرة والله أعلم ثم إن على كتبة الحديث وطلبته صرف الهمة إلى ضبط ما يكتبونه أو يحصلونه بخط الغير من مروياتهم على الوجه الذي رووه شكلا ونقطا يؤمن معهما الالتباس

Bize Ebu'l Feth ibn-i Abdulmun'im el-Feravî - Nisâbü'rî'ye (r.a) okuyarak - haber verdi (ve dedi ki:) bize Ebu'l Meâlî el-Farîsî haber verdi (dedi ki:) bize Hâfız Ebu Bekir el Beyhakî haber verdi (dedi ki:) bize Ebu'l Hüseyin ibn-i Büşrân haber verdi (dedi ki:) bize Ebu Amir ibn-i Semmâk haber verdi (dedi ki:) bize Hanbel ibn-i İshâk anlattı (dedi ki:) bize Süleyman ibn-i Ahmed anlattı (dedi ki:) bize Velid (Müslim'in oğludur) anlatıp dedi ki: Evzaî şöyle derdi: "Bu ilîm kerim idi. buna sadece (ehîl) insanlar ulaşıyordu. Kitâplara girince ehil olmayanlar da bu işe girdi."

Sonra bu ihtilâf ortadan kalktı ve Müslümânlar bunun caiz ve mübâh olduğu üzerinde icma ettiler. Eğer kitaplarda tedvîn edilmiş olmasaydı sonraki asırlarda yok olur, eseri silinip giderdi. Allah en doğrusunu bilir.

Sonra hadis kâtibi ve talebelerinin, yazdıkları veya başkasının hattıyla elde ettikleri hadislerini karışıklıktan emin olunacak şekilde, şekil ve noktalama⁸³ bakımından rivâyet edilen vecîh üzere zâbtetme yönünde çaba sarfetmeleri gerekir.

⁸³ Buradaki noktalamadan kastedilen i'cam noktalarıdır. Yani "ba, ta" gibi harflerin noktalarıdır. Şekilden kastedilen ise i'rabın kayıt altına alınmasıdır. (yani harekeleri kayıt altına almadır.)

وكتيرا ما يتهاون بذلك الواقع بذهنه وتيقظه وذلك وخيم العقابة فإن الإنسان معرض للنسيان وأول ناس أول الناس وإعجام المكتوب يمنع من استعجابه وشكله يمنع من اشكاله ثم لا ينبغي أن يتعنى بتقييد الواضح الذي لا يكاد يلتبس وقد أحسن من قال إنما يشكل ما يشكل

وقراءة بخط صاحب كتاب (سيمات الخط ورقومه) علي بن إبراهيم البغدادي فيه أهل العلم يكرهون الإعجام والإعراب إلا في الملتبس وحكى غيره عن قوم أنه ينبغي أن يشكل ما يشكل ومالا يشكل وذلك لأن المبتدئ وغير المتبحر في العلم لا يميز ما يشكل مما لا يشكل ولا صواب الإعراب من خطئه والله أعلم

Çoğu zaman zihnine ve dikkatine güvenenler bunu umursamıyor. Oysa bu, sonucu vahîm olan bir durumdur. Çünkü insan her zaman unutmaya karşı karşıyadır ve ilk unutan, ilk insandır. (Yani Hz. Âdem (a.s.m) Taha:115) Yazıyı noktalama, onun kapalılığına/müphemliğine engel olur ve şeklini zabtetme, işkâlini (müşkîl oluşunu) engeller.

Sonra, karışıklık ihtimali neredeyse yok denecek kadar az olan açık ibâreleri kayıt altına almayla uğraşmaması gerekir. **إِنَّمَا يُشْكَلُ مَا يُشْكَلُ** (Müşkîl/sorunlu olanlar şeklen zabt altına alınır.) diyen ne güzel demiştir.

“Sumâtu’l hattî ve Rusûmihi” isimli kitabın sâhibi Ali ibn-i İbrâhîm el-Bağdâdî’nin yazısıyla, “İlîm ehli, karışıklık ihtimali olan yerlerin dışında noktalama ve i’rab yapılmasını mekrûh görürler” diye okudum. Başka biri ise, bir gruptan; hem müşkîl olanların hem de olmayanların zâbt edilmesi gerektiğini hikâyeye etmiştir. Bunun sebebi ise şudur: Henüz ilimde derinleşmeyip yeni başlamış olanlar, müşkîl ile müşkîl olmayanları birbirinden ayıramazlar. Yine doğru i’rabı da yanlış olanından ayıramazlar. Allah en doğrusunu bilir.

وهذا بيان أمور مفيدة في ذلك:

أحدهما: ينبغي أن يكون اعتناؤه من بين ما يلتبس بضبط الملتبس من أسماء الناس أكثر فإنها لا تسدرك بالمعنى ولا يستدل عليها بما قبل وبعد

الثاني: يستحب في الألفاظ المشككة أن يكرر ضبطها بأن يضبطها في متن الكتاب ثم يكتبها قبالة ذلك في الحاشية مفردة مضبوطة فإن ذلك أبلغ في إبانها وأبعد من التباسها وما ضبطه في أثناء الأسطر ربما داخله نقط غيره وشكله مما فوقه وتحتة لاسيما عند دقة الخط وضيق الأسطر وهذا جرى رسم جماعة من أهل الضبط والله أعلم

الثالث: يكره الخط الدقيق من غير عذر يقتضيه رويانا عن حنبل بن إسحاق قال رأيي أحمد بن حنبل وأنا أكتب خطأ دقيقاً فقال (لا تفعل أحوج ما تكون إليه يخونك)

Bu konuyla alakalı faydalı birkaç meselenin açıklaması

1 – Karışıklık ihtimali olanlardan, birbirine karışması muhtemel olan insan isimlerinin zâbtına daha fazla itinâ gösterilmesi gerekir. Çünkü insan isimleri manâ ile idrâk edilmezler. Kendisinden önce veya sonra geçen ibâreler de onlara delâlet etmez.

2 – Müşkil lâfızların zâbtını metinde bir kere yaptıktan hemen sonra ayrıca dipnotta başlı başına yazmak suretiyle tekrarlamak müstehâbtır. Şüphesiz bu, onun ayan beyân olmasında daha etkilidir ve başkasına karışmaktan daha uzaktır. Zîra satırlar yazıldığı esnada bazen zâbtına başkasının noktası veya altındaki-üstündeki harekesi girer. Özellikle de satır dar olup yazı incelendiğinde bu daha çok olur. Zâbt ehlinde bir cemâatin yazıları bu şekilde cari olmuştur. Allah en doğrusunu bilir.

3 – Kendisini gerektiren bir özür olmadıkça ince bir yazı yazmak mekrûhtur. Hanbel ibn-i İshâk'tan, şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: Ben ince bir yazı yazarken Ahmed bin Hanbel beni gördü. Bana: “Bunu yapma. En çok ihtiyaç duyduğun şey sana ihanet eder” dedi.

وبلغنا عن بعض المشايخ أنه كان إذا رأى خطأ دقيقاً قال (هذا خط من لا يقون بالخلف من الله) والعذر في ذلك هو مثل أن لا يجد في الورق سعة أو يكون رحالاً يحتاج إلى تدقيق الخط ليخف عليه محمل كتابه ونحو هذا والله أعلم

الرابع: يختار له في خطه التحقيق دون المشق والتعليق

بلغنا عن ابن قتيبة قال قال عمر بن الخطاب رضي الله عنه (شر الكتابة المشق وشر القراءة الهزيمة وأجود الخط أبينه) والله أعلم

الخامس: كما تضبط الحروف المعجمة بالنقط كذلك ينبغي أن تضبط المهملات غير المعجمة بعلامة الإهمال لتدل على عدم إعجامها وسيل الناس في ضبطها مختلف

Bazı (hadis) şeyhlerinden bize ulaştığına göre onlar ince bir yazı gördüklerinde şöyle derlerdi: “Bu, Allah’a muhâlefet ettiğinden emin olunmayan kişinin yazısıdır.” Bu konuda özür ise, meselâ sayfanın geniş olmaması veya kişinin yolcu olması sebebiyle kitâp yükünün hafif olması için yazısını ince yazmaya muhtaç olması ve benzeri şeylerdir. Allah en doğrusunu bilir.

4 – Yazıda Meşk⁸⁴ ve Ta’lik⁸⁵ değil, tahkik tercih edilir. İbn-i kuteybe’nin şöyle dediği bize ulaşmıştır: Ömer ibn-i Hattâb (r.a) şöyle dedi: “Yazıların en kötüsü Meşk’tir ve en kötü okuma da Hazreme’⁸⁶dir. En iyi yazı en açık olandır.” Allah en doğrusunu bilir.

5 – Mu’cem (Noktalı) harfler noktaları ile kayıt altına alındığı gibi, noktasız olan mühmel harfler de noktasızlığına delâlet etsin diye ihmâl alâmetiyle kayıt altına alınmalıdır. İnsanların bunu zabtetme yolları muhtelifdir.

⁸⁴ Meşk: süratli yazı yazma.

⁸⁵ Ta’lik: Birbirinden ayrılması gereken harfleri birbirine karıştırmak

⁸⁶ Hazreme: Çabuk okuma ve çabuk konuşma.

فمنهم من يقلب النقط فيجعل النقط الذي فوق المعجمات تحت ما يشاكلها من المهملات فينقط تحت الراء والصاد والطاء والعين ونحوها من المهملات وذكر بعض هؤلاء أن النقط التي تحت السين المهملة تكون مبسوطة صفا والتي فوق الشين المعجمة تكون كتأثافي ومن الناس من يجعل علامة الإهمال فوق الحروف المهملة كقلامة الظفر مضجعة على قفاها

ومنهم من يجعل تحت الحاء المهملة حاء مفردة صغيرة وكذا تحت الدال والطاء والصاد والسين والعين وسائر الحروف المهملة الملتبسة مثل ذلك فهذه وجو من علامات الإهمال شائعة معروفة

Kimi insanlar (Noktasızlığına delâlet etsin diye) noktaları ters çevirirler ve mu'cem harflerin üstündeki noktaları, mühmel harflerden karışıklık ihtimali olanların altına koyarlar. Böylece "Ra, sad, tı, ayn" gibi mühmel harflerin altını noktalarlar.

Bunlardan bazıları mühmel (noktasız) "Sîn" harfinin altındaki noktaların yanyana, saf tutmuş halde bulunduğunu, mu'cem (noktalı) "Şin" harfinin üstündeki noktaların ise "Esafi"⁸⁷ şeklinde bulunduğunu söylerler. İnsanlardan kimisi de mühmel harflerin alâmetini, bu mühmellerin üstüne kesilmiş turnak şeklinde, kafası üstüne yatmış biçimde koyarlar (Yani açık tarafı yukarı bakar şeklinde (۷) Çev.)

Kimi insanlar da mühmel (ح) harfi'nin altına, tek başına küçük bir (ح) koyarlar. Aynı şekilde ط, د, ص, ع ve bunlar gibi karışma ihtimali diğer mühmel harfleri de böyle yaparlar.

İşte bunlar mühmel harflerin alâmetlendirilmesinde yaygın olarak bilinen yöntemlerdir.

⁸⁷ Esafi: Sacayağı. Taştan yapılp üzerinde kazan vs. kaynatılır. Üçgen şeklindedir.

وهناك من العلامات ما هو موجود في كثير من الكتب القديمة ولا يظن له كثيرون
 كعلامة من يجعل فوق الحروف المهملة خطا صغيرا وعلامة من يجعل تحت الحرف
 المهمل مثل الهمة والله أعلم السادس: لا ينبغي أن يصطلح مع نفسه في كتابه بما لا
 يفهمه غيره فيوقع غيره في حيرة كفعل من يجمع في كتابه بين روايات مختلفة ويرمز إلى
 رواية كل راو بحرف واحد من اسمه أو حرفين وما أشبه ذلك فإن بين في أول كتابه أو
 آخره مراده بتلك العلامات والرموز فلا بأس ومع ذلك فالأولى أن يتجنب الرمز
 ويكتب عند كل رواية اسم روايها بكماله مختصرا ولا يقتصر على العلامة ببعضه
 والله أعلم

Ayrıca birçok kadîm (eski) kitapta mevcut olupta pek çok kimsenin anlayamadığı başka alametler de vardır. Meselâ mühmel harfin altına küçük bir çizgi çizenin alâmeti gibi. Yine mühmel harfin altına hemze gibi bir işaret koyan kişinin alâmeti gibi. Allah en doğrusunu bilir.

6 – Kitabında, başkasının anlayamayacağı kendisine has terimler kullanmak ve bu şekilde okuyucuyu şaşkınlık içinde bırakmak uygun değildir. Meselâ kitabında birçok değişik rivâyet toplayıp her bir râvinin rivâyetine, isminden bir veya iki harf ile işaret koyan veya buna benzer bir işlem yapan kişinin yaptığı gibi.

Eğer kitabının başında veya sonunda bu alâmet veya işaretlerden maksadının ne olduğunu açıklarsa bunu yapmakta zarar yoktur. Fakat bununla birlikte yine de işaretlerden kaçınması ve her bir rivâyetin yanında muhtasar olarak tam bir şekilde râvisinin ismini yazması, isminin bazı harflerini alâmet yapmakla yetinmemesi daha evladır. Allah en doğrusunu bilir.

السابع: ينبغي أن يجعل بين كل حديثين إدارة تفصل بينهما وتميز ومن بلغنا عنه ذلك من الأئمة أبو الزناد وأحمد بن حنبل وإبراهيم بن إسحاق الحري ومحمد بن جرير الطبري رضي الله عنهم واستحب الخطيب الحافظ أن تكون الدارات غفلا فإذا عارض فكل حديث يفرغ من عرضه ينقط في الدارة التي تليه نقطة أو يخط في وسطها خطا قال (وقد كان بعض أهل العلم لا يعتد من سماعه إلا بما كان كذلك أو في معناه) والله أعلم

الثامن: يكره له في مثل (عبد الله بن فلان بن فلان) أن يكتب (عبد) في آخر سطر والباقي في أول السطر الآخر وكذلك يكره في (عبد الرحمن بن فلان) وفي سائر الأسماء المشتملة على التعبد لله تعالى أن يكتب (عبد) في آخر سطر

7 – Her iki hadis arasına onları birbirinden ayıran daire şeklinde bir çizgi çizmelidir. Bu işlemi yaptıkları kendilerinden bize ulaşan imamlardan bazıları; Ebuz-Zinâd, Ahmed bin Hanbel, İbrâhîm bin İshâk el-Harbî ve Muhammed bin Cerîr et-Taberî'dir. Allah hepsinden razı olsun.

Hâfız Hatîp dairelerin işâretsiz, alâmetsiz olmalarını müstehâp görür. Muhaddis hadisini arzettiğinde, arzını bitirdiği her hadisin dairesine bir nokta koyar veya ortasına bir çizgi çizer. Yine (Hatîp) şöyle der: “İlîm ehlinde bazıların bu şekilde veya bunun manasında olanların dışındaki işitmelerine değer verilmezdi.” Allah en doğrusunu bilir.

8 – “Abdullah ibn-i falân ibn-i filân” gibi isimlerde, satırın sonunda “Abd” yazıp ismin kalan kısmını diğer satırın başında yazmak mekrûhtur. Aynı şekilde “Abdurrahman ibn-i filân” gibi isimlerde ve Allah Teâlâya kul oluşu ifade eden diğer isimlerde de satırın sonunda “Abd” yazıp,

واسم الله مع سائر النسب في أول السطر الآخر وهكذا يكره أن يكتب (قال رسول) في آخر سطر ويكتب في أول السطر الذي يليه (الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم) وما أشبه ذلك والله أعلم.

التاسع: ينبغي أن يحافظ على كتابة الصلاة والتسليم على رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم عند ذكره ولا يسم من تكرير ذلك عند تكرره فإن ذلك من أكبر الفوائد التي يتعجلها طلبة الحديث وكتبته ومن أغفل ذلك حرم حظا عظيما وقد روي لأهل ذلك منامات صالحة وما يكتبه من ذلك فهو دعاء يشته لا كلام يرويه فلذلك لا يتقيد غيه بالرواية ولا يقتصر فيه على ما في الأصل

diğer satırın başında Allah'ın (c.c) ismini, nesebin geriye kalan kısmıyla beraber yazmak mekrûhtur. Yine aynı şekilde satırın sonunda الله قال رسول diye yazıp ondan sonra gelen satırın başında الله صلى الله تعالى عليه وسلم ve benzeri şeyler yazmak mekrûhtur. Allah en doğrusunu bilir.

9 – Resulullah (s.a.v) zikredildiği esnada ona salât ve selâm yazmayı terketmemelidir. İsminin tekrarlanmasından dolayı bu salât ve selâmı tekrarlamaktan usanmamalıdır. Şüphesiz ki bu, hadis talebesi ve hadis kâtibinin sûratle yapması gereken en büyük faydalardandır. Bundan gâfil kalan, büyük bir nasipten mahrum kalır. Biz, ehli için bu konuyla ilgili birçok sâlih rüya rivâyet ettik. Kâtibin yazdığı bu salât ve selâm, rivâyet ettiği bir söz değil, tesbit ettiği bir duâdır. Bu yüzden bunda rivâyetle sınırlandırıp asılda olanla yetinmek gerekli değildir. (Yani hadisin asıl rivâyetinde bu salât ve selâm yoktur diye salât ve selâm getirmemek doğru değil. Çünkü salât ve selâm, rivâyet edilen bir söz değil, yapılan bir duâdır. Çev.)

وهكذا الأمر في الثناء على الله سبحانه عند ذكر اسمي نحو (عز وجل) تبارك وتعالى وما ضاهى ذلك وإذا وجد شيء من ذلك قد جاءت به الرواية كانت العناية بالثباته وضبطه أكثر وما وجد في خط أبي عبد الله أحمد بن حنبل رضي الله عنه من إغفال ذلك عند ذكر اسم النبي صلى الله عليه وسلم ففعل سببه أنه كان يرى التقيد في ذلك بالرواية وعز عليه اتصالها في ذلك في جميع من فوقه من الرواية قال الخطيب (وبلغني أنه كان يصلي على النبي صلى الله عليه وسلم نطقاً لا خطأ) قال (وقد خالفه غيره من الأئمة المتقدمين في ذلك) وروى عن علي بن الحسين وعباس بن عبد العظيم العنبري قالا (ما تركنا الصلاة على رسول الله صلى الله عليه وسلم في كل حديث سمعناه

Aynı şekilde Allah'ın (Sübhânehu ve teâla) ismi anıldığında “Azze ve celle, tebâreke ve teâla” ve bunlara benzer lâfızlarla ona övgü getirmek te böyledir. Rivâyette bunlar getirilmiş bulunduğunda bunu zâbtetme ve yazmaya daha çok özen gösterilmelidir.

Ebu Abdullah Ahmed bin Hanbelin (r.a) yazılarında Nebi'nin (s.a.v) zikri esnasında bunun (yani salât ve selâmın) yazılmamış olmasının sebebine gelince; kendisinin bu konuda rivâyetle sınırlandırılma görüşünü tercih etmiş olması ve bu rivâyet'te olmayan salât ve selâmı üstündeki bütün râvilerden muttasıl olarak rivâyetin kendisine ağır gelmiş olması mümkündür.

Hatîp ebu Bekir “*Kendisinin yazı olarak değil de sözlü olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v) salât ve selâm getirdiği bana ulaşmıştır*” der ve şöyle devam eder: “Önceki imâmlardan kendisinin dışındakiler, bu konuda ona muhâlefet etmişlerdir.” Ali ibn-i Medînî ve Abbâs ibn-i Abdulazim el-Anberî'nin şöyle dediklerini rivâyet eder: “İşittiğimiz her bir hadiste Resulullah'a (s.a.v) salât getirmeyi terketmedik.

وررنا عجلنا فنبض الكتاب في كل حديث حتى نرجع إليه) والله أعلم.
ثم ليتجنب في إثباتها نقصين:

أحدهما: أن يكتبها منقوصة صورة رامزا إليها بحرفين أو نحو ذلك
والثاني: أن يكتبها منقوصة معنى بأن لا يكتب (وسلم) وإن وجد ذلك في خط بعض
المتقدمين سمعت أبا القاسم منصور بن عبد المنعم وأم المؤيد بنت أبي القاسم بقرائتي
عليه قال=لا سمعنا أبا البراكات عبد الله بن محمد القراوي لفظا قال سمعت المقرئ
ظريف بن محمد يقول سمعت عبد الله بن محمد بن إسحق الحافظ قال سمعت أبي
يقول سمعت حمزة الكناني يقول كنت أكتب الحديث وكنت أكتب عند ذكر النبي (صلى الله عليه) ولا أكتب (وسلم)

Bazen çok acele ettiğimizde salât ve selâm yerini boş bırakıp hiç bir şey yazmazdık. Daha sonra işimizi bitirdiğimizde dönüp oraya salât ve selâmı yazardık.” Allah en doğrusunu bilir.

Sonra, bu salât ve selâmın yazılmasında iki eksikten sakınmalıdır. Bunlar:

1 – İki harfle işâret ederek veya benzeri bir şekilde suret bakımından eksik yazmak.

2 – her ne kadar öncekilerinin bazılarının yazılarında görülmüş olsa bile (vesellem) yazmayarak manevi bakımdan eksik yazmak.

Ebu'l Kasım Mansur ibn-i Abdül Mün'im ve Ümmül Müeyyed bint-i Ebu'l Kasım'ı - kendilerine okumam suretinde - şöyle derken işittim: Ebul Berekât Abdullah ibn-i Muhammed el Feravî'yi lafzen işittik ki şöyle diyordu: Mukrî Zarîf ibn-i Muhammed'i şöyle derken işittim: Abdullah ibn-i Muhammed ibn-i İshâk el-Hâfız'ın şöyle dediğini işittim: Babamı şöyle derken işittim: Hamza el-Kenânî'nin şöyle dediğini işittim: Ben hadis yazardım ve Resulullah'ın (s.a.v) zikri esnasında “Salallahu aleyhi” yazıp “vesellem” yazmazdım.

غرأيت النبي صلى الله عليه وآله وسلم في المنام فقال لي ما لك لا تتم الصلاة علي قال فما كتبت بعد ذلك (صلى الله عليه) إلا كتبت (وسلم) وقع في الأصل في شيخ المقرئ ظريف (عبد الله) وإنما هو (عبيد الله) بالتصغير ومحمد بن إسحاق هو أبو عبد الله بن منده فقلوه (الحافظ) إذا مجرور قالت ويكر أيضا الاتصار على قوله (عليه السلام) والله أعلم

العاشر: على الطالب مقابلة كتابه بأصل سماعه وكتاب شيخه الذي يرويه وإن كان إجازة رويها عن عروة بن الزبير رضي الله عنهما أنه قال لابنه هشام (كتبت) قال نعم قال (عرضت كتابك) قال (لا) قال (لم تكتب)

Rüyamda Resulullah'ı (s.a.v) gördüm. Bana, "Sana ne oluyor ki bana salâtı tam yazmıyorsun" dedi. Hamza el-Kenanî şöyle devam eder: "Bundan sonra her "salallahu aleyhi" yazdığım da mutlaka "vesellem" de yazdım."

Asıl nüshada, bu isnad'ta geçen Mukrî Zarîf'in şeyhi "Abdullah" diye yazılmış. Oysa o, ism-i tasğîr ile Ubeydullah'tır. Onun babası olan Muhammed bin İshak ta ebu Abdullah ibn-i Mundeh'tir. Buna göre "el-Hâfız" lafzı mecrur olmalıdır.

Ben derim ki: Aynı şekilde "Aleyhisselam" sözüyle yetinmek te mekruhtur. Doğruyu en iyi bilen Allah (cc.)'tır.

10 – Öğrencinin kitabını, aslı işitmeleriyle ve icazeyle bile olsa kendisinden rivayet ettiği şeyhinin kitabıyla karşılaştırması gerekir. Urve ibn-i Zübeyrden (Allah her ikisinden de razı olsun) gelen bir rivâyete göre o, oğlu Hişam'a şöyle demiştir: "Yazdın mı?" Hişam "Evet" deyince "Kitabını arzettin mi?" diye sormuştur. Hişam "Hayır" deyince "Sen yazmamışsın." demiştir.

ورويانا عن الشافعي الإمام وعن يحيى بن أبي كثير قالاً من كتب ولم يعارض كمن دخل
الحلاء ولم يستنج وعن الأخفش قال إذا نسخ الكتاب ولم يعارض ثم نسخ ولم
يعارض خرج أعجيباً

ثم إن أفضل المعارضة أن يعارض الطالب بنفسه كتابه بكتاب الشيخ مع الشيخ في
حال تحديثه إياه من كتابه لما يجمع ذلك من وجوه الاحتياط والإتقان من الجانبين وما
لا يتجمع فيه هذه الأوصاف نقص من مرتبته بقدر ما فاتته منها وما ذكرناه أولى من
إطلاق أبي الفضل الجارودي الحافظ الهروي قوله (أصدق المعارضة مع نفسك)

Yine İmam Şafî⁸⁸ ve Yahya ibn-i ebi Kesir'den bize şöyle rivâyet edilmiştir: "Yazıp ta arzetmeyen, helaya girip te istinca etmeyen gibidir." Ahfeş'in de şöyle dediği rivâyet edilir: "kitap yazılıp arzedilmediğinde, sonra yine yazılıp arzedilmediğinde A'cem (fesahati, belâğati olmayan, belirsiz, düzgün olmayan) olarak çıkar."

Sonra, en fazîletli arzetme biçimi hadis tâlibinin bizzat kendisinin, şeyh kendisine kitabından hadis anlatırken kitabını şeyhin kitabına arzetmesidir. Çünkü bu, iki taraftan ihtiyat ve sağlamlık yönlerini bir araya getirir. Bu vasıfların kendisinde bulunmadığı bir arz şekli, yerine getirmediği vasıf miktarınca bunun mertebesinden eksik kalır.

Bizim bu zikrettiğimiz, Hâfız Ebu'l Fadl el-Carûdî el-Herevî'nin "En doğru arzetme, bizzat kendinin yaptığıdır." şeklindeki mutlak sözünden daha evladır.

⁸⁸ Irakî "Takyid ve izah" isimli eserinde bu sözün Evzaî ve Yahya ibn-i Ebi kesir'den meşhur olduğunu söyler ve sonra şöyle der: "Sanki kalemi sürçmüş ve Evzaî yazacağına Şafî yazmıştır." Aynı şekilde Suyutî de "Tedrib"te ve Sehavî de "Feth-ul Muğîs"te bunu Evzaî'ye nisbet etmiştir.

ويستحب أن ينظر معه في نسخه من حضر من السامعين ممن ليس معه نسخة لا سيما إذا أراد النقل منها وقد روي عن يحيى بن معين أنه شغل عمن لم ينظر في الكتاب والمحدث يقرأ هل يجوز أن يحدث بذلك عنه فقال (أما عندي فلا يجوز ولكن عامة الشيوخ وهكذا سماعهم)

قلت وهذا من مذاهب أهل التشديد في الرواية وسيأتي ذكر مذهبهم إن شاء الله تعالى والصحيح أن ذلك لا يشترط وأنه يصح السماع وإن لم ينظر أصلاً في الكتاب حالة القراءة وأنه لا يشترط أن يقابله بنفسه بل يكفيهِ مقابلة نسخه بأصل الراوي وإن لم يكن ذلك حالة القراءة وإن كانت المقابلة على يدي غيره إذا كان ثقة موثقاً بضبطه

Hadis işitenlerden orada hazır olup ta yanında nüsha olmayanların, hadis anlatan kişiyle beraber onun nüshasına bakmaları müstehaptır. Özellikle de ondan hadis nakletmek istiyorsa. Yahyâ bin Muin'den rivâyet edildiğine göre kendisine, muhaddis okurken kitaba bakmayan kişinin durumu ve bu şekilde ondan rivâyet etmenin caiz olup olmadığı sorulmuş, o şöyle cevap vermiştir: "Bana göre bu caiz değildir. Fakat şeyhlerin genelinin işitmesi böyledir."

Ben derim ki: Bu, rivâyette işi sıkı tutan (Teşdid ehli)'nin mezhebidir. Onların görüşleri - inşallah - ilerde zikredilecektir. Sahih görüşe göre ise bu şart değildir ve kırâat halinde kitaba bakmazsa bile işitme sahihtir. Yine bizzatihi kendisinin nüshasını karşılaştırması gerekmez. Bilakis kırâat halinde olmazsa bile ve zabtına güvenilen mutemed birisi olduğunda kendisinden başkası tarafından karşılaştırma yapılmış olsa bile nüshasını râvi'nin asıl nüshasıyla karşılaştırması yeterlidir.

قلت وجائز أن تكون مقابلته بفرع قد قبول المقابلة المشروطة بأصل شيخه أصل السماع وكذلك إذا قابل بأصل أصل الشيخ المقابلة به أصل الشيخ لأن الغرض المطلوب أن يكون كتاب الطالب مطابقاً لأصل سماعه وكتاب شيخه فسواء حصل ذلك بواسطة أو بغير واسطة

ولا يجوز ذلك عند من قال (لا يصح مقابلته مع أحد غير نفسه ولا يقلد غيره ولا يكون بينه وبين كتاب الشيخ واسطة وليقابل نسخه بالأصل بنفسه حرفاً حرفاً حتى يكون على ثقة ويقين من مطابقتها له) وهذا مذهب متروك وهو من مذاهب أهل التشديد المرفوضة في أعصارنا والله أعلم. أما إذا لم يعارض كتابه بالأصل أصلاً فقد سئل الأستاذ أبو إسحاق الإسفرائيني عن جواز روايته منه

Ben derim ki: karşılaştırmasını - şartlarına uygun bir karşılaştırmayla - işitmenin aslı olan şeyhinin aslıyla karşılaştırılmış bir nüshayla yapması da caizdir. Yine aynı şekilde şeyhi'nin aslı kendisiyle karşılaştırılmış olan, şeyhinin aslının aslıyla da karşılaştırması caizdir. Çünkü buradaki amaç, tâlibin kitabının işitmenin aslına ve şeyhin kitabına mutabık olmasıdır. Bu ister bir vasıtayla ister vasıtasız olsun farketmez, birdir.

“Bizzat kendisinden başkasının yaptığı karşılaştırma sahih değildir ve başkasını taklit edemez. Kendisi ile şeyhin kitabı arasında vasıta olamaz. Nüshasını asıl ile bizzat kendisinin harfî harfine karşılaştırması gerekir ki o nüshanın asla mutabık oluşuna yakîn ve güven içinde olsun” diyen kimseye göre ise bu yeterli değildir. Ama bu terkedilmiş bir görüştür ve asrımızda amel edilmeyen teşdid ehlinin mezheplerindendir. Allah en doğrusunu bilir.

Kitabını hiçbir şekilde bir asl'a arz etmemesine gelince; Üstâd Ebu İshâk İsferainî'ye, böyle bir kitaptan rivâyet etmenin caiz olup olmadığı sorulmuş, kendisi bunun caiz olduğunu söylemiştir.

فأجاز ذلك وأجازه الحافظ أبو بكر الخطب أيضا وبين شرطه فذكر أنه يشترط أن تكون نسخته نقلت من الأصل وأن يبين عند الرواية أنه لم يعارض وحكى عن شيخه أبي بكر البرقاني أنه سأل أبا بكر الإسماعيلي (هل للرجال أن يحدث بما كتب عن الشيخ ولم يعارض بأصله) فقال (نعم ولكن لا بد أن يبين أنه لم يعارض) قال وهذا هو مذهب أبي بكر البرقاني فإنه روى لنا أحاديث كثيرة قال فيها (أخبرنا فلان ولم أعارض بالأصل) قلت ولا بد من شرط ثالث وهو أن يكون ناقل النسخة من الأصل غير سقيم النقل بل صحيح النقل قليل السقط والله أعلم.

ثم إنه ينبغي أن يراعى في كتابه ولا يكن كطائفة من الطلبة إذا رأوا سماع شيخ لكتاب قرؤوه عليه من أي نسخة اتفقت والله أعلم.

Hâfız Ebu Bekir el-Hatîp te aynı şekilde buna cevaz vermiş ve şartını açıklamıştır. Kendisine göre bunun şartı, nüshasının asıldan nakledilmiş olması ve rivâyet esnasında arzetmemiş olduğunu beyân etmesidir. Hatîp, şeyhi olan Ebu Bekir el-Berkanî'den naklettiğine göre Berkanî, Ebu Bekir el-İsmailî'ye: "Aslına arzetmeden şeyhten yazdıklarını rivâyet etmek kişiye caiz midir?" diye sormuş, İsmailî de "Evet ama arzetmediğini beyân etmesi lazımdır." demiştir.

Hatîp der ki: işte Ebu Bekir el-Berkanî'nin mezhebi budur. Kendisi bize "Falan bize haber verdi ve ben asıla arzetmedim" dediği birçok hadis rivâyet etmiştir.

Ben derim ki: Üçüncü bir şart ta lazımdır ki o da şudur: Nüshayı asıldan nakledenin, nakl'i sakîm (hastalıklı, problemlı) olanlardan değil, nakl'i sahih olup yanlış az olanlardan olması lazımdır. Allah en doğrusunu bilir.

Sonra, kendi kitabında riâyet etmesi gerektiğini zikrettiğimiz şeylere, üstündekine nisbetle şeyhinin kitabında da riâyet etmelidir ve, bir kitabın şeyhin mesmuatı olduğunu gördüklerinde

الحادي عشر: المختار في كيفية تخرج الساقط في الحواشي ويسمى اللحق بفتح الحاء وهو أن يخط من موضع سقوطه من السطر خطا صاعدا إلى فوق ثم يعطفه بين السطرين عطفة يسيرة إلى جهة الحاشية التي يكتب فيها اللحق ويبدأ في الحاشية بكتابة اللحق مقابلا للخط المعطف وليكن ذلك في حاشية ذات اليمين وإن كانت تلي وسط الورقة إن اتسعت له وليكتبه صاعدا إلى أعلى الورقة لا نازلا به إلى أسفل قلت فإذا كان اللحق سطرين أو سطورا فلا يتدنى بسطوره من أسفل إلى أعلى بل يتدنى بها من أعلى إلى أسفل بحيث يكون منتهاهما إلى جه باطن الورقة إذا كان التخرج في جهة اليمين

hangi nüshadan olursa olsun ona okuyan talebelerden bir tâife gibi olmamalıdır. Allah en doğrusunu bilir.

11 – Haşiyeye (dipnot)'ta sakıt⁸⁹ tahrir etmede tercih edilen yöntem şudur: Satırdaki sakıt yerinden yukarıya doğru bir çizgi çekilir. Sonra o çizgi iki satır arasında az bir meyille Lehek'i⁹⁰ yazacağı haşiyeye doğru meylettirilir. Haşiyeye, eğik çizginin hizasında lehek'in yazımıyla başlanır. Eğer yer bulabilse sayfanın ortasına bile gelse sağ taraftaki haşiyede yazmalıdır. Ayrıca yazıyı aşağıdan yukarıya doğru yazmalıdır. Yukarıdan aşağıya doğru değil.

Ben derim ki: Lehek iki veya birkaç satır olduğunda, aşağı satırdan (yazı değil, satır. çev.) başlayıp yukarı satıra doğru götürmemelidir. Tersine yukarıdan başlayıp aşağı doğru gitmelidir. Yani tahrir sağ tarafta olduğunda sonu sayfanın iç kısmına gelecek şekilde,

⁸⁹ Sakıt: düşen ibareler. Satırdan herhangi bir sebeple düşmüş olan ibareler için kullanılır.

⁹⁰ Lehek: bu sakıtle ilgili yazılan bilgi.

ومنهم من يكتب من (صح) (رجع) ومنهم من يكتب في آخر اللحق الكلمة المتصلة به داخل الكتاب في موضع التخریج ليؤذن باتصال الكلام وهذا اختيار بعض أهل الصنعة من أهل المغرب واختيار القاضي أبي محمد ابن خلاد صاحب كتاب (الفصل بين الراوي والواعي) من أهل المشرق مع طائفة وليس ذلك بمرضي إذ رب كلمة تجيء في الكلام مكررة حقيقة فهذا التكرير يقع بعض الناس في توهم مثل ذلك في بعضه واختار القاضي ابن خلاد أيضا في كتابه أن يمد عطفة خط التخریج من موضعه حتى يلحقه بأول اللحق في الحاشية وهذا أيضا غير مرضي فإنه وإن كان فيه زيادة بيان فهو تسخير للكتاب وتسويد له لا سيما عند كثرة الإلحاقات والله أعلم

sol tarafta olduğunda ise sonu sayfanın kenarına gelecek şekilde olmalıdır. Daha sonra lehek bittiğinde (صح) yazmalıdır. Muhaddislerin kimisi (صح) ile beraber (رجع) de yazar. Kimisi de kelamın devamlılığı anlaşılsın diye kitabın içinde tahrir yerinde kendisine bitişik olan kelimeyi lehek'in sonuna yazar. Bu batı ehli bazı muhaddislerin ve bir toplulukla beraber doğu ehlinden "El-Muhaddisu'l fasıl beyner-Ravi vel-Vai" isimli kitabın sahibi kâdı Ebu Muhammed ibn-i Hallâd'ın tercihidir. Fakat kabul gören bir görüş değildir. Çünkü kelamın içinde gerçekten mükerrer olarak gelen nice kelimeler vardır. Bu şekilde lehek'e bitişik olarak bu kelimeyi yazmak, bunun kelamda tekrarlandığına dair bazı insanlarda vehm meydana getirebilir. Kadı ibn-i Hallâd, kitabında aynı şekilde tahrir çizgisinin eğriliğini bulunduğu yerden ta haşiyede lehek'in başına yetiyecek kadar uzatmayı tercih eder. Fakat bu da kabul gören bir görüş değildir. Çünkü her ne kadar kendisinde fazladan açıklama bulunsa da bu, kitabı karartma ve siyahlığı artırır. Özellikle de lehekler çok olduğunda bu daha da fazla olur. Allah en doğrusunu bilir.

وإذا اخترنا كتبة اللحق صاعدا إلى أعلا الورقة لنلا يخرج بعده نقص آخر فلا يجد ما يقابله من الحاشية فارغا له لو كان كتب الأول نازلا إلى أسفل وإذا كتب الأول صاعدا فما يجد بعده ذلك من نقص يجد ما يقابه من الحاشية فارغا له

وقلنا أيضا يخرج في جهة اليمين لأخلو خرجه إلى جهة الشمال فرما ظهر من بعده في السطر نفسه نقص آخر فإن خرج قدامه إلى جهة الشمال أيضا وقع بين التحريجين إشكال وإن خرج الثاني إلى جهة اليمين التقت عطفة تخريج جهة الشمال وعطفة تخريج جهة اليمين أو تقابلتا فأشبه ذلك الضرب على ما بينهما بخلاف ما إذا خرج الأول إلى جهة اليمين فإنه حينئذ يخرج الثاني إلى جهة الشمال فلا يلتقيان ولا يلزم إشكال

Bizim lehekleri sayfanın yukarisına doğru yazmayı tercih edişimizin sebebi; birincisini yukarıdan aşağıya doğru yazması halinde, daha sonra bir başka eksiklik bulup yazmak istediğinde haşıyede ona karşılık boşluk bulamayacağı sebebiyledir. Ama birincisini yukarıya doğru yazdığında, daha sonra bir başka eksiklik bulup tahrir etmek isterse ona mukâbil haşıyede boşluk bulabilecektir.

Aynı şekilde biz “Sağ tarafta yazar” dedik. Çünkü eğer sol tarafta yazarsa, bazen ondan sonra aynı satırda bir başka eksiklik zahir olur. Eğer bu ikincisini birincinin hemen arkasından aynı şekilde sol tarafta yazmak isterse, iki tahrir arasında müşkülât ortaya çıkar. Eğer ikincisini sağ tarafta tahrir etmek isterse sol taraf tahrir çizgisi ile sağ tarafınki birbirine bitişir ya da karşı karşıya gelir. Bu da iki çizgi arasındaki ibarelerin çizildiği (veya paranteze alındığı Çev.) hissini uyandırır. Ama birincisi sağ tarafta yazıldığı zaman böyle bir durum ortaya çıkmaz. Çünkü o zaman ikincisini sol tarafta tahrir eder ve böylece çizgiler birbirleriyle karşı karşıya gelmeyecekleri için ortaya bir sorun çıkmaz.

اللهم إلا أن يتأخر النقص إلى آخر السطر فلا وجه حينئذ إلا تخريجه إلى جهة الشمال لقربه منها ولانتفاء العلة المذكورة من حيث إنا لا نخشى ظهور نقص بعده وإذا كان النقص في أول السطر تأكد تخريجه إلى جهة اليمين لما ذكرناه من القرب مع ما سبق وما ما يخرج في الحواشي من شرح أو تنبيح على غلط أو اختلاف رواية أو نسخة أو نحو ذلك مما ليس من الأصل فقد ذهب القاضي الحافظ عياض رحمه الله إلى أنه لا يخرج لذلك خط تخريج لئلا يدخل اللبس ويحسب من الأصل وأه لا يخرج لذلك خط تخريج لئلا يدخل اللبس ويحسب من الأصل وأنه لا يخرج إلا لما هو من نفس الأصل لكن ربما جعل على الحرف المقصود بذلك التخرج علامة كالضمة أو التصحيح إيذانا به

Ama eğer eksiklik satırın sonlarına doğru ortaya çıkarsa durum değişir. Bu durumda sol tarafa yakın olacağı için ve kendisinden sonra bir başka eksikliğin çıkmasından korkmayacağımızdan dolayı mezkûr sebep ortadan kalktığı için sol tarafta yazmaktan başka bir yol yoktur.

Eksiklik satırın başında olduğu zaman, yakınlıkla beraber zikredilen diğer sebepten ötürü sağ tarafta tahrir etme seçeneği daha da kuvvetlenir.

Haşiyelerde tahrir edilen şerh, bir hataya, rivâyet veya nüshadaki ihtilâfa dikkat çekme ve bunlara benzer asıldan olmayan şeylere gelince; Hâfız kâdı İyad (Allah kendisine rahmet etsin) karışıklık olmasın, asıldan zannedilmesinler diye bunlar için tahrir çizgisi çizilmeyeceği görüşündedir. Yine o, bizzat asıldan olanların dışındaki hiçbir şey için tahrir yapılmayacağı, fakat bazen bu tahrir edilmek istenen harfin üstüne bunu bildirmek için kilit gibi bir alâmet veya düzeltme konulabileceği görüşünü benimser.

قلت التخریج أولى وأدل وفي نفس هذا المخرج ما يمنع الإلباس ثم التخریج يخالف التخریج لما هو من نفس الأصل في أن خط ذلك التخریج يقع بين الكلمتين اللتين بينهما سقط الساقط وخط هذا التخریج يقع على نفس الكلمة التي من أجلها خرج المخرج في الحاشية والله أعلم

الثاني عشر: من شأن الخذاق المتقنين العناية بالتصحيح والتضييب والتمريض أما التصحيح: فهو كتابة (صح) على الكلام أو عنده ولا يفعل ذلك إلا فيما صح رواية ومعنى غير أنه عرضة للشك أو الخلاف فيكتب عليه (صح) ليعرف أنه لم يفعل عنه وأنه قد ضبط وصح على ذلك الوجه

Ben derim ki: Tahric daha evlâdır ve amaca daha çok delâlet eder ve bu tahricin bizzat kendisinde karışıklığı önleme vardır. Yine bu tahric, bizzat asıldan olan için yapılan tahrice muhâliftir. Çünkü asıldan olanlar için yapılan tahricin çizgisi, sakıtın aralarından düştüğü iki kelime arasında çizilirken bu tahric çizgisi haşiyede açıklaması yapılan kelimenin bizzat üstüne konur. Allah en doğrusunu bilir.

12 – Tashîh, tadbîb ve temrîd (düzeltme ve tamir)'e özen göstermek maharetli, işini sağlam yapan (mutkîn) kişilerin özelliklerindendir.

Tashîh, kelamın üzerine veya yanına (صح) diye yazmaktır. Bu, rivâyet ve mana açısından sahih olan fakat şüphe ve ihtilâfa maruz kalanlardan başkası için yapılmaz. Bundan gafil olunmadığının ve bu vecih üzere zabtedilip sahih olduğunun bilinmesi için üzerine (صح) yazılır.

مثل أن يكون غير جائز من حيث العربية أو يكون شاذاً عند أهلها يأباه أكثرهم أو مصحفاً أو ينقص من جملة الكلام كلمة أو أكثر وما أشبه ذلك فيمد على ما هذا سبيله خط أوله مثل الصاد ولا يلزق بالكلمة المعلم عليها كيلا يظن ضرباً وكأنه صاد التصحيح بمدتها دون حائثها كتبت كذلك ليفرق بين ما صح مطلقاً من جهة الرواية دون غيرها فلم يكمل عليه التصحيح وكتب حرف ناقص على حرف ناقص إشعاراً بنقصه ومرضه مع صحة نقله وروايته وتبنيها بذلك لمن ينظر في كتابه على أنه قد وقف عليه ونقله على ما هو عليه ولعل غيره قد يخرج له وجهاً صحيحاً

Tadbîbe gelince - ki aynı zamanda Temrîd diye de isimlenir - ; bu şekilde gelişi nakil yönünden sahih olmakla beraber örneğin Arapça bakımından caiz olmamak veya ehli'nin yanında şaz olup çoğunluğun sakındığı bir rivâyet olmak veya Musahhaf⁹¹ olmak, ya da kelimadan bir veya daha fazla kelime eksik olmak ve buna benzer lâfız veya mana açısından bozuk olan, ya da zayıf veya eksik olanların üstüne konur. Bu durumda olanların üstüne, başlangıcı "sad" harfi gibi olan bir çizgi çekilir. Üzerini çizmek olduğu zannedilmesin diye bu işaret, alâmet kılındığı kelimeye yapıştırılmaz. Bu sanki (ح) harfi olmaksızın uzatılmış tashîh sad harfi'dir. Hem rivâyet hem de başka yönlerden mutlak olarak sahih olan ile başka yönlerden değil de sadece rivayet açısından sahih olanın arasını ayırsın diye bu şekilde yazılıp üstünde tashîh tamamlanmıştır. Yine rivâyeti ve nakli sahih olmakla beraber, eksik ve hastalıklı olduğu bilinsin diye eksik bir harf, kendisi gibi eksik bir harfin üzerine yazılmıştır. Yine bununla, kitabını okuyanların dikkatini, buna vâkıf olduğuna ve onu rivâyet edildiği haliyle naklettiğine çekmektedir. Ayrıca olabilir ki kendisinden başka birisi o rivâyet için sahih bir cihet getirir,

⁹¹ Musahhaf: yanlış yazılıp yanlış okunan.

أو يظهر بعد ذلك في صحته ما لم يظهر له الآن ولو غير ذلك وأصلحه على ما عنده لكان متعرضا لما وقع فيه غير واحد من المتجاسرين الذين غيروا وظهر الصواب فيما أنكروه والفساد فيما أصلحوه وأما تسمية ذلك ضبة فقد بلغنا عن أبي القاسم إبراهيم بن محمد اللغوي المعروف بابن الإفيلي أن ذلك لكون الحرف مقفلا بما لا يتجه لقراءة كما أن الضبة مقفل بما والله أعلم قلت ولأنها لما كانت على كلام فيه خلل اشبهت الضبة التي تجعل على كسر أو خلل فاستعير لها اسمها ومثل ذلك غير مستكر في باب الاستعارات

ya da kendisi için sıhhati konusunda şu anda zahir olmayan bir şey daha sonra zuhur eder. Eğer buna işâret koyup bırakmak yerine onu değiştirip kendisine göre düzeltmeye kalksa, daha önce düzeltme cesareti gösterip te yanlış zannettikleri doğru çıkan, doğru zannettikleri de yanlış çıkan birçok kişinin içine düştüğü duruma düşer.

Bunun dabbe diye isimlendirilmesinin sebebine gelince; İbn-i İflîl diye tanınan lûgat âlimi Ebu'l Kâsım İbrahim ibn-i Muhammed'ten bize ulaştığına göre bunun sebebi, dabbe (sürgü – tahta kilit) ile kapı veya başka bir şey kilitlendiği gibi bununla da harfin kilitlenip kırâate yol bulamamasından dolayıdır. Allah en doğrusunu bilir.

Ben derim ki: Yine bu şekilde isimlenmesinin sebeplerinden birisi de şudur: kendisinde arıza olan bir sözün üzerine konulunca, kırık veya bozukluk üzerine konulan dabbe (yama)'ye benzedi. Bu yüzden onun ismi kendisi için istiare edildi (ödünç alındı). Bunun gibi şeyler istiare bölümünde garip karşılanan şeyler değildir.

Tadbîb yerlerinden birisi irsal veya inkita' bulunmasıdır. İrsal ve inkita' yerini tadbîb yapmak bu işin ehli'nin adetlerindendir. Bu da daha önce bahsedilen nâkıs kelamı tadbib etmek kabilindendir.

ومن مواضع التضييب أن يقع في الإسناد إرسال أو انقطاعا فمن عادتهم تضييب موضع الإرسال والانقطاع وذلك من قبيل ما سبق ذكره من التضييب على الكلام الناقص ويوجد في بعض أصول الحديث القديمة في الإسناد الذي يجتمع فيه جماعة معطوفة أسماءهم بعضها على بعض علامة تشبه الضبة فيما بين أسمائهم فيتوهم من لا خبرة له أنها ضبة وليست بضبة وكأنها علامة وصل فيما بينها أثبتت تأكيداً للعطف خوفاً من أن تجعل عن مكان الواو والعلم عند الله تعالى

ثم إن بعضهم ربما اختصر علامة التصحيح فجاءة صورتها تشبه صورة التضييب والفتنة من خير ما أوتيته الإنسان والله أعلم

الثالث عشر: إذا وقع في الكتاب ما ليس منه فإنه ينفي عنه بالضرب أو الحك أو الحو أو غير ذلك والضرب خير من الحك والحو

Eski hadis usûl-ü kitaplarının bazılarında, bazısı diğer bazıları üzerine atfedilmiş isimleri olan bir topluluk bulunan isnad'ta, isimler arasında dabbeye benzer bir alâmet bulunur. Durumdan haberi olmayan kimseler bunun dabbe (tadbîb işareti) olduğunu zannederler. Oysa bunlar dabbe değildir. Bunlar atıfları kuvvetlendirmek için isimler arasına konulmuş vasl (birleştirme) alametlerine benziyor. عن harfinin و yerine konulmasından korkulduğu için konulmuş. Allah en doğrusunu bilir.

Sonra, bazı muhaddisler kimi zaman tashîh alâmetini kısaltıp tadbîb işaretine benzer bir şekilde yazmışlardır. Zekâ ise insana verilmiş en hayırlı şeydir.⁹² Allah en doğrusunu bilir.

13 - kitaba aslından olmayan bir şey yazıldığında bu; üstünü çizmek, kazımak, silmek ve bunlara benzer şeylerle giderilir. Üstünü çizmek; kazımak ve silmekten daha iyidir.

⁹²Yani tashih ve tadbib için olan birbirine benzediğinde, bunları birbirinden ayırma kabiliyetine muhaddisi haiz kılan onun zekâsıdır.

وروينا عن القاضي أبي محمد بن خلاد رحمه الله قال قال أصحابنا الحك تهمه وأخبرني
من أخبر عن القاضي عياض

قال سمعت شيخنا أبا بحر سفيان بن العاص الأسدي يحكي عن بعد شيوخه أنه كان
يقول (كان الشيوخ يكرهون حضور السكين مجلس السماع حتى لا يبشر شيء لأن
ما بشر منه ربما يصح في رواية أخرى وقد يسمع الكتاب مرة أخرى على شيخ آخر
يكون ما بشر وحك من رواية هذا صحيحا في رواية الآخر الأول وصح عند الآخر
اكتفي بعلامة الآخر عليه بصحته)

ثم إثم اختلوا في كيفية الضرب

Kâdı Ebu Muhammed ibn-i Hallâd'tan (Allah kendisine rahmet etsin) bize rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Bizim ashabımız “kazımak töhmettir” derlerdi.

Kâdı İyâd'ın kendisine haber verdiği birisi bana haber verdi ve dedi ki: Şeyhimiz Ebu Bahr Süfyan ibn-i As el-Esedî'yi işittim. Bazı şeyhlerinin şöyle dediklerini hikâye ediyordu: “Şeyhler, yazılanlardan bir şey kazınmasın diye işitme meclislerinde bıçak bulundurulmasından hoşlanmıyorlardı. Çünkü kazılanlardan bazıları kimi zaman başka bir rivâyet'te sahih çıkıyordu. Bazen de bir kitabı bir başka defa, bir başka şeyhten işitiyordu ve o rivâyet'ten silinip kazılan ibareler, bunun rivâyetinde sahih oluyordu. Bu defa kazıldıktan sonra bunların dipnotlardaki ilhaklarda yazılması gerekiyordu. Oysa eğer kazınmayıp birinci rivâyet'te sadece çizilseydi, ikinci rivâyet'te sahih çıktığında ikincinin sahih çıktığına dair üstüne bir başka alâmet koymakla yetinilebilirdi.”

Sonra, bu üstünü çizmenin nasıl olması gerektiği hakkında ihtilâfa düşülmüştür.

فروينا عن أبي محمد بن خلاد قال (أجود الضرب أن لا يطمس المضروب عليه بل يخط من فوقه خطا جيدا بينا يدل على إبطاله ويقرأ من تحته ما خط عليه) وروينا عن القاضي عياض ما معناه أن اختيارات الضابطين اختلفت في الضرب فأكثرهم على مد الخط على المضروب عليه مختلطاً بالكلمات المضروب عليها ويسمى ذلك الشق أيضاً ومنهم من لا يخلطه ويثبت فوقه لكنه يعطف طرفي الخط على أول المضروب عليه وآخره ومنهم يستقبح هذا ويراه تسويداً وتطليساً بل يحوق على أول الكلام المضروب عليه بنصف دائرة وكذلك في آخره وإذا كثر الكلام المضروب عليه فقد يفعل ذلك في أول كل سكر منه وآخره وقد يكفي بالتوحيد على أول الكلام وآخره أجمع

Ebu Muhammed ibn-i Hallâd'tan bize gelen bir rivâyete göre o, "Çizme'nin en iyisi çizilecek olan ibârelerin silinip yok edilmeksizin, iptal edildiğine delâlet edecek ve altındaki yazı okunabilecek şekilde belli bir çizgiyle çizmektir" demiştir. Yine Kadı İyâd'tan şu manada bir söz rivâyet edilmiştir: "Kâtiplerin darb (çizme) konusundaki tercihleri muhtelifdir. Onların çoğunluğu darp edilecek (çizilecek) kelimenin üstüne, çizilecek olan kelimeye de karışacak şekilde çizgi çekme görüşünü tercih ederler. Bu aynı zamanda "şak" olarak ta isimlenir.

Onlardan bazıları ise çizgiyi darp edilecek kelimeye karıştırmayıp sadece o kelimenin yukarısını çizerler. Fakat darp edilecek ibârelerin evvelini ve sonunu içine alacak şekilde çizginin iki tarafını eğik yaparlar. Onlardan bazıları ise bunu hoş karşılamaz ve karalama ile silmeyi tercih ederler. Hatta darp edilecek kelâmın başını ve sonunu yarım daire ile çevreleyenler de vardır. Darp edilecek kelâm çok olduğunda onun her satırının başında ve sonunda bunu yaparlar. Bazen de (her satırında değil) sadece kelâmın başı ve sonunda bunun yapılmasıyla yetinilmiştir.

ومن الأشياخ من يستقبح الضرب والتحويق ويكتفي بدائرة صغيرة أول الزيادة وآخرها ويسميا صفرا كما يسميا أهل الحساب وربما كتب بعضهم عليه (لا) في أوله (إلى) في آخره ومثل هذا يحسن فيما صح في رواية وسقط في رواية أخرى والله أعلم

وأما الضرب على الحرف المكرر فقد تقدم بالكلام فيه القاضي أبو محمد ابن خلاد الامهرمي رحمه الله على تقدمه فروينا عنه قال قال بعض أصحابنا (أولاهما بأن يطل الثاني لأن الأول كتب على صواب والثاني كتب على الخطأ فاخطأ أولى بالإبطال وقال آخرون إنما الكتاب علامة لما يقرأ فأولى الحرفين بالأبقاء أدلها عليه وأجودهما صورة)

Şeyhlerden bazıları da hem üstünü çizme, hem de yarım daire içine almayı hoş karşılamamıştır. Bunlar fazlalığın başına ve sonuna küçük bir daire çizmekle yetinirler ve bunu hesap ehli'nin isimlendirdiği gibi "sıfır" diye isimlendirirler.

Bazıları da baş kısmının üstüne (لا) yazarlar, sonuna da (إلى). Bu işlemin, bir rivâyette sahih olup ta bir başka rivayet'te sakıt olanlarda yapılması güzeldir. Allah en doğrusunu bilir.

Mükerrer yazılmış olan harfleri darbetmeye gelince, bu konudaki ilk söz kadı Ebu Muhammed ibn-i Hallâd er-Ramehürmüzî'ye (Allah kendisine rahmet etsin) aittir. Kendisinin şöyle söylediği rivâyet edilmiştir: Ashabımızdan bazıları şöyle demiştir: "Bu konuda evlâ olan ikincisinin iptal edilmesidir. Çünkü birincisinin yazımı doğrudur. İkincisi ise yanlışlıkla yazılmıştır. Yanlışlıkla yazılan ise iptal edilmeye daha evlâdır."

Başkaları ise "Yazı, okunan şeyin alâmetidir. Dolayısıyla iki harften sâbit bırakılmaya evlâ olanı, okunan şeye daha çok delâlet edeni ve şekil bakımından daha güzel olanıdır" demişlerdir.

وجاء القاضي عياض آخرًا ففصل تفصيلًا حسنًا فرأى أن تكرر الحرف إن كان في أول سطر فليضرب على الثاني صيانة الأول السطر عن التسويد والتشويه وإن كان في آخر سطر فليضرب على أولهما صيانة لآخر السطر فإن سلامة أوائل السطور وأواخرها عن ذلك أولى فإن اتفق أحدهما في آخر سطر والآخر في أول سطر آخر فليضرب على الذي في آخر السطر فإن أول السطر أولى بالمراعاة فإن كان التكرار في اللمضاف أو المضاف إليه أو في الصفة أو في الموصوف أو نحو ذلك لم نراء حينئذ أول السطر وآخره بل نراعي الاتصال بين المضاف والمضاف إليه ونحوهما في الخط فلا نفصل بالضرب بينهما ونضرب على الحرف المنطرف من المتكرر دون المتوسط

İbn-i Hallâd'tan sonra kâdı İyâd gelir. Kâdı İyâd bu meselede güzel bir tafsîlât yapar. Ona göre eğer harfin tekrarlanması satırın başında ise, satırın başını karalama ve çirkinlikten korumak için ikincinin üstü çizilmelidir. Eğer satırın sonunda ise, satırın sonunu korumak için birincinin üstü çizilmelidir. Şüphesiz satırın başları ve sonlarının bu karalama ve çirkinlikten sâlim olması daha evlâdır. Eğer bir tanesi satırın sonuna diğeri de öbür satırın başına gelirse, satırın sonunda olanın üstü çizilmelidir. Çünkü satırın başı özen gösterilmeye daha layıktır. Eğer tekrarlama tamlayanda (mudaf) veya tamlananda (mudafun ileyh) ise veya sıfat-mevsuf ve benzeri bir şeyde ise bu durumda satırın başı veya sonuna özen göstermeyiz. Bilakis bu durumda bu mudaf-mudafun ileyh ve benzerleri arasında yazıda bitişiklik olmasına özen gösteririz. İkisi arasında kalanın üstünü çizerek onları birbirinden ayırmayız. Tekrarlanmış olan harflerden ortadakinin değil kenardakinin üstünü çizeriz.

وأما المخو فيقال الكشط. في حكمه الذي تقدم ذكره وتتوعد طرقة ومن أغربها مع أنه اسلمها ما روي عن سحنون بن سعيد التوخي الإمام المالكي أنه كان ربما كتب الشيء ثم لعقه وإلى هذا يومي ما روي عن إبراهيم النخعي رضي الله عنه أنه كان يقول (من المروءة أن يرى في ثوب الرجل وشفتيه مداد) والله أعلم

الرابع عشر: ليكن فيما تختلف فيه الوايات قائما بضبط ما تختلف فيه في كتابه التمييز بينها كيلا تخطط وتشتبه فيفسد عليه أمرها وسيله أن يجعل أولا متن كتابه على رواية خاصة ثم ما كانت من زيادة لرواية أخرى ألحقها أو أو من نفس أعلم عليه أو من خلاف كتبه إما في الحاشية وإما في غيرها معنا في كل ذلك من رواه ذاكر اسماء بتمامه فإن رمز إليه بحرف أو أكثر

Mükerrerleri silmeye gelince; daha önce zikri geçen hükümleri konusunda kazımakla aynıdır. Bunun çok çeşitli yolları vardır. En selâmetli olmakla beraber en garip olan yollarından birisi de İmam Sahnûn bin Saîd et-Tenûhî el-Mâlikî'den rivâyet edilenidir. Bu rivâyete göre kendisi bazen bir şeyler yazar, daha sonra onu yalayarak yok edermiş. İşte İbrahim en-Nehaî'den (r.a) bize gelen rivayet'te kendisinin söylediği "Kişinin elbisesinde ve dudaklarında mürekkep görülmesi onun mürüvvetindendir" sözleri buna işaret eder. Allah en doğrusunu bilir.

14 – Rivâyetleri muhtelif olan hadislerdeki değişik rivayetleri, daha sonra birbirine karışıp içinden çıkılmaz bir hal almasın diye kitabında birbirinden iyice ayırdedilebilecek şekilde kaydetmelidir. Bunun yolu da önce kitabının metnini özel bir rivâyet üzerine kurması, daha sonra da ya dipnot'ta veya bir başka yerde, başka bir rivâyet'teki fazlalığı eklemesi veya noksanlığı bildirmesi ya da bir ihtilâfı yazmasıdır. Bunların hepsinde de rivâyet edenin ismini tam olarak zikrederek belirtmelidir. Eğer kendisine bir veya daha fazla harf ile işaret edecek olursa,

فعلیه ما قدمنا ذكره من أنه بین المراد بذلك في أول كتابه أو آخره كيلا يطول عهده به فينسى أو يقع كتابه إلى غيره فيقع من رموزه في حيرة وعمى وقد يدفع إلى الاختصار على الرموز عند كثرة الروايات المختلفة واكتفى بعضهم في التمييز بأن الخص الرواية الملحقة بالحمرة فعل ذلك أبو ذر الهروي من المشاركة وأبو الحسن القابسي من المغاربة مع كثير من المشايخ وأهل التقيد فإذا كان في الرواية الملحقة زيادة على التي في متن الكتاب كتبها بالحمرة وإن كان فيها نقص والزيادة في الرواية التي في متن الكتاب حوق عليها بالحمرة ثم على فاعل ذلك تبين من له الرواية المعلمة بالحمرة في أول الكتاب أو آخره على ما سبق والله أعلم

araya uzun zaman girince unutmaması veya kitabı başkasının eline geçtiğinde Onun işaretlerinde şaşkınlık ve karışıklık yaşamaması için daha önce açıklamasını yaptığımız üzere kitabının başında veya sonunda bu işaretlerle neyi kastettiğini açıklamalıdır. Bazen değişik rivâyetlerin fazla oluşu işaretlerle kısaltmanın tercih edilmesine sebep olur. Bazıları asıl ile ilhâk edilmiş (eklenmiş) rivâyetleri birbirinden ayırtetmek için, eklenmiş olanları kırmızı olarak yazmakla yetinmişlerdir. Bu yöntemi doğu ehlinden Ebu Zer el-Herevî ile batı ehlinden Ebu'l Hasan el-Kâbisî, birçok şeyh ve takyid ehli ile beraber uygulamışlardır. Bunlar eklenmiş (ilhâk edilmiş) rivâyet'te, kitabın metnindeki rivâyete göre bir fazlalık olduğunda bunu kırmızı olarak yazarlardı. Eğer eklenmiş rivâyet'te noksanlık olup, fazlalık kitabın metnindeki rivâyet'te ise, çevresini Kırmızı çizgiyle çizerlerdi. Fakat bu uygulamayı yapanların daha önce geçtiği üzere, kırmızılıkla alâmetlendirdikleri rivâyetin sahibini kitabın başında veya sonunda beyân etmesi lazımdır. Allah en doğrusunu bilir.

الخامس عشر: غلب على كتبه الحديث الاقتصار على الرمز في قولهم (حدثنا) و (أخبرنا) غير أنه شاع ذلك وظهر حتى لا يكاد يلبس أما (حدثنا) فيكتب منها شطرها الأخير وهو الثاء والنون والألف وربما اقتصر على الضمير منها وهو النون والألف وأما (أخبرنا) فيكتب منها الضمير المذكور مع الألف أولا وليس بحسن ما يفعله طائفة من كتابه (أخبرنا) بألف مع علامة حدثنا المذكورة أولا وإن كان الحافظ البيهقي ممن فعله وقد يكتب في علامة (أخبرنا) راء بعد الألف وفي علامة (حدثنا) دال في أولها ومن رأيت في خطه الدال في علامة (حدثنا) الحافظ أبو عبد الله الحاكم

15- حدثنا ve أخبرنا lafızlarını kısaltarak işâretle yazmak hadis kâtiplerinde genel bir hal almıştır. Fakat bu durum, bir karışıklık ortaya çıkarmayacak kadar yaygınlaşmış ve zâhir olmuştur. حدثنا için sadece son parçası , yani ث , ن , ve ا harfleri yazılır (Yani ثنا şeklinde yazılır). Bazen de sadece zamirle yetinmiştir ki oda Elîf ve Nûn'dur (Yani نا şeklinde). أخبرنا için ise mezkûr zamir, önüne Elîf eklenerek yazılır (Yani أنا şeklinde).

Her ne kadar Hâfız Beyhakî de bunu yapanlardan biri ise de أخبرنا alâmetini, حدثنا 'nın daha önce zikredilen alâmetinin önüne "ba" harfi ekleyerek (بنا) şeklinde yazan grubun yaptığı güzel görülmemiştir.⁹³

حدثنا 'nın alâmetinde eliften sonra "ra" harfi, أخبرنا 'nın alâmetinde ise baş kısmına "dâl" harfi yazıldığı görülmüştür. (Böylece أخبرنا 'nın alâmeti de حدثنا ,أرنا 'nın alâmeti olarak ثنا olarak yazılmıştır.)

Yazısında حدثنا 'nın alâmetinde "dâl" harfini gördüğüm muhaddislerden bazıları Hâfız Ebu Abdullah el-Hâkim,

⁹³ Her ne kadar "Mukaddime" nin çevirisini yaptığımız nüshasında (bi elifin mea alâmeti haddesena) yazıyorsa da bu mantukî değildir. Burada yanlış bir yazım söz konusu olmalıdır. "Tedribur- Ravi" de (Ziyadetül bai keble nun) diye yazmaktadır. Biz de onu esas alarak yazdık. (Çev.)

وأبو عبد الرحمن السلمي والحافظ أحمد البيهقي رضي الله عنهم والله أعلم وإذا كان للحديث إسدانان أو أكثر فإنهم يكتبون عند الانتقال من إسدان إلى إسدان ما صورته (ح) وهي حاء مفردة مهملة ولم يأتنا عن أحد ممن يعتمد بيان لأمرها غير أني وجدت بخط الاستاذ الحافظ أبي عثمان الصابوني والحافظ أبي مسلم عمر بن علي الليثي البخاري والفقهاء المحدث أبي سعيد الخليلي رحمهم الله تعالى في مكانها بدلا عنها (صح) صريحة وهذا يشعر بكونها رمزا إلى (صح) وحسن إثبات (صح) ههنا لئلا يتوهم أن حديث هذا الإسدان قد سقط ولئلا يركب الإسدان الثاني على الإسدان الأول فيجعل إسدانا واحدا وحكي لي بعض من جمعني وإياه الرحلة بخوسان عمن وصفه بالفضل من الإصبهانيين أنها حاء مهملة من التحويل أي من إسدان إلى إسدان آخر

Ebu Abdurrahman es-Sülemî ve Hâfız Ahmet el Beyhakî'dir. (Allah onlardan razı olsun.) Allah en doğrusunu bilir. Bir hadisin iki veya fazla isnadı olduğunda, bir isnad'tan diğerine intikâl esnasında (ح) şeklinde müfred, noktasız bir harf yazarlar. Ben mutemed muhaddislerden hiç birinin bunun hakkında bir beyânda bulunduğuna şahit olmadım. Fakat üstâd Ebu Osman Sabûnî, Hâfız Ebu Müslim Ömer ibn-i Ali el-Leysî el Buhârî ve Muhaddis Fakîh Ebu Saîd el-Halîlî'nin (Allah onlardan razı olsun) yazılarında onun yerine sarîh olarak "صح" yazılmış olduğunu gördüm. Bu da onun (yani müfred olarak yazılan ح harfinin) "صح" ye işâret olarak yazıldığı hissini uyandırıyor. Aslında, bu isnadın hadisinin sakıt olduğu vehmedilmesin ve ikinci isnad birincisine bindirilip tek bir isnad haline gelmesin diye burada "صح" yazılması güzeldir. Horasana beraber yolculuk yaptığımız bir zatın, İsfahanlılardan faziletle vâsfettiği birinden aktararak bana anlattığına göre bu, "تحويل" kelimesinin noktasız (ح) Harfidir. Yani bir isnad'tan diğerine geçmek manasındaki "تحويل" den alınmıştır.

وذاكرت فيها بعض أهل العلم من أهل الغرب وحكى له عن بعض من لقيت من أهل الحديث أنها حاء محملة إشارة إلى قولنا (الحديث) فقال لي أهل المغرب وما عرفت بينهم اختلافا يجعلونها حاء مهملة ويقول أحدهم إذا وصل إليها (الحديث) وذكر لي أنه سمع بعض البغداديين يذكر أيضا أنها حائهملة وأن منهم من يقول إذا انتها إليها في القراءة (حا) ويمر

وسألت أنا الحافظ الرجال أبا محمد عبد القادر بن عبد الله الرهاوي رحمه الله عنها فذكر أنها هاء من حائل أي تحول بين الإسنادين قال ولا يلفظ بشيء عند الانتهاء إليها في القراءة وأنكر كونها من (الحديث) وغير ذلك ولم يعرف غير هذا عن أحد من مشايخه وفيهم عدد كانوا حفاظ الحديث في وقته

Ben bu konuda batıdan bir ilim ehli ile müzâkere ettim ve kendisine, karşılaştığım hadis ehlinden bazı zatların onun “ألحديث” sözümüze işaret olan noktasız (ح) olduğunu söylediklerini anlattım. Bu mağrib (batı) ehli bana: “Onu mühmel (noktasız) ح Kılmaları ve ona ulaştıklarında “ألحديث” demeleri konusunda aralarında ihtilâf olduğunu bilmiyorum” dedi. Yine bana, bazı Bağdat’lılardan bunun mühmel (ح) olduğunu ve onlardan bazılarının okuma esnasında oraya ulaştıklarında “حا” deyip geçtiklerini işittiğini zikretti.

Ben, Seyyah hâfiz Ebu Muhammed Abdulkadir ibn-i Abdullah er-Rehavî’ye (Allah ona rahmet etsin) bu “ح” meselesini sordum. Kendisi bunun, iki isnadı birbirinden ayıran manasındaki “حائل” kelimesinin “ح” sı olduğunu söyledi ve okuma esnasında bu harfe ulaşıldığında hiçbir şeyin telaffüz edilmediğini söyleyip onun “ألحديث” veya başka bir şeyden alınma olduğunu reddetti. Şeyhlerinden bazıları kendi zamanlarının hadis hafızları olduğu halde, onların hiçbirinden bundan başkasını bilmediğini belirtti.

قال المؤلف وأختار أنا والله الموفق أن يقول القارئ عند الانتهاء إليها (ح) ويمر فإنه أحوذ الوجوه وأعد لها والعلم عند الله تعالى

السادس عشر: ذكر الخطيب الحافظ أنه ينبغي للطالب أن يكتب بعد البسملة اسم الشيخ الذي سمع الكتاب المسموع فينبغي أن يكتب فوق سطر التسمية أسماء من سمع معه وتاريخ وقت السماع وإن أحب كتب ذلك في حاشية أول ورقة من الكتاب فكلما قد فعله شيخنا

قلت كتبت التسميع حيث ذكره أحوط له وأحرى بأن لا يخفى على من يحتاج إليه ولا بأس بكتيبته آخر الكتاب وفي ظهره وحيث وحيث لا يخفى موضعه

Müellif dedi ki: Ben - muvaffakiyet Allah'tandır - okuyucunun kendisine ulaştığı esnada “حـا” deyip geçmesi görüşünü tercih ediyorum. Şüphesiz ki bu en ihtiyatlı ve en doğru vecihtir. Gerçek ilim ise Allah (cc) katındadır.

16- Hâfız Hatîp hadis tâlibinin besmeleden sonra, kitâbı kendisinden işittiği şeyhin ismini, künyesini ve nesebini yazması, daha sonra da kendisinden işitmiş olduğu hadisleri onun lafzı üzere yazması gerektiğini söyler. Sonra şöyle devam eder: “Kâtip işittiklerini yazdığında tesmiye satırının üstüne kendisiyle beraber işitenlerin ismini ve işitme tarihini yazmalıdır. Eğer isterse bunları kitabın birinci sayfasının haşiyesine de yazabilir. Şeyhlerimiz bunların hepsini yapmışlardır.

Ben derim ki: (Az önce yukarda belirtildiği gibi) Hatırlayacağı bir yerde işitme (yani işitenleri, işitme tarihini, işitilen kişiyi v.s.)'nin yazılması kendisi için daha ihtiyatlıdır ve buna ihtiyaç duyacak kimselere gizli kalmaması için daha uygundur. Bunu kitabın sonunda, ortasında ve gizli kalmayacak herhangi bir yerde yazmanın zararı yoktur.

وينبغي أن يكون التسميع بخط شخص موثوق به غير مجهول الخط ولا ضير حينئذ في أن لا يكتب الشيخ المسموع خطه بالتصحيح وهكذا لا بأس على صاحب لكتاب إذا كان موثقاً به أن يقتصر على إثبات سماعه بخط نفسه فطالما فعل الثقات ذلك وقد حدثني بمرور الشيخ أبو المظفر ابن الحافظ أبي سعد المروزي عن أبيه عن حدثه من الاصبهانية أن عبد الرحمن بن أبي عبد الله ابن منده قرأ ببغداد جزءاً على أبي أحمد الفرضي عليك بالصدق فإنك إذا عرفت به لا يكذبك أحد وتصدق فيما تقول وتنقول وإذا كان غير ذلك قول قيل لك ما هذا خط أبي أحمد الفرضي ماذا تقول لهم

Bu işitmenin; kendisine güvenilen, yazısı meçhul olmayan (tanınan) biri tarafından yazılması gerekir. Böyle bir durumda artık hadislerin kendisinden işitildiği şeyhin, kendi yazısıyla tashih yazmaması zarar vermez. Yine aynı şekilde kitabın sahibi kendisine güvenilen biri olduğunda kendi yazısıyla, işittiğini tesbit etmekle yetinmesinde de bir zarar yoktur. Çoğu zaman güvenilir muhaddisler bunu yapmıştır.

Şeyh Ebu'l Muzaffer ibn-i Hâfız Ebi Sa'd el-Mervezî'nin merv'te bana babasından, onun da İsfahanlı birinden anlattığına göre, Abdurrahman ibn-i Ebi Abdullah ibn-i Mundeh Bağdat'ta Ebu Ahmed el-Ferdî'ye bir (hadis) cüz'ü okudu ve kendisine hüccet olsun diye el yazmasıyla (bunu) yazmasını istedi. Ebu Ahmed ona: "Oğulcuğum, sen dosdoğru ol. Şüphesiz sen doğrulukla tanındığında hiç kimse seni yalanlayamaz ve söylediğin, naklettığın şeylerde herkes seni tasdik eder. Ama sen böyle olmazsan birisi sana "Bu Ahmed el-Ferdî'nin yazısı değildir" derse onlara ne diyebilirsin?" dedi.

ثم إن على كاتب التسميع التحري والاحتياط وبيان السامع (والمسموع) منه بلفظ غير محتمل ومجانبة التساهل فيمن يثبت اسمه والحذر من إسقاط اسم أحد منهم لغرض فاسد فإن كان مثبت السماع غير حاضر في جميعه لكن أثبتته معتمدا على إخبار من يثق بخبره من حاضريه فلا بأس بذلك إن شاء الله تعالى ثم إن من ثبت سماعه في كتابه فقيح به كتمانته إياه ومعه فلا يبطئ به رويانا عن الزهري أنه قال إياك وغول الكتب قيل له وما غلول الكتب قال حبسها عن أصحابها وروينا عن الفضيل بن عياض رضي الله عنه أنه قال ليس من فعال أهل الورع ولا من فعال الحكماء أن يأخذ سماع رجل فيحبسه عنه

Sonra işitmeyi yazan kişinin inceleme yapması, ihtiyatlı davranması, işiten ve kendisinden işitilenin ismini başka yöne çekilmesi mümkün olmayan bir lafızla yazması gerekir. İsimlerini yazdığı kişiler konusunda tesahülden kaçınması, fasid bir amaç sebebiyle onlardan herhangi birinin ismini (yazmamak suretiyle) düşürmekten sakınması gerekir. Eğer işitmeyi tesbit ettiren kişi hepsinde hazır bulunmamış, fakat hazır olanlardan haberine güvendiği birisine dayanarak bunu tesbit ettirmişse bunun zararı yoktur inşallah-ü Teâla. Sonra, kitabında başkalarının masmuatını yazmış bulunan kimsenin bunları ondan gizlemesi, masmuatını nakletmesine ve kitabı nüshalamasına engel olması çirkindir. Eğer bu kişiye kitâbını emaneten verirse o kişi de nüshalama konusunda ağır davranmamalıdır. Zührî'nin şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Kitapları prangalamaktan sakının". Kendisine "kitapları prangalamak nedir?" diye sorulduğunda "Onların, ehlinin eline girmesine engel olmaktır" demiştir.

Yine Fudayl bin İyâd'm (Allah kendisinden razı olsun): "Kişinin masmuatını alıp bunları ondan hapsedmek ne takva ehlinin, ne de hikmet ehlinin işlerindendir.

ومن فعل ذلك فقد ظلم نفسه وفي رواية ولا من فعال العلماء أن يأخذ سماع رجل وكتابه فيحبسه عليه فإن منعه إياه فقد رويناه أن رجلا ادعى على رجل بالكوفة سماعا منعه إياه فتحاكما إلى قاضيهما حفص بن غياث فقال لصاحب الكتاب أخرج إلينا كتبك فما كان من سماع هذا الرجل بخط يدك ألزمتك وما كان بخطه أعفيناك منه قال ابن خلاد (سألت أبا عبد الله الزبيري) عن هذا فقال لا يجيئ في هذا الباب حكم أحسن من هذا لأن خط صاحب الكتاب (دال على رضاه باستماع صاحبه معه) قال ابن خلاد وقال غيره ليس بشيء وروى الخطيب الحافظ أبو بكر عن إسماعيل بن إسحاق القاضي أنه تحوكم إليه في ذلك فأطرق مليا

Bunu yapan kişi nefesine zulmetmiştir” dediği bize rivâyet edilmiştir. Bir başka rivâyet’te ise “Kişinin masmuatını ve kitabını alıp ondan hapsetmek âlimlerin işlerinden değildir” demiştir.

Eğer onu bundan menederse; bize rivâyet edildiğine göre adamın birisi Kûfedî, birisinin kendisini mesmuatından engellediğini iddia etmiş, bunun üzerine davâlarını kûfe kâdısı Hafs bin Gıyas’a götürmüşler. Kâdî Hafs bin Gıyas kitabın sahibine “kitabını bize getir. Bu adamın mesmuatından, senin elinin yazısıyla yazılmış olanlarından onu engellemem lazım. Onun kendi yazısıyla yazılmış olanlarından ise seni bağışlıyoruz” demiştir.

İbn-i Hallâd şöyle demiştir: Ebu Abdullah ez-Zubeyr’den bunu sordum. Bana “Bu bölümde bundan daha güzel bir hüküm gelmez. Çünkü kitabın sahibinin yazısı, arkadaşının onunla beraber işitmesine razı olduğuna delâlet eder” dedi.

İbn-i Hallâd şöyle devam etti: “Başkası ise “bu ciddiye alınacak bir görüş değildir” dedi.”

Hâfız Hatîp Ebu Bekir ise kâdî İsmâîl ibn-i İshâk’tan yaptığı rivâyet’te kendisine bu konuda bir davâ geldiğini, uzun bir müddet başını öne eğip düşündükten sonra davâlıya:

ثم قال للمدعى عليه (إن كان سماعه في كتابك بخطك فيلزمك أن تعيره وإن كان سماعه في كتابك بخط غيرك فأنت أعلم) قلت حفص بن غياث معدود في الطبقة الأولى من أصحاب أبي حنيفة وأبو عبد الله الزبيري من أئمة أصحاب الشافعي وإسماعيل بن إسحاق لسان أصحاب مالك وإمامهم وقد تعاضدت أقوالهم في ذلك ويرجع حاصلها إلى أن سماع غيره إذا ثبت في كتابه برضاه فيلزمه إياه وقد كان لا يبين لي وجهه ثم وجهته بأن ذلك بمنزلة شهادة له عنده فعليه أدائها بما حوته وإن كان فيه بذل ماله كما يلزمك متحمل الشهادة أدائها وإن كان فيه بذل نفسه بالسعي إلى مجلس الحكم لأدائها والعلم عند الله تبارك وتعالى

“Eğer onun senin kitabındaki mesmuatı senin yazınla yazılmışsa, kitabı ona emaneten vermek lazım. Ama eğer senden başkasının yazısıyla yazılmışsa, sen kendin bilirsin (ister verir, ister vermezsin)” dediğini aktarmıştır.

Ben derim ki: Hafs ibn-i Gıyas Ebu Hanife'nin ashâbının önde gelenlerinden, Ebu Abdullah ez-Zübeyr de Şafî'nin ashâbının imâmılarından. İsmâîl ibn-i İshâk ise Mâlik'in ashâbının lisanı ve onların imâmıdır. Bunların her üçünün bu konuyla ilgili sözleri birbirini destekler mahiyettedir. Her üçünün sözünün özeti şudur: Başkasının mesmuatı kendi rızasıyla (yani kitabın sahibinin rızasıyla) kitabına girmişse, o kitabı ona iare (emanet) vermesi lazımdır. Ben önceleri bunun niçin böyle olduğuna manâ veremiyordum. Daha sonra bunun, yanında bulunup ta edâ etmesi gereken ona ait şahitlik mesabesinde olduğunu anladım. Şahitlik yüklenmiş olan kişiye, hüküm meclisine kadar gidip bunu edâ etmesi için nefsinden feragat etmesi gerekse bile şahitliği edâ etmesi gerektiği gibi, bu kişiye de malını sarf etmesi gerekse bile malik olduğu şey ile bunu edâ etmesi gerekir. Gerçek ilim ise Allah tebâreke ve teâla'nın katındadır.

ثم إذا نسخ الكتاب فلا ينقل سماعه إلى نسخه إلى بعد المقابلة المرضية وهكذا لا ينبغي لأحد أن ينقل سماعا إلى شيء من النسخ أو يشته فيها عند السماع ابتداء لا بعد المقابلة المرضية بالمسموع كيلا يغتر أحد بتلك النسخة غير المقابلة إلا أن يبين مع النقل وعنده كون النسخة غير مقابلة والله أعلم.

Sonra, kitabı nüshaladığı zaman, tam bir karşılaştırma yapmadan başkasının rivâyetlerini kendi nüshasına almamalıdır. Yine aynı şekilde kimse bu mukâbelesiz nüshalara aldanmasın diye hiç kimse tam bir mukâbele yapmaksızın nüshalardan birine herhangi bir rivâyet nakletmemelidir veya işittiği esnada bir hadisi yazmamalıdır. Ancak nakil ile beraber nüshanın karşılaştırmamış olduğunu açıklarsa bu olabilir. Allah en doğrusunu bilir.

النوع السادس والعشرون: في صفة رواية الحديث وشرط أدائه وما يتعلق بذلك وقد سبق بيان كثير منه في ضمن النوعين قبله. شدد قوم في الرواية فأفراطوا، وتساهل فيها آخرون ففقرطوا. ومن مذاهب التشديد مذهب من قال: لا حجة إلا فيما رواه الراوي من حفظه وتذكره، وذلك مروى عن (مالك) و(أبي حنيفة) رضي الله عنهما. وذهب إليه من أصحاب الشافعي (أبو بكر الصيدلاني المروزي). ومنها مذهب من أجاز الاعتماد في الرواية على كتابه، غير أنه لو أعار كتابه وأخرجه من يده لم ير الرواية منه، لغيبته عنه.

YİRMİ ALTINCI ÇEŞİT

HADİS RİVAYETİNİN SIFATLARI, EDA ŞARTLARI VE BUNLARLA ALAKALI KONULAR.

Bunlardan birçoğunun açıklaması kendisinden önceki iki çeşidin içeriğinde geçmişti.

Muhaddislerden bir grup rivâyet'te çok katı davranıp ifrat ettiler. Bir diğer grup ise bu konuda (fazla) müsâmahakâr davranıp tefrit'e düştüler.

“Ravi'nin ezberinden ve belleğinden rivâyet ettiğinin dışındaki hadisler için hüccet yoktur” diyen kimsenin mezhebi, hadis rivâyetinde katı davrananların mezhebindendir. Bu, Mâlik ve Ebu Hanife'den rivâyet edilmiştir (Allah kendilerinden razı olsun.). Şafîî'nin ashâbından Ebu Bekr Seydelanî el-Mervezî de bu görüşü tercih etmiştir.

Yine rivâyet'te kitabına itimadı caiz gören, ama kitabını ödünç verdiğinde ve elinden çıkardığında kendisinden gaip olduğu için ondan rivâyeti etmeyi caiz görmeyen kimsenin mezhebi de bu mezheptendir.

من شرح وقد سبقت حكايتنا لمذاهب عن أهل التساهل وإبطائها، في ضمن ما تقدم وجوه الأخذ والتحمل.

ومن أهل التساهل قوم سمعوا كتباً مصنفة وتهاونوا، حتى إذا طعنوا في السن واحتيج إليهم حملهم الجهل والشره على أن رووها من نسخ مشترقة، أو مستعارة غير مقابلة، فعدهم (الحاكم أبو عبد الله الحافظ) في طبقات المجروحين. قال: وهم يتوهمون أنهم في روايتها صادقون. وقال: هذا مما كثر في الناس، وتعاطاه قوم من أكابر العلماء والمعرفين بالصلاح.

قلت: ومن المتساهلين عبد الله بن لهيعة المصري، ترك الاحتجاج بروايته مع جلالاته، لتساهله.

“Hadis alma ve taşıma yönleri”nin şerhinde geçen açıklamaların içeriğinde Tesahûl ehli’nin mezheplerini hikâye etmiş ve onu iptal etmiştir.

Tesahûl (müsâmaha) ehlinden bir grup, tasnif edilmiş bazı kitaplar işitirler ve onları basite alıp küçümserler. Ama yaşları ilerleyip kendilerine ihtiyaç duyulduğunda cehalet ve kötülükleri onları, satın alınmış veya ödünç alınmış bir nüshadan, mukâbele yapmaksızın onu rivâyet etmeye götürür. Hâkim Ebu Abdullah el-Hâfız bu kimseleri mecrûh (Cerh edilmiş)’lerin tabakası içinde sayar ve: “Bu kimseler bu hadislerin rivâyetlerinde sâdık olduklarını vehmederler” der. Yine “Bu, insanların arasında çokça meydana gelen bir şeydir ve ulemânın büyüklerinden ve salihlikle tanınan bir grup ta bunu yapmıştır” der.

Ben derim ki: Mütēsahil’lerden (tesahûl ehli) birisi de Mısırlı Abdullah ibn-i Lehiadır. Tesahûl yapmasından dolayı onca büyüklüğüne rağmen onun rivâyetleriyle ihticâc terkedilmiştir.

ذكر عن (يحيى بن حسان): أنه رأى قوماً معهم جزء سمعوه من (ابن طيبة)، فنظر فيه، فإذا ليس فيه حديث واحد من حديث (ابن طيبة)، ف جاء إلى (ابن طيبة) فأخبره بذلك. فقال: ما أصنع ؟ يحيىوني بكتاب، فيقولون: هذا من حديثك، فأحدثهم به. ومثل هذا واقع من شيوخ زماننا، يحيى إلى أحدهم الطالب بجزء أو كتاب، فيقول: هذا روايتك، فيمكنه من قراءته عليه مقلداً له، من غير أن يبحث بحيث يحصل له الثقة بصحة ذلك.

والصواب: ما عليه الجمهور، وهو التوسط بين الإفراط والتفريط. فإذا قام الراوي في الأخذ والتحمل بالشرط الذي تقدم شرحه، وقابل كتابه وضبط سماعه على الوجه الذي سبق ذكره، جازت له الرواية منه،

Yahyâ ibn-i Hasan'dan rivayet edildiğine göre kendisi, yanlarında ibn-i Lehiya'dan duydukları bir cüz bulunan bir grup insan görür. O cüz'e baktığında onda ibn-i Lehiya'nın hadislerinden olmayan birden fazla hadis görür. İbni Lehi'a'ya gelip bunu haber verdiğinde o, "Ne yapayım, bana bir kitapla gelip "Bunlar senin hadislerindir" diyorlar. Ben de onlara bu hadisleri anlatıyorum" der. Böyle şeyler bizim zamanımızın şeyhlerinden de vaki oluyor. Hadis tâlibi onlardan birine bir (hadis) cüz'ü veya kitâp ile gelip "Bu senin rivâyetindir" diyor, o da bunun sıhhatine dair kendisi için güven hâsıl olacak şekilde herhangi bir araştırma yapmadan, kendisine onu taklit ederek okuma imkânı veriyor.

Doğru olan ise cumhurun üzerinde olduğu görüştür ki o da ifrat ve tefrit arasında orta yoldur. Buna göre râvi, hadis alma ve taşıma konusunda daha önce şerhi geçen şartları yerine getirdiğinde ve kitabını asl ile karşılaştırıp daha önce zikri geçtiği üzere mesmuatını zabt altına aldığı anda, onu kendisinden rivâyet etmek caiz olur.

وإن أعاره وغاب عنه: إذا كان الغالب من أمره سلامته من التبدیل والتغیر، لا سيما إذا كان ممن لا يخفى عليه - في الغالب - لو غيّر شيء منه وبَدَّل - تغييره وتبديله، وذلك لأن الاعتماد في باب الرواية على غالب الظن، فإذا حصل أجزأ ولم يُشترط مزيد عليه، والله أعلم.

İsterse o kitabı ödünç vermiş olsun ve kitap yanında olmasın. Tabi bu, kitabın genellikle tağyîr ve tebdîl (bozma ve değişiklik)'ten salim olduğu durumlarda, özellikle de kendisi - o kitaptan bir şey tağyîr ve tebdîl edildiğinde - genellikle o tağyîr ve tebdîl kendisine gizli kalmayan kimselerden olduğunda böyledir. Bu böyledir. Çünkü rivâyet konusunda itimad, zann-ı gâlib üzeredir. Bu zann-ı gâlib hâsıl olursa yeterlidir ve bundan fazlası şart değildir.

Allah en doğrusunu bilir.

تفريعات:

أحدها: إذا كان الراوي ضريباً، ولم يحفظ حديثه من فم من حدثه، واستعان بالمأمونين في ضبط سماعه وحفظ كتابه، ثم عند روايته في القراءة منه عليه، واحتاط في ذلك على حسب حاله، بحيث يحصل معه الظن بالسلامة من التغيير، صحت روايته. غير أنه أولى بالخلاف والمنع من مثل ذلك من البصير. قال (الخطيب الحافظ): والسماع من البصير الأمي والضريب، اللذين لم يحفظا من المحدث ما سماعه منه، لكنه كتب لهما، بمثابة واحدة. وقد منع منه غير واحد من العلماء، ورخص فيه بعضهم، والله أعلم. الثاني: إذا سمع كتاباً، ثم أراد روايته من نسخة ليس فيها سماعه، ولا هي مقابلة بنسخة سماعه،

AYRINTILAR

Birincisi: Râvi kör olup hadisi kendisine aktaranın ağzından ezberleyemiyorsa ve işittiklerini zabt altına alma, kitabını ezberleme, sonra da rivâyet esnasında o kitaptan kendisine okunması konusunda güvenilen kimselerden yardım alıyorsa; Kendisi için değişiklikten salimlik zann'ı hâsıl olacak şekilde durumuna göre bu konuda ihtiyâtlı davranırsa rivâyeti sahih olur. Fakat bu konuda gören kişiden geride kalmaya daha evlâdır ve böyle bir şey gören bir kişiden kabul edilemez.

Hâfız Hatîp şöyle der: Muhaddisten işittiklerini ezberleyemeyen, fakat kendileri için bunlar yazılan ümmî (okuma yazması olmayan) gören ile kör'ün işitmeleri aynı mesâbededir. Birden fazla âlim bunları rivâyet'ten menetmiştir. Bazıları da bu konuda onlara ruhsat vermiştir. Allah en doğrusunu bilir.

İkincisi: Bir kitap (tan hadis) işitip te sonra onu, işitmediği ve işittiği nüsha ile de karşılaştırmamış olan,

غير أنه سمع منها على شيخه، لم يجوز له ذلك. قطع به الإمام (أبو نصر بن الصباغ الفقيه) فيما بلغنا عنه. وكذلك لو كان فيها سماع شيخه، أو روى منها ثقة عن شيخه، فلا تجوز له الرواية منها اعتماداً على مجرد ذلك، إذ لا أن تكون فيها زوائد ليست في نسخة سماعه.

ثم وجدت (الخطيب) قد حكى مصداق ذلك عن أكثر أهل الحديث. فذكر فيما: إذا وجد أصل المحدث ولم يكتب فيه سماعه، أو وجد نسخة كتبت عن الشيخ تسكن نفسه إلى صحتها: أن عامة أصحاب الحديث منعوا من روايته من ذلك. وجاء عن (أيوب السختياني) و(محمد بن بكر البرساني) الترخص فيه.

fakat ondan şeyhine okunduğu işitilen bir nüshadan rivâyet etmek isterse bu caiz değildir.

Kendisinden bize ulaştığına göre fakîh imâm Ebu Nasr ibn-i Sebbâğ bunun caiz olmadığına dair kesin hüküm vermiştir. Aynı şekilde eğer onda şeyhinin mesmuatı varsa veya güvenilir biri o nüshadan şeyhinden rivâyetlerde bulunmuşsa da mücerred olarak buna dayanarak ondan rivâyet'te bulunmak kendisi için caiz değildir. Çünkü onda, kendisinin işittiği nüshada bulunmayan fazlalıklar olmasından emin olamaz.

Sonra Hatîbin, hadis ehlinin çoğunun bunu tasdik ettiğini hikâye ettiğini gördüm. Onun zikrettiğine göre, birisi bir muhaddisin asıl nüshasını bulursa ve o asıl nüshada kendisinin işittiği hadisler yazılmamışsa veya şeyhten yazılmış bir nüsha bulup onun sıhhatine dair nefsi sükûn bulursa, hadis ashabının geneli bundan rivâyet etmesini menetmişlerdir.

Eyyüb Essahtiyânî ve Muhammed ibn-i Bekir el-Bursanî'den ise bu konuda ruhsat gelmiştir.

قلت: اللهم إلا أن تكون له إجازة من شيخه عامة لمروياته، أو نحو ذلك، فيجوز له حينئذ الرواية منها، إذ ليس فيه أكثر من رواية تلك الزيادات بالإجازة بلفظ (أخبرنا) أو (حدثنا) من غير بيان للإجازة فيها. والأمر فيه ذلك قريب يقع مثله في محل التسامح. وقد حكينا فيما تقدم أنه لا غناء في كل سماع عن الإجازة، ليقع ما يسقط في السماع على وجه السهو وغيره من كلمات أو أكثر مروياً بالإجازة، وإن لم يذكر لفظها. فإن كان الذي في النسخة سماع شيخ شيخه، أو هي مسموعة على شيخ شيخه، أو مروية عن شيخ شيخه، فينبغي له حينئذ في روايته منها أن تكون له إجازة شاملة من شيخه، ولشيخه إجازة شاملة من شيخه

Ben derim ki: Ancak şeyhinden bütün rivâyetlerini kapsayan bir icazet ve buna benzer bir şey almış olması durumu müstesnâ'dır. Eğer böyle bir şey almışsa ondan rivâyet etmesi kendisi için caiz olur. Çünkü böyle bir durumda onda icazeyi beyân etmeksizin bu ziyadeliikleri أخبرنا ve حدثنا lafızlarıyla icâzeyle rivâyet etmekten fazla bir şey yapmış olmaz. Buna benzer durumlar müsâmaha kapsamına dâhildir.

Biz daha önce geçen açıklamalarımızda, işitme esnasında unutulmuş veya başka bir sebeple düşen bir veya daha fazla kelimenin - icâze lafzı geçmese bile - icâze ile rivâyet edilmiş olması için, hiçbir işitmede icâzeden istigna edilemeyeceğini hikâye etmiştik. Eğer nüshadakiler şeyhinin şeyhine ait mesmuatlar ise veya şeyhinin şeyhine okunmuş ise ya da şeyhinin şeyhinden rivâyet edilmiş ise, bu durumda ondan rivayet edebilmesi için şeyhinden kendisi için kapsayıcı bir icâzet verilmiş olması gerekir. Yine şeyhinin şeyhinden, şeyhi için kapsayıcı bir icâzet verilmiş olması gerekir.

وهذا تيسير حسن، هداانا الله له - وله الحمد - والحاجة إليه ماسة في زماننا جداً.
والله أعلم.

الثالث: إذا وجد الحافظ في كتابه خلاف ما يحفظه، نظر: فإن كان إنما حفظ ذلك من كتابه فليرجع إلى ما في كتابه، وإن كان حفظه من قم المحدث فليعتمد حفظه دون ما في كتابه إذا لم يتشكك، وحسن أن يذكر الأمرين في روايته، فيقول (حفظي كذا، وفي كتابي كذا). هكذا فعل (شعبة) وغيره.

وهكذا إذا خالفه فيما يحفظه بعض الحفاظ، فليقل (حفظي كذا وكذا، وقال فيه فلان، أو قال فيه غيري: كذا وكذا) أو شبه هذا من الكلام. كذلك فعل (سفيان الثوري) وغيره، والله أعلم.

Bu, Allah'ın (ona hamdolsun) bizi kendisine yönlendirdiği güzel bir kolaylaştırmadır ve zamanımızda kendisine gerçekten ihtiyaç vardır. Allah en doğrusunu bilir.

Üçüncüsü: Hâfız kimse kitabında ezberlediklerine muhâlif bir şey bulduğunda duruma bakar: Eğer onları kitabından ezberlemişse, kitabında olanları esas alır. Eğer onları muhaddisin ağzından ezberlemişse - şüpheyeye düşmediğinde - kitabında olanlara değil ezberine itimad eder. Böyle bir durumda bunları rivâyet ederken her ikisini zikredip “Ezberim şudur, kitabımda ise şöyle yazılmıştır.” demesi güzeldir. Şu’be ve başkaları böyle yapmışlardır. Allah en doğrusunu bilir.

Aynı şekilde ezberlediği hadislerde bazı hâfızlar kendisine muhâlefet ettiklerinde “Ezberim şöyle şöyledir. Falân ise şöyle demiştir” veya “Benden başkası bunda şöyle demiştir.” ve buna benzer sözler söylemelidir. Süfyan-ı sevrî ve başkaları böyle yapmışlardır. Allah en doğrusunu bilir.

الرابع: إذا وجد سماعه في كتابه، وهو غير ذاكِر لسماعه ذلك: فعن (أبي حنيفة) رحمه الله وبعض (أصحاب الشافعي) رحمه الله: أنه لا تجوز له روايته. ومذهب (الشافعي) وأكثر أصحابه و(أبي يوسف) و(محمد): أنه يجوز له روايته. قلت: هذا الخلاف ينبغي أن يبنى على الخلاف السابق قريباً في جواز اعتماد الراوي على كتابه في ضبط ما سمعه، فإن ضبط أصل السماع كضبط المسموع، فكما كان الصحيح - وما عليه أكثر أهل الحديث - تجوز الاعتماد على الكتاب المصنوع في ضبط المسموع، حتى يجوز له أن يروي ما فيه - وإن كان لا يذكر أحاديثه حديثاً حديثاً - كذلك ليكن هذا إذا وُجد شرطه، وهو: أن يكون السماع بخطه، أو بخط من يثق به،

Dördüncüsü: Kitabında bazı mesmuatını yazılmış olarak bulduğu halde bu mesmuatını hatırlamadığında, Ebu Hanife'ye (ra) ve Şafiî'nin (ra) bazı ashâbına göre bunları rivâyet etmek kendisi için caiz değildir. Şafiî'nin ve ashâbının çoğunun mezhebine göre ve ayrıca Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise bunu rivâyet etmek kendisi için caizdir.

Ben derim ki: Bu ihtilâfın az önce geçen "Ravi'nin, işittiklerini zâbt etme konusunda kitabına itimâd etmesinin caizliği" konusundaki ihtilâfa bina edilmesi gerekir. Şüphesiz işitmenin aslının zâbtı, işitilenin zâbtı gibidir. Sahih olan ve hadis ehlinin çoğunluğunun üzerinde bulunduğu görüş, tek tek hadislerini hatırlamasa bile işitilen (hadis)'lerin zâbtında - kendisinden rivâyette bulunmak bile caiz olacak kadar - korunmuş kitaba itimâdın caizliği olduğu gibi, şartları yerine getirildiğinde bu da böyle olmalıdır ki bu şartlar da mesmuatın kendi yazısıyla veya güvendiği birinin yazısıyla yazılmış olması,

والكتاب مصون، بحيث يغلب على الظن سلامة ذلك من تطرق التزوير والتغيير إليه، على نحو ما سبق ذكره في ذلك. وهذا إذا لم يتشكك فيه، وسكنت نفسه إلى صحته، فإن تشكك فيه لم يجز الاعتماد عليه، والله أعلم.

الخامس: إذا أراد رواية ما سمعه على معناه دون لفظه: فإن لم يكن عالماً عارفاً بالألفاظ ومقاصدها، خيراً بما يحيل معانيها، بصيراً بمقادير التفاوت بينها، فلا خلاف أنه لا يجوز له ذلك، وعليه أن لا يروي ما سمعه إلا على اللفظ الذي سمعه من غير تغيير. فإما إذا كان عالماً عارفاً بذلك، فهذا مما اختلف فيه السلف وأصحاب الحديث وأرباب الفقه والأصول: فجوزه أكثرهم، ولم يجوزه بعض المحدثين وطائفة من الفقهاء الأصوليين من الشافعيين وغيرهم.

kitabın ise bu konuda daha önce zikri geçtiği üzere tağyîr ve tezvîr (yalan)'in kendisine yol bulmasından sâlim oluşu zann-ı galiple bilinecek kadar korunmuş olmasıdır. Bu da kendisinde şüpheye düşmediği ve sıhhati konusunda nefsi sükûn bulduğunda hâsıl olur. Eğer kendisinde şüpheye düşerse ona itimad etmek caiz olmaz. Allah en doğrusunu bilir.

Beşincisi: İşittiği hadisi lafızıyla değil de mânâsı üzere rivayet etmek isterse; Eğer lafızları ve onların maksatlarını bilen, lafızların mânâlarını değiştiren şeylerden haberdar olan, aralarındaki farklılıklar konusunda basiret ehli olan biri değilse bunun kendisi için caiz olmadığında ihtilâf yoktur ve böyle bir kişinin işittiklerini değiştirmeksizin, işittiği lafız üzere rivâyet etmesi kendisi için vâciptir. Ama bu konuda bilgi sahibi, âlim biri ise bu; selefîn, hadis ashâbının, fıkıh ve usûl erbabının ihtilâf ettiği konulardandır. Onların çoğunluğu buna cevaz vermişlerdir. Bazı muhaddisler, Şafîî'lerden ve başkalarından bir grup fukahâ ve usûlcü ise buna cevaz vermemişlerdir.

ومنعه بعضهم في حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم وأجازه في غيره.
والأصح: جواز ذلك في الجميع، إذا كان عالماً بما وصفناه، قاطعاً بأنه أدى معنى
اللفظ الذي بلغه، لأن ذلك هو الذي تشهد به أحوال الصحابة والسلف الأولين.
وكثيراً ما كانوا ينقلون معنى واحداً في أمر واحد بألفاظ مختلفة، وما ذلك إلا لأن
معوّظهم كان على المعنى دون اللفظ.

ثم إن هذا الخلاف لا نراه جارياً - ولا أجراه الناس فيما نعلم - فيما تضمنته بطون
الكتب، فليس لأحد أن يغير لفظ شيء من كتاب مصنف، ويثبت بدله فيه لفظاً
آخر بمعناه، فإن الرواية بالمعنى رخص فيها من رخص، لما كان عاينهم في ضبط
الألفاظ والجمود عليها من الحرج والنصب، وذلك غير موجود فيما اشتملت عليه
بطون الأوراق والكتب،

Bazıları ise Resulullah'ın (sav) hadislerinde bunu menettikleri
halde onun dışındakilerde caiz görmüşlerdir. En sahih kayle göre
ise, hadisin nitelediği şeyi iyi bilip kendisine ulaşan lafzı edâ
ettiğini kesin biliyorsa bu hepsinde caizdir. Bu, sahabenin ve ilk
selefin halinin şahitlik ettiği bir şeydir. Zîra onlar çoğu zaman bir
tek konudaki bir manayı çok değişik lafızlarla naklediyorlardı. Bu
ise onların lafızdan çok mânâya itimâd etmeleri, mânâya önem
vermelerinden dolayı idi.

Sonra biz bu ihtilafın, kitapların içerdiği hadisler için carî olmadığı
görüşündeyiz ve bildiğimiz kadarıyla insanlar bunu buralarda
uygulamıyorlar. Tasnif edilmiş bir kitaptan bir hadisin lafzını
değiştirip onun yerine o mânâda başka bir lafız koymak hiç kimse
için caiz değildir. Çünkü mânâ ile rivâyete ruhsat veren, lafızların
zâbtında ve onlara bağlı kalmakta kendileri için zorluk ve sıkıntı
olması sebebiyle buna ruhsat vermiştir. Bu ise sayfaların ve
kitapların içlerinin kapsadıklarında mevcut değildir.

ولأنه إن ملك تغير اللفظ فليس يملك تغير تصنيف غيره: والله أعلم.

السادس: ينبغي لمن يروي حديثاً بالمعنى أن يتبعه بأن يقول (أو كما قال، أو نحو هذا) أو ما أشبه ذلك من الألفاظ. روي ذلك من الصحابة عن (ابن مسعود) و(أبي الدرداء) و(أنس) رضي الله عنهم. قال (الخطيب): والصحابة أرباب اللسان، وأعلم الخلق بمعاني الكلام، ولم يكونوا يقولون ذلك إلا تخوفاً من الزلل، لمعرفة ما في الرواية على المعنى من الخطر. قلت: وإذا اشتبه على القارئ فيما يقرؤه لفظاً، فقرأها على وجه يشك فيه، ثم قال (أو كما قال) فهذا حسن، وهو الصواب في مثله، لأن قوله (أو كما قال) يتضمن إجازة من الراوي وإذناً في رواية صوابها عنه إذا بان، ثم لا يشترط أفراد ذلك بلفظ الإجازة، لما بيناه قريباً، والله أعلم.

Ayrıca eğer kişi lafzı değiştirme hakkına sahipse de başkasının tasnif ettiği bir kitabı değiştirme hakkına sahip değildir. Allah en doğrusunu bilir.

Altıncısı: Bir hadisi mânâ ile rivayet eden kişi bunun hemen ardından "أو نحو هذا" veya "أو كما قال" ya da buna benzer bir lafız söylemelidir. Bu, sahabeden ibn-i Mesud, Ebu Derdâ ve Enes'ten (ra) rivâyet edilmiştir.

Hatîp der ki: "Sahâbe, dil erbabı ve sözün mânâlarını halkın içinde en iyi bilen kimselerdi. Bunu ancak yanılmaktan korktuklarından dolayı söylüyorlardı. Çünkü onlar mânâ ile rivâyetin ne kadar tehlikeli bir şey olduğunu biliyorlardı."

Ben derim ki: Okuyucuya, okuduğu bir lafız karışık gelip te onu kendisinde şüpheye düştüğü bir halde okursa ve sonrada "أو كما قال" derse bu güzeldir ve bu gibi durumlarda doğru olan da budur. Çünkü "أو كما قال" sözü, kendisinde râviden bir icâzet ve doğrusu açığa çıktığında doğrusunu ondan rivâyet etmek için bir izin barındırır. Sonra, az önce açıkladığımız gibi "icâzet" lafzını ayrıca kullanmak şart değildir. Allah en doğrusunu bilir.

السابع: هل يجوز اختصار الحديث الواحد، ورواية بعضه دون بعض؟ اختلف أهل العلم فيه: فمنهم من منع من ذلك مطلقاً، بناء على القول بالمنع من النقل بالمعنى مطلقاً. ومنهم من منع من ذلك، مع تجويزه النقل بالمعنى إذا لم يكن قد رواه على التمام مرة أخرى، ولم يعلم أن غيره قد رواه على التمام.

ومنهم من جوز ذلك وأطلق ولم يفصل. وقد روينا عن (مجاهد) أنه قال: أنقص من الحديث ما شئت، ولا تزد فيه. والصحيح التفصيل، وأنه يجوز ذلك من العالم العارف إذا كان ما تركه متميزاً عما نقله، غير متعلق به، بحيث لا يختل البيان ولا تختلف الدلالة فيما نقله بترك ما تركه. فهذا ينبغي أن يجوز وإن لم يجز النقل بالمعنى،

Yedincisi: Bir hadisi özetlemek ve bir kısmını rivâyet edip diğer bir kısmını rivâyet etmemek caiz midir? Bu konuda ilim ehli ihtilâfa düşmüşlerdir:

Onlardan kimisi mânâ ile nakli mutlak olarak mumteni' (yasak) görmesine binaen bunu da mutlak olarak caiz görmez. Onlardan kimisi ise mânâ ile nakli caiz görmesine rağmen, hadisi bir kere tam olarak rivâyet etmedikçe ve başka birinin onu tam olarak rivâyet etmiş olduğunu bilmedikçe bunun caiz olmayacağı görüşündedir. Yine onlardan kimisi ise tafsilâta girişmeksizin bunun mutlak olarak caiz olduğunu söyler. Biz mücahidten, şöyle dediğini rivâyet etmiştik: "Hadisten dilediğini kısalt, ama ona fazla bir şey ekleme."

Sahih olan ise bu konuda tafsilât yapmaktır. Buna göre bunu bilgili, âlim birisi yaparsa; Eğer beyânı bozmayacak şekilde ve naklettiği hadiste terk ettiği lafızlarla delâlet değişmeyecek şekilde terk ettiği lafızlar naklettiklerinden ayrı ve onunla alakalı değilse, bunun caiz olması gerekir. Mânâ ile nakli caiz değilse bile bu böyledir.

لأن الذي نقله والذي تركه - والحالة هذه - بمنزلة خبرين منفصلين في أمرين لا تعلق لأحدهما بالآخر. ثم هذا إذا كان رفيع المنزلة، بحيث لا يتطرق إليه في ذلك تحمة نقله أولاً تماماً ثم نقله ناقصاً، أو: نقله أولاً ناقصاً ثم نقله تاماً. فأما إذا لم يكن كذلك: فقد ذكر (الخطيب الحافظ): أن من روى حديثاً على التمام، وخاف إن رواه مرة أخرى على النقصان أن يتهم بأنه زاد في أول مرة ما لم يكن سمعه، أو أنه نسي في الثاني باقي الحديث لقلة ضبطه وكثرة غلطه، فواجب عليه أن ينفي هذه الظنة عن نفسه. وذكر الإمام (أبو الفتح سليم بن أيوب الرازي) الفقيه: أن من روى بعض الخبر، ثم أراد أن ينقل تمامه، وكان ممن يتهم بأنه زاد في حديثه: كان ذلك عذراً له في ترك الزيادة وكتماها.

Çünkü durum böyle olduğunda naklettiği ve terkettiği şeyler biri diğeriyle alakalı olmayan, iki ayrı konudaki iki ayrı haber gibidir. Sonra muhaddis, bu konuda töhmet altına girmeyecek kadar yüksek mertebeli ise; ister önce hadisi tam olarak nakledip sonra eksik olarak nakleder, isterse de önce eksik olarak nakledip sonra tam olarak nakleder.

Ama eğer böyle biri değilse, hâfız Hatîp şöyle der: “Hadisi önce tam olarak nakleden biri, eğer ikinci defa noksan olarak rivâyet ettiğinde, birincisinde iştmediklerini hadise eklemekle itham edileceğinden veya ikincisinde zâbtının azlığından ve çok yanlışla düştüğünden dolayı hadisin kalan kısmını unutmakla itham edileceğinden korkarsa, bu zann’ı kendi nefsinden uzaklaştırması vaciptir. (Dolayısıyla ikincisinde hadisi noksan değil, tam rivâyet etmelidir. Çev.)” Fakîh imâm Ebu’l Feth Süleym ibn-i Eyyüb er-Razi şöyle der: “Haberin bir kısmını rivâyet edip te tamamını nakletmek isteyen kişi eğer hadisinde fazladan rivâyet eden biri olarak itham edilenlerden ise bu, onun hadisin kalan kısmını terk etmesi ve onu gizlemesi için bir özür olur.”

قلت: من كان هذا حاله فليس له من الابتداء أن يروي الحديث غير تام، إذا كان قد تعين عليه أداء تمامه، لأنه إذا رواه أولاً ناقصاً أخرج باقية عن حيز الاحتجاج به، ودار: بين أن لا يرويه أصلاً فيضيعه رأساً، وبين أن يرويه متهماً فيه فيضيع ثمرته، لسقوط الحجة فيه، والعلم عند الله تعالى.

وأما تقطيع المصنف متن الحديث الواحد، وتفريقه في الأبواب: فهو إلى الجواز أقرب، ومن المنع أبعد، وقد فعله (مالك)، و(البخاري)، وغير واحد من أئمة الحديث ولا يخلو من كراهية، والله أعلم.

الثامن: ينبغي للمحدث أن لا يروي حديثه بقراءة لحن أو مصحف. روينا عن (النضر بن شميل) أنه قال: جاءت هذه الأحاديث عن الأصل معربة.

Ben derim ki: Durumu böyle olan kişi, hadisin tamamını edâ etmek kendisine gerektiği zaman, onu baştan eksik olarak edâ etmek kendisi için caiz değildir. Çünkü onu önce eksik olarak rivâyet etmesi o hadisin kalan kısmını hüccet olma (ihticac) kapsamından çıkarır ve onu, hiç rivâyet etmeyip böylece baştan zayî etmek ile rivâyet edip onda itham edilmek, böylece kendisiyle delîl getirme ortadan kalktığı için semeresinin zayî olması arasında bırakır. Gerçek bilgi ise Allah (cc) katındadır.

Musannifin, bir tek hadisin metnini parçalara bölmesi ve onu bölümlere ayırması ise caiz olmaya daha yakındır ve mümteni' (yasak) olmaya daha uzaktır. Mâlik, Buharî ve hadis imâmlarından birden fazlası bunu yapmıştır. Fakat bu, Mekrûh olmaktan da hâli değildir. (yani mekruhtır.) Allah en doğrusunu bilir.

Sekizincisi: Muhaddisin, hadisini hatalı bir kırâatle veya harekelerini yanlış okuyarak (yanlış i'rab ile) rivâyet etmemesi gerekir. Nadr ibn-i Şumeyl'den bize rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: "Bu hadisler bize asıldan mu'reb (i'rablı, i'rab kaidelerine uygun) olarak gelmişlerdir."

وأخبرنا (أبو بكر بن أبي المعالي الفراوي) - قراءة عليه - قال: أخبرنا الإمام (أبو جدي أبو عبد الله محمد بن الفضل الفراوي)، قال: أخبرنا (أبو الحسين عبد الغافر بن محمد الفارسي) قال: أخبرنا الإمام (أبو سليمان حمد بن محمد الخطابي) قال: حدثني (محمد بن معاذ) قال: أخبرنا بعض أصحابنا، عن (أبي داود السنجي) قال: سمعت (الأصمعي) يقول: إن أخوف ما أخاف على طالب العلم، إذا لم يعرف النحو: أن يدخل في جملة قول النبي صلى الله عليه وسلم: ((من كذب على فليتبوا مقعده من النار)) لأنه صلى الله عليه وسلم لم يكن يلحن، فمهما رويت عنه ولحنت فيه كذبت عليه. قلت: فحق على طالب الحديث أن يتعلم من النحو واللغة ما يتخلص به من شين اللحن والتحريف ومعرهما.

Yine bize Ebu Bekir ibn-i Ebi'l meâli el-Feravî - kendisine okunarak - haber verdi (ve dedi ki): Bize imâm, dedemin babası Ebu Abdullah Muhammed ibn-i Fadl el-Feravî haber verdi (ve dedi ki): Bize Ebu'l Hüseyin AbdulĠafîr ibn-i Muhammed el-Farisî haber verdi (ve dedi ki): Bize imâm ebu Süleyman Hamd ibn-i Muhammed el-Hattâbi haber verdi (ve dedi ki): Bize Muhammed ibn-i Muaz haber verip dedi ki: Bize bir ashâbımız, Ebu Davud es-Sîneçî'nin şöyle söylediğini haber verdi: Ben Esmâî'nin şöyle dediğini işittim: "Benim ilim tâlibi için en çok korktuğum şey, Nahiv ilmini bilmediği zaman Resulullah'ın (s.a.v) şu sözünün kapsamına girmesidir: "Bana bir yalan isnad eden ateşteki yerine hazırlansın" çünkü Resulullah (s.a.v) yanlış yapmıyordu. Sen ondan rivâyet edip te yanlış okuduğunda ona yalan isnad etmiş olursun."

Ben derim ki: Hadis tâlibinin, kendisini yanlışlık ve tahrif çirkinliğinden ve bunların ayıbından kurtaracak kadar nahiv ve lûgat bilgisi öğrenmesi üzerine bir hakır.

روينا عن شعبة قال: من طلب الحديث ولم يبصر العربية فمثله مثل رجل عليه برنس ليس له رأس، أو كما قال. وعن (حماد بن سلمة) قال: مثل الذي يطلب الحديث ولا يعرف النحو مثل الحمار عليه مخلاة لا شعيرة فيها. وأما التصحيف: فسيل السلامة منه الأخذ من أفواه أهل العلم والضبط، فإن من حُرِمَ ذلك، وكان أخذه وتعلمه من بطون الكتب، كان من شأنه التحريف، ولم يُقَلتْ من التبديل والتصحيف، والله أعلم.

التاسع: إذا وقع في روايته لحن أو تحريف، فقد اختلفوا: فمنهم من كان يرى أنه يرويه على الخطأ كما سمعه. وذهب إلى ذلك من التابعين (محمد بن سيرين) و(أبو معمر عبد الله بن سبرة). وهذا غلو في مذهب اتباع اللفظ والمنع من الرواية بالمعنى.

Şu'benin şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Arapçayı bilmeden hadis talep eden kişinin misâli, kafası olmadığı halde üzerinde bornoz olan kişiye benzer." (أو كما قال) Yine Hammâd bin Seleme'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Nahiv bilmediği halde hadis talep eden kişinin misâli, içinde arpa olmayan yem torbası taşıyan eşeğin misâli gibidir."

Tashîfe gelince: Ondan korunmanın yolu, hadisi ilim ve zâbt ehli'nin ağzından almaktır. Bundan mahrum kalan ve hep kitaplardan alıp öğrenen kişi çok tahrif yapar ve tebdîl ile tashîften kurtulamaz. Allah en doğrusunu bilir.

Dokuzuncusu: Kişinin rivâyetleri arasına yanlışlık veya tahrîf girdiğinde ne yapılacağı konusunda ihtilâf edilmiştir. Onlardan kimisi işittiği gibi hatalı olarak rivâyet edileceği görüşünü benimser. Bu görüşü tabiîlerden Muhammed ibn-i Sirîn ve Ebu Ma'mer Abdullah ibn-i Sahbere tercih etmiştir. Bu, lafza tabi olma ve mânâ ile rivâyeti menetme mezhebinde aşırılığa (ifrât) kaçmadır.

ومنهم من رأى تغييره وإصلاحه، وروايته على الصواب. رُوينا ذلك عن (الأوزاعي) و(ابن المبارك) وغيرهما، وهو مذهب المحصلين والعلماء من المحدثين. والقول به في اللحن الذي لا يختلف به المعنى وأمثاله لازم على مذهب تجويز رواية الحديث بالمعنى، وقد سبق أنه قول الأكثرين. وأما إصلاح ذلك وتغييره في كتابه وأصله: فالصواب تركه، وتقريب ما وقع في الأصل على ما هو عليه، مع التضييب عليه، وبيان الصواب خارجاً في الحاشية فإن ذلك أجمع للمصلحة وأنفى للمفسدة. وقد رويانا أن بعض أصحاب الحديث رثي في الختام، وكأنه قد مر من شفته أو لسانه شيء، فقليل له في ذلك، فقال: لفظه من حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم وعلى آله وسلم غيرهما برأى، ففعل بي هذا.

Onlardan kimisi ise onu değıştirme ve düzeltip doğru bir şekilde rivâyet etme görüşünü tercih eder. Bu görüş bize Evzaî, İbn-i Mübârek ve başkalarından rivâyet edilmiştir ve bu, muhaddislerin ulemâsının da görüşüdür. Bu görüş, kendisiyle mânânın değışmediğı yanlışlarda ve benzerlerinde hadisin mânâ ile rivâyetini caiz gören mezhebe gerekli olan bir görüştür. Bunun (yani hadisin mânâ ile rivâyetinin caiz oluşu) çoğunluğun görüşü olduğu daha önce geçmişti.

Bunun kitapta ve asıl (nüsha)da değıştirilip düzeltilmesine gelince, doğru olan bunu yapmamak ve asılda nasıl gelmişse onu bulunduğu hal üzere bırakıp asıl metnin dışındaki dipnotta doğru olanı beyân etmektir. Şüphesiz bu, maslahata daha uygun ve zararı daha uzaklaştıracıdır. Bize rivâyet edildiğine göre hadis ashabından biri, rüyada sanki dudağının veya dilinin bir kısmı yok olmuş halde görülmüş. Kendisine bu durum söylenildiğinde: “Kendi görüşüme dayanarak Resulullah’ın (s.a.v) hadisinden bir lafzı değıştirdim, bana böyle yapıldı.” demiştir.

وَكثِيراً مَا نَرَى مَا يَتَوَهَّمُ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ خَطَأً - وَرَبَّمَا غَيَّرُوهُ - صَوَاباً ذَا وَجْهِ صَحِيحٍ، وَإِنْ خَفِيَ وَاسْتَغْرَبَ لَا سِيَّمَا فِيمَا يَعْدُونَهُ خَطَأً مِنْ جِهَةِ الْعَرَبِيَّةِ. وَذَلِكَ لَكثْرَةِ لُغَاتِ الْعَرَبِ وَتَشَعُّبِهَا.

وَرَوَيْنَا عَنْ (عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ) قَالَ: كَانَ إِذَا مَرَّ بِأَيِّ لُحْنٍ فَاحِشٍ غَيْرِهِ. وَإِذَا كَانَ لُحْنًا سَهْلًا تَرَكَهُ، وَقَالَ: كَذَا قَالَ الشَّيْخُ.

وَأَخْبَرَنِي بَعْضُ أَشْيَاخِنَا: عَمَّنْ أَخْبَرَهُ عَنْ (الْقَاضِيِ الْحَافِظِ عِيَّاضٍ) - بِمَا مَعْنَاهُ وَاخْتِصَارُهُ - أَنَّ الَّذِي اسْتَمَرَ عَلَيْهِ عَمَلُ أَكْثَرِ الْأَشْيَاخِ أَنْ يَنْقُلُوا الرِّوَايَةَ كَمَا وَصَلَتْ إِلَيْهِمْ، وَلَا يَغَيِّرُوهَا فِي كِتَابِهِمْ حَتَّى فِي أَحْرَفِ مِنَ الْقُرْآنِ، اسْتَمَرَّتِ الرِّوَايَةُ فِيهَا فِي الْكُتُبِ عَلَى خِلَافِ التَّلَاوَةِ الْمَجْمُوعِ عَلَيْهَا،

Çoğu zaman ilim ehlinde birçok kimsenin hata vehmettiği - Bazen de değiştirdiği - şeylerin, kapalı olup garip görülse de doğru bir yönü olan sahih şeyler olduğunu görüyoruz. Özellikle de Arapça bakımından yanlış sayılan şeylerde. Bu ise Arapça sözcüklerin çokluğundan ve çok şubelere ayrılmasından kaynaklanır Abdullah ibn-i Ahmed bin Hanbel'den bize rivâyet edildiğine göre kendisi şöyle demiştir: Babam fahiş bir hata gördüğünde onu düzeltir, az bir yanlış gördüğünde ise onu bulduğu hal üzere bırakıp "şeyh böyle söyledi" derdi.

Bir şeyhimiz, kendisine Hâfız kâdî İyâd'tan haber veren birinden bana, mânâsı ve özeti şöyle olan bir söz haber verdi: "Şeyhlerin çoğunluğunun üzerinde bulunduğu amel, rivâyeti kendilerine ulaştığı gibi nakletmeleri ve onu kitaplarında değiştirmemeleridir. Hatta kur'ândan bazı harflerde bile böyle davranırlar. Bu harflerdeki rivâyet, şaz kırâatler içinde gelmeksizin kitaplarda üzerinde icma edilmiş tilâvete muhâlif olarak kalmaya devam ederdi.

ومن غير أن يجيء ذلك في الشواذ. ومن ذلك ما وقع في (الصحيحين) و(الموطأ) وغيرها، لكن أهل المعرفة منهم ينهون على خطئها عند السماع والقراءة، وفي حواشي الكتب، مع تقريرهم ما في الأصول على ما بلغهم. ومنهم من جسر على تغيير الكتب وإصلاحها، منهم (أبو الوليد هشام بن أحمد الكناي الوقيشي)، فإنه - لكثرة مطالعته وافتتانه، وثقوب فهمه، وحدة ذهنه - جسر على الإصلاح كثيراً، وغلط في أشياء من ذلك. وكذلك غيره ممن سلك مسلكه.

والأولى سد باب التغيير والإصلاح، لتلا يجسر على ذلك من لا يحسن، وهو أسلم مع التبيين، فيذكر ذلك عند السماع كما وقع.

Sahihayn, muvatta' ve diğerlerinde gelen rivâyetler bunlardandır. Fakat bu şeyhlerden marifet ehli kimseler rivâyet, işitme ve okuma esnasında bunların yanlış olduklarına dair ihtarda bulunurlar. Yine asıl nüshalarda bunları kendilerine ulaştığı gibi sâbit bırakmalarıyla beraber kitapların haşiye (dipnot)larında bunlara dikkat çekerler.

Onlardan kimi ise kitâbı değiştirme ve düzeltmeye cesaret eder. Ebu'l Velid Hişam bin Ahmed el-Vakaşî bunlardan biridir. Kendisi çok mütâlaa etmesi, derin anlayışı ve keskin zekâsı sebebiyle çoğu zaman onu düzeltme cesaretinde bulunur. Bunların bazısında yanlış yapmıştır. Aynı şekilde onun yolunda gidenler de (böyle yanlışlar yapmışlardır).

Evlâ olan, bu işi güzel yapamayacak olanların da buna cesâret etmemesi için değiştirme ve düzeltme kapısını kapatmaktır. Eğer bu konuda açıklama da yapılırsa (değiştirme ve düzeltmeden) daha sâlim olur. Açıklama şöyle yapılır: işitme esnasında önce olduğu gibi zikredilir.

ثم يذكر وجه صوابه: إما من جهة العربية، وإما من جهة الرواية. وإن شاء قرأه أولاً على الصواب، ثم قال (وقع عند شيخنا، أو: في روايتنا، أو: من طريق فلان كذا وكذا). وهذا أولى من الأول، كيلا يتقوّل على رسول الله صلى الله عليه وسلم ما لم يقل. وأصلح ما يعتمد عليه في الإصلاح: أن يكون ما يصلح به الفاسد قد ورد في أحاديث أخرى، فإن ذكره آمن من أن يكون منقولاً على رسول الله صلى الله عليه وسلم ما لم يقل، والله أعلم. العاشر: إذا كان الإصلاح بزيادة شيء قد سقط: فإن لم يكن في ذلك مغايرة في المعنى: فالأمر فيه على ما سبق، وذلك كبحو ما روي عن (مالك) رضي الله عنه أنه قيل له: رأيت حديث النبي صلى الله عليه وسلم يزداد فيه الواو والألف، والمعنى واحد؟ فقال: أرجو أن يكون خفيفاً.

Sonra da ya Arapça veya rivâyet yönünden doğrusu zikredilir. Eğer dilerse önce doğrusunu zikreder ve sonra da: “şeyhimizin yanında veya rivâyetimizde ya da falândan gelen rivâyet’te şöyle gelmiştir.”der. Bu, Resulullah’ın (s.a.v) söylemediği bir sözün kendisine isnad edilmemesi açısından birincisinden daha evlâdır.

Düzeltilme konusunda kendisine dayanılması en uygun olan, fasit ibarelerin düzeltildiği şeyin bir başka yoldan gelen hadiste varid olmasıdır. Şüphesiz bu durumda bunu zikreden kişi, söylemediği bir sözü Resulullah’a (s.a.v) isnad etmekten emin olur. Allah en doğrusunu bilir.

Onuncusu: Eğer düzeltme, düşmüş olan bir ibareyi ziyadeleştirmek suretiyle yapılacak olursa; Eğer bu konuda mânâ bakımından (asılda olana) muğayir değilse durum az önce anlattığımız gibidir. Mâlik’ten (r.a) bize gelen şu rivâyet’te olduğu gibi: Kendisine “Mânâ değişmediği halde kendisinde Elif ve Vav harfinin fazlalaştırıldığı Resulullah’ın (s.a.v) hadisi hakkında ne dersin” diye sorulmuş. O da “Bunun hafif olmasını umuyorum” diye cevap vermiştir.

وإن كان الإصلاح بالزيادة يشتمل على معنى مغاير لما وقع في الأصل: تأكد فيه الحكم بأنه يذكر ما في الأصل، مقروناً بالتنبيه على ما سقط، ليسلم من معرفة الخطأ، ومن أن يقول على شيخه ما لم يقل. حدث (أبو نعيم الفضل بن دكين) عن شيخ له بحديث قال فيه (عن بحينة) فقال أبو نعيم: إنما هو (ابن بحينة) ولكنه قال (بحينة). وإذا كان من دون موضع الكلام الساقط معلوماً أنه قد أتى به، وإنما أسقطه من بعده، ففيه وجه آخر: وهو أن يلحق الساقط في موضعه من الكتاب مع كلمة (يعني) كما فعل (الخطيب الحافظ)، إذ روى عن (ابن عمر بن مهدي)، عن (القاضي الحاملي) بإسناده، عن (عروة)، عن (عمرة بنت عبد الرحمن) - تعني عن عائشة - أنها قالت: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يديني إلى رأسه، فأرجله.

Ama düzeltme asılda olana muğayir bir manayı kapsayan bir fazlalıkla yapılacaksa, düşmüş olan ibâreye tenbîh ile beraber asılda olanın zikredileceğine dair hüküm kuvvet kazanır. Hata çirkinliğinden ve söylemediği bir şeyi şeyhine isnad etmekten sâlim kalması açısından bu hüküm kuvvet kazanır.

Ebu Nuaym Fadl ibn-i Dukeyn, kendisinde “Buheynete”den (عن (بحينة) dediği bir hadisi bir şeyhinden rivâyet ediyordu. Sonra Ebu Nuaym dedi ki: “Aslında bu ابن بحينة dir. Ama o بحينة demiştir.” Düşmüş olan ibârenin dışındaki bir karineden, aslında o ibârelerin söylendiği fakat kendisinden sonra gelen râvi'nin onu düşürdüğü bilindiğinde; Bunda da bir başka vecih vardır ki o da şudur: Düşmüş olan ibare “يعني (yani)” kelimesiyle beraber kitaptan düştüğü yere konulur. Hâfız Hatibîn Ebu Amr ibn-i Mehdi'den, onun da isnadıyla Kâdı Muhamilî'den, Onun da Urve'den, onun da Amre bint-i Abdurrahman'dan - yani Aişe den - yaptığı şu rivâyet'te olduğu gibi: “Resulullah (s.a.v) başını bana yaklaştırıyordu. Ben onun saçını tarıyordum.”

قال الخطيب: كان في أصل ابن مهدي (عن عمرة أنها قالت: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يديني إلى رأسه) فألقنا فيه ذكر عائشة إذ لم يكن منه بدّ وعلمنا أن (الحاملي) كذلك رواه، وإنما سقط من كتاب شيخنا (أبي عمر)، وقلنا فيه (تعني عن عائشة رضي الله عنها) لأجل أن ابن مهدي لم يقل لنا ذلك، وهكذا رأيت غير واحد من شيوخنا يفعل في مثل هذا. ثم ذكر بإسناده عن (أحمد بن حنبل) رضي الله عنه قال: سمعت وكيعاً يقول: إنا لنستعين في الحديث ب (يعني) قلت: وهذا إذا كان شيخه قد رواه له على الخطأ. فأما إذا وجد ذلك في كتابه، وغلب على ظنه أن ذلك من الكتاب لا من شيخه، فيتجه هنا إصلاح ذلك في كتابه وفي روايته عند تحديثه به معاً.

Hatîp der ki: İbn-i Mehdî'nin asıl nüshasında: "Amre'den, şöyle dediği rivâyet edilir: "Resulullah (s.a.v) başını bana yaklaşıtıyordu" şeklinde geçer. Biz ise ona "Aişe"yi de ekledik. Çünkü bunun dışında olması mümkün değildir ve muhamilî'nin de bu şekilde (yani Aişe (r.a) zikrini de ekleyerek) rivâyet ettiğini öğrendik. Ama bu, şeyhimiz Ebu Amr'ın kitabından düşmüş. İbn-i Mehdî'nin bunu bize bu şekilde dememiş olması sebebiyle "yani Aişe (r.a)'den (تعني عن عائشة) dedik (Yani Aişe' den ibâresini ekledik). Birçok şeyhimizin bu gibi durumlarda böyle yaptığını gördüm. Daha sonra Hatîp Ahmed bin Hanbel'den, (r.a) isnadiyla şöyle dediğini rivâyet eder: Veki'i şöyle derken işittim: "Ben hadiste 'yani' (يعني) ile yardım alıyorum."

Ben derim ki: Bu durum, şeyhi kendisine hatalı rivâyet ettiğinde böyledir. Fakat bunu kitabında bu şekilde bulup ta bunun şeyhinden değil de kitaptan olduğuna dair kuvvetli bir zanda bulunursa bunu hem kitabında, hem de hadis anlatma esnasında rivâyetinde beraberce düzeltmesinin gerekçesi daha çok kuvvetlenir.

ذكر (أبو داود) أنه قال: (لأحمد بن حنبل): وجدت في كتابي (حجاج عن جريج عن أبي الزبير) يجوز لي أن أصلحه (ابن جريج) ؟ فقال: أرجو أن يكون هذا لا بأس به، والله أعلم. وهذا من قبيل ما إذا درس من كتابه بعض الإسناد أو المتن فإنه يجوز له استدراكه من كتاب غيره، إذا عرف صحته وسكنت نفسه إلى أن ذلك هو الساقط من كتابه، وإن كان في المحدثين من لا يستجيز ذلك. وممن فعل ذلك (نعيم بن حماد) فيما روى عن (يحيى بن معين) عنه. قال (الخطيب الحافظ): ولو بين ذلك في حال الرواية كان أولى. وهكذا الحكم في استنبات الحافظ ما شك فيه من كتاب غيره أو من حفظه، وذلك مروى عن غير واحد من أهل الحديث، منهم (عاصم)، و(أبو عوانة)، و(أحمد بن حنبل).

Ebu Davud, Ahmed bin Hanbel'e: Kitabımda "Haccâc Cüreyc'ten, O da Ebu Zübeyr'den" diye geçtiğini gördüm. Bunu "İbn-i cüreyc" olarak düzeltmem benim için caiz midir? Diye sorduğunu, onun ise "Bunda bir zarar olmayacağını umuyorum." diye cevap verdiğini söyler. Allah en doğrusunu bilir.

Bu, kişinin kitabından bazı isnad ve metinleri ders görmesi kabilindendir. Böyle bir kişi için, sıhhatini bilip te bunun kendi kitabından düşmüş olan ibâre olduğu konusunda kalbi mutmain olduğunda, her ne kadar muhaddislerden bunu caiz görmeyenler varsa da başkasının kitabından onu düzeltmesi caizdir. Yahyâ ibn-i muin'in kendisinden rivâyet ettiğine göre bunu yapanlardan birisi de Nuaym ibn-i Hammâd'tır. Hâfız Hatîp der ki : "Rivâyet esnasında bunu açıklarsa daha evlâdır."

Hâfız kimsenin, şüpheye düştüğü rivâyetleri başkasının kitabı veya başkasının ezberinden te'yîd etmesi, sabitleştirmesi hakkında da hüküm böyledir. Bu, birden fazla hadis ehlinde rivâyet edilmiştir ki onlardan bazıları Âsım, Ebu Avâne, Ahmed bin Hanbel'dir.

وكان بعضهم يبين ما ثبته فيه غيره، فيقول (حدثنا فلان وثبتني فلان) كما روي عن (يزيد بن هارون) أنه قال: أخبرنا عاصم وثبتني شعبة، عن عبد الله بن سرجس. وهكذا الأمر فيما إذا وجد في أصل كتابه كلمة من غريب العربية أو غيرها غير مقيدة، وأشككت عليه، فحائز أن يسأل عنها أهل العلم بها، ويرويهما على ما يخبرونه به. روي مثل ذلك عن (إسحاق بن راهويه)، و(أحمد بن حنبل)، وغيرهما رضي الله عنهم، والله أعلم. الحادي عشر: إذا كان الحديث عند الراوي عن اثنين أو أكثر، وبين روايتهما تفاوت في اللفظ والمعنى واحد، كان له أن يجمع بينهما في الإسناد، ثم يسوق الحادي على لفظ أحدهما خاصة، ويقول: (أخبرنا فلان وفلان واللفظ لفلان، أو: وهذا لفظ فلان، قال. أو: قالوا: أخبرنا فلان) أو ما أشبه ذلك من العبارات.

Onlardan bazıları o rivâyetlerde kendisini te'yîd edenleri de beyan edip, "Bana falân haber verdi, falân da te'yîd etti." diyorlardı. Nitekim Yezid ibn-i Harun'un şöyle dediği rivâyet edilir: "Âsım bana haber verdi. Şu'be, Abdullah ibn-i Sercis'ten beni te'yîd etti." Yine kitabının asıl (nüshası)nda Arapça'nın yabancı kelimelerinden birini veya başka bir şeyi (dipnotta) açıklanmamış bir şekilde bulup ta kendisine karışık geldiğinde de durum böyledir. Böyle bir durumda onu ilim ehline sorması ve onların haber verdiği şekilde rivâyet etmesi caizdir. Böyle bir durum İshâk ibn-i Raheveyh, Ahmed bin Hanbel ve başkalarından rivâyet edilmiştir. Allah onlardan razı olsun. Allah en doğrusunu bilir.

On birincisi: Râvi'nin yanındaki hadis iki veya daha fazla kişiden rivâyet edilmişse ve bu iki rivâyetin mânâsı bir olduğu halde lafızlarında farklılık varsa; Bunların arasını isnad'ta birleştirip hadisi onlardan birisinin lafzı üzerine rivâyet etmesi ve "falân ve filân bize haber verdi, lafız ise falânındır." veya " Bu falânın lafzıdır, o veya o ikisi "falân bize haber verdi" dediler." ve buna benzer ibâreler kullanması caizdir.

و(مسلم) صاحب الصحيح مع هذا في ذلك عبارة أخرى حسنة مثل قوله: حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وأبو سعيد الأشج، كلاهما عن أبي خالد، قال أبو بكر: حدثنا أبو خالد الأحمر، عن الأعمش.. وساق الحديث. فإعادته ثانياً ذكر أحدهما خاصة إشعار بأن اللفظ المذكور له. وأما إذا لم يخص لفظ أحدهما بالذكر، بل أخذ من لفظ هذا ومن لفظ ذاك، وقال (أخبرنا فلان وفلان، وتقاربا في اللفظ، قالوا: أخبرنا فلان) فهذا غير ممتنع على مذهب تجويز الرواية بالمعنى.

وقول أبي داود - صاحب السنن - (حدثنا مسدد وأبو توبة - المعنى - قالوا: حدثنا أبو الأحوص) مع أشباه لهذا في كتابه - يحتمل أن يكون من قبيل الأول، فيكون اللفظ لمسدد ويوافقه أبو توبة بالمعنى.

“Sahih” sahibi müslim’in bununla beraber bu konuda güzel olan başka bir ibâresi vardır. Meselâ şu söz gibi: “Bize Ebu Bekr ibn-i Ebi şeybe ve Ebu Saîd el-Eşcaî anlattı. Her ikisi Ebu Hâlid’ten rivâyet etti. Ebu Bekr dedi ki: “Bize Ebu Hâlid el-Ahmerî, A’mesten haber verdi.” Sonra hadisi söyler. İkinci kez onlardan birisinin ismini özellikle tekrarlaması mezkûr lafzın ona ait olduğunu hissettirir.

Onlardan birinin lafzını özel olarak zikretmeyip biraz onun, biraz da bunun lafzından aldığı ve “Bize falân ve filân haber verdi - Lafızda ikisi birbirine yakındır - onlar, “Bize falân haber verdi” dediler.” şeklinde rivâyet ederse bu, mânâ ile rivâyeti caiz görenlerin mezhebine göre men edilmemiştir. (yani caizdir.)

“Sünen” sahibi Ebu Davud’un: “Musedded ve Ebu Tevbe - mânâ ile - bize haber verip dediler ki: Bize Ahves haber verdi.” Sözü ve kitabındaki buna benzer sözlerine gelince; Bunların birinci çeşitten olması ihtimali vardır. Bu durumda lafız musedded’in olur ve Ebu Tevbe ona mânâ bakımından uymuş olur.

ويحتمل أن يكون من قبيل الثاني، فلا يكون قد أورد لفظ أحدهما خاصة، بل رواه بالمعنى عن كليهما، وهذا الاحتمال يقرب في قوله (حدثنا مسلم بن إبراهيم وموسى بن إسماعيل - المعنى واحد - قالوا: حدثنا أبان).

وأما إذا جمع بين جماعة رواية قد اتفقوا في المعنى، وليس ما أورده لفظ كل واحد منهم، وسكت عن البيان لذلك، فهذا مما عيب به (البخاري) أو غيره، ولا بأس به على مقتضى مذهب تجويز الرواية بالمعنى.

وإذا سمع كتاباً مصنفاً من جماعة، ثم قابل نسخته بأصل بعضهم دون بعض، وأراد أن يذكر جميعهم في الإسناد ويقول (واللفظ لفلان) كما سبق: فهذا يحتمل أن يجوز كالأول، لأن ما أورده قد سمعه بنصه ممن ذكر أنه بلفظه.

Yine ikinci çeşitten olması da muhtemeldir. Bu durumda onlardan birisinin lafzını özel olarak rivâyet etmiş olmaz. Bilakis her ikisinden mânâ ile rivâyet etmiş olur. Bu ihtimal şu sözde de geçerlidir: “Müslim bin İbrâhîm ve Musa ibn-i İsmâîl - mânâ birdir - bize haber verdiler. “Bize Ebân haber verdi” dediler.”

Bir hadisin mânâsında ittifâk etmiş olan bir grup râvî'nin arasını birleştirirse, fakat hadiste varid ettiği (söylediği) lafız onlardan her birinin lafzı olmadığı halde bunu açıklamayıp susarsa; bu, Buharî ve başkalarının ayıpladığı bir şeydir. Fakat mânâ ile rivâyeti caiz görenlerin mezhebinin iktizasına göre bunda bir zarar yoktur.

Bir cemâat tarafından tasnif edilmiş bir kitap işitip te kendi nüshasını onlardan bazılarının dışında diğer bazılarının aslıyla karşılaştırırsa ve isnad'ta hepsini zikredip daha önce geçtiği gibi “Lafız filânındır” demek isterse; bunun birincisi gibi caiz olması muhtemeldir. Çünkü söylediği metni, kendi lafzıyla olduğunu zikredenden nassıyla duymuştur.

وَيَحْتَمِلُ أَنْ لَا يَجُوزُ، لِأَنَّهُ لَا عِلْمَ عِنْدَهُ بِكَيْفِيَّةِ رَوَايَةِ الْآخَرِينَ حَتَّى يَخْبُرَ عَنْهَا، بِخِلَافِ مَا سَبَقَ، فَإِنَّهُ أَطْلَعَ عَلَى رَوَايَةِ غَيْرِ مَنْ نَسَبَ اللَّفْظَ إِلَيْهِ وَعَلَى مُوَافَقَتِهِمَا مِنْ حَيْثُ الْمَعْنَى، فَأَخْبَرَ بِذَلِكَ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ. الثَّانِي عَشَرَ: لَيْسَ لَهُ أَنْ يَزِيدَ فِي نَسَبِ مَنْ فَوْقَ شَيْخِهِ مِنْ رِجَالِ الْإِسْنَادِ عَلَى مَا ذَكَرَهُ شَيْخُهُ مَدْرَجاً عَلَيْهِ مِنْ غَيْرِ فَصْلٍ مُمَيَّزٍ، فَإِنْ أَتَى بِفَصْلٍ جَازٍ، مِثْلَ أَنْ يَقُولَ (هُوَ ابْنُ فَلَانِ الْفُلَانِي) أَوْ (يَعْنِي: ابْنُ فَلَانٍ) وَنَحْوِ ذَلِكَ. وَذَكَرَ (الْحَافِظُ الْإِمَامُ أَبُو بَكْرٍ الْبَرْقَانِيُّ) رَحِمَهُ اللَّهُ فِي كِتَابِ (الْلَقَطِ) لَهُ بِإِسْنَادِهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْمَدِينِيِّ قَالَ: إِذَا حَدَّثَكَ الرَّجُلُ فَقَالَ: حَدَّثَنَا فَلَانٌ، وَلَمْ يَنْسِبْهُ، فَأَحْبَبْتُ أَنْ تَنْسِبَهُ فَقُلْ (حَدَّثَنَا فَلَانٌ: أَنْ فَلَانُ بْنُ فَلَانٍ حَدَّثَهُ) وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

Bunun caiz olmaması da muhtemeldir. Çünkü daha önce geçenin aksine, diğerlerinin rivâyetlerinin durumuyla ilgili bir bilgisi yoktur ki onlardan haber versin. Daha önce anlatılanlarda, lafzı kendisine nisbet ettiklerinin dışındakilerinin rivâyetlerine ve onların mânâ bakımından birbirine muvafık (uygun) olduklarına muttali oluyordu. Bu sebeple onlardan haber verebiliyordu. Allah en doğrusunu bilir.

On ikincisi: İsnad'taki Râvilerden şeyhinin üstünde olanların nesebini, ayırdedici bir fâsıl olmaksızın şeyhinin zikrettiğinin içine dercederek (katarak) ondan fazla anlatmak caiz değildir. Eğer bunu ayrı bir fasıl açarak yaparsa caizdir. Mesela şöyle demek gibi: “O falân oğlu falândır” veya “Yani falânın oğlunu kast ediyorum” ve buna benzer ifadeler. Hâfız imâm Ebu Bekir el-Berkânî (Allah ona rahmet etsin) “Lukat” adlı kitabında Ali ibn-i Medîni'den isnadıyla rivâyet ederek şöyle der: “Birisi sana bir hadis anlatıp “Bize falân anlattı” derse ve onun nesebinden bahsetmezse; eğer onun nesebini bildirmek istersen şöyle de: “Bize filân haber verdi ki falân oğlu filân ona haber vermiş.” Allah en doğrusunu bilir.

وأما إذا كان شيخه قد ذكر نسب شيخه أو صفته، في أول كتاب أو جزء عند أول حديث منه، واقتصر فيما بعده من الأحاديث على ذكر اسم الشيخ أو بعض نسيبه. مثاله: أن أروي جزءاً عن الفراوي فأقول في أوله (أخبرنا أبو بكر منصور بن عبد المنعم بن عبد الله الفراوي قال (أخبرنا فلان)). وأقول في باقي أحاديثه (أخبرنا منصور، أخبرنا منصور) فهل يجوز لمن سمع ذلك الجزء مني أن يروي عني الأحاديث التي بعد الحديث الأول متفرقة، ويقول في كل واحد منها (أخبرنا فلان قال: أخبرنا أبو بكر منصور بن عبد المنعم بن عبد الله الفراوي قال: أخبرنا فلان) وإن لم أذكر له ذلك في كل واحد منها، اعتماداً على ذكره له أولاً؟ فهذا قد حكى (الخطيب الحافظ) عن أكثر أهل العلم: أنهم أجازوه. وعن بعضهم أن الأولى أن يقول (يعني ابن فلان).

Ama şeyh'i kitabın veya cüz'ün başında ilk hadisi anlatırken kendi şeyhinin nesebini veya sıfatını zikredip ondan sonraki hadislerde sadece ismini veya nesebinin bir kısmını zikretmekle yetinmişse; Mesela benim Feravî'den bir cüz rivâyet edip o cüz'ün başında "Bize Ebu Bekr Mansûr ibn-i Abdulmun'im ibn-i Abdullah el-Feravî rivâyet etti" demem ve kalan hadislerde ise "Mansûr bize haber verdi, Mansûr bize haber verdi" diye rivâyet etmem gibi, Acaba bu cüz'ü benden işiten kişinin ilk hadisten sonrakileri benden ayrı ayrı rivâyet edip onların her birinde "Bize filân haber verdi ve dedi ki: "Bize Ebu Bekir Mansûr ibn-i Abdulmun'im ibn-i Abdullah el-Feravî haber verdi ve dedi ki: Bize filân haber verdi" demesi, Yani ben o hadislerin her birinde onun nesebini zikretmememe rağmen cüz'ün başında zikredişime dayanarak bunu söylemesi caiz midir? Hâfız Hatîp, ilim ehlinin çoğunun bunu caiz gördüğünü hikâye eder. Bazıları ise evlâ olanın "Yani ibn-i fulân" diye ayrıca bir fâsıl koymak olduğunu söyler.

وروى بإسناده عن (أحمد بن حنبل) رضي الله عنه: أنه كان إذا جاء اسم الرجل غير منسوب قال (يعني ابن فلان). وروى عن البرقاني بإسناده، عن علي بن المديني ما قدمنا ذكره عنه. ثم ذكر أنه هكذا رأى أبا بكر أحمد بن علي الأصبهاني - نزيل نيسابور - يفعل، وكان أحد الحفاظ المجودين ومن أهل الورع والدين، وأنه سأله عن أحاديث كثيرة رواها له قال فيها (أخبرنا أبو عمرو بن حمدان: أن أبا يعلى أحمد بن علي بن المثنى الموصلي أخبرهم، وأخبرنا أبو بكر بن المقرئ: أن إسحاق بن أحمد بن نافع حدثهم. وأخبرنا أبو أحمد الحفاظ: أن أبا يوسف محمد بن سفيان الصنفار أخبرهم) فذكر له أنها أحاديث سمعها قراءة على شيوخه في جملة نسخ، نسبوا الذين حدثوهم بها في أولها، واقتصروا في بقيتها على ذكر أسمائهم.

Ahmed bin Hanbel'den (r.a) isnadıyla rivâyet edildiğine göre bir adamın ismi nisbet edilmeden (nesep olmaksızın) geldiğinde kendisi, "Yani ibni filân" derdi.

Hatîp, Berkânî'den Ali ibn-i Medînî senediyle az önce zikrettiğimiz haberi rivâyet etmiş ve sonra kendisinin, Ebu Bekr Ahmed bin Ali el-İsfahânî'yi - Nisâbü'rda iken - böyle yaparken gördüğünü söylemiştir. Bu zat takvâ ve diyânet ehli, kerem sahibi bir hâfızdı. Ondan, kendisine rivâyet etmiş olup ta içinde: "Ebu Amr ibn-i Hamdân bize haber verdi ki, ona Ebu Ya'lâ Ahmed ibn-i Ali ibn-i Müsennâ el-Musûlî haber vermiş. Ebu Bekir ibn-i Mukrî haber verdi ki, kendisine İshâk ibn-i Ahmed bin Nafi anlatmış. Hâfız Ebu Ahmed haber verdi ki, ona Ebu Yusuf ibn-i Süfyân Muhammed ibn-i Süfyân es-Seffâr haber vermiş" şeklinde ibareler geçen çok sayıda hadisi sormuş. O da bunların bazı nüshalarda şeyhine okuma şeklinde işittiği hadisler olduğunu söyleyip bunları kendilerine rivâyet edenlerin, isnad'taki kişilerin neseblerini nüshaların başında söyleyip daha sonraki hadislerde sadece isimleriyle yetindiklerini zikretmiştir

قال: وكان غيره يقول في مثل هذا (أخبرنا فلان قال: أخبرنا فلان، هو ابن فلان) ثم يسوق نسبه إلى منتهاه. قال: وهذا الذي أستحبه، لأن قوماً من الرواة كانوا يقولون فيما أجزى لهم (أخبرنا فلان: أن فلاناً حدثهم). قلت: جميع هذه الوجوه جائزة، وأولاهها أن يقول (هو ابن فلان، أو: يعني ابن فلان) ثم أن يقول (إن فلان بن فلان) ثم أن يذكر المذكور في أول الجزء بعينه من غير فصل، والله أعلم.

الثالث عشر: جرت العادة بخذف (قال) ونحوه فيما بين رجال الإسناد خطأ، ولا بد من ذكره حالة القراءة لفظاً. ومما قد يغفل عنه من ذلك ما إذا كان في أثناء الإسناد (قرئ علي فلان: أخبرك فلان) فينبغي للقارئ أن يقول فيه (قيل له: أخبرك فلان).

ve “Başkaları ise bu gibi durumlarda “falân bize haber verip dedi ki: Bize falân haber verdi ki o falânın oğludur” deyip sonra neseplerini sonuna kadar söylerlerdi.” demiştir.

Hatîp: “Benim müstehap gördüğüm yöntem budur. Çünkü râvilerden bir grup, kendilerine icâze verilmiş hadislerde: “Falân bize haber verdi ki falân ona anlatmış” derlerdi” demiştir.

Ben derim ki: Bu vecihlerin hepsi caizdir. Bunların en evlâ olanı ise “O falânın oğludur” veya “Yani falânın oğlu” denilmesidir. Bundan sonra (ikinci mertebede) “falân oğlu falân ona söylemiş” gelir. Daha sonra da cüz’ün başında zikrettiğini araya fâsıl koymadan aynen zikretmesi gelir. Allah en doğrusunu bilir.

On üçüncüsü: Gelenek, isnad’taki râviler arasında ki “قال” (dedi) lafızlarını yazıda hazfetmek (düşürmek) üzere carî olmuştur. Fakat okuma esnasında bunların söylenmesi gerekir. Bu konuda kendisinden gafil olunan bir durum da isnad esnasında “Falâna okundu ki: falân sana haber verdi (yani أخبرك فلان) denilmesidir. Oysa burada “قيل له” denilmesi lazımdır. (yani قرئ علي فلان) Bunlardan bazılarında, “Falâna okundu ki, bize falan anlattı” şeklinde gelir.

ووقع في بعض ذلك (قرئ على فلان: حدثنا فلان) فهذا يذكر فيه (قال) فيقال (قرئ على فلان قال: حدثنا فلان) وقد جاء هذا مصرحاً به خطأ هكذا في بعض ما رويناه. وإذا تكررت كلمة (قال) كما في قوله في كتاب البخاري (حدثنا صالح بن حيان قال: قال عامر الشعبي) حذفوا أحدهما في الخط، وعلى القارئ أن يلفظ بهما جميعاً، والله أعلم.

الرابع عشر: النسخ المشهورة المشتملة على أحاديث بإسناد واحد، كنسخة همام بن منبه (عن أبي هريرة، رواية عبد الرزاق، عن معمر، عنه) ونحوها من النسخ والأجزاء. منهم من يجدد ذكر الإسناد في أول كل حديث منها. ويوجد هذا في كثير من الأصول القديمة، وذلك أحوط.

(yani "قال"nin "قرئ على فلان: ثنا فلان" şeklinde) Bunlarda da "قال"nin zikredilmesi lazım ve "قرئ على فلان قال: ثنا فلان" denilmesi lazımdır. Bunlardan bize rivâyet edilenlerin bazılarında, yazıda da sarîh olarak bu şekilde (yani "قال" zikredilerck) gelmiştir. Buharî'nin kitabındaki "Salih ibn-i Hayyân bize anlattı, dedi ki: Amir Eş-şu'bi şöyle dedi." sözlerinde olduğu gibi "قال" kelimesi tekrarlandığında onlardan bir tanesini hafzetmişlerdir. Fakat okuyucunun hepsini telaffuz etmesi lazımdır. Allah en doğrusunu bilir.

On dördüncüsü: Bir tek isnad ile birçok hadis rivâyetini kapsayan meşhûr nüshalar, mesela Hemmâm bin münebbih'in Ebu Hureyre'den olan nüshası - ki bu, Abdurrezzakın Ma'merden Ma'merin ondan, yani Hemmâmdan rivayetidir - ve benzeri nüshalar ve cüzler; Bunlardan bazıları isnadı her bir hadisin başında tekrarlar. Bu eski asılların çoğunda bulunur ve bu yöntem ihtiyat'a daha uygundur.

ومنهم من يكتفي بذكر الإسناد في أولها عند أول حديث منها، أو: في أول كل مجلس من مجالس سماعها، ويُدْرَج الباقي عليه، ويقول في كل حديث بعده (وبالإسناد) أو (وبه) وذلك هو الأغلب الأكثر.

وإذا أراد من كان سماه على هذا الوجه تفريق تلك الأحاديث، ورواية كل حديث منها بالإسناد المذكور في أولها، جاز له ذلك عند الأكثرين. منهم (وكيع بن الجراح)، و(يحيى بن معين)، و(أبو بكر الإسماعيلي)، وهذا لأن الجميع معطوف على الأول، فالإسناد المذكور أولاً في حكم المذكور في كل حديث، وهو بمثابة تقطيع المتن الواحد في أبواب بإسناده المذكور في أوله، والله أعلم. ومن المحدثين من أبى إفراد شيء من تلك الأحاديث المدرجة بالإسناد المذكور أولاً، ورآه تدليساً.

Bunların bazıları da isnadı o nüsha veya cüz'ün başında, ilk hadis esnasında veya hadis işitme meclislerinin her birinin başında zikretmeyle yetinirler ve kalanları buna dercederler. Ondan sonra gelen hadislerin her birinde “وبه” veya “وبالإسناد” derler. Bu en çok başvurulmuş yöntemdir.

Hadisleri bu şekilde işitmiş olan kişi bu hadisleri ayırıp her bir hadisi cüz'ün veya nüshanın başında zikredilmiş olan isnad ile rivâyet etmek isterse, ekser ulemâya göre bu kendisi için caizdir. Bu ulemâdan bazıları şunlardır: Vekî' bin Cerrah, Yahyâ bin Muin, Ebu Bekr el-İsmâîlî. Bunun caiz olmasının sebebi şudur: Sonraki isnadların hepsi birinciye atfedilmiştir. Öyleyse ilk başta zikredilmiş olan isnad her bir hadiste zikredilmiş hükmündedir. Bu ise bir tek metnin başta zikredilmiş olan isnad ile bölümlerde parçalara ayrılmış olması mesabesindedir. Allah en doğrusunu bilir.

Muhaddislerden bazıları ise başta zikredilen isnad ile dercedilmiş olan bu hadisleri tek tek rivâyet etmekten kaçınırlar ve bunu tedlîs olarak görürler.

وسأل بعض أهل الحديث الأستاذ (أبا إسحاق الإسفرائيني) الفقيه الأصولي عن ذلك فقال: لا يجوز. وعلى هذا من كان سماعه على هذا الوجه فطريقه أن يبين ويحكمي ذلك كما جرى، كما فعله (مسلم) في (صحيحه) في صحيفة همام بن منبه، نحو قوله: حدثنا محمد بن رافع قال: حدثنا عبد الرزاق: قال أخبرنا معمر، عن همام بن منبه قال: هذا ما حدثنا أبو هريرة.. وذكر أحاديث، منها: وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ((إن أدنى مقعد أحدكم في الجنة أن يقول له: ((...)) الحديث. وهكذا فعل كثير من المؤلفين، والله أعلم.

الخامس عشر: إذا قدم ذكر المتن على الإسناد، أو ذكر المتن وبعض الإسناد، ثم ذكر الإسناد عقيه على الاتصال.

Hadis ehlerinden bazıları bunu Fakîh ve usûlcü olan Üstâd Ebu İshâk el-İsferâinî'ye sordular. O, "Bu caiz değildir" dedi. Bu görüşe göre, işitmesi bu şekilde olan kişinin bunu rivâyet etme yolu bu durumu açıklaması ve bunu olduğu gibi anlatmasıdır. Müslim'in "Sahihi"nde Hemmâm bin Münebbih sayfasında yaptığı gibi. Örneğin o şöyle demiştir: "Bize Muhammed b. Rafi' anlattı ve dedi ki: Bize Abdurrezzak anlattı ve dedi ki: Bize Ma'mer, Hemmâm b. Münebbih'ten haber verdi ve dedi ki: Bu bize Ebu Hureyre'nin (R.a) anlattığıdır" ve birkaç hadis zikretti. O hadislerden biri şudur: "Resulullah (s.a.v) dedi ki: Sizden her birinizin cenneteki makamı, kendisine "dile" denilmesidir."⁹⁴ Müelliflerin birçoğu böyle yapmışlardır. Allah en doğrusunu bilir.

On beşincisi: Hadisin metni isnad'tan önce zikredildiğinde veya metin ile isnadın bir kısmı önce zikredilip ardından isnad muttasıl olarak zikredildiğinde,

⁹⁴ Müslim (182) tahriç etmiştir.

مثل أن يقول (قال رسول الله صلى الله عليه وسلم كذا وكذا) أو يقول (روى عمرو بن دينار، عن جابر، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم كذا وكذا) ثم يقول (أخبرنا به فلان قال: أخبرنا فلان) ويسوق الإسناد حتى يتصل بما قدمه، فهذا يلتحق بما إذا قدم الإسناد في كونه يصير به مسنداً للحديث لا مراسلاً له.

فلو أراد من سمعه منه هكذا أن يقدم الإسناد ويؤخر المتن ويلفقه كذلك: فقد ورد عن بعض من تقدم من المحدثين أنه جوز ذلك. قلت: ينبغي أن يكون فيه خلاف نحو الخلاف في تقديم بعض متن الحديث على بعض. وقد حكى (الخطيب): المنع من ذلك على القول بأن الرواية على المعنى لا تجوز، والجواز على القول بأن الرواية على المعنى تجوز، ولا فرق بينهما في ذلك، والله أعلم.

Mesela; “Resulullah (s.a.v) şöyle şöyle dedi” veya “Amr bin Dinar Cabir'den, O da Resulullah'tan (s.a.v) şöyle şöyle rivâyet etti” deyip sonra, “Falân bize haber verdi ve dedi ki: Falân bize haber verdi” derse ve isnadı, daha önce adı geçen kişiye ulaşana kadar sürdürürse; bu, hadisin bununla mürsel değil müsned kılınması açısından, isnadın takdim edildiği (yani cüz'ün başında zikredildiği) duruma ilhâk edilir. Çünkü bunu yapan kişi, kendisinden bu şekilde işiten kişinin isnadı takdim edip metni te'hir etmesini ve bu şekilde birbiriyle birleştirmesini ister. Daha önce zikri geçen muhaddislerden bazılarının bunu caiz gördüğü söylenmiştir.

Ben derim ki: Bunda, hadisin metninin bir kısmını diğer kısmına takdim etmede bulunan ihtilâfın benzeri bir ihtilâf bulunması gerekir. Hatîp, mânâ ile rivâyeti caiz görmeyen görüşe göre bunun caiz olmadığını, mânâ ile rivâyeti caiz görenlere göre ise caiz olduğunu hikâye eder. Bu konuda aralarında fark yoktur. Allah en doğrusunu bilir.

وأما ما يفعله بعضهم من إعادة ذكر الإسناد في آخر الكتاب أو الجزء، بعد ذكره أولاً، فهذا لا يرفع الخلاف الذي تقدم ذكره في أفراد كل حديث بذلك الإسناد عند روايتها، لكونه لا يقع متصلاً بكل واحد منها، ولكنه يفيد تأكيداً واحتياطاً، ويتضمن إجازة بالغة من أعلى أنواع الإجازات، والله أعلم.

السادس عشر: إذا روى المحدث الحديث بإسناد، ثم أتبعه بإسناد آخر، وقال عند انتهائه (مثله) فأراد الراوي عنه أن يقتصر على الإسناد الثاني، ويسوق لفظ الحديث المذكور عقيب الإسناد الأول: فالأظهر المنع من ذلك.

وروي عن (أبي بكر الخطيب الحافظ) رحمه الله قال: كان شعبة لا يجيز ذلك.

Bazılarının, kitabın veya cüz'ün başında isnadı zikrettikten sonra kitabın veya cüz'ün sonunda bu isnadı tekrar zikretmesine gelince; bu daha önce geçen, her bir hadisin rivâyeti esnasında tek tek bu isnad ile anılmasındaki ihtilâfı ortadan kaldırmaz. Çünkü (isnadın kitabın sonunda tekrarlanması) o hadislerden her biri ile isnadı birleştirmez. Fakat bu te'kîd ve ihtiyât faydası verir ve icâze çeşitlerinin en yükseklerinden belîğ bir icâzeyi de içinde barındırır. Allah en doğrusunu bilir.

On altıncısı: Muhaddis bir isnad ile bir hadis rivayet edip sonra onun peşinden (o hadise ait) başka bir isnad getirirse ve bittiğinde «^{مثله}» derse, bunu kendisinden rivâyet etmek isteyen kişi ikinci isnad ile yetinip birinci isnad'tan sonra zikredilmiş olan hadisin lafzını söylese; en zâhir görüşe göre bu caiz değildir. Hâfız Ebu Bekr el-Hafîb'in (Allah kendisine rahmet etsin) şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: Şu'be bunu caiz görmezdi.

وقال بعض أهل العلم: يجوز ذلك، إذا عرف أن المحدث ضابط متحفظ، يذهب إلى تمييز الألفاظ وعد الحروف، فإن لم يعرف ذلك منه لم يجز ذلك. وكان غير واحد من أهل العلم إذا روى مثل هذا يورد الإسناد ويقول (مثل حديث قبله متنه كذا وكذا) ثم يسوقه. وكذلك إذا كان المحدث قد قال نحوه. قال: وهذا هو الذي اختاره. أخبرنا أبو أحمد عبد الوهاب بن أبي منصور علي بن علي البغدادي شيخ الشيوخ بها، بقراءتي عليه بها، قال أخبرنا والذي رحمه الله: أخبرنا أبو محمد عبد الله بن محمد الصريفي: أخبرنا أبو القاسم بن حباب: حدثنا أبو القاسم عبد الله بن محمد البغوي: حدثنا عمرو بن محمد الناقد: حدثنا وكيع قال:

Bazı ilim ehli ise, “Muhaddisin zâbıt ve ezberine güvenilen, lafızları birbirinden ayırabilen, harflerin sayısını gözününde bulunduran biri olduğu biliniyorsa bu caizdir. Eğer bu şekilde olduğu bilinmiyorsa bu caiz değildir” demiştir. Birden fazla ilim ehli ise böyle bir şey rivâyet ettiği zaman isnadı söyler ve “Kendisinden önceki metni şöyle şöyle olan Hadis gibi” deyip sonra da Hadisi anlatırlardı. Aynı şekilde muhaddis (مثله değil de) “نحوه” dediği zaman da böyledir.

Hatîp dedi ki: Bu benim tercih ettiğim görüştür.

Bize - Bağdattaki Şeyhlerin Şeyhi - Ebu Ahmed Abdulvahhap ibn-i Ebi Mansûr Ali ibn-i Ali el-Bağdadî, orada kendisine okumam sûretiyle haber verip dedi ki: Bize babam (Allah kendisine rahmet etsin) haber verdi ve dedi ki: Bize Ebu Muhammed Abdullah ibn-i Muhammed es-Serîfini haber verdi ve şöyle dedi: Bize Ebu'l Kâsım bin Hebâbe haber verip dedi ki: Bize Ebu'l Kasım Abdullah ibn-i Muhammed el-Begavî anlattı ve dedi ki: Bize Veki' anlattı ve şöyle dedi:

قال شعبة: (فلان عن فلان مثله) لا يجرى. قال وكيع: وقال سفيان الثوري: يجرى. وأما إذا قال (نحوه) فهو في ذلك عند بعضهم كما إذا قال (مثله).
 نبئنا ياسناد عن وكيع قال: قال سفيان: إذا قال (نحوه) فهو حديث.
 وقال شعبة (نحوه) شك. وعن يحيى بن معين: أنه أجاز ما قدمنا ذكره في قوله (مثله) ولم يجره في قوله (نحوه). قال (الخطيب): وهذا القول على مذهب من لم يجر الرواية على المعنى. فأما على مذهب من أجازها فلان فرق بين (مثله) و(نحوه) والله أعلم.
 قلت: هذا له تعلق بما رويناه عن مسعود بن علي السجزي: أنه سمع الحاكم أبا عبد الله الحافظ يقول: إن مما يلزم الحديثي من الضبط والإتقان أن يفرق بين أن يقول (مثله) أو يقول (نحوه)

Şu'be şöyle dedi: "Falân filândan, onun gibi (مثله) demek yeterli değildir." Yine Vekî dedi ki: "Süfyân es-Sevrî ise 'yeterlidir' dedi."

Muhaddis (مثله değil de) "نحوه" dediğinde ise, bazılarına göre bu konuda "مثله" demek gibidir. Vekî'î'ten bir isnad ile, kendisinin şöyle dediği bize haber verildi: Süfyân dedi ki: "Muhaddis "نحوه" dediğinde bu hadistir." Şu'be ise şöyle dedi: "نحوه şüphedir."

Yahyâ ibn-i Muin'den, kendisinin "مثله" konusunda anlattıklarımıza cevaz verdiği fakat "نحوه" konusunda cevaz vermediği rivâyet edilmiştir. Hatîp dedi ki: Bu görüş, mânâ ile rivâyeti caiz görmeyenlerin mezhebine göredir. Mânâ ile rivâyeti caiz görenlere göre ise "مثله" ile "نحوه" arasında bir fark yoktur.

Ben derim ki: Bu, bize Mes'ud ibn-i Ali es-Secezi'den rivâyet edilen haberle alakalı bir konudur. Bu haberde kendisi, Hâkim Ebu Abdullah el-Hâfiz'ı şöyle derken işittiğini söylüyordu: "Şüphesiz Hadis ehline gerekli olan zabt ve itkandan biri de "مثله" ile "نحوه" lafızlarını birbirinden ayırtedebilmesidir.

فلا يحل له أن يقول (مثله) إلا بعد أن يعلم أنهما على لفظ واحد، ويحل أن يقول (نحوه) إذا كان على مثل معانيه، والله أعلم.

السابع عشر: إذا ذكر الشيخ إسناده الحديث، ولم يذكر من متنه إلا طرفاً، ثم قال (وذكر الحديث) أو قال (وذكر الحديث بطوله) فأراد الراوي عنه أن يروي عنه الحديث بكامله وبطوله، فهذا أولى بالمنع مما سبق ذكره في قوله (مثله) أو (نحوه). فطريقه: أن يبين ذلك، بأن يقتصر ما ذكره الشيخ على وجهه فيقول (قال: وذكر الحديث بطوله) ثم يقول (والحديث بطوله هو كذا وكذا) ويسوقه إلى آخره، وسأل بعض أهل الحديث أبا إسحاق إبراهيم بن محمد الشافعي المتقدم في الفقه والأصول عن ذلك،

İki hadisin tek bir lafız üzerine olduğunu bilmeyinceye kadar "مثله" demesi kendisine helâl değildir.

Bir Hadis mânâ bakımından diğeri gibi olduğunda ise "نحوه" demesi kendisine helâldir. Allah en doğrusunu bilir.

On yedincisi: Şeyh, Hadisin isnadını zikredip metninin (hepsini değil) sadece bir kısmını zikredip sonra: "ve hadis zikredildi" (و ذكر الحديث veya "Hadis sonuna kadar zikredildi" (و ذكر الحديث بطوله) derse ve ondan rivâyet etmek isteyen kişi hadisin tamamını rivâyet etmek isterse; bunun caiz olmaması نحوه ve مثله lafızlarında zikri geçen konudan daha evlâdır. Bunun caiz olmasının yolu, önce Şeyhin söylediklerini onun zikrettiği gibi anlatıp sonra: "Şeyh, 'Hadis sonuna kadar zikredildi' dedi" demek sûretiyle bu durumu açıklaması, sonra da: "Hadisin tamamı ise şöyle şöyledir" deyip hadisi sonuna kadar anlatmasıdır.

Hadis ehlinde bazıları bu durumu Fıkıh ve usûlde önde gelen Şafîî Ulemasından biri olarak kabul edilen Ebu İshâk İbrahim bin Muhammed'e sordular.

فقال: لا يجوز لمن سمع على هذا الوصف أن يروي الحديث بما فيه من الألفاظ على التفصيل. وسأل أبو بكر البرقاني الحافظ الفقيه أبا بكر الإسماعيلي الحافظ الفقيه، عن قرا إسناده حديث على الشيخ، ثم قال (وذكر الحديث) هل يجوز أن يحدث بجميع الحديث؟ فقال: إذا عرف المحدث والقارئ ذلك الحديث فأرجو أن يجوز ذلك، والبيان أولى أن يقول كما كان.

قلت: إذا جوزنا ذلك فالتحقيق فيه: أنه بطريق الإجازة فيما لم يذكره الشيخ، لكنها إجازة أكيدة قوية من جهات عديدة، فجاز لهذا مع كون أوله سماعاً إدراج الباقي عليه من غير أفراد له بلفظ الإجازة، والله أعلم.

O, "Hadisi bu vasıf üzere işiten kişinin onu ayrıntılı lafızlarla rivâyet etmesi caiz değildir" dedi.

Yine fakîh hâfız Ebu Bekir el-Berkânî, fakîh hâfız Ebu Bekir el-İsmâîlî'ye; Şeyhe bir hadisin isnadını okuyup sonra "ve hadis zikredildi" diyen kimsenin durumunu sordu. Bu kişinin bu hadisin tamamını rivâyet etmesi caiz midir? diye sordu. O da şöyle cevap verdi: "Eğer muhaddis ve okuyucunun her ikisi de bu Hadisi tanıyorlarsa bunun caiz olmasını umuyorum. Ama durumu açıklamak, hadisi olduğu gibi söylemekten daha iyidir."

Ben derim ki: Bunu caiz gördüğümüz zaman aslında ondaki hakikat şu olmuş olur: Muhaddis, Şeyhin zikretmediklerini icâze yolu üzere rivâyet etmiş olur. Fakat bu, birkaç yönden te'kid edilmiş kuvvetli bir icâzedir. Bu yüzden hadisin başı işitilip kalan kısım ona dercedilmesine rağmen, kendisi için "icâze" lafzı başlı başına söylenmemiş olduğu halde bu caizdir. Allah en doğrusunu bilir.

الثامن عشر: الظاهر أنه لا يجوز تغيير (عن النبي) إلى (عن رسول الله صلى الله عليه وسلم) وكذا بالعكس، وإن جازت الرواية بالمعنى، فإن شرط ذلك أن لا يختلف المعنى، والمعنى في هذا مختلف. وثبت عن (عبد الله بن أحمد بن حنبل) أنه رأى أباه إذا كان في الكتاب (النبي) فقال المحدث (عن رسول الله صلى الله عليه وسلم) ضرب، وكتب (عن رسول الله صلى الله عليه وسلم). وقال (الخطيب أبو بكر): هذا غير لازم، وإنما استحب أحمد اتباع المحدث في لفظه، وإلا فمذهبه الترخيص في ذلك. ثم ذكر بإسناده عن صالح بن أحمد بن حنبل قال: قلت لأبي: يكون في الحديث (قال رسول الله صلى الله عليه وسلم) فيجعل الإنسان (قال النبي صلى الله عليه وسلم) قال: أرجو أن لا يكون به بأس.

On sekizinci: Zâhir görüşe göre mânâ ile rivâyet caiz olsa bile “Nebi”den (عن النبي) "lafzı yerine, “Resulullah”tan رسول الله عن رسول الله lafzını kullanmak caiz değildir. Aynı şekilde bunun tersi de caiz değildir. Çünkü mânâ ile rivâyetin caiz olmasının şartı mananın değişmemesidir. Burada ise mânâ değişiktir. (Yani “Nebi” ile “Resul”ün manası aynı değildir.)

Abdullah ibn-i Ahmed bin Hanbel'den sâbit olduğuna göre kendisi babasını, Kitapta “Nebi” yazılmış olduğu halde Muhaddis “an Resulillah (sav)” diye okuduğunda, onun üstünü çizip “an Resulillah (sav)” diye yazarken görmüştür.

Hatîp Ebu Bekir ise: “Bu gerekli bir şey değildir. Ahmed sadece muhaddis’e lafzında tabî olmayı müstehap görmüştür. Yoksa onun görüşü bu konuda ruhsat olduğu üzeredir.” demiştir. Daha sonra da isnadıyla Salih bin Ahmed bin Hanbel’in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Babama dedim ki: Hadiste “Resulullah (sav) dedi ki” diye geçer, insanlar onu, “Nebi (sav) dedi ki” diye değiştirirler. (Bu konuda ne düşünüyorsun?) Babam dedi ki: “Bunda bir zarar olmayacağını umuyorum.”

وذكر (الخطيب) بسنده عن حماد بن سلمة: أنه كان يحدث وبين يديه عفان و بهز، فجعلوا يغيران (النبي صلى الله عليه وسلم) إلى (رسول الله صلى الله عليه وسلم) فقال لهما حماد: أما أنتما فلا تفقها أن أهدأ، والله أعلم.

التاسع عشر: إذا كان سماعه على صفة فيها بعض الوهن فعليه أن يذكرها في حالة الرواية، فإن في إغفالها نوعاً من التدليس، وفيما مضى لنا أمثلة لذلك. ومن أمثلته: ما إذا حدثه المحدث من حفظه في حالة المذاكرة، فليقل (حدثنا فلان مذاكرة) أو (حدثناه في المذاكرة) فقد كان غير واحد من متقدم العلماء يفعل ذلك.

وكان جماعة من حفاظهم يمنعون من أن يحمل عنهم في المذاكرة شيء، منهم (عبد الرحمن بن مهدي) و(أبو زرعة الرازي)،

Yine Hatîb'in senediyle Hammâd b. Seleme'den aktardığına göre kendisi, Affân ve Behz yanında olduğu halde hadis anlatırmış. Onlar (yani Affân ve Behz) "Nebi" (sav) lafzını "Resulullah" (sav) lafzıyla değiştiriyorlarmış. Hammâd kendilerine: "Size gelince, siz hiçbir zaman fakîh olamazsınız" dedi.

On dokuzuncusu: Kişinin hadis işitmesi, kendisinde biraz gevşeklik olan bir sıfat üzere olduğunda, rivâyet ettiği esnada bunu belirtmesi gerekir. Şüphesiz bundan gaflet edip ihmal etmek bir çeşit tedlîs yepmaktır. Bundan önceki açıklamalarımızda bunun birçok örneği geçti.

Bunun örneklerinden biri, muhaddisin müzâkere esnasında kendisine ezberinden Hadis anlatmış olmasıdır. Bu durumda "Fılan bana müzâkere esnasında anlattı" veya "Bu bana müzâkerede anlatıldı" demelidir. Mutekaddîm Ulemâ'dan birden fazlası böyle yapardı. Onların hâfızlarından bir grup, müzâkere esnasında birilerinden herhangi bir şey almayı da caiz görmezdi. Bunlardan bazıları şunlardır: Abdurrahman ibn-i Mehdi, Ebu Zurâre er-Razi.

ورويناه عن (ابن المبارك) وغيره. وذلك لما قد يقع فيها من المساهلة، مع أن الحفظ خَوَّان، ولذلك امتنع جماعة من أعلام الحفاظ من رواية ما يحفظونه إلا من كتبهم، منهم (أحمد بن حنبل) رضي الله عنهم أجمعين، والله أعلم.

العشرون: إذا كان الحديث عن رجلين: أحدهما مجروح، مثل أن يكون عن ثابت البناني وأبان بن أبي عياش، عن أنس. فلا يستحسن إسقاط المجروح من الإسناد والاقتصار على ذكر الثقة، خوفاً من أن يكون فيه عن المجروح شيء لم يذكره الثقة، قال نحواً من ذلك (أحمد بن حنبل) ثم (الخطيب أبو بكر).

قال (الخطيب): وكان (مسلم بن الحجاج) في مثل هذا ربما أسقط المجروح من الإسناد وبذكر الثقة، ثم يقول (وآخر) كناية عن المجروح.

Bu aynı zamanda İbn-i Mübârek ve başkalarından da bize rivâyet edilmiştir. Bunun (yani müzâkere esnasında birilerinden hadis almanın caiz olmamasının) sebebi, hâfıza'nın yanıltıcı olmasıyla beraber buna musahelet (kolaylaştırma, fazla musamahakar olma)'nın girmesidir. Bu yüzden içlerinde Ahmed b. Hanbel'in (r.a) de bulunduğu âlim hâfızlardan bir grup, yazan kimselerin dışında ezberlediklerini rivâyet etmeyi menetmişlerdir. Allah en doğrusunu bilir.

Yirmincisi: Bir hadis, birisi mecrûh (cerh edilmiş) olmak üzere iki kişiden rivâyet edildiğinde; Meselâ Sâbit el-Bunanî ve Ebân ibn-i Ebi İyâş'ın Enes'ten rivayet etmiş olması gibi, güvenilir olanın zikretmediği bir şeyi mecrûh olanın zikretmiş olabileceği korkusu sebebiyle güvenilir olan râviyle yetinip mecrûh olanı isnad'tan düşürmek güzel değildir. Bu sözün bir benzeri Ahmed b. Hanbel ve Hatîb Ebu Bekr'den gelmiştir. Hatîp der ki: "Müslim b. Haccâc bu gibi durumlarda bazen mecrûh'u isnad'tan düşürüp sika olanı zikrederdi ve sonra da mecrûh'u kinâye ederek "ve bir başkası" derdi.

قال: وهذا القول لا فائدة فيه. قلت: وهكذا ينبغي إذا كان الحديث عن رجلين
ثقتين أن لا يسقط أحدهما منه، لتطرق مثل الاحتمال المذكور إليه، وإن كان محذور
الإسقاط فيه أقل. ثم لا يمتنع ذلك في الصورتين امتناع تحريم، لأن الظاهر اتفاق
الروایتين. وما ذكر من الاحتمال نادر بعيد، فإنه من الإدراج الذي لا يجوز تعمله،
كما سبق في نوع المدرج، والله أعلم.

الحادي والعشرون: إذا سمع بعض حديث من شيخ وبعضه من شيخ آخر، فخلطه
ولم يميزه، وعزى الحديث جملة إليهما، مبيهاً أن عن أحدهما بعضه وعن الآخر بعضه،
فذلك جائز،

Hatip daha sonra: "Oysa bu sözün bu konuda bir faydası yoktur"
dedi.

Ben derim ki: Aynen bunun gibi, hadis iki güvenilir râviden
rivâyet edildiğinde onlardan birisinin isnad'tan düşürülmemesi
gerekir. Çünkü önceki durumda zikrettiğimiz ihtimal az da olsa
bunun için de geçerlidir. Sonra bu, her iki şekilde de harâm olan
bir imtina ile mümteni' (yasak) değildir. Çünkü zahir olan, iki
ravinin ittifâk etmesidir. Zikredilen durum ise nadirdir ve uzak bir
ihtimaldir. Müdrec hadis bahsinde geçtiği gibi bilerek yapılması
caiz olmayan idrac'tandır. Allah en doğrusunu bilir.

Yirmi birincisi: Hadisin bir kısmını bir Şeyhten, diğer kısmını ise
bir başka Şeyhten işitip bunları birbirine karıştırırsa ve ayırmasa,
sonra hadisin bir kısmının onlardan birisinden, diğer kısmının ise
diğerinden olduğunu beyân ederek hadisin tamamını her ikisine
isnad ederse bu caizdir.

كما فعل الزهري في حديث الإفك، حيث رواه عن عروة وابن الميِّب وعلقمة بن وقاص الليثي وعبيد الله بن عبد الله بن عتبة عن عائشة رضي الله عنها. وقال: وكلهم حدثني طائفة من حديثها، قالوا: قالت:.. الحديث.. ثم إنه ما من شيء من ذلك الحديث إلا وهو في الحكم كأنه رواه عن أحد الرجلين على الإبهام، حتى إذا كان أحدهما مجروحاً لم يجز الاحتجاج بشيء من ذلك الحديث، وغير جائز لأحد بعد اختلاط ذلك أن يسقط ذكر أحد الراويين ويروي الحديث عن الآخر وحده، بل يجب ذكرهما جميعاً مقروناً بالإفصاح بأن بعضه عن أحدهما وبعضه عن الآخر. والله أعلم.

Nitekim İfk hadisinde Zuhri de böyle yapmıştır. Çünkü hadisi Urve, İbn-i Museyyeb, Alkâme ibn-i Vakkas el-Leysi, Ubeydullah ibn-i Abdullah ibn-i Utbe'den, Aişe (r.a)'den rivayet etmiştir ve şöyle demiştir: "Onların hepsi bana onun Hadisinden bir parça anlattı Ve "Aişe (r.a) dedi ki" dediler..." el-hadis.

Sonra, bu şekilde rivâyet edilen hadis hüküm bakımından müphem bir kişi tarafından rivâyet edilmiş gibidir. Hatta bunu rivâyet eden iki kişiden biri mecrûh olduğunda bu hadis ile ihticâc yapmak (delil getirmek) caiz değildir ve bu iki rivâyeti birbirine karıştırdıktan sonra iki râviden birisini düşürüp hadisi sadece diğerinden rivâyet etmek te hiç kimseye caiz değildir. Bilakis hadisin bir kısmının birisinden, diğer kısmının ise diğeri tarafından rivâyet edildiğini fasîh (açık) bir şekilde söylemekle beraber her ikisini de beraberce zikretmek gerekir. Allah en doğrusunu bilir.

النوع السابع والعشرون: معرفة آداب الحديث
وقد مضى طرف منها اقتضته الأنواع التي قبله.

علم الحديث علم شريف، يناسب مكارم الأخلاق ومحاسن الشيم، وينافر مساوي الأخلاق ومشائين الشيم، وهو من علوم الآخرة لا من علوم الدنيا. فمن أراد التصدي لإسماع الحديث، أو لإفادة شيء من علومه، فليقدم تصحيح النية وإخلاصها، وليظهر قلبه من الأغراض الدنيوية وأدناسها، وليحذر بلية حب الرياسة ورعوناتها. وقد اختلف في السن الذي إذا بلغه استحب له التصدي لإسماع الحديث والانتصاب لروايته. والذي نقوله: إنه متى احتيج إلى ما عنده استحب له التصدي لروايته ونشره، في أي سن كان.

YİRMİ YEDİNCİ ÇEŞİT MUHADDİSİN ADABI

Bu konuyla ilgili, daha önce Hadis çeşitlerinin gerektirdiği bazı bilgiler geçti.

Hadis ilmi, güzel bir mizaç ile kerim bir ahlak isteyen ve kötü ahlak ile çirkin mizacı kabul etmeyen şerefli bir ilimdir. O, dünya ilimlerinden değil ahiret ilimlerindendir. Öyleyse hadis işitmeye veya Hadis ilimlerinden istifade etmeye karar veren birisi önceden niyetini sahih kılmalı ve onu (ahiret dışındaki amaçlardan) arındırmalı. Kalbini dünyevi amaçlardan ve onun kirlerinden temizlemelidir. Riyaset (makam) sevgisi ve onun hafif meşrepliği musibetinden sakınmalıdır.

Hadis anlatma ve rivâyet etmeye başlamanın müstehap olduğu yaş konusunda ihtilaf edilmiştir. Biz şöyle diyoruz: Hangi yaşta olursa olsun yanındaki hadislere (yani kendisine) ihtiyaç duyulduğunda rivâyet etmeye başlaması ve neşretmesi kendisi için müstehaptır.

وروينا عن القاضي الفاضل (أبي محمد بن خلاد) رحمه الله أنه قال: الذي يصح عندي من طريق الأثر والنظر، في الحد الذي إذا بلغه الناقل حسن به أن يحدث هو: أن يستوفي الخمسين، لأنها انتهاء الكهولة، وفيها مجتمع الأشد. قال (سحيم بن وثيل): أخو خمسين مجتمع أشدّي * ونجذني مداورة الشؤون. قال: وليس بمنكر أن يحدث عند استيفاء الأربعين، لأنها حد الاستواء ومنتهى الكمال، نبي رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وهو ابن أربعين، وفي الأربعين تنهاى عزمة الإنسان وقوته، ويتوفر عقله، ويجود رأيه. وأنكر القاضي (عياض) ذلك على (ابن خلاد) وقال: كم من السلف المتقدمين ومن بعدهم من المحدثين، من لم ينته إلى هذا السن ومات قبله،

Kadı el-Fadıl Ebu Muhammed b. Hallâd'tan (r.a) bize gelen bir rivâyet'te kendisi şöyle demiştir: "Hadis nakilcisinin, ulaştığında hadis nakletmesinin güzel olduğu yaş konusunda hem nakil hem de akıl yoluyla benim yanımda sahih olan, 50 yaşını tamamlamış olmasıdır. Çünkü bu yaş kûhûletin⁹⁵ sonudur ve bu yaşta erişkinliğin zirvesine varılır. Sûheym ibn-i Vesîl şöyle demiştir:

« آخر خمسين مجتمع أشدّي - ونجذني مداورة الشؤون »

"Elli yaş benim kemale erme çağımdır, ve (bu yaşa kadar) başa gelen olaylar beni tecrübe sahibi kılmıştır."

(İbni Hallâd) şöyle dedi: "Kırkı tamamladıktan sonra Hadis rivâyet etmeye başlaması da reddedilmez. Çünkü bu yaş istiva (orta yaş) sınırındır ve kemâlin zirvesidir. Resulullah (s.a.v) kırk yaşındayken kendisine nübüvvet verilmiştir. Kırk yaşında insanın azim ve kuvveti kemâle ulaşır, akıl ve görüşü güzelleşir." Kâdı İyâd, İbn-i Hallâd'ın bu görüşünü reddetmiş ve şöyle demiştir: "Önceki seleflerimiz ve onlardan sonra gelen muhaddislerden kimileri bu yaşa erişmeden önce vefat etmişlerdir.

⁹⁵ Kûhûlet: 30-50 yaş arası. Sakalına kır düşmek

وقد نشر من الحديث والعلم ما لا يحصى هذا (عمر بن عبد العزيز) توفي ولم يكمل الأربعين.

(سعيد بن جبیر) لم يبلغ الخمسين. وكذلك (إبراهيم النخعي).

وهذا (مالك بن أنس) جلس للناس ابن نيف وعشرين، وقيل: ابن سبع عشرة والناس متوافرون، وشيوخه أحياء. وكذلك (محمد بن إدريس الشافعي): قد أخذ عنه العلم في سن الحداثة، وانتصب لذلك. والله أعلم.

قلت: ما ذكره (ابن خلاد) غير مستكر، وهو محمول على أنه قاله: فيمن يتصدى للتحديث ابتداء من نفسه، من غير براعة في العلم تعجلت له قبل السن الذي ذكره. فهذا إنما ينبغي له ذلك بعد استيفاء السن المذكور، فإنه مظنة الاحتياج إلى ما عنده.

Ama sayılamayacak kadar Hadis ve ilim neşretmişlerdir. İşte Ömer ibn-i Abdulaziz, kırkını tamamlayamadan vefat etmiştir. Saîd bin Cübeyr elli yaşma ulaşamamış. Aynı şekilde İbrahîm en-Nehaî de böyledir. İşte Mâlik bin Enes, 20 küsur yaşında insanlara hadis anlatmaya başlamıştır. Bir rivâyete göre 17 yaşındayken bunu yapmıştır ve insanlar akın akın kendisini dinlemeye gelmişlerdir. Bunu yaptığı esnada şeyhleri de hayattaydı. Yine aynı şekilde Muhammed b. İdris eş-Şafîî, genç yaşta kendisinden ilim alınmıştır ve kendisi de buna (yani ilim neşrine) başlamıştır. **Ben derim ki:** İbn-i Hallâd'ın söylediği reddedilmez. Fakat bunu, zikrettiği yaştan önce başlamaya sevkedecek kadar ilimde üstün kâbiliyet sahibi olmayıp normal seyrinde Hadis anlatmaya başlayan kişiler hakkında söylediğine hamledilir. Böyle kişilerin zikredilen yaşı tamamladıktan sonra bunu yapmaları gerekir. Çünkü bu yaş onların yanında bulunan (ilim)'lere ihtiyacın bulunduğu varsayılan yaştır.

وأما الذين ذكرهم عياض ممن حدث قبل ذلك: فالظاهر أن ذلك لبراءة منهم في العلم تقدمت، ظهر لهم معها الاحتياج إليهم فحدثوا قبل ذلك، أو لأنهم سئلوا ذلك إما بصريح السؤال وإما بقريئة الحال.

وأما السن الذي إذا بلغه المحدث انبغى له الإمساك عن التحديث: فهو السن الذي يخشى عليه فيه من الهرم والخرف، ويخاف عليه فيه أن يخلط ويروي ما ليس من حديثه، والناس في بلوغ هذه السن يتفاوتون بحسب اختلاف أحوالهم. وهكذا إذا عمى وخاف أن يدخل عليه ما ليس من حديثه، فليمسك عن الرواية.

وقال (ابن خلد): أعجب إلي أن يمسك في الثمانين، لأنه حد الهرم، فإن كان عقله ثابتاً ورأيه مجتمعاً،

Ama Kâdı İyâd'ın bu yaştan önce hadis anlatmaya başladığını belirttiği zatlar ise, zâhire göre bunu yapmalarının sebebi onların önceden ilimde sahip oldukları üstün yetenekleridir ve bununla beraber kendilerine ihtiyaç bulunduğu onlara zâhir olmuştur. Bu yüzden sözkonusu yaştan önce Hadis anlatmaya başlamışlardır. Ya da, ya açık bir şekilde ya da hal karinesiyle bu onlardan istenmiştir.

Muhaddisin, ulaştığında hadis anlatmaktan kendisini tutması (sakınması) gereken yaşa gelince; Bu, kendisinde ihtiyarlıktan ileri gelen düşkünlük ve aklın bozulması/bunamadan korkulan, bu sebeple de hadisleri birbirine karıştırıp hadisinden olmayan şeyleri rivâyet etmesinden korkulan yaştır. Bu yaşa ulaşma konusunda insanlar durumlarına göre farklıdır. Aynı şekilde gözleri görmez olup hadisinden olmayan şeylerin (hadislerin) içine karışmasından korkulduğunda da rivâyet etmekten sakınılmalıdır.

İbn-i Hallâd şöyle demiştir: “Seksen yaşında hadis rivâyetini bırakması benim daha çok hoşuma gider. Çünkü bu yaş kocama yaşıdır. Eğer bu yaşta akli sâbit kalıp görüşü derli toplu kalmaya

يعرف حديثه ويقوم به، وتحرى أن يحدث احتساباً رجوت له خيراً. ووجه ما قاله: أن من بلغ الثمانين ضعف حاله في الغالب، وخيف عليه الاختلال والإخلال، أو أن لا يظن له إلا بعد أن يخلط، كما اتفق لغير واحد من الثقات، منهم (عبد الرزاق) و(سعيد بن أبي عروبة).

وقد حدث خلق بعد مجاوزة هذا السن، فساعدتهم التوفيق ومحبتهم السلامة، منهم: (أنس بن مالك) و(سهل بن سعد) و(عبد الله بن أبي أوفى) من الصحابة، و(مالك)، و(الليث)، و(ابن عيينة)، و(علي بن الجعد)، في عددٍ جمٍ من المتقدمين والمتأخرين. وفيهم، غير واحد حدثوا بعد استيفاء مائة سنة، منهم: (الحسن بن عرفة)،

devam ederse, hadisini tanıyıp onları (zihninde) tutmaya ve Allah rızası için anlatmaya devam ederse kendisi için hayır ümit ederim.” İbn-i Hallâd’ın sözünün açıklaması şöyledir: Seksen yaşına ulaşmış kişinin genelde durumu zayıflar ve artık kendisi için aklının ve görüşünün bozulmasından ve içlerinde Abdurrezzak ile Saîd ibn-i Ebu Arûbe’nin de bulunduğu birden fazla güvenilir râvi için ittifâkla söylenildiği gibi meseleleri birbirine karıştırmadan anlayamamasından korkulur.

Fakat bu yaşı geçtikten sonra hadis anlatmaya devam eden zatlar da olmuştur. Allah (c.c) bunların işini rastgetirmiş, sıhhat ve selamet’te kalmaya devam etmişlerdir. Bunlardan bazıları; Sahâbeden Enes b. Mâlik, Sehl b. Sa’d, Abdullah b. Ebi Evfa’dır. Ayrıca Mâlik, Leys, İbn-i Uyeyne, Ali b. Cu’dî’nin de içlerinde bulunduğu mutekaddim ve muteahhirîn’den kalabalık bir grup vardır ki bunlardan bazıları 100 (yüz) yaşını tamamladıktan sonra da hadis nakletmeye devam etmişlerdir.

و(أبو القاسم البغوي) و(أبو إسحاق العجمي) و(القاضي أبو الطيب الطبري) رضي الله عنهم أجمعين، والله أعلم. ثم إنه لا ينبغي للمحدث أن يحدث بحضرة من هو أولى منه بذلك. و كان (إبراهيم) و(الشعبي) إذا اجتمعا لم يتكلم إبراهيم بشيء. وزاد بعضهم: فكرة الرواية ببلد فيه من المحدثين من هو أولى منه، لسنه أو لغبر ذلك. روي عن (يحيى بن معين) قال: إذا حدثت في بلد فيه مثل (أبي مسهر) فيجب للحق أن تحلق. وعنه أيضاً: إن الذي يحدث بالبلدة - وفيها من هو أولى بالتحديث منه - فهو أحمق. وينبغي للمحدث - إذا التمس منه ما يعلمه عند غيره، في بلده أو غيره، بإسناد أعلى من إسناده أو أرجح من وجه آخر - أن يعلم الطالب به ويرشده إليه،

Hasan ibn-i Urfe, Ebu'l Kâsım el-Begavî, Ebu İshâk el-Huceymî, Kâdı Ebu Tayyib et-Taberî (Allah hepsinden razı olsun) bunlardandır. Allah en doğrusunu bilir. Sonra, muhaddisin bu işe kendisinden daha evlâ birisinin hazır bulunduğu yerde hadis anlatmaması gerekir. İbrahîm (en-Nehaî) ve Şa'bi'nin beraber bulundukları yerde İbrahîm'in konuşmadığı rivâyet edilir. Bazıları bu konuda daha da ileri gider ve bir belde de kendisinden yaş bakımından veya başka bir konuda daha evlâ bir muhaddis bulunduğu başkasının rivâyetini kerîh görür. Yahyâ b. Mu'in'in şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Ebu Mushir gibi birinin bulunduğu bir belde de Hadis anlattığımda sakalımın kesilmesi vâcib olur." Yine kendisinden, şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Hadis anlatmaya kendisinden daha evlâ birisinin bulunduğu bir belde de Hadis anlatan ahmaktır."

İster kendi beldesinde ister başka bir yerde olsun, başkasının yanında, kendisinin yanında bulunan isnad'tan daha yüksek bir isnad ile olması veya başka yönden tercih edildiğini bildiği bir hadis kendisinden istenildiğinde bunu Hadis tâlibine bildirmeli ve ona yönlendirmelidir.

فإن الدين النصيحة. ولا يمتنع من تحديث أحد لكونه غير صحيح النية فيه، فإنه يرجى له حصول النية من بعد. روينا عن معمر قال: كان يقال: إن الرجل يطلب العلم لغير الله، فيأبى عليه العلم حتى يكون لله عز وجل. وليكن حريصاً على نشره، مبتغياً جزيل أجره. وقد كان في السلف رضي الله عنهم من يتألف الناس على حديثه، منهم (عروة بن الزبير) رضي الله عنهما. ولُفِّتَ بمالك رضي الله عنه: فيما أخبرناه أبو القاسم الفراوي بنيسابور:

Çünkü din nasihattır.Sahih niyet sahibi değildir diye bir kimseye Hadis anlatmaktan imtina edilmemelidir. Çünkü bundan sonra (yani Hadis anlatıldıktan sonra) bu niyetin hâsıl olması umulur. Ma'mer'in şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Adam Allah rızası dışında şeyler için ilim tâlep eder de bu ilim, Allah için oluncaya kadar kendisinden kaçınır."⁹⁶

Allah'tan (c.c) bol ecrini bekleyerek hadislerin neşri konusunda hırslı olmalıdır. Seleften (Allah onlardan razı olsun) bazıları insanları hadislerine alıştırırlardı ki onlardan biri Urve ibn-i Zübeyr (R.a) idi. Allah en doğrusunu bilir.

Muhaddis, Mâlik'i (R.a) kendisine örnek almalıdır. Bize kendisiyle ilgili Ebu'l Kâsım el-Feravî -Nisâbûrda - şöyle haber vermiştir:

⁹⁶ Zehebî "Seyr-i E'lamun-Nubelâ" adlı eserinde Ma'mer b. Raşid'in biyografisini anlatırken onun bu sözünü aktardıktan sonra şöyle der: "Evet, önce ilim talep eder ve onu bu ilmi talep etmeye sevkeden şey ilim sevgisi ve cehaletin kendisinden izalesi sevgisidir. Vazife ve benzeri şeylerin sevgisidir. Bunda ihlas ve niyetin doğru olmasının vâcip olduğunun farkında değildir. Ama bunu öğrendikten sonra nefsinin hesaba çekmeye başlar ve maksadının vebalinden korkmaya başlar. Böylece salih niyet tamamen veya kısmen kendisi için hâsıl olur ve fâsid niyetten tövbe edip pişman olur. Bunun alameti tartışmalardan ve münâzara sevgisinden yavaş yavaş kaçınmaya başlaması, çok bilmekle övünmekten ictinâb etmesidir." İlâ ahir...

أخبرنا أبو المعالي الفارسي: أخبرنا أبو بكر البيهقي الحافظ قال: أنا أبو عبد الله الحافظ قال: أخبرني إسماعيل بن محمد بن الفضل بن محمد الشعرائي، حدثنا جدي: حدثنا إسماعيل بن أبي أويس قال: كان مالك بن أنس إذا أراد أن يحدث تواضاً، وجلس على صدر فراشه، وسرح لحيته، وتمكن في جلوسه بوقار وهيبة، وحدث. ف قيل له في ذلك. فقال: أحب أن أعظم حديث رسول الله - صلى الله عليه وسلم -، ولا أحدث إلا على طهارة متمكناً.

وكان يكره أن يحدث في الطريق، أو هو قائم، أو يستعجل. وقال: أحب أن أتفهم ما أحدث به عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم -.

وروي أيضاً عنه أنه كان يغسل لذلك ويتخير ويتطيب، فإن رفع أحد صوته في مجلسه زبره

“Bize Ebu’l Mealî el-Farisî haber verip dedi ki: Bize Ebu Bekr el-Beyhakî haber verip dedi ki: Bize Hâfız Ebu Abdullah haber verip şöyle dedi: Bana İsmâîl b. Muhammed b. Fadl b. Muhammed Eş-Şe’ranî haber verip dedi ki: Bize dedem anlattı ve dedi ki: Bize İsmâîl b. Ebi Uveys anlattı ve şöyle dedi: Mâlik b. Enes hadis anlatmak istediği zaman önce abdest alır ve döşeğinin başucuna otururdu. Sakalını tarayıp düzeltir, yerini sağlamlaştırıp vakar ve heybetle oturduktan sonra hadis anlatmaya başlardı. Bu kendisine sorulduğunda: “Resulullahın (s.a.v) hadislerine ta’zim yapmayı seviyorum ve tahâret ile temekkün (sağlam oturuş) olmaksızın hadis anlatmak istemiyorum” derdi. Kendisi yolda veya ayakta iken veya acele ile hadis anlatmayı mekrûh görürdü ve “Resulullah’tan (s.a.v) anlattığım şeylerin anlaşılmasını sağlamayı seviyorum” derdi. Yine kendisinden, Hadis anlatacağı zaman gusûl aldığı, buhurlandığı ve güzel kokular süründüğü rivâyet edilmiştir. Birisi meclisinde sesini yükselttiği zaman onu azarlar

وقال: قال الله تعالى (يا أيها الذين آمنوا لا ترفعوا أصواتكم فوق صوت النبي) فمن رفع صوته عند حديث رسول الله - صلى الله عليه وسلم - فكأنما رفع صوته فوق صوت رسول الله - صلى الله عليه وسلم -. وروينا - أو: بلغنا - عن (محمد بن أحمد بن عبد الله) الفقيه أنه قال: القارئ لحديث رسول الله - صلى الله عليه وسلم - إذا قام لأحد فإنه يكتب عليه خطيئة. ويستحب له مع أهل مجلسه ما ورد عن (حبيب بن أبي ثابت) أنه قال: إن من السنة إذا حدث الرجل القوم أن يقبل عليهم جميعاً، والله أعلم.

ولا يسرد الحديث سرداً يمنع السامع من إدراك بعضه، وليفتح مجلسه وليختتمه بذكر ودعاء يليق بالحال. ومن أبلغ ما يفتحه به أن يقول: (الحمد لله رب العالمين، أكمل الحمد على كل حال.

ve: “Allah (c.c) “Ey iman edenler! Sesinizi peygamberin sesinin üstüne çıkarmayın” (Hucurat suresi:1) diye buyurmuştur. Resulullah’ın (s.a.v) hadisleri anlatıldığı esnada sesini kaldıran, sesini Resulullah’ın (s.a.v) sesinin üstüne çıkarmış gibidir” derdi. Fakîh Muhammed b. Ahmed ibn-i Abdullah’tan bize rivâyet edildiğine veya kendisinden bize ulaştığına göre o şöyle demiştir: “Resulullah’ın (s.a.v) hadisini okuyan kişi birisi için ayağa kalktığında bu onun için hata olarak yazılırdı.” Yine meclisindekilerle beraber kendisi için, Hubeyb b. Ebi Sâbit’ten vârid olan şu sözdeki uygulama müstehaptır: “Bir kişi halk’a Hadis anlattığında hepsine yönelmesi sünnettir.” Allah en doğrusunu bilir. Dinleyicinin bir kısmının anlamasını engelleyecek şekilde hadisi ara vermeksizin peşpeşe okumamalıdır. Meclisini duruma layık bir zikir ve dua ile açıp kapatmalıdır. Meclisi kendisiyle açmasına en uygun dua şöyle demesidir: “Her hal üzere en kâmil övgü ile hamd, Âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.

والصلاة والسلام الأتمان، على سيد المرسلين، كلما ذكره الذاكرون، وكلما غفل عن ذكره الغافلون. اللهم صل عليه وعلى آله وسائر النبيين وآل كل، وسائر الصالحين، نهاية ما ينبغي أن يسأله السائلون)

ويستحب للمحدث العارف عقد مجلس لإملاء الحديث، فإنه من أعلى مراتب الراوين، والسماع فيه من أحسن وجوه التحمل وأقواها، ولينخذ مستمليا يبلغ عنه إذا كثر الجمع، فذلك دأب أكابر المحدثين المتصدين لمثل ذلك.

ومن روي عنه ذلك: (مالك) و(شعبة) و(وكيع) و(أبو عاصم) و(يزيد بن هارون)، في عدد كثير من الأعلام السالفين.

Zikredenler onu her zikrettiğinde, gâfil olanlar onun zikrinden her gâfil oluşlarında tam selat ve selam Peygamberlerin Efendisi (Muhammed (s.a.v)')edir. Allah'ım! Ona, onun âline ve diğer peygamberlerle onların hepsinin âline ve diğer sâihlere, isteyenlerin en son isteyebilecekleri kadar salât eyle."

Bilgin muhaddisin hadis yazımı için meclis kurması müstehaptır. Şüphesiz bu, râvilerin en yüksek mertebelerindendir ve böyle meclislerde hadis işitmek, hadis yüklenme vecihlerinin en güzeli ve en kuvvetlisidir. Muhaddisin böyle meclislerde topluluk çoğaldığında, hadisleri kendisinden halka ulaştırmak için müstemli⁹⁷ tutması lazımdır. Bu yöntem, bu işe azmeden büyük muhaddislerin âdetidir. Bunun kendilerinden rivâyet edildiği muhaddislerden bazıları şunlardır: Selefin en âlimlerinden kalabalık bir grup içerisinde Mâlik, Şu'be, Veki', Ebu Âsım Yezid ibn-i Harûn. Müstemli'nin, bize rivâyet edilen şu olay gibi bir duruma düşmemesi için zeki ve dikkatli biri olması gerekir:

⁹⁷ **Müstemli:** İstimla yapan, yani muhaddisin sözlerini ve rivâyet ettiği hadisleri halka ulaştırıp yazdıran kişi. Özellikle meclis kalabalık olup halk muhaddisi işitmeye sıkıntı yaşadığında görevlendirilir.

ولیکن سُمَلیه محصلاً متیقظاً، کیلا یقع فی مثل ما روینا: أن (یزید بن هارون) سئل عن حدیث، فقال: حدثنا به عدة، فصاح به مستملیه: یا أبا خالد إعدة ابن من ؟ فقال له: عدة ابن فقدتک. ولستم على موضع مرتفع من کرسی أو نحوه، فإن لم يجد استملی قائماً. وعليه أن يتبع لفظ المحدث، فيؤدّد علی وجهه من غير خلاف. والفائدة في استملاء المستملی: توصل من یسمع لفظ المملی علی بعد منه، إلى تفهمه وتحققه بإبلاغ المستملی.

وأما من لم یسمع إلا لفظ المستملی: فلیس یستفید بذلك جواز روايته لذلك عن المملی مطلقاً، من غير بیان الحال فيه. وفي هذا کلام قد تقدم في النوع الرابع والعشرين. ويستحب افتتاح المجلس بقراءة قارئ لشيء من القرآن العظيم.

Yezid ibn-i Harûn'a bir Hadis sorulur. "Bunu bana birkaç kişi (iddetun) rivâyet etti" der. Müstemlîsi ise, "Ey Ebu Hâlid, 'iddetun' kimin oğludur" diye seslenir. O da sinirlenerek: "İddetun seni kaybedeyim'dir" der.

Müstemlî sandalye veya benzeri yüksek bir yerde istimlâ yapmalıdır. Eğer bir şey bulamazsa ayakta yapmalıdır. Muhaddis'in lafzına uyup onu değiştirmeden olduğu gibi edâ etmesi lazımdır. Müstemlî görevlendirmedeki fayda, muhaddis'in lafzını uzaktan duyan kişinin müstemlî'nin ulaştırmasıyla onun anlamına ve hakikatine ulaşmasıdır. Müstemlî'nin lafzı dışında bir şey işitmeyen kimseye gelince; o bununla, bu hadisi işitmedeki hali beyân etmeksizin mutlak olarak bunu muhaddisten rivâyet etmenin caizliğini istifâde etmez. (İstimlâda böyle bir fayda yoktur.) Bu konuyla ilgili yirmi dördüncü çeşitte açıklama geçti. Meclisin biraz Kur'an-ı Kerim okunmasıyla açılması müstehaptır.

فإذا فرغ استتعت المستلي أهل المجلس إن كان فيه لفظ، ثم يسمل ويحمد الله تبارك وتعالى، ويصلي على رسول الله - صلى الله عليه وسلم -، ويتحرى الأبلغ في ذلك، ثم يقبل على الحديث ويقول: (من ذكرت) أو (ما ذكرت رحمك الله) أو (غفر الله لك) أو نحو ذلك. وكلما انتهى إلى ذكر النبي - صلى الله عليه وسلم - صلى عليه، وذكر الخطيب أنه يرفع صوته بذلك، وإذا انتهى إلى ذكر الصحابي قال (رضي الله عنه). ويحسن بالمحدث الثناء على شيخه في حالة الرواية عنه بما هو أهل له، فقد فعل ذلك غير واحد من السلف والعلماء، كما روي عن (عطاء بن أبي رباح): أنه كان إذا حدث عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: (حدثني البحر) وعن وكيع: أنه قال حدثنا سفيان (أمير المؤمنين في الحديث).

Kur'an-ı Kerim bittiğinde eğer gürültü varsa müstemlî meclistekilerin susmasını bekler. Sonra besmele getirir ve Allah Tebâreke ve teâla'ya hamd eder. Sonra Resulullah'a (s.a.v) salât getirir. Bu konuda en münasip ve layık olan salât'ı getirmeye çalışır. Sonra muhaddise döner ve "Ne demiştin?" veya "Allah sana rahmet etsin, ne demiştin?" veya "Allah sizi bağışlasın..." Ve buna benzer bir şey söyler. Allah en doğrusunu bilir. Peygamber (s.a.v) efendimizin anıldığı her bir yere ulaştığında ona salât getirir. Hatîp (Ebu Bekr) bu salâtı getirirken sesini yükseltmesi gerektiğini söyler. Sahâbilerin anıldığı bir yere ulaştığında "Allah ondan razı olsun" der. Muhaddis'in, kendisinden rivâyet ettiği esnada şeyhini layık olduğu şekilde övmesi güzeldir. Seleften ve ulemâ'dan birçok kişi bunu yapmıştır. Nitekim Atâ ibn-i Ebi Rebâh'tan rivâyet edildiğine göre kendisi İbn-i Abbas'tan (R.a) rivâyet ettiğinde; "Bana Bahr (ilimde deniz gibi olan) anlattı" derdi. Veki'in ise şöyle dediği rivâyet edilir: "Hadiste Emiru'l Mü'minin olan Süfyân bana anlattı."

وأهم من ذلك الدعاء له عند ذكره، فلا يغفل عنه.

ولا بأس بذكر من يروي عنه بما يعرف به من لقب، (كغندر) لقب محمد بن جعفر صاحب شعبة و(لوين) لقب محمد بن سليمان المصيصي. أو نسبة إلى أم عرف بها، كيعلی بن منية الصحابي وهو ابن أمية، ومنية أمه، وقيل: جدته أم أبيه. أو وصف بصفة نقص في جسده عرف بها، كسليمان الأعمش، وعاصم الأحول. إلا ما يكرهه من ذلك، كما في إسماعيل بن إبراهيم، المعروف بابن عليّة، وهي أمه، وقيل: أم أمه. روي عن يحيى بن معين أنه كان يقول (حدثنا إسماعيل بن عليّة)

Bundan daha önemlisi, anıldıkları esnada kendilerine dua edilmesidir. Bundan gâfil olunmaması gerekir.

Kendisinden rivâyet ettiği bir kimseyi, tanındığı bir şeyle zikretmenin bir zararı yoktur. Bu şey bir lakâp ta olabilir. Meselâ Şu'be'nin arkadaşı Muhammed b. Cafer'i lakâbı olan "Gunder" ile, Muhammed bin Süleyman el-Missîsî'yi lakabı olan "Luveyn" ile anmak gibi. Ya da bu, kişiyi kendisiyle tanındığı annesine nisbet etmek de olabilir. Meselâ sahâbi Ya'lâ b. Münve gibi. Aslında kendisi Ümeyyenin oğludur ve Münve onun annesidir. "Babasının annesi olan ninesidir" de denilmiştir.

Yine bu, kendisiyle tanındığı vücudundaki bir eksik sıfatla nitelenmek te olabilir. Mesela Süleyman el-A'meş ve Âsım el-Ahvel de olduğu gibi.⁹⁸ Fakat kişiyi sevmediği, hoşlanmadığı bir sıfatla zikretmemelidir. Mesela İbn-i Uleyye olarak tanınan İsmâil bin İbrahîmde olduğu gibi. Uleyye'nin onun annesi olduğu söylenir. Anneannesi olduğu da söylenmiştir. Yahyâ bin Mu'in'den bize gelen bir rivâyete göre kendisi, "Bize İsmâil b. Uleyye anlattı" diyormuş.

⁹⁸ A'meş; gözü iyi görmeyen, Ahvel ise şaşkıngören kimse demektir.

فنهاه أحمد بن حنبل، وقال: قل (إسماعيل بن إبراهيم) فإنه بلغني أنه كان يكره أن ينسب إلى أمه، فقال: قد قبلنا منك يا معلم الخير. وقد استحب للعلمي أن يجمع في إملاته بين الرواية عن جماعة من شيوخه، مقدماً للأعلى إسناداً أو الأولى من وجه آخر. ويعلم عن كل شيخ منهم حديثاً واحداً، ويختار ما علا سنده وقصر متنه، فإنه أحسن واليق. ويتقي ما يحميه ويتحرى المستفاد منه، وينبه على ما فيه من فائدة وعلو وفضيلة. ويتجنب ما لا تحمله عقول الحاضرين، وما يخشى فيه من دخول الوهم عليهم في فهمه. وكان من عادة غير واحد من المذكورين ختم الإملاء بشيء من الحكايات والنوادر والإنشادات بأسانيدهما، وذلك حسن، والله أعلم.

Ahmed bin Hanbel kendisini bundan nehyedip “İsmâîl b. İbrahîm de. Çünkü bana ulaştığına göre kendisi annesine nisbet edilmesinden hoşlanmazmış” dedi. Yahyâ b. Mu’in, “Bunu kabul ettim ey hayrın öğreticisi” dedi.

Hadis yazdıran (Muhaddis)’in, bu Hadisleri yazdırırken şeyhlerinden bir grubun rivâyetini bir araya getirip onların isnad bakımından en yücesini veya bir başka yönden evlâ olanını takdim etmesi (en önce söylemesi) müstehaptır. O şeyhlerin her birinden bir tek Hadis yazdırır ve onların senedi yüksek olup metni kısa olanını seçer. Şüphesiz bu en güzel ve en münasip yöntemdir. Sonra yazdırdıklarının özünü seçip ondan istifâde edilebilecek konuları ortaya koyar ve ondaki faydalara, yüceliklere ve fazîletlere dikkat çeker. Orada hazır bulunanların akıllarının alamayacağı şeylerden ve hadisin anlaşılmasında kendilerine vehm verebileceğinden korkulan şeyleri söylemekten kaçınır. Hadis okuyup yazdırma (imlâ)’yı senetleriyle birlikte bazı ibretli hikâyeler, güzel söz, şiir ve beyitlerle kapatmak, adı geçen muhaddislerden birçoğunun âdetinden idi. Bu da güzel bir âdettir. Allah en doğrusunu bilir.

وإذا قصر المحدث عن تخرج ما عليه، فاستعان ببعض حفاظ وقته، فخرج له، فلا بأس بذلك.

قال (الخطيب): كان جماعة من شيوخنا يفعلون ذلك.

وإذا نُجِزَ الإملاء فلا غنى عن مقابلته، وإتقانه وإصلاح ما فسد منه بزيغ القلم وطغيانه.

هذه عيون من آداب المحدث، اجتزأنا بها معرضين عن التطويل بما ليس من مهماتها، أو هو ظاهر ليس من مستبهماتنا، والله الموفق والمعين، وهو أعلم.

Muhaddis, yazdıracağı Hadislerin tahricinde yetersiz kalıp zamanının hâfızlarından birinden bu konuda yardım isterse ve o da bu hadisleri onun için tahric ederse bunda zarar yoktur.

Hatîb dedi ki: “Şeyhlerimizden bir grup böyle yaparlardı”.

İmlâ işi tamamlanıp sona erdikten sonra bu Hadisleri (asıl ile) karşılaştırma, sağlamlaştırma ve kalemin sürçmesinden dolayı bozulmuş olanı düzeltmekten istîğna edilmemelidir.

Bunlar muhaddisin adabından seçkin olanlardır. Bunlarla iktifa edip önemli olmayanlarla veya açık olup herhangi bir kapallığı olmayanlarla konuyu uzatmaktan yüz çevirdik. Tevfik ancak Allah (c.c)’tandır ve o en iyi bilendir.

النوع الثامن والعشرون: معرفة آداب طالب الحديث
وقد اندرج طرف منه في ضمن ما تقدم، فأول ما عليه تحقيق الإخلاص، والحذر من
أن يتخذة وصلة إلى شيء من الأغراض الدنيوية.
روينا عن (حماد بن سلمة) رضي الله عنه أنه قال: من طلب الحديث لغير الله مكر
به. وروينا عن (سفيان الثوري) رضي الله عنه قال: ما أعلم عملاً هو أفضل من
طلب الحديث لمن أراد الله به. وروينا نحوه عن (ابن المبارك) رضي الله عنه.
ومن أقرب الوجوه في إصلاح النية فيه: ما روينا عن (أبي عمرو إسماعيل بن نجيد):
أنه سأل (أبا جعفر أحمد بن حمدان)، وكانا عبيدين صالحين، فقال له: بأي نية أكتب
الحديث ؟

YİRMİ SEKİZİNCİ ÇEŞİT HADİS TALİBİ (ÖĞRENCİSİ)'NİN ADABI

Bu bölüm ile ilgili bazı bilgiler, geçen açıklamaların içeriğinde verildi.

Hadis Tâlibinde olması gereken ilk şey ihlâsın tahakkuk etmesi ve bu ilmi, dünyevi amaçlara ulaşmak için kendisine vasıta kılmaktan sakınmasıdır. Hammâd bin Seleme'den (R.a) bize rivâyet edildiğine göre kendisi şöyle demiştir: "Hadisi Allah rızası dışında bir şey için tâleb eden, onunla tuzağa düşer."

Yine Süfyân es-Sevrî'nin (R.a) şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Kendisiyle Allah'ı dileyen için hadis tâlebinden daha efdal bir amel bilmiyorum." Bunun bir benzeri ibn-i Mübârek'ten (R.a) rivâyet edilmiştir.

Niyeti islah etme, düzeltme konusunda en kısa yollardan biri, bize Ebu Amr İsmâil bin Nuceyd'ten rivâyet edilen şu haberdur: Ebu Amr, Ebu Cafer Ahmed bin Hamdân'a - ki ikisi de salih kullar idiler - şöyle sordu: "Hangi niyet ile hadis yazayım?"

فقال: أستم تروون أن عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة ؟ قال: نعم. قال: فرسول الله - صلى الله عليه وسلم - رأس الصالحين.

ولـأل الله تبارك وتعالى التيسير والتأييد والتوفيق والتسديد، وليأخذ نفسه بالأخلاق الزكية والآداب المرضية. فقد روينا عن (أبي عاصم النبيل) قال: من طلب هذا الحديث فقد طلب أعلى أمور الدين، فيجب أن يكون خير الناس. وفي السن الذي يستحب فيه الابتداء بسماع الحديث وبكتبته اختلاف، سبق بيانه في أول النوع الرابع والعشرين.

وإذا أخذ فيه فليشمر عن ساق جهده واجتهاده، ويبدأ بالسماع من أسند شیوخ مصره، ومن الأولى فالأولى من حيث العلم أو الشهرة أو الشرف، أو غير ذلك.

Ebu Cafer ona şöyle dedi: “Siz sâlihlerin zikredilmesi esnasında rahmetin indirildiğini rivâyet etmiyor musunuz?” Ebu Amr; “Evet” deyince Ebu Cafer, “Resulullah (s.a.v) sâlihlerin başıdır” dedi.

Allah Tebâreke ve teâla’dan bu konuda kolaylık, te’yîd, tevfiik ve istikâmet istemelidir. Nefsini temiz ahlak ve razı olunmuş edep sahibi yapmaya çalışmalıdır. Ebu Asım Nebîl’in şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: “Bu hadis (ilmini) isteyen, şüphesiz din işlerinin en yücesini istemiştir. Öyleyse bu kişinin insanların en hayırlısı olmayı icab eder.”

Hadis işitme ve yazmaya başlamanın müstehap olduğu yaş konusunda ihtilâf vardır ki bunun açıklaması Yirmi dördüncü çeşidin başında geçmişti. Bu işe başladığında tam bir gayret ve himmetle bu işe sarılmalı ve bulunduğu şehrin isnad bakımından en sağlam şeyhiyle hadis işitmeye başlamalıdır. Daha sonra öncelik sırasına göre ilmi açıdan şöhrat, şeref ve benzeri şeylerle evlâ olanlardan işitmeye bunu devam ettirmelidir.

وإذا فرغ من سماع العوالي والمهمات التي ببلده فليرحل إلى غيره.
 رويها عن يحيى بن معين أنه قال: أربعة لا يؤنس منهم رشد: حارس الدرب، ومناذي
 القاضي، وابن المحدث، ورجل يكتب في بلده ولا يرحل في طلب الحديث.
 وروينا عن (أحمد بن حنبل) رضي الله عنه أنه قيل له: أيرحل الرجل في طلب العلو؟
 فقال: بلى والله شديداً، لقد كان علقمة والأسود يبلغهما الحديث عن (عمر رضي
 الله عنه)، فلا يقنعهما حتى يخرجوا إلى (عمر رضي الله عنه) فيسمعانه منه، والله أعلم.
 وعن إبراهيم بن أدهم رضي الله عنه أنه قال: إن الله تعالى يدفع البلاء عن هذه الأمة
 برحلة أصحاب الحديث.

Kendi beldesindeki âli (yüksek isnatlı) ve önemli hadisleri işitme işini bitirdikten sonra başka beldeye göçetmelidir. Yahyâ bin Mu'in'in şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: “Dört kişide rüşd (olgunluk) göremezsin. Bunlar; kapıcı,⁹⁹ kâdı münâdisi, muhaddisin oğlu ve beldesinde yazıp hadis tâlebi için başka beldelere göç etmeyen kişidir.”

Ahmed bin Hanbel'den (R.a) bize rivâyet edildiğine göre kendisine, “Kişi isnadın yükselmesi için göç eder mi?” diye sorulmuş. Kendisi de, “Evet - Allah'a yemin ederim - kuvvetle. Şüphesiz Alkâme ve Esved'e Ömer'den (R.a) hadis ulaşırdı da onlar tâ Ömer'e (R.a) gidip ondan işitmeyinceye kadar iknâ olmazlardı” demiştir. Allah en doğrusunu bilir.

İbrahîm bin Ethem (R.a) şöyle demiştir: “Allah (c.c) hadis ashabının (hadis almak için) göçleri sebebiyle bu ümmetten belayı defeder.”

⁹⁹ Arapça metninde حارس الدرب şeklinde geçmektedir. Başka manaya gelme ihtimaliyle beraber en uygun gelen mana “kapı bekçisi, kapı muhafızı, kapıcı”dır.

ولا يحملنه الحرص والشره على التساهل في السماع والتحمل، والإخلال بما يشترط عليه في ذلك، على ما تقدم شرحه. وليستعمل ما يسمعه من الأحاديث الواردة بالصلاة والتسبيح وغيرهما من الأعمال الصالحة، فذلك زكاة الحديث، على ما روينا عن العبد الصالح (بشر بن الحارث الحافي) رضي الله عنه. وروينا عنه أيضاً أنه قال: يا أصحاب الحديث ! أدوا زكاة هذا الحديث، اعملوا من كل مأتي حديث بخمسة أحاديث. وروينا عن (عمرو بن قيس المالبي) رضي الله عنه قال: إذا بلغك شيء من الخير فاعمل به ولو مرة تكن من أهله. وروينا عن (وكيع) قال: إذا أرت أن تحفظ الحديث فاعمل به. وليعظم شيخه ومن يسمع منه، فذلك من إجلال الحديث والعلم،

Hırs ve açgözlülük, hadis tâlibini işitme ve hadis taşıma konusunda tesahüle ve bu konuda açıklaması geçtiği üzere kendisine şart kılınmış olan şeyleri ihlâl etmeye taşımamalıdır.

İşittiği hadislerden namaz, tesbih ve diğer salih ameller konusunda vârid olanlarıyla amel etmelidir. Bunlar, salih kul Bîşr ibn-i Hâris el-Hâfi'den (R.a) rivâyet edildiği üzere hadisin zekâtıdır. Yine aynı şekilde ondan bize rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “Ey hadis ashabı! Bu hadislerin zekâtını eda edin. Her iki yüz hadisten beş tanesiyle amel edin.”

Yine Amr bin Kays el-Mûlai'den (R.a) bize rivâyet edildiğine göre kendisi şöyle demiştir: “Sana hayırdan bir şey ulaştığında - bir kerc bile olsa - onunla amel et ki onun ehli olasın.”

Veki'ten bize gelen bir rivayet'te o, (yani Veki') şöyle demiştir: “hadis ezberlemek istediğin zaman onunla amel et!”

Yine hadis tâlibinin, şeyhini ve ondan hadis işiten kimseleri ta'zim etmesi/hürmet göstermesi gerekir. Şüphesiz bu, hadisin ve ilmin değerini yüceltmektir.

ولا يثقل عليه ولا يطول بحيث يضجره، فإنه يخشى على فاعل ذلك أن يجرم الانتفاع. وقد روينا عن (الزهري) أنه قال: إذا طال المجلس كان للشيطان فيه نصيب. ومن ظفر من الطلبة بسماع شيخ فكتمه غيره، لينفرد به عنهم، كان جديراً بأن لا ينتفع به، وذلك من اللؤم الذي يقع فيه جهلة الطلبة الوضعاء. ومن أول فائدة طلب الحديث الإفادة، روينا عن (مالك) رضي الله عنه أنه قال: من بركة الحديث إفادة بعضهم بعضاً. وروينا عن إسحاق بن إبراهيم راهويه: أنه قال لبعض من سمع منه في جماعة: انسح من كتابهم ما قد قرأت. فقال: إنهم لا يمكنوني. قال: إذا والله لا يفلحون، قد رأينا أقواماً منعوا هذا السماع فوالله ما أفلحوا ولا أنجحوا.

Onun (yani şeyhinin) yükünü ağırlaştırmamalı ve bıkkınlık verecek kadar uzatmamalı. Çünkü bunu yapan kişinin onlardan istifade etmekten mahrum kalmasından korkulur. Zührî'nin şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Meclis uzadığında şeytan için orada bir nasib bulunmuş olur." Allah en doğrusunu bilir.

Bir şeyhten hadis işitmeye muvaffak olup ta o konuda tek başına kalmak için bunu diğerlerinden gizleyen tâlebe, ondan istifade etmemeye daha layıktır ve bu; seviyesiz, cahil tâlebelerin düştüğü kınanacak durumlardandır. Hadis tâlebinin ilk faydalarından biri, birbirinden faydalanmadır. Mâlik'ten (R.a) bize şöyle rivâyet edilmiştir: "Birbirinden faydalanma, hadisın bereketindendir."

Yine İshâk ibn-i İbrâhîm bin Raheveyh'ten bize rivâyet edildiğine göre kendisini dinleyen cemâat'ten birine, "Benim okumuş olduklarımı onların kitabından yaz (Nüşhala)." dedi. O ise "onlar bu konuda bana imkân vermiyorlar" dedi. Bunun üzerine İbn-i Raheveyh; "O zaman Allah'a yemin ederim ki onlar iflâh olmazlar. Biz bu hadis işitmeyi engelleyen insanlar gördük. Allah'a yemin olsun ki onlar ne iflâh oldular, ne de kurtuluşa erdiler." dedi.

قلت: وقد رأينا نحن أقواماً منعوا السماع فما أفلحوا ولا أنجحوا، ونسأل الله العافية، والله أعلم. ولا يكن ممن يمنعه الحياء أو الكبر عن كثير من الطلب. وقد روينا عن (مجاهد) رضي الله عنه أنه قال: لا يتعلم مستحي ولا مستكبر. وروينا عن (عمر بن الخطاب) وابنه رضي الله عنهما أنهما قالوا: من رَقَّ وجهه رَقَّ علمه. ولا يَأْنَفُ من أن يكتب عمن دونه ما يستفيده منه. روينا عن (وكيع بن الجراح) رضي الله عنه أنه قال: لا ينبل الرجل من أصحاب الحديث حتى يكتب عمن هو فوقه، وعمن هو مثله، وعمن هو دونه، وليس بموفق من ضَيَّع شيئاً من وقته في الاستكثار من الشيوخ، تجرد اسم الكثرة وصيتها.

Ben derim ki: Şüphesiz biz de hadis işitmeyi engelleyen insanlar gördük. Onlar ne iflâh oldular, ne de kurtuluşa erdiler. Allah'tan (c.c) âfiyet diliyoruz. Allah en doğrusunu bilir.

Hadis tâlibi, hayâ veya kibrin kendisini birçok hadis tâleb etmekten engellediği kimselerden olmamalıdır. Mücahid'ten (R.a) bize gelen bir rivâyet'te kendisi şöyle demiştir: "Hayâ eden ve kibirlenen öğrenemez." Yine Ömer ibn-i Hattâb ve oğlundan (Allah her ikisinden razı olsun) gelen bir rivâyete göre kendileri şöyle demişlerdir. "Yüzünü incelten (çok hayâlı, içli, duygulu davranan) ilmini inceltir."

Kendisinden mertebe bakımından aşağıda olan birisinden, istifâde edeceği bir şeyi yazma konusunda gurura kapılmamalıdır. Veki' ibn-i Cerrah'tan (r.a) bize rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Hadis ashabından olan kişi; kendisinin üstünde olan, kendisi gibi olan ve kendisinden aşağıda olanlardan yazmadıkça şeref ve fazîlet sahibi olamaz."

Sadece çokluk ismi ve saygınlık, itibar için vaktini şeyhleri çoğaltma (Çok şeyhten duyma için vakit harcama) ile zayî eden, muvaffak olmuş değildir.

وليس من ذلك قول (أبي حاتم الرازي): إذا كتبت فقمش، وإذا حدثت ففتش. وليكتب، وليسمع ما يقع إليه من كتاب أو جزء على التمام، ولا ينتخب. فقد قال (ابن المبارك) رضي الله عنه: ما انتخب على عالم قط إلا ندمت. وروينا عنه أنه قال: لا يُنتخب على عالم إلا بذنب. وروينا - أو بلغنا - عن (يحيى بن معين) أنه قال: سيندم المنتخب في الحديث حين لا تنفعه الندامة. فإن ضاقت به الحال عن الاستيعاب، وأحوج إلى الانتقاء والانتخاب، تولى ذلك بنفسه إن كان أهلاً ممزاً، عارفاً بما يصلح للانتقاء والاختيار. وإن كان قاصراً عن ذلك استعان ببعض الحفاظ لينتخب له. وقد كان جماعة من الحفاظ متصدين للانتقاء على الشيخ، والطلبة تسع وتكتب بانتخابهم،

إذا كتبت فقمش، وإذا حدثت ففتش Ebu Hâtim Er-Razi'nin:

"Yazdığın zaman iyisine kötüsüne bakmadan topla. Anlattığın zaman iyice araştıır" sözü de bu kâbilden değildir.

Eline aldığı kitap veya cüz'ün tamamını okuyup işitmeli ve intihap (Aralarından bazılarını seçip okuma) yapmamalı. İbn-i Mübârek (r.a) şöyle demiştir: *"Bir âlimden her intihap yaptığında mutlaka pişman olmuşumdur."* Yine kendisinin, *"Bir âlime ancak günah ile intihap yapılır."* dediği rivâyet edilmiştir. Yine Yahyâ bin Mu'in'in şöyle dediği bize ulaşmış veya rivâyet edilmiştir: "Hadiste intihap yapan, kendisine pişmanlığın fayda vermeyeceği bir zamanda pişman olacaktır."

Eğer tamamını yazıp işitmekte sıkıntıya düşerse ve bir kısmını seçmeye ihtiyaç duyarsa; Bu işe ehil olup temyîz kâbiliyetine sahipse, seçilmeye ve tercihe uygun olanını tanıyorlarsa bu işi kendisi üstlenir. Eğer bunu yapabilecek durumda değilse, kendisine seçmeleri için bazı hâfızlardan yardım ister. (Hadis) hâfızlarından bir grup, şeyhlerden hadis seçme işini yapıyorlardı ve tâlebeler de onları dinleyip seçtiklerini yazıyorlardı.

منهم: (إبراهيم بن أرملة الأصبهاني)، و(أبو عبد الله الحسين بن محمد المعروف بعبيد العجل)، و(أبو الحسن الدارقطني)، و(أبو بكر الجعاني)، في آخرين.

وكانت العادة جارية يرسم الحافظ علامة في أصل الشيخ على ما ينتخبه، فكان (النعيمي أبو الحسن) يعلم بصاد ممدودة، و(أبو محمد الخلال) بطاء ممدودة، و(أبو الفضل الفلكي) بصورة همزتين، وكلهم يعلم بحجر في الحاشية اليمنى من الورقة، وعلم (الدارقطني) في الحاشية اليسرى بخط عريض بالحمرة. وكان (أبو القاسم اللالكائي الحافظ) يعلم بخط صغير بالحمرة على أول إسناد الحديث، ولا حجر في ذلك ولكل الخيار. ثم لا ينبغي لطالب الحديث: أن يقتصر على سماع الحديث وكتبه دون معرفته وفهمه، فيكون قد أتعب نفسه من غير أن يظفر بباطل،

Onlardan bazıları şunlardır: İbrahîm bin Urme el-İsfahânî, Ubeyd el-Acl olarak tanınan Ebu Abdullah Hüseyin bin Muhammed, Ebu'l Hasan Dârakutnî ve Ebu Bekr el-Cuabî.

Bu konuda âdet; hâfızın, şeyhin asıl nüshasında seçtiği hadislerle alâmet olarak bir işaret koyması üzerine carî oluyordu. Nuaymi ebu Hasan, memdûde (uzun) bir Sâd harfini alâmet olarak koyuyordu. Ebu Muhammed Hilâlî, memdûde bir 'Ta' (ط) harfini alâmet olarak koyuyordu. Ebu'l Fadl el-Felekî iki hemze şeklini alâmet olarak koyuyordu. Yine onların hepsi sayfa'nın sağ tarafındaki haşiye'ye mürekkeple işaret koyuyorlardı. Dârakutnî sol haşiyede yatay kırmızı bir çizgi ile alâmet koyuyordu. Hâfız Ebu'l Kâsım Lalekâî hadisin isnadının başlangıcına kırmızı küçük bir çizgiyle işaret koyuyordu. Bu konuda bir sınır yoktur ve bunların her biri de tercih edilebilir. Sonra; hadis tâlibinin, bilip anlamadan sadece hadisi işitme ve yazmayla yetinmemesi gerekir. Bu durumdaki bir kişi hiçbir başarıya ulaşmadan ve hadis ehli arasında yer almaksızın nefsinin boş şeylerle yormuş olur.

وغير أن يحصل في عداد أهل الحديث، بل لم يزد على أن صار من المتشبهين المنقوصين، المتحلين بما هم منه عاطلون.

أنشدني (أبو المظفر بن الحافظ أبي سعد السمعاني رحمه الله) - لفظاً - بمدينة مَرَوْ، قال: أنشدنا والدي - لفظاً -، أو قراءة عليه - قال: أنشدنا محمد بن ناصر السَّلامي من لفظه قال: أنشدنا الأديب الفاضل فارس بن الحسين لنفسه:

يا طالب العلم الذي ذهبت بمدته الرواية كن في الرواية ذا العناية بالرواية والدراية وارو القليل وراعه فالعلم ليس له نهاية

ولتقدم العناية بالصحيحين، ثم بسنن أبي داود، وسنن النسائي، وكتاب الترمذي، ضبطاً لمشكلها وفهماً خفي معانيها،

Hatta bu kişi, hadis ehline benzemeye çalışan, onların uğraşmadığı şeyle süslenmeye çalışan eksik kişilerden biri olmaktan öteye geçemez.

Ben derim ki: Ebu'l Muzaffer ibn-i Hâfız Ebi Sa'd es-Sem'ani (Allah kendisine rahmet etsin) Merv şehrinde bana lafzen şu şiiri haber verdi ve dedi ki: Bize bunu babam lafzen veya kendisine okunarak söyledi ve dedi ki: Bunu bize Muhammed bin Nasr es-Selâmî kendi lafzından haber verdi ve şöyle dedi: Bu şiiri bize fazîlet sahibi Edip Fâris bin Hüseyin kendi nefsi için söyledi:

Ey zamanı rivâyet ile geçen ilim tâlibi.

Rivâyet'te, rivâyet ile dirâyete inâyet (önem) gösterenlerden ol.

Az rivâyet et ve ona riâyet et. İlim için nihâyet yoktur.

Sahiheyne (Buharî ve Müslim'in sahihleri) daha fazla önem göstermelidir. Onlardan sonra Sünen-i Ebu Davud, Sünen-i Nesai ve Tirmizî'nin kitaplarına önem göstermelidir. Bunlardaki müşkil lafızları zapt altına almalı ve gizli manalarını anlamaya çalışmalıdır.

ولا يحد عن كتاب السنن الكبير للبيهقي، فإننا لا نعلم مثله في بابهِ. ثم بسائر ما
 قس حاجة صاحب الحديث إليه من كتب المسانيد كمسند أحمد.
 ومن كتب الجوامع المصنفة في الأحكام المشتملة على المسانيد وغيرها، وموطأ مالك
 هو المقدم منها. ومن كتب علل الحديث، ومن أجودها كتاب (العلل) عن (أحمد بن
 حنبل)، وكتاب (العلل) عن (الدارقطني). ومن كتب معرفة الرجال وتواريخ المحدثين،
 ومن أفضلها (تاريخ البخاري الكبير) و(كتاب الجرح والتعديل) (لابن أبي حاتم).
 ومن كتب الضبط لمشكل الأسماء، ومن أكملها كتاب (الإكمال) (لأبي ناصر بن
 ماکولا). وليكن كلما مر به اسم مشكل، أو كلمة من حديث مشكلة، بحث عنها
 وأودعها قلبه، فإنه يجمع له بذلك علم كثير في يسر.

Bu arada Beyhakî'nin Sünen-i Kebîr kitabından da gâfil kalmamalıdır. Çünkü biz kendi bölümünde onun gibi bir kitap bilmiyoruz. Daha sonra hadis ehlinin ihtiyaç duyacağı müsned kitapları - Ahmed'in (r.a) müsnedi gibi - , Müsned ve müsnedin dışındakileri kapsayan, ahkâm konusunda tasnif edilmiş cami' kitapları - ki bunların önde geleni Mâlik'in (r.a) muvatta'ıdır - gelir.

Yine hadis illetleri kitapları - ki bunların en güzellerinden biri Ahmed bin Hanbel'in "Kitabu'l ilel"i, diğeri ise Dâraakutnî'nin "Kitabu'l ilel"idir - hadis ricâlini tanıma ve muhaddislerin tarihleri kitapları gelir. Bunların en efdallerinden ikisi Buhârî'nin "Tarihu'l Kebîr" ile ibn-i Ebi Hâtım'in "Kitabu'l Cerh vet-Ta'dil" isimli kitaplarıdır. Yine müşkîl isimleri kayıt kitapları vardır ki bunların en mükemmellerinden birisi Ebu Nasr bin Mâkûlâ'nın "kitabu'l ikmâl" isimli eseridir.

Yine her ne zaman bir hadiste müşkîl bir isim veya kelimeyle karşılaşsa onu araştırmalı ve zihnine iyice yerleştirmelidir Bu şekilde onun için kolaylıkla birçok bilgi birikir

ولیکن تحفظه للحديث على التدریج قليلاً قليلاً مع الأيام والليالي، فذلك أحرى بأن یتمع بمحفوظه. وممن ورد ذلك عنه من حفاظ الحديث المتقدمین (شعبة)، و(ابن عثیة)، و(معمر). وروينا عن معمر قال: سمعت الزهري يقول من طلب العلم جملة فاته جملة، وإنما يدرك العلم حديثاً وحديثين.

ولیکن الإتقان من شأنه، فقد قال (عبد الرحمن بن مهدي): الحفظ الإتقان. ثم إن المذاكرة بما يتحفظه من أقوى أسباب الإمتاع به. رويانا عن (علقمة النخعي) قال: تذاكروا الحديث، فإن حياته ذكره. وعن (إبراهيم النخعي) قال: من سرّه أن یحفظ الحديث فليحذث به، ولو أن یحذث به من لا یشتهيه.

Hadisleri günlere ve gecelere yayarak azar azar, tedrici olarak ezberlemelidir. Bu, onun ezberlediği hadislerden faydalanması için daha uygundur. Bu yöntemin kendilerinden vârid olduğu mutekaddim hadis hâfızlarından biri Şu'be, diğeri ibn-i Uleyye ve bir başkası da Ma'merdir. Ma'merin şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: Zührî'nin şöyle dediğini işittim: "ilmi topluca, bir anda isteyen, onu topluca kaybeder. Şüphesiz ilim birer ikişer hadis olarak idrâk edilir." Allah en doğrusunu bilir.

İtkân (Sağlamlık, muhkemlik) onun için bir karakter, tabiat halini almalıdır. Abdurrahman ibn-i Mehdi şöyle demiştir: "Ezber itkândır."

Sonra, ezberlediği şeylerde müzâkere yapmak onlardan faydalanmanın en kuvvetli sebeplerinden birisidir. Alkâme en-Nehaî'nin şöyle dediği bize rivayet edilmiştir: "Hadisi müzâkere edin. Şüphesiz onun yaşaması zikir (ile)'dir." Yine İbrahîm en-Nehaî'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Hadis ezberlemeyi seven, rağbet etmediği bir hadis olsa bile onu anlatsın."

وليشغل بالتخريج والتأليف والتصنيف إذا استعد لذلك وتأهل له، فإنه - كما قال (الخطيب الحافظ) - يثبت الحفظ، ويدكي القلب، ويشحذ الطبع، ويجيد البيان، ويكشف الملتبس، ويكسب جميل الذكر، ويخلده إلى آخر الدهر، وقلّ ما يمهر في علم الحديث، ويقف على غوامضه، ويسبين الخفي من فوائده إلا من فعل ذلك. وحدث الصوري الحافظ (محمد بن علي) قال: رأيت (أبا محمد عبد الغني بن سعيد الحافظ) في المنام، فقال لي: يا (أبا عبد الله)، خرّج وصنّف قبل أن يحال بينك وبينه، ها أنا ذا تراني قد حيل بيني وبين ذلك.

Hadis tâlibi bu iş için ehil ve uygun olduğunda tahrir, te'lîf ve tasnif ile uğraşmalıdır. Şüphesiz ki bu, Hâfız Hatîb'in de dediği gibi ezberi sâbit kılar, sağlamlaştırır. Kalbi temizler, tabiatı işletip keskinleştirir. Beyânı güzelleştirir, birbirine karışmış olan konuları ayırır, kişiye güzel bir şekilde anılmayı kazandırır ve zamanın sonuna kadar bunu bakî kılar. Bunu yapmaksızın hadis ilminde mâhir olan, onun gizliliklerine vâkîf olan, onun bilinmeyen faydalarını ortaya çıkaran kişiler çok azdır.

Hâfız Muhammed bin Ali es-Sûrî şöyle demiştir: Ebu Muhammed Abdülgani ibn-i Saîd el-Hâfız rüyamda gördüm. Bana şöyle diyordu: "Ey Ebu Abdullah. Seninle onun arasına bir engel girmeden önce tahrir ve tasnif yap. İşte benimle onun arasına engel girdiğini görüyorsun. (Benim durumuma düşmemek için zamanın varken bunu yap.)"

وللعلماء بالحديث في تصنيفه طريقتان:

إحدهما: التصنيف على الأبواب، وهو تخریجه على أحكام الفقه وغيرها، وتنويعه أنواعاً، وجمع ما ورد في كل حكم وكل نوع في باب فباب.

والثانية: تصنيفه على المسانيد، وجمع حديث كل صحابي وحده وإن اختلفت أنواعه. ولمن اختار ذلك أن يرتبهم على حروف المعجم في أسمائهم. وله أن يرتبهم على القبائل، فيبدأ ببني هاشم، ثم بالأقرب فالأقرب نسباً من رسول الله - صلى الله عليه وسلم - . وله أن يرتب على سوابق الصحابة، فيبدأ بالعشرة، ثم بأهل بدر، ثم بأهل الحديبية، ثم بمن أسلم وهاجر بين الحديبية وفتح مكة، ويختم بأصاغر الصحابة كأبي الطفيل، ونظرائه، ثم بالنساء، وهذا أحسن،

Hadis ulemâsının tasnif konusunda iki yöntemi vardır:

1 - Konulara göre tasnif: Bu tasnif şekli, hadisi fıkıh hükümleri ve diğer konulara göre tahric edip çeşitlere ayırmak, her bir hüküm ve her bir çeşit hakkında vârid olanları ona ait bölümlerde toplamaktır.

2 - İsnatlara göre tasnif: Bu tasnif şekli ise, konuları değişse bile her bir sahâbî'nin bütün hadislerini bir araya toplamaktır. Bu tasnif şeklini tercih eden kişi bunları sahâbe isimlerindeki hece harfleri (Alfabe harfleri)'ne göre düzenleyebilir. Yine bunları kabilelere göre de düzenleyebilir. İkincisini tercih eden önce benî Haşim'le başlayıp sonra Resulullah'a (s.a.v) yakınlıklarına göre diğer kabilelerle devam eder. Yine sahâbilerin İslam'daki mevkillerine göre de düzenleyebilir. Bu durumda önce Aşere-i mübeşşere ile başlar, daha sonra Bedir ehli ile, sonra Hudeybiye ehli ile devam eder. Daha sonra hudeybiye ile Mekke'nin fethi arasında İslam'a girip hicret edenler ile devam eder ve Ebut-Tufeyl ve benzeri küçük sahabeler ile sonlandırır. Daha sonra da kadın sahabelerin hadislerini yazar. Bu en güzel yöntemdir.

والأول أسهل. وفي ذلك من وجوه الترتيب غير ذلك.

وثم إن من أعلى المراتب في تصنيفه تصنيفه معللاً، بأن يجمع في كل حديث طرفه واختلاف الرواة فيه، كما فعل (يعقوب بن شبة) في مسنده. ومما يعتنون به في التأليف جمع الشيوخ، أي جمع حديث شيوخ مخصوصين كل واحد منهم على انفراده. قال (عثمان بن سعيد الدارمي): يقال من لم يجمع حديث هؤلاء الخمسة فهو مفلس في الحديث: (سفيان)، و(شعبة)، و(مالك)، و(حماد بن زيد)، و(ابن عينة)، وهم أصول الدين. وأصحاب الحديث يجمعون حديث خلق كثير غير الذين ذكرهم الدارمي، منهم: (أيوب السختياني)، و(الزهري)، و(الأوزاعي). ويجمعون أيضاً التراجم، وهي أسانيد يخصصون ما جاء بها بالجمع والتأليف،

Birincisi (yani sahâbe ismindeki harflere göre yapmak) ise daha kolaydır. Bu konuda bunların dışında daha değişik tertip şekilleri de vardır. Sonra, hadis tasnifinin en yüksek tertiplerinden birisi muallel (iletleriyle beraber) olarak tasnif etmektir. Bu, Yakup bin Şeybe'nin müsnedinde yaptığı gibi her bir hadisin nakil yollarını ve ondaki râvilerin ihtilâflarını bir araya toplama yöntemidir.

Yine te'lifte önem gösterilen yöntemlerden birisi de şeyhleri bir araya toplamaktır. Yani her bir şeyhin hadislerini özel olarak diğerlerinden ayırıp bir araya toplamaktır. Osman bin Sa'd ed-Dâremî şöyle demiştir: “Şu beş kişinin hadislerini toplamayan kimse hadiste iflas etmiştir denilir. Bunlar; Süfyân, Şu'be, Mâlik, Hammâd bin Zeyd ve ibn-i Uyeyne'dir. Bunlar dinde asıldır.”

Hadis ashâbı, Dâremî'nin zikrettiği zatların dışındaki birçok kimsenin hadislerini de bir araya toplamıştır. Bunlardan bazıları; Eyyup es-Sahtiyânî, Zührî ve Evzaî'dir. Yine aynı şekilde Hal tercemeleri/biyografileri bir araya toplayan kimseler de vardır ki bu tercemeler, hal tercemeleri yapılan kimselerin toplanma ve te'life tahsis edildiği isnadlardır.

مثل: ترجمة مالك عن نافع، عن ابن عمر، و ترجمة سهيل بن أبي صالح عن أبيه، عن أبي هريرة، و ترجمة هشام بن عروة، عن أبيه، عن عائشة رضي الله عنها، في أشياء لذلك كثيرة.

و يجمعون أيضاً أبواباً من أبواب الكتب المصنفة الجامعة للأحكام، فيفردونها بالتأليف، فتصير كتباً مفردة نحو باب رؤية الله عز وجل، وباب رفع اليدين، وباب القراءة خلف الإمام، وغير ذلك.

و يفردون أحاديث، فيجمعون طرقها في كتب مفردة نحو: طرق حديث قبض العلم، وحديث الغسل يوم الجمعة، وغير ذلك. وكثير من أنواع كتابنا هذا قد أفردوا أحاديثه بالجمع والتصنيف.

وعليه في كل ذلك تصحيح القصد، والحذر من قصد المكاثرة ونحوه.

Birçok benzerlerinin içinde meselâ Mâlik'in Nafi' ve İbn-i Ömer kanalıyla yaptığı terceme/biyografiler, Süheyl bin Ebi Sâlih'in, babası ve Ebu Hüreyre kanalıyla yaptığı biyografiler, yine Hişâm bin Urve'nin babasından, Aişe'den (r.a) yaptığı biyografiler gibi. Yine aynı şekilde hükümleri toplayan musannef kitapların konularından bazılarını bir araya getirenler de vardır. Bu konuları başlı başına te'lif ederler ve bu müstakîl bir kitaba dönüşür. Meselâ Allah Azze ve Celle'nin (Ahirette) görülmesi, (Namazda) iki elin kaldırılması, imâmın arkasında kırâat ve benzeri konular. Yine bazı hadisleri tek başına ele alıp onların rivâyet yollarını müstakîl kitaplarda toplarlar. Meselâ ilim alma, Cuma günü gusûl alma ve bunlara benzer başka hadisler gibi.

Bizim bu kitabımız türünden birçok kitabın hadislerini toplayıp müstakîl bir kitaba çevirenlerde vardır.

Bu işi yapanların bu konuda niyetlerini sahih kılıp, çoklukla övünme ve benzeri maksatlardan sakınmaları lazımdır.

بلغنا عن (حمزة بن محمد الكناني): أنه خرج حديثاً واحداً من نحو مأتي طريق، فأعجبه ذلك، فرأى (يحيى بن معين) في منامه فذكر له ذلك، فقال له: أخشى أن يدخل هذا تحت: (ألهاكم التكاثر).

ثم ليحذر أن يخرج إلى الناس ما يصنفه إلا بعد تهذيبه، وتحريره، وإعادة النظر فيه، وتكريره.

وليتق أن يجمع ما لم يتأهل بعد لاجتناء ثمرته، واقتناص فائدة جمعه، كيلا يكون حكمه ما روينا عن (علي بن المديني) قال: إذا رأيت الحدث أول ما يكتب الحديث، يجمع حديث الغسل، وحديث: (من كذب) فاكذب على قفاه (لا يفلح).

Hamza ibn-i Muhammed el-Kinanî'den bize ulaştığına göre kendisi, bir tek hadisi iki yüze yakın tarîk ile tahric ettiğinde bu onu ucb'e (kendini beğenmeye) sevketmişti. Rüyasında Yahyâ bin Muin'i gördü. Ona şöyle diyordu: "Bunun, "Çokluğunuzla övünmek sizi öyle meşgul etti ki..." (Tekasür-1) ayetinin hükmünün altına girmesinden korkarım."

Sonra, tasnif ettiği eseri tashih edip incelemeyen, tekrar gözden geçirip okumadan elinden çıkarmaktan sakınmalıdır.

Ali ibn-i medîni'den bize rivâyet edilen, "Yeni başlayan genç kişinin, ilk hadis olarak yazmak üzere gusûl ve "Bana yalan isnat eden..." hadislerini topladığını gördüğün zaman onun kafasının üzerine "İflâh olmaz." diye yaz." sözünün hükmüne girmemesi için, sadece meyvelerini devşirmek ve toplanmasındaki faydalarını elde etmek için bundan sonra ehli olmayacağı şeyleri toplamaktan sakınmalıdır.

ثم إن هذا الكتاب مدخل إلى هذا الشأن، مفصّل عن أصوله وفروعه، شارح لمصطلحات أهله ومقاصدهم ومهماتهم، التي ينقص المحدث بالجهل بها نقصاً فاحشاً، فهو إن شاء الله جدير بأن تقدم العناية به، ونسأل الله سبحانه فضله العظيم، وهو أعلم.

Sonra, bu kitap (yani mukaddime) bu hadis ilmi için bir giriştir. Onun usûl ve fûrû'unu fâsih bir şekilde dile getirir ve bu işin ehlinin ıstılahlarını, maksatlarını, muhaddisin bilmediği takdirde fahiş bir eksiklikle eksik kalacağı önemli bilgilerini açıklar. Öyleyse o (Yani Mukaddime) - inşallah - önem gösterilme konusunda öne çıkarılmaya layıktır. Allah sübhânehu'dan büyük fazlını istiyoruz. O en iyi bilendir.

النوع التاسع والعشرون: معرفة الإسناد العالي والنازل

أصل الإسناد أولاً: خصيصة فاضلة من خصائص هذه الأمة، وسنة بالغة من السنن المؤكدة. روينا من غير وجه عن (عبد الله بن المبارك) رضي الله عنه أنه قال: الإسناد من الدين، لولا الإسناد لقال من شاء ما شاء. وطلب العلو فيه سنة أيضاً ولذلك استحبت الرحلة فيه على ما سبق ذكره. قال (أحمد بن حنبل) رضي الله عنه: طلب الإسناد العالي سنة عن سلف. وقد روينا: أن (يحيى بن معين) رضي الله عنه قيل له في مرضه الذي مات فيه: ما تشتهي؟ قال: بيت خالي وإسناد عالي. قلت: العلو يبعد الإسناد من الخلل،

YİRMİ DOKUZUNCU ÇEŞİT YÜKSEK (ÂLİ) VE DÜŞÜK (NÂZİL) İSNAT

Öncelikle isnad'ın aslı, bu ümmetin özelliklerinden faziletli bir özelliktir ve müekked sünnetlerden açık bir sünnettir. Abdullah ibn-i Mubârek'in (r.a) şöyle dediği bize birden fazla yönden rivâyet edilmiştir: "İsnad dindendir. Eğer isnad olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi." İsnad'ta yüksekliği talep etmek te aynı şekilde sünnettir. Bu sebeple daha önce bahsedildiği gibi bunun için yolculuğa çıkmak müstehaptır. Ahmet bin Hanbel (r.a) şöyle demiştir. "Yüksek isnadı talep etmek seleften bize kalan bir sünnettir."

Yine bize gelen bir rivâyete göre Yahyâ bin Muin'e, vefatından önceki hastalığında "Canın ne istiyor?" diye sorulduğunda "Boş bir ev ve yüksek bir isnad" diye cevap vermiştir.

Ben derim ki: Yükseklik, isnadı bozukluk ve fesad'tan uzaklaştırır.

لأن كل رجل من رجاله يحتمل أن يقع الخلل من جهته سهواً أو عمداً ففي قلتهم قلة جهات الخلل، وفي كثرتهم كثرة جهات الخلل، وهذا جلبي واضح.

ثم إن العلو المطلوب في رواية الحديث على أقسام خمسة:

أولها: القرب من رسول الله - صلى الله عليه وسلم - بإسناد نظيف غير ضعيف، وذلك من أجل أنواع العلو. وقد روينا عن (محمد بن أسلم الطوسي) الزاهد العالم رضي الله عنه أنه قال: قُرب الإسناد قُرب أو قُربة إلى الله عز وجل. وهذا كما قال، لأن قرب الإسناد قرب إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم -، والقرب إليه قرب إلى الله عز وجل.

الثاني: وهو الذي ذكره الحاكم (أبو عبد الله الحافظ): القرب من إمام من أئمة الحديث، وإن كثرت العدد من ذلك الإمام إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم -.

Çünkü isnad'taki kişiler (ricâl)'den her birine ister unutarak olsun ister bilerek, kendi cihetinden bozukluk ve fesat girme ihtimali vardır. Öyleyse bu kişilerin azlığı demek fesad ve bozukluk cihetinin azlığı, onların çokluğu ise bu cihetlerin çokluğu demektir. Bu açıkça ortada olan bir şeydir.

Sonra, hadis rivâyetinde talep edilen yükseklik beş kısımdır.

1 - Zayıf olmayan nazîf (temiz, dürüst) bir isnad ile Resulullah'a (s.a.v) yakınlık. Bu yükseklik çeşitlerinin en büyüklerindendir. Zâhid, Âlim bir zat olan Muhammed bin Eslem et-Tûsî'nin (r.a) şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "İsnadın yakınlığı Allah Azze ve celle'ye yakınlıktır." Durum onun söylediği gibidir. Çünkü isnadın yakınlığı Resulullah'a (s.a.v) yakınlıktır ve Resulullah'a (s.a.v) yakınlık ta Allah Azze ve celleye yakınlıktır.

2 - Bu, Hâkim Ebu Abdullah el Hâfız'ın zikrettiği, hadis imâmılarından birine yakınlıktır. İsterse bu imâmdan Resulullah'a (s.a.v) kadar olan isnad'taki kişi sayısı çok olsun.

فإذا وُجد ذلك في إسناد وصف بالعلو، نظراً إلى قربته من ذلك الإمام وإن لم يكن عالياً بالنسبة إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وكلام الحاكم يوهم أن القرب من رسول الله - صلى الله عليه وسلم - لا يعد من العلو المطلوب أصلاً. وهذا غلط من قائله، لأن القرب منه - صلى الله عليه وسلم - بإسناد نظيف غير ضعيف، أولى بذلك.

ولا ينزع في هذا من له مسك من معرفة، وكان الحاكم أراد بكلامه ذلك إثبات العلو للإسناد بقربه من إمام، وإن لم يكن قريباً إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم -، والإنكار على من يراعي في ذلك مجرد قرب الإسناد إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وإن كان إسناداً ضعيفاً، ولهذا مثل ذلك بحديث (أبي هُدَيْبَةَ)، و(دينار)، و(الأشج)، وأشباههم، والله أعلم.

Bir isnad'ta bu (yani hadis imamına yakınlık) bulunduğunda, Resulullah'a (s.a.v) nisbetle yüksek (Âli) değilse de bu imâma yakınlığına nisbetle yükseklikle vasıflandırılır. Hâkimin sözü, Resulullah'a (s.a.v) olan yakınlığın matlûb olan yükseklikten sayılmadığı vehmini vermektedir. Ama (durum böyle değildir ve) bu, sözü söyleyenin yanlışlığıdır. Çünkü zayıf olmayan Nazîf bir isnad ile Resulullah'a yakınlık, yüksek (Âli) olmaya daha evlâdır ve ilîmden bir tutam payı olan birisi bunu tartışmasız kabul eder. (Dolayısıyla Hâkim gibi Âlim bir muhaddisin bunu kastediyor olması da mümkün değildir.) Hâkim bu sözüyle sanki; Resulullah'a (s.a.v) yakın değilse bile imâma yakın olması sebebiyle bir isnadın yüksek olduğunu ispat etmek ve zayıf olsa bile sadece Resulullah'a (s.a.v) yakın olması sebebiyle isnadın yüksekliğine riayet eden kişinin görüşünü reddetmek istemiştir. Bu yüzden buna örnek olarak Ebu Hudbe, Dinâr, Eşec ve benzerlerinin hadislerini vermiştir. Allah en doğrusunu bilir.

الثالث: العلو بالنسبة إلى رواية الصحيحين أو أحدهما، أو غيرهما من الكتب المعروفة المعتمدة، وذلك ما اشتهر آخراً من الموافقات، والأبدال، والمساواة، والمصافحة. وقد كثر اعتناء الحديثين المتأخرين بهذا النوع. ومن وجدت هذا النوع في كلامه (أبو بكر الخطيب الحافظ) وبعض شيوخه، و(أبو نصر بن ماكولا)، و(أبو عبد الله الحميدي)، وغيرهم من طبقتهم ومن جاء بعدهم.

أما الموافقة: فهي أن يقع لك الحديث عن شيخ مسلم فيه - مثلاً - عالياً، بعدد أقل من العدد الذي يقع لك به ذلك الحديث عن ذلك الشيخ إذا رويته عن مسلم عنه.

وأما البذل: فمثل أن يقع لك هذا العلو عن شيخ غير شيخ مسلم، هو مثل شيخ مسلم في ذلك الحديث.

3 - Sahihayn, onlardan biri veya onların dışındaki tanınan mutemed kitaplardan birinin rivayetine nisbetle yükseklik. Bu sonradan meşhur olan muvâfakat, bedel, müsâvat ve musâfahattır. Müteahhirîn (sonraki) muhaddisler bu çeşit yüksek isnad'a çok ehemmiyet vermişlerdir. Bu çeşit isnadı konuşmalarında gördüğüm ulemâdan bazıları; Hatîp Ebu Bekr el-Hâfız, onun bazı şeyhleri, Ebu Nasr ibn-i Mâkûlâ, Ebu Abdullah el Hümejdî ve onlarla aynı zamanda yaşayan veya onlardan sonra gelen başka bazı âlimler. Allah en doğrusunu bilir.

Muvâfakata gelince: Bu, meselâ Müslim'in şeyhinden bir hadisin Müslimden ve kendisinden rivâyet etmenden daha az bir sayıyla yüksek bir isnad olarak sana (başka bir yoldan) gelmesidir.

Bedele gelince: Bu ise sana bu yüksekliğin, bu hadiste durumu Müslim'in şeyhi gibi olan, Müslim'in şeyhi'nin dışındaki bir şeyhten vaki olmasıdır.

وقد يرد البدل إلى الموافقة، فيقال فيما ذكرناه: إنه موافقة عالية في شيخ مسلم، ولو لم يكن ذلك عالياً فهو أيضاً موافقة وبدل، لكن لا يطلق عليه اسم الموافقة والبدل لعدم الالتفات إليه.

وأما المساواة: فهي - في أعصارنا - أن يقل العدد في إسنادك لا إلى شيخ مسلم وأمثاله، ولا إلى شيخ شيخه، بل إلى من هو أبعد من ذلك، كالصحابي، أو من قاربه، وربما كان إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - بحيث يقع بينك وبين الصحابي - مثلاً - من العدد مثل ما وقع من العدد بين مسلم وبين ذلك الصحابي، فتكون بذلك مساوياً لمسلم مثلاً في قرب الإسناد وعدد رجاله.

وأما المصافحة: فهي أن تقع هذه المساواة التي وصفناها لشيخك لا لك،

Bazen bedel muvâfakata da çevrilir ve zikrettiğimiz konuda “Bu Müslimin şeyhinin şeyhinde yükseltilmiş muvâfakattır.” denilir. Eğer bu zikrettiğimiz durumda (sayı azlığı sebebiyle) bir yükseklik yoksa bunlar yine muvâfakat ve bedel olurlar. Ama kendilerine iltifat edilmediğinden dolayı muvâfakat ve bedel ismi kullanılmaz. Müsâvata gelince: Bu bizim asrımızda, senin isnadındaki ricâl sayısının müslim’in şeyhi ve emsâllerine ve onun şeyhinin şeyhine değil, bundan daha uzak birine, meselâ sahâbî veya ona yakın birisine doğru azalmasıdır. Bazen bu Resulullah’a (s.a.v) kadar da oluyor. Bu, meselâ senin ile sahâbî arasında, müslim ile aynı sahâbi arasındaki kişi sayısı kadar ricâl olmasıdır. Bu şekilde sen, isnadın yakınlığı ve kişi sayısında - meselâ - müslim ile müsâvi (eşit) olmuş olursun.

Musâfahat’a gelince: Bu, vâsfettiğimiz bu müsâvatın senin için değil, senin şeyhin için meydana gelmesidir. Bu durumda bu senin için bir müsâfahat olmuş olur.

فيقع ذلك لك مصافحة، إذ تكون كأنك لقيت مسلماً في ذلك الحديث وصافحته به لكونك قد لقيت شيخك المساوي لمسلم.

فإن كانت المساواة لشيخ شيخك كانت المصافحة لشيخك، فتقول: كأن شيخي سمع مسلماً وصافحه.

وإن كانت المساواة لشيخ شيخ شيخك فالمصافحة لشيخ شيخك، فتقول فيها: كأن شيخ شيخي سمع مسلماً وصافحه. ولك أن لا تذكر لك في ذلك نسبة، بل تقول: كأن فلاناً سمعه من مسلم، من غير أن تقول فيه (شيخي) أو (شيخ شيخي). ثم لا يخفى على المتأمل: أن في المساواة والمصافحة الواقعتين لك لا يلتقي إسناده وإسناده مسلم - أو نحوه - إلا بعيداً عن شيخ مسلم، فيلتقيان في الصحابي أو قريباً منه.

Çünkü sen bu hadiste müslim ile karşılaşmış ve onunla musâfahat (el sıkışma) yapmış gibi olursun. Zîra sen müslime müsâvi (eşit) olan şeyhin'e ulaşıp onunla karşılaşmışsın. Eğer burada müsâvat senin şeyhinin şeyhi için olmuşsa musâfahat senin için değil, senin şeyhin için olmuş olur. O zaman şöyle dersin "Sanki şeyhim müslim'i işitmiş ve onunla musâfaha yapmıştır." Eğer müsâvat senin şeyhinin şeyhinin şeyhi için olmuşsa bu durumda musâfahat senin şeyhinin şeyhi için olmuş olur. Bunda sen "Sanki şeyhimin şeyhi müslim'i işitmiş ve onunla musâfaha etmiştir." Dersin. Yine sen bu durumda herhangi bir nisbet de zikretmeyebilirsin ve "Şeyhim" ile "şeyhimin şeyhi" demeyip sadece "Sanki filân bunu müslimden işitmiştir" de diyebilirsin.

Sonra, bu konuda fikir yürüten bir kimseye şu durum gizli kalmaz; Senin için meydana gelen müsâvat ve musâfahat'ta senin ile müslim'in ve benzerlerinin isnadı, müslim'in şeyhinden uzakta olmaksızın karşılaşmaz. Ya sahâbî veya ona yakın birinde karşılaşabilir.

فإن كانت المصافحة التي تذكرها ليست لك، بل لمن فوقك من رجال إسناده،
 أمكن التقاء الإسنادين فيها في شيخ مسلم أو أشباهه، وداخلت المصافحة حينئذ
 الموافقة، فإن معنى الموافقة راجع إلى مساواة ومصافحة مخصوصة، إذ حاصلها: أن
 بعض من تقدم من رواية إسناده العالي ساوى أو صافح مسلماً أو البخاري، لكونه
 سمع ممن سمع من شيخهما، مع تأخر طبقته عن طبقتهما.
 ويوجد في كثير من العوالي المخرجة لمن تكلم أولاً في هذا النوع وطبقته المصافحات
 مع الموافقات والأبدال لما ذكرناه.
 ثم اعلم: أن هذا النوع من العلو علو تابع لنزول، إذ لولا نزول ذلك الإمام في
 إسناده لم تعل أنت في إسناده.

Eğer zikrettiğin musâfahat senin için değil de isnadındaki râvilerden senin üstünde olan birisi için gerçekleşmişse, ondaki iki isnadın müslim'in veya benzerlerinin şeyhinde karşılaşması mümkün olur. Bu durumda musâfahat'a muvâfakat da girmiş olur. Çünkü muvâfakat'ın mânâsı özel bir müsâvat ve musâfahat'e dönüktür. Zira bunun hülâsası; senin yüksek isnadında geçen râvilerden bazılarının, mertebe bakımından onlardan sonra gelmeleriyle beraber onların şeyhlerinden işitenlerden işittikleri için müslim ve Buharî'ye müsâvi veya müsâfih olmalarıdır. Bu çeşit isnad konusunda ilk söz söyleyenler ve onların mertebesindeki'lerin tahrir ettikleri yüksek isnadların birçoğunda, zikrettiğimiz sebepten dolayı muvâfakat ve bedel ile beraber musâfahat da bulunuyor.

Sonra, bilki bu çeşit isnadın yüksekliği, düşüklüğe (nüzûl) tâbi bir yüksekliktir. Çünkü şu imâmın isnadındaki düşüklüğü olmazsa senin isnadında yükseklik olmaz.

وكنـت قد قرأت بمرؤ علی شیخنا المكثـر (أبی المظفر عبد الرحیم بن الحافظ) المصنف (أبی سعد السمعی) رحمهما الله، فی أریعی (أبی الیركات الفراوي) حدیثاً ادعی فیـه أنه كانـه سمعه هو أو شیخه من (البخاری)، فقال الشیخ (أبو المظفر): لیس لك بعـال، ولكنـه (للـبخاری) نازل. وهذا حسن لطیف، یـخـدش وجه هذا النوع من العلـو، والله أعلم.

الرابع: من أنواع العلـو : العلـو المستفاد من تقدم وفاة الراوی.

مثاله (ما أرویه عن شیخ، أخبرنی به عن واحد، عن البیهقی الحافظ، عن الحاکم أبی عبد الله الحافظ) أعلى من روایتی لذلك (عن شیخ، أخبرنی به عن واحد، عن أبی بكر بن خلف، عن الحاکم) وإن تساوی الإسنادان فی العدد، لتقدم وفاة البیهقی علی وفاة ابن خلف،

Ben Merv'te şeyhim Hâfız, musannif Ebu sa'd es-Sem'anî'nin oğlu Ebu'l Muzaffer Abdurrahîm'e, (Allah ikisine de rahmet etsin) Ebu'l Berekât el-Ferâvî'nin kırk hadisinden, sanki kendisinin veya şeyhinin Buhârî'den işittiğini iddia ettiği bir hadisi okumuştum. Şeyh Ebu'l Muzaffer "Senin için bir yükseklik yoktur. Fakat Buhârî'nin (bu isnad'ta) nüzûlu vardır" dedi. Bu, yüksek isnadın bu çeşidinin yüzünü tırmalayan güzel ve latif bir görüştür. Allah en iyisini bilir.

4 - Yüksek (Âli) isnad çeşitlerinden dördüncüsü, râvinin vefâtının önce olmasından istifâde edilen yüksekliktir. Bunun misâli şudur: Bana birisinden, Hâfız Beyhakî'den, Hâkim Ebu Abdullah el hâfızdan haber veren bir şeyh'ten rivâyet ettiğim hadisin isnadı, yine bana birisinden, Ebu Bekr ibn-i Halef'ten ve Hâkim'den haber veren bir şeyhten rivâyet ettiğim bir hadisin isnadından yüksektir. Her ne kadar iki isnad'taki kişi sayısı aynı ise de bu böyledir.

لأن(البیهقي) مات سنة ثمان وخمسين وأربعمائة، ومات (ابن خلف) سنة سبع وثمانين وأربعمائة. روينا عن (أبي يعلى الخلیل بن عبد الله الخلیلی) الحافظ رحمه الله قال: قد يكون الإسناد يعلو على غيره بتقدم موت راويه، وإن كانا متساويين في العدد. ومثل ذلك من حديث نفسه بمثل ما ذكرناه.

ثم إن هذا كلام في العلو المبني على تقدم الوفاة، المستفاد من نسبة شيخ إلى شيخ، وقياس راو براو. أما العلو المستفاد من مجرد تقدم وفاة شيخك، من غير نظر إلى قياسه براو آخر، فقد حده بعض أهل هذا الشأن بخمسين سنة. وذلك ما روينا عن أبي علي الحافظ النيسابوري قال: سمعت (أحمد بن عمير الدمشقي) - وكان من أركان الحديث -

Çünkü Beyhakî'nin vefâtı ibn-i Halef'in vefâtından öncedir. Zîra Beyhakî Dört yüz elli sekiz (458) yılında (hicri) vefât etmiştir. İbn-i Halef ise Dört yüz seksen yedi (487) yılında vefât etmiştir. Ebu Ya'lâ el-Halîlî ibn-i Abdullah el-Halîlî el-Hâfız'dan (Allah kendisine rahmet etsin) bize rivayet edildiğine göre kendisi şöyle demiştir: *"İsnadtaki kişi sayısında müsâvi (eşit) olsalar bile bazen bir isnad, râvisinin vefâtının önce olmasından dolayı diğerlerinden yüksek olur."* ve buna kendi hadisinden, zikrettiğimize benzer bir örnek getirmiştir.

Sonra bu anlattığımız, bir şeyhin başka bir şeyhe nisbeti ve bir râvinin başka bir râviye kıyasından istifâde edilen vefâtın önceliğine bina edilen yükseklik hakkındaki sözlerdir. Başka bir râviye kıyas edilmeksizin mücerred olarak senin şeyhinin vefâtının önceliğinden istifade edilen yükseklik ise, bu ilm'in ehlerinden bazıları onu Elli sene ile sınırlandırmıştır. Bu bize Hâfız Ebu Ali en-Nisâbü'rî'den gelen rivâyette belirtilmiştir. Bu rivâyette Ebu Ali şöyle der: Ahmed bin Umeyr ed-Dımeşkî'yi işittim - ki kendisi hadis erkânındandır

يقول: إسناده خمسين سنة من موت الشيخ إسناده علو. وفيما نروي عن (أبي عبد الله بن منده الحافظ) قال: إذا مر على الإسناد ثلاثون سنة فهو عال. وهذا أوسع من الأول، والله أعلم.

الخامس: العلو المستفاد من تقدم السماع.

أنبئنا عن محمد بن ناصر الحافظ، عن محمد بن طاهر الحافظ قال: من العلو نقدم السماع.

قلت: وكثير من هذا يدخل في النوع المذكور قبله، وفيه ما لا يدخل في ذلك، بل يمتاز عنه. مثل أن يسمع شخصان من شيخ واحد، وسماع أحدهما من ستين سنة مثلاً وسماع الآخر من أربعين سنة. فإذا تساوى السند إليهما في العدد: فالإسناد إلى الأول الذي تقدم سماعه أعلى.

- şöyle diyordu: “Şeyh’in vefâtından Elli sene sonraki isnad, yüksek isnad’tır.”Yine Hâfız Ebu Abdullah ibn-i Mundeh’ten rivâyet ettiğimiz haberlerden birinde kendisi şöyle demektedir: “İsnadın üzerinden otuz sene geçerse o yüksektir.” Bu birincisinden daha geniştir. Allah en doğrusunu bilir.

5 – Suma’ (işitme)’nin önceliğinden istifâde edilen yükseklik. Hâfız Muhammed bin Nasır kanalıyla Hâfız Muhammed bin Tâhir’den bize gelen bir habere göre kendisi şöyle demektedir: “İşitmenin önceliği yüksekliktendir.”

Ben derim ki: Bunların birçoğu kendisinden önce zikredilen çeşidin içine girer. Fakat bunlardan o çeşid’e girmeyen, ondan ayrılanlar da vardır. Meselâ iki şahsın bir tek şeyhten işitmiş olması, ama bunlardan birisinin işitmesinin üzerinden meselâ altmış, diğerinin işitmesinin üzerinden ise kırk sene geçmiş olması durumu gibi. Bunların senedindeki kişi sayısı eşit olduğunda suma’ı (İşitmesi) önce olanın isnadı yüksek isnad’tır.

فهذه أنواع العلو على الاستقصاء والإيضاح الشافي، والله سبحانه وتعالى الحمد كله.
وأما ما رويناه عن (الحافظ أبي الطاهر السلفي) - رحمه الله - من قوله في أبيات له:
بل علو الحديث بين أولي الحفظ والإتقان صحة الإسناد
وما رويناه عن (الوزير نظام الملك) من قوله: عندي أن الحديث العالي ما صح عن
رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وإن بلغت رواته مائة. فهذا ونحوه ليس من
قبيل العلو المتعارف إطلاقه بين أهل الحديث، وإنما هو علو من حيث المعنى
فحسب، والله أعلم.

Bunlar derin bir araştırma ve şifâ veren bir izah üzere anlattığımız yüksek isnad çeşitleriydi. Hamd tamamıyla Allah'a (O münezzehtir, yücedir) mahsustur.

Hâfız Ebu Tâhir es-Selefi'den (ra) bize rivâyet edilen:

بل علو الحديث بين أولي الحفظ والإتقان صحة الإسناد

(Bilakîs, hıfz ve itkân sahiplerinin yanında hadislerin yüksekliği, isnadın sahih olmasıdır.)

Beyitlerindeki sözler ve Vezir Nizâmülmülk'ten bize rivâyet edilen; "Benim yanımda yüksek hadis, Resulullah'tan (s.a.v) gelişi sahih olan hadistir. İsterse râvi sayısı Yüz'e ulaşmış olsun." sözlerine gelince; bu ve bunlara benzer sözlerde kastedilen, hadis ehli arasında tanınan (ıstilahî manadaki) yükseklik değildir. Bu sadece mana bakımından olan yüksekliktir.

Allah en doğrusunu bilir.

(فصل) وأما النزول فهو ضد العلو. وما من قسم من أقسام العلو الخمسة إلا وضده قسم من أقسام النزول. فهو إذاً خمسة أقسام، وتفصيلها يدرك من تفصيل أقسام العلو على نحو ما تقدم شرحه. وأما قول (الحاكم أبي عبد الله): لعل قائلاً يقول، النزول ضد العلو، فمن عرف العلو فقد عرف ضده، وليس كذلك، فإن للنزول مراتب لا يعرفها إلا أهل الصنعة... إلى آخر كلامه، فهذا ليس نفيًا لكون النزول ضدًا للعلو على الوجه الذي ذكرته، بل نفيًا لكونه يعرف بمعرفة العلو. وذلك يليق بما ذكره هو في معرفة العلو، فإنه قصر في بيانه وتفصيله، وليس كذلك ما ذكرناه نحن في معرفة العلو، فإنه مفصل تفصيلًا مفهوماً لمراتب النزول،

BÖLÜM

İsnad'ta düşüklük (Nüzûl) ise yüksekliğin zıddıdır. Beş yüksek isnad kısmının her birinin zıddı, düşük isnadın kısımlarından biridir. Buna göre düşük (nâzil) isnad'ta beş kısımdır. Bunların tafsilâtı da, açıklaması geçen yüksek isnadın kısımlarının tafsilâtından anlaşılır. Hâkim Ebu Abdullah'ın; "Birisi şöyle diyebilir: "Nüzûl, yüksek isnadın zıddıdır. Yüksekliği bilen, onun zıddını da bilir." Ama durum böyle değildir. Çünkü nüzûlun, bu ilm'in erbâbının dışında kimsenin bilmediği mertebeleri vardır. ...İla ahir" sözüne gelince bu, zikrettiğimiz vecih üzere nüzûl'un yüksekliğin zıddı olduğunu nefyeden bir söz değildir. Aksine nüzûlün, yüksekliğin bilinmesiyle bilineceğini nefyeden bir sözdür ve bu, onun yüksek isnadın bilinmesinde zikrettiği tanıma uygundur. Çünkü o, o'nun açıklaması ve tafsilâtında sözü kısa tutmuştur. Fakat yüksek isnadın tanımında bizim zikrettiğimiz ise böyle değildir. Bizim zikrettiğimiz, nüzûlun mertebelerinin anlaşılacağı şekilde ayrıntılı bir açıklamadır. Gerçek ilim ise Allah tebâreke ve teâlâ'nın yanındadır.

والعلم عند الله تبارك وتعالى. ثم إن النزول مفضول مرغوب عنه، والفضيلة للعلو على ما تقدم بيانه ودليله.

وحكى (ابن خلد) عن بعض أهل النظر أنه قال: التنزل في الإسناد أفضل، واحتج له بما معناه أنه يجب الاجتهاد والنظر في تعديل كل راو وتجرّحه، فكلما زادوا كان الاجتهاد أكثر.

وهذا مذهب ضعيف ضعيف الحجة. وقد روينا عن (علي بن المديني) و(أبي عمرو المستملي النسابوري) أنهما قالوا: النزول شؤم. وهذا ونحوه مما جاء في ذم النزول مخصوص ببعض النزول، فإن النزول إذا تعين - دون العلو - طريقاً إلى فائدة راجحة على فائدة العلو فهو مختار غير مردول، والله أعلم.

Sonra, isnad'ta nüzul rağbet edilmeyen, başkasının kendisine tercih edildiği bir şeydir ve daha önce açıklaması ve delili geçtiği üzere fazîlet ile tercih yüksek isnada'dır. Fakat ibn-i Hallâd'ın fikir ehli birisinden hikâye ettiğine göre o şöyle demiştir: "İsnad'ta nüzûl daha fazîletlidir." ve buna şu manada bir açıklamayı delîl göstermiştir: "Her bir râvî'nin ta'dil'i ve tacrih'inde (yani onlara cerh ve ta'dil uygulamakta) içtihâd ve nazar (fikir yürütme) vâciptir. Öyleyse bunlar (yani râviler) ne kadar çok olurlarsa içtihad o kadar çok olur ve buna paralel olarak ecir ve sevap ta çoğalır."

Fakat bu, delili zayıf olan zayıf bir görüştür. Bize Ali ibn-i Medîni ve Ebu Amr el-Müstemli en-Nisâbûrî'den gelen bir rivâyet'te kendileri şöyle demişlerdir: "Nüzûl uğursuzluk (şer)'dir." Bu ve nüzûl'un kötülenmesi hakkında gelen buna benzer sözler, nüzûl'un bir kısmına mahsustur. Çünkü yüksek isnad'ın faydasına tercih edilen bir faydaya bir yol belirlediğinde nüzûl tercih edilir, reddedilmez.

Allah en doğrusunu bilir.

النوع الموفي ثلاثين: معرفة المشهور من الحديث

ومعنى الشهرة مفهوم، وهو منقسم إلى: صحيح، كقوله - صلى الله عليه وسلم - :
 ((إنما الأعمال بالنيات)). وأمثاله. وإلى غير صحيح: كحديث: ((طلب العلم فريضة
 على كل مسلم)). وكما بلغنا عن (أحمد بن حنبل) رضي الله عنه أنه قال: أربعة
 أحاديث تدور عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - في الأسواق ليس لها أصل:
 من بشرني بخروج آذار بشرته بالجنة، ومن آذى ذمياً فأنا خصمه يوم القيامة،

OTUZUNCU ÇEŞİT MEŞHÛR HADİS

Şöhretin manası bilinen bir şeydir. Meşhûr hadis, sahîh ve sahîh olmayan olmak üzere ikiye ayrılır. Sahîh olan meşhûr hadis meselâ Resulullah'ın (s.a.v) "Ameller niyetlere göredir"¹⁰⁰ ve emsalleri gibi olan sözleridir. Sahîh olmayan meşhûr hadis ise "ilim talep etmek her Müslüman üzerine farzdır"¹⁰¹ hadisi gibidir. Yine Ahmed bin Hanbel'den (r.a) bize ulaştığına göre kendisi bu konuda şöyle demiştir: "Resulullah'tan (s.a.v) geldiği söylenen Dört hadis çarşılarında (sağda-solda) dolaşmaktadır ki bunların aslı yoktur. Bunlardan bir tanesi: "Beni Mart'ın gelişiyile müjdeleyeni ben cennetle müjdelerim."¹⁰² Bir diğeri: "Bir zımmiye eziyet edenin kıyâmet günü ben hasmı olurum."¹⁰³

¹⁰⁰ Buharî (1) ve Müslim (1907) tahrir etmiştir.

¹⁰¹ İbn-i Mace (224) tahrir etmiştir ve bu hasen bir hadistir. Hâfız Mezzî bunu tariki ve şevahidi ile hasen saymıştır.

¹⁰² Irakî "Takyid ve izah"ta bunun aslının olmadığını söyler.

¹⁰³ Ebu Davud (3052) "Bilin ki kim bir muâhid'e (anlaşmalı) zulmeder veya hakkını eksik verir ya da gücünden fazla bir şeyle mükellef kılar veya rızası olmadan ondan bir şey alırsa, ben kıyâmet günü onun hasmı olurum." Lafzıyla tahrir etmiştir. Irakî "Takyid ve izah"ta senedinin sağlam olduğunu söyler.

ويوم نحركم يوم صومكم، ولللسان حق وإن جاء على فرس. وينقسم من وجه آخر إلى: ما هو مشهور بين أهل الحديث وغيرهم، كقوله - صلى الله عليه وسلم - : ((المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)). وأشباهه.

والى ما هو مشهور بين أهل الحديث خاصة دون غيرهم، كالذي رويناه عن محمد بن عبد الله الأنصاري، عن سليمان التيمي، عن أبي مجلز، عن أنس: أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - فنت شهراً بعد الركوع، يدعو على رعل وذكوان. فهذا مشهور بين أهل الحديث، مخرج في الصحيح، وله رواه عن أنس غير أبي مجلز،

Bir başkası: "Kurban gününüz, oruç gününüzdür."¹⁰⁴ Dördüncüsü ise: "At üstünde gelse bile dilencinin hakkı vardır."¹⁰⁵

Meşhûr hadis bir başka açıdan; hem hadis ehli ve hem de hadis ehli'nin dışındakiler arasında meşhûr olan ile sadece özel olarak hadis ehli arasında meşhûr olan olmak üzere iki kısma ayrılır.

Birinciye örnek, Resulullah'ın (s.a.v) "**Müslüman, müslümanların dilinden ve elinden sâlim olduğu kimsedir.**"¹⁰⁶

ve benzeri hadisleridir. İkinciye örnek ise, Muhammed bin Abdullah el-Ensârî'nin Süleyman et-Teymî'den, onun Ebu Miclez'den ve Ebu Miclez'in de Enesten (r.a) bize rivâyet ettiği: "Resulullah (sav) bir ay boyunca rûkûdan sonra kunût okuyup Ri'l ve Zekvân'a beddua etti."¹⁰⁷ hadisi ve benzerleridir. Bu, hadis ehli arasında meşhûr olan, sahîh'te tahrîc edilmiş bir hadistir. Bunun, Ebu Miclez'in dışında Enes'ten rivâyet eden râvileri vardır. Yine Teymî'nin dışında Ebu miclez'den rivâyet edenler de vardır.

¹⁰⁴ Irakî "Takyid ve izah"ta bunun aslının olmadığını söylemiştir.

¹⁰⁵ Ahmed "Müsned"te (201/1) ve Ebu Davud (1665) tahrîc etmiştir. Irakî "Takyid ve izah"ta senedinin sağlam olduğunu söylemiştir.

¹⁰⁶ Buharî (10) ve Müslim (40) tahrîc etmiştir.

¹⁰⁷ Buharî (956) ve Müslim (677) tahrîc etmiştir.

ورواة عن أبي مجلز غير التيمي، ورواة عن التيمي غير الأنصاري، ولا يعلم ذلك إلا أهل الصنعة. وأما غيرهم فقد يستغربونه من حيث: إن (التيمي) يروي عن (أنس)، وهو ههنا يروي عن واحد، عن أنس.

ومن المشهور المتواتر الذي يذكره أهل الفقه وأصوله. وأهل الحديث لا يذكرونه باسمه الخاص المشعر بمعناه الخاص، وإن كان (الحافظ الخطيب) قد ذكره، ففي كلامه ما يشعر بأنه اتبع فيه غير أهل الحديث، ولعل ذلك لكونه لا تشمله صناعتهم ولا يكاد يوجد في رواياتهم، فإنه: عبارة عن الخبر الذي ينقله من يحصل العلم بصدقه ضرورة، ولا بد في إسناده من استمرار هذا الشرط في رواته من أوله إلى منتهاه.

Yine Ensârî'den başka râviler de Teymî'den rivâyet etmiştir. Ama bunu sanat ehli (hadis ehli) dışında kimse bilmez.

Onların dışındakiler, Teymî'nin Enes'ten rivâyet etmesi bakımından bu hadisi garip görürler. Çünkü burada "birinden" (ismi belirtilmeden) sonra Enes'ten rivâyet edilmiştir.

Yine meşhûrun bir çeşidi de Fıkıh ve Fıkıh usûl'ü ehli'nin zikrettiği mütevâtir hadistir. Fakat Hâfız Hatîb'in onu bu şekilde zikretmesine rağmen hadis ehli onu, özel manasını hissettiren kendisine has ismiyle zikretmezler. Hatîb'in konuşmalarından kendisinin bu konuda hadis ehlinin dışındakilere tabi olduğu anlaşılıyor. Hadis ehli'nin bu isimle bunu zikretmemelerinin sebebi, mesleklerinin bunu kapsamaması ve rivâyetlerinin arasında bunların yok denecek kadar az bulunması olabilir. Çünkü bu çeşit, sıdk'ına (doğruluğuna) dair zarûri ilmin hâsıl olduğu kimselerin naklettiği haberden ibârettir ve bunun isnadındaki râvilerde, başından sonuna kadar bu şartın devam etmesi gerekiyor.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Yani bu çeşit hadis'in isnadındaki bütün râvilerin, sıdk'ına dair zarûri ilmin hâsıl olduğu kimselerden oluşması gerekiyor. Isnadın başından sonuna kadar.

ومن سُئل عن إبراز مثال لذلك فيما يروى من الحديث أعياه تطلبه.
 وحديث: (إنما الأعمال بالنيات) ليس من ذلك بسبيل، وإن نقله عدد التواتر
 وزيادة، لأن ذلك طراً عليه في وسط إسناده، ولم يوجد في أوائله على ما سبق ذكره.
 نعم حديث: (من كذب علي متعمداً فليتبوأ مقعده من النار) نراه مثلاً لذلك، فإنه
 نقله من الصحابة رضي الله عنهم العدد الجم، وهو في (الصحيحين)، مروي عن
 جماعة منهم. وذكر (أبو بكر البزار الحافظ الجليل) في (مسنده) أنه رواه عن رسول
 الله صلى الله عليه وسلم، نحو من أربعين رجلاً من الصحابة.

Bu (tarifi yapılan mütevâtir hadis) için rivâyet edilen hadislerden bir örnek isteyen kişi, bunu bulma konusunda bitkin kalır ve acz'e düşer. "Ameller niyetlere göredir" hadisi ise; her ne kadar tevâtür sayısına yetecek kadar insan ve daha fazlası bunu rivâyet ediyorsa da hiçbir şekilde bu çeşitten değildir. Çünkü bu durum (yani tevâtür sayısına yetecek insanın onu rivâyet etmiş olması) isnadın ortasında ortaya çıkmıştır. Daha önce zikredildiği gibi isnadın başında bu yoktur.

Evet, "Bana bilerek yalan isnad eden, cehennemdeki yerine hazırlansın"¹⁰⁹ hadisini bunun için misâl olarak görüyoruz. Çünkü sahâbelerden (ra) kalabalık bir topluluk bunu nakletmiştir ve bu, sahihayn'de onlardan bir cemâat tarafından rivâyet edilmiştir. Büyük Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr müsnedinde, bu hadisi sahâbeden kırk kişiye yakın kimsenin Resulullah'tan (s.a.v) rivâyet ettiğini söyler.

¹⁰⁹ Buharî (107)

وذكر بعض الحفاظ: أنه رواه عنه صلى الله عليه وسلم اثنان وستون نفساً من الصحابة، وفيهم العشرة المشهود لهم بالجنة.

قال: وليس في الدنيا حديث اجتمع على روايته العشرة غيره، ولا يعرف حديث يُروى عن أكثر من ستين نفساً من الصحابة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، إلا هذا الحديث الواحد.

قلت: وبلغ بهم بعض أهل الحديث أكثر من هذا العدد، وفي بعض ذلك عدد التواتر. ثم لم يزل عدد رواته في ازدياد وهلم جرا، على التوالي والاستمرار، والله أعلم.

Bazı Hâfızlar ise sahâbeden 62 kişinin bu hadisi Resulullah'tan (sav) rivayet ettiğini, bunların içinde cennet ehli olduklarına şahadet edilen on kişinin (Aşere-i mübeşşere) de bulunduğunu söyler ve şöyle derler: “Dünyada bu on kişinin rivâyetinde birleştiği bundan başka bir hadis yoktur ve bu hadisin dışında, sahâbeden Altmış iki kişinin Resulullah'tan (sav) rivâyet ettiği bir hadis bilinmemektedir.”

Ben derim ki: Hadis ehlinden bazıları bu hadisteki râvi sayısını bundan daha fazlasına ulaştırmışlardır. Bunlardan bazılarında tevâtür sayısı vardır. Sonradan peş peşe ve devam üzere râvi sayısı fazlalaşmaktan zail olmamıştır.

Allah en doğrusunu bilir.

النوع الحادي والثلاثون: معرفة الغريب والعزیز من الحديث
 روينا عن (أبي عبد الله بن منده) الحافظ الأصبهاني، أنه قال: (الغريب من الحديث،
 كحديث الزهري، وقتادة وأشباههما من الأئمة ممن يجمع حديثهم، إذا انفرد الرجل
 عنهم بالحديث يسمى: غريباً. فإذا روى عنهم رجلان وثلاثة، واشتركوا في حديث
 يسمى: عزيزاً. فإذا روى الجماعة عنهم حديثاً سمي: مشهوراً.
 قلت: الحديث الذي يتفرد به بعض الرواة يوصف بالغريب، وكذلك الحديث الذي
 يتفرد فيه بعضهم بأمر لا يذكره فيه غيره: إما في متنه، وإما في إسناده. وليس كل ما
 يعد من أنواع الأفراد معدوداً من أنواع الغريب، كما في الأفراد المضافة إلى البلاد،
 على ما سبق شرحه.

OTUZ BİRİNCİ ÇEŞİT GARİB VE AZİZ HADİS

Hâfız Ebu Abdullah ibn-i Mundeh el-İsfahânî bize gelen bir rivâyetinde şöyle demiştir. “Hadisleri toplanan Zühri, Katâde ve benzeri hadis imâmlarının hadislerini rivâyet etmede bir kişi tek başına kaldığı zaman bu “Garîb hadis” diye isimlendirilir. Bir grup râvi onlardan bir hadis rivâyet ettiğinde ise bu hadis “meşhur hadis” diye isimlendirilir.”

Ben derim ki: Bazı râvilerin rivâyetinde tek başına kaldığı hadis garîb olarak vâsfedilir. Aynı şekilde bazılarının ister metinde, isterse de isnadında diğerlerinin zikretmediği bir şeyi rivâyet etmede münferid kaldığı hadis te garîb olarak vâsfedilir. Fakat daha önce şerhi geçtiği üzere, bir beldeye izafe ile müfred sayılanlarda olduğu gibi müfred çeşidlerinden sayılanların hepsi garîb hadis çeşidinden sayılmaz.

ثم إن الغريب ينقسم إلى: صحيح، كالأفراد المخرجة في الصحيح، وإلى غير صحيح، وذلك هو الغالب على الغريب.

روينا عن (أحمد بن حنبل) رضي الله عنه أنه قال غير مرة: لا تكتبوا هذه الأحاديث الغرائب، فإنها مناكير، وعامتها عن الضعفاء.

وينقسم الغريب أيضاً من وجه آخر: فمنه ما هو غريب متناً وإسناداً، وهو الحديث الذي تفرد بروايته من واحد. ومنه ما هو غريب إسناداً لا متناً، كالحديث الذي منته معروف، مروى عن جماعة من الصحابة، إذا تفرد بعضهم بروايته عن صحابي آخر: كان غريباً من ذلك الوجه، مع أن منته غير غريب. ومن ذلك غرائب الشيوخ في أسانيد المتون الصحيحة. وهذا الذي يقول فيه (الترمذي): غريب من هذا الوجه.

Sonra garîb hadis, sahîh ve sahîh olmayan diye iki kısma ayrılır. Sahîh olanlar, sahîh kitaplarında tahrîc edilen müfredler gibileridir. Garîb hadislerin sahîh olmayanları, sahîhlerden daha çoktur. Ahmed bin Hanbel'den (r.a) bize rivâyet edildiğine göre kendisi defalarca; "Bu garîb hadisleri yazmayın. Çünkü bunlar münkerdirler ve geneli zayıf râvilerden gelmiştir." demiştir.

Garîb hadis bir başka yönden de aynı şekilde kısımlara ayrılır. Onun kısımlarından biri, hem metin, hem de isnad bakımından garîb olandır. Bu, metni'nin rivâyetinde bir râvinin tek başına kaldığı hadistir.

Onun bir diğer kısmı ise Metin değil, isnad bakımından garîb olandır. Bu ise metni bilinen, sahâbeden bir grup tarafından rivâyet edilmiş olan hadistir. Bunu birisi başka bir sahâbeden rivâyet etmede tek başına kaldığı zaman, metni garîb olmamakla beraber bu yönden garîb olmuş olur. Sahîh metinlerin isnadlarındaki şeyhlerin garipleri bu türdendir. İşte bu, Tirmizî'nin kendisi hakkında "Bu vecihten garîbtir" dediği hadis türüdür.

ولا أرى هذا النوع ينعكس، فلا يوجد إذاً ما هو غريب متناً وليس غريباً إسناداً، إلا إذا اشتهر الحديث الفرد عن تفرد به، فرواه عنه عدد كثيرون، فإنه يصير غريباً مشهوراً، وغريباً متناً وغير غريب إسناداً، لكن بالنظر إلى أحد طرفي الإسناد: فإن إسناده متصف بالغرابة في طرفه الأول، متصف بالشهرة في طرفه الآخر، كحديث: (إنما الأعمال بالنيات) وكسائر الغرائب التي اشتملت عليها التصانيف المشتهرة، والله أعلم.

Bu türün aksinin olabileceği görüşünde değilim. Yani Metin açısından garîb olup isnad açısından garîb olmayan bir hadis bulunmaz. Ama müfred hadis, rivâyetinde tek başına kalan kişiden meşhur olup çok sayıda râvi ondan rivayet ettiğinde durum değişir. Bu durumda bu hadis garîb ve meşhur olur. Aynı zamanda metin açısından garîb olup isnad açısından garîb olmamış olur. Fakat isnadın iki tarafından birine nisbetle (böyle olur). Çünkü isnadı, birinci tarafına nisbetle garîplikle vasıflanmıştır. Öbür tarafına nisbetle ise şöhretle vasıflanmıştır. “Ameller niyetlere göredir” hadisi ve meşhur tasniflerin kapsadığı diğer garîb hadisler bu türdendir. Allah en doğrusunu bilir.

النوع الثاني والثلاثين: معرفة غريب الحديث

وهو عبارة عما وقع في متون الأحاديث من الألفاظ الغامضة، البعيدة من الفهم، لقلة استعمالها. هذا فن مهم، يقبح جهله بأهل الحديث خاصة، ثم بأهل العلم عامة، والخوض فيه ليس بالهين، والخائض فيه حقيق بالتحري جدير بالتوقي.

روينا عن (الميموني) قال: سئل (أحمد بن حنبل) عن حرف من غريب الحديث، فقال: سلوا أصحاب الغريب، فإني أكره أن أتكلم في قول رسول الله - صلى الله عليه وسلم - بالظن فأخطئ. وبلغنا عن التاريخي (محمد بن عبد الملك) قال: حدثني (أبو قلابة عبد الملك بن محمد) قال: قلت (للأصمعي) يا (أبا سعيد)،

OTUZ İKİNCİ ÇEŞİT

HADİSLERDEKİ GARİB (LAFİZ)'LAR

Bu, hadis metinlerinde bulunan, az kullanılmalarından dolayı kapalı olup zor anlaşılan lafızlardan ibarettir.

Bu; özellikle hadis ehlinin, sonrada genel olarak ilim ehlinin kendisinden cahil kalmasının çirkin görüldüğü önemli bir ilim dalıdır. Bu ilimde derinleşmek kolay olmadığı gibi, bunu yapmak isteyen kişi de daha çok araştırma yapmaya ve ihtiyâtli davranmaya çalışmalıdır.

Meymûnî'den bize rivâyet edildiğine göre, kendisi şöyle demiştir: Ahmed bin Hanbel'e hadis garîblerinden bir harf soruldu. O, "Bunu garîb ashabına sorun. Çünkü Resulullah'ın (s.a.v) sözleri hakkında zan ile konuşup hata yapmayı sevmem." dedi.

Tarihçi Muhammed bin Abdulmelik'ten bize ulaştığına göre kendisi şöyle demiştir: Ebu Kilâbe Abdûlmelik bin Muhammed bana şöyle anlattı: Ben Esmâî'ye dedim ki: "Ey Ebu Saîd.

ما معنى قول رسول الله - صلى الله عليه وسلم - (الجار أحق بسقبة). فقال: أنا لا أفسر حديث رسول الله - صلى الله عليه وسلم - ولكن العرب تزعم أن السقب اللزيق. ثم إن غير واحد من العلماء صنفوا في ذلك فأحسنوا. وروينا عن (الحاكم أبي عبد الله الحافظ) قال: أول من صنف الغريب في الإسلام (النضر بن شميل). ومنهم من خالفه فقال: أول من صنف فيه (أبو عبيدة معمر بن المثنى). وكتاباهما صغيران. وصنف بعد ذلك (أبو عبيد القاسم بن سلام) كتابه المشهور، فجمع وأجاد واستقصى، فوقع من أهل العلم بموقع جليل، وصار قدوة في هذا الشأن. ثم تبع (القتبي) ما فات أبا عبيد، فوضع فيه كتابه المشهور.

Resulullah'ın; (s.a.v) "Komşu, Sakeb'ine"¹¹⁰ daha çok hak sahibidir."¹¹¹ Sözü'nün manası nedir?" (Burada "Sakeb" kelimesi soruluyor.) Bana şöyle dedi: "Ben Resulullah'ın (s.a.v) hadislerini tefsir etmem. Fakat Araplar "Sakeb" in yapışık, bitişik manasında olduğunu iddia ederler."

Sonra bazı âlimler, bu konuda çok güzel kitaplar tasnif etmişlerdir. Hâkim Ebu Abdullah el-hâfız bize şöyle rivâyet etmiştir: "İslamda garîbleri ilk tasnif eden, Nadr bin Şumeyl'dir." Kimi âlimler de ona muhâlefet edip; "Bu konuda ilk kitap tasnif eden Ebu Ubeyde Ma'mer bin Musennâ"dır" demiştir. Bu her ikisinin kitabı da küçüktür.

Bundan sonra ise Ebu Ubeyde Kâsım bin sellam meşhur kitabını tasnif etmiştir. Kendisi bu kitabında takdire değer bir şekilde bu lafızları toplamış ve bunda derinleşmiştir. İlim ehli arasında büyük bir mevkiye ulaşmış ve bu konuda imâm olmuştur. Sonra Kuteybî, Ebu Ubeyde'nin izinde giderek onun gözden kaçırdıklarını araştırmış ve bu konuda meşhur olan kitabını yazmış.

¹¹⁰ Sakeb: Evine yakın olan komşu.

¹¹¹ Buharî (2139) tahrir etmiştir.

ثم تتبع (أبو سليمان الخطابي) ما فاتهما، فوضع في ذلك كتابه المشهور. فهذه الكتب الثلاثة أمهات الكتب المؤلفة في ذلك. ووراءها مجامع تشتمل من ذلك على زوائد وفوائد كثيرة، ولا ينبغي أن يقلد منها إلا ما كان مصنفوها أئمة أجلة. وأقوى ما يعتمد عليه في تفسير غريب الحديث: أن يظفر به مفسراً في بعض روايات الحديث. نحو ما روي في حديث (ابن صياد) أن النبي - صلى الله عليه وسلم - قال له: (قد خبأت لك خبيئاً، فما هو ؟). قال: الدخ. فهذا خفي معناه أعضل، وفسره قوم بما لا يصح. وفي معرفة علوم الحديث (للحاكم) أنه الدخ بمعنى الرخ الذي هو الجماع، وهذا تخليط فاحش يغيظ العالم والمؤمن.

Onların ardından Ebu Süleyman el-Hattâbî gelip onların eksik bıraktıklarını tamamlamış ve bu konuda meşhur olan kitabını yazmış. İşte bu üç kitap, bu konuya dair te'lif edilmiş olan kitapların anasıdır. Bunların dışında ise, bununla ilgili daha fazla bilgi ve birçok faydayı kapsayan cami' kitapları yazılmıştır. Fakat bunlardan, musannifleri büyük imâmlar olanların dışındakilerin taklîd edilmesi uygun olmaz.

Hadis garîblerinin tefsirinde dayanılacak en kuvvetli şey, bu hadislerin bazı rivâyetlerinde onların tefsir edilmiş haline ulaşmaktır. Meselâ ibn-i seyyâd hadisinde rivâyet edilmiş olan gibi. Bu hadiste Nebi (sav) ibn-i seyyâd'a; "Ben senin için bir şey sakladım. O nedir?" deyince o, "Duh (الدُّخ) tur"¹¹² dedi. Bu, manası kapalı ve müşkîl bir lafızdır. Bazıları bunu sahih olmayan bir şekilde tefsir etmiştir.

Hâkimin "Marifetu'l ulumu'l hadis" kitabında bunun cima' olan "Zah (الزَّح) manasındaki "dah (الدَّح)" olduğu söylenir. Ama bu hem Âlim, hem de mü'min insanları öfkeli edilecek fâhiş bir hatadır.

¹¹² Buharî (6172) ve Müslim (2930) tahrir etmiştir.

وانما معنى الحديث أن النبي - صلى الله عليه وسلم - قال له: قد أضمرت لك ضميراً، فما هو؟ فقال: الدُّخ، بضم الدال، يعني الدخان، والدخ هو الدخان في لغة، إذ في بعض روايات الحديث ما نصه: ثم قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - (إني قد خبأت لك خبيئاً) وخبأ له: (يوم تأتي السماء بدخان مبين). فقال (ابن صياد) هو الدخ. فقال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - ((احسأ، فلن تعدو قدرك)). وهذا ثابت صحيح، خرجه (الترمذي) وغيره. فأدرك (ابن صياد) من ذلك هذه الكلمة: فحسب على عادة الكهان في اختطاف بعض الشيء من الشياطين، من غير وقوف على تمام البيان. ولهذا قال له: (احسأ، فلن تعدو قدرك) أي فلا مزيد لك على قدر إدراك الكهان، والله أعلم.

Hadisin manası ise şöyledir: Nebi (s.a.v) ona, “Ben senin için bir şey sakladım. O nedir?” der. O ise “Dal” harfinin dammesiyle “duh (الدُّخ)”tur” der. Yani “dumandır” demek istemiştir. Duh, bir lügate göre dumandır. Çünkü hadisin bazı rivâyetlerinde şöyle geçtiği nas ile sabittir: Sonra Resulullah (s.a.v) ona “Ben senin için bir şey gizledim. O nedir?” der. Ona, “O gün gök apaçık bir duman ile gelir.” ayeti kerimesini gizlemiştir. İbn-i Seyyâd: “O duhtur.” der. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v) ona: “Defol. Sen kadrini aşamadın” der. Bu sâbittir, sahihtir. Bunu Tirmizî ve başkaları tahrir etmiştir.¹¹³ İbn-i Seyyâd, kâhinlerin şeytânlardan bazı şeyler çalma âdeti üzere beyânın tamamına vâkıf olmaksızın bu sözlerden sadece bu kelimeyi idrâk etmiştir. Bu yüzden Resulullah (s.a.v) ona: “Defol. Sen kadrini aşamadın.” demiştir. Yani sen kâhinlerin idrâk edebildiğinden fazla bir şey idrâk edemiyorsun. Allah en doğrusunu bilir.

¹¹³ Tirmizi (2250) tahrir etmiştir.

النوع الثالث والثلاثون: معرفة المسلسل من الحديث التسلسل من نعوت الأسانيد، وهو: عبارة عن تتابع رجال الإسناد وتواردتهم فيه، واحد أ بعد واحد، على صفة أو حالة واحدة. وينقسم ذلك إلى ما يكون صفة للرواية والتحمل، وإلى: ما يكون صفة للرواية أو حالة لهم. ثم إن صفاتهم في ذلك أحوالهم - أقوالا وأفعالا ونحو ذلك - تنقسم إلى مالا تخصه.

ونوعه الحاكم (أبو عبد الله الحافظ) إلى ثمانية أنواع، والذي ذكره فيها إنما هو صور أمثلة ثمانية. ولا انحصار لذلك في ثمانية كما ذكرناه. ومثال ما يكون صفة للرواية والتحمل: ما يتسلسل ب(سمعت فلانا قال: سمعت فلانا) إلى آخر الإسناد.

OTUZ ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT MÜSELSSEL HADİS

Teselsül isnadın sıfatlarındandır ve isnadın Ricâli'nin, isnad'ta bir tek sıfat veya hal üzere birbiri ardınca peşpeşe gelmesinden ibarettir.

Bu, rivâyet ve hadis yüklenmeye (tahammül) sıfat olan ile râvilere sıfat veya hal olan olmak üzere iki kısma ayrılır. Sonra, onların bu konudaki söz, fiil ve benzeri açıdan sıfat ve halleri sayamayacağımız kadar çok kısımlara ayrılıyor. Hâkim Ebu Abdullah el-Hâfız bunları sekiz çeşide ayırmıştır. Fakat onun orada zikrettiği, sekiz şekil ve misâldir ve zikrettiğimiz gibi bu sıfat ve haller sekiz tane ile sınırlandırılmaz. Rivâyet ve yüklenmeye (tahammül) sıfat olanın misali; "Falânı işittim, şöyle diyordu: Falânı işittim..." (سمعت فلانا قال: سمعت فلانا) şeklinde isnadın sonuna kadar teselsül (zincirleme) halinde gidendir.

أو يتسلسل ب(حدثنا) أو (أخبرنا) إلى آخره. ومن ذلك (أخبرنا والله فلان قال: أخبرنا والله فلان) إلى آخره.

ومثال ما يرجع إلى صفات الرواة وأقوالهم ونحوها: إسناد حديث: ((اللهم أعني على شكرك وذكرك وحسن عبادتك)) المسلسل بقولهم: (إني أحبك، فقل). وحديث التشييك باليد، وحديث العد في اليد، في أشباه لذلك نرويهما وتروى كثيرة. وخبرها ما كان فيه دلالة على اتصال السماع وعدم التدليس.

ومن فضيلة التسلسل اشتماله على مزيد الضبط من الرواة، وقلما تسلم المسلسلات من ضعف، أعني في وصف التسلسل لا في أصل المتن.

Ya da (أخبرنا - والله - فلان قال: أخبرنا - والله - فلان) şeklinde sonuna kadar teselsül halinde gidendir. (أخبرنا - والله - فلان) şeklinde sonuna kadar teselsül halinde giden de bu kısımdandır. râvilerin sıfat, söz ve benzeri şeylerine dönük olan ise, râvilerin: “seni seviyorum de ki:” (إني أحبك فقل) sözleriyle teselsül etmiş olan “Allahım. Sana şükretmem, seni zikretmem ve sana güzelce ibadet edebilmem için bana yardım et.”¹¹⁴ Hadisinin, elin parmaklarını birbirine girdirmek hadisinin ve el ile saymak hadisinin isnadları gibileridir. Bunlara benzer rivâyet ettiğimiz ve rivâyet edilen birçok hadis vardır.

Bunların en hayırlısı, kendisinde işitmenin kopuksuzluğuna ve tedlîsin olmadığına dair delâlet bulunandır. Râvilerin daha fazla zapt'larını kapsaması, teselsülün fazîletlerindendir.

Müsel sel isnadların zayıflıktan salim kalması çok az mümkün olmaktadır. Tabi burada kasdettiğim metnin aslında olan zayıflık değil, teselsülün vasfındaki zayıflıktır.

¹¹⁴ Ebu Davud (1522) ve Nesai (1302) tahrir etmiştir.

ومن المسلسل ما ينقطع تسلسله في وسط إسناده، وذلك نقص فيه، وهو كالمسلسل ب(أول حديث سمعته) على ما هو الصحيح في ذلك، والله أعلم.
النوع الرابع والثلاثون: معرفة ناسخ الحديث ومنسوخه
هذا فن مهم مستصعب.

روينا عن (الزهري) رضي الله عنه أنه قال: أعبى الفقهاء أعجزهم أن يعرفوا ناسخ حديث رسول الله - صلى الله عليه وسلم - من منسوخه.
وكان (للشافعي) رضي الله عنه فيه يد طولى وسابقة أولى.
روينا عن (محمد بن مسلم بن وارة)، أحد أئمة الحديث: أن (أحمد ابن حنبل) قال له، وقد قدم من مصر: كتبت كتب الشافعي؟ فقال: لا. قال: فرطت،

Müselleslerin bazılarının isnadının ortasında teselsül kesilir. Bu ona bir nâkıs (eksiklik) olur. Bu konuda sahih olan görüşe göre, ilk işittiğin hadisteki müselsel gibi.

Allah en doğrusunu bilir.

OTUZ DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT NÂSİH VE MENSÜH HADİS

Bu, zor bir ilimdir. Zuhri'den bize gelen bir rivâyete göre kendisi şöyle demiştir: "Resulullah'ın (s.a.v) nâsîh hadislerini mensûh'larından tanımak (ayırda etmek) fakîhleri bitkin düşürüp aciz bıraktı." Şafîî (r.a) bu ilmin öncülerindendir ve bu konuda söz sahibi kimselerdendir. Bize Muhammed bin Müslim bin Verât - kendisi hadis imâmlarından biridir gelen bir rivâyete göre Ahmed bin Hanbel kendisine - Mısırdan döndüğü zaman - "Şafîî'nin kitaplarını yazdın mı?" diye sormuş. Kendisi, "hayır" deyince "Sen kusur işledin.

ما علمنا المجمل من المفسر، ولا ناسخ حديث رسول الله - صلى الله عليه وسلم - من منسوخه حتى جالسنا (الشافعي). وفيمن عاناه من أهل الحديث من أدخل فيه ما ليس منه لحفاء معنى النسخ وشرطه. وهو: عبارة عن رفع الشارع حكماً منه متقدماً بحكم منه متأخر. وهذا حد وقع لنا، سالم من اعتراضات وردت على غيره. ثم إن ناسخ الحديث ومنسوخه ينقسم أقساماً:

فمنها: ما يعرف بتصريح رسول الله - صلى الله عليه وسلم - به، كحديث بريدة الذي أخرجه (مسلم) في صحيحه أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - قال: ((كُتِبَ نَحْيُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ، فَزُورُوهَا)) في أشباه لذلك.

Biz Şafî ile oturmayınca kadar Resulullah'ın (s.a.v) hadislerindeki mücmeli müfesserden, Nâsîhü Mensûhtan ayırdedemezdik." demiştir. Hadis ehlinde nâsîh ve mensûh konusunda yazanlardan bazıları neshin mana ve şartlarının kapalılığından dolayı, nâsîh ve mensûhtan olmayanları da bunlara dâhil etmiştir.

Nesh; yasa koyucunun, sonradan koyduğu bir hüküm vâsıtasıyla bir önceki hükmünü kaldırmasından ibarettir. (Nesh için) yaptığımız bu tarif, başkalarına gelen itirazlardan sâlim olan bir tariftir.

Sonra, Nâsîh ve Mensûh hadis birkaç kısma ayrılır.

O kısımlardan bir tanesi, Resulullah'ın (s.a.v) açık bir şekilde bildirmesiyle tanınandır. Meselâ Müslim'in sahihinde tahrir ettiği Bureyde hadisi gibi. Resulullah'ın (s.a.v) bu hadiste "Ben sizi kabir ziyâretlerinden men etmişim. Artık (bundan sonra) ziyâret edebilirsiniz."¹¹⁵ diye buyurmuştur. Bu kısma örnek olabilecek başka hadislerde vardır.

¹¹⁵ Müslim (977) tahrir etmiştir.

ومنها ما يعرف بقول الصحابي، كما رواه (الترمذي) وغيره، عن (أبي بن كعب) أنه قال: كان الماء من الماء رخصة في أول الإسلام، ثم نهي عنها. وكما خروجه (النسائي) عن (جابر بن عبد الله) قال: كان آخر الأمرين من رسول الله - صلى الله عليه وسلم - ترك الوضوء مما مست النار. في أشباه لذلك. ومنها: ما عرف بالتاريخ، كحديث (شداد بن أوس) وغيره: أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - قال: ((أفطر الحاجم والمحجوم)) وحديث (ابن عباس): أن النبي - صلى الله عليه وسلم - احتجم وهو صائم.

Yine o kısımlardan birisi, sahâbi'nin sözüyle bilinendir. Tirmizî ve başkalarının Ubey ibn-i ka'b'tan rivâyet ettiği, "İslamın başlangıcında suyun sudan olması (Yani ancak meni'nin gelmesiyle gusl'ün vacip olması) bir ruhsât idi. Sonra bundan nehyedildi"¹¹⁶ Yine Nesaî'nin Câbir ibn-i Abdullah'tan tahrir ettiği "Resulullah'ın (s.a.v) iki işinden sonuncusu, ateşin dokunduğu şey (et) dolayısıyla abdest almayı terketmesiydi."¹¹⁷ Yine o kısımlardan birisi, tarih vasıtasıyla bilinendir. Şeddâd bin Evs ve başkalarının Resulullah'ın (s.a.v); "Hacamât yapan ve yapılanın orucu bozulmuştur."¹¹⁸ buyurduğunu söyledikleri hadis ve ibn-i Abbas'ın (r.a); "Resulullah (s.a.v) oruçlu olduğu halde hacamât yaptırdı."¹¹⁹ hadisi gibi.

¹¹⁶ Tirmizî (110) ve ibn-i Mace (609) tahrir etmiştir. Hadisin konusu şudur: İslamın başlangıcında sadece meni geldiğinde guslün vacip olması bir ruhsat idi. Daha sonra bu ruhsat kaldırıldı ve ister meni gelsin ister gelmesin, birleşmeyle gusl vâcip oldu.

¹¹⁷ Nesaî (185) ve Ebu Davud (192) tahrir etmiştir. Önceleri ateşin dokunduğu et (kebab vs.) yeme sebebiyle abdest alınıyordu. Sonra bu kaldırıldı.

¹¹⁸ Ebu Davud (2368) ve Tirmizî (7740) tahrir etmiştir.

¹¹⁹ Buharî (1836) tahrir etmiştir.

بَيْنَ (الشافعي): أن الثاني ناسخ للأول، من حيث إنه روي في حديث (شداد): أنه كان مع النبي - صلى الله عليه وسلم - زمان الفتح، فرأى رجلاً يحتجم في شهر رمضان، فقال: (أفطر الحاجم والمحجوم). وروي في حديث (ابن عباس) أنه صلى الله عليه وسلم احتجم وهو محرم صائم. فبان بذلك: أن الأول كان زمن الفتح في سنة ثمان، والثاني في حجة الوداع في سنة عشر.

ومنها: ما يعرف بالإجماع، كحديث قتل شارب الخمر في المرة الرابعة، فإنه منسوخ، عرف نسخه بانعقاد الإجماع على ترك العمل به. والإجماع لا يَنْسَخ ولا يُنْسخ، ولكن يدل على وجود ناسخ غيره، والله أعلم.

Şafîî, bunların ikincisinin birinciye neshettiğini söylemiştir. Çünkü Şeddâd bin Evs hadisinde rivâyet edildiğine göre kendisi fetih zamanında Nebi (s.a.v) ile beraberken, Resulullah (s.a.v) Ramazan ayında hacamât yaptıran bir adam görmüş ve "Hacamât yapan ve yapılanın orucu bozulmuştur." demiştir. İbn-i Abbas'ın hadisinde ise şöyle rivâyet edilir: "O (s.a.v) ihramlı ve oruçlu olduğu halde hacamât yaptırdı."¹²⁰ Bu şekilde birincisinin hicretin sekizinci senesinde, fetih zamanında olduğu, ikincisinin ise hicretin onuncu senesinde, veda haccında olduğu anlaşıyor.

Yine o kısımlardan bir tanesi de icma' ile bilinendir. Dördüncü defa içki içenin öldürülmesi hadisinde olduğu gibi. Bu hadis mensûhtur. Nesh'i, bununla amel edilmesinin terkedilmesine dair icma'ın te'kîdinden (desteklenmesinden) biliniyor. İcma' ise ne nesheder, ne de neshedilir. Fakat kendisinden başka bir neshedicinin varlığına delâlet eder.

Allah en doğrusunu bilir.

¹²⁰ Müslim (1202) tahrir etmiştir.

النوع الخامس والثلاثون: معرفة المصحف من أسانيد الأحاديث ومتونها هذا فن جليل، إنما ينهض بأعبائه الحذاق من الحفاظ، والدارقطني منهم، وله فيه تصنيف مفيد. وروينا عن (أبي عبد الله أحمد بن حنبل) رضي الله عنه أنه قال: ومن يعرى من الخطأ والتصحيح؟ فمثال التصحيح في الإسناد حديث (شعبة)، عن العوام بن مراحم، عن أبي عثمان النهدي، عن عثمان بن عفان قال: قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - ((لتؤذن الحقوق إلى أهلها)) الحديث.

صحف فيه (يحيى بن معين) فقال: (ابن مزاحم) بالزاي والحاء، فرد عليه، وإنما هو (ابن مزاحم) بالراء المهملة والجيم.

OTUZ BEŞİNCİ ÇEŞİT

HADİS İSNAD VE METİNLERİNDE TASHİF

(YANLIŞLIK)¹²¹

Bu, büyük bir ilimdir. Bu büyük ilmin sorumluluğunu ancak yetenekli, mâhir hafızlar yüklenebilmiştir ki Dâraakutnî bunlardan birisidir. Onun bu konuda çok faydalı bir tasnifi vardır. Ebu Abdullah Ahmed bin Hanbel'den (Allah kendisinden razı olsun) bize gelen bir rivâyete göre kendisi "Hata ve tashiften kim kurtulabilir ki?" demiştir. İsnad'taki tashife misal, Şu'benin Avvam ibn-i Muracim'den, onun Ebu Osman En-nehdî'den, onun Osman bin Affan'dan, Osman'ın (r.a) Resulullah'tan (s.a.v) rivâyet ettiği hadistir. Bu hadiste Osman (r.a) şöyle der: Resulullah (s.a.v) dedi ki: "Hakları ehline teslim edersiniz..."¹²² Bu hadiste Yahya bin Muin "ز" ve "ح" harfleriyle "İbn-i Muzahim" diyerek tashif yapmıştır. Bu yüzden kendisine itiraz edilmiştir. Çünkü o, "ra" ve "cim" harfî ile "İbn-i Müracim"dir.

¹²¹ Tashif: Yanlış okuma veya yazma suretiyle yanlışlık yapma

¹²² Müslim(2582) tahrir etmiştir.

ومنه: ما رويناہ عن (أحمد بن حنبل) قال: حدثنا محمد بن جعفر قال: حدثنا شعبة، عن مالك بن عرفة، عن عبد خير، عن عائشة: رضي الله عنها أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - نهي عن الدباء والمزفت. قال أحمد: صحف شعبة فيه، فإنما هو خالد بن علقمة، وقد رواه زائدة بن قدامة وغيره على ما قاله أحمد. وبلغنا عن (الدارقطني): أن (ابن جرير الطبري) قال: فيمن روى عن النبي - صلى الله عليه وسلم - من بني سليم: ومنهم (عتبة بن النذر)، قاله بإلباء والذال المعجمة، وروى له حديثاً وإنما هو (ابن النذر) بالنون والذال غير المعجمة.

Yine Ahmed bin Hanbel'den bize rivâyet edilen şu hadis te tashife örnektir: Ahmed bin Hanbel şöyle demiştir: Muhammed bin Cafer bize anlatıp dedi ki: Bize Şu'be; Mâlik bin Urfute'den, o da Abdu Hayr'dan, o da Aişe'den (r.a) haber verip dedi ki: "Resulullah (s.a.v) Dubba ve Muzeffe'den nehyetti."¹²³

Ahmed bin Hanbel dedi ki: "Bu hadiste Şu'be tashif yapmıştır. Çünkü o Mâlik bin Urfute değil, Hâlid bin Alkâme'dir." Zâide ibn-i Kudâme ve başkaları bu hadisi Ahmed bin Hanbel'in söylediği şekilde rivâyet etmişlerdir.

Dârakutî'den bize ulaştığına göre İbn-i Cerîr et-Taberî, beni Süleym kabilesinden olup Nebî'den (s.a.v) rivâyet edenler hakkında, "Utbe bin Bezr de onlardandır." demiştir. Bunu "ba" ve noktalı "zal" harfleriyle (البذر) şeklinde söylemiştir ve onun bir hadisini rivâyet etmiştir. Oysa o "nun" ve noktasız "dal" harfleriyle ibn-u Nadr (ابن النذر)'dir.

¹²³ Buhari (5594) ve Müslim (1992) tahrir etmiştir. Buradaki dubba ve muzeffe, kendilerine hurma ve üzüm sırası konulan iki çeşit kaptır. Muzeffe, zift ile sıvandığı için bu ismi almıştır. Bunlara hurma yahut üzüm sırası konulduğunda, bu iki kap çeşidi bunları çok çabuk içkiye dönüştürdüğü için bu kaplara hurma ve üzüm sırası konulması yasaklanmıştır.

ومثال التصحيف في المتن: ما رواه (ابن هبة)، عن كتاب موسى بن عقبة إليه، بإسناده عن زيد بن ثابت: أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - احتجم في المسجد، وإنما هو بالراء (احتجر في المسجد) بخص أو حصير، حجرة يصلي فيها. فصحفه ابن هبة، لكونه أخذه من كتاب بغير سماع. ذكر ذلك (مسلم) في كتاب (التمييز) له. وبلغنا عن (الدارقطني) في حديث أبي سفيان عن جابر قال: رُمي أبي يوم الأحزاب على أكحله، فكواه رسول الله - صلى الله عليه وسلم - : أن غندراً قال فيه (أبي) وإنما هو (أبي) وهو أبي بن كعب. وفي حديث أنس: (ثم يخرج من النار من قال لا إله إلا الله، وكان في قلبه من الخير ما يزن ذرة).

Metindeki tashife misâl, ibn-i Lehiya'nın Musa bin Ukbe'nin kitabından, Zeyd bin Sâbit isnadıyla rivâyet ettiği hadistir. Bu hadiste ibn-i Lehiya şöyle rivâyet ediyor: "Resulullah (s.a.v) mescitte hacamât yaptırdı." Oysaki hadisin aslı ("Hacamât yaptırdı" manasına gelen) "ihteceme" değil, "ra" harfiyle "ihtecere" (احتجر) dir. Yani "Resulullah (s.a.v) mescitte, kendisinde namaz kılacağı sazlıktan veya hasırdan bir hücre edildi." dir. İbn-i Lehiya işitmeksizin bunu kitaptan aldığı için tashif yapmıştır. Müslim bunu "Temyîz" isimli kitabında zikretmiştir. Ebu Süfyân'ın Câbirden rivâyet ettiği "Ahzab savaşında Ubey, Ekhel'inden¹²⁴ vuruldu. Resulullah (s.a.v) onu dağlayarak tedavi etti." Hadisi hakkında Dârakutnî'den bize ulaştığına göre Gunder bu hadiste Ubey yerine "Ebiy" demiştir. Oysa bu Ubey ibn-i ka'b'tır. Yine Enes'in (r.a) "Sonra, Lailahe illallah diyen ve kalbinde zerre miktarınca hayırdan bir şey bulunan kimse ateşten çıkarılır."¹²⁵

¹²⁴ Ekhel: Kolda hayat damarı denilen, kesildiğinde çok kan akan bir damardır.

¹²⁵ Buhari (44) ve Müslim (193) tahrir etmiştir.

قال فيه شعبة (ذرة) بالضم والتخفيف، ونسب فيه إلى التصحيف.
وفي حديث (أبي ذر): (تعين الصانع). قال فيه (هشام بن عروة): بالضاد المعجمة،
وهو تصحيف، والصواب ما رواه (الزهري) (الصانع) بالصاد المهملة، ضد الآخرق.
وبلغنا عن (أبي زرعة الرازي): أن (يحيى بن سلام) - هو المفسر - حدث عن سعيد
بن أبي عروبة، عن قتادة في قوله تعالى: (سأريكم دار الفاسقين) قال (مصر).
واستعظم (أبو زرعة) هذا واستقبحه، وذكر أنه في تفسير سعيد عن قتادة (مصريهم)
وبلغنا عن (الدارقطني): أن (محمد بن المثنى أبا موسى العنزي) حدث بحديث النبي
- صلى الله عليه وسلم -: (لا يأتي أحدكم يوم القيامة ببقرة لها خوار)

hadisi hakkında Şu'be, "Zerre" yerine dammeli ve şeddesiz olarak
"zure" (ذرة) demiştir ve kendisinin bu konuda tashif yaptığına
hamledilmiştir.

Yine Ebu zer'in "تعين الصانع" (Sanatkâra yardım edersiniz)
hadisinde Hişam bin Urve "Sâd" harfî yerine noktalı "Dâd"
harfiyle söylemiştir ve bu şekilde tashif yapmıştır. Doğrusu ise
Zuhrî'nin rivâyet ettiği, noktasız Sâd harfî ile (الصانع)'tir. Yani
"beceriksiz, acemi"nin zıddı.

Ebu zur'a er-Razi'den bize ulaştığına göre Yahyâ bin Selâm - ki
kendisi müfessir'dir - "Size fasıkların yurdunu göstereceğim."
(A'raf: 145) ayet-i kerimesi hakkında Said bin Arûbe'den,
Katâde'nin bunun Mısır olduğunu söylediğini nakleder. Ebu Zur'a
bunun büyük bir hata olduğunu söyler ve çirkin görür. Bunun Saîd
bin Arûbe'nin tefsirinde Katâde'den (Mısır olarak değil)
"Mesirehum" (onların yurdu) olarak aktarıldığını söyler.

Dârakutnî'den bize ulaştığına göre Muhammed bin Müsennâ Ebu
Musa el-Anezî, Resulullah'ın (s.a.v) "Sizden biriniz kıyamet günü
böğüren bir davar ile gelmesin"¹²⁶

¹²⁶ Buhari (6753) ve Müslim (1832) tahrir etmiştir.

فَقَالَ فِيهِ: أَوْ ((شَاةٌ تَنْعَرُ)) بِالنُّونِ، وَإِنَّمَا هُوَ: (تَبَعَرُ) بِأَلْيَاءِ الْمُشَاةِ مِنْ تَحْتِ. وَأَنَّهُ قَالَ لَهُمْ يَوْمًا: لَحْنٌ قَوْمٌ لَنَا شَرَفٌ، لَحْنٌ مِنْ عِزَّةٍ، قَدْ صَلَّى النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِلَيْنَا. يَرِيدُ مَا رَوَى: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى إِلَى عِزَّةٍ، تَوَهَّمُ أَنَّهُ صَلَّى إِلَى قَبَائِلِهِمْ، وَإِنَّمَا الْعِزَّةُ هَهُنَا حَرَبِيَّةٌ، نَصَبْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَصَلَّى إِلَيْهَا.

وَأَظْهَرَ مِنْ هَذَا مَا رَوَيْنَاهُ عَنْ الْحَاكِمِ (أَبِي عَبْدِ اللَّهِ)، عَنْ أَعْرَابِيٍّ زَعَمَ: أَنَّهُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ إِذَا صَلَّى نَصَبْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ شَاةً، أَيْ صَحْفَهَا (عِزَّةً) بِاسْكَاةِ النَّوْنِ. وَعَنْ (الدَّارِقُطَنِيِّ) أَيْضًا: أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصَّوْلِيَّ أَمْلَى فِي الْجَامِعِ حَدِيثَ أَبِي أَيُّوبَ: (مَنْ صَامَ رَمَضَانَ وَاتَّبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَالٍ). فَقَالَ فِيهِ (شَيْنًا) بِالشَّيْنِ وَالْيَاءِ.

hadisini anlattı ve bu hadiste (Nûn harfi ile) (أَوْ شَاةٌ تَنْعَرُ) dedi. Oysa bu ya harfi ile (تبعير) 'dur (yani koyun bağırması).

Yine bu zât bir gün "Biz şerefli bir kavimiz. Çünkü biz "Aneze" kavmindeniz. Nebi (s.a.v) bize doğru namaz kılmıştır." demiştir. Bununla, rivâyet edilen "Resulullah (s.a.v) Aneze'ye doğru namaz kılmıştır."¹²⁷ hadisini kastetmektedir. Resulullah'ın (s.a.v) kendi kabilesine doğru namaz kıldığını vehmetmiştir. Oysa buradaki Aneze mızraktır. Bu mızrak önüne dikilmiştir ve o (s.a.v) de ona doğru namaz kılmıştır. Bu konu etrafında bir de Hâkim Ebu Abdullah'ın bir bedevi'den bize rivâyet ettiği bir haber vardır ki bu bedevi, Nebi'nin (s.a.v) namaz kılarken önüne bir keçi dikildiğini iddia etmiştir. Yani tashif yapmıştır ve Aneze'yi "Nûn" harfinin sükûnuyla "Anze" (keçi) olarak okumuştur.

Aynı şekilde yine Dârakutnî'den: Ebu Bekir es-Sûlî bir cami'te Ebu Eyyub'un "Kim Ramazânı oruçlu geçirip peşinden Şevvâl'den altı günü de oruç tutarsa"¹²⁸ hadisini yazdırırken "Sitten" (altı) yerine, şey'en (bir şey) demiştir.

¹²⁷ Buhari (185) ve Müslim (513) tahrir etmiştir.

¹²⁸ Müslim (1164) tahrir etmiştir.

وأن (أبا بكر الإسماعيلي الإمام) كان - فيما باغهم عنه - يقول في حديث عائشة، عن النبي - صلى الله عليه وسلم - في الكهان (قر الزجاجه) بالزاي، وإنما هو: (قر الدجاجة) بالدال.

وفي حديث يروى عن معاوية بن أبي سفيان قال: لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم الذين يشققون الخطب تشقيق الشعر. ذكر (الدارقطني) عن (وكيع) أنه قاله مرة بالحاء المهملة و(أبو نعيم) شاهد، فردده عليه بالحاء المعجمة المضمومة.

وقرأت بخط مصنف: أن (ابن شاهين) قال في جامع المنصور في الحديث: أن النبي صلى الله عليه وسلم نهي عن تشقيق الخطب. فقال بعض الملاحين: يا قوم ! فكيف نعمل والحاجة ماسة.

Yine imâm Ebu Bekr el-İsmâîlî'den ulaştığına göre kendisi, Aişe'nin (r.a) Nebî'den (s.a.v) rivâyet ettiği kâhinler hakkındaki hadiste "Zâ" harfî ile (قَرَّ الزَّجَاجَةُ) diyormuş. Oysa o, "Dâl" harfî ile (قَرَّ الدَّجَاجَةُ)'dir. (Buradaki Züccâce cam, Deccâce ise tavuktur. قَرَّ الدَّجَاجَةُ tavuk seslenmesi manasındadır.)

Muaviye ibn-i Ebi Süfyân'dan rivâyet edilen bir hadiste o, şöyle der: "Resulullah (s.a.v), şiir böler gibi hutbeleri bölenlere lanet etmiştir." Dârakutnî'nin Veki'ten aktardığına göre o, bir keresinde noktasız "ح" ile (yani الخطب "odun" şeklinde) söylemiştir. Buna şahit olan Ebu Nuaym itiraz edip onun damme ile noktalı "خ" olduğunu söylemiştir. Ben musannifin el yazısıyla okudum ki İbn-i Şâhin, mansûr camiinde bu hadisi "Nebi (s.a.v) odunları bölmekten nehyetti" şeklinde (yani خ yerine noktasız ح harfî ile الخطب şeklinde) söyledi. Orada bulunan bazı kimseler: "Öyleyse ne yapacağız ey halk. Oysa buna ihtiyaç var." dediler.

قلت: فقد انقسم التصحيف إلى قسمين: أحدهما في المتن، والثاني في الإسناد. وينقسم قسمة أخرى إلى قسمين:

أحدهما: تصحيف البصر، كما سبق عن (ابن لهيعة) وذلك هو الأكثر.

والثاني: تصحيف السمع، نحو حديث (لعاصم الأحول) رواه بعضهم فقال (عن واصل الأحدب) فذكر (الدارقطني): أنه من تصحيف السمع، لا من تصحيف البصر، كأنه ذهب - والله أعلم - إلى أن ذلك مما لا يشبه من حيث الكتابة، وإنما أخطأ فيه سمع من رواه.

وينقسم قسمة ثالثة: إلى تصحيف اللفظ، وهو الأكثر. وإلى تصحيف يتعلق بالمعنى دون اللفظ، كمثّل ما سبق عن (محمد بن الحنفى) في الصلاة إلى عنزة.

Ben derim ki: Tashif iki kısma ayrılır: Birincisi metinde, ikincisi ise isnad'tadır.

Bir başka açıdan da yine iki kısma ayrılır: Birincisi ibn-i Lehiya meselesinde geçtiği gibi göz (görme) tashifi ki bu, en çok olan tashiftir. İkincisi ise kulak (yani işitme) tashifidir ki bu da Âsım el-Ahvel'e ait hadiste olduğu gibidir. Bazıları bu hadisi rivâyet ederken "Vâsıl el-Ahdep'ten" demiştir. Dârakutnî bunun göz tashifi değil kulak tashifinden olduğunu söylemiştir. Sanki o - Allah daha iyi bilir - bunda yazma açısından değil de rivâyet edenin kulağının yanılması açısından bir karışıklık olduğu görüşünü tercih etmiştir.

Yine üçüncü bir açıdan daha tashif iki kısma ayrılır:

1 - Lafız tashifi ki bu en fazla olan tashiftir.

2- Lafzın dışında, mânâ ile alakalı olan tashif. Mızrağa doğru namaz kılma meselesinde Muhammed bin müsennâ örneğinde geçtiği gibi.

وتسمية بعض ما ذكرناه تصحيفاً مجاز، والله أعلم.
 وكثير من التصحيف المنقول عن الأكابر الجلة لهم فيه أعذار لم ينقلها ناقلوه، ونسأل
 الله التوفيق والعصمة، والله أعلم.
 النوع السادس والثلاثون: معرفة مختلف الحديث
 وإنما يكمل للقيام به الأئمة الجامعون بين صناعات الحديث والفقه، الغواصون على
 المعاني الدقيقة.
 اعلم: أن ما يذكر في هذا الباب ينقسم إلى قسمين:
 أحدهما: أن يمكن الجمع بين الحديثين، ولا يتعذر إبداء وجه ينفي تنافيهما، فيتعين
 حينئذ المصير إلى ذلك والقول بهما معاً.

Zikrettiklerimizin bazılarının tashif olarak isimlendirilmesi mecâzdır. Allah daha iyisini bilir.
 Büyük âlimlerden nakledilmiş olan tashiflerin çoğunda bu zâtların mazeretleri vardır. Bu haberleri nakledenler bunları nakletmemişlerdir. Allah'tan Tevfik ve hatadan korunma istiyoruz. O en iyisini bilendir.

OTUZ ALTINCI ÇEŞİT İHTİLAFLI HADİSLER

Bu ilmin hakkını ancak hadis ve fıkıh ilimlerinin arasını birleştiren, ince mânâların derinliğine vakıf olan imâmlar verebilir. Bil ki; bu bölümde anlatılanlar iki kısma ayrılır:

1.Kısım: iki hadisın arasının birleşmesinin mümkün olup onların birbirine zıtlığını giderecek bir yönün ortaya çıkmasının özürülü olmaması. Böyle bir durumda bu yola gidilir ve her ikisi de kabul edilir.

ومثاله: حديث: (لا عدوى ولا طيرة). مع حديث: (لا يورد ممرض على مصح). وحديث: (فر من المجذوم فرارك من الأسد). وجه الجمع بينهما: أن هذه الأمراض لا تعدي بطبيعتها، ولكن الله تبارك وتعالى جعل مخالطة المريض بها للصحيح سبباً لإعدائه مرضه.

ثم قد يتخلف ذلك عن سببه كما في سائر الأسباب: ففي الحديث الأول: نفى صلى الله عليه وسلم ما كان يعتقد الجاهلي من أن ذلك يعدي بطبعه، ولهذا قال: (فمن أعدى الأول؟). وفي الثاني: اعلم بأن الله سبحانه جعل ذلك سبباً لذلك، وحذر من الضرر الذي يغلب وجوده عند وجوده، بفعل الله سبحانه وتعالى.

Buna örnek: “Ne bulaşıcılık vardır, ne de uğursuzluk.”¹²⁹ Hadisi’nin “Hasta develeri sağlıklı develerin yanına salmayın.”¹³⁰ ve “Aslan’dan kaçır gibi cüzâmlıdan kaç.”¹³¹ hadisiyle olan durumudur. Bunların aralarının birleşmesi şöyle mümkün olur: Bu hastalıklar kendi tabiatları sebebiyle bulaşmazlar. Fakat Allah Tebâreke ve Teâla bu bulaşıcı hastalıklarla hasta olanların sağlıklı insanlara karışmasını, bu hastalıkların onlara bulaşmasına sebep kılmıştır. Sonra, diğer sebeplerde olduğu gibi bazen bu, kendi sebebinden geride kalır. Öyleyse birinci hadiste Resulullah (s.a.v) bu hastalıkların kendi tabiatları gereğince bulaştıkları şeklindeki cahillerin inançlarını nefy ediyor. Bu yüzden “öyleyse birinciye bulaştıran kim?” diyor. İkinci hadiste ise Allah sübhânehu ve teala’nın bunu (yani bu bulaşıcı hastalıklarla hasta olanların sıhhatlilere karışmasını) bulaşıcılık için sebep kıldığını bildiriyor ve Allah’ın (cc.) fiili neticesinde bu bulaşıcılık meydana geldiğinde genellikle var olacak olan zarardan sakındırıyor.

¹²⁹ Buhari (5424) ve müslim (2223) tahrir etmiştir.

¹³⁰ Buhari (5437) ve Müslim (2221) tahrir etmiştir.

¹³¹ Buhari (5380) tahrir etmiştir.

ولهذا في الحديث أمثال كثيرة. وكتاب (مختلف الحديث) (لابن قتيبة) في هذا المعنى: إن يكن قد أحسن فيه من وجه فقد أساء في أشياء منه، وقصر باعه فيها، وأتى بما غيره أولى وأقوى. وقد روينا عن (محمد بن إسحاق بن خزيمة الإمام) أنه قال: لا أعرف أنه روي عن النبي - صلى الله عليه وسلم - حديثان يساندين صحيحين متضادين، فمن كان عنده فليأتني به لأؤلف بينهما.

القسم الثاني: أن يتضادا بحيث لا يمكن الجمع بينهما، وذلك على ضربين: أحدهما: أن يظهر كون أحدهما ناسخاً والآخر منسوخاً، فيعمل بالناسخ ويترك المنسوخ.

والثاني: أن لا تقوم دلالة على أن الناسخ أيهما والمنسوخ أيهما:

Hadislerde bu çeşidin örnekleri çoktur. İbni Kuteybe'nin bu manadaki "Kitabu muhtelifil hadis" adlı eseri her ne kadar bir açıdan güzellikler barındırıyorsa da, güzel yapmadığı bazı şeyler de vardır. Bu konuda gücü eksik kalmış ve (aynı konuda) kendisinden daha evlâ ve daha kuvvetlisi var olan hadisleri koymuştur kitabına.

İmâm Muhammed bin İshâk bin Huzeyme'nin şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Ben Nebi'den (s.a.v) iki sahih isnad ile birbirine zıt iki hadisin rivâyet edildiğini bilmiyorum. Yanında böyle bir şey olan varsa getirsin ki onların aralarını birleştireyim."

2. Kısım: Araları birleştirilemeyecek şekilde birbirine zıt olmaları. Bu da iki çeşittir:

1- Bunlardan bir tanesinin nâsih, diğerinin mensûh olmasının zâhir olması. Bu durumda nâsih ile amel edilir ve mensûh terkedilir.

2- Hangisinin nâsih, hangisinin mensûh olduğuna dair herhangi bir delîl bulunmaması.

فيفزع حينئذ إلى الترجيح، ويعمل بالأرجح منهما والأثبت، كالترجيح بكثرة الرواة، أو بصفاتهم في خمسين وجهاً من وجوه الترجيحات وأكثر، ولتفصيلها موضع غير ذا، والله سبحانه أعلم.

النوع السابع والثلاثون: معرفة المزيد في متصل الأسانيد

مثاله: ما روي عن (عبد الله بن المبارك) قال: حدثنا سفيان، عن عبد الرحمن بن يزيد بن جابر قال: حدثني بسر بن عبيد الله قال: سمعت أبا إدريس يقول: سمعت واثلة بن الأسقع يقول: سمعت أبا مرثد الغنوي يقول: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: (لا تجلسوا على القبور ولا تصلوا إليها).

Bu durumda tercih yöntemine başvurulur ve râvilerin çokluğu veya sıfatları gibi Elli ve daha fazla tercih yönlerinden, bazıları açısından daha iyi durumda olan ile amel edilir. Bu konunun ayrıntılı açıklaması bu kitabın dışında başka yerlerde yapılmıştır. Allah sübhânehu ve teâla en doğrusunu bilir.

OTUZ YEDİNCİ ÇEŞİT

MUTTASIL İSNADLARDAKİ ZİYADELİKLER ¹³²

Şu isnad bu çeşide örnektir: Abdullah ibn-i mübârek'ten rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Bana Süfyân, Abdurrahman ibn-i Yezid ibn-i Câbir'den anlattı. Dedi ki: bana Busr ibn-i Ubeydullah anlattı ve dedi ki: Ebu idrîs'i işittim. Şöyle diyordu: Vâsile ibn-i Eske'i işittim, şöyle diyordu: Ebu Mersed el-Ğanevi'yi şöyle derken işittim: Resulullah'ı (s.a.v) işittim, şöyle diyordu: Kabirlerin üzerine oturmayın ve onlara doğru namaz kılmayın.¹³³

¹³² Bu, biri diğerinden işitmiş olan iki ravi'nin arasına fazla bir râvi konulmasıdır. Oysa bunu ziyadeleştiren râvi'den daha sağlam olanı onu zikretmemiştir. (şerhun-Nahbe)

¹³³ Müslim (972) Tahric etmiştir.

فذكر سفيان في هذا الإسناد زيادة وهم، وهكذا ذكر أبي إدريس.
 أما الوهم في ذكر سفيان: فمن دون ابن المبارك لأن جماعة ثقات رووه عن ابن
 المبارك عن ابن جابر نفسه، ومنهم من صرح فيه بلفظ الإخبار بينهما.
 وأما ذكر أبي إدريس فيه: فابن المبارك منسوب فيه إلى الوهم، وذلك لأن جماعة من
 الثقات رووه عن ابن جابر، فلم يذكرُوا أبا إدريس بين بسر واثلة. وفيهم من صرح
 فيه بسماع بسر من واثلة.
 قال (أبو حاتم الرازي): يرون أن (ابن المبارك) وهم في هذا. قال: وكثيراً ما يحدث
 بسر من أبي إدريس، فغلط ابن المبارك، وظن أن هذا مما روى عن أبي إدريس عن
 واثلة.

Bu isnad'ta Süfyân'ın zikri fazlalık ve vehimdir. Aynı şekilde Ebu idrîs'in zikri de böyledir. Süfyânın zikredilmesindeki vehim, ibn-i mübârek'in dışındaki kimselerdendir. Çünkü güvenilir râvilerden bir cemâat bunu ibn-i mübârek'ten, ibn-i Câbir'in kendisinden rivâyet etmiştir. Hatta onlardan bazıları aralarında 'haber' lafzını açık bir şekilde söylemiştir. (Yani ibn-i mübarek'in ibn-i cabir'den أَخْبَرَنَا lafzıyla aktardığını söylemiştir.)

Ebu idrîs'in bu isnad'ta zikredilmesine gelince; Buradaki vehim ise ibn-i mübârek'e nispet edilir. Çünkü güvenilir ravilerden bir grup bunu ibn-i cabir'den rivayet etmişlerdir ve Busr ile Vâsile arasında Ebu idrîs'i zikretmemişlerdir. Bu râvilerden bazıları bu isnad'ta Busr'un Vâsile'den işittiğini açık bir şekilde söylemiştir. Ebu Hâtim er-Razi şöyle der: "(Âlimler) ibn-i Mübârek'in bunda vehmettiği görüşündedirler." Devamla "Birçok zaman Busr, Ebu İdrîs'ten hadis rivâyet etmiştir. İbn-i Mübârek yanılıp bu hadisin de Ebu İdrîs'ten, Vâsile'den rivâyet edilen hadislerden olduğunu zannetmiştir.

وقد سمع هذا بسر من واثلة نفسه. قلت: قد ألف الخطيب الحافظ في هذا النوع كتاباً سماه (كتاب تمييز المزبد في متصل الأسانيد) وفي كثير مما ذكره نظر، لأن الإسناد الخالي عن الراوي الزائد:

إن كان بلفظه (عن) في ذلك فيبغي أن يحكم بإرساله، ويجعل معللاً بالإسناد الذي ذكر فيه الزائد، لما عرف في نوع المعلل، وكما يأتي ذكره إن شاء الله تعالى في النوع الذي يليه.

وإن كان فيه تصريح بالسماع أو بالإخبار، كما في المثال الذي أوردناه، فجائز أن يكون قد سمع ذلك من رجل عنه، ثم سمعه منه نفسه، فيكون بسر في هذا الحديث قد سمعه من أبي إدريس عن واثلة،

Oysa Busr bunu Vâsile'nin bizzât kendisinden işitmiştir."¹³⁴

Ben derim ki: Hâfız Hatîp bu türde bir kitap te'lif etmiş ve ismini "Muttasıl isnadlardaki fazlalıkları temyîz kitabı" koymuştur. Fakat onun zikrettiği şeylerin çoğu tartışma konusudur. Çünkü kendisinde fazla râvî'nin olmadığı isnad, eğer burada عن lafzı ile geçiyorsa bu durumda bu isnadın Mürsel olduğuna hükmetmek gerekir ve mualllel hadis kısmında öğrendiğimiz ve - inşaallahü teala - bundan sonra gelecek olan kısımda öğreneceğimiz sebepten dolayı kendisinde fazla râvî'nin zikredildiği isnad ile mualllel kılınır. Ama eğer verdiğimiz örneklerdeki gibi kendisinde "işitme" veya "haber" lafızları açık bir şekilde geçiyorsa ("işittim" veya "bana haber verdi" şeklinde geçiyorsa) bu durumda, önce ondan işiten bir kimseden duymuş olup sonradan bizzat kendisinden duymuş olması caizdir. Böyle bir durumda örneğimizdeki hadisi Busr, Vâsile'den işitmiş olan Ebu idrîs'ten işitmiş olur.

¹³⁴ Ebu Hâtim. İlel'ul hadis. 80/1 (Hadis numarası: 213) Aynı şekilde Tirmizî de hadisi rivâyet etmesinin peşinden bunu zikretmiştir. (Sünen: 1051)

ثم لقي واثلة فسمعه منه، كما جاء مثله مصرحاً به في غير هذا. اللهم إلا أن توجد قرينة تدل على كونه وهماً، كنحو ما ذكره أبو حاتم في المثال المذكور. وأيضاً فالظاهر ممن وقع له مثل ذلك أن يذكر السماعين، فإذا لم يجيء عنه ذكر ذلك حملناه على الزيادة المذكورة، والله أعلم.

Sonra Vâsile ile karşılaştığında Vâsile'nin kendisinden de işitmiş olur. Başka yerlerde buna benzer örneklerde açık bir şekilde belirtildiği gibi.

Ama mezkûr misâlde Ebu Hâtîm'in zikrettiği gibi vehim olduğuna delâlet eden bir karine bulunması durumu müstesnadır. Aynı şekilde, kendisi hakkında böyle bir durum meydana gelenlerde zâhir olan, iki işitme lafzını zikretmeleridir. Bu lafzı söylemediklerinde biz bunu mezkûr olan ziyadeliğe hamlederiz.

Allah en doğrusunu bilir.

النوع الثامن والثلاثون: معرفة المراسيل الخفي إرساها
 هذا نوع مهم عظيم الفائدة، يدرك بالاتساع في الرواية والجمع لطرق الأحاديث مع
 المعرفة التامة، وللخطيب الحافظ فيه (كتاب التفصيل لبهم المراسيل).
 والمذكور في هذا الباب منه ما عرف فيه الإرسال بمعرفة عدم السماع من الراوي فيه
 أو عدم اللقاء كما في الحديث المروي عن العوام بن حوشب، عن عبد الله بن أبي
 أوفى قال: كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا قال بلال: قد قامت الصلاة، نهض
 وكبر. روي فيه عن (أحمد بن حنبل) أنه قال: العوام لم يلق ابن أبي أوفى.
 ومنه ما كان الحكم بإرساله محالاً على مجيئه من وجه آخر،

OTUZ SEKİZİNCİ ÇEŞİT İRSALİ GİZLİ OLAN MÜRSELLER

Bu, faydası büyük olan önemli bir çeşittir. Tam bir bilgi ile beraber rivâyetlerde geniş bir araştırma ve hadislerin rivâyet yollarını bir araya getirmekle anlaşılır. Hâfız Hatîp bu konuda “Müphem Mürsellerin açıklaması kitabı” (kitâbut-Tafsîl li müphemî'l merâsil) isminde bir eser yazmıştır.

Bu bölümde zikredilen meselelerden biri; râviden işitme'nin olmayışı veya râvi ile karşılaşmanın olmayışının anlaşılması yoluyla mürselliğin bilinmesidir. Buna örnek, Avvâm ibn-i Havşeb'in Abdullah ibn-i ebi Evfa'dan rivâyet ettiği hadistir. Bu hadiste ibn-i ebi Evfa şöyle demiştir: “Bilâl قد قامت الصلاة dediğinde Nebi (s.a.v) kalkar ve tekbîr getirirdi.”

Bu hadis hakkında Ahmed bin Hanbel'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Avvâm, ibn-i ebi Evfa ile karşılaşmamıştır.”

Yine bu bölümde zikredilen meselelerden bir diğeri; Bir başka yoldan gelişinde, mürsellik olduğu iddia edilen yerde bir şahsın ziyade edilmesiyle mürselliğine hükmetmenin muhâl (imkânsız) olduğu rivâyettir.

بزيادة شخص واحد أو أكثر في الموضع المدعى فيه الإرسال، كالحديث الذي سبق ذكره في النوع العاشر: عن عبد الرزاق عن الثوري عن أبي إسحاق، فإنه حكم فيه بالانقطاع والإرسال بين عبد الرزاق والثوري، لأنه روي عن عبد الرزاق قال: حدثني النعمان بن أبي شبة الجندي، عن الثوري، عن أبي إسحاق، وحكم أيضاً فيه بالإرسال بين الثوري وأبي إسحاق، لأنه روي عن الثوري عن شريك عن أبي إسحاق. وهذا وما سبق في النوع الذي قبله يتعرض بكل واحد منهما على الآخر، على ما تقدمت الإشارة إليه، والله أعلم.

Buna örnek; onuncu çeşit'te zikri geçen Abdurrezzak'ın sevrî'den, Sevrî'nin Ebu İshâk'tan rivâyet ettiği hadistir. Bu rivâyet'te Abdurrezzak ile Sevrî arasında inkita' (kopukluk) ve mürselliğe hükmedilmiştir. Çünkü (aynı hadis bir başka rivâyet'te) Abdurrezzak'tan rivâyet edilir ve Abdurrezzak "Bana Numân ibn-i ebi Şeybe el-Cenedî Sevrî'den, o da Ebu ishak'tan rivayet etti." demiştir. Yine aynı şekilde bu hadiste sevrî ile Ebu ishak arasında da mürsellik vardır. Çünkü (bir başka rivâyet'te) sevrî Şerîk'ten, Şerîk te Ebu ishâk'tan rivâyet etmiştir.

Bu ve bundan önce geçen çeşit birbirine muânızdırlar. Çünkü daha önceden de işâret edildiği gibi onların her biriyle diğerine itiraz edilir.

Allah en doğrusunu bilir.

النوع التاسع والثلاثون: معرفة الصحابة رضي الله عنهم أجمعين
 هذا علم كبير قد ألف الناس فيه كتباً كثيرة، ومن أجلها وأكثرها فوائد (كتاب
 الاستيعاب) (لابن عبد البر)، لولا ما شأنه به من إيراد كثير مما شجر بين الصحابة،
 وحكاياته عن الإخباريين لا المحدثين. وغالب على الإخباريين الإكثار والتخليط فيما
 يروونه. وأنا أورد نكتاً نافعة - إن شاء الله تعالى - قد كان ينبغي لمصنفي كتب
 الصحابة أن يتوجوها بها، مقدمين لها في فوائدها:
 إحداها: اختلف أهل العلم في أن الصحابي من ؟
 فالمعروف من طريقة أهل الحديث: أن كل مسلم رأى رسول الله - صلى الله عليه
 وسلم - فهو من الصحابة.

OTUZ DOKUZUNCU ÇEŞİT SAHÂBENİN (ALLAH HEPSİNDEN RAZI OLSUN) TANINMASI

Bu, büyük bir ilimdir. İnsanlar bu konuda birçok kitap yazmışlardır. Sahâbe arasında olup biten birçok şeyi zikretme ve bunları muhaddisler'den değil de tarihçilerden aktarma şeklindeki kusuru olmasaydı ibn-i Abdilberri'nin "El istiab" isimli eseri bunların en büyüklerinden ve en çok faydalı olanlarından biri olurdu. Çünkü tarihçiler genellikle olayları abartırlar ve rivâyetleri birbirine karıştırırlar.

Ben - inşâallah - sahâbe kitaplarını tasnif edecek olan kimselerin, kitaplarının başında dikkat etmeleri gerekli olan birkaç faydalı nükte beyan edeceğim.

1 - İlim ehli, sahâbî'nin kim olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Hadis ehli tarafından bilinen, Resulullah'ı (s.a.v) gören her Müslümanın sahâbi olduğudur.

قال (البخاري) في (صحيحه): من صحب النبي - صلى الله عليه وسلم - أو رآه من المسلمين، فهو من أصحابه.

وبلغنا عن (أبي المظفر السمعاني المروزي) أنه قال: أصحاب الحديث يطلقون اسم الصحابة على كل من روى عنه حديثاً أو كلمة، ويتوسعون حتى يعدون من رآه رؤية من الصحابة، وهذا لشرف منزلة النبي - صلى الله عليه وسلم -، أعطوا كل من رآه حكم الصحبة.

وذكر: أن اسم الصحابي - من حيث اللغة والظاهر - يقع على من طالت صحبته للنبي - صلى الله عليه وسلم - وكثرت مجالسته له على طريق التبعية له والأخذ عنه. قال: وهذا طريق الأصوليين.

Buharî sahihinde “Resulullah (s.a.v) ile arkadaşlık eden veya onu gören her Müslüman onun sahâbesidir.” demiştir. Ebu'l Muzaffer es-Sem'anî el-Mervezî'nin şöyle dediği bize ulaşmıştır: “Hadis ashâbı, ‘sahâbe’ ismini, kendisinden bir hadis veya kelime rivâyet edilen herkes için kullanırlar ve bu konuda öyle geniş davranırlar ki, Onu (s.a.v) sadece bir kez görmüş olanı bile sahâbe'den sayarlar. Bu, Resulullah'ın (s.a.v) makâmının şerefinden dolayıdır. Onu gören herkese “sohbet” (sahâbelik) makâmı verirler.”

Ebu'l muzaffer, “Sahâbi” isminin sözlük ve zâhir açısından Nebi (s.a.v) ile, ona tabi olma ve ondan alma yolu üzere uzun bir müddet arkadaşlık yapan ve onunla bir çok defa oturup kalkmış olan kişiler için söylendiğini zikreder ve “Bu usûlcülerin yöntemidir.” der.

قلت: وقد روينا عن (سعيد بن المسيب): أنه كان لا يعد الصحابي إلا من أقام مع رسول الله - صلى الله عليه وسلم - سنة أو سنتين، وغزا معه غزوة أو غزوتين. وكان المراد بهذا - إن صح عنه - راجع إلى المحكي عن الأصوليين. ولكن في عبارته ضيق، يوجب ألا يعد من الصحابة جرير بن عبد الله البجلي ومن شاركه في فقد ظاهر ما اشترطه فيهم، ممن لا نعرف خلافاً في عدّه من الصحابة. وروينا عن شعبة عن موسى السبائي - وأثنى عليه خيراً - قال: أتيت أنس بن مالك فقلت: هل بقي من أصحاب رسول الله - صلى الله عليه وسلم - أحد غيرك؟ قال: بقي ناس من الأعراب قد رأوه فأما من صحبه فلا. إسناده جيد، حدّث به (مسلم) بحضرة (أبي زرعة).

Ben derim ki: Saîd ibn-i Müseyyeb'in, Resulullah (s.a.v) ile beraber bir veya iki sene oturup kalkmamış olan ve onunla beraber bir veya iki Gazveye çıkmamış olan kimseyi sahâbi saymadığı bize rivâyet edilmiştir. - Eğer bu sahih ise - bununla kastedilen, usûlcülerden aktarılan tanıma dönüktür. Fakat onun ifâdelerinde sıkıntı vardır ve bu ibârelere göre, sahâbe'den sayılmaları konusunda herhangi bir ihtilâf bilmediğimiz Cerîr ibn-i Abdullah el-Becelî ve şart koşulan şeylerin zâhiren olmayışında ona ortak olan diğerlerinin sahâbe'den sayılmamaları gerekir.

Şu'be'den, Musa es-Sebelânî'nin - ki Şu'be kendisini hayırla övmüştür- şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: Enes ibn-i Mâlik'e geldim. Ona, "Resulullah'ın (s.a.v) ashâbından senden başka kimse kaldı mı?" diye sordum. "Bedevîlerden onu görmüş olan birkaç kişi kaldı. Ama ona arkadaşlık (sahâbelik) yapan kimse kalmadı." dedi. Bunun isnadı sağlamdır. Müslim bunu Ebu Zur'a'nın hazır bulunduğu bir zamanda anlatmıştır.

ثم إن كون الواحد منهم صحابياً: تارة يعرف بالتواتر، وتارة بالاستفاضة القاصرة عن التواتر، وتارة بأن يروى عن آحاد الصحابة أنه صحابي، وتارة بقوله وإخباره عن نفسه - بعد ثبوت عدالته - بأنه صحابي، والله أعلم.

الثانية: للصحابة بأسرهم خصيصة، وهي: أنه لا يسأل عن عدالة أحد منهم، بل ذلك أمر مفروغ منه، لكونهم على الإطلاق معدلين بنصوص الكتاب والسنة وإجماع من يعتد به في الإجماع من الأمة. قال الله تبارك وتعالى: (كنتم خير أمة أخرجت للناس) الآية. قيل: اتفق المفسرون على أنه وارد في أصحاب رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وقال تعالى: (وكذلك جعلناكم أمة وسطاً لتكونوا شهداء على الناس). وهذا خطاب مع الموجودين حينئذ.

Sonra, onlardan birinin sahâbi oluşu bazen tevâtürle bilinirdi, bazen de tevâtür'den daha eksik olan istifâze (yaygın bilinme yolu) ile. Bazen sahâbelerden birinden "Bu sahâbi'dir" diye rivâyet edilmesiyle bilinirdi, bazen de - Adâleti sâbit olduktan sonra - kendi sözüyle ve "ben sahâbiyim" diye bildirmesiyle bilinirdi. Allah en doğrusunu bilir.

2 - Sahâbelerin tamamına ait bir özellik vardır ki oda şudur: Onlardan hiçbirinin adâleti sorgulanmaz. Onların adâletleri mutlak olarak kitab ve sünnetin nassları ve ümmet'ten icmaina değer verilenlerin icmai ile sabit olduğu için bu, (yani adâletlerinin sorgulanmaması) araştırılacak bir konu olmaktan çıkmıştır. Allah tebâreke ve teâla şöyle buyurmuştur: "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz." (Ali imran:110) Denilmiştir ki: Müfessirler bu ayetin Resulullah'ın (s.a.v) ashâbı hakkında indiği konusunda ittifâk etmişlerdir.

Yine Allah (cc) şöyle buyurmuştur: "işte insanlar üzerine şâhitler olasınız diye biz sizi böylece vasat bir ümmet kıldık." (Bakara:143) Bu, o zaman mevcut olanlara bir hitaptır.

وقال سبحانه وتعالى: (محمد رسول الله والذين معه أشداء على الكفار) الآية. وفي نصوص السنة الشاهدة بذلك كثرة، منها: حديث أبي سعيد الخدري عن النبي صلى الله عليه وسلم - قال: (لا تسبوا أصحابي، فوالذي نفسي بيده، لو أن أحدكم أنفق مثل أحد ذهباً ما أدرك مد أحدهم ولا نصيفه). ثم إن الأمة مجمعة على تعديل جميع الصحابة، ومن لا يس الفتن منهم: فذلك ياجماع العلماء الذين يعتد بهم في الإجماع، إحساناً للظن بهم، ونظراً إلى ما تمهد لهم من المآثر، وكان الله سبحانه وتعالى أتاح الإجماع على ذلك لكونهم نقلة الشريعة، والله أعلم.

Yine o Sübhânehu ve teala "Muhammed Allah'ın Resülü'dür. Onunla beraber olanlar kâfirlere karşı şiddetlidirler." (Fetih:29) buyurmuştur.

Sünnet'te de buna şahitlik eden naslar çoktur. Bunlardan biri, sıhhati konusunda ittifâk olan Ebu Saîd Hadisidir. Bu hadiste Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Sahâbelerime sövmeyin. Nefsim kudret elinde olana yemin ederim ki sizden biri uhud dağı kadar altın infak etse onlardan birinin ne bir müdd, ne de onun yarısının ecrini idrâk edemez."¹³⁵

Sonra, ümmet bütün sahâbelerin âdil olduklarına dair icma' etmiştir. İcma' konusunda hatırı sayılan âlimlerin icmasıyla onlardan fiten olaylarına bulaşanlar da böyledirler. Bu, onlara karşı hüsnü-zan beslenilmesi gerektiğinden ve onlar tarafından yapılan hayırlı şeyler nazar-ı itibâra alındığından dolayıdır. Ayrıca onlar şeriati nakledecek olan kimseler olduklarından dolayı sanki Allah Sübhânehu ve teâla buna (yani âdil olduklarına) dair icma' takdir ve ihsan etmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

¹³⁵ Buhari (3470) ve Müslim (204) tahrir etmiştir.

الثالثة: أكثر الصحابة حديثاً عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - (أبو هريرة) روي ذلك عن (سعيد بن أبي الحسن) و (أحمد بن حنبل)، وذلك من الظاهر الذي لا يخفي على حديثي، وهو أول صاحب حديث بلغنا عن أبي بكر بن أبي داود الجعاني قال: رأيت (أبا هريرة) في النوم، وأنا بسجستان أصف حديث (أبي هريرة) فقلت: إني لأحبك، فقال: أنا أول صاحب حديث كان في الدنيا. وعن (أحمد بن حنبل) أيضاً رضي الله عنه قال: ستة من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم أكثروا الرواية عنه وعمرؤا (أبو هريرة) و (ابن عمر) و (عائشة) و (جابر بن عبد الله) و (ابن عباس) و (أنس) و (أبو هريرة) أكثرهم حديثاً، وحمل عنه الثقات. ثم إن أكثر الصحابة قُتياً تروى ابن عباس.

3-Resulullah'tan (s.a.v.) en çok hadis rivâyet eden sahâbe Ebu Hüreyre'dir. Bu Saîd ibn-i Ebi Hasan'dan ve Ahmed bin Hanbel'den rivâyet edilmiştir ve bu, hadis ehli olan bir kimseye gizli kalmayacak olan açık bir şeydir. Ebu Hüreyre aynı zamanda ilk hadis sahibi olan kimsedir. Bize ulaşan bir rivâyete göre Ebu Bekir ibn-i Ebi Davud es-Sicistanî şöyle demiştir: Ben Sicistanda Ebu Hüreyre'nin hadislerini tasnif ederken onu rüyâda gördüm. Ona "Ben seni seviyorum" dedim. O ise "Ben dünyada ilk hadis sahibi olan kimseyim."dedi.

Ahmed bin Hanbel'in (R.a) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Nebi'nin (s.a.v) ashâbından altı kişi kendilerinden en çok hadis rivâyet edilen ve kendilerine ömür bahşedilenlerdir. Bunlar Ebu Hüreyre, İbn-i Ömer, Âişe, Câbir ibn-i Abdullah, ibni Abbas ve Enes'tir. Ebu Hüreyre bunların en çok hadis rivayet edenidir. Güvenilir râviler ondan Hadis almıştır."

Sonra, kendisinden fetvâ konusunda en çok rivâyet yapılan sahâbe ibn-i Abbas'tır.

بلغنا عن (أحمد بن حنبل) قال: ليس أحد من أصحاب النبي - صلى الله عليه وسلم - يروى عنه في الفتوى أكثر من ابن عباس. وروينا عن (أحمد بن حنبل) أيضاً أنه قيل له: من العبادة؟ فقال: (عبد الله بن عباس)، و(عبد الله بن عمر)، و(عبد الله بن الزبير)، و(عبد الله بن عمرو). قيل له: فابن مسعود؟ قال: لا، ليس (عبد الله بن مسعود) من العبادة.

قال الحافظ (أحمد البيهقي) فيما روينا عنه وقرأته بخطه: وهذا لأن ابن مسعود تقدم موته، وهؤلاء عاشوا حتى احتيج إلى علمهم. فإذا اجتمعوا على شيء قيل (هذا قول العبادة) أو (هذا فعلهم).

قلت: ويلتحق بابن مسعود في ذلك سائر العبادة المسلمين بعبد الله من الصحابة.

Ahmed bin Hanbel'in şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Nebi'nin (s.a.v) ashâbından, fetvâ konusunda ibn-i Abbas'tan daha çok kendisinden hadis rivâyet edilen kimse yoktur."

Yine Ahmed bin Hanbel'den bize rivâyet edildiğine göre, kendisine "Abâdile (Abdullahlar) kimdir?" diye sorulmuş. O da, "Abdullah ibn-i Abbas, Abdullah ibn-i Ömer, Abdullah ibn-i Zübeyr ve Abdullah ibn-i Amr'dır." demiştir. Kendisine, "Peki ya ibn-i Mesud?" denilince "Hayır, Abdullah ibn-i Mesud Abâdile'den değildir." demiştir.

Kendisinden bize rivâyet edildiğine göre ve kendisinin yazısıyla okuduğuma göre Hâfız Ahmed el-Beyhakî şöyle demiştir: "Bunun sebebi ibn-i Mesudun daha önce vefât etmesi, bunların ise ilimlerine ihtiyaç duyulan bir zamana kadar yaşamalarıdır. Bunlar bir konuda görüş birliği ettiğinde "Bu Abâdile'nin sözü veya fiilidir." Denilirdi."

Ben derim ki: sahâbe'den 'Abdullah' diye isimlendirilmiş olan diğer 'Abâdile'de bu konuda ibn-i Mesud'a ilhak edilir.

وهم نحو مائتين وعشرين نفساً، والله أعلم. وروينا عن (علي بن عند الله المديني) قال: لم يكن من أصحاب النبي - صلى الله عليه وسلم - له أصحاب يقومون بقوله في الفقه إلا ثلاثة: (عبد الله بن مسعود) و(زيد بن ثابت) و(ابن عباس) رضي الله عنهم. كان لكل رجل منهم أصحاب يقومون بقوله ويفتون الناس.

ورويانا عن مسروق قال: وجدت علم أصحاب النبي - صلى الله عليه وسلم - انتهى إلى ستة: عمر، وعلي، وأبي، وزيد، وأبي الدرداء، وعبد الله بن مسعود، ثم انتهى علم هؤلاء الستة إلى اثنين: علي، وعبد الله.

ورويانا نحوه عن مطرف، عن الشعبي، عن مسروق لكن ذكر أبا موسى بدل أبي الدرداء.

Bunlar ikiyüz yirmiye yakın kişidirler. Allah en iyisini bilir.

Ali ibn-i Abdullah el-Medîni'den bize rivayet edildiğine göre kendisi şöyle demiştir: ‘Nebi’nin (s.a.v) ashâbımdan, fıkhıta görüşlerini icra eden arkadaşları olan sadece üç kişi vardır. Bunlar Abdullah ibn-i Mesud, Zeyd bin Sâbit ve İbn-i Abbas’tır. (Allah hepsinden razı olsun.) Onların her birinin, görüşlerini uygulama sahasına koyan ve insanlara fetvâ veren arkadaşları (Ashâbı) vardı.”

Mesrûk’un şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: “Nebi’nin (s.a.v) ashâbının ilmi’nin altı kişide toplanmış olduğunu gördüm. Bunlar Ömer, Ali, Ubey, Zeyd, Ebu Derdâ ve Abdullah ibn-i Mesud’tur. Sonra bu altı kişinin ilmi de iki kişide toplanmıştır; Ali ve Abdullah.”

Bunun bir benzeri de Mutarref’in Şa’bi’den, onun da mesrûk’tan yaptığı rivâyetle bize ulaşmıştır. Fakat bu rivâyette Ebu Derdâ yerine Ebu Musa zikredilmiştir.

وروينا عن (الشعبي) قال: كان العلم يؤخذ عن ستة من أصحاب رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وكان عمر، وعبد الله، وزيد، يشبه علم بعضهم بعضاً، وكان يقتبس بعضهم من بعض، وكان علي، والأشعري، وأبي، يشبه علم بعضهم بعضاً، وكان يقتبس بعضهم من بعض.

وروينا عن (الحافظ أحمد البيهقي): أن (الشافعي) ذكر الصحابة في رسالته القديمة، وأثنى عليهم بما هم أهلهم، ثم قال: وهم فوقنا في كل علم، واجتهاد، وورع، وعقل، وأمر استدرك به علم واستنبط به، وآراؤهم لنا أحمد وأولى بنا من آرائنا عندنا لأنفسنا والله أعلم.

الرابعة: روينا عن (أبي زرعة الرازي): أنه سئل عن عدة من روى عن النبي - صلى الله عليه وسلم - فقال: ومن يضبط هذا؟

Yine Şa'bi'nin şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "İlim, Resulullah'ın (s.a.v) ashâbından altı kişiden alınıyordu. Ömer, Abdullah (ibni Mesud) ve Zeyd'in ilimleri birbirine benziyordu ve bunların bazıları diğer bazılarından iktibâs yapıyordu. Yine Ali, (Ebu Musa) el-Eş'ari ve Ubey'in ilimleri de birbirine benziyordu ve bunların bazıları diğer bazılarından iktibâs yapıyordu."

Hâfız Ahmed el-Beyhakî'den bize rivâyet edildiğine göre Şafiî, eski risalesinde sahâbeleri zikretmiş ve layık oldukları şekilde onları övdükten sonra "Onlar bütün ilimlerde, içtihad'ta, takvâ'da, akılda ve ilmin kendisiyle elde edilip kendisiyle istinbât (çıkarım) edildiği şeylerde bizden üstündürler. Bizim yanıımızda onların görüşleri kendi görüşümüzden daha çok övgüye değer ve daha evlâdır." Demiştir. Allah en doğrusunu bilir.

4- Ebu Zur'a er-Razi'den bize rivâyet edildiğine göre, kendisine Nebi'den (s.a.v) rivâyet edenlerin sayısı sorulmuş, o ise "Bunu kim kayıtl altına alabilir ki!

شهد مع النبي - صلى الله عليه وسلم - حجة الوداع أربعون ألفاً، وشهد معه ثبوك سبعون ألفاً. وروينا عن (أبي زرعة) - أيضاً - أنه قيل له: أليس يقال: حديث النبي - صلى الله عليه وسلم - أربعة آلاف حديث؟ قال: ومن قال ذا قلقل الله أنبياءه؟ هذا قول الزنادقة، ومن يخصي حديث رسول الله - صلى الله عليه وسلم - قبض رسول الله - صلى الله عليه وسلم - عن مائة ألف وأربعة عشر ألفاً من الصحابة، ممن روي عنه وسمع منه. وفي رواية: ممن رآه وسمع منه. فقيل له: يا أبا زرعة، هؤلاء أين كانوا و أين سمعوا منه؟ قال: أهل المدينة، وأهل مكة، ومن بينهما، والأعراب، ومن شهد معه حجة الوداع كل رآه وسمع منه بعرفة.

قال المؤلف: ثم إنه اختلف في عدد طبقاتهم وأصنافهم،

Peygamber (s.a.v) ile beraber veda haccına şahit olanların sayısı kırk bindir. Onunla beraber Tebuk savaşına şahit olanların sayısı ise yetmiş bin'dir." demiştir.

Yine aynı şekilde Ebu Zur'a'dan bize gelen bir rivâyete göre kendisine: "Nebi'nin (s.a.v) hadisleri Dört bin tanedir" denilmiyor mu? Denilince o, "Allah bunu diyenin azı dişlerini sarssın. Bu zındıkların sözüdür. Resulullah'm (s.a.v) hadislerini kim sayabilir ki? Resulullah (s.a.v) vefât ettiğinde ondan rivâyet eden ve ondan işiten Yüz on dört bin sahâbe vardı." demiştir.

Başka bir rivâyet'te "Onu gören ve ondan işiten" diye geçer. Kendisine, "Ey Eba Zur'a. Bunlar nerede idiler ve nerede işittiler ondan." denilince, "Medîne ehli, Mekke ehli ve bunların arasında bulunanlar. Bedeviler, onunla beraber vedâ haccına şahit olanlar. Bunların hepsi onu gördü ve Arafât'ta ondan işittiler." dedi.

Ben derim ki: Onların tabaka (mertebe) ve sınıflarının sayısı hakkında ihtilâf edilmiştir.

والنظر في ذلك إلى السبق بالإسلام، والهجرة، وشهود المشاهد الفاضلة مع رسول الله - صلى الله عليه وسلم - بآبائنا وأمهاتنا وأنفسنا هو - صلى الله عليه وسلم - وجعلهم (الحاكم أبو عبد الله): اثنتي عشرة طبقة، ومنهم من زاد على ذلك ولسنا نطول بتفصيل ذلك، والله أعلم.

الخامسة: أفضلهم على الإطلاق أبو بكر، ثم عمر. ثم إن جمهور السلف على تقديم عثمان على علي، وقدم أهل الكوفة من أهل السنة علياً على عثمان، وبه قال بعض السلف، منهم (سفيان الثوري) أولاً، ثم رجع إلى تقديم عثمان، روي ذلك عنه وعنهم الخطابي. ومن نقل عنه من أهل الحديث تقديم علي على عثمان (محمد بن إسحاق بن خزيمة).

Bu konuda nazar-ı itibara alınan; İslam'a giriş ve hicretteki öncelik, Resulullah (s.a.v) -Babalarımız, Analarımız ve nefislerimiz ona feda olsun - ile birlikte faziletli durumlara şâhit olma'dır. Hâkim Ebu Abdullah bunları 12 tabaka olarak kabul etmiştir. Âlimlerin kimisi bu sayının üstüne çıkmıştır ki biz bunun ayrıntılarını anlatarak konuyu uzatmayacağız. Allah en doğrusunu bilir.

5- Mutlak olarak onların en faziletlisi Ebu Bekr'dir. Ondan sonra Ömer gelir. Sonra, selefin cumhuru Osman'ın Ali'ye takdim edilmesi konusunda görüş birliği edilmiştir. Ama Ehl-i sünnet'ten olan Kûfe ehli Ali'yi (fazilet bakımından) Osman'a takdim ederler. Onlardan Süfyân es-Sevrî de önce böyle görüş belirtmiştir. Ama sonradan bundan dönüp Osman'ı takdim etmiştir. Bunu ondan ve onlardan (yani Kûfelilerden) Hattâbî rivâyet etmiştir. Hadis ehlinden, Ali'nin Osman'a takdim edilmesi yönünde kendisinden görüş nakledilenlerden biri Muhammed ibn-i İshâk ibn-i Huzeyme'dir.

وتقديم عثمان هو الذي استقرت عليه مذاهب أصحاب الحديث وأهل السنة. وأما أفضل أصنافهم صنفاً: فقد قال (أبو منصور البغدادي التميمي): أصحابنا مجمعون على أن أفضلهم الخلفاء الأربعة ثم الستة الباقون إلى تمام العشرة ثم البديرون، ثم أصحاب أحد، ثم أهل بيعة الرضوان بالحديبية. قلت: وفي نص القرآن تفضيل السابقين الأولين من المهاجرين والأنصار، وهم الذين صلوا إلى القبلتين في قول (سعيد بن المسيب) وطائفة. وفي قول (الشعبي): هم الذين شهدوا بيعة الرضوان. وعن (محمد بن كعب القرظي) و(عطاء بن يسار) أنهما قالاً: هم أهل بدر، روى ذلك عنهما (ابن عبد البر) فيما وجدناه عنه، والله أعلم.

Ama Osman'ın takdimi, Hadis ashâbı ve ehl-i sünnet mezheplerinin üzerinde karar kıldığı görüştür.

Sahâbe'nin sınıf bakımından en efdallerine gelince; Ebu Mansûr el-Bağdadî et-Temîmî şöyle demiştir: Ashâbımız onların en efdalleri'nin dört halife olduğu konusunda icma' etmiştir. Onlardan sonra Aşere-i Mübeşşere'den geriye kalan altı kişi gelir. Sonra Bedir ashâbı, daha sonra Uhûd ashâbı, onlardan sonra da Hudeybiye'deki Rıdvan bey'atı ehli gelir.

Ben derim ki: Muhacir ve Ensârdan olan ilk Müslümanların faziletleri Kur'an'ın nassıyla sabittir. Bunlar da, Said ibn-i Müseyyeb ve bir taifeye göre iki kıbleye (Kâbe ve Mescid-i Akse) yönelerek namaz kılanlardır. Şa'bi'ye göre ise bunlar Rıdvan bey'atine şâhit olanlardır. Muhammed ibni Ka'b el-Kurezî ve Atâ ibn-i Yesâr'dan gelen bir rivâyete göre kendileri, "Bunlar Bedir ehli'dir." demişlerdir. Kendisinden yapılan rivâyetlerin arasında bulduğumuza göre bunu onlardan ibn-i Abdilberr aktarmıştır. Allah en doğrusunu bilir.

السادسة: اختلف السلف في أولهم إسلاماً:

ف قيل: أبو بكر الصديق، روي ذلك عن ابن عباس، وحسان بن ثابت، وإبراهيم النخعي، وغيرهم. وقيل: علي أول من أسلم، روي ذلك عن زيد بن أرقم، وأبي ذر، والمقداد، وغيرهم. وقال (الحاكم أبو عبد الله): لا أعلم خلافاً بين أصحاب التواريخ أن علي بن أبي طالب أولهم إسلاماً، واستنكر هذا من الحاكم. وقيل: أول من أسلم زيد بن حارثة. وذكر معمر نحو ذلك عن الزهري. وقيل: أول من أسلم خديجة أم المؤمنين، روي ذلك من وجوه عن الزهري. وهو قول قتادة، ومحمد بن إسحاق بن يسار، وجماعة. وروي أيضاً عن ابن عباس. وادعى (الثعلبي) المفسر فيما روينا أو بلغنا عنه:

6- Selef, ashâb'tan İslam'a ilk girenin kim olduğu konusunda ihtilâf etmiştir. Bunun Ebu Bekr-i Sıddık olduğu söylenmiştir. Bu ibn-i Abbas, Hasan bin Sâbit, İbrahîm en-Nehaî ve başkalarından rivâyet edilmiştir. Yine "İslam'a ilk giren Ali'dir" denilmiştir. Bu ise Zeyd bin Erkâm, Ebu Zer, Mikdad ve başkalarından rivâyet edilmiştir.

Hâkim Ebu Abdullah, "İslam'a ilk giren kişi'nin Ali ibn-i Ebi Tâlib olduğu konusunda tarihçiler arasında herhangi bir ihtilâf bilmiyorum." demiştir. Fakat Hâkim'in bu sözüne itiraz edilmiştir. Yine "İslam'a ilk giren Zeyd bin Hârise'dir" denilmiştir. Ma'mer bunun bir benzerini Zührî'den nakletmiştir. Yine "İslam'a ilk giren mü'minlerin annesi Hatice'dir." Denilmiştir. Bu birkaç vecihten Zührî'den rivâyet edilmiştir. Bu aynı zamanda katâde, Muhammed ibn-i İshâk bin Yesâr ve bir cemâatin de sözüdür ve aynı zamanda ibn-i Abbastan da rivâyet edilmiştir. Kendisinden bize ulaştığına göre Müfessir Sa'lebi,

اتفاق العلماء على أن أول من أسلم خديجة، وإن اختلافهم إنما هو في أول من أسلم بعدها. والأورع أن يقال: أول من أسلم من الرجال الأحرار أبو بكر، ومن الصبيان أو الأحداث علي، ومن النساء خديجة، ومن الموالي زيد بن حارثة، ومن العبيد بلال، والله أعلم.

السابعة: أخرهم على الإطلاق موتاً أبو الطفيل عامر بن واثلة مات سنة مائة من الهجرة.

وأما بالإضافة إلى النواحي: فأخر من مات منهم بالمدينة: جابر بن عبد الله، رواه أحمد بن حنبل عن قتادة. وقيل: سهل بن سعد، وقيل: السائب بن يزيد.

İslam'a ilk girenin Hatice (R.a) olduğu konusunda ulemânın ittifâk ettiğini, ihtilâf ettikleri şeyin ise sadece ondan sonra ilk İslam'a girenin kim olduğu konusunda olduğunu iddia etmiştir.

Takvâya en uygun olan ise şöyle denilmesidir: Hür erkeklerden İslam'a ilk giren Ebu Bekr, çocuk veya gençlerden Ali, kadınlardan Hatice'dir. Mevâlî'den Zeyd bin Hârise, kölelerden Bilâl'dir. Allah en iyi bilendir.

7 – Sahâbeden mutlak olarak en son vefât eden Ebut-Tufeyl Âmir ibn-i Vâsile'dir. Hicretin yüzüncü¹³⁶ yılında vefat etmiştir.

Bölgelere göre vefât durumlarına gelince; onlardan Medîne'de en son vefât eden Cabîr ibn-i Abdullah'tır. Bunu Ahmed bin Hanbel katâde'den rivâyet etmiştir. Bunun Sehl bin Sa'd olduğu da söylenmiştir. Bir başka rivâyete göre ise Saib ibni zeyd'tir.

¹³⁶ Aynı şekilde 102. Senesinde vefât ettiği söylenmiştir. Yine "107. Senesidir" de denilmiştir. Vehb ibn-i Ccfr ibn-i Hazm, babasından şöyle aktarmıştır: "Ben Hicretin 110. Senesinde mekkede idim. Bir cenaze gördüm. Kim olduğunu sorduğumda bana Ebut- Tufeyl olduğunu söylediler." (El isabe 230/7)

وآخر من مات منهم بمكة عبد الله بن عمر، وقيل: جابر بن عبد الله. وذكر علي بن المديني أن أبا الطفيل مات بمكة، فهو إذا الآخر بها.

وآخر من مات منهم بالبصرة: أنس بن مالك. قال أبو عمر بن عبد البر: ما أعلم أحداً مات بعده ممن رأى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - إلا أبا الطفيل.

وآخر من مات منهم بالكوفة: عبد الله بن أبي أوفى.

وبالشام: عبد الله بن بسر، وقيل: بل أبو أمامة.

وتبسط بعضهم فقال: آخر من مات من أصحاب رسول الله - صلى الله عليه وسلم - بمصر: عبد الله بن الحارث بن جزء الزبيدي. وبفلسطين: أبو أيّ بن أم حرام.

وبدمشق: واثلة بن الأسقع. وبحمص: عبد الله بن بسر.

Mekke'de en son vefât eden sahâbi ise Abdullah bin Ömer'dir. Bunun Cabîr ibn-i Abdullah olduğu da söylenmiştir. Ali ibn-i Medîni, Ebut-Tufeyl'in Mekkede vefât ettiğini söylemiştir. Eğer durum böyleyse Mekke'de en son vefât eden sahâbi o olmuş olur. Onlardan Basrâ'da en son vefât eden Enes ibn-i Mâlik'tir. Ebu Ömer ibn-i Abdilberr şöyle demiştir: Resulullah'ı (s.a.v) görenlerden, Ebut-Tufeyl'in dışında ondan (yani Enes ibn-i Mâlik'ten) sonra vefât eden kimse bilmiyorum.

Yine onlardan Kûfe'de en son vefât eden Abdullah ibn-i Ebi Evfa'dır. Şam'da ise Abdullah ibn-i Busr'dur. Onun Abdullah değil Ebu umâme olduğu da söylenmiştir.

Bazıları bu konuda daha da ayrıntıya girmişler ve "Resulullah'ın (s.a.v) ashâbından Mısırdan en son vefât eden Abdullah ibn-i Hâris bin Cez' ez-Zubedî'dir. Filistinde Ebu Ubey ibn-i ümmü Harâm'dır. Dimeşk'te Vâsile ibn-i Eske'tir. Humus'ta Abdullah ibn-i Busr'dur.

وبالجماعة: الهرماس بن زياد. وبالجزيرة: العرس بن عميرة. وبأفريقية: رويفع بن ثابت.
وبالبادية في الأعراب: سلمة بن الأكوع، رضي الله عنهم أجمعين.
وفي بعض ما ذكرناه خلاف لم نذكره، وقوله في رويفع بأفريقية لا يصح، إنما مات في
حاضرة برقة وقبره بها. ونزل سلمة إلى المدينة قبل موته ليال فمات بها، والله أعلم.
النوع الموفاي أربعين: معرفة التابعين
هذا ومعرفة الصحابة أصل أصيل يرجع إليه في معرفة المرسل والمسنود.
قال الخطيب الحافظ: التابعي من صحب الصحابي.

Yemâmede Hirmâs ibn-i Ziyâd'tır. Cezire'de Urs ibn-i Emîre'dir. Afrikada Ruveyfe' ibn-i Sâbit'tir. Çöldeki bedevilerin içinde seleme ibn-i Ekva'dır. Allah hepsinden razı olsun." demişlerdir. Zikrettiklerimizin bazılarında ihtilâf vardır ki biz bu ihtilâfları zikretmedik.

Ruveyfe' hakkındaki "Afrikada vefat etti" sözü sahih değildir. Çünkü o "Berka" kasabasında vefât etmiştir ve kabri oradadır. Seleme de vefâtından birkaç gece önce Medîneye gelmiş ve orada vefât etmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

KIRKINCI ÇEŞİT TABİİNİN TANINMASI

Bu ve sahâbe'nin tanınması, mürsel ve müsned hadisin tanınmasında kendisine mürâcaat edilen asli bir kaynaktır.¹³⁷ Hâfız Hatîp; "Tabîî, sahâbiyle arkadaşlık (sohbet) edendir." demiştir.

¹³⁷ Nevevî "irşad-u Tullabi'l Hakâik" isimli eseri'nin bu konuyla ilgili bölümünde bunu izah edici ibâreler kullanır ve şöyle der: "Bu, sahâbenin tanınması bölümüyle beraber Mürsel ve muttasıl hadislerin tanındığı büyük bir asıldır." Ayrıca aynı şekilde Nevevî'nin "Takrîb" isimli eserinin bu konuyla ilgili bölümüne bakınız.

قلت: ومطابقة مخصوص بالتابع بإحسان. ويقال للواحد منهم تابع وتابعي.
وكلام الحاكم أبي عبد الله وغيره مشعر بأنه يكفي فيه أن يسمع من الصحابي أو
يلقاه، وإن لم توجد الصحبة العرفية. والاكتفاء في هذا بمجرد اللقاء والرؤية أقرب منه
في الصحابي، نظراً إلى مقتض اللفظين فيهما.

وهذه مهمات في هذا النوع: إحداها: ذكر الخافظ (أبو عبد الله): أن التابعين على
خمس عشرة طبقة: الأولى: الذين لحقوا العشرة سعيد بن المسيب، وقيس بن أبي
حازم، وأبو عثمان النهدي، وقيس بن عباد، وأبو ساسان حصين بن المنذر، وأبو
وائل، وأبو رجاء العطاردي وغيرهم.

Ben derim ki: Tabîî ibâresinin kullanımı "Sahâbî"ye güzel bir
şekilde tabî olan"a mahsustur. Onların her birine 'Tabî' ve 'Tabîî'
denilir. Hâkim Ebu Abdullah ve başkalarının sözü, birine tabîî
denilmesi için örfî manada sohbet olmazsa bile sahâbî'den duymuş
olması veya onunla karşılaşmış olmasının yeterli olacağını
hissettiriyor. Her iki lafzın gerektirdiği manaya nazaran, mücerred
olarak karşılaşma ve görmeyeyle iktifa etme, Tabîî lafzında sahâbî
lafzından mânâyâ daha yakındır. (Çünkü sahâbî lafzında "sohbet"
manası vardır. Dolayısıyla sohbet etmeksizin sahâbî olmak biraz
daha uzak bir ihtimaldir. Ama tabîî lafzında böyle bir şey yoktur.
Sohbet etmeksizin de birine tabî olmak mümkündür. (çev.)

Aşağıda maddeler sıralayacağımız bilgiler bu çeşitle ilgili önemli
konulardır:

1- Hâfız Ebu Abdullah, tabîînlerin on beş tabaka olduğunu
zikretmiştir:

Birinci tabaka: Aşere-i mübeşşereyle karşılaşmış olanlar. Bunlar;
Saîd ibn-i Müseyyeb, Kays ibn-i Ebi Hazm, Ebu Osman en-Nehdî,
Kays ibn-i Ubâde, Ebu Sasân Hudeyn ibn-i Munzûr, Ebu Vâil,
Ebu Reca' el Utâridî ve başkalarıdır.

وعليه في بعض هؤلاء إنكار، فإن سعيد بن المسيب ليس بهذه المثابة، لأنه ولد في خلافة عمر، ولم يسمع من أكثر العشرة. وقد قال بعضهم: لا تصح له رواية عن أحد من العشرة إلا سعد بن أبي وقاص.

قلت: وكان سعد آخرهم موتاً.

وذكر (الحاكم) قبل كلامه المذكور: أن سعيداً أدرك عمر فمن بعده إلى آخر العشرة. وقال: ليس في جماعة التابعين من أدركهم وسمع منهم غير سعيد وقيس بن أبي حازم. وليس ذلك على ما قال كما ذكرناه. نعم، قيس بن أبي حازم سمع العشرة وروى عنهم، وليس في التابعين أحد روى عن العشرة سواه، ذكر ذلك (عبد الرحمن بن يوسف بن خراش الحافظ)، فيما رويناه أو بلغنا عنه.

Bunlardan bazılarının Aşere-i Mübeşşere'yi gördükleri inkâr edilmiştir. Mesela Saîd ibn-i Müseyyeb bu mesâbcde değildir. Çünkü Ömer'in (r.a) Hilâfeti zamanında doğmuştur ve Aşere'nin ekserisinden işitmemiştir. Bazıları da "Aşere'den Sa'd ibn-i Ebi Vakkas'ın dışında birisinden rivâyet etmesi sahih değildir." demişlerdir.

Ben derim ki: Sa'd onların en son vefât edeni idi. Hâkim mezkûr sözünden önce, Saîd ibn-i Müseyyeb'in Ömere (r.a) ve ondan sonraki Aşere-i Mübeşşere'nin sonuncusuna kadar yetiştiğini söylemiştir ve "Tabiî cemâatından Saîd ve kays ibn-i Ebi Hazm dışında onlara yetişen ve onlardan işiten kimse yoktur." demiştir. Fakat zikrettiğimiz gibi, durum onun söylediği gibi değildir. Evet, Kays ibn-i Ebi Hazm Aşere'yi işitmiş ve onlardan rivâyet etmiştir ve Tabiîlerden onun dışında Aşere'den rivâyet eden kimse yoktur. Bunu, kendisinden bize ulaştığına veya kendisinden rivâyet edilenler arasında bulduğumuza göre Hâfız Abdurrahman ibn-i Yusuf ibn-i Harâş söylemiştir.

وعن (أبي داود السجستاني) أنه قال: روى عن التسعة: ولم يرو عن عبد الرحمن بن عوف. وبلي هؤلاء: التابعون الذين ولدوا في حياة رسول الله - صلى الله عليه وسلم - من أبناء الصحابة كعبد الله بن أبي طلحة، وأبي أمامة أسعد بن سهل بن حنيف، وأبي إدريس الخولاني، وغيرهم.

الثانية: المخضرمون من التابعين: هم الذين أدركوا الجاهلية، وحياة رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وأسلموا، ولا صحبة لهم. وحدهم مخضرم - بفتح الراء - كأنه خضرم أي قطع عن نظرائه الذين أدركوا الصحبة وغيرها.

وذكرهم (مسلم) فبلغ بهم عشرين نفساً، منهم: أبو عمرو الشيباني، وسويد بن غفلة الكندي، وعمرو بن ميمون الأودي،

Ebu Davud es-Sicistanî'nin ise şöyle dediği nakledilmiştir: "(Aşereden) dokuz kişiden rivâyet etmiştir. Abdurrahman ibni Avf'tan rivayet etmemiştir."

Bunların hemen ardından, sahâbelerin çocuklarından Resulullah (s.a.v) hayatta iken doğan Tabiînler gelir. Abdullah ibn-i Ebi Talha, Ebu Umâme Es'ad ibn-i Sehl bin Huneyf, Ebu İdrîs el-Havlânî ve başkaları gibi.

2- Tabiînlerden "Muhadremûn" olanlar: Bunlar hem cahiliye devrine, hem de Resulullah'ın (s.a.v) hayatta olduğu döneme yetişip Müslüman olan, fakat Resulullah (s.a.v) ile beraberlikleri (sohbet) olmayan kimselerdir. Bu "Muhadremûn" ibâresinin müfredi "Ra" harfi'nin fethasıyla "Muhadrem" (مخضرم) 'dir. Sanki bununla "Hudrim" yapıldığı, yani sohbet ve başka şeylere yetişmiş olan benzerlerinden kesilmiş oldukları kastedilmiştir.

Müslim bunları zikretmiş ve yirmi kişiye kadar saymıştır.

Onlardan bazıları şunlardır: Ebu Ömer eş-Şeybânî, Suveyd ibn-i Ğafle el-Kindî, Amr ibn-i Meymûn el-Evdî,

وعبد خير بن يزيد الحيواني، وأبو عثمان النهدي، وعبد الرحمن بن مل، وأبو الحلال العتكي ربيعة بن ززارة. ومن لم يذكره (مسلم): منهم أبو مسلم الخولاني عبد الله بن ثوب، والأحنف بن قيس، والله أعلم.

الثالثة: من أكابر التابعين الفقهاء السبعة من أهل المدينة، وهم سعيد بن المسيب، والقاسم بن محمد، وعروة بن الزبير، وخارجة بن زيد، وأبو سلمة بن عبد الرحمن، وعبد الله بن عبد الله بن عتبة، وسليمان بن يسار.

روينا عن (الحافظ أبي عبد الله) أنه قال: هؤلاء الفقهاء السبعة عند الأكثر من علماء الحجاز. وروينا عن (ابن المبارك) قال: كان فقهاء أهل المدينة الذين يصدر عن رأيهم سبعة فذكر هؤلاء إلا أنه لم يذكر أبا سلمة بن عبد الرحمن، وذكر بدله سالم بن عبد الله بن عمر.

Abdu Hayr ibn-i Yezid el-Heyvânî, Ebu Osman en-Nehdî, Abdurrahman ibn-i Mel (veya Mul) ve Ebu'l Helâl el-Âtekî Rabia bin Zürâre. Onlardan olup ta Müslim'in zikretmediği bazı kimseler de şunlardır: Ebu Müslim el-Hevlânî Abdullah ibn-i Suveb, Ahnef bin Kays. Allah en doğrusunu bilir.

3- Medîne ehlinden yedi fakîh, Tabiînlerin büyüklerindendir. Bunlar Saîd ibn-i Müseyyeb, Kâsım bin Muhammed, Urve ibn-i Zübeyr, Hârice bin Zeyd, Ebu seleme bin Abdurrahman, Ubeydullah ibn-i Abdullah bin Utbe ve Süleyman bin Yesâr'dır. Hâfız Ebu Abdullah'ın şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Bu yedi Fakîh, ekserin görüşüne göre Hicâzın Âlimlerindendir."

Yine ibn-i Mübârek'in, "Medine ehli'nin, görüşlerine başvuru fakîhleri yedi taneydi." dediği ve bunları zikrettiği bize rivâyet edilmiştir. Fakat o, Ebu Seleme ibn-i Abdurrahman'ı zikretmemiş, onun yerine sâlim bin Abdullah bin Ömer'i zikretmiştir.

وروينا عن (أبي الزناد) تسبّتهم في كتابه عنهم، فذكر هؤلاء، إلا أنه ذكر أبا بكر بن عبد الرحمن بدل أبي سلمة وسالم. الرابعة: ورد عن (أحمد بن حنبل) أنه قال: أفضل التابعين سعيد بن المسيب. فقيل له: فعلقمة والأسود؟ فقال: سعيد بن المسيب، وعلقمة، والأسود. وعنه أنه قال: لا أعلم في التابعين مثل أبي عثمان النهدي، وقيس بن أبي حازم. وعنه أيضاً أنه قال: أفضل التابعين قيس، وأبو عثمان وعلقمة، ومسروق، هؤلاء كانوا فاضلين، ومن عليّة التابعين.

وأعجبني ما وجدته عن الشيخ (أبي عبد الله بن خفيف الزاهد الشيرازي) في كتاب له، قال: اختلف الناس في أفضل التابعين: فأهل المدينة يقولون: سعيد بن المسيب. وأهل الكوفة يقولون: أويس القرني. وأهل البصرة يقولون: الحسن البصري.

Ebuz-Zinâd, kitabında bunların isimlerini bize rivâyet etmiştir. Bunları zikretmiş, fakat Ebu Seleme ile Sâlim yerine Ebu Bekr ibn-i Abdurrahman'ı zikretmiştir.

4- Ahmed bin Hanbel'in şöyle dediği varid olmuştur: "Tabiînlerin en efdali saîd ibn-i Müseyyeb'tir." Kendisine, "peki ya Alkâme ile Esved?" denildiğinde o, "Saîd ibni Müseyyeb, Alkâme ve Esved." demiştir.

Yine kendisinin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Tabiînler'den Ebu Osman en-Nehdî ve Kays ibn-i Ebi Hazm gibisini bilmiyorum." Yine aynı şekilde "Tabiînlerin en efdali Kays, Ebu Osman, Alkâme ve Mesrûk'tur. Bunlar faziletli idiler ve Tabiînlerin kadri yüce kişilerinden idiler" dediği rivâyet edilmiştir. Zâhid şeyh Ebu Abdullah ibn-i Hafîf eş-Şirazî'nin bir kitabında bulduğum şu sözlerini çok beğendim: İnsanlar Tabiînlerin en efdali'nin kim olduğu konusunda ihtilâfa düştüler. Medîne ehli "Saîd ibn-i Müseyyebtir" derler. Kûfe ehli "Uveys el-Karânî'dir" derler. Basrâ ehli ise "Hasan el-Basrî'dir" derler.

وبلغنا عن (أحمد بن حنبل) قال: ليس أحد أكثر فتوى من الحسن، وعطاء، يعني من التابعين. وقال أيضاً: كان عطاء مفتي مكة والحسن مفتي البصرة، فهذان أكثر الناس عنهم رأيهم.

وبلغنا عن (أبي بكر بن أبي داود) قال: سيدتا التابعين من النساء حفصة بنت سيرين، وعمرة بنت عبد الرحمن. وثالثتهما - وليست كهما - أم الدرداء، والله أعلم.

الخامسة: رويانا عن (الحاكم أبي عبد الله) قال: طبقة تعد في التابعين، ولم يصح سماع أحد منهم من الصحابة، منهم: إبراهيم بن سويد النخعي الفقيه، وليس إبراهيم بن يزيد النخعي الفقيه، وبكير بن أبي السميطة، وبكير بن عبد الله بن الأشج، وذكر غيرهم.

Ahmed bin Hanbel'in "Tabiînlerden, fetvâ konusunda Hasan el-Basrî ve Atâ'dan daha bilgili kimse yoktur." dediği bize ulaşmıştır. Yine o şöyle demiştir: "Atâ Mekke'nin müftüsüydü. Hasan ise Basrâ'nın müftüsüydü. Bunlar insanlardan en çok görüş sahibi olan kimseler idiler.

Ebu Bekir ibn-i ebi Davud'un şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Kadın Tabiînlerin efendileri Hafsâ bint-i Sirîn ve Amre bint-i Abdurrahmandır. Üçüncüleri ise - fakat bu diğer ikisi gibi değildir - Ümmü Derdâ'dır. Allah en doğrusunu bilir.

5 - Hâkim ebu Abdullah'ın şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Tabiînlerden sayılan bir tabaka vardır. Ama bunlardan hiçbirinin sahâbeden işitmesi sahih değildir. Onlardan bazıları şunlardır: İbrahîm bin Suveyd en-Nehaî, - bu, fakîh İbrahîm bin Yezid en-Nehaî değildir - Bukeyr bin ebis-Semî, Bukeyr bin Abdullah bin Eşec..." ve başkalarını da saymıştır.

قال: وطبقة عدادهم عند الناس في أتباع التابعين وقد لقوا الصحابة، منهم: أبو الزناد عبد الله بن ذكوان لقي عبد الله بن عمر وأنساً، وهشام بن عروة، وقد أدخل على عبد الله بن عمر وجابر بن عبد الله. وموسى بن عقبة، وقد أدرك أنس بن مالك وأم خالد بنت خالد بن سعيد بن العاص. وفي بعض ما قاله مقال.

قلت: وقوم عُدُوا من التابعين وهم من الصحابة، ومن أعجب ذلك عَدُّ الحاكم أبي عبد الله: (النعمان) و(سويدا) ابني مقرن الحزني في التابعين، عندما ذكر الأخوة من التابعين، وهما صحابييان معروفان مذكوران في الصحابة، والله أعلم.

Yine Hâkim şöyle demiştir: “Yine bir tabaka daha vardır ki insanların yanında Etbaut-Tabiînden sayılmışlar (Yani Tabiîlere tabi olanlar). Oysaki bunlar sahâbeyle karşılaşmışlardır. (Dolayısıyla Etbaut-Tabiîn değil, Tabiînden sayılmaları gerekir.) bunlardan bazıları: Ebuz-Zinâd Abdullah ibn-i Zekvân. Bu zât Abdullah ibn-i Ömer ve Enesle karşılaşmıştır.

Hişâm bin Urve. Bu zât da Abdullah bin Ömer ve Cabîr bin Abdullah’ın yanına girmiştir.

Musa bin Ukbe. Enes bin Mâlik’e yetişmiştir.

Yine bunlardan birisi de ümmü Hâlid bint-i Hâlid bin Saîd bin Âs’tır.”

Hâkim’in söylediklerinin bazıları hakkında değişik görüşler vardır.

Ben derim ki: Sahâbeden oldukları halde Tabiînden sayılan bazı kimseler de vardır. Bunlardan en şaşırtıcı olanı, Hâkim ebu Abdullah’ın kardeş tabiînleri sayarken Mukrin el-Müzenî’nin iki oğlu olan Numân ve Suveyd’i tabiînlerden saymasıdır. Oysa bunlar Sahâbeler içinde zikredilen, tanınan iki Sahâbedir.

Allah en doğrusunu bilir.

النوع الحادي والأربعون: معرفة الأكابر الرواة عن الأصاغر
ومن الفائدة فيه: أن لا يتوهم كون المروي عنه أكبر و أفضل من الرواي، نظراً إلى
أن الأغلب كون المروي عنه كذلك، فيجهل بذلك منزلتها.
وقد صح عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت: أمرنا رسول الله - صلى الله عليه
وسلم - أن ننزل الناس منازلهم.

ثم إن ذلك يقع على ضرب: منها: أن يكون الراوي أكبر سناً، وأقدم طبقة من
المروي عنه: (كالزهري)، (ويحيى بن سعيد الأنصاري)، في روايتهما عن (مالك).
(وكأبي القاسم عبيد الله بن أحمد الأزهري) من المتأخرين، أحد شيوخ الخطيب،

KIRK BİRİNCİ ÇEŞİT

BÜYÜK RAVİ'NİN KÜÇÜKTEN RİVÂYET ETMESİ

Bu kısımdaki faydalardan biri, kendisinden rivâyet edilen kişinin genellikle böyle olduğu nazarı itibâra alınıp, kendisinden rivâyet edilen kişinin rivâyet edenden daha büyük veya daha efdal olduğunun vehmedilmemesidir. Çünkü böyle bir şey vehmedildiğinde ikisinin konumu hakkında bilgisizlik meydana gelir. Oysaki Aîşe'den (r.a) gelen sahih bir rivâyet'te kendisinin şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Resulullah (s.a.v) insanları konumlarına göre değerlendirmemizi emretti."

Sonra, bu (büyük râvi'nin küçükten rivâyet etmesi) birkaç şekilde olur:

O şekillerden bir tanesi, râvi'nin kendisinden rivâyette bulunduğu kimseden yaşça daha büyük ve tabaka olarak daha önde olmasıdır. Buna örnek, Zührî ve Yahyâ bin Saîd el-Ensârî'nin Mâlik'ten rivayet etmesidir. Yine sonraki (müteahhirûn)lerden, Hatîb'in şeyhlerinden biri olan Ebu'l Kâsım Abdullah ibn-i Ahmed el-Ezherî'nin, bazı tasniflerinde Hatîp'ten rivâyet etmesi de buna bir örnektir.

روى عن الخطيب في بعض تصانيفه، والخطيب إذ ذاك في عنقوان شابه وطلبه. ومنها: أن يكون الراوي أكبر قدراً من المروي عنه، بأن يكون حافظاً عالماً، والمروي عنه شيخاً راوياً فحسب: (كمالك) في روايته عن عبد الله بن دينار. وأحمد بن حنبل، وإسحاق بن راهويه في روايتهما عن عبد الله بن موسى. في أشباه لذلك كثيرة.

ومنها: أن يكون الراوي أكبر من الوجهين جميعاً، وذلك كراوية كثير من العلماء والحفاظ عن أصحابهم وتلامذتهم: كعبد الغني الحافظ في روايته عن محمد بن علي الصوري، وكراوية أبي بكر البرقاني عن أبي بكر الخطيب، وكراوية الخطيب عن أبي نصر بن مأكولا، ونظائر ذلك كثيرة.

Hatîp bu esnada gençliğinin ve talebeliğinin ilk dönemlerindeydi. Yine o şekillerden birisi râvî'nin hâfız ve âlim olması, rivâyet edilen kişinin ise sadece râvî bir şeyh olması bakımından râvî'nin rivâyet edilen kimseden kadir ve kıymetinin daha büyük olmasıdır. Buna örnek te Mâlik'in Abdullah bin Dinâr'dan rivâyet etmesi ve Ahmed bin Hanbel ile İshâk bin Raheveyh'in Abdullah bin Musa'dan rivâyet etmesidir. Bunun daha birçok örnekleri vardır. Yine o şekillerden birisi, râvî'nin her iki yönden de büyük olmasıdır. Buna örnek te birçok âlim ve hâfızın kendi ashâp ve öğrencilerinden rivâyet'te bulunmalarıdır. Mesela hâfız Abdulgani'nin Muhammed bin Ali es-Sûrî'den rivâyet etmesi, yine Ebu Bekr el-Berkânî'nin Ebu Bekr el-Hatîp'ten rivâyet etmesi, yine Hatîb'in Ebu Nasr ibn-i Mâkûlâ'dan rivâyet etmesi gibi. Bunun benzerleri çoktur.

ويندرج تحت هذا النوع ما يذكر من رواية الصحابي عن التابعي: كراوية العبادلة وغيرهم من الصحابة عن كعب الأحبار.

وكذلك رواية التابعي عن تابع التابعي، كما قدمناه من رواية الزهري والأنصاري عن مالك، وكعمرو بن شعيب بن محمد بن عبد الله بن عمرو بن العاص لم يكن من التابعين، وروى عنه أكثر من عشرين نفساً من التابعين، جمعهم عبد الغني بن سعيد الحافظ في كتيب له.

وقرأت بخط (الحافظ أبي محمد الطبرسي) في تخريج له قال: (عمرو بن شعيب) ليس بتابعي، وقد روى عنه نيف وسبعون رجلاً من التابعين، والله أعلم.

Bu çeşidin altına, daha önce zikredilmiş olan sahâbenin tabiî'den rivâyet etmesi de girer. Abâdile (Abdullahlar) ve başka sahâbelerin Ka'bul Ahbâr'dan rivâyet etmeleri gibi.

Aynı şekilde tabiî'nin tabiut-tabîi'den rivâyet etmesi de bu çeşidin altına girer. Buna, daha önce geçen Zührî ve el-Ensârî'nin Mâlikten rivâyet etmesi örnektir. Yine Amr ibn-i Şuayb ibn-i Muhammed ibn-i Abdullah ibn-i Amr ibn-i Âs'ta buna örnek verilebilir. Bu kişi tabiîn'den değildir ama tabiîn'den yirmi kişiden fazlası bundan rivâyet etmiştir. Hâfız Abdulgani bin Saîd bunları bir kitapçığında bir araya getirmiştir.

Ben, hâfız Ebu Muhammed et-Tebî'sî'nin bir tahririnde kendisinin el yazısıyla okudum. Şöyle diyordu: Amr ibn-i Şuayb tabiî değildir. Takat tabiîn'den yetmiş küsur adam ondan rivâyet'te bulunmuştur. Allah en doğrusunu bilir.

النوع الثاني والأربعون: معرفة المدبج وما عداه من رواية الأقران بعضهم عن بعض وهم المتقاربون في السن والإسناد. وربما اكتفى الحاكم (أبو عبد الله) فيه بالتقارب في الإسناد، وإن لم يوجد التقارب في السن.

اعلم: أن رواية القرين عن القرين تنقسم: فمنها المدبج، وهو أن يروي القرينان كل واحد منهما عن الآخر. مثاله في الصحابة: (عائشة) و(أبو هريرة)، روى كل واحد منهما عن الآخر. وفي التابعين: رواية (الزهري) عن (عمر بن عبد العزيز)، ورواية (عمر) عن (الزهري). وفي أتباع التابعين: رواية (مالك) عن (الأوزاعي)، ورواية (الأوزاعي) عن (مالك). وفي أتباع الأتباع رواية (أحمد بن حنبل) عن (علي بن الحسين)، ورواية (علي) عن (أحمد).

KIRK İKİNCİ ÇEŞİT MÜDEBBEC VE ONUN DIŞINDA AKRÂNLARIN BİRBİRİNDEN RİVAYET ETMESİ

Bunlar, birbirine yaş ve isnad'ta yakın olanlardır. Hâkim Ebu Abdullah, kimi zaman bunda yaş konusunda bir yakınlık yoksa da isnad'ta yakınlık ile yetinmiştir.

Bil ki: Akrânın birbirinden rivâyet etmesi birkaç kısma ayrılır:

Bu kısımlardan biri Müdebbec'tir. Müdebbec; birbirinin akrânı olan iki kişiden her birinin diğerinden rivâyet etmesidir. Buna sahâbeden misal, Aişe (r.a) ve Ebu Hüreyre'dir. Onlardan her biri diğerinden rivâyet etmiştir.

Tabiînden misâl ise Zührî'nin Ömer bin Abdulaziz'den, Ömer bin Abdulaziz'in Zührî'den rivâyet etmesidir.

Etbaut-Tabiînden misâl, Mâlik'in Evzaî'den, Evzaî'nin Mâlik'ten rivâyet etmesidir. Etbau'l etbaut-Tabiîn (Tabiîn'in tabi'lerinin tabileri)den misâl, Ahmed bin Hanbel'in Ali ibn-i Medînî'den, Ali ibn-i Medînî'nin Ahmed bin Hanbel'den rivâyet etmesidir.

وذكر (الحاكم) في هذا رواية (أحمد بن حنبل) عن (عبد الرزاق)، ورواية (عبد الرزاق) عن (أحمد). وليس هذا بمرضي.
ومنها: غير المديح، وهو أن يروي أحد القرينين عن الآخر ولا يروي الآخر عنه فيما نعلم.
مثاله: رواية (سليمان التيمي) عن (مسعر)، وهما قرينان، ولا نعلم (مسعر) رواية عن التيمي. ولذلك أمثال كثيرة، والله أعلم.

Hâkim, bu kısımda Ahmed bin Hanbel'in Abdurrezzak'tan, Abdurrezzak'ın Ahmed bin Hanbel'den rivâyet etmesini de saymıştır. Fakat bu kabul edilmemiştir.

Yine bu kısımlardan biri de gayri müdebbec'tir. Bu ise iki akrândan sadece birinin diğerinden rivâyet etmesi, diğerinin bundan bilinen bir rivâyetinin olmamasıdır. Buna örnek, Süleyman et-Teymî'nin Mis'ardan rivâyet etmesidir. Bu ikisi akrândırlar ve biz Mis'arın Süleyman et-Teymî'den herhangi bir rivâyeti'ni bilmiyoruz. Bu tür'ün örnekleri çoktur.

Allah en doğrusunu bilir.

النوع الثالث والأربعون: معرفة الإخوة والأخوات من العلماء والرواة وذلك إحدى معارف أهل الحديث المفردة بالتصنيف.

صنف فيها (علي بن المديني) و(أبو عبد الرحمن النسوي)، وأبو (العباس السراج) وغيرهم. فمن أمثاله الأخوين من الصحابة: عبد الله بن مسعود، وعتبة بن مسعود، هما أخوان زيد بن ثابت ويزيد بن ثابت، هما أخوان عمرو بن العاص، وهشام بن العاص أخوان.

ومن التابعين: عمرو بن شرحبيل أبو ميسرة وأخوه أرقم بن شرحبيل، كلاهما من أفاضل أصحاب ابن مسعود. هزيل بن شرحبيل وأرقم بن شرحبيل، أخوان آخران من أصحاب ابن مسعود أيضاً.

KIRK ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT

ULEMA VE RAVİ'LERDEN KARDEŞ OLANLAR

Bu, hadis ehlinin başbaşına tasniflere konu yaptığı ilim dallarından birisidir. Bu konuda Ali ibn-i Medîni, Ebu Abdurrahman en-Nesevî, Ebu'l Abbas es-Serrâc ve başkaları tasnif yapmışlardır.

Sahâbe'den olan kardeşlere örnek: Abdullah bin Mesud ve Utbe bin Mesud. Bu ikisi kardeşti. Yine Zeyd ibn-i Sâbit ve Yezid ibn-i Sâbit'te kardeşti. Ayrıca Amr ibn-i Âs ve Hişâm ibn-i Âs'ta kardeşti.

Tabiîn'den örnek: Amr bin Şurahbil Ebu Meysere ve kardeşi Erkâm bin Şurahbil. Bu ikisi İbn-i Mesud'un ashâbının fazîletlilerinden idiler. Yine Huzeyl bin Şurahbil ile Erkâm bin Şurahbil de İbn-i Mesud'un ashâbından diğer iki kardeş idiler.

ومن أمثلة ثلاثة الإخوة: سهل، وعبد، وعثمان، بنو حنيفة إخوة ثلاثة. عمرو بن شعيب، وعمر، وشعيب بنو شعيب بن محمد بن عبد الله بن عمرو بن العاص إخوة ثلاثة. ومن أمثلة الأربعة: سهل بن أبي صالح السمان الزيات، وإخوته: عبد الله الذي يقال له عبد، ومحمد، وصالح.

ومن أمثلة الخمسة: ما نرويه عن الحاكم أبي عبد الله، قال: سمعت أبا علي الحسين بن علي الحافظ غير مرة يقول: آدم بن عيينة، وعمران بن عيينة، ومحمد بن عيينة، وسفيان بن عيينة، وإبراهيم بن عيينة، حدثوا عن آخريهم. ومثال الستة: أولاد سيرين، ستة تابعيون، وهم: محمد، وأنس، ويحيى، ومعبد، وحفصة، وكرمة ذكرهم هكذا أبو عبد الرحمن النسوي، ونقلته من كتابه بخط الدارقطني فيما أحسب.

Üçkardeş olanlara örnek: Hüneyfin üç oğlu olan Sehl, Ubbâd ve Osman üç kardeşiler. Yine Amr, Ömer ve Şuayb, Şuayb bin Muhammed bin Abdullah bin Amr bin Âs'ın oğulları olan üç kardeşiler. (Hüneyfin oğulları sahâbi, Amr, Ömer ve Şuayb ise tabii'dir.)

Dört kardeş olanlara örnek: Ebu Sâlih es-Simân ez-Zeyyât'ın oğlu Süheyl ile kardeşleri olan Abdullah – ki kendisine Ubbâd denilir - , Muhammed ve Sâlih. (bunlar tabiîndendir.)

Beşkardeş olanlara örnek: Hâkim ebu Abdullah'tan bize rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: Hâfız ebu Ali Hüseyin ibn-i Ali'yi birden fazla şöyle derken işittim: “Âdem ibn-i Uyeyne, İmrân ibn-i Uyeyne, Muhammed ibn-i Uyeyne, Süfyân ibn-i Uyeyne ve İbrâhîm ibn-i Uyeyne'nin herbiri diğerlerinden hadis aktardılar.”

Altıkardeş olanlara örnek: Sirîn'in evlatları altı tanedir ve bunlar tabiîdirler. Bunlar; Muhammed, Enes, Yahyâ, Ma'bed, Hafsâ ve Kerime'dir. Ebu Abdurrahman en-Nesevî bunları bu şekilde zikretmiştir.

وروي ذلك أيضاً عن يحيى بن معين. وهكذا ذكرهم الحاكم في (كتاب المعرفة).
 لكن ذكر فيما نرويه من تاريخه باسنادنا عنه: أنه سمع أبا علي الحافظ يذكر بني
 سيرين خمسة إخوة: محمد بن سيرين، وأكبرهم معبد بن سيرين، ويحيى بن سيرين،
 وخالد بن سيرين، وأنس بن سيرين، وأصغرهم حفصة بنت سيرين.
 قلت: وقد روي عن محمد، عن يحيى، عن أنس، عن أنس بن مالك: أن رسول الله -
 صلى الله عليه وسلم - قال: (ليكن حقاً حقاً تعبدوا ورقاً).
 وهذه غريبة، عابا بها بعضهم فقال: أي ثلاثة إخوة روى بعضهم عن بعض ؟.

Bunu onun kitabından - zannettiğim kadarıyla - Dârakutnî'nin
 hattıyla naklettim. Bu aynı zamanda Yahyâ bin Muin'den de
 rivâyet edilmiştir. Hâkim de "Kitabu'l Ma'rife" isimli eserinde
 onları bu şekilde zikretmiştir. Fakat onun tarihinden kendisinin
 isnadıyla yaptığımız rivâyetlerden, Hâfız ebu Ali'yi Sirîn'in
 evlatlarını beşkardeş olarak zikrederken duyduğunu öğreniyoruz.
 Bunlar; Muhammed bin Sirîn, en büyükleri olan Ma'bed bin Sirîn,
 Hâlid bin Sirîn, Enes bin Sirîn ve en küçükleri Hafsa bin Sirîn.

Ben derim ki: Muhammed (ibn-i Sirîn)'in Yahyâ (bin Sirîn)den,
 onun da (kardeşi) Enes'ten, Enes'in de Enes ibn-i Mâlik'ten
 rivâyet ettiğine göre Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ¹³⁸ "لَيْتَكَ
 "حقاً حقاً ، تعبدوا ورقاً"

Bu garip bir hadistir. Bazıları bunu anlaşılmaz olarak görmüş ve
 "Birbirinden rivâyet eden üç kardeş nerde görülmüş." demiştir.

¹³⁸ İrakî "Takyid ve izah" isimli eserinde, "Bunu Bezzar müsnedinde rivayet
 etmiştir. Darakutnî de "ilel" isimli eserinde bundaki ihtilafları zikretmiştir."
 demiştir. Bu hadis "Tedribur-Râvi"de تعبدوا ورقاً şeklinde geçiyor.
 Her iki ibare de Hac'da telbiye esnasında söylenmiştir

ومثال السبعة: النعمان بن مُقَرَّن، وإخوته: مَعْقِل، وعَقِيل، وسويد، وسنان، وعبد الرحمن، وسابع لم يسم لنا، بنو مقرن المزيون، سبعة إخوة، هاجروا وصحبوا رسول الله - صلى الله عليه وسلم - ولم يشاركهم - فيما ذكره ابن عبد البر وجماعة - في هذه المكرمة غيرهم. وقد قيل: إنهم شهدوا الخندق كلهم. وقد يقع في الإخوة ما فيه خلاف في مقدار عددهم. ولم نطول بما زاد على السبعة لندرتة، ولعدم الحاجة إليه في غرضنا ههنا، والله أعلم.

Yedi kardeş olanlara örnek: Numan bin Mukarrin ve kardeşleri Mu'kil, Akîl, Suveyd, Sinân ve Abdurrahman. Yedincisinin ismi bize ulaşmamıştır. Müzenî olan Mukarrin oğulları yedi tanedirler. Bunlar hicret etmişler ve Resulullah'a (s.a.v) Sahâbe olmuşlardır. İbn-i Abdilberr ve bir cemâatin zikrettiğine göre bu meziyet'te başka kimse onlara ortak olmamıştır. Yine denildiğine göre onların hepsi Hendek savaşına şâhit olmuşlardır. Allah en doğrusunu bilir.

Kardeş râvi ve ulemâ konusunda sayıları hakkında ihtilâf olanlar da vardır.

Hem nadir olduklarından dolayı hem de buradaki amacımız konusunda ihtiyaç olmaması sebebiyle biz yediden fazla olan kardeşleri sayarak konuyu uzatmayacağız.

Allah en doğrusunu bilir.

النوع الرابع والأربعون: معرفة رواية الآباء عن الأبناء

وللخطيب الخافض في ذلك كتاب: رويناه فيه: عن العباس بن عبد المطلب، عن ابنه الفضل رضي الله عنهما: أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - جمع بين الصلاتين بالمزدلفة. وروينا فيه: عن وائل بن داود، عن ابنه بكر بن وائل - وهما ثقتان - أحاديث: منها: عن ابن عيينة، عن وائل بن داود، عن ابنه بكر، عن الزهري، عن سعيد بن المسيب، عن أبي هريرة قال: قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - (أخروا الأحمال فإن اليد مغلقة، والرجل موثقة). قال الخطيب: لا يروى عن النبي - صلى الله عليه وسلم - فيما نعلمه - إلا من جهة بكر وأبيه.

KIRK DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT

BABANIN OĞULDAN RİVÂYET ETMESİ

Hâfiz Hatîb'in bu konuda yazılmış bir kitabı vardır. O kitapta Abbas ibn-i Abdulmuttalib'ten, oğlu fadl'dan (Allah her ikisinden razı olsun) Resulullah'ın (s.a.v) müdelifede iki namazı birleştirdiği bize rivâyet edilmiştir.

Yine orada Vâil ibn-i Davud'un, oğlu Bekr ibn-i Vâil - ikisi de sika'dır - den rivyet ettiği birkaç hadis bize nakledilmiştir. Onlardan bir tanesi ibn-i Uyeyne'nin Vâil ibn-i Davud'tan, onun da oğlu Bekr'den, onun Zührî'den, Zührî'nin Saîd ibn-i Müseyyebten, ibn-i Müseyyeb'in Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiği hadistir. Bu Hadiste Ebu Hüreyre: "Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ¹³⁹ "أخروا الأحمال، فإن اليد مغلقة والرجل موثقة" demiştir.

Hatîp "Bu hadis - bildiğimiz kadarıyla- Bekr ve babası dışında başka bir cihetten Nebi'den (s.a.v) rivâyet edilmemiştir." Demiştir.

¹³⁹ Suyutî "Camius-Sağîr" adlı eserinde bunu zikretti ve Ebu Davud'un "El-Merâsil" isimli kitabına isnad etti. Yine Ebu Ya'lâ "Müsned"inde, Taberânî ise "El-Evsat" isimli eserinde zikretti.

ورويها فيه: عن معتمر بن سليمان التيمي قال: حدثني أبي قال: حدثني أنت عني، عن أيوب، عن الحسن قال: (ويح) كلمة رحمة. وهذا طريف يجمع أنواعاً. ورويها فيه: عن أبي عمر حفص بن عمر الدوري المقرئ، عن ابنه أبي جعفر محمد بن حفص: ستة عشر حديثاً، أو نحو ذلك. وذلك أكثر ما رويها لأب عن ابنه. وآخر ما رويها من هذا النوع وأقربه عهداً: ما حدثنيه أبو المظفر عبد الرحيم بن الحافظ أبي سعد المروزي - رحمها الله - بها من لفظه قال: أبائي والدي عني - فيما قرأت بخطه - قال: حدثني ولدي أبو المظفر عبد الرحيم من لفظه وأصله، فذكر بإسناده عن أبي أمامة: أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم -

Yine bu kitapta Mu'temir bin Süleyman et-Teymî'nin şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: Babam bana rivâyet edip dedi ki: Sen bana benden, Eyyüb'ten, Hasan'dan rivâyet ettin; (Hasan) dedi ki: *"Veyh rahmet kelimesidir."*

Bu ilgi çekici, nadir bir rivâyettir ve içinde birçok çeşit barındırmaktadır.

Yine orada Ebu Ömer Hafs ibn-i Ömer Ed-Devrî el-Mukrî'nin, oğlu Ebu Cafer Muhammed bin Hafs'tan rivâyet ettiği on altı veya bu sayıya yakın hadis vardır. Bu da baba'nın oğuldan rivâyet etmiş olduğu hadislerin en çoğunu teşkil ediyor.

Bu çeşit hadislerden bize rivâyet edilen en son ve zaman olarak ta en yakın hadis, Ebu'l Muzaffer Abdurrahim ibn-i Hâfız Ebu Sa'd el-Mervezî'nin (Allah ikisine de rahmet etsin) kendi lafzından anlattığı şu hadistir: (Ebu'l Muzaffer) dedi ki: Kendi hattından okuduğuma göre babam bana benden haber verip şöyle dedi: bana oğlum Ebu'l Muzaffer Abdurrahim kendi lafzından ve aslından anlatıp, Ebu Umâme'den isnadıyla Resulullah'ın (s.a.v)

قال: (أحضروا موائدكم البقل، فإنه مطردة للشيطان مع التسمية).

وأما الحديث الذي رواه عن أبي بكر الصديق، عن عائشة رضي الله عنها، عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - أنه قال: (في الحبة السوداء شفاء من كل داء). فهو غلط ممن رواه. إنما هو عن أبي بكر بن أبي عتيق، عن عائشة، وهو عبد الله بن محمد بن عبد الرحمن بن أبي بكر الصديق.

وهؤلاء هم الذين قال فيهم موسى بن عقبة: لا نعرف أربعة أدركوا النبي - صلى الله عليه وسلم - هم وأبناؤهم إلا هؤلاء الأربعة، فذكر: أبا بكر الصديق، وأباه، وابنه عبد الرحمن، وابنه محمد أبا عتيق، والله أعلم.

“Sofralarınızda baklâ bulundurun. Şüphesiz ki o besmeleyle beraber şeytanı kovucudur.”¹⁴⁰ dediğini zikretti.

Bize Ebu Bekr Es-Sıddık’tan (R.a) rivâyet edilen, kendisinin Âişe’den (R.a), Âişe’nin de Resulullah’tan (s.a.v) rivâyet ettiği “Siyah tanede her hastalığa şifa vardır.”¹⁴¹ hadisine gelince, bu onu rivâyet eden kişi tarafından yapılmış bir yanılmadır. Çünkü bu hadis Ebu Bekr ibn-i Ebi Atîk tarafından Âişe’den (R.a) rivâyet edilmiştir. Bu kişi ise Abdullah ibn-i Muhammed ibn-i Abdurrahman ibn-i Ebu Bekr Sıddık’tır. (Yani Hz. Ebu Bekrin torunu olan Muhammed’in oğludur. Kendisinin lakâbı da Ebu Bekr olduğu için Hz. Ebu Bekr es-Sıddık ile karıştırılmıştır.)

Bunlar, Musa bin Ukbe’nin kendileri hakkında “Bu dört kişinin dışında, hem kendileri hem de oğulları Nebi’ye (s.a.v) yetişmiş başka bir dört’lü tanımıyorum.” Dediği kimselerdir.

¹⁴⁰ İrakî “Takyid ve izah” adlı eserinde “Bu mevdu’ bir Hadistir” dedi. Yine Ebu Hâtim ibn-i Hibbân “Tarihud- Düefa” isimli eserinde Alâ ibn-i Mesleme’nin hal tercemesinde rivayet etmiştir ve “sika râvilerden rivâyet edilen mevdu’lardandır. Bununla ihticâc helâl değildir” demiştir.

¹⁴¹ Buhari (5363) tahrir etmiştir.

النوع الخامس والأربعون: معرفة رواية الأبناء عن الآباء

ولأبي نصر الوائلي الحافظ في ذلك كتاب.

وأهمه ما لم يسم فيه الأب أو الجد، وهو نوعان:

أحدهما: رواية الابن عن الأب عن الجد.

نحو: عمرو بن شعيب، عن أبيه، عن جده. وله بهذا الإسناد نسخة كبيرة، أكثرها فقهيات جواد. وشعيب هو ابن محمد بن عبد الله بن عمرو بن العاص، وقد احتج أكثر أهل الحديث بحديثه، حملاً لمطلق الجد فيه على الصحابي عبد الله بن عمرو دون ابنه محمد والد شعيب، لما ظهر لهم من إطلاقه ذلك.

(Musa bin Ukbe) Ebu Bekr Sıddık'ı, onun babasını, oğlu Abdurrahmanı ve onun oğlu Muhammed Ebu Atık'ı zikretmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

KIRK BEŞİNCİ ÇEŞİT

OĞULUN BABA'DAN RİVÂYET ETMESİ

Hâfız Ebu Nasr el Vailî'nin bu konuda yazılmış bir kitabı vardır. Bu çeşit hadisin en önemlisi, baba veya dede'nin isminin belirtilmediği isnad'tır. Bu da iki çeşittir:

1 – Oğul'un baba'dan, baba vasıtasıyla dede'den yaptığı rivâyet. Amr ibn-i Şuayb'ın babasından, babası vasıtasıyla dedesinden yaptığı rivâyetler gibi. Onun bu isnad ile yaptığı rivâyetlerden oluşan büyük bir nüshası vardır ki bunların çoğu güzel fikhî meselelerdir. Şuayb; Muhammed ibn-i Abdullah ibn-i Amr ibn-i Âs'm oğludur. Amr ibn-i Şuayb'ın "Dede" lafzını bu şekilde mutlak olarak kullandığı kendilerine zâhir olunca, hadis ashabının ekserisi bu isnadlarda mutlak "Dede" lafzını Şuayb'm babası Muhammed yerine, onun babası olan sahâbî Abdullah bin Amr bin Âs'a hamlettiklerinden dolayı onun hadisiyle ihticac etmişlerdir. (Delîl olarak kabul etmişlerdir.)

ونحو: بهز بن حكيم، عن أبيه، عن جده. روي بهذا الإسناد نسخة كبيرة حسنة،
وجده هو معاوية بن حيدة القشيري.

وظلحة بن مُصَرِّف، عن أبيه، عن جده. وجده عمرو بن كعب الياامي، ويقال:
كعب بن عمرو. ومن أظرف ذلك: رواية (أبي الفرج عبد الوهاب التميمي الفقيه
الحنبلي)، وكانت له ببغداد في - جامع المنصور - حلقة للوعظ والفتوى، عن أبيه،
في تسعة من آبائه نسقاً. أخبرني بذلك الشيخ أبو الحسن مؤيد بن محمد بن علي
النيسابوري بقراءتي عليه بها، قال: أخبرنا أبو منصور عبد الرحمن بن محمد الشيباني
في كتابه إلينا، قال: أخبرنا الحافظ أبو بكر أحمد بن علي:

Yine Behz ibn-i Hekîm'in babasından, (babası vasıtasıyla)
dedesinden yaptığı rivâyetler de bu çeşidin örneklerindendir. Bu
isnad ile büyük ve güzel bir nüsha rivâyet etmiştir. Dedesi,
Muâviye ibn-i Hayde el-Kuşeyrî'dir.

Yine Talhâ ibn-i Musarrîf'in babasından, (babası vasıtasıyla)
dedesinden yaptığı rivâyetler de bu çeşide örnektir. Dedesi, Amr
ibn-i Ka'b el-Yâmî'dir. "Ka'b bin Amr'dır"da denilmiştir.

Bunların en ilginçlerinden bir tanesi de Hanbelî fakîh Ebu'l Ferec
Abdolvahhâb et-Temîmî - ki kendisinin Bağdat'ta Camiu'l
Mansûr'da vaâz ve fetvâ halkası vardı - nin babasından ve babası
vasıtasıyla yukarıya doğru düzenli olarak atalarından dokuz
tanesinden yaptığı rivâyettir. Bunu bana şeyh Ebu'l Hasan
Müeyyed ibn-i Muhammed ibn-i Ali en-Nîsâbü'rî - Bunu kendisine
okuduğum halde- haber verdi. Dedi ki: Ebu Mansûr Abdurrahman
ibn-i Muhammed eş-Şeybanî bana yazarak haber verdi ve dedi ki:
Bana Hâfız Ebu Bekr Ahmed bin Ali haber verdi.

حدثنا عبد الوهاب بن عبد العزيز بن الحارث بن أسد بن الليث بن سليمان بن
 الأسود بن سفيان بن يزيد بن أكينة بن عبد الله التميمي من لفظه قال: سمعت أبي
 يقول: سمعت أبي يقول: سمعت أبي يقول: سمعت أبي يقول: سمعت أبي يقول: سمعت
 أبي يقول: سمعت أبي يقول: سمعت أبي يقول: سمعت أبي يقول: سمعت علي بن أبي
 طالب، وقد سئل عن الحنان المنان؟ فقال: الحنان الذي يقبل على من أعرض عنه،
 والمنان الذي يبدأ بالنوال قبل السؤال.

آخرهم أكينة - بالنون - وهو السامع علياً رضي الله عنه.

حدثني أبو المظفر عبد الرحيم بن الحافظ أبي سعد السمعي بمرو الشاهان، عن أبي
 النضر عبد الرحمن بن عبد الجبار الفاشي قال: سمعت السيد أبا القاسم منصور بن
 محمد العلوي يقول:

Bana Abdulvahhâb bin Abdulaziz bin Hâris bin Esed bin Leys bin
 Süleyman bin el-Esved bin Süfyân bin Yezid bin Ukeyne bin
 Abdullah et-Temîmî kendi lafzından anlattı ve dedi ki: Babamı
 işittim, şöyle diyordu: Babamı işittim, şöyle diyordu: Babamı
 işittim, şöyle diyordu: Babamı işittim, şöyle diyordu: Babamı
 işittim, şöyle diyordu: Babamı işittim, şöyle diyordu: Babamı
 işittim, şöyle diyordu: Babamı işittim, şöyle diyordu: Babamı
 işittim, şöyle diyordu: Alî ibn-i Ebi Tâlib'e 'Hannân' ve 'Mennân'
 sorulunca şöyle dediğini işittim: "Hannân, kendisinden yüz
 çevirene yönelendir. Mennân ise kendisinden istenmeden önce
 bağışta bulunandır." Bu isnad zincirindekilerin en sonuncusu
 Ukeyne (Nûn harfi ile)'dir. Ali'den (R.a) işiten odur.

Ebu'l Muzaffer Abdurrahîm ibn-i Hâfız Ebu Sa'd es-Sem'ani,
 Merve-i Şâhicân'da bana Ebu Nadr Abdurrahmân ibn-i
 Abdulcabbâr el-Fâmî'nin şöyle dediğini anlattı: Seyyid Ebu'l
 Kâsım Mansûr ibn-i Muhammed el-Alevî'yi işittim, şöyle diyordu:

الإسناد بعضه عوال وبعضه معال، وقول الرجل (حدثني أبي عن جدي) من المعالي.

الثاني: رواية الابن عن أبيه دون الجد وذلك باب واسع.

وهو نحو: رواية أبي العُشراء الدارمي، عن أبيه، عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وحديثه معروف.

وقد اختلفوا فيه: فالأشهر أن أبا العُشراء هو أسامة بن مالك بن قُهْطَم، وهو فيما نقلته من خط (البيهقي) وغيره: بكسر القاف، وقيل: قحطم بالحاء، وقيل: هو عطارذ بن برز، بتسكين الراء، وقيل: بتحريكها أيضاً وقيل: بن بَلَز، باللام. وفي اسمه واسم أبيه من الخلاف غير ذلك، والله أعلم.

“İsnâdın bazıısı düşüktür, bazıısı ise yüksek ve şerefli dir. Kişinin “Babam bana dedemden rivâyet etti.” demesi yüksek isnad’tandır. 2 – Oğul’un, dede olmaksızın sadece babadan yaptığı rivâyet. Bu geniş bir bölümdür. Buna örnek Ebu’l Uşerâ ed-Dâremî’nin babasından, Resulullah’tan (s.a.v) yaptığı rivâyettir ki bu, bilinen bir hadistir. Bu zat hakkında ihtilâf edilmiştir. En meşhur kavle göre Ebu’l Uşerâ; Usame ibn-i Malik bin Kihtem’dir. Beyhâkî’nin ve başkalarının hattından aktardığıma göre bu, kâf (ق) harfinin kesresiyle (yani قِطَم)’dir. Bunun (ح) harfiyle (yani قحطم) olduğu da söylenmiştir. Bir başka kavle göre ise Utarîd ibn-i Berz (Ra harfinin sükûnu ile)’dir. Yine “Ra” harfinin harekesiyle (رَز) olduğu da söylenmiştir. Yine “lâm” harfî ile “ibn-i Belz” olduğu da söylenmiştir. Kendisinin ve babasının ismi konusunda bunların dışında da bazı ihtilâflar mevcuttur. Allah en doğrusunu bilir.

النوع السادس والأربعون: معرفة من اشترك في الرواية عنه راويان: متقدم ومتأخر، تباين وقت وفاتيهما تبايناً شديداً، فحصل بينهما أمد بعيد، وإن كان المتأخر منهما غير معدود من معاصري الأول وذوي طبقته. ومن فوائد ذلك تقرير حلاوة علو الإسناد في القلوب. وقد أفرده (الخطيب الحافظ) في كتاب حسن سماء (كتاب السابق واللاحق). ومن أمثله: أن محمد بن إسحاق الثقفي السراج النيسابوري: روى عنه (البخاري) والإمام في تاريخه، وروى عنه (أبو الحسين أحمد بن محمد الخفاف النيسابوري)، وبين وفاتيهما مائة وسبع وثلاثون سنة أو أكثر،

KIRK ALTINCI ÇEŞİT KENDİSİNDEN RİVÂYET ETMEDE İKİ RÂVİ'NİN MÜŞTEREK OLDUĞU KİMSELER

Bu iki ravi'den biri mütekaddîm, diğeri ise müteahhîr olup vefât tarihleri arasında büyük bir fark vardır. Böylece aralarında uzun bir zaman hâsıl olmuştur. Her ne kadar onlardan müteahhîr olan, birincisinin asrından ve tabakasından sayılmasa bile.

Bu kısmın faydalarından biri, isnadın yüksekliğinin tatlılığının kalplerde istikrâr bulmasıdır.

Hâfız Hatîp bu konuyu tek başına ele aldığı güzel bir kitap yazmış ve ismini “Kitabus-Sâbık vel-Lâhık” koymuştur.

Bunun örneklerinden biri Muhammed bin İshâk es-Sakafî es-Serrâc en-Nîsâbûrî'dir. Bu kişiden hem imâm Buharî tarihinde rivâyet etmiştir, hem de Ebu'l Hüseyyn Ahmed bin Muhammed el-Haffâf en-Nîsâbûrî rivâyet etmiştir ve bu ikisinin vefâtı arasında Yüz otuz yedi sene veya daha fazla bir zaman vardır.

وذلك: أن (البخاري) مات سنة ست وخمسين ومائتين ومات (الخفاف) سنة ثلاث وتسعين وثلاثمائة، وقيل: مات في سنة أربع أو خمس و تسعين وثلاثمائة. وكذلك (مالك بن أنس) الإمام: حدث عنه (الزهري) و(زكريا بن دؤيد الكندي)، وبين وفاتيهما مائة وسبع وثلاثون سنة أو أكثر. إذ مات مالك بن أنس سنة تسع وتسعين ومائة، ومات الزهري سنة أربع وعشرين ومائة. ولقد حظي مالك بكثير من هذا النوع، والله أعلم.

Çünkü Buharî İkiyüz elli altı senesinde vefât etmiştir. Haffâf ise Üç yüz doksan üç senesinde vefât etmiştir. Bir başka görüşe göre ise Üçyüz doksan dört veya doksan beş senesinde vefât etmiştir. Yine aynı şekilde imâm Mâlik bin Enes te bu kısma bir örnektir. Kendisinden Zührî ve Zekerıyya ibn-i Ruveyd el-Kindî rivâyet etmiştir. İkisinin vefâtları arasında ise Yüz otuz yedi sene veya daha fazla zaman vardır. Zührî Yüz yirmi dört yılında vefât etmiştir. Mâlik'e bu çeşit isnad çok nasip olmuştur. Allah en doğrusunu bilir.

النوع السابع والأربعون: معرفة من لم يرو عنه إلا راو واحد
من الصحابة والتابعين فمن بعدهم، رضي الله عنهم
ومسلم فيه كتاب لم أره. ومثاله من الصحابة وهب بن خنيس - وهو في كتابي
الحاكم وأبي نعيم الأصبهاني في (معرفة علوم الحديث) هَرَم بن خنيس، وهو رواية
داود الأودي عن الشعبي، وذلك خطأ - صحابي لم يرو عنه غير الشعبي.
وكذلك عامر بن شهر، وعروة بن مضر، ومحمد بن صفوان الأنصاري، ومحمد بن
صيفي الأنصاري - وليسوا بواحد، وإن قاله بعضهم - صحابيون، لم يرو عنهم غير
الشعبي.

KIRK YEDİNCİ ÇEŞİT KENDİLERİNDEN BİR TEK RÂVİ DIŞINDA KİMSENİN RİVÂYETTE BULUNMADIĞI SAHÂBÎ, TABİÎ VE ONLARDAN SONRAKİLER (Allah onlardan razı olsun)

Müslim'in bu konuyla ilgili benim görmediğim bir kitabı vardır. Bu çeşid'e sahâbe'den örnek Vehb ibn-i Hanbeş'tir. - Bu zat, Hâkim ve Ebu Nuaym el İsfahânî'nin "Marifetu'l ulumu'l hadis" kitaplarında Herem ibn-i Hanbeş olarak geçer. Bu aynı zamanda Dâvud el Evdî'nin Şabi'den yaptığı rivâyette de böyle geçer. Fakat bu hatadır - Bu sahâbî'den, Şa'bi'den başka kimse rivâyet'te bulunmamıştır.

Aynı şekilde Âmir bin Şehr, Urve bin Muderris, Muhammed bin Safvân el-Ensâri ve Muhammed bin Sayfî el-Ensâri - Bazıları bu ikisi tek kişidir deseler de böyle değildir. İki ayrı kişidirler - de sahâbîdirler ve onlardan Şabi'nin dışında kimse rivâyet'te bulunmamıştır.

وانفرد قيس بن أبي حازم بالرواية عن أبيه، وعن دكين بن سعيد المزني، والصنابح بن الأعسر، ومرداس بن مالك الأسلمي، وكلهم صحابة.

وقدامة بن عبد الله الكلبي منهم، لم يرو عنه غير أمين بن نابل.

وفي الصحابة جماعة لم يرو عنهم غير أبنائهم.

منهم: شكل بن حميد، لم يرو عنه غير ابنه شتير.

ومنهم: المسيب بن خزن القرشي، لم يرو عنه غير ابنه سعيد بن المسيب.

ومعاوية بن حيدة، لم يرو عنه غير ابنه حكيم والد بهز.

وقرة بن أياس، لم يرو عنه غير ابنه معاوية.

وأبو ليلى الأنصاري، لم يرو عنه غير ابنه عبد الرحمن بن أبي ليلى.

Kays ibn-i Ebi Hazm babasından, Dukeyn ibn-i saîd el-Müzenî'den, Sunâbih ibn-i A'ser'den ve Mirdâs ibn-i Mâlik el-Eslemî'den rivâyet etmede tek başına kalmıştır ve bunların hepsi sahâbedir. Yine Kudâme ibn-i Abdullah el-Kilabî de Sahâbedendir ve Eymen ibn-i Nâbil dışında kimse kendisinden rivâyet'te bulunmamıştır.

Yine Sahâbeden bir grup vardır ki oğullarından başka kimse kendilerinden rivâyet etmemiştir. Şekel ibn-i Humeyd bunlardandır ve oğlu Şuteyr'den başka kimse kendisinden rivâyet'te bulunmamıştır. Yine Müseyyeb ibn-i Hazn el-kureşî bunlardandır ve oğlu saîd bin Müseyyeb'ten başka kimse kendisinden rivâyet etmemiştir. Yine Muâviye ibn-i Hayde onlardan biridir ve oğlu Hekîm - Behz'in babası - den başka kimse kendisinden rivâyet etmemiştir. Kurre ibn-i İyas'tan, oğlu muâviye dışında kimse rivâyet etmemiştir. Ebu Leylâ el-Ensâri'den, oğlu Abdurrahman ibn-i Ebi Leylâ dışında kimse rivâyet'te bulunmamıştır.

ثم إن الحاكم أبا عبد الله حكم في (المدخل إلى كتاب الإكليل) بأن أحداً من هذا القبيل لم يخرج عنه (البخاري) و(مسلم) في صحيحهما. وأنكر ذلك عليه، ونقض عليه:

ياخراجه (البخاري) في صحيحه: حديث قيس بن أبي حازم عن مرداس الأسلمي: ((يذهب الصالحون الأول فالأول...)) ولا راوي له غير قيس.

وياخراجه - بل يأخرجهما - حديث المسيب بن حزن في وفاة أبي طالب، مع أنه لا راوي له غير ابنه. ويأخرجه حديث الحسن البصري، عن عمرو بن تغلب: ((إني لأعطي الرجل، والذي أدع أحب إليّ)) ولم يرو عن عمرو غير الحسن.

Sonra, Hâkim Ebu Abdullah "İklîl kitabına giriş" (El-Medhelu ilâ kitabi'l iklîl) isimli eserinde Buhârî ve Müslîm'in, sahihlerinde bu kabîlden olanların hiçbirinden tahrirde bulunmadıklarına dair hüküm vermiştir. Fakat onun bu görüşü reddedilmiştir ve Buhârî'nin sahihinde tahrir ettiği, Kays bin Ebi Hazm'ın Mirdâs el-Eslemî'den rivâyet ettiği "Sâlihler birer birer giderler..."¹⁴² hadisi itiraz olarak ileri sürülmüştür. Bu hadisin Kays'tan başka râvisi yoktur. Yine kendisinin, hatta (Buhârî ve Müslîm'in) her ikisinin, oğlundan başka kendisinden rivâyet eden kimse olmamasına rağmen Müseyyeb ibn-i Hazn'ın Ebu Tâlib'in vefâtıyla ilgili hadisini tahrir etmiş olmaları da itiraz olarak ileri sürülmüştür. Yine Buhârî'nin; Hasan el-Basrî'nin Amr bin Tağlib'ten rivâyet ettiği "Ben adama bağış veririm. Ama hiçbir şey vermediğim kimse bana daha sevimlidir."¹⁴³ hadisini tahrir etmesi de itiraz olarak ileri sürülmüştür. Amr'dan Hasan'ın dışında kimse rivâyet etmemiştir.

¹⁴² Buhari (607) tahrir etmiştir.

¹⁴³ Buhari (881) tahrir etmiştir.

و كذلك أخرج (مسلم) في صحيحه حديث رافع بن عمرو الغفاري، ولم يرو عنه غير عبد الله بن الصامت.

وحديث أبي رفاعه العدوي، ولم يرو عنه غير حميد بن هلال العدوي.

وحديث الأغر المزني: ((إنه ليغان على قلبي...)) ولم يرو عنه غير أبي بردة.

في أشياء كثيرة عندهما في كتابيهما على هذا النحو، وذلك دال على مصيرهما إلى أن الراوي قد يخرج عن كونه مجهولاً مردوداً برواية واحد عنه.

وقد قدمت هذا في النوع الثالث والعشرين، ثم بلغني عن أبي عمر بن عبد البر الأندلسي وجادة قال: كل من لم يرو عنه إلا رجل واحد فهو عندهم مجهول،

Aynı şekilde Müslîm, Rafî' ibn-i Amr el-Ğıffarî'nin hadisini sahihinde tahrir etmiştir. Abdullah bin Sâmit'ten başka kimse ondan rivâyet'te bulunmamıştır. Yine Rufae el-Adevî'nin hadisini de tahrir etmiştir. Humeyd bin Hilâl el-Adevî dışında kimse ondan rivâyet etmemiştir. Yine Ağâr el Müzenî'nin "144"إنه ليغان على قلبي" (Şüphesiz benim kalbim de bazen perdelenir ve ben günde yüz defa istiğfar ederim.) hadisini de tahrir etmiştir ve Ebu Bürde dışında kimse ondan rivâyet'te bulunmamıştır. Her ikisinin de kitaplarında buna benzer örnekler çoktur.

Bu durum Buharî ve Müslîm'in, bir tek kişinin kendisinden rivâyet etmesiyle râvi'nin meçhul ve rivâyeti reddedilen olmaktan çıktığı görüşünü tercih ettiklerine delâlet eder. Ben bu konuyu yirmi üçüncü çeşitte anlattım.

Sonra, bana Ebu Ömer ibn-i Abdilberr el-Endülüsîden – işitmeksizin, kitaptan bulmak suretiyle– ulaştığına göre kendisi şöyle demiştir: Buharî ve Müslîme göre, kendisinden bir tek kişinin dışında kimsenin rivâyet'te bulunmadığı kimse meçhul sayılırdı.

¹⁴⁴Müslîm (2702) tahrir etmiştir.

إلا أن يكون رجلاً مشهوراً في غير حمل العلم، كاشتهار مالك بن دينار بالزهد، وعمر بن معدي كرب بالنجدة.

واعلم: أنه قد يوجد في بعض من ذكرنا تفرد راو واحد عنه خلافٌ في تفرده، ومن ذلك: قدامة بن عبد الله، ذكر ابن عبد البر أنه روى عنه أيضاً حميد بن كلاب، والله أعلم. ومثال هذا النوع في التابعين: (أبو العُشراء الدارمي)، لم يرو عنه فيما يعلم غير حماد بن سلمة.

ومثل (الحاكم) لهذا النوع في التابعين بمحمد بن أبي سفيان الثقفي، وذكر أنه لم يرو عنه غير الزهري فيما يعلم، قال: وكذلك تفرد الزهري عن نيف وعشرين رجلاً من التابعين، لم يرو عنهم غيره.

Ama ilîm taşıma dışında başka bir şeyle meşhur olan kişi bundan müstesnâdır. Meselâ Malîk bin Dinârın Züh'd ile, Amr bin Ma'dî kerb'in Necdet (Yardım-destek) ile meşhur olması gibi. (Bunlar meçhul sayılmaz.)

Bilki; kendilerinden bir tek kişinin rivâyet'te bulunduğunu zikrettiğimiz bazı kimselerin münferidliklerinde ihtilâf vardır. Bunlardan birisi Kudâme ibn-i Abdullah'tır. İbn-i Abdilberr, kendisinden aynı şekilde Humeyd bin Kilâb'ın da rivâyet'te bulunduğunu zikreder. Allah en doğrusunu bilir.

Bu çeşidin Tabiînlerden bazı örnekleri şunlardır:

Ebul Uşerâ ed-Dâremî. Bildiğimiz kadarıyla kendisinden Hammâd bin Seleme'den başka kimse rivâyette bulunmamıştır.

Hâkim bu çeşide Tabiînler'den örnek olarak Muhammed bin Ebu Süfyân es-sakâfi'yi de verir ve bildiği kadarıyla kendisinden Zührî'nin dışında kimsenin rivâyet'te bulunmadığını zikreder ve şöyle devam eder: "Aynı şekilde Zührî Tabiînden Yirmi kûsûr kişiden tek başına rivâyet etmiştir ve kendisinden başka kimse bunlardan rivâyet etmemiştir.

وكذلك عمرو بن دينار، تفرد عن جماعة من التابعين، وكذلك يحيى بن سعيد الأنصاري، وأبو إسحاق السبيعي وهشام بن عروة وغيرهم. وسمى الحاكم منهم في بعض المواضع. فيمن تفرد عنهم: عمرو بن دينار: عبد الرحمن بن معبد، وعبد الرحمن بن فروخ، وفيمن تفرد عنهم الزهري: عمرو بن أبان بن عثمان، وسنان بن أبي سنان الدؤلي. وفيمن تفرد عنهم يحيى عبد الله بن أنيس الأنصاري. ومثل في أتباع التابعين بالمسور بن رفاعة القرظي، وذكر أنه لم يرو عنه غير مالك. وكذلك تفرد مالك عن زهاء عشرة من شيوخ المدينة. قلت: وأخشى أن يكون (الحاكم) في تنزيهه بعض من ذكره بالمنزلة التي جعله فيها معتمداً على الحسين والتوهم، والله أعلم.

Yine aynı şekilde Amr bin Dinâr, Tabiînlerden bir cemâatten rivâyet etmekte tek başına kalmıştır. Yine Yahyâ bin Saîd el-Ensâri, Ebu İshâk es-Sebîî, Hişâm bin Urve ve başka bir kısım insan da böyledir.” Hâkim, bazı yerlerde onlardan bazılarının isimlerini zikreder. Amr bin Dinâr’ın kendilerinden rivâyet etmekte tek başına kaldığı kimselerden Abdurrahman bin ma’bed ve Abdurrahman bin ferrûh’u zikretmiştir. Zührî’nin kendilerinden rivâyet etmekte tek başına kaldığı kimselerden Amr bin Ebân bin Osman ve Sinân bin Ebi Sinân ed-Düvelî’yi zikretmiştir. Yahyâ’nın kendilerinden rivâyet etmekte tek başına kaldığı kimselerden Abdullah bin Uneys el-Ensâri’yi zikretmiştir.

Hâkim, bu çeşide Etbaut-Tabiîn (Tabiilere tabi olanlar)’den Misver bin Rufâe el-Kurezî’yi örnek vermiştir ve ondan Mâlik’in dışında kimsenin rivâyet’te bulunmadığını zikretmiştir. Mâlik aynı şekilde Medîne şeyhlerinden on kişiye yakın kimseden rivâyet etmekte tek başına kalmıştır.

Ben derim ki: Ben Hâkimin, zikrettiği kimselerden bazılarını konumlandırırken zan ve tevehhüm’e dayanarak bunu yaptığından korkuyorum. Allah en doğrusunu bilir.

النوع الثامن والأربعون: معرفة من ذكر بأسماء مختلفة أو نعوت متعددة فظن من لا خبرة له بها أن تلك الأسماء أو النعوت لجماعة متفرقين هذا فن عويص، والحاجة إليه حاقة، وفيه إظهار تدليس المدلسين، فإن أكثر ذلك إنما نشأ من تدليسهم. وقد صنف (عبد الغني بن سعيد الحافظ المصري) وغيره في ذلك. مثاله: (محمد بن السائب الكلبي) صاحب التفسير، هو (أبو النضر)، الذي روى عنه (محمد بن إسحاق بن) يسار حديث تميم الداري. و(عدي بن بداء)، وهو (حماد بن السائب)، الذي روى عنه أبو أسامة حديث: (ذكاة كل مسك دباغه).

KIRK SEKİZİNCİ ÇEŞİT DEĞİŞİK İSİMLERLE VEYA BİRKAÇ SIFATLA ZİKREDİLENLER VE BUNDAN HABERİ OLMAYANLARIN BU İSİM VEYA SIFATLARIN FARKLI GRUPLARA AİT OLDĞUNU ZANNETMELERİ

Bu, zor ve müşkil bir ilimdir. Kendisine olan ihtiyaç ise sâbit olmuştur. Bu ilim sayesinde Tedlis yapanların Tedlîs'i ortaya çıkar. Çünkü bu isim ve sıfatların çoğu onların tedlîslerinden kaynaklanır. Hâfız AbdulĠanî bin saîd el-Mısrî ve onun dışında bazı kimseler bu konuda tasnif yapmışlardır. Bunun örneklerinden birisi Tefsîr sahibi Muhammed ibn-i saîb el-Kelbî'dir. Bu zât, Muhammed bin ishâk ibn-i Yesâr'ın, kendisinden Temîm ed-Dâri ve Adîyy ibn-i Beddâ'm hadisini rivayet ettiği Ebu Nadr'dir. Yine bu zât aynı zamanda Ebu Usâme'nin "Her bir derinin temizliği onu tabaklamaktır."¹⁴⁵ hadisini kendisinden rivâyet ettiği Hammâd bin Saîbtir..

¹⁴⁵ Hâkim, "Müstedrek" isimli kitabında (kitabul Et'ime, "Zekat'u kullu misk'in dibaġuhu") bölümünde zikretmiştir.

وهو (أبو سعيد) الذي يروي عنه (عطية العوفي) التفسير يدلّس به موهماً أنه أبو سعيد الخدري.

ومثاله أيضاً: (سالم)، الراوي عن أبي هريرة وأبي سعيد الخدري وعائشة، رضي الله عنهم، هو (سالم أبو عبد الله المديني)، وهو سالم مولى (مالك بن أوس بن الحدثان النصري)، وهو سالم مولى (شداد بن الهاد النصري)، وهو في بعض الروايات مسمى (بسالم مولى النصريين)، وفي بعضها بسالم مولى المهدي، وهو في بعضها سالم سبلان، وفي بعضها: أبو عبد الله مولى شداد بن الهاد، وفي بعضها: سالم أبو عبد الله الدوسي، وفي بعضها: سالم مولى دوس. ذكر ذلك كله عبد الغني بن سعيد.

Yine bu zât Atiyye el-Avfıyut-Tefsîr'in, Ebu Saîd el-Hudrî olduğunu imâ ederek kendisinden rivâyette bulunduğ u ve bu şekilde tedlîs yaptığı Ebu Saîd'tir.

Buna bir başka örnek Ebu Hüreyre, Ebu Saîd el-Hudrî ve Âişe'den (Allah onlardan razı olsun) rivâyet eden Sâlim'dir. Bu zât, Sâlim Ebu Abdullah el-Medînî'dir. Yine bu, Mâlik bin Evs bin Hedsân en-Nasrî'nin mevlâsı sâlim'dir. Yine bu, Şeddâd bin el-Hâdi en-Nasrî'nin mevlâsı sâlimdir. Yine o, bazı rivâyetlerde Nasrîlerin mevlâsı sâlim olarak, başka bazı rivâyetlerde Mehrîlerin mevlâsı sâlim olarak, bazılarında ise sâlim es-Sebelân olarak, bazılarında Şeddâd bin el-Hâdi'nin mevlâsı Ebu Abdullah olarak, bazılarında sâlim Ebu Abdullah Ed-Devsî olarak, bazılarında ise Devs'in mevlâsı Sâlim olarak isimlendirilen kişidir. Bunların hepsini AbdulĠani bin Saîd zikretmiştir.

قلت: و(الخطيب الحافظ) يروي في كتبه، عن أبي القاسم الأزهرى، وعن عبيد الله بن أبي الفتح الفارسى، وعن عبيد الله بن أحمد بن عثمان الصيرفى، والجميع شخص واحد من مشايخه. وكذلك يروي عن الحسن بن محمد الخلال، وعن الحسن بن أبي طالب، وعن أبي محمد الخلال، والجميع عبارة عن واحد. ويروى أيضاً عن أبي القاسم التنوخى، وعن علي بن المحسن، وعن القاضي أبي القاسم علي بن المحسن التنوخى، وعن علي بن أبي علي المعدل، والجميع شخص واحد. وله من ذلك الكثير، والله أعلم.

Ben derim ki: Hâfız Hatîp kitabında; Ebu'l Kâsım el-Ezheri, Ubeydullah ibn-i Ebi'l Feth el-Fârisî ve Ubeydullah ibn-i Ahmed ibn-i Osman es-Sîrafi'den rivâyet etmiştir ve bunların hepsi Hatîb'in şeyhlerinden tek bir kişidir.

Hatîp aynı şekilde Hasan bin Muhammed el-Hallâl, Hasan bin Ebi Tâlib, Ebu Muhammed el-Hallâl'dan rivâyet eder. Bunların hepsi tek bir kişiden ibarettir.

Yine aynı şekilde Ebu'l Kâsım et-Tenûhî, Alî ibn-i Muhassin, Kâdı Ebu'l Kâsım Alî ibn-i Muhassin et-Tenûhî, Alî ibn-i Ebu Alî el-Muaddelden rivâyet eder. Bunların hepsi de tek bir şahıstır. Kitabında bunlar gibi çok örnekler vardır.

Allah en doğrusunu bilir.

النوع التاسع و الأربعون: معرفة المفردات الآحاد من أسماء الصحابة ورواة الحديث والعلماء وألقابهم وكناهم

هذا نوع مليح عزيز، يوجد في كتب الحفاظ المصنفة في الرجال مجموعاً، مفرقاً في أواخر أبوابها. وأفرد أيضاً بالتصنيف، وكتاب (أحمد بن هارون البردنجي البرذعي)، المترجم بالأسماء المفردة، من أشهر كتاب في ذلك. ولحقه في كثير منه اعتراض واستدراك من غير واحد من الحفاظ، منهم (أبو عبد الله بن بكير). فمن ذلك ما وقع في كونه ذكر أسماء كثيرة على أنها آحاد، وهي مثان ومثالث.

KIRK DOKUZUNCU ÇEŞİT SAHÂBE, HADİS RÂVİSİ VE ÂLİMLERİN İSİM, LAKÂP VE KÜNYELERİNDEN (MÜŞTEREK OLMAYIP) MÜFRED OLANLAR

Bu, Nadir bulunan güzel bir ilîmdir. Hâfızların hadis ricâli hakkında yazılmış kitaplarında toplu halde veya bölüm sonlarında ayrı yazılmış bir şekilde bulunur. Ayrıca bunun için özel olarak tasnifler de meydana getirilmiştir. Ahmed bin Hârun el-Berdicî el-Berzaî'nin "Müfred isimler" isimli kitabı bu konudaki en meşhur kitaptır. Fakat bu kitapta zikredilmiş olan birçok isme, hâfızların birden fazlasından itiraz ve düzeltme gelmiştir ki bu hâfızlardan biri Ebu Abdullah ibn-i Bukeyr'dir.

Bu itirazlardan birisi şudur: Bu kitapta müfred olduğu zikredilen birçok isim vardır. Oysa bu isimler tek olmayıp aynı isimden bazen iki, bazen üç ve bazen üç'ten de fazla bulunmaktadır.

وأكثر من ذلك - وعلى ما فهمناه من شرطه - لا يلزمه ما يوجد من ذلك في غير أسماء الصحابة والعلماء ورواة الحديث.

ومن ذلك أفراد ذكرها، اعترض عليه فيها بأنها ألقاب لا أسامي، منها: (الأجلح الكندي)، إنما هو لقب لجلحة كانت به، واسمه يحيى، ويحيى كثير.

ومنها (صُغْدِي بن سنان)، اسمه عمر، وصغدي لقب، ومع ذلك فلم يصغدي غيره. وليس يرد هذا على ما ترجمت به هذا النوع، والحق أن هذا فن يصعب الحكم فيه، والحاكم فيه على خطر من الخطأ والانتقاص، فإنه حصر في باب واسع شديد الانتشار.

Fakat bizim kendisinin şartından anladığımız kadarıyla O, (Yani El Berzai) bu isimlerden Sahâbe, âlimler ve hadis râvileri dışındakilerle kendisini bağlamamaktadır.

(Yani “bu isimler müfred’tir” dediğinde “Sahâbe, hadis râvisi ve âlimlerden bu isimde başka kimse yoktur” demek istemiştir. Yoksa başkalarından değil. Çev.)

Yine bu itirazlardan bir diğeri de bu kitapta isim olarak zikrettiği bazı müfredlerin isim değil lakâp olduklarına dairdir. Meselâ bunlardan birisi Ecleh el-Kindî’dir. Oysa bu, saçlarının dökülmesinden dolayı kendisine verilmiş bir lakâptır. İsmi ise (Ecleh değil) Yahyâ’dır. Yahyâ ismi ise tek değil çoktur.

Yine bunlardan biri Suğdî ibn-i Sinân’dır. Aslında ismi Ömer’dir ve Suğdî onun lakâbıdır. Bununla beraber başka bir Suğdî de vardır. Ama bu (itiraz olarak) vârid olmamış.

Gerçek şu ki bu, kendisinde hüküm vermenin zor olduğu bir ilim dalıdır ve bu konuda bir hüküm veren, hata ve tenakûz (çelişki) tehlikesiyle karşı karşıyadır. Çünkü büyük bir şekilde yayılmış olan geniş bir bölüme hasredilmiştir.

فمن أمثلة ذلك الاستفادة: (أحمد بن عُجَيَّان الهمداني) - بالجيم - صحابي، ذكره (أبو يونس): و(عجيان) كنا نعرفه بالتشديد، على وزن عُليَّان. ثم وجدته بخط ابن الفرات - وهو حجة - عُجَيَّان بالتخفيف على وزن سفيان. (أوسط بن عمرو البجلي تابعي).

(تدوم بن صَيْيَح الكَلَاعِي)، عن ثُبَيْع بن عامر الكَلَاعِي، ويقال فيه: يدوم، بالياء، وصوابه بالتاء المثناة من فوق. (جُبَيْب بن الحارث)، صحابي، بالجيم، وبالياء الموحدة المكررة. (جبلان بن فروة)، بالجيم المكسوة، أبو الجَلْد الأَخْبَارِي، تابعي.

(الدَّجَيْن بن ثابت)، بالجيم مصغراً. (أبو الغصن)، قيل: إنه جمحا المعروف، والأصح أنه غيره. (زر بن حبيش)، التابعي الكبير.

Bunun örneklerinden bazıları şunlardır:

Ecmed (cim harfi ile) ibn-i Ücyân el-Hemedanî. Kendisi sahâbîdir. İbn-i Yûnus onu zikretmiştir. Biz kendisini "Uleyyân" vezni üzere, şedde ile "Uceyyân" olarak bilirdik. Sonra onu ibn-i Fırat'ın hattıyla - ki kendisi bu konuda hüccettir - "Süfyân" vezni üzere şeddesiz "Ücyân" olarak buldum.

Evsat ibn-i Amr el-Becelî. Tabîîdir.

Tedûm ibn-i Subh el-Kilaî. Tebî' ibn-i Âmir el-Kilaî'den rivâyet etmiştir. Buna "Ya" harfî ile "Yedûm" da denilmiştir. Fakat doğrusu 'ta' harfî ile "Tedûm" dur.

Cübeyb ibn-i Hâris. ('Cim' harfî ve mükerrer 'ba' harfî ile) sahâbîdir.

Cîlan ibn-i Ferve. (kesralı 'cim' ile) Ebu'l Celd el-Ahbâri. Tabîî'dir.

Düceyn ibn-i Sâbit. ('cim' harfî ile ve ism-i tasğîr olarak)

Ebu'l Ğusn. Bunun meşhur "Cuhâ" olduğu söylenmiştir. Ama ondan başkası olduğu görüşü daha sahihtir.

Zîrr ibn-i Hubeys. Büyük tabîîlerdendir.

(سُعَيْر بن الحُمَيْس)، انفراد في اسمه واسم أبيه.
 (سَنَدَر الخَصِي)، مولى زُبَاع الجَذَامِي، له صحبة.
 (شَكَل بن حميد الصحابي)، بفتحين.
 (شُعُون بن زيد)، أبو رِجْجَانَة، بالشين المنقوطة والعين المهملة، ويقال: بالغين المعجمة.
 قال (أبو سعيد بن يونس): وهو عندي أصح، أحد الصحابة الفضلاء.
 (صُنْدِي بن عجلان)، أبو أَمَامَة، الصحابي. صُنَابِح بن الأعسر، الصحابي، ومن قال فيه: صنابحي فقد أخطأ.
 (ضُرَيْب بن نُقَيْر بن شُمَيْر)، بالتصغير فيها كلها، أبو السَّلِيل القيسي البصري. روى عن معاذة العدوية وغيرها. ونُقَيْر أبوه بالنون والقاف، وقيل: بالفاء وقيل بالفاء واللام نفيل.

Suayr ibn-i Hıms Kendi ismi ve babasının isminde münferid'tir. Sender el-Hassî Zenba' el-Cüzamî'nin mevlası Sahâbeliği vardır. Şekel ibn-i Humeyd. (iki fetha ile) sahâbîdir. Şem'un ibn-i Zeyd Ebu Reyhâne (Noktalı 'Şin' ve noktasız 'Ayn' harfi ile. Noktalı 'Ġayn' harfi ile (Şemğun) olduğu da söylenmiştir. Ebu Saîd ibn-i Yunus "Bana göre bu daha sahihtir" demiştir.) Fazîletli sahâbelerden birisidir. Sudey ibn-i Aclân Ebu umâme Sahâbîdir. Sunâbih ibni'l A'ser Sahâbîdir. Kendisi hakkında "Senâbehî" diyen kişi hata etmiştir. (çünkü o başka bir kişidir.) Dureyb ibn-i Nukeyr ibn-i Sumeyr (Hepsinde ismi tasğir ile) Ebus-Selîl el-Kaysî el-Basrî Muâz el-Adevî ve başkalarından rivâyet etmiştir. Nukeyr ("Nun" ve "kâf" (ن ق) harfleri ile) onun babasıdır. Bunun "ق" değil "Fa" ile (Nufeyr) olduğu söylenmiştir. Bir başka görüşe göre ise "Fa" ve "lam" harfi ile (Nufeyl)' dir.

(عزوان بن زید الرقاشی)، بعین غیر معجمة، عبد صالح تابعی.
 (قرنح الضبی بالشاء المثلثة). کلدة بن حنبل، بفتح اللام صحابی.
 (لُئی بن لُبا الأسدی الصحابی)، باللام فیهما، والأول مشدد مصغر علی وزن أُبی،
 والثانی مخفف مکبر علی وزن عصا، فاعلمه فإنه یغلط فیہ.
 (مُستَمِر بن الریان)، رأى أنسا. (نُیْشة الخیر)، صحابی. (نُوف البکالی)، من بکال،
 بطن من حمیر، بکسر الباء وتخفیف الکاف، وغلب علی ألسنة أهل الحديث فیہ
 فتح الباء وتشدید الکاف. (وابصة بن معبد الصحابی).

Azvan ibn-i Zeyd er-Rekâşî (Noktasız “Ayn” harfi ile). Tabîî’dir ve sâlih bir kuldur.

Kerse’ ed-Debiyy¹⁴⁶ (üç noktalı “sa” harfi ile).

Kelede ibn-i Hanbel (lâm harfinin fethasıyla). Sahâbîdir.

Lubeyy ibn-i Leba el-Esedî Sahâbîdir. Her ikisi de lââm harfi ile.

Birincisi (“Ya” harfinin) şeddesiyle ve ismi tasğir olarak “Ubeyy” vezni üzeredir. İkincisi ise şeddesizdir ve ismi tasğir değildir. “

عصا” vezni üzeredir. Bunu bil. Çünkü çoğunlukla bunda hata yapılıyor.

Müstemirr ibn-i Reyhan. Enes’i (R.a.) görmüştür.

Nubeyşe el-Hayr. Sahâbî’dir.

Nevf el- Bikâlî Tabîî’dir. Bikâl (kesralı “ba” harfi ve şeddeli “kef” (ك) ile) kabilesindendir ki bu, Hımyer’den bir kabiledir. Fakat hadis ehli genel olarak fethâlî “ba” harfi ve şeddeli kef ile (Bakkâl) olarak telaffüz ederler.

Vâbise ibn-i Ma’bed Sahâbî’dir.

¹⁴⁶ Nevevî “İrsad-u Tullabu’l Hakâik” isimli eserinde onu zikretmemiştir.

Yine ibn-i Kesir de “İhtisas-u ulumu’l Hadis” adlı eserinde zikretmemiştir.

İkisi de “Azvan”ı zikrettikten sonra “kelede” ye geçmişlerdir. (Adı geçen eserlere bakınız.)

(هُبَيْبُ بْنُ مُغْفَلٍ)، مصغر بالباء الموحدة المكررة، صحابي، ومغفل بالغين المنقوطة الساكنة. (همذان)، بريد عمر بن الخطاب، ضبطه ابن بكير وغيره: بالذال المعجمة، وضبطه بعض من ألف على كتاب البرديجي: بالذال المهملة وإسكان الميم. وأما الكنى المفردة، فمنها: (أَبُو الْعَبِيدِينَ)، مصغر مثنى، واسمه معاوية بن سبرة، من أصحاب ابن مسعود، له حديثان أو ثلاثة. (أَبُو الْعَشْرَاءِ الدَّارِمِيُّ)، وقد سبق. (أَبُو الْمُدِلَّةِ)، بكسر الدال المهملة وتشديد اللام، ولم يوقف على اسمه. روى عنه الأعمش وابن عيينة وجماعة، ولا نعلم أحداً تابع أبا نعيم الحافظ في قوله: إن اسمه (عبيد الله بن عبد الله المدني).

Hubeyb ibn-i Muğfil. Mükerrer “ba” harfî ile, ism-i tasğir olarak. Sahâbî’dir. Muğfil, noktalı sâkin “Ġayn” harfî iledir.

Hemezân. Ömer ibn-i Hattâb’ın postacısıdır. İbn-i Bukeyr ve başkaları noktalı “zâl” harfî ile kaydetmiştir. Berdîcî’nin kitabı üzerine eser te’lif eden bazıları ise noktasız “dâl” harfî ve sâkin “mim” ile (Hemdân) olarak kaydetmişlerdir.

Künyelerden müfred olanların bazıları şunlardır:

Ebu’l Ubeydeyn. İsm-i tasğir ile ve tesniye olarak. İsmi ise Muâviye ibn-i Sebre’dir. İbn-i Mesud’un ashâbındandır ve iki veya üç hadisi vardır.

Ebu’l Uşerâ ed-Dârcmî. Daha önce kendisiyle ilgili bilgi verilmişti.

Ebu’l Mudille. (Noktasız “dal” ve lâm’ın şeddesi ile.) isminin ne olduğu bilinmemektedir. Kendisinden A’miş, İbn-i Uyeyne ve bir grup rivâyette bulunmuştur. Hâfız ebu Nuaym’a, “ismi Ubeydullah ibn-i Abdullah el-Medenî’dir” sözünde kimsenin tabi olduğunu bilmiyorum.

(أبو مُرَايَةَ العجلي)، عرفناه بضم الميم وبعد الألف ياء مثناة من تحت، واسمه (عبد الله بن عمرو)، تابعي، روى عنه قتادة. (أبو مُعَيْد)، مصغر مخفف الياء. (حفص بن غيلان الهمداني)، روى عن مكحول وغيره. وأما الأفراد من الألقاب، فمثالها: (سفينة) مولى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - من الصحابة، لقب فرد، واسمه (مهران)، على خلاف فيه. (مندل بن علي)، وهو بكسر الميم. روى عن (الخطيب)، وغيره، ويقولونه كثيراً بفتحها، وهو لقب، واسمه (عمرو). (سحنون بن سعيد التبوخي القيرواني)، صاحب (المدونة) على مذهب (مالك)، لقب (فرد)، واسمه (عبد السلام). ومن ذلك (مُطَيِّن الحضرمي)، و(مُشْكِدَانَةُ الجعفي)، في جماعة آخرين، سندكرمهم في نوع الألقاب، إن شاء الله تعالى، وهو أعلم.

Ebu Murâye el-İclî. (Mîm harfi'nin dammesi ve eliften sonra "Yâ" harfi ile biliriz.) Kendisinin ismi Abdullah ibn-i Amr'dır ve tabii'dir. Katâde kendisinden rivâyet etmiştir.

Ebu Muayd. İsm-i tasğir olarak ve şeddesiz "yâ" harfi ile. Hafs ibn-i Gaylan el-Hemedânî'dir. Mekhûl ve başkalarından rivâyette bulunmuştur.

Lakâplardan müfred olanların bazıları şunlardır:

Sufeyne. Resulullah'ın (s.a.v) mevlâsı olup sahâbî'dir. Müfred bir lakâp'tır ve bazı ihtilâflar olmakla beraber ismi Mihrân'dır.

Mindel ibn-i Ali. (Mîm harfinin kesrâsıyla.) Hatîp ve başkalarından rivâyet etmiştir. Birçok kimse de mîm harfinin fethâsıyla okur. Bu kendisinin lakâbı'dır. İsmi ise Amr'dır.

Sahnûn ibn-i Saîd et-Tenûhî el-Kayrevânî. Mâlik'in mezhebi üzere yazılmış olan "Müdevvene"nin sahibi'dir. Müfred bir lakâp'tır. İsmi Abdus-Selâm'dır.

Bu lakâplardan diğer iki tanesi de, bir başka gruptan Mutayyen el-Hadrâmî ve Müşkedâne el-Cu'fî'dir. Onları lakâplar bölümünde zikredeceğiz inşaallah. O en iyi bilendir.

النوع الموفى الخمسين: معرفة الأسماء والكنى

كتب الأسماء والكنى كثيرة، منها: كتاب (علي بن المديني)، وكتاب (مسلم)، وكتاب (النسائي)، وكتاب (الحاكم الكبير)، (أبي أحمد الحافظ). و(لابن عبد البر) في أنواع منه كتب لطيفة رائقة. والمراد بهذه الترجمة بيان أسماء ذوي الكنى. والمصنف في ذلك يوب كتابه على الكنى مبياً أسماء أصحابها. وهذا فن مطلوب، لم يزل أهل العلم بالحدیث يعنون به ويتحفظونه ويتطرحونه فيما بينهم ويتقصون من جهلة. وقد ابتكرت فيه تقسيماً حسناً، فأقول:

أصحاب الكنى فيها على ضروب: أحدها: الذين سمو بالكنى، فأسماءهم كناههم، لا أسماء لهم غيرها

ELLİNCİ ÇEŞİT İSİM VE KÜNYELER

İsim ve künye kitapları çoktur. Ali ibn-i Medîni, Müslîm, Nesai, Hâfız ebu Ahmed Hâkim el-Kebîr ve ibn-i Abdilber'in kitapları bu çeşit'ten latîf, seçkin kitaplardır.

Bu bölüm ile murad edilen, künye sahiplerinin isimlerinin beyân edilmesidir.

Bu konuda kitap tasnif eden, kitabını künyeler üzerine bölümlere ayırıp bu künyelerin sahiplerinin isimlerini açıklar. Bu, talep edilen, rağbet gören bir ilim dalıdır ve hadis ehli ona itinâ gösterip muhâfaza etmekten, onu aralarında münâzara etmekten ve onun hakkında bilgisi olmayanları eksik görmekten geri durmamışlardır. Ben bunu kısımlara ayırma konusunda yeni ve güzel bir yöntem ortaya koydum. Buna göre diyorum ki; burada künye sahipleri birkaç kısma ayrılır:

Birinci kısım: künyeleri ile isimlenenler. Bunların isimleri künyeleridir ve başka isimleri yoktur.

وينقسم هؤلاء إلى قسمين:

أحدهما: من له كنية أخرى سوى الكنية التي هي اسمه، فصار كأن للكنية كنية، وذلك طريف عجيب. وهذا: (كأبي بكر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام المخزومي)، أحد فقهاء المدينة السبعة. وكان يقال له (زاهب قريش) اسمه (أبو بكر)، وكنيته (أبو عبد الرحمن). وكذلك: (أبو بكر بن محمد بن عمرو بن حزم الأنصاري)، يقال: إن اسمه (أبو بكر)، وكنيته (أبو محمد). ولا نظير لهذين في ذلك، قاله (الخطيب). وقد قيل: إنه لا كنية (لابن حزم) غير الكنية التي هي اسمه.

الثاني من هؤلاء: من لا كنية له غير الكنية التي هي اسمه.

مثاله: (أبو بلال الأشعري)، الراوي عن شريك وغيره، روي عنه أنه قال: ليس لي اسم، اسمي وكنيتي واحد.

Bunlar da kendi aralarında ikiye ayrılır:

a)-ismi olan künye'nin dışında başka bir künyesi daha olanlar. Böylece bu, sanki künyesinin künyesine dönüşmüş olur. Bu çok ilgi çekici, acaip bir şeydir. Buna Medîne'nin Yedi fukahâsından biri olan ebu Bekr ibn-i Abdurrahman ibn-i Hâris ibn-i Hişâm el-Mahzumî'yi örnek gösterebiliriz. Kendisine "Kureyş'in rahibi" denilirdi. İsmi ebu Bekr ve künyesi de ebu Abdurrahman'dır. Yine aynı şekilde ebu Bekr ibn-i Muhammed ibn-i Amr ibn-i Hazm el-Ensârî de böyledir. Denildiğine göre ismi ebu Bekr, künyesi ise ebu Muhammed'tir. Hatîb'in dediğine göre bu konuda bu ikisinin bir başka benzeri yoktur. Fakat "ibn-i Hazm'ın, ismi olan künyesinden başka künyesi yoktur." da denilmiştir.

b)- ismi olan künye'nin dışında başka künyesi olmayanlar. Buna örnek, Şerîk ve başkalarından rivâyet etmiş olan ebu Bilâl'dir. "Benim ismim yoktur. İsmim ve künyem birdir." dediği kendisinden rivâyet edilmiştir.

وهكذا (أبو حصين بن يحيى بن سليمان الرازي)، بفتح الحاء. روى عنه جماعة منهم (أبو حاتم الرازي)، وسأله: هل لك اسم؟ فقال: لا، اسمي وكنتي واحد.

الضرب الثاني: الذين عرفوا بكناهم، ولم يوقف على أسمائهم ولا على حاهم فيها، هل هي كناههم أو غيرها.

مثاله من الصحابة: (أبو أناس) - بالنون - الكنانى، ويقال: (الدُّنلى) من رهط (أبي الأسود الدُّنلى)، ويقال فيه: (الدُّوْلَى)، بالضم والهمزة، مفتوحة في النسب عند بعض أهل العربية، ومكسورة عند بعضهم على الشذوذ فيه.

و(أبو مويهة)، مولى رسول الله - صلى الله عليه وسلم.

و(أبو شيبة الخدرى)، الذي مات في حصار القسطنطينية ودفن هناك مكانه.

Aynı şekilde ebu Hasîn ibn-i Yahyâ bin Süleyman er-Razî de böyledir. Kendisinden bir cemâat rivâyet'te bulunmuştur ki onlardan birisi ebu Hâtîm er-Razî'dir. Ebu Hâtîm ona "Senin bir ismin var mıdır?" diye sormuş, o da "Hayır. İsmim ve künyem birdir." diye cevap vermiştir.

İkinci kısım: Künyeleriyle tanınp bir isimleri olup olmadığı ve o isimlerdeki durumları bilinmeyenler. Yani eğer isimleri varsa o isimlerin künyelerinden mi isme dönüştükleri, yoksa aslî isim mi oldukları bilinmeyenler.

Buna sahâbe'den örnek, ebu Unas ('Nun' ile) el-Kinanî'dir. "Kinanî değil Düyelî'dir" de denilmiştir. Yani ebu Esved ed-Düyelî kabilesinden olduğu söylenmiştir. Ayrıca hemze ve 'dâl' harfinin dammesi ile "Düelî" de denilmiştir. Bazı arap dili âlimlerine göre buradaki hemze nasb halinde fethâlıdır. Bazılarına göre ise şaz olarak kesreli okunması gerekir.

Yine Resulullah'ın (s.a.v) mevlâsı Muveyhibe ve Konstantiniye hisârında vefât edip oradaki mekânında defnedilen ebu Şeybe el-Hudrî de buna başka iki örnektir.

ومن غير الصحابة: (أبو الأبيض)، الراوي عن (أنس بن مالك)، (أبو بكر بن نافع)،
 مولى (ابن عمر)، روى عنه (مالك) وغيره.
 (أبو التَّجِيب)، مولى (عبد الله بن عمرو بن العاص)، بالنون المفتوحة في أوله، وقيل:
 بالتاء المضمومة، اثنتين من فوق.
 (أبو الحرب بن أبي الأسود الدنلي).
 (أبو حَرِيز الموقفي)، والموقف محلة بمصر. روى عنه (ابن وهب) وغيره، والله أعلم.
 الضرب الثالث: الذين لقبوا بالكنى، وهم غير ذلك كنى وأسماء.
 مثاله: (علي بن أبي طالب) رضي الله عنه، يلقب (بأبي تراب)، ويكنى (أبا الحسن).
 (أبو الزناد عبد الله بن ذكوان)، كنيته (أبو عبد الرحمن)، و(أبو الزناد) لقب.

Sahâbelerin dışındakilerden örnek:

Enes ibn-i Mâlik'ten rivâyet'te bulunmuş olan Ebu'l Ebyed.

Mâlik ve başkalarının kendisinden rivâyet ettiği, ibn-i Ömer'in mevlâsı ebu Bekr ibn-i Nafi.

Abdullah bin Amr bin Âs'ın mevlâsı ebun-Necîb. Nûn harfinin fethasıyla okunur. "Ta harfinin dammesiyledir."de denilmiştir. (Yani ebut-Tucîb şeklinde.)

Ebu Harb ibn-i ebi'l Esved ed-Düyelî.

Ebu Harîz el Mevkifî. Mevkif Mısırdaki bir mahalledir. İbn-i Vehb ve başkaları kendisinden rivâyet etmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Üçüncü kısım: Künye ile lakaplanıp bu künye dışında isim ve künyeleri olanlar.

Buna örnek: Ali ibn-i ebi Talib (r.a). Ebu turâb ile lakaplanmıştır ve ebu'l Hasan künyesi vardır. Ebuz-Zinâd Abdullah bin Zekvân. Künyesi ebu Abdurrahmandır ve ebuz-Zinâd lakaptır.

وذكر (الحافظ أبو الفضل الفلكي) فيما بلغنا عنه: أنه كان يقضب من أبي الزناد، وكان عالماً مفتناً. (أبو الرجال محمد بن عبد الرحمن الأنصاري)، كنيته (أبو عبد الرحمن)، و (أبو الرجال) لُقِبَ لُقْبَ به لأنه كان له عشرة أولاد كلهم رجال. (أبو ثُمَيْلة) - بناء مضمومة مشاة من فوق - (يحيى بن واضح الأنصاري المروزي)، يكنى (أبا محمد)، و (أبو ثُمَيْلة) لقب. وثَقَّه (يحيى بن معين) وغيره، وأنكر (أبو حاتم الرازي) على (البخاري) إدخاله إياه في كتاب (الضعفاء). (أبو الآذان الحافظ عمر بن إبراهيم)، يكنى (أبا بكر)، و (أبو الآذان) لقب لقب به، لأنه كان كبير الأذنين. (أبو الشيخ الأصبهاني عبد الله بن محمد الحافظ)، كنيته (أبو محمد)، و (أبو الشيخ) لقب.

Kendisinden bize ulaştığına göre hâfız ebû'l Fazl el-Felekî şöyle demiştir: "Kendisine ebuz-Zinâd lakabıyla seslenilmesine kızardı. Fetvâ veren âlim bir zat'tı."

Ebur-Ricâl Muhammed bin Abdurrahman el-Ensârî. Künyesi ebû Abdurrahmandır ve ebur-Ricâl lakaptır. Bununla lakaplanmasının sebebi, hepsi erkek olan on evlâdının olmasıdır.

Ebu Tumeyle (Dammeli 'ta' harfi ile). Yahyâ bin Vâdih el-Ensârî el-Mervezî. Ebu Muhammed ile künyelenmiştir ve ebû Tumeyle lakaptır. Yahya bin Muin ve başkaları onu sika olarak görmüştür. Ebu Hâtim er-Razî, Buhari'nin onu zayıf râviler kitabına almasına itiraz etmiştir.

Ebu'l Âzân el-Hâfız Ömer bin İbrahîm. Ebu Bekr ile künyelenmiştir ve ebû'l Âzân lakaptır. İki kulağı büyük olduğu için bu lakapla lakaplanmıştır.

Ebuş-Şeyh el-İsfahânî el-hâfız Abdullah bin Muhammed. Künyesi ebû Muhammed'tir. Ebuş-Şeyh lakaptır.

(أبو حازم العبدوي الحافظ)، (عمر بن أحمد) كنيته (أبو حفص)، و(أبو حازم) لقب،
 وإنما استفدناه من كتاب الفلكي في الألقاب، والله أعلم.
 الضرب الرابع: من له كنيان أو أكثر.
 مثال ذلك (عبد الملك بن عبد العزيز بن جريج)، كانت له كنيان: (أبو خالد)،
 و(أبو الوليد).
 (عبد الله بن عمر بن حفص العمري)، أخو (عبيد الله)، روي أنه كان يكنى (أبا
 القاسم)، فتركها واكتفى (أبا عبد الرحمن).
 وكان لشيخنا (منصور بن أبي المعالي النيسابوري)، حفيد (الفراوي)، ثلاث كنى:
 (أبو بكر)، و(أبو الفتح)، و(أبو القاسم)، والله أعلم.

Ebu Hazm el-Abdevî el-Hâfiz Ömer bin Ahmed. Künyesi ebu Hafs'tır. Ebu Hazm lakaptır.

Bunları Felekî'nin lakaplar hakkında yazılmış olan kitabından aldık. Allah en iyisini bilir.

Dördüncü kısım: İki ve daha fazla künyesi olanlar.

Buna bazı örnekler şunlardır:

Abdumelik bin Abdulaziz bin Cüreyc. Kendisinin Hâlid ve ebu Velîd olmak üzere iki künyesi vardır.

Abdullah bin Ömer bin Hafs el-Ömerî. Ubeydullah'ın kardeşidir. Kendisinin önce ebu'l Kâsım olarak künyelendiği, daha sonra bunu terkedip ebu Abdurrahman künyesini aldığı rivâyet edilir.

Şeyhimiz Mansûr ibn-i ebi'l Mealî en-Nîsâbûrî'nin - Feravî'nin torunudur - de üç künyesi vardı. Bunlar ebu Bekr, ebu'l Feth ve ebu'l Kâsım idi. Allah en doğrusunu bilir.

الضرب الخامس: من اختلف في كنيته، فذكر له على الاختلاف كنيان أو أكثر، واسمه معروف. و(عبد الله بن عطاء الإبراهيمي الهروي) - من المتأخرين - فيه مختصر. مثاله: (أسامة بن زيد)، حبُّ رسول الله - صلى الله عليه وسلم - قيل: كنيته (أبو زيد). وقيل: (أبو محمد)، وقيل: (أبو عبد الله)، وقيل: (أبو خازجة). (أي بن كعب)، (أبو المنذر)، وقيل: (أبو الطفيل). (قيصة بن ذؤيب أبو إسحاق)، وقيل: (أبو سعيد). (القاسم بن محمد بن أبي بكر الصديق)، (أبو عبد الرحمن)، وقيل: (أبو محمد). (سليمان بن بلال المدني)، (أبو بلال)، وقيل: (أبو محمد). وفي بعض من ذكر في هذا القسم من هو في نفس الأمر ملتحق بالضرب الذي قبله، والله أعلم.

Beşinci kısım: Künyesi hakkında ihtilâf olduğu için, ismi bilindiği halde kendisi için ihtilâf üzere iki veya daha fazla künye zikredilenler. Müteahhirîn ulemâ'dan Abdullah ibn-i Atâ el-İbrahîmî el-Herevî'nin bu konuyla ilgili bir muhtasarı vardır.

Bu kısma bazı örnekler şunlardır:

Rusulullah'ın (s.a.v) çok sevdiği Üsâme bin Zeyd, "Künyesi ebu Zeyd'tir." denilmiştir. Yine ebu Muhammed olduğu söylenmiştir. Ebu Abdullah ve ebu Hârice olduğu da söylenmiştir.

Ubey ibn-i Ka'b. Ebu'l Munzur. Ebut-Tufeyl de denilmiştir.

Kâbise ibn-i Zueyb. Ebu İshâk. Ebu saîd te denilmiştir.

Kâsım bin Muhammed bin ebu Bekr sıddık. Ebu Abdurrahman. Ebu Muhammed te denilmiştir.

Süleyman bin Bilâl el-Medenî. Ebu Bilâl. Ebu Muhammed te denilmiştir.

Bu kısımda zikredilenlerin bazıları hakikat'te bundan önceki kısma girerler. Allah en doğrusunu bilir.

الضرب السادس: من عُرِفَتْ كُنْيَتُهُ واختلفَ في اسمِهِ.

مثاله من الصحابة (أبو بصرة الغفاري)، على لفظ البصرة البلدة، قيل: اسمه (جميل بن بصرة)، بالجيم، وقيل (حُميل)، بالحاء المهملة المضمومة، وهو الأصح. (أبو جُحَيْفَةَ السُّوَّائِي)، قيل: اسمه (وهب بن عبد الله)، وقيل: (وهب الله بن عبد الله). (أبو هريرة الدوسي)، اختلف في اسمه واسم أبيه اختلاف كثير جداً، لم يختلف مثله في اسم أحد في الجاهلية والإسلام. وذكر (ابن عبد البر): أن فيه نحو عشرين قولة في اسمه واسم أبيه، وأنه لكثرة الاضطراب لم يصح عنده في اسمه شيء يعتمد عليه، إلا أن (عبد الله) أو (عبد الرحمن) هو الذي يسكن إليه القلب في اسمه في الإسلام.

Altıncı kısım: Künyesi bilindiği halde isminde ihtilâf edilenler.

Buna sahâbeden örnek:

Ebu Basrâ el-Ğıffarî. Basrâ şehri'nin lafzı üzere okunur. İsmi'nin Cemil ibn-i Basrâ olduğu söylenmiştir. Yine dammeli ve noktasız (ح) harfî ile "Humeyl" olduğu da söylenmiştir ki sahih olan budur. Ebu Cuheyfe es-Suvaî. İsmi'nin Vehb ibn-i Abdullah olduğu söylenmiştir. Yine Vehbullah ibn-i Abdullah olduğu da söylenmiştir.

Ebu Hüreyre ed-Devsî. Kendisinin ve babasının ismi hakkında gerçekten çok fazla ihtilâf edilmiştir. Cahiliye ve islam döneminde onun gibi hiç kimsenin ismi hakkında bu kadar çok ihtilaf edilmemiştir. İbn-i Abdilberr, kendisinin ve babasının ismi hakkında yirmiye yakın görüş olduğunu zikreder ve çokça tereddüt edildiğinden dolayı kendisine göre bunlardan Abdullah ve Abdurrahman dışındaki isimlerin hiçbirisi itimâd edilecek kadar sahih değildir. Müslüman olduktan sonraki ismi konusunda, kalbin kendisine meylettiği ve sükûn bulduğu görüş budur.

وذكر عن (محمد بن إسحاق): أن اسمه (عبد الرحمن بن صخر). قال: وعلى هذا اعتمدت طائفة ألفت في الأسماء والكنى. قال وقال (أبو أحمد الحاكم): أصح شيء عندنا في اسم (أبي هريرة عبد الرحمن بن صخر). ومن غير الصحابة: (أبو بردة بن أبي موسى الأشعري)، أكثرهم على أن اسمه (عامر)، وعن (ابن معين): أن اسمه (الحارث). (أبو بكر بن عياش)، راوي قراءة عاصم، اختلف في اسمه على أحد عشر قولاً، قال (ابن عبد البر): إن صح له اسم فهو (شعبة) لا غير، وهو الذي صححه (أبو زرعة). قال (ابن عبد البر): وقيل: اسمه كنيته، وهذا أصح إن شاء الله لأنه روي عنه أنه قال: ما لي اسم غير (أبي بكر)، والله أعلم.

(İbn-i Abdilberr) Muhammed bin İshâk'tan ismi'nin Abdurrahman ibn-i Sahr olduğunu nakleder ve "İsimler ve künyeler konusunda kitap te'lif eden bir grup bu görüşe itimâd etmiştir." der.

Yine ebu Ahmed el-Hâkim'in "Ebu Hüreyre'nin ismi konusunda bana göre en sahih olan, Abdurrahman ibn-i Sahr olmasıdır."dediğini zikreder.

Sahâbe'nin dışındakilerden bazı örnekler de şunlardır:

Ebu bürde ibn-i ebi Mûsa el-Eş'ari. Âlimlerin çoğunluğu ismi'nin Âmir olduğu görüşündedir. İbn-i Muin ise ismi'nin Hâris olduğunu söyler.

Ebu Bekr ibn-i İyâş. Âsım kırâati'nin râvisidir. İsmi konusunda On görüş üzere ihtilâf edilmiştir. İbn-i Abdilberr, "Eğer (künyesinin dışında) bir ismi'nin olduğu sahih ise o isim Şu'bedir. Başka değildir." demiştir. Ebu Zur'a'nın sahih gördüğü görüş te budur. İbn-i Abdilberr der ki: "ismi'nin, künyesi olduğu söylenmiştir." Bu - inşâallah - daha sahih'tir. Çünkü kendisinden rivâyet edildiğine göre "Benim ebu Bekr'den başka ismim yoktur." demiştir. Allah en doğrusunu bilir.

السابع: من اختلف في كنيته واسمه معاً، وذلك قليل.
 مثاله: (سفينة) مولى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - قيل: اسمه (عمير)، وقيل: (صالح)، وقيل: (مهران)، وكنيته (أبو عبد الرحمن)، وقيل: (أبو البخري)، والله أعلم.
 الثامن: من لم يختلف في كنيته واسمه، وعرفا جميعاً واشتهرا.
 ومن أمثله: أئمة المذاهب ذوو (أبي عبد الله)، (مالك)، و(محمد بن إدريس الشافعي)، و(أحمد بن حنبل)، و(سفيان الثوري)، و(أبو حنيفة النعمان بن ثابت)، في خلق كثير.
 التاسع: من اشتهر بكنيته دون اسمه، واسمه مع ذلك غير مجهول عند أهل العلم بالحديث. و(لابن عبد البر) تصنيف مليح فيمن بعد الصحابة منهم.

Yedinci kısım: İsmi ve künyesinin her ikisinde de ihtilâf edilmiş olanlar. Bunlar azdır. Örnek: Resulullah'ın (s.a.v) mevlâsı Sefîne. İsminin Umeyr olduğu söylenmiştir. Yine Sâlih olduğu söylenmiştir. Bir başka görüşe göre Mihrân'dır. Künyesi ise ebu Abdurrahmandır. Ebu'l Buhterî olduğu da söylenmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Sekizinci kısım: künye ve isimleri hakkında ihtilâf edilmeyip bu isim ve künyeleriyle tanınan ve meşhur olanlar.

Bunlara örnek: Ebu Abdullah lakabının sahipleri olan mezhep imamı Mâlik, Muhammed bin İdris eş-Şafî, Ahmed bin Hanbel, Süfyan es-Sevrî, ebu Hanife Numan bin Sâbit ve daha birçokları.

Dokuzuncu kısım: İsmiyle değil künyesiyle meşhur olan, bununla birlikte hadis ilmini bilen kimselerin yanında ismi de meçhul olmayanlar. İbni Abdilberr'in bunlardan sahâbe olanlar hakkında güzel bir tasnif'i vardır.

مثاله: (أبو إدريس الخولاني)، اسمه (عايد الله بن عبد الله). (أبو إسحاق السبيعي)، اسمه (عمرو بن عبد الله).

(أبو الأشعث الصنعاني)، من صنعاء دمشق، اسمه (شراحيل بن آده)، بهمزة ممدودة بعدها دال مهملة مفتوحة مخففة، ومنهم من شدد الدال ولم يمد.

(أبو الضحى مسلم بن صيح)، بضم الصاد المهملة.

(أبو حازم الأعرج الزاهد)، الراوي عن (سهل بن سعد) وغيره، اسمه (سلمة بن دينار) ومن لا يحصى، والله أعلم.

Bunlara bazı örnekler:

Ebu İdris Hülânî. İsmi Aizullah ibn-i Abdullah'tır.

Ebu İshâk es-Sebiî. İsmi Amr ibn-i Abdullahtır.

Ebu'l Eş'as es-Sen'anî. - Bu, Dimeşk'in San'asıdır - ¹⁴⁷ İsmi Şurahbîl ibn-i Âde'dir. Meddeli hemzeden sonra fethâlî ve şeddesiz 'dâl' harfî ile okunur. Kimisi de 'dâl' harfini şeddelendirip hemzeyi meddesiz okur.

Ebud-Duhâ. Müslim ibn-i Subeyh. Noktasız 'Sâd' harfinin dammesiyle okunur.

Ebu Hazm el-A'rec ez-Zâhit. Suheyl bin Sa'd ve başkalarından rivâyet etmiştir. İsmi seleme ibn-i Dinâr'dır.

Bu şekilde daha sayılamayacak kadar çok kişi vardır. Allah en doğrusunu bilir.

¹⁴⁷ El-Kâmus-ul Muhit'te San'a; Yemende bir belde. Ağaç ve sularının çokluğu sebebiyle Dimeşk'e (Şam) benzer. Yine Dimeşk'in yakınlarında bir karye de bu isimle isimlenmiştir. Birisi buraya nisbet edildiğinde "Sen'ai", her ikisine nisbet edildiğinde ise "Sen'anî" denilir.

النوع الحادي والخمسون: معرفة كني المعروفين بالأسماء دون الكنى وهذا من وجه ضد النوع الذي قبله.

ومن شأنه أن يوّب على الأسماء، ثم كناها، بخلاف ذاك. ومن وجه آخر: يصلح لأن يجعل قسماً من أقسام ذاك، من حيث كونه قسماً من أقسام أصحاب الكنى. وقل من أفرد بالتصنيف، وبلغنا أن (لأبي حاتم بن حبان البستي) فيه كتاباً، ولتجمع في التمثيل جماعات في كنية واحدة تقريباً على الضابط. فممن يكنى (بأبي محمد) من هذا القبيل من الصحابة رضي الله عنهم أجمعين: (طلحة بن عبيد الله التيمي)، (عبد الرحمن بن عوف الزهري)، (الحسن بن علي بن أبي طالب الهاشمي)

ELLİ BİRİNCİ ÇEŞİT KÜNYELERİYLE DEĞİL, İSİMLERİYLE TANINANLARIN KÜNYELERİ.

Bu çeşit, bir açıdan kendisinden önceki çeşidin zıddıdır ve onun tersine, kitabı isimler üzerine bölümlere ayırıp sonra o isimlere ait künyeleri açıklamak üzere düzenlenir.

Yine bir başka açıdan, kendisinden önceki çeşidin kısımlarından biri kılınmaya da uygundur. Çünkü künye sahiplerinin kısımlarından bir kısımdır. Bunu başlı başına bir konu olarak ele alıp tasnif eden azdır. Ebu Hâtim ibn-i Hibbân el-Bustî 'nin bu konuda yazılmış bir kitabının olduğu bize ulaşmıştır.

Biz bunu zaptu-Rabt altına almak isteyene kolaylaştırmak için bir tek künyede birleşen birkaç grubu örnek olarak vereceğiz.

Bu kabilden olmak üzere sahâbeden (Allah onlardan razı olsun) Ebu Muhammed künyesini almış olanlar:

Talhâ bin Ubeydullah et-Temîmî, Abdurrahman bin Avf ez-Zührî, Hasan bin Ali ibn-i Ebi Tâlib el-Haşimî, Sâbit bin Kays ibn-i

(، ثابت بن قيس بن الشماس)، (عبد الله بن زيد صاحب الأذان)، (الأنصاريان)، (كعب بن عُجْرَة)، (الأشعث بن قيس)، (مقل بن سنان الأشجعي)، (عبد الله بن جعفر بن أبي طالب)، (عبد الله بن بجيفة)، (عبد الله بن عمرو بن العاص)، (عبد الرحمن بن أبي بكر الصديق)، (جبير بن مطعم)، (الفضل بن العباس بن عبد المطلب)، (حويط بن عبد العزى)، (محمود بن الربيع)، (عبد الله بن ثعلبة بن صُغير). ومن يكتفى منهم (بأبي عبد الله): (الزبير بن العوام)، (الحسين بن علي بن أبي طالب)، (سلمان الفارسي)، (عامر بن ربيعة العدوي)، (حذيفة بن اليمان)، (كعب بن مالك)، (رافع بن خديج)، (عمارة بن حزم)، (النعمان بن بشير)، (جابر بن عبد الله)، (عثمان بن حنيف)، (حارثة بن النعمان). وهؤلاء السبعة أنصاريون، ثوبان مولى رسول الله - صلى الله عليه وسلم -

Şemmâs el-Ensârî, Abdullah bin zeyd - Kulak sahibi diye anılır - el-Ensârî, Ka'b ibn-i Ucre, Eş'as bin Kays, Mu'kil bin sinân el-Eşcaî, Abdullah bin Cafer bin Ebi Tâlib, Abdullah bin Buheyne, Abdullah bin Amr bin Âs, Abdurrahman bin Ebu Bekr es-Sıddık, Cübeyr bin Mut'im, Fadl bin Abbas bin Abdulmuttalip, Huveytib bin Abdul Uzza, Mahmûd bin er-Rebi', Abdullah bin sa'lebe bin suayr.

Onlardan Ebu Abdullah künyesini almış olanlar:

Zübeyr bin Avvam, Hüseyin bin Ali ibn-i Ebi Tâlib, Selmân el-Fârisî, Âmir bin Rabia el-Adevî, Hüzeyfe bin el-Yemân, Ka'b bin Mâlik, Rafi' bin Hadic, Umâre bin Hazm, Numân bin Beşir, Cabir bin Abdullah, Osman bin Huneyf, Hârise bin el-Numân.

Bu son yedi kişi Ensârdandır.

(المغيرة بن شعبة)، (شُرَحْبِيل بن حسنة)، (عمرو بن العاص)، (محمد بن عبد الله بن جحش)، (معقل بن يسار)، و(عمرو بن عامر المزنيان).
 ومن يكنى منهم (بأبي عبد الرحمن): (عبد الله ابن مسعود)، (معاذ بن جبل)، (زيد بن الخطاب) أخو (عمر بن الخطاب)، (عبد الله بن عمر بن الخطاب)، (محمد بن مسلمة الأنصاري)، (عويم بن ساعدة)، (علي وزن نعيم). (زيد بن خالد الجهني)، (بلال بن الحارث المزني)، (معاوية بن أبي سفيان)، (الحارث بن هشام المخزومي)، (المِسُور بن مَحْرَمَة).

وفي بعض من ذكرناه من قبل في كنيته غير ما ذكرناه، والله أعلم.

Resulullah'ın (s.a.v) mevlâsı Sevbân, Muğire bin Şube, Şurahbil bin Hasene, Amr bin Âs, Muhammed bin Abdullah bin Cahş, Ma'kil bin Yesâr el-Müzenî ve Amr bin Âmir el-Müzenî.

Onlardan Ebu Abdurrahman künyesini almış olanlar:

Abdullah bin Mesud, Muaz bin cebel, Ömer bin Hattâb'ın kardeşi Zeyd bin Hattâb, Abdullah bin Ömer bin Hattâb, Muhammed bin Mesleme el-Ensârî, Uveyym ibn-i Saide - Nuaym vezni üzeredir -, Zeyd bin Hâlid el-Cuhenî, Bilâl bin Hâris el-Müzenî, Muâviye bin Ebi Süfyân, Hâris bin Hişâm el-Mahzumî, Misver ibn-i Mahreme. Bu zikretteklerimizden bazılarının künyelerinin bu olmadığı, başka künyeleri olduğu söylenmiştir.

Allah en doğrusunu bilir.

النوع الثاني والخمسون: معرفة ألقاب المحدثين ومن يذكر معهم وفيها كثرة، ومن لا يعرفها يوشك أن يظنها أسامي، وأن يجعل من ذكر باسمه في موضع وبلقبه في موضع شخصين، كما اتفق لكثير ممن ألف. ومن صنفها (أبو بكر أحمد بن عبد الرحمن الشيرازي الحافظ)، ثم (أبو الفضل بن الفلكي الحافظ). وهي تنقسم إلى: ما يجوز التعريف به، وهو ما لا يكرهه الملقب. وإلى: ما لا يجوز، وهو ما يكرهه الملقب. وهذا النموذج منها مختار: روي عن (عبد الغني بن سعيد الحافظ) أنه قال: رجالان جليلان، لزمهما لقبان قبيحان: (معاوية بن عبد الكريم الضال)،

ELLİ İKİNCİ ÇEŞİT MUHADDİSLERİN VE ONLARLA BERABER ZİKREDİLENLERİN LAKAPLARI

Bunlar çok fazladır. Bu lakapları bilmeyen onları isim zannedebilir ve birçok müellifin yaptığı gibi bir yerde ismiyle, bir başka yerde ise lakabıyla anılan bir kişiyi iki şahıs zannedip yanlışya düşebilir.

Bu konuda tasnif yapanlardan birisi hâfız Ebu Bekr Ahmet bin Abdurrahman eş-Şirazî'dir. Ondan sonra da Hâfız Ebu'l fadl ibnu'l Felekî gelir.

Bu lakaplar, kendisiyle tarifi caiz olduğu ve tarifi caiz olmadığı olmak üzere ikiye ayrılır. Kendisiyle tarifi caiz olduğu lakap, lakaplanan kişinin çirkin görmediği lakaptır.

Kendisiyle tarifi caiz olmadığı lakap ise lakaplanan kişinin çirkin gördüğü lakaptır. Aşağıda bunlardan seçilmiş birkaç örnek veriyoruz: Hâfız Abdul Ğani bin Saîd'ten bize rivâyet edildiğine göre kendisi şöyle demiştir: iki büyük adama iki çirkin lakap takılmıştır. Bunlardan birisi Muâviye ibn-i Abdulkerim Eddâlî'dir. (Dall, dalâlet kökünden gelip yolunu şaşırmış, kaybolmuş manasına gelir.)

وإنما ضلّ في طريق مكة. و(عبد الله بن محمد الضعيف)، وإنما كان ضعيفاً في جسمه لا في حديثه. قلت: وثالث، وهو (عارم أبو النعمان محمد بن الفضل السدوسي)، وكان عبداً صالحاً بعيداً من الغرامة. والضعيف هو (الطرسوسي أبو محمد)، سمع أبا معاوية الضرير وغيره، كتب عنه أبو حاتم الرازي. وزعم أبو حاتم بن حبان: أنه قيل له الضعيف لإتقانه وضبطه. (غندر) لقب (محمد بن جعفر البصري أبي بكر)، وسببه: ما روينا أن ابن جريج قدم البصرة، فحدثهم بحديث عن الحسن البصري، فأنكروه عليه وشغبوا، وأكثر محمد بن جعفر من الشغب عليه، فقال له: اسكت يا غندر. وأهل الحجاز يسمون المشغب غندراً.

Mekke yolunda kaybolduğu, yolunu şaşırdığı için bununla lakaplanmıştır. Diğerisi ise Abdullah ibn-i Muhammed ez-Zaif 'tir. Kendisi hadislerinde değil, cisminde zayıftı”.

Ben derim ki: Üçüncü biri daha vardır ki oda Ârim Ebun-Numân Muhammed bin Fazl es-Sedûsî'dir. Kendisi Aremet¹⁴⁸ten uzak, sâlih bir kuldu. (Yukarıda bahsi geçen) ez-Zaif, Ebu Muhammed et-Tarsûsî'dir. Ebu muâviye ed-Darîr ve başkasından hadis işitmiştir. Ebu Hâtim er-Razî ondan hadis yazmıştır. Ebu Hâtim ibn-i Hibbân kendisinin çok sağlam ve zabt yönünden kuvvetli oluşundan dolayı (zıtlar kabilinden) zayıf lakabının takıldığını söyler. Gunder: Muhammed bin Cafer el-Basrî Ebu Bekrin lakabıdır. Bu lakapla lakaplanmasının sebebi bize rivâyet edilen şu olaydır: İbn-i Cüreyc Basrâya gelip kendilerine Hasan el-Basrî'den bir hadis anlattı. Onlar bunu inkâr edip kavga ve gürültü çıkardılar. Muhammed bin cafer kendisine karşı gürültü ve huzursuzluğu çoğaltınca (ibn-i Cüreyc) ona: “Sus ey Gunder” dedi. Hicâz ehli kavga, gürültü ve huzursuzluk çıkaranları “Gunder” diye isimlendirirler.

¹⁴⁸ Aramet ve Uram: kötü ahlaklı olma ve insanlara eziyet etme

ثم كان بعده غنادرة، كل منهم يلقب بغندر: منهم: (محمد بن جعفر الرازي أبو الحسين غندر)، روى عن (أبي حاتم الرازي) وغيره. ومنهم: (محمد بن جعفر أبو بكر البغدادي غندر)، (الحافظ الجوال)، حدث عنه (أبو نعيم الحافظ) وغيره. ومنهم: (محمد بن جعفر بن دُرَّان البغدادي أبو الطيب)، روى عن (أبي خليفة الجمحي) وغيره. وآخرون لقبوا بذلك، ممن ليس (بمحمد بن جعفر). (عَنْجَار)، لقب (عيسى بن موسى التيمي أبي أحمد البخاري)، متقدم، حدث عن مالك والثوري وغيرهما، لقب بغنجار حمرة وجنتيه. وَعَنْجَار آخر متأخر، وهو (أبو عبد الله محمد بن أحمد البخاري الحافظ)، صاحب تاريخ بخارى، مات سنة ثنتي عشرة وأربعمائة، والله أعلم.

Ondan sonra birkaç tane Gunder daha vardır ki bunların hepsi Gunder olarak lakaplanmıştır. Onlardan birisi Muhammed bin Cafer er-Razî Ebu'l Hüseyin Gunder'dir. Hâtim er-Razî ve başkalarından rivâyette bulunmuştur.

Yine onlardan bir tanesi Muhammed bin Cafer Ebu Bekr el-Bağdadî Gunder el-hâfiz el-Cevval'dir. Hâfiz ebu Nuaym ve başkaları ondan hadis anlatmıştır.

Yine onlardan bir tanesi Muhammed bin Cafer bin Durran el-Bağdâdi Ebu Tayyip'tir. Ebu Halife el-Cümahî ve başkalarından rivâyet'te bulunmuştur.

Bunların dışında Muhammed bin Cafer isminde olmayıp bu lakapla lakaplanan başka kimselerde vardır.

Ğuncar: İsa bin Musa et-Teymî. Ebu Ahmed el-Buharî'nin lakabıdır. Mütেকaddimlerdenidir. Mâlik, Sevri ve başkalarından rivâyette bulunmuştur. Yanaklarının kırmızılığından dolayı "Ğuncar" olarak lakaplanmıştır. Bir de müteahhirînden olan başka bir Ğuncar vardır ki o da "Buhara tarihi"nin sahibi Hâfiz Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Buharî'dir. Dört yüz on iki senesinde vefât etmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

(صاعقة)، هو (أبو يحيى محمد بن عبد الرحيم الحافظ)، روى عنه (البخاري) وغيره.
 قال (أبو علي الحافظ) إنما لقب صاعقة لحفظه وشدة مذاكرته ومطالباته.
 (شباب)، لقب (خليفة بن خياط العصفري)، صاحب التاريخ، سمع غندراً وغيره.
 (زُنيج) بالنون والجيم، لقب (أبي غسان محمد بن عمرو الأصبهاني الرازي)، روى عنه
 (مسلم) وغيره. (رُستة)، لقب (عبد الرحمن بن عمر الأصبهاني). (سُنيذ)، لقب
 (الحسين بن داود المصيصي)، صاحب التفسير، روى عنه (أبو زرعة) و(أبو حاتم)
 الحافظان وغيرهما. (بندار)، لقب (محمد بن بشار البصري)، روى عنه (البخاري)
 و(مسلم) والناس. قال (ابن الفلكي): إنما لقب بهذا لأنه كان بندار الحديث.

Saika: Bu, Hâfız Ebu Yahyâ Muhammed bin Abdurrahimdir. Buharî ve başkaları ondan rivâyet etmiştir. Hâfız Ebu Ali onun hakkında şöyle demiştir. “(Kuvvetli) Ezberinden ve çok mutâlebe ve müzâkere yaptığından dolayı saika ile lakaplanmıştır.

Şebâb: Tarih sahibi Halife bin Hayyât el-Ufurî'nin lakabıdır. Gunder ve başkalarını işitmiştir.

Zuneyc (Nûn ve cim harfî ile): Ebu Gassân Muhammed bin Amr er-Razî'nin lakabıdır. Müslim ve başkaları ondan rivâyet etmiştir.

Rüsteh: Abdurrahman bin Ömer el-isfahânî'nin lakabıdır.

Süneyd: Tefsir sahibi Hüseyin bin Davud el-Mesisi'nin lakabıdır. Hâfız Ebu Zur'a, Hâfız Ebu Hâtım ve başkaları ondan rivâyet etmiştir.

Bundar: Muhammed bin Beşşar el-Basrî'nin lakabıdır. Buharî, Müslim ve başka insanlar ondan rivâyet'te bulunmuştur. İbnü'l Felekî Kendisi hakkında şöyle demiştir. “Hadis bundarı¹⁴⁹ olduğu için bununla lakaplanmıştır.”

¹⁴⁹ Yani çokça hadis rivayet eden birisi idi. (Bundar sözlükte tüccar manasındadır.) bunu Nevevî “İrşadu Tullabi'l Hakaik”te aynı konuyu anlatırken söylemiştir.

(قیصر)، لقب (أبي النظر هاشم بن القاسم المعروف)، روى عنه (أحمد بن حنبل) وغيره.

(الأخفش): لقب جماعة منهم (أحمد بن عمران البصري النحوي)، متقدم، روى عن (زيد بن الحباب) وغيره، وله غريب (الموطأ).

وفي النحويين (أخافش) ثلاثة مشهورون: أكبرهم: (أبو الخطاب عبد الحميد بن عبد المجيد)، وهو الذي ذكره (سيبويه) في كتابه. والثاني: (سعيد بن مسعدة أبو الحسن)، الذي يروى عنه كتاب (سيبويه)، وهو صاحبه. والثالث: (أبو الحسن علي بن سليمان)، صاحب أبي العباس النحويين: (أحمد بن يحيى الملقب بشعلب)، و(محمد بن يزيد الملقب بالمرزوق).

(مرزق)، بفتح الباء المشددة، هو (محمد بن إبراهيم الحافظ البغدادي).

Kayser: Ebu-Nadr Hâşim bin Kâsım el-Maruf'un lakabıdır. Ahmed bin Hanbel ve başkaları ondan rivâyet'te bulunmuştur.

Ahfeş: Bir cemâatın lakabıdır. O cemâatten biri Nahiv âlimi Ahmed bin Umran el-Basrî'dir. Mütেকaddim ulemasındandır. Zeyd bin Hubâb ve başkalarından rivâyet etmiştir. "Garibü'l muvatta" isimli bir eseri vardır. Nahivcilerden üç tane meşhur Ahfeş daha vardır. Onların en büyükleri Ebu'l Hattâb AbdulHumeyd bin AbdulMecit'tir. Bu Sibeveyhî'nin kitabında zikrettiği kimsedir. İkincisi Saîd bin me'sede Ebu'l Hasandır. Bu ise Sibeveyhî'nin kitabının kendisinden rivâyet edildiği kimsedir ve onun arkadaşıdır. Üçüncüsü ise Ebu'l Hasan Ali ibn-i Süleymandır. Nahivci olan iki "Ebu'l Abbas"ın arkadaşıdır ki bu Ebul Abbaslardan birisi "Sa'leb" lakaplı Ahmed bin Yahyâ, diğeri de "Müberred" lakaplı Muhammed bin Yezid'tir.

Murebbe: Şeddeli "ba" harfinin fethasıyla. Bu, Hâfız Muhammed bin İbrahim el-Bağdâdî'dir.

(جَزْرة)، لقب (صالح بن محمد البغدادي الحافظ) لقب بذلك من أجل أنه سمع من بعض الشيوخ ما روي عن (عبد الله بن بسر): أنه كان يرقى بجزرة. فصحفها وقال: جزرة، بالجيم، فذهبت عليه، وكان ظيفاً له نوادر تحكى.

(عبيد العجل)، لقب (أبي عبد الله الحسين بن محمد بن حاتم البغدادي الحافظ).

(كيلجة)، هو (محمد بن صالح البغدادي الحافظ).

(ما غمه)، بلفظ النفي لفعل الغم، هو لقب (علان بن عبد الصمد)، وهو (علي بن الحسين بن عبد الصمد الحافظ)، ويجمع فيه بين اللقبين، فيقال علان ما غمه.

وهؤلاء البغداديون الخمسة، روي أن (يحيى بن معين) هو لقبهم، وهم من كبار أصحابه وحفاظ الحديث.

Cezere: Hâfız Sâlih bin Muhammed el-Bağdâdî'nin lakabıdır. Bununla lakaplanmasının sebebi şudur: Hareze (boncuk) ile muska yaptığına dair Abdullah bin Busr'dan rivâyet edilen haberi bazı şeyhlerden duymuş ve yanlış okuyarak (Hareze diyeceğine) "cîm" harfi ile "Cezere" demiştir. Böylece bu ona lakap olmuştur. Kendisinden ender sözler hikâye edilen zarîf (Esprili, nükteli) bir kimse idi.

Ubeydu'l icl: Hâfız Ebu Abdullah el-Hüseyin bin Muhammed bin Hâtım el-Bağdâdî'nin lakabıdır.

Kilece: Hâfız Muhammed bin Sâlih el-Bağdâdî'dir.

Ma Ğamme: "Ğamme" fiilinin nefy sığasıyla. Allân ibn-i Abdus-Samed'in lakabıdır ki bu, hâfız Ali ibn-i Hüseyin ibn-i Abdus-Samed el-Bağdâdî'dir. Bazen kendisinin iki lakabı beraber söylenir ve "Allân ma ğamme" denilirdi. Bize rivâyet edildiğine göre bu beş Bağdatlı âlimi Yahyâ bin Muin lakaplandırmıştır ve bunlar onun ashabının büyüklerinden olup hadis hâfızı idiler.

(سَجَّادَة المشهور)، هو (الحسن بن حماد)، سمع (وكيعاً) وغيره.
 (مُشْكِدَانِه)، ومعناه بالفارسية حبة المسك، أو وعاء المسك، لقب (عبد الله بن عمر بن محمد بن أبان). (مطَّيْن)، بفتح الياء، لقب (أبي جعفر الحضرمي)، خاطبهما بذلك (أبو نعيم الفضل بن دكين) فلقبها بهما. (عبدان)، لقب لجماعة، أكبرهم (عبد الله بن عثمان المروزي)، (صاحب بن المبارك) وروايته. روينا عن محمد بن طاهر المقدسي: أنه إنما قيل له عبدان، لأن كنيته (أبو عبد الرحمن)، واسمه (عبد الله)، فاجتمع في كنيته واسمه العبدان. وهذا لا يصح، بل ذلك من تغيير العامة للأسماء وكسرهم لها في زمان صِغَر المسمى أو نحو ذلك، كما قالوا في عليّ (علان)، وفي أحمد بن يوسف السلمي وغيره (حمدان)، وفي وهب بن بقية الواسطي (وهبان)، والله أعلم.

Seccâdetü'l Meşhur: Hasan bin Dinâr'ın lakabıdır. Veki' ve başkalarını iştirmiştir.

Müşküdüne: Farsça manası "Misk tanesi" veya "Misk kabı"dır. Abdullah bin Ömer bin Muhammed bin Ebân'ın lakabıdır.

Mutayyen: "Ya" harfinin fethasıyla. Ebu Cafer el-Hadrâmî'nin lakabıdır. Ebu Nuaym Fazl el-Dukeyn ikisine (Yani müşküdüne ve Mutayyen lakaplarının sahiblerine) bu şekilde hitap edince onların lakabı olmuştur.

Abdân: Bir cemâat'ın lakabıdır. En büyükleri İbnü'l Mubârek'in arkadaşı ve râvisi Abdullah bin Osman el-Mervezî'dir. Muhammed bin Tahir el-Makdisî'den bize rivâyet edildiğine göre Kendisine "Abdân" denilmesinin sebebi künyesinin Ebu Abdurrahman ve isminin ise Abdullah olmasıdır. Böylece isim ve künyesinde iki "Abd" birleşince (Tesniye olarak) "Abdân" lakabını almıştır. Ama bu sahih değildir.

النوع الثالث والخمسون: معرفة المؤتلف والمختلف من الأسماء والأنساب وما يلتحق

بها

وهو ما يأتلف - أي تتفق - في الخط صورته، وتختلف في اللفظ صيغته. هذا فن جليل، من لم يعرفه من المحدثين كثرة عثاره، ولم يعدم مخجلاً، وهو منتشر لا ضابط في أكثره يفرع إليه، وإنما يضبط بالحفظ تفصيلاً.

وقد صنفت فيه كتب كثيرة مفيدة، ومن أكملها (الإكمال) (لأبي نصر بن ماکولا)، على إعواز فيه. وهذه أشياء مما دخل منه تحت الضبط. مما يكثر ذكره.

Bilakis bu, halkın isim sahiplerinin yaşı küçük iken isimlerini değiştirmesinden ve yapısını bozmasından ya da buna benzer sebeplerden kaynaklanıyor. Mesela Ali ismi için "Allân", Ahmed bin Yusuf es-Sülemi ve başkaları için "Hamdân", Vehb bin Bakiyye el-Vasatî için "Vehbân" demeleri gibi. Allah en doğrusunu bilir.

ELLİ ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT

İSİM, NESEB VE BUNLARA MÜLHAK OLANLARDAN MU'TELİF VE MUHTELİF OLANLAR.

Bunlar, yazı şekilleri bakımından i'tilaf eden (aynı olan) ama telaffuzda sîğaları değişen isim, neseb ve onlara mülhak olanlardan ibarettir. Bu büyük bir ilimdir. Muhaddislerden bunu bilmeyenlerin yanılırları çok olur ve mahcubiyetleri hiçbir zaman bitmez. Bu çok geniş bir alana yayılmıştır ve ekserisinde iltica edilecek, dayanılacak bir kâide yoktur. Bunlar sadece ayrıntılı bir şekilde ezberlemekle zapt altına alınabilirler. Bu konuda faydalı birçok kitap tasnif edilmiştir. Buna olan ihtiyaca binâen bunların en mükemmellerinden birisi Ebu Nasr ibn-i Mâkûlâ'nın "El-ikmâl" isimli kitabıdır. Şimdi söyleyeceklerim, çokça zikredilen isimlerden zapt altına girebilenlerdir.

والضبط فيها على قسمين على العموم وعلى الخصوص.
فمن القسم الأول سلّام وسلام، جميع ما يرد عليك من ذلك فهو بتشديد اللام إلا خمسة، وهم: (سلام والد عبد الله بن سلام الإسرائيلي الصحابي).
(وسلام والد محمد بن سلام البيكندي البخاري)، شيخ (البخاري)، لم يذكر فيه (الخطيب) و(ابن ماکولا) غير التخفيف. وقال صاحب المطالع: منهم من خفف ومنهم من ثقل، وهو الأكثر.
قلت: التخفيف أثبت، وهو الذي ذكره (غنجار) في تاريخ بخارى، وهو أعلم بأهل بلاده.

Burada zapt iki kısma ayrılır. 1 - Umum üzere 2 - Husus üzere
Birinci kısım: Sellâm ve Selâm. Bunlardan beş tane dışında vârid olanların hepsi “lâm”ın şeddesiyle okunur. Bu beş tane ise şeddesiz okunur. Bunlar = sahâbi olan Abdullah bin Selâm el-İsraîlî’nin babası Selâm, Buharî’nin şeyhi Muhammed bin Selâm el-Bikendî el-Buharî’nin babası Selâm. Hatîp ve ibn-i Mâkûlâ bunu şeddesizden başka bir şekilde zikretmemişlerdir. Fakat “Mutali” isimli eserin sahibi “Bazıları şeddesiz, bazıları da şeddeli zikretmişlerdir. Şeddeli zikredenler daha çoktur.” demiştir.
Ben derim ki: Şeddesiz daha sâbittir ve “Buhara tarihi”nde Ğuncar’ın zikrettiği de budur. O kendi beldesinin insanlarını daha iyi bilir.

Yine Selâm bin Muhammed bin Nahid el-Makdesî o beş Selâmdan biridir. Hâfız Ebu Tâlib ve Taberânî ondan rivâyet etmiştir. Taberânî onu “Selâme” diye isimlendirmiştir. Yine kelâmcı Ebu Ali el-Cubbâi el-Mutezilî Muhammed bin Abdulvahhap bin Selâm’ın dedesi Selâm da o beş Selâmdan birisidir.

و(سلام بن محمد بن ناهض المقدسي)، روى عنه (أبو طالب الحافظ والطبراني).
وسماه الطبراني سلامة.

وسلام جد محمد بن عبد الوهاب بن سلام، المتكلم (الجبائي أبي علي المعتزلي).
وقال (الميرد) في كامله: ليس في العرب سلام - مخفف اللام - إلا (والد عبد الله بن
سلام)، و(سلام بن أبي الحقيق). قال: وزاد آخرون (سلام بن مشكم)، (حَمَارًا) كان
في الجاهلية، والمعروف فيه التشديد، والله أعلم.

(عُمارة) و (عِمارة)، ليس لنا عِمارة - بكسر العين - إلا (أبي بن عِمارة) من
الصحابة، ومنهم من ضمه. ومن عداه عِمارة، بالضم، والله أعلم. (كِرِيز) و(كُرِيز)،
حكى (أبو علي الغساني) في كتابه (تقييد المَهمل) عن (محمد بن وضاح) أن كِرِيزاً -
بفتح الكاف - في خزاعة، وكِرِيزاً - بضمها - في (عبد شمس بن عبد مناف).

Müberred "Kamîl" isimli eserinde "Arapların içinde Abdullah bin Selâm'ın babası ile Selâm bin Ebi'l Hukayk'tan başka şeddetsiz lâm ile olan başka Selam yoktur." der ve şunu da ekler: "Bazıları bunlara selam bin mişkemi de ilâve ederler. Cahiliye döneminde içki satıcısıydı. Fakat bunda bilinen, şeddeli olmasıdır."

Allah en doğrusunu bilir.

Umâre ve İmâre: Sahâbeden Ubey ibn-i İmâre'den başka "Ayn" harfi'nin kesrasıyla İmâre yoktur. Onlardan kimisi bunu dammayla okumuştur. Bunun dışındakilerin hepsi damme ile "Umare"dir.

Allah en doğrusunu bilir.

Kerîz ve Kureyz: Ebu Ali el-Gassânî "Takyidü'l Mühmel" isimli kitabında Muhammed bin Veddâh'tan şöyle hikâye eder. "Kef (ك) harfinin fethâsıyla "Kerîz" Huzaa kabilesindendir. Dammayla "Kureyz" ise Abdi Şems bin Abdi Menaf'tandır."

قلت: وكريز - بضمها - موجود أيضاً في غيرهما. ولا نستدرك في المفتوح (بأيوب بن كريز) الراوي عن (عبد الرحمن بن غنم) لكون عبد الغني ذكره بالفتح، لأنه بالضم كذلك، ذكره (الدارقطني) وغيره. (جزام): بالزاي في قريش، وحرام: بالراء المهملة في الأنصار، والله أعلم. ذكر (أبو علي بن الرزدي) أنه سمع (الخطيب الحافظ) يقول: العيشيون بصريون، والعيسيون كوفيون، والعنسيون شاميون. قلت: وقد قاله قبله (الحاكم أبو عبد الله)، وهذا على الغالب: الأول بالشين المعجمة، والثاني بالباء الموحدة، والثالث بالنون، والسين فيهما غير معجمة.

Ben derim ki: Dammeyle “Kureyz” bu iki kabilenin dışında da mevcuttur. Fethâlı olanda ise, Abdul Ğani Fethâlı zikretmiştir diye Abdurrahman bin Ğanem’den rivâyet’te bulunmuş olan Eyyup bin kureyz ile istidrak¹⁵⁰te bulunmuyoruz. Çünkü o dammeyledir. (Yani Eyyup bin kerîz değil, Eyyüb bin kureyz’dır) Dâらくutnî ve başkaları da bu şekilde zikretmiştir.

Hizâm: Kureyşilerde “Za” (ظ) “ harfî ile, Ensâr’da ise noktasız “Ra” harfî ile “Harâm”dır.

Allah en doğrusunu bilir.

Ebu Ali ibn-i Berdânî, Hâfız Hatîb’i şöyle derken işittiğini zikretmiştir: “Anşî’ler Basrâlıdır, Absî’ler Kûfelidir, Ansî’ler ise Şamlıdırlar.”

Ben derim ki: Bunu ondan önce Hâkim Ebu Abdullah söylemiştir. Bu genel olarak öyledir. Birincisi (Yani Anşî’ler) noktalı “Şîn” harfî ile. İkincisi “Ba” harfî ile ve üçüncüsü de “Nûn” ile. Bu son ikisindeki “Sîn” harfî noktasızdır.

Ebu Ubeyde: Hepsi dammelidir. Dâらくutnî’den bize ulaştığına göre kendisi şöyle demiştir. “Fethâlı olarak “Ebu Âbide” şeklinde künyelenmiş hiç kimse bilmiyoruz.”

¹⁵⁰ İstidrak: düzeltmeye çalışmak, telafi etmek, noksanı tamamlamak.

(أبو عُبَيْدة)، كُلُّهُ بِالضَّمِّ. بَلَّغْنَا عَنْ (الدَّارِقُطَنِيِّ) أَنَّهُ قَالَ: لَا نَعْلَمُ أَحَدًا يَكْنَى (أَبَا عُبَيْدَةَ)، بِالْفَتْحِ. وَهَذِهِ أَشْيَاءُ اجْتَهَدْتُ فِي ضَبْطِهَا، مُتَّبِعًا مِنْ ذِكْرِهِمْ (الدَّارِقُطَنِيِّ) وَ(عَبْدُ الْغَنِيِّ) وَ(ابْنُ مَكُولَا)، مِنْهَا: (السَّفَرُ)، يَأْسُكُنُ الْفَاءَ، وَالسَّفَرُ، بِفَتْحِهَا. وَجَدْتُ الْكَنَى مِنْ ذَلِكَ بِالْفَتْحِ، وَالْبَاقِي بِالْإِسْكَانِ. وَمِنْ الْمَغَارِبَةِ مَنْ سَكَنَ الْفَاءَ مِنْ أَبِي السَّفَرِ سَعِيدِ بْنِ يُحْمَدَ، وَذَلِكَ خِلَافَ مَا يَقُولُهُ أَصْحَابُ الْحَدِيثِ، حَكَاهُ (الدَّارِقُطَنِيُّ) عَنْهُمْ. (عَسَلُ): بِكَسْرِ الْعَيْنِ الْمَهْمَلَةِ وَإِسْكَانِ السِّينِ الْمَهْمَلَةِ، وَعَسَلُ بِفَتْحِهَا. وَجَدْتُ الْجَمِيعَ مِنَ الْقَبِيلِ الْأَوَّلِ، وَمِنْهُمْ: (عَسَلُ بْنُ سَفْيَانَ)، إِلَّا (عَسَلُ بْنُ ذُكْوَانَ الْأَخْبَارِيِّ الْبَصْرِيِّ)، فَإِنَّهُ بِالْفَتْحِ. ذَكَرَهُ (الدَّارِقُطَنِيُّ) وَغَيْرُهُ، وَوَجَدْتُهُ بِخَطِّ الْإِمَامِ (أَبِي مَنْصُورِ الْأَزْهَرِيِّ) فِي كِتَابِهِ (تَهْذِيبُ اللَّغَةِ) بِالْكَسْرِ وَالْإِسْكَانِ أَيْضًا

Aşağıda vereceğim isim ve künyeler Dârakutnî, Abdul Ğani ve ibn-i Mâkûlâ'nın zikrettiklerini araştırarak zapt altına koyma konusunda içtihad ettiğim isim ve künyelerdir:

Sefer: “Fa” harfinin sükûnu (Sefr) ve fethâsıyla (Sefer) okunur. Bunlardan künye olanları fethâ ile, kalanları (yani isimleri) ise sükûn ile buldum. Ebus-Sefer Saîd bin Muhammed'teki Seferin “fa”sını sakın okuyan kimsenin bu yaptığı garip bir durumdur ve hadis ashabının söylediğinin hilâfıdır. Bunu Dârakutnî onlardan hikâye etmiştir.

İsl: Noktasız “Ayn” harfinin kesrası ve noktasız “Sîn” harfinin sükûnu ile. İkisinin fethasıyla “Asel” olarak ta okunmuştur. Asel bin Zekvân el-Ahbarî el-Basrî'nin dışındakilerin hepsini ilk okunuş (Yani İsl) kabilinden buldum ki İsl bin Süfyân da bunlardandır. Sadece Asel bin Zekvân fethâlıdır. Bunu (Yani onun fethalı olduğunu) Dârakutnî ve başkaları zikretmiştir. Ben bunu imâm Ebu Mansûr el-Ezherî'nin “Tehzibül-Lügat” isimli eserinde kendi hattıyla aynı şekilde kesre ve sükûn ile (İsl) yazılmış olarak ta buldum.

(غَنَام): بالغين المعجمة والنون المشددة: و(عَثَام) بالعين المهملة والطاء المثناة المشددة. ولا يعرف من القبيل الثاني غير (عَثَام بن علي العامري الكوفي)، والد (علي بن عَثَام الزاهد)، والباقون من الأول، منهم: (غَنَام بن أوس): صحابي بدري، والله أعلم. (قَمِير) و(قَمِير): الجميع بضم القاف، ومنهم (مكي بن قَمِير)، عن (جعفر بن سليمان)، إلا امرأة مسروق بن الأجدع (قَمِير بنت عمرو)، فإنها بفتح القاف وكسر الميم، والله أعلم. (مُسَوَّر) و(مُسَوَّر): أما (مُسَوَّر) - بضم الميم وتشديد الواو وفتحها - فهو (مسور بن يزيد المالكي الكاهلي)، له صحة. و(مُسَوَّر بن عبد الملك اليربوعي) روى عنه (معن بن عيسى)، ذكره (البخاري).

Fakat bu mazbut görülmemiştir.

Allah en doğrusunu bilir.

Gennâm: Noktalı “Ġayn” ve şeddeli “Nûn” harfleri ile ve Assâm: Noktasız “Ayn” ve şeddeli “Sa” (ث) harfi ile. Ali ibn-i Assâm ez-Zâhid’in babası Assâm ibn-i Ali el-Âmirî el-Kûfi’den başka ikincisinin kabilinden kimseyi tanımıyoruz. Diğerlerinin hepsi birincisinin kabilindendirler. Onlardan birisi sahâbî olan ve Bedir ehlinden olan Ġennam bin Evs’tir. Allah en doğrusunu bilir.

Kumeyr ve Kamir: Hepsi “Kâf” (ق) harfinin dammesiyledir ve onlardan birisi Cafer bin Süleyman’dan rivâyet etmiş olan Mekki bin kumeyr’dır. Sadece Mesrûk bin el-Ecda’nın karısı

Kamir bint-i Amr bundan müstesnadır. O Kâf (ق) harfinin fethâsı ve “Mîm” harfinin kesrasıyladır. Allah en doğrusunu bilir.

Misver ve Musavver: Mîm harfinin dammesi ile Vâv harfinin şeddeli ve fethâlî olanına gelince, bunlardan biri Musavver bin Yezid el-Mâlikî el-Kahilî’dir. Sahâbelik yapmıştır. Diğerisi ise Musavver bin Abdulmelik el-Yerbuî’dir. Kendisinden Muîn bin İsa rivâyet’te bulunmuştur. Bunu Buharî zikretmiştir.

ومن سواهما - فيما نعلم - بكسر الحيم وإسكان السين، والله أعلم.

(الحَمَّال) و(الجَمَّال): لا نعرف في رواية الحديث - أو فيمن ذكر منهم في كتب الحديث المتداولة - الحمال بالخاء المهملة، صفة لا أسماء، إلا (هارون بن عبد الله الحمال)، والد موسى بن هارون الحمال الحافظ. حكى (عبد الغني الحافظ): أنه كان بزازاً، فلما تزهد حمل. وزعم (الخليلي) و(ابن الفلكي): أنه لقب بالحمال لكثرة ما حمل من العلم، ولا أرى ما قالاه يصح. ومن عداه فالجمال، بالجيم، منهم محمد بن مهران الجمال، حدث عنه (البخاري) و(مسلم) وغيرهما، والله أعلم.

وقد يوجد في هذا الباب ما يؤمن فيه من الغلط، ويكون اللفظ فيه مصيباً كيفما

Bu ikisinin dışındakiler bildiğimiz kadarıyla Mîm harfinin kesrası ve Sîn harfinin sükûnu ile. Allah en doğrusunu bilir.

Hammâl ve Cemmâl: Hadis râvilerinden veya onlardan tedavülde olan hadis kitaplarında zikredilenlerden, isim olarak değil de sıfat olarak, Hâfız Musa bin Harûn el-Hammal'ın babası Harûn bin Abdullah el-Hammâl'dan başka noktasız “ ح ” ile “ Hammal ” tanımıyoruz.

Hâfız Abdul Ğani'nin hikâye ettiğine göre kendisi (Yani yukarda adı geçen Harûn bin Abdullah el-Hammal) Bezci (Manifaturacı) imiş. Zühd'e başladığında Hammâllık yapmaya başlamış. Halîlî ve ibnu'l-Felekî ise, çokca ilim taşıdığından dolayı Hammâl ile lakaplandığını iddia etmişlerdir. Fakat bu söyledikleri sahih görülmemiştir. Bunun dışındakilerin hepsi “Cîm” harfi ile “Cemmâl”dır. Onlardan birisi Muhammed bin Mihrân el-Cemmâl'dır. Buharî, Müslim ve başkaları ondan rivâyet etmişlerdir. Allah en doğrusunu bilir.

Bu bölümde kendilerinde yanlışlıktan emin olunanlar da mevcuttur. Bunları telaffüz edenler nasıl söylerse söylesin doğru söylemiş olurlar.

قال، مثل: (عيسى بن أبي عيسى الحنّاط)، وهو أيضاً الحباط والحنياط، إلا أنه اشتهر (بعيسى الحنّاط)، بالحاء والنون، كان خياطاً للثياب، ثم ترك ذلك وصار حنّاطاً يبيع الحنطة، ثم ترك ذلك وصار خباطاً يبيع الحبط الذي تأكله الإبل. وكذلك مسلم الحباط، بالباء المنقوطة بواحدة، اجتمع فيه الأوصاف الثلاثة، حكى اجتماعها في هذين الشخصين (الإمام الدارقطني)، والله أعلم.

القسم الثاني: ضبط ما في (الصحيحين)، أو ما فيهما مع (الموطأ) من ذلك، على الخصوص. فمن ذلك: (بشار) - بالشين المنقوطة - والد بNDAR محمد بن بشار. وسائر من في الكتابين يسار - بالياء المثناة في أوله، والشين المهملة - ذكر ذلك (أبو علي الغساني) في كتابه.

Mesela İsa bin Ebi İsa el-Hannât bunlardan biridir. Bu aynı zamanda Habbât ve Hayyât'tırda. Fakat "Ha" (ح) ve "Nûn" ile İsa el-Hannât olarak meşhûr olmuştur. Önceleri terzilik yapıyormuş. (Bu yüzden kendisine Hayyât, yani terzi denilmiş) sonra bunu terketmiş ve buğday satıcılığı (Hannât)'na başlamış. Sonra bunu da terketmiş ve develerin yediği yaprak satıcılığı yapan "Habbat" olmuş.

Aynı şekilde Müslim el-Habbât ("Ba" harfi ile) ta böyledir. Kendisinde üç sıfat toplanmıştır. İmam Dârakutnî bu sıfatların bu her iki şahısta toplandığını hikâye etmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

İkinci kısım: Sahihayn'dekilerin veya onlarla muvatta'dakilerin özel olarak zabt altına alınması.

Bunlardan birisi Beşşâr'dır (Noktalı Şîn harfi ile). Bundâr Muhammed bin Beşşâr'ın babasıdır. Bunun dışında her iki kitaptakilerin hepsi evvelinde "Ya" harfi ve noktasız "Sîn" harfi ile "Yesâr"tır. Bunu ebu Ali el-Gassanî kitabında zikretmiştir.

وفيها جميعاً: (سَيَّار بن سلامة) و(سَيَّار بن أبي سيار وَرْدَان)، ولكن ليسا على هذه الصورة وإن قاربنا، والله أعلم. جميع ما في (الصحيحين) و(الموطأ) مما هو على صورة بشر فهو بالشين المنقوطة وكسر الباء، إلا أربعة: فَإِثْم بالشين المهملة وضم الباء، وهم: (عبد الله بن بُسر المازني) من الصحابة، و(بسر بن سعيد)، و(بسر بن عبيد الله الحضرمي)، و(بسر بن مَخْجَن الديلي). وقد قيل في (ابن محجن): (بشر)، بالشين المنقوطة، حكاه (أحمد بن صالح المصري)، عن جماعة من ولده ورهطه. وبالأول قال (مالك) والأكثر، والله أعلم.

وجميع ما فيها على صورة (بشير)، بالياء المثناة من تحت قبل الراء، فهو: بالشين المنقوطة والياء الموحدة المفتوحة، إلا أربعة:

Yine her iki kitabın tamamında Seyyâr ibn-i Selâme ve Seyyâr ibn-i ebi Seyyâr Verdân vardır. Ama her ne kadar yakın olsalar da bu şekil üzere (Yani yukardaki Yesâr'ın şekli üzere) değildirler. Allah en doğrusunu bilir.

Sahihayn ve Muvatta'da olanlardan (بسر) şekli üzere gelenlerden dört kişi dışındakilerin tamamı noktalı "Şîn" harfiyle ve "Ba" harfinin kesrasıyla (Bişr olarak) gelir. Bu dört kişi ise noktasız "Sîn" harfi ve "Ba" harfinin dammesiyle (Busr)'dir. Bunlar sahâbe'den Abdullah bin Busr el-Mâzenî, Busr bin Said, Busr bin Ubeydullah el-Hadremî ve Busr bin Mihcin ed-Dîlî'dir. İbn-i Mihcin hakkında noktalı "Şîn" ile "Bişr" de denilmiştir. Bunu Ahmed bin Sâlih el-Mısırî babasından ve kabilesinden müteşekkil bir cemâatten hikâye etmiştir. Birinci görüşü ise Mâlik ve çoğunluk söylemiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Yine onlardan (Yani Sahihayn ve Muvatta'da olanlardan) "Ra" harfinden önce "Ya" harfi ile (بشير) şekli üzere gelenlerden dört kişinin dışındakiler, noktalı "Şîn" harfi ve fethâh "Ba" harfi ile gelirler.

فَاتْنَانِ مِنْهُمْ بِضَمِّ الْبَاءِ وَفَتْحِ الشَّيْنِ الْمَعْجَمَةِ، وَهَمَا: (بُشَيْرُ بْنُ كَعْبٍ الْعَدَوِيُّ)،
(وَبُشَيْرُ بْنُ يَسَارٍ). وَالثَّلَاثُ: (يُسَيْرُ بْنُ عَمْرٍو)، وَهُوَ: بِالسَّيْنِ الْمَهْمَلَةِ وَأَوَّلُهُ يَاءٌ مَشْتَاةٌ
مِنْ تَحْتِ مَضْمُومَةٍ، وَيُقَالُ فِيهِ أَيْضًا: أُسِيرَ. وَالرَّابِعُ (قَطْنُ بْنُ نُسَيْرٍ)، وَهُوَ: بِالنُّونِ
الْمَضْمُومَةِ وَالسَّيْنِ الْمَهْمَلَةِ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ.
كُلُّ مَا فِيهَا عَلَى صُورَةِ يَزِيدَ، فَهُوَ: بِالزَّيِّ وَالْيَاءِ الْمَشْتَاةِ مِنْ تَحْتِ إِلَّا ثَلَاثَةً أَحَدُهَا:
(بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَرْدَةَ)، فَإِنَّهُ بِضَمِّ الْبَاءِ الْمَوْحُودَةِ وَبِالرَّاءِ الْمَهْمَلَةِ. وَالثَّانِي:
(مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ بْنِ الْبَرْتَدِ)، فَإِنَّهُ بِالْيَاءِ الْمَوْحُودَةِ وَالرَّاءِ الْمَهْمَلَةِ الْمَكْسُورَتَيْنِ وَبَعْدَهُمَا
نُونٌ سَاكِنَةٌ. وَفِي كِتَابِ (عَمْدَةِ الْمُحَدِّثِينَ) وَغَيْرِهِ: أَنَّهُ بَفَتْحِ الْبَابِ وَالرَّاءِ، وَالْأَوَّلُ أَشْهُرُ،
وَلَمْ يَذْكُرْ (ابْنُ مَكُولَا) غَيْرَهُ.

Bu dört kişiden ikisi ise “Ba” harfinin dammesi ve noktalı “Şîn” harfinin fethâsiyle gelirler. Bunlar Buşeyr bin Ka’b el-Adevî ve Buşeyr ibn-i Yesâr’dır. Bunların üçüncüsü Yuseyr bin Amr’dır. Bu, noktasız “Sîn” harfiyledir ve evvelinde dammeli “Ya” vardır. Bu şahıs için aynı zamanda “Useyr” de denilmiştir. Dördüncüsü ise Katen ibn-i Nuseyr’dır. Bu, dammeli “Nûn” ve noktasız “Sîn” harfiyle okunur. Allah en iyisini bilir.

Yine Sahihayn ve Muvatta’da (يزيد) şekli üzere gelenlerden üç kişinin dışındakilerin hepsi “Za” ve “Ya” harfleri ile gelir. Bu üç kişiden birisi Bureyd ibn-i Abdullah ibn-i ebi Bürde’dir. Bu, “Ba” harfinin dammesi ve noktasız “Ra” harfi ile gelir. İkincisi Muhammed bin Ar’are ibnu’l Birînd’tir. Her ikisi de kesrah olan “Ba” ve noktasız “Ra” harfiyle ve arkalarından sakın “Nûn” ile gelir. Fakat “Umdetu’l muhaddisîn” isimli kitapta ve başka bazı yerlerde “Ba” ve “Ra” harflerinin fethâsiyle olduğu söylenmiştir. Ama birincisi daha meşhurdur ve İbn-i Mâkûlâ ve başkaları öbürünü zikretmemişlerdir.

والثالث: (علي بن هاشم بن البرید)، فإنه بفتح الباء الموحدة والراء المهملة المكسورة والياء المثناة من تحت، والله أعلم. كل ما يأتي فيها من (البراء) فإنه بتخفيف الراء، إلا (أبا معشر البراء)، و(أبا العالية البراء)، فإنهما بتشديد الراء. والبراء الذي يبري العود، والله أعلم. ليس في (الصحيحين) و(الموطأ) جارية - بالجيم - إلا (جارية بن قدامة)، و(يزيد بن جارية)، ومن عداهما فهو حارثة، بالحاء والثاء، والله أعلم. ليس فيها (حرير) - بالحاء في أوله والزاي في آخره - إلا (حرير بن عثمان الرحي الحمصي)، و(أبو حرير عبد الله بن الحسين القاضي)، الراوي عن عكرمة وغيره. ومن عداهما: جرير، بالجيم.

Üçüncüsü Ali ibn-i Hâşim ibn-i berîd'tir. Bu ise "Ba" harfinin fethâsı, noktasız "Ra" harfinin kesresi ve "Ya" harfiyledir.

Allah en doğrusunu bilir.

Yine Sahihayn ve Muvatta'da (البراء) şeklinde gelenlerin hepsi "Ra" harfi'nin tahfif'i ile (yani şeddesiz) gelir. Bundan sadece ebu Ma'ser el-Berra ve ebu'l Aliye el-Berra müstesnadır. Bunlarda "Ra" harfi şeddeli okunur. Berra, ağaç yontan kişi manasındadır. Allah en doğrusunu bilir.

Sahihayn ve Muvatta'da Cârîye ibn-i Kudâme ve Yezid ibn-i Cârîye dışında, Cîm harfi üzere gelen (جارية) yoktur. Bunların dışındakilerin hepsi (ح) ve (ث) harfleri ile Hârîse olarak gelir. Allah en doğrusunu bilir.

Yine onlarda, Hârîz ibn-i Osman er-Rehebî el-Hımsî ile, İkrime ve başkalarından rivâyet'te bulunmuş olan ebu Hârîz Abdullah ibn-i Hüseyñ el-Kâdî dışında, evvelinde (ح) ve sonunda (ز) harfi ile (حرير) yoktur. Bu ikisinin dışındakilerin hepsi "Cîm" harfi ile Cerîrdir. Kimi zaman bunu "Dâl" harfiyle olan Hudeyr ile karıştıranlar olmuştur.

وربما اشتبها بخدير - بالدال - وهو فيها والد عمران بن حدير، ووالد زيد وزيد
ابني حدير، والله أعلم. ليس فيها (جراش) - بالخاء المهملة - إلا (والد ربعي بن
جراش)، ومن بقي ممن اسمه على هذه الصورة فهو (جراش)، بالخاء المعجمة، والله
أعلم.

ليس فيها (حصين) - بفتح الحاء - إلا في (أي حصين عثمان بن عاصم الأسدي)،
ومن عداه حصين بضم الحاء. وجميعه بالصاد المهملة، إلا (حصين بن المنذر أبا
ساسان)، فإنه بالضاد المعجمة، والله أعلم.

كل ما فيها من حازم وأي حازم فهو بالخاء المهملة، إلا محمد بن خازم أبا معاوية
الضرير، فإنه بخاء معجمة، والله أعلم. الذي فيها من (حَبَّان) - بالخاء المفتوحة
والباء الموحدة المشددة - (حبان بن منقذ):

Bunlarda geçen Hudeyr, Umrân bin Hudeyr'in babası ve Zeyd ile
Ziyâd'ın da babası olan Hudeyr'dir. Allah en doğrusunu bilir.

Yine onlarda Rib'i bin Hirâş'ın babasından başka noktasız (ح) ile
Hirâş yoktur. Geriye kalanlardan, ismi bu şekil üzere gelenlerin
hepsi noktalı (خ) harfi ile خراش'tır. Allah en doğrusunu bilir.

Yine onlarda, ebu Hasîn Osman bin Âsım el-Esedî'den başka (ح)
harfi'nin fethasıyla حصين yoktur. Bunun dışındakilerin hepsi (ح)
harfinin dammesiyle Huseyn olarak gelir. Yine bunlardan Hudeyn
bin Munzûr ebu Sâsân dışındakilerin hepsi noktasız "Sâd" harfi
iledir. Sadece bu Hudeyn, noktalı "Dâd" iledir.

Yine onlarda, "Hazm" ve "ebu Hazm" şeklinde gelenlerden,
Muhammed bin Hazm ebu Muâviye ed-Darîr dışındakilerin hepsi
noktasız (ح) ile حازم olarak gelir. Sadece bu, noktalı (خ) ile خازم
'dir.

Yine Sahihayn ve Muvatta'da fethâlî (ح) ve şeddeli "Ba" harfiyle
حَبَّان şeklinde gelenler şunlardır:

والد واسع بن حبان، وجد محمد بن يحيى بن حبان، وجد حبان بن واسع بن حبان. وحبان بن هلال، منسوباً وغير منسوب، عن شعبة وعن وهيب وعن همام بن يحيى وعن أبان بن يزيد وعن سليمان بن المغيرة وعن أبي عوانة. والذي فيها من (حبان) - بكسر الحاء - (حبان بن عطية)، و(حبان بن موسى)، وهو حبان غير منسوب، عن عبد الله هو ابن المبارك، وابن العرقه اسمه أيضاً حبان، ومن عدا هؤلاء فهو: (حبان)، بالياء المشقة من تحت، والله أعلم. الذي في هذه الكتب من (خبيب) - بالحاء المعجمة المضمومة -- (خبيب بن عدي)، و(خبيب بن عبد الرحمن بن خبيب بن يساف)، وهو خبيب غير منسوب، عن حفص بن عاصم وعن عبد الله بن محمد بن معن،

Vasi' bin Hebbân'ın babası Hebbân bin Munkîz, Muhammed bin Yahya bin Hebbân'ın dedesi, Hebbân bin Vasi' bin Hebbân'ın dedesi, Hebbân bin Hilâl. (Bu sonuncusu) ister nisbet edilerek gelmiş olsun, ister nisbet edilmeksizin, Şu'be, Vuheyb, Hemmâm bin Yahyâ, Ebân ibn-i Yezîd, Süleyman ibn-i Muğire ve ebu Avâne'den rivâyet etmekle, şeyhleriyle tanınsın, farketmez.

Bu kitaplarda حَبَّان'ın kesresiyle حَبَّان şeklinde gelenler ise, Hibbân bin Atiyye ve Hibbân bin Musa'dır. Bu ikincisi nisbetsiz olarak Abdullahtan - ki o da ibn-i Mübârektir - rivâyet etmekle tanınır. İbnü'l Arikâ'nın da ismi aynı şekilde Hibbân'dır. Bunların dışında bu kitaplarda bu şekil üzere gelenlerin hepsi “Ya” harfi ile Hayyân'dır. Allah en doğrusunu bilir.

Bu kitaplarda noktalı (خ) harfi'nin dammesiyle خُبَيْب şeklinde gelenler şunlardır: Hubeyb bin Adiy, Hubeyb bin Abdurrahman bin Hubeyb bin Yesâf. Bu (en son zikredilen) Hubeyb, nisbet edilmeksizin Hafs bin Âsım ve Abdullah bin Muhammed bin Ma'n'dan rivâyet etmekle tanınır.

وأبو خبيب عبد الله بن الزبير. ومن عداهم فبالهاء المهملة، والله أعلم.
 ليس فيها (حُكِيم) - بالضم - إلا (حكيم بن عبد الله وزريق بن حكيم)، والله أعلم.
 كل ما فيها من (رباح) فهو بالباء الموحدة، إلا (زياد بن رباح)، وهو (أبو قيس) الراوي عن (أبي هريرة): في أشراط الساعة، ومفارقة الجماعة، فإنه بالياء المشددة من تحت، عند الأكثرين. وقد حكى (البخاري) فيه وجهين بالياء والياء، والله أعلم.
 (زُيَيْد) و(زَيْد): ليس في (الصحيحين) إلا زيد بالياء الموحدة، وهو (زَيْد بن الحارث الياشي). وليس في (الموطأ) من ذلك إلا (زيد)، بياءين مثنتين من تحت، وهو (زيد بن الصلت)، يكسر أوله ويضم، والله أعلم.

Bir de ebu Hubeyb Abdullah bin Zübeyr vardır. Bunların dışındakilerin hepsi noktasız (ح) harfi ile. Allah en doğrusunu bilir.

Sahihayn ve Muvatta'da Hukeym ibn-i Abdullah ve Ruzeyk ibn-i Hukeym'den başka (حا) harfinin dammesiyle حُكِيم yoktur. (Diğerleri Hekîm olarak gelir.) Allah en doğrusunu bilir.

Bu kitaplarda Ziyâd bin Riyâh'tan başka, رِبَاح şekli üzere gelenlerin hepsi "Ba" harfi ile. Bu Ziyâd bin Riyâh, ebu Hüreyre'den kıyâmet şartları ve cemâatten ayrılma konusundaki hadisleri rivâyet etmiş olan ebu Kays'tır. Bu, çoğunluğa göre "Ya" harfiyle okunur. Fakat Buhârî kendisi hakkında biri "Ya" diğeri "Ba" olmak üzere iki vecih hikâye etmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Zubeyd ve Zuyeyd: Sahihayn'da "Ba" harfi ile زُبَيْد'ten başka yoktur ki o da Zubeyd ibn-i Hâris el-Yammî'dir. Muvatta'da ise sadece iki "Ya" harfi ile Zuyeyd vardır ki o da Zuyeyd ibnü-S-alât'tır. Evveli hem kesreli hem de dammeli okunur. Allah en doğrusunu bilir.

فِيهَا (سَلِيم) - بفتح السين - واحد، وهو (سليم بن حيان)، ومن عداه فيها فهو سَلِيم، بالضم، والله أعلم. وفيها (سَلَم بن زُرَيْر)، و(سَلَم بن قَتِيبة)، و(سَلَم بن أبي الذِيَال)، و(سَلَم بن عبد الرحمن)، هؤلاء الأربعة يَأْسُكُن اللام، ومن عداهم: سَلَم، بالألف، والله أعلم. وفيها: (سَرِيح بن يونس)، و(سَرِيح بن النعمان)، و(أحمد بن أبي سَرِيح)، هؤلاء الثلاثة بالجيم والسين المهملة، ومن عداهم فيها فهو بالشين المنقوطة والحاء المهملة، والله أعلم. وفيها: (سَلَمَان الفارسي)، و(سَلَمَان بن عامر)، و(سَلَمَان الأغر)، و(عبد الرحمن بن سَلَمَان)، ومن عدا هؤلاء الأربعة سَلِيمَان بالياء.

Bu iki kitapta “Sîn” harfinin fethâsıyla “Selîm” sadece bir tanedir. O da Selîm ibn-i Hayyân’dır. Onun dışında bu kitaplarda bulunanların hepsi damme ile سَلِيم ‘dir. Allah en doğrusunu bilir. Yine Sahihayn ve Muvatta’da “Lâm” harfi’nin sükûn’u ile dört tane “Selm” vardır ki bunlar Selm ibn-i Zerîr, Selm ibn-i Kuteybe, Selm ibn-i ebiz-Ziyâl ve Selm ibn-i Abdurrahman’dır. Bu dört kişinin dışındakilerin hepsi elîf ile سَالِم ‘dir. Allah en doğrusunu bilir.

Yine onlarda Süreyc ibn-i Yunus, Süreyc ibn-i Numan ve Ahmed ibn-i ebi Süreyc ismindeki üç kişi “Cîm” ve noktasız “Sîn” harfi iledir. Bunların dışında bu kitapta bulunanların hepsi noktalı “Şîn” ve noktasız شَرِيح (ح) harfiyle ‘tir. Allah en doğrusunu bilir. Yine onlarda Selmân el-Farîsî, Selmân ibn-i Âmir, Selmân el-Ağar ve Abdurrahman ibn-i Selmân vardır. Bunların dışında (bu şekil üzere gelenlerin) hepsi “Ya” harfi ile Süleymandır.

و(أبو حازم الأشجعي) الراوي عن (أبي هريرة)، وأبو رجاء مولى أبي قلابة، كل واحد منهما اسمه (سلمان)، بغير ياء، لكن ذكرا بالكنية، والله أعلم.

وفيها: (سَلَمَة) بكسر اللام، (عمرو بن سلمة الجَزَمي) إمام قومه، وبنو سلمة القبيلة من الأنصار. والباقي سَلَمَة بفتح اللام، غير أن (عبد الخالق ابن سلمة) في كتاب (مسلم) ذُكِر فيه الفتح والكسر، والله أعلم.

وفيها: (سنان بن أبي سنان الدؤلي)، و(سنان بن سلمة)، و(سنان بن ربيعة أبو ربيعة)، و(أحمد بن سنان)، و(أم سنان)، و(أبو سنان ضرار بن مرة الشيباني). ومن عدا هؤلاء الستة شيان، بالشين المنقوطة والياء، والله أعلم.

Ebu Hüreyre'den rivâyet eden ebu Hazm el-Eşcaî ve ebu Kilâbe'nin mevlâsı ebu Recâ'nın her ikisinin ismi de "Ya" harfî olmaksızın Selmândır. Fakat bunlar isimleriyle değil künyeleriyle zikredilmişlerdir. Allah en doğrusunu bilir. Yine onlarda "Lâm" harfî'nin kesresiyle "Selîme" olarak, kavmi'nin imâmı Amr bin Selîme el-Cermî ve Ensârdan bir kabile olan ben-i Selîme vardır. Geriye kalanların hepsi "Lâm"ın fethasıyla "Seleme"dir. Sadece Müslim'in kitabında Abdulhalik ibn-i Seleme hakkında hem fethâ, hem de kesre zikredilmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Yine bu kitaplarda Sinân ibn-i ebi Sinân ed-Düelî, Sinân ibn-i Seleme, Sinân ibn-i Rabia, Ahmed bin Sinân, Ümmü Sinân ve ebu Sinân Dirâr ibn-i Mürre eş-Şeybânî vardır. Bu altı kişinin dışında kalanlar noktalı "Şîn" ve "Ya" harfî ile "Şeybân"dır. Allah en doğrusunu bilir.

Abîde: "Ayn" harfinin fethasıyla. Üç kitapta (Yani Sahihayn ve Muvatta'da) Abîde el-Selmânî, Abîde bin Humeyd, Abîde bin Süfyân ve Âmir ibn-i Abîde el-Bahilî dışında bu isimle isimlenen kimse yoktur. Bu dört kişinin dışındakilerin hepsi damme ile "Ubeyde"dir. Allah en doğrusunu bilir.

(عَبْدَة): بفتح العين، ليس في الكتب الثلاثة إلا (عَبْدَة السلمي)، و(عَبْدَة ابن حميد)، و(عَبْدَة بن سفيان)، و(عامر بن عَبْدَة الباهلي). ومن عدا هؤلاء الأربعة فَعَبْدَة بالضم، والله أعلم. (عَبْدَة)، بغير هاء التانيث، هو بالضم حيث وقع فيها. وكذلك (عَبْدَة)، بالضم حيث وقع، إلا (محمد بن عَبْدَة الواسطي) من شيوخ (البخاري)، فإنه بفتح العين وتخفيف الباء، والله أعلم. (عَبْدَة): هو يَسْكُنُ الباء حيث وقع في هذه الكتب، إلا (عامر بن عَبْدَة) في خطبة (كتاب مسلم)، وإلا (نَجَالَة بن عَبْدَة)، على أن فيهما خلافاً، منهم من سكن الباء منهما أيضاً، وعبد بعض رواة مسلم (عامر بن عبد)، بلا هاء، ولا يصح، والله أعلم. (عَبَاد): هو فيها بفتح العين وتشديد الباء، إلا (قيس بن عَبَاد)،

Ubeyd: “Te’nis ta”sı olmaksızın okunur. (Yani Ubeyde olarak değil, Ubeyd olarak okunur.) Bu isim, bu kitapların neresinde gelirse gelsin damme iledir. Aynı şekilde “Ubâde” de böyledir. Nerede gelirse gelsin dammayla okunur. Sadece Buharî’nin şeylerinden biri olan Muhammed bin Ebâde el-Vasâti bundan müstesnâdır. Bu, “Ayn” harfinin fethâsı ve şeddesiz “ba” ile okunur.

Abde: Bu üç kitabın neresinde gelirse gelsin sakîn “Ba” harfi iledir. Sadece Müslim’in kitabının hutbesinde geçen Âmir ibn-i Abede ve Becâle ibn-i Abede bundan müstesnâdır. Bu ikisinde ihtilâf vardır. Kimisi aynı şekilde bunları da “Ba”nın sükûn’u ile okumuştur. Müslim’in bazı râvilerine göre “Te’nis ta”sı olmaksızın Âmir bin Abd şeklindedir. Fakat bu sahih değildir. Allah en doğrusunu bilir.

Abbâd: Her üç kitapta bu “Ayn” harfinin fethası ve “Ba” harfinin şeddesiyledir. Bundan sadece Kays bin Ubâd müstesnadır.

فإنه بضم العين وتخفيف الباء، والله أعلم.

ليس فيها (عُقِيل) - بضم العين - إلا (عُقِيل بن خالد)، و(يحيى بن عُقِيل)، وبنو عُقِيل للقبيلة. ومن عدا هؤلاء عُقِيل، بفتح العين، والله أعلم.

وليس فيها وafd - بالفاء - أصلاً، وجميع ما فيها: واقد، بالقاف، والله أعلم. ومن الأنساب، ذكر القاضي الحافظ (عياض): أنه ليس في هذه الكتب (الأبلي) - بالباء الموحدة - أي المضمومة، وجميع ما فيها على هذه الصورة فإنما هو (الأَيْلي)، بالياء المنقوطة باثنتين من تحت.

قلت: روى (مسلم) الكثير عن شيان بن فروخ، وهو أُبْلَى، بالباء الموحدة. لكن إذا لم يكن في شيء من ذلك منسوباً لم يلحق عياضاً منه تخطئة، والله أعلم.

O, “Ayn” harfinin dammesi ve şeddesiz “Ba” iledir. Allah en doğrusunu bilir.

Bu kitaplarda “Ayn” harfinin dammesiyle “Ukeyl” sadece Ukeyl bin Hâlid, Yahya bin Ukeyl ve benî Ukeyl kabilesi vardır. Bunların dışındakilerin hepsi “Ayn” harfinin fethasıyla “Akîl” olarak geçer. Allah en doğrusunu bilir.

NESEPLERDEN

Kâdı İyâd, bu kitaplarda dammeli “Ba” harfi ile “Ubûlî” olmadığını söyler. Ona göre, onlarda bu şekil üzere gelenlerin hepsi noktalı “ya” harfi ile “Eylî”dir.

Ben derim ki: Müslim, Şeybân ibn-i Ferûh’tan çokça rivâyet’te bulunmuştur ve o, “Ba” harfi ile Ubûlî’dir. (Yani oraya mensuptur.) fakat bu rivâyetlerin hiç birisinde kabilesine nisbet edilerek İsm-i mensup ile) anılmadığı için bu konuda Kâdı İyâd hata etmiş sayılmaz. Allah en doğrusunu bilir.

لا نعلم في (الصحيحين) البزار - بالراء المهملة في آخره - إلا (خلف بن هشام البزار)، و(الحسن بن الصباح البزار)، وأما (محمد بن الصباح البزار) وغيره فهما فهو بزائين، والله أعلم. وليس في (الصحيحين) و(الموطأ النصري) - بالنون والصاد المهملة - إلا ثلاثة: (مالك بن أوس بن الحدثان النصري)، و(عبد الواحد بن عبد الله النصري)، و(سالم مولى النصريين). وسائر ما فيها على هذه الصورة فهو بصري، بالباء الموحدة، والله أعلم. ليس فيها (التَّوْزِي) - بفتح التاء المثناة من فوق، والواو المشددة المفتوحة، والزاي - إلا (أبو يعلى التوزي محمد بن الصلت)، في كتاب (البخاري) في باب الردة. ومن عدها فهو الثوري، بالتاء المثناة. ومنهم (أبو يعلى منذر بن يعلى الثوري)، خرَّجا عنه، والله أعلم.

Sahihayn'de Halef bin Hişâm el-Bezzâr ve Hasan ibn-i Sabbâh el-Bezzâr'dan başka sonunda noktasız "Ra" harfî ile "Bezzâr" bilmiyoruz. Bunlarda geçen Muhammed bin Sabbâh el-Bezzâz ve başkaları ise, bunlar iki tane "za" harfî ile "Bezzâz"dır. Allah en doğrusunu bilir.

Sahihayn ve Muvatta'da "Nûn" ve noktasız "Sâd" harfî ile "Nasrî" sadece üç tanedir. Bunlar Mâlik bin Evs bin el-Hadesân en-Nasrî, Abdulvahid ibn-i Abdullah en-Nasrî ve Nasrîlerin mevlâsı Sâlim'dir. Bunların dışında bu kitaplarda bu şekil üzere gelenlerin hepsi "Ba" harfî ile "Basrî"dir. Allah en doğrusunu bilir.

Yine bu kitaplarda "Ta" harfinin fethâsı, şeddeli "Vâv" harfinin fethâsı ve "Za" harfî ile "Tevvezi" sadece bir tanedir ki o da Buharî'nin kitabının "Ridde" bölümünde geçen ebu Ya'la et-Tevvezi Muhammed bin es-Salt'tır. Bunun dışındakilerin hepsi "Sa" harfî ile "Sevrî(الثوري)"dir. Bunlardan birisi de ebu Ya'lâ Munzîr ibn-i Ya'lâ es-Sevrî'dir ki Buharî ve Müslim'in her ikisi de ondan tahricte bulunmuşlardır. Allah en doğrusunu bilir.

(سعید الجريري)، و(عباس الجريري)، والجريري غير مسمى عن أبي نضرة، هذا ما فيها بالجيم المضمومة. وفيها الحريري - بالخاء المهملة - (يحيى بن بشر)، شيخ (البخاري) و(مسلم)، والله أعلم. وفيها (الجريري) - بفتح الجيم - (يحيى بن أيوب الجريري) في كتاب (البخاري) من ولد جرير بن عبد الله، والله أعلم. الجاري فيها - بالجيم - شخص واحد، وهو (بعد)، منسوب إلى الجار، مرفأ السفن بساحل المدينة، ومن عداه الحارثي، بالخاء والثاء، والله أعلم. (الحزامي) حيث وقع فيها فهو بالزاي غير المهملة، والله أعلم. (السلمي): إذا جاء في الأنصار فهو بفتح السين، نسبة إلى بني سلمة منهم. ومنهم (جابر بن عبد الله)، و(أبو قتادة). ثم إن أهل العربية يفتحون اللام منه في النسب،

Saîd el-Cureyrî, Abbas el-Cureyrî ve ismi zikredilmeden ebi Nedre'den rivâyet etmekle bilinen Cureyrî. Bu üç kitapta dammeli "Cîm" harfî ile geçenler bunlardır. Yine bunlarda noktasız (حا) harfî ile geçen "Harîrî" vardır ki bu, Buharî ile Müslim'in şeyhi Yahyâ bin Bîşr'dir. Allah en doğrusunu bilir.

Yine bu kitaplarda "Cîm" harfinin fethâsıyla "Cerîrî" vardır ki bu, Buharî'nin kitabında geçen Yahyâ bin Eyyub el-Cerîrî'dir. Cerîr ibn-i Abdullah'ın evlâtlarındandır. Allah en doğrusunu bilir.

El-Cârî: Cîm harfî ile. Tek bir kişidir ki o da Medîne sahilindeki liman olan "Câr"a nispet edilen Sa'd'tır. Bunun dışındakilerin hepsi "حا" ve üç noktalı "Sa" harfiyle "Hârîsî" olarak geçer. Allah en doğrusunu bilir.

Hizâmî (حزامي): bu kitapların neresinde geçerse geçsin bu, noktalı "Za" harfî ile. Allah en doğrusunu bilir.

Seleîmî: Bu Ensâr'dan birileri hakkında söylendiğinde, onlardan benî Selîmeye nispetle "Sîn" harfinin fethasıyla. Dir.

Câbir ibn-i Abdullah ve ebu Katâde onlardandır.

كما في النَمْرِي والصَّدْفِي وبأبهما، وأكثر أهل الحديث يقولونه بكسر اللام على الأصل، وهو لحن، والله أعلم. ليس في (الصحيحين) و(الموطأ الحمداني)، بالذال المنقوطة، وجميع ما فيها على هذه الصورة فهو الحمداني، بالذال المهملة وسكون الميم. وقد قال (أبو نصر بن ماکولا): الحمداني في المتقدمين بسكون الميم أكثر، وفتح الميم في المتأخرين أكثر، وهو كما قال، والله أعلم. هذه جملة لو رحل الطالب فيها لكانت رحلة رابحة، إن شاء الله تعالى. ويحق على الحديثي إيداعها في سويداء قلبه. وفي بعضها من خوف الانتقاص ما تقدم في الأسماء المفردة وأنا في بعضها مقلد كتاب (القاضي عياض)، ومعتصم بالله فيه وفي جميع أمري، وهو سبحانه أعلم.

Sonra, Arapça dili ile meşgul olanlar “Nemerî” ile “Sedefî” ve bunların bölümündeki diğerlerinde olduğu gibi nesepte (yani bunlardan ism-i mensup yaptıklarında) bunun “Lâm” harfini fethâlandırırlar. Fakat hadis ehli’nin ekserisi onu aslı üzere kesre ile söylerler. Oysa bu hatadır. Allah en doğrusunu bilir.

Sahihayn ve Muvatta’da noktalı “Zâl” harfî ile “Hemezânî” yoktur ve bu kitaplarda bu şekil üzere gelenlerin hepsi noktasız “Dâl” ve sakîn “Mîm” ile “Hemdanî” olarak gelir. Ebu Nasr ibn-i Mâkûlâ şöyle demiştir: “Mütekaddim ulemâda “Mîm” harfî’nin sükûnu ile “Hemdanî” daha çok kullanılırdı. Müteahhirîn ise “Mîm” harfinin fethasıyla “Hemedanî”yi daha çok kullanırdı.” Durum kendisinin söylediği gibidir. Allah en doğrusunu bilir.

İşte bu anlattıklarım çok faydalı bilgiler idi ki tâlib bunlar için sefere çıkmış olsaydı bile - İnşâallahü teala - bu yolculuk çok kazançlı bir yolculuk olurdu. Bu müfred isimlerden zikri geçenlerin kaybolup gitme korkusundan dolayı, hadisçinin bunları kalbinin merkezine koyması, üzerine bir vecîbedir. Ben bunların bazılarında Kâdî İyâd’ın kitabını taklid ettim. Bu konuda ve bütün işlerimde Allah’a sığınıyorum. O - Sübhânehu ve teala - en iyi bilendir.

النوع الرابع والخمسون: معرفة المتفق والمفترق من الأسماء والأنساب ونحوها
 هذا النوع متفق لفظاً وخطاً، بخلاف النوع الذي قبله، فإن فيه الاتفاق في صورة
 الخط مع الافتراق في اللفظ، وهذا من قبيل ما يسمى في أصول الفقه المشترك. وزلق
 بسببه غير واحد من الأكابر، ولم يزل الاشتراك من مظان الغلط في كل علم.
 وللخطيب فيه (كتاب المتفق والمفترق) وهو مع أنه كتاب حفيظ غير مستوفٍ
 للأقسام التي أذكرها إن شاء الله تعالى. فأحدها: المفترق ممن اتفقت أسماءهم وأسماء
 آبائهم. مثاله: (الخليل بن أحمد) ستة، وفات (الخطيب) منهم الأربعة الأخيرة:

ELLİ DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT İSİM, NESEP VE BENZERLERİNDEN MÜTTEFİK (AYNI) VE MÜFTERİK (FARKLI) OLANLAR

Bu çeşit, bir önceki çeşidin aksine hem lafzen, hem de yazılışları bakımından aynı olanları kapsar. Oysa bundan öncekinde, yazı şekilleri bakımından aynı olmalarına rağmen telaffüz'da farklı olanlar vardı. Bu, usûl-ü fıkıhta "müşterek" diye isimlenenler kabilindendir ve bunun sebebiyle büyüklerden birçokları yanlışla düşmüştür. Müşterek; bütün ilimlerde yanlışlık mekânı/kaynağı olmaktan zail olmamıştır.

Hatib'in bu konuyla ilgili "Kitabu'l Muttefik ve'l Müfterik" isimli bir kitabı vardır. Ama bu, önemli ve kapsamlı bir kitap olmakla beraber - inşaallah - zikredeceğim kısımları kapsamıyor.

Birinci Kısım: Kendilerinin ve babalarının isimleri aynı olan farklı kimseler:

Buna örnek:

Halîl ibn-i Ahmed.

Bunlar altı tanedir. Hatîp, bunlardan son dört tanesini gözden kaçırmıştır.

فأولهم النحوي البصري صاحب القروض، حدث عن (عاصم الأحول) وغيره. قال (أبو العباس المبرد): فتش المفتشون فما وجد بعد نبينا - صلى الله عليه وسلم - من اسمه (أحمد) قبل (أبي الحليل بن أحمد). وذكر التاريخي (أبو بكر): أنه لم يزل يسمع النسابين والأخباريين يقولون: إنهم لم يعرفوا غيره. واعترض عليه بأبي السقر سعيد بن أحمد، احتجاجاً بقول يحيى بن معين في اسم أبيه، فإنه أقدم. وأجاب: بأن أكثر أهل العلم إنما قالوا فيه (سعيد بن يحيى)، والله أعلم. والثاني: (أبو بشر المزني بصري) أيضاً، حدث عن المستنير بن أخضر، عن معاوية بن قرة. روى عنه العباس العنبري وجماعة. والثالث: (أصهاني)، روى عن روح بن عباد.

Bunların birincisi: Basrâ'lı Nahîv âlimi. “Âruz” isimli kitabın sahibidir. Asım el-Ahvel ve başkalarından rivâyet’te bulunmuştur. Ebu’l Abbas el-Müberred; “Araştırmacıların yaptıkları araştırma sonucunda Peygamberimizden (s.a.v) sonra, Halîl ibn-i Ahmed’in babasından önce ismi Ahmed olan kimse bulunmamıştır” demiştir. Tarihçi Ebu Bekir, Neseb bilginlerinin ve habercilerin; “Biz ondan önce başkasının bu şekilde isimlendirildiğini bilmiyoruz” dediklerini duymaktan zail olmadığını zikretmiştir.

Fakat buna Ebus-Sefer Saîd ibn-i Ahmed ile itiraz edilmiştir. Yahyâ bin Mu’in’in onun babası hakkındaki sözü buna delil getirilmiştir. O, (yani Saîd ibn-i Ahmed’in babası) daha öncedir. Ama buna, “ilim ehli’nin ekserisi onun hakkında Saîd ibn-i Yuhmîd derler” diye cevap verilmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

İkincisi: Ebu Bişr el-Müzenî. Bu da diğeri gibi Basrâ’lıdır. Müstenir ibn-i Ahder’den, Muâviye bin Kurre’den Hadis anlatmıştır. Abbâs el-Anbârî ve bir cemâat kendisinden rivâyet’te bulunmuştur.

Üçüncüsü: İsfahânî. Ravh ibn-i Ubâde ve başkalarından rivâyet’te bulunmuştur.

والرابع: (أبو سعيد السجزي القاضي)، الفقيه الحنفي المشهور بخراسان، حدث عن ابن خزيمة، وابن صاعد، والبعوي، وغيرهم من الحفاظ المسندين.

والخامس: (أبو سعيد البستي)، (القاضي المهلب)، فاضل، روى عن الخليل السجزي المذكور، وحدث عن أحمد بن المظفر البكري، عن ابن أبي خثيمة بتاريخه، وعن غيرهما، حدث عنه البيهقي الحافظ.

والسادس: (أبو سعيد البستي أيضاً)، (الشافعي)، فاضل متصرف في علوم، دخل الأندلس، وحدث، ولد سنة ستين وثلاثمائة. روى عن أبي حامد الإسفرائيني وغيره.

حدث عنه أبو العباس الغذري وغيره، والله أعلم.

القسم الثاني: المفترق ممن اتفقت أسماؤهم وأسماء آبائهم وأجدادهم أو أكثر من ذلك.

Dördüncüsü: Horasanlı Meşhûr Hanefî Fakîh, Kâdı Ebu Saîd es-Seczî. İbn-i Huzeyme, İbn-i Saîd Beğâvî ve başka isnad ehli hâfızlardan hadis anlatmıştır.

Beşincisi: Kadı Ebu Saîd el-Bustî el-Muhallebî. Faziletli bir kimsedir. Mezkûr Halîl es-Seczî'den rivâyet etmiştir. Yine Ahmed bin el-Muzaffer el-Bekrî'den, İbn-i Ebi Huseyme'den tarihiyle hadis anlatmıştır ve başkalarından da rivâyette bulunmuştur. Hâfız Beyhakî kendisinden Hadis anlatmıştır.

Altıncısı: Aynı şekilde Ebu Saîd el-Bustî eş-Şafîî. İlimlerde söz sahibi, faziletli bir zat'tır. Endülüs'e girmiş ve hadis anlatmıştır. Hicri 360 senesinde doğmuştur. Ebu Hamîd el-İsferâinî ve başkalarından rivâyet'te bulunmuştur. Ebu'l Abbâs el-Uzrî ve başkaları kendisinden Hadis anlatmıştır. Allah en doğrusunu bilir.

İkinci Kısım: Kendilerinin, babalarının, dedelerinin ve bundan daha fazlasının isimleri aynı olan farklı kişiler:

ومن أمثله: (أحمد بن جعفر بن حمدان)، أربعة، كلهم في عصر واحد.

أحدهم: القطيعي البغدادي (أبو بكر)، الراوي عن (عبد الله بن أحمد بن حنبل).

الثاني: السقطي البصري، (أبو بكر)، يروي أيضاً عن عبد الله بن أحمد، ولكنه (عبد الله بن أحمد بن إبراهيم الدورقي).

الثالث: (دينوري)، روى عن عبد الله بن محمد بن سنان، عن محمد بن كثير صاحب سفيان الثوري. والرابع: (طرسوسي)، روى عن عبد الله بن جابر الطرسوسي تاريخ محمد ابن عيسى الطباع.

(محمد بن يعقوب بن يوسف النيسابوري): اثنان كلاهما في عصر واحد، وكلاهما يروي عنه الحاكم أبو عبد الله وغيره.

Örnek: Ahmed ibn-i Cafer ibn-i Hamdân.

Dört kişidirler ve her dördü de aynı asırda yaşamıştır.

Birincisi: Katiî el-Bağdadî Ebu Bekr. Abdullah bin Ahmed bin Hanbel'den rivâyet etmiştir.

İkincisi: Sakatî el-Basrî Ebu Bekr. Aynı şekilde Abdullah bin Ahmed'ten rivâyet etmiştir. Fakat (Abdullah bin Ahmed bin Hanbel'den değil) Abdullah bin Ahmed bin İbrahim ed-Devrî'den.

Üçüncüsü: Dineverî. Abdullah bin Muhammed bin Sinân'dan, Süfyan es-Sevrî'nin arkadaşı Muhammed b. Kesir'den rivâyet'te bulunmuştur.

Dördüncüsü: Tarsûsî. Abdullah bin Câbir et-Tarsûsî'den, Muhammed bin İsa et-Tubba' tarihini rivâyet etmiştir.

Bir başka örnek: Muhammed bin Yakûb bin Yûsuf en-Nisâbûrî

Bunlar iki kişidirler. Her ikisi aynı asırda yaşamışlardır ve her ikisinden de Hâkim Ebu Abdullah ve başkaları rivâyet'te bulunmuştur.

فأحدهما: هو المعروف (بأبي العباس الأصم).

والثاني: هو (أبو عبد الله بن الأخرم الشيباني)، ويعرف (بالحافظ)، دون الأول، والله أعلم. القسم الثالث: ما اتفق من ذلك في الكنية والنسبة. مثاله: (أبو عمران الجوني)، اثنان. أحدهما: التابعي (عبد الملك بن حبيب). والثاني: اسمه (موسى بن سهل)، بصري، سكن بغداد، روى عن هشام ابن عمار وغيره، روى عنه دَعْلَج بن أحمد وغيره. ومما يقاربه (أبو بكر بن عياش)، ثلاثة: أولهم: القارئ المحدث، وقد سبق ذكر الخلاف في اسمه. والثاني: (أبو بكر بن عياش الحمصي) الذي حدث عنه جعفر بن عبد الواحد الهاشمي، وهو مجهول، وجعفر غير ثقة.

Birincisi: Ebu'l Abbas el-Esemî diye tanınan kişidir.

İkincisi: Ebu Abdullah ibni'l Ahrem eş-Şeybânî'dir. Bu zat hâfız olarak bilinir. Allah en doğrusunu bilir.

Üçüncü Kısım: Bunlardan hem künye hem de nesepte müttefik olanlar:

Örnek: Ebu İmrân el-Cevnî.

Bunlar iki kişidir:

Birincisi: Tabîî Abdul Melik ibn-i Hubeyb.

İkincisi: İsmi Musa bin Sehl'dir. Basrâ'lıdır. Bağdat'ta kalmıştır. Hişâm bin Ammâr ve başkalarından rivâyet etmiştir. Da'lec ibn-i Ahmed ve başkaları ondan rivâyet'te bulunmuştur.

Bu üçüncü kısma yakın örneklerden birisi de Ebu Bekir ibn-i İyâş'tır. (Burada künye ve nesepe değil, künye ve baba ismi müttefik olduğu için "yakın" denilmiştir). Bunlar üç kişidirler:

Birincisi: Kâri (Kur'an-ı Kerim okuyucusu) ve muhaddistir. İsmi konusundaki ihtilâf daha önce geçti.

İkincisi: Ebu Bekir ibn-i İyâş el-Hımsî. Cafer ibn-i Abdolvahit el-Hâşimî'nin kendisinden Hadis anlatımında bulunduğu kimsedir. Bu meçhûldür ve Cafer de sika bir râvi değildir.

والثالث: (أبو بكر بن عياش السُّلَمي الباجْدائي)، صاحب (كتاب غريب الحديث) واسمه (حسين بن عياش) مات سنة أربع ومائتين بباجْدا، روى عنه علي بن جميل الرقي وغيره، والله أعلم. القسم الرابع: عكس هذا. ومثاله: (صالح بن أبي صالح)، أربعة: أحدهم: مولى التوأمة (بنت أمية بن خلف). والثاني: (أبوهُ أبو صالح السمان)، ذكوان، الراوي، عن أبي هريرة. والثالث: (صالح بن أبي صالح السدوسي)، روى عن علي وعائشة، روى عنه خلاد بن عمر. والرابع: (صالح بن أبي صالح)، مولى (عمرو بن حريث)، روى عن أبي هريرة، روى عنه أبو بكر بن عياش، والله أعلم. القسم الخامس: المفقوت أسماءهم وأسماء آبائهم ونسبتهم.

Üçüncüsü: Ebu Bekir ibn-i İyâş es-Sülemî el-Bâcuddâi. “Kitabu Ğaribu’l hadis” isimli eserin sahibidir. İsmi Hüseyin ibn-i İyâş’tır. Hicri 204 senesinde Bâcuddâ’da vefât etmiştir. Kendisinden Ali ibn-i Cemîl er-Rakkî ve başkaları rivâyet’te bulunmuştur. Allah en doğrusunu bilir.

Dördüncü Kısım: Üçüncü kısmın tam aksi. (Yani isim ve baba künyesinde müttelik olanlar.)

Örnek: Sâlih bin Ebi Sâlih.

Dört kişidirler. Birincisi: Tev’eme bint-i Ümeyye bin Halef’in mevlâsı. İkincisi: Babası Ebu Sâlih es-Simân Zekvân’dır. Ebu Hüreyre’den rivâyet etmiştir.

Üçüncüsü: Sâlih bin Ebî Sâlih es-Sedûsî. Ali ve Âişe’den (Allah ikisinden de razı olsun) rivâyet etmiştir. Hallâd bin Amr kendisinden rivâyet etmiştir.

Dördüncüsü: Amr bin Hureys’in mevlâsı Sâlih bin Ebi Sâlih. Ebu Hüreyre’den rivâyet etmiştir. Ebu Bekir ibn-i İyâş kendisinden rivâyet etmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Beşinci Kısım: Kendilerinin ve babalarının isim ve nesepleri müttelik olan farklı kişiler:

مثاله (محمد بن عبد الله الأنصاري)، اثنان متقاربان في الطبقة. أحدهما: هو الأنصاري المشهور، القاضي (أبو عبد الله)، الذي روى عنه (البخاري) والناس. والثاني: كنيته (أبو سلمة)، ضعيف الحديث، والله أعلم. القسم السادس: ما وقع فيه الاشتراك في الاسم خاصة، أو الكنية خاصة، وأشكل مع ذلك، لكونه لم يذكر بغير ذلك.

مثاله: ما رويناه عن (ابن خلاد القاضي الحافظ) قال: إذا قال عارم: (حدثنا حماد) فهو (حماد بن زيد)، وكذلك (سليمان بن حرب). وإذا قال التبوذكي: (حدثنا حماد) فهو (حماد بن سلمة)، وكذلك (الحجاج بن منهال). وإذا قال عفان: (حدثنا) أمكن أن يكون أحدهما.

Örnek: Muhammed bin Abdullah el-Ensârî.

İki kişi olup mertebe bakımından birbirlerine yakındırlar.

Birincisi: Buhârî ve başka insanların kendisinden rivâyette bulunduğu meşhur kâdı Ebu Abdullah el-Ensârî.

İkincisi: Künyesi Ebu Seleme'dir. Hadiste zayıftır. Allah en doğrusunu bilir.

Altıncı Kısım: Sadece isimde veya sadece künyede aralarında ortaklık olup ta bunun dışında bir şey zikredilmediği için tanınmalarında problem yaşananlar.

Örnek: Hâfız Kâdı ibn-i Hallâd'tan bize rivâyet edildiğine göre kendisi şöyle demiştir: Ârim, "Bize Hammâd anlattı" dediğinde bu, Hammâd bin Zeyd'tir. Aynı şekilde Süleyman bin Harb da böyledir. (Yani Süleyman da "Bize Hammâd anlattı" dediğinde bu, Hammâd b. Zeyd'tir.

Tebûzekî "Bize Hammâd anlattı" dediğinde ise bu, Hammâd bin Seleme'dir. Aynı şekilde Haccâc bin Minhâl de böyledir. Affân "Bize Hammâd anlattı" dediğinde ise ikisinden birisi olması mümkündür.

ثم وجدت عن (محمد بن يحيى الذهلي)، عن عفان قال: إذا قلت لكم (حدثنا حماد) ولم أنسبه فهو ابن سلمة.

وذكر (محمد بن يحيى) - فيمن سوى (التبوكي) - ما ذكره ابن خلاد. ومن ذلك ما روينا عن سلمة بن سليمان أنه حدث يوماً فقال: (أخبرنا عبد الله) فقيل له: ابن من؟ فقال: يا سبحان الله! أما ترضون في كل حديث حتى أقول: (حدثنا عبد الله بن المبارك أبو عبد الرحمن الحنظلي الذي منزله في سكة (صُغد)). ثم قال سلمة: إذا قيل بمكة (عبد الله) فهو (ابن الزبير). وإذا قيل بالمدينة (عبد الله) فهو ابن عمر. وإذا قيل بالكوفة (عبد الله) فهو (ابن مسعود). وإذا قيل بالبصرة (عبد الله) فهو (ابن عباس). وإذا قيل بخراسان (عبد الله) فهو (ابن المبارك).

Sonra, Muhammed bin Yahyâ ez-Zuhlî'nin Affân'dan şunu rivâyet ettiğini gördüm: "Ben size, "Bize Hammâd anlattı" deyip de onu nisbet etmediğimde, bilin ki o ibn-i Seleme'dir." Daha sonra Muhammed bin Yahyâ, ibn-i Hallâd'ın Tebûzekî ile ilgili olanların dışındaki sözlerini zikretti.

Yine bu örneklerden biri de bize Seleme ibn-i Süleyman'dan rivâyet edilen şu olaydır:

Seleme, bir gün Hadis anlatırken; "Abdullah haber verdi ki" deyince kendisine, "Kimin oğlu? (Hangi Abdullah)" diye soruldu. Bunun üzerine O; "Sübhânallah! Size her bir hadiste, "Bize evi Suğd mevkiinde olan Ebu Abdurrahman el-Hanzeli Abdullah ibn-i Mübârek anlattı" demeyinceye kadar razı olmaz mısınız?" dedi. Sonra Seleme şöyle dedi: Mekke'de "Abdullah" denildiğinde bu, İbn-i Zübeyr'dir. Medine'de "Abdullah" denildiğinde bu, İbn-i Ömer'dir. Kûfe'de "Abdullah" denildiğinde bu İbn-i Mes'ud'tur. Basrâ'da "Abdullah" denildiğinde bu İbn-i Abbas'tır. Horasanda "Abdullah" denildiğinde bu İbnu'l Mübârek'tir.

وقال الحافظ (أبو يعلى الخليلي القزويني): إذا قال المصري (عن عبد الله) ولا ينسبه، فهو (ابن عمرو)، يعني (ابن العاص). وإذا قال الحكي (عن عبد الله) ولا ينسبه، فهو (ابن عباس). ومن ذلك: (أبو حمزة)، بالحاء والزاي، عن ابن عباس إذا أطلق. وذكر بعض الحفاظ: أن شعبة روى عن سبعة كلهم أبو حمزة عن ابن عباس، وكلهم أبو حمزة - بالحاء والزاي - إلا واحداً فإنه بالجيم، وهو أبو حمزة نصر ابن عمران الضُّبَعِي. وبدرج فيه الفرق بينهم بأن شعبة إذا قال (عن أبي حمزة عن ابن عباس) وأطلق فهو عن (نصر بن عمران)، و إذا روى عن غيره فهو يذكر اسمه أو نسبه، والله أعلم. القسم السابع: المشترك المتفق في النسبة خاصة.

Hâfız ebu Ya'lâ el-Halîlî el-Kazvinî de şöyle demiştir: “Mısırlı Abdullah’tan” deyip te onu nisbet etmediğinde o, ibn-i Amr’dır. Yani Amr bin Âs’ın oğlu. “Mekkeli Abdullah’tan” deyip te onu nisbet etmediğinde o, ibn-i Abbas’tır.”

Yine bunlardan birisi de “حـ” ve “ز” harfleri ile Ebu Hamzâ’dır. Bu, bir yere nisbet edilmeyip sadece “Ebu Hamzâ, İbn-i Abbas’tan” şeklinde mutlak olarak zikredildiğinde böyledir. Bazı hâfızlar Şu’be’nin, hepsi de “Ebu Hamzâ, İbni Abbas’tan” olan yedi kişiden rivâyet ettiğini zikrederler. Yine bir tek kişi hariç hepsinin “حـ” (Ha) ve “ز” (Zeyn) harfleri ile Ebu Hamzâ olduğunu, bu bir tek kişinin “جـ” (Cim) harfiyle olduğunu zikrederler. Bu “جـ” (Cim) harfiyle olan tek kişi de Ebu Cemre Nasr ibn-i İmrân ed-Dubâî’dir. Bunların arasındaki fark şöyle anlaşılır: Şu’be, “Ebu Cemre’den, İbn-i Abbas’tan” deyip de nisbet etmediğinde bu, Nasr ibn-i İmrân’dandır. Onun dışında birilerinden rivâyet ettiğinde ise ismini veya nesebini zikreder. Allah en doğrusunu bilir.

Yedinci Kısım: Özellikle nisbette müttelik olan müşterekler:

ومن أمثله: (الآملي) و(الآملي): فالأول: إلى (آمل طبرستان). قال أبو سعيد السمعاني: أكثر أهل العلم من أهل طبرستان من آمل. والثاني: إلى (آمل جيحون). شهر بالنسبة إليها (عبد الله بن حماد الآملي)، روي عنه (البخاري) في (صحيحه). وما ذكره (الخافظ أبو علي الغساني)، ثم القاضي (عياض)، المغربيان: من أنه منسوب إلى (آمل طبرستان)، فهو خطأ، والله أعلم. ومن ذلك (الحنفي) و(الحنفي). فالأول نسبة إلى (بني حنيفة). والثاني: نسبة إلى (مذهب أبي حنيفة). وفي كل منهما كثرة وشهرة. وكان محمد بن طاهر المقدسي، وكثير من أهل العلم والحديث وغيرهم، يفرقون بينهما، فيقولون في المذهب (حنفي) بالياء؛ ولم أجد ذلك عن أحد من النحويين إلا عن أبي بكر بن الأنباري الإمام، قاله في كتابه (الكافي)

Örnek: Âmulî ve Âmulî.

Birincisi: Taberistan Âmul'üne nisbet edilenler: Ebu Sa'd es-Sem'anî; "İlim ehlinin ekserisi Taberistan'ın Âmul beldesi ehлиндendir" demiştir.

İkincisi: Ceyhûn Âmul'üne nisbet edilenler: Abdullah bin Hammâd el-Âmulî buraya nisbetle şöret bulmuştur. Buharî Sahihi'nde ondan rivâyet etmiştir. Hâfız Ali el-Gassânî ve Kâdî İyâd'ın onun Taberistan Âmul'üne mensup olduğu şeklindeki beyanları ise hatalıdır. Allah en doğrusunu bilir.

Yine bunlardan biri de Hanefî ve Hanefî (iki Hanefî)'dir.

Birincisi Beni Hanife kabilesine nisbetledir. İkincisi ise ebu Hanife'nin mezhebine nisbetledir.

Bunların her ikisi de çoktur ve meşhurdur. Muhammed bin Tahir el-Makdîsî ve birçok ilim ve hadis ehli ile başkaları, bunları birbirinden ayırıp mezhep hakkında "Ya" harfiyle "Hanîfî" derlerdi. Ben bunu İmam Ebu Bekr ibnü'l Enbarî'den başka hiçbir nahivci'nin söylediğini görmedim. O bunu "El-Kâfi" isimli kitabında söylemiştir.

ولحمد بن طاهر في هذا القسم (كتاب الأنساب المتفقة). ووراء هذه الأقسام أقسام آخر لا حاجة بنا إلى ذكرها. ثم إن ما يوجد من المتفق المقترب غير مقرون ببيان، فالمراد به قد يدرك بالنظر في رواياته، فكثيراً ما يأتي ممزاً في بعضها، وقد يدرك بالنظر في حال الراوي والمروي عنه، وربما قالوا في ذلك بظن لا يقوى.

حدث (القاسم المطرز) يوماً بحديث (عن أبي همام أو غيره، عن الوليد بن مسلم، عن سفيان). فقال له أبو طالب بن نصر الحافظ: من سفيان هذا؟ فقال: هذا الثوري، فقال له أبو طالب: بل هو ابن عيينة. فقال له المطرز: من أين قلت؟ فقال: لأن الوليد قد روى عن الثوري أحاديث معدودة محفوظة، وهو مليء بابن عيينة، والله أعلم.

Muhammed bin Tahir'in bu kısımla ilgili "Kitabu'l Ensabu'l Muttefike" isimli bir eseri vardır.

Bu zikrettiğimiz kısımların dışında anlatma ihtiyacı duymadığımız başka birkaç kısım daha vardır.

Sonra, mevcut olan müttefikler ayırt edici herhangi bir açıklamayla gelmezler. Bunlarla kimlerin kastedildiği rivâyetlerine bakarak anlaşılır. Çoğu zaman bu rivâyetlerin bazılarında birbirinden ayırt edilebilir halde gelirler. Bazen de râvi ve kendisine rivâyet edilen kişinin durumuna bakarak anlaşılır. Bazen de bu konuda kuvvetli olmayan bir zan ile söylerler.

Kasım el-Muterriz bir gün "Ebu Hemmâm veya başka birinden, Velîd bin Müslim'den, Süfyân'dan" bir Hadis anlattı. Hâfız Ebu Tâlib ibn-i Nasr ona "Bu hangi Süfyân'dır?" diye sordu. O da, "Bu (Süfyân) Es-Sevrî'dir" dedi. Ebu Tâlib ona, "Hayır, o ibn-i Uyeyne'dir" dedi. Muterriz, "Bunu neye dayanarak söylüyorsun?" deyince Ebu Talib, "Çünkü Velîd, Sevrî'den az sayıda ezberlenmiş hadis rivâyet etmiştir. Ama ibn-i Uyeyne'den rivâyetlerle doludur. Allah en doğrusunu bilir.

النوع الخامس والخمسون: نوع يتركب من النوعين اللذين قبله وهو: أن يوجد الاتفاق المذكور في النوع الذي فرغنا منه آنفاً في اسمي شخصين أو كنيتهما التي عرفا بها، ويوجد في نسبهما أو نسبتهما الاختلاف والاتلاف المذكوران في النوع الذي قبله. أو على العكس من هذا: بأن يختلف ويألف أسماؤهما، ويتفق نسبتهما أو نسبهما اسماً أو كنية. ويلتحق بالمؤلف والمختلف فيه ما يتقارب ويشته، وإن كان مختلفاً في بعض حروفه في صورة الخط. وصنف (الخطيب الحافظ) في ذلك كتابه الذي سماه (كتاب تلخيص المتشابه في الرسم) وهو من أحسن كتبه، لكن لم يعرب باسمه الذي سماه به عن موضوعه كما أعربنا عنه.

ELLİ BEŞİNCİ ÇEŞİT BUNDAN ÖNCEKİ İKİ ÇEŞİT'TEN MEYDANA GELEN BİR ÇEŞİT

Bu, iki şahsın isminde veya kendileriyle tanındıkları künyelerinde az önce anlattığımız çeşitte zikredilen ittifâkın bulunması, nesep veya nisbetlerinde ise ondan önceki çeşitte anlatılan ihtilaf ve i'tilafın bulunmasıdır. Ya da bunun tam tersi, yani isimlerinde ihtilâf ve i'tilaf bulunup nisbet veya neseplerinin isim veya künye bakımından müttefik olmasıdır.

Buradaki muhtelif ve mu'telif, yazı şeklindeki bazı harflerinde değişiklik olsa bile yakın ve benzer olanlar da ilhâk edilir.

Hâfız Hatîp bu konuda "Kitabu Telhisu'l-Muteşâbih fir-resmi" diye isimlendirdiği kitabını tasnif etmiştir. Bu onun en güzel kitaplarından biridir. Fakat kitabını bu şekilde adlandırmayla, kitabın konusunu bizim açıkladığımız gibi fasîh bir şekilde açıklayamamıştır. (Kitabın ismi, konusu hakkında yeteri kadar açıklayıcı değildir.)

فمن أمثلة الأول: (موسى بن علي بفتح العين)، و(موسى بن علي) بضم العين.
فمن الأول جماعة، منهم: (أبو عيسى الحثلي)، الذي روى عنه أبو بكر بن مقسم
المقري وأبو علي الصواف وغيرهما.

وأما الثاني: فهو (موسى بن علي بن رباح)، اللخمي المصري، عرف بالضم في اسم
أبيه. وقد روينا عنه تخريجه من يقوله بالضم. ويقال: إن أهل مصر كانوا يقولونه
بالفتح لذلك، وأهل العراق كانوا يقولونه بالضم. وكان بعض الحفاظ يجعله بالفتح
اسماً له وبالضم لقباً، والله أعلم.

ومن المتفق من ذلك المختلف المؤتلف في النسبة:

(محمد بن عبد الله المخزومي) - بضم الميم الأولى وكسر الراء المشددة - (مشهور)،
صاحب حديث، نسب إلى المخزوم من بغداد.

Birinci kısma örnek:

“Ayn” harfinin fethasıyla Musâ bin Ali ve “Ayn” harfinin dammesiyle Musa bin Uley.

Birincisinden bir cemâat vardır ki Ebu Bekr bin Miksem el-Mukrî, Ebu Ali es-Sevvâf ve başkalarının kendisinden rivâyet’te bulunduğu Ebu İsa el-Huttelî onlardandır.

İkincisi ise, Musa bin Uley ibn-i Rebâh el-Lahmî el-Mısırî’dir. Babasının ismindeki damme ile biliniyor. Fakat kendisinden gelen bir rivâyet’te, babasının isminin damme ile okunmasını yasakladığı bildiriliyor ve şöyle deniliyor: “Mısır ehli bu sebeple onu fethâlî söylüyorlardı. Iraklılar ise dammeyle söylüyorlardı.” Bazı hâfızlar ise fethâlî olanı ona isim yapıp dammeli olanını da lakâp yapıyorlardı. Allah en doğrusunu bilir.

Bu müttefiklerden bir tanesi de nisbette muhtelif ve mu’telif olanlardır.

و(محمد بن عبد الله المخرمي) - بفتح الميم الأولى وإسكان الخاء المعجمة - (غير مشهور)، روى عن (الإمام الشافعي)، والله أعلم. ومما يتقارب ويشته مع الاختلاف في الصورة: (ثور بن يزيد الكلاعي الشامي). وثور بن زيد - بلا ياء في أوله - الديلي المدني، وهذا الذي روى عنه مالك، وحديثه في (الصحيحين) معاً. والأول حديثه عند (مسلم) خاصة، والله أعلم. ومن المتفق في الكنية، المختلف المؤلف في النسبة: (أبو عمرو الشيباني)، و(أبو عمرو السيباني)، تابعيان، يفتقان: في أن (الأول) بالشين المعجمة، و(الثاني) بالسين المهملة. واسم الأول (سعد بن أياس)، ويشاركه في ذلك أبو عمرو الشيباني اللغوي إسحاق بن مِرار.

Örnek:

Muhammed bin Abdullah el-Muharrimî. Birinci "Mîm" harfinin dammesi ve şeddeli "Ra" harfinin kesrasıyla. Meşhûrdur. Hadis sahibidir. Bağdat'ın Muharrim beldesine nispet edilir.

Muhammed bin Abdullah el-Mahremî. Birinci "mim" harfinin fethâsı ve noktalı "ha (خا)" harfinin sükûnuyla. Meşhûr değildir. İmam Şafîî'den rivâyet etmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Şekildeki ihtilafla beraber birbirine yakın olan ve benzeyenler:

Sevr ibn-i Yezid el-Kulâî eş-Şamî ve Sevr ibn-i Zeyd. Evvelinde "Ya" harfi olmaksızın (Yani "Yezid" değil, Zeyd) ed-Diyelî el-Medenî. Bu ikincisi Mâlik'in kendisinden rivâyet ettiği kişidir ve hadisi hem Müslim'in hem de Buharî'nin Sahih'inde vardır. Birincisinin ise sadece Müslim'in Sahihi'nde Hadisi vardır. Allah en doğrusunu bilir.

Künye'de muttefik olup nisbette muhtelif ve mu'telif olanlar:

Ebu Amr eş-Şeybânî ve Ebu Amr es-Seybânî. İki ayrı tabîdirlir.

Çünkü birincisi noktalı "Şîn" harfi ile. İkincisi ise noktasız

"Sîn" harfi ile. Birincisinin ismi Sa'd ibn-i İyâs'tır. Lüğat âlimi

Ebu Amr eş-Şeybânî İshâk ibn-i Merâr bu konuda ona ortak.

وأما الثاني فاسمه (زُرْعَة)، وهو (والد يحيى بن أبي عمرو السيباني الشامي)، والله أعلم.

وأما القسم الثاني الذي هو على العكس: فمن أمثله بأنواعه: (عَمْرُو بن زُرَّارة)، بفتح العين، و(عُمَر بن زُرَّارة) بضم العين.

فالأول جماعة، منهم: (أبو محمد النيسابوري)، الذي روى عنه (مسلم).

والثاني: يعرف (بالحدثي)، وهو الذي يروي عنه البغوي الميمني. وبلغنا عن (الدارقطني): أنه من مدينة في الثغر يقال لها الحدث. وروينا عن (أبي أحمد الحافظ

الحاكم): أنه من أهل الحديث، منسوب إليها، والله أعلم.

(عبيد الله بن أبي عبد الله) و(عبد الله بن أبي عبد الله).

İkincisinin ismi ise Zur'a'dır. Yahyâ ibn-i Ebi Amr es-Seybânî eş-Şamî'nin babasıdır. Allah en doğrusunu bilir.

Birinci kısmın tam tersi olan ikinci kısma gelince:

Bütün çeşitlerinden örnekler veriyoruz.

Amr ibn-i Zûrâre (Ayn harfinin fethasıyla) ve Ömer ibn-i Zûrâre. (Ayn harfinin dammesiyle.)

Birincisi: Bunlar bir gruptur. Müslim'in kendisinden rivâyet'te bulunduğu Ebu Muhammed en-Nisâbûrî onlardan biridir.

İkincisi: "Hadesî" olarak tanınır. Beğavi el-Munî'nin kendisinden rivâyet'te bulunduğu kimsedir. Dârakutnî'den bize ulaştığına göre kendisi Suğr'dan bir şehirdendir ki bu şehre "Hades" denilir. Yine Hâfiz Ebu Ahmed el-Hâkim'den bize rivâyet edildiğine göre kendisi "Hâdis" (Mu'tezile'den bir grup) ehliindendir. Onlara nisbet edilir. Allah en doğrusunu bilir.

Ubeydullah ibn-i Ebi Abdullah ve Abdullah ibn-i Ebi Abdullah.

الأول: هو (ابن الأغر سلمان)، (أبي عبد الله)، صاحب (أبي هريرة)، روى عنه (مالك).

والثاني: جماعة، منهم (عبد الله بن أبي عبد الله المقرئ)، الأصمعي، روى عنه أبو الشيخ الأصمعي، والله أعلم.

(حيان الأسدي)، بالياء المشددة المثناة من تحت. وحنان - بالنون الخفيفة - الأسدي.

فمن الأول: (حيان بن حُصين)، التابعي، الراوي عن (عمار بن ياسر).

والثاني: هو (حنان الأسدي)، من بني أسد بن شريك، بضم الشين، وهو (مُسَرَّهَد والد مُسَدَّد)، ذكره (الدارقطني)، يروي عن (أبي عثمان النهدي)، والله أعلم.

Birincisi: Ebu Hüreyre'nin (R.a) arkadaşı İbnü'l Ağır Selmân Ebu Abdullah'tır. Mâlik kendisinden rivâyet etmiştir.

İkincisi ise: bir gruptur. Abdullah ibn-i Ebi Abdullah el-Mukrî el-İsfahânî onlardandır. Ebu's- Şeyh el-İsfahânî ondan rivâyet'te bulunmuştur. Allah en doğrusunu bilir.

Hayyân el-Esedî (şeddeli "Ya" harfi ile) ve Henân el-Esedî (şeddesiz "Nûn" harfi ile.)

Birincisi: Tabîî Hayyân ibn-i Hüseyin. Ammâr bin Yasîr'den rivâyet etmiştir.

İkincisi: Henân el-Esedî. Ben-i Esed bin Şureyk ("Şîn" harfi'nin dammesiyle)'tendir. Bu, Musedded'in babası, Muserhed'in amcasıdır. Dârakutnî kendisini zikretmiştir. Ebu Osman en-Nehdî'den rivâyet etmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

النوع السادس والخمسون: معرفة الرواة المتشابهين في الاسم والنسب المتمايزين
 بالتقديم والتأخير في الابن والأب
 مثاله: (يزيد بن الأسود)، و(الأسود بن يزيد):
 فالأول: يزيد بن الأسود الصحابي، (الخزاعي)، و(يزيد بن الأسود الجرشي)، أدرك
 الجاهلية، وأسلم، وسكن الشام، وذكر بالصلاح، حتى استسقى به معاوية في أهل
 دمشق، فقال: اللهم إنا نستشفع إليك اليوم بخيرنا وأفضلنا. فسقوا للوقت، حتى
 كادوا لا يبلغون منازلهم.
 والثاني: (الأسود بن يزيد النخعي)، التابعي الفاضل. ومن ذلك (الوليد بن مسلم)،
 و(مسلم بن الوليد).

ELLİ ALTINCI ÇEŞİT: İSİM VE NESEPTTE BİRBİRİNE BENZEYİP OĞUL VE BABADA TAKDİM VE TE'HİR AÇISINDAN BİRBİRİNDEN AYIRDEDİLEBİLEN RAVİLER

Bu çeşide örnek: Yezid ibn-i Esved ve Esved ibn-i Yezid.
 Birincisi: Sahâbî Yezid ibn-i Esved el-Huzâî ve Yezid ibn-i Esved
 el-Cureşî. (Bu ikincisi) cahiliyye dönemine yetişti ve müslüman
 oldu. Şam'da oturdu ve sâlih bir insan olarak anıldı. Öyleki
 Muâviye, Dımeşk (Şam) ehli arasında kendisini şefâatçı kılarak
 yağmur duasında bulundu ve "Allah'ım! Biz bugün en hayırlımız
 ve en fazîletlimizi şefâatçı kılarak Senden yardım diliyoruz" dedi.
 O vakitte yağmur yağdı. Hatta neredeyse evlerinc varmadan
 yağmur yağmaya başlamıştı.
İkincisi: Fazîletli Tabîî Esved ibn-i Yezid en-Nehaî'dir.
 Yine bu çeşide bir örnek te Velîd ibn-i Müslim ve Müslim ibn-i
 Velid'tir.

فمن الأول: (الوليد بن مسلم البصري التابعي)، الراوي عن جندب بن عبد الله البجلي. والوليد بن مسلم الدمشقي المشهور، صاحب (الأوزاعي)، روى عنه (أحمد بن حنبل) والناس.

والثاني: (مسلم بن الوليد بن رباح المدني)، حدث عن أبيه وغيره، روى عنه عبد العزيز الدراوردي وغيره، وذكره (البخاري) في (تاريخه) فقلب اسمه ونسبه، فقال: (الوليد بن مسلم) وأخذ عليه ذلك. وصنف (الخطيب الحافظ) في هذا النوع كتاباً سماه (كتاب رافع الارتباب في المقلوب من الأسماء والأنساب) وهذا الاسم ربما أوهم اختصاصه بما وقع فيه مثل الغلط المذكور في هذا المثال الثاني، وليس ذلك شرطاً فيه، وأكثره ليس كذلك، فما ترجمناه به إذا أولى، والله أعلم

Birincisi: Tabî Velid ibn-i Müslim el-Basrî. Cündüb ibn-i Abdullah el-Becelî'den rivâyet etmiştir.

Yine Evzaî'nin arkadaşı meşhûr Velîd ibn-i Müslim ed-Dîmeşkî de vardır. Ahmed bin Hanbel ve başkaları ondan rivâyet'te bulunmuştur.

İkincisi: Müslim bin Velîd bin Rebâh el-Medenî. Babasından ve başkalarından rivâyet'te bulunmuştur. Abdulaziz ed-Derâverdî ve başkaları ondan rivâyet'te bulunmuştur. Buharî, tarih'inde ondan bahsetmiş ve isim ile nesebini ters çevirerek; "Velîd bin Müslim" demiştir. Bu kendisine bir hata olarak nisbet edilmiştir.

Hâfız Hatîp bu çeşit hakkında bir kitap tasnif etmiş ve bu kitabı; "Kitabu Rafî'ul irtiyabi fil-meklûbi minel-esmai vel ensab" yani "Maklûb (Ters çevrilmiş) isim ve neseblerde şüpheleri kaldırma kitabı" diye isimlendirmiştir. Bu isim bazen, kitabın mezkûr misaldeki yanlışlıklara mahsus olduğu vehmini veriyor. Ama bu onda şart değildir ve kitabın çoğu da böyle değildir. Öyleyse bizim yukarıda verdiğimiz başlık daha evladır.

Allah en doğrusunu bilir.

النوع السابع والخمسون: معرفة المنسوبين إلى غير آبائهم وذلك على ضرب: أحدها: من نسب إلى أمه، منهم: معاذ، ومعوذ، وعوذ، بنو عفراء، هي أمهم، وأبوهم الحارث بن رفاعة الأنصاري. وذكر (ابن عبد البر): أنه يقال في عوذ عوف، وأنه الأكثر. (بلال بن حماسة المؤذن)، حماسة أمه، وأبوه رباح. (سهيل) وأخواه (سهل وصفوان بنو بيضاء)، هي أمهم، واسمها (دعد)، واسم أبيهم (وهب). (شرحيل بن حسنة)، هي أمه، و(أبوهم عبد الله بن المطاع الكندي). (عبد الله بن بحينة)، هي أمه، وأبوه (مالك بن القشْب الأزدي الأسدي). (سعد بن حبة الأنصاري)، هي أمه، و(أبوهم بَحْر بن معاوية)، جد أبي يوسف القاضي.

ELLİ YEDİNCİ ÇEŞİT

BABALARINDAN BAŞKASINA NİSBET EDİLENLER

Bunlar birkaç kısımdır:

1 – Annelerine nisbet edilenler.

Afrâ'nın çocukları Muâz, Muavvîz ve Avz. Afrâ onların analarıdır. Babaları ise Hâris ibn-i Rufae el-Ensârî'dir. İbn-i Abdilberr, Avz'in hakkında "Avf" denildiğini ve bunun daha çok kullanıldığını da söyler.

Müezzin Bilâl ibn-i Hemâme. Hemâme annesidir. Babası ise Rebâh'tır.

Beydâ'nın oğulları Süheyl, Sehl ve Safvân. Beydâ anneleridir. İsmi Da'd'tır. Babalarının ismi Vehb'tir.

Şurahbil bin Hasene. Hasene annesidir. Babası ise Abdullah ibn-i Muta' el-Kindî'dir.

Abdullah bin Buheyne. Buheyne annesidir. Babası ise Mâlik bin el-Kişb el-Ezdî el-Esedî'dir.

Sa'd ibn-i Habte el-Ensârî. Habte annesidir. Babası ise Bahir ibn-i Muâviye'dir. Kâdı Ebu Yûsuf'un dedesidir.

هؤلاء صحابة رضي الله عنهم.

ومن غيرهم: (محمد بن الحنفية)، هي أمه، واسمها (خولة)، و(أبوه علي بن أبي طالب) رضي الله عنه. (إسماعيل بن عُلَيَّة)، هي أمه، و(أبوه إبراهيم أبو إسحاق). (إبراهيم بن هراسة)، قال عبد الغني بن سعيد: هي أمه، و(أبوه سلمة)، والله أعلم.

الثاني: من نسب إلى جدته: منهم: (يعلى بن مُنِيَّة الصحابي)، هي في قول الزبير بن بكار: جدته أم أبيه، وأبوه أمية. ومنهم: (بشير بن الخصاصة الصحابي)، هو (بشير بن معبد)، والخصاصة هي أم الثالث من أجداده.

ومن أحدث ذلك عهداً شيخنا (أبو أحمد عبد الوهاب بن علي البغدادي)، يعرف (بابن سُكينة)، وهي أم أبيه، والله أعلم.

Bunlar sahâbedir. Allah onlardan razı olsun.

Bunların dışındakilerden bazıları:

Muhammed bin Hanefiyye. Hanefiyye annesidir. İsmi Havle'dir. Babası ise Ali ibn-i ebi Tâlib'tir (r.a).

İsmâil bin Uleyye. Uleyye annesidir. Babası ise İshâk'ın babası İbrahîmdir.

İbrahîm bin Hirâse. Abdulgani bin Saîd: "Hirâse onun annesidir. Babası ise Seleme'dir" demiştir. Allah en doğrusunu bilir.

2 –Ninelerine nisbet edilenler.

Onlardan birisi sahâbi Ya'lâ bin Münye'dir. Zübeyr ibn-i Bekâr'a göre o (yani Münye), babasının annesidir. Babası ise Ümeyyedir.

Yine onlardan biri sahâbi Beşîr ibn-i Hesâsiye'dir. O, Beşîr ibn-i Ma'bed'tir. Hesâsiye ise onun ninelerinden, üçüncü annesidir.

Yine onlardan zaman bakımından bize en yakın olan biri, şeyhimiz Ebu Ahmed Abdulvahhâp ibn-i Ali el-Bağdadî'dir. İbn-i Sukeyne olarak tanınır ki Sukeyne onun babasının annesidir. Allah en doğrusunu bilir.

الثالث: من نسب إلى جده، منهم:

(أبو عبيدة بن الجراح)، أحد العشرة، هو (عامر بن عبد الله بن الجراح). حمل بن النابغة المذلي الصحابي، هو حمل بن مالك بن النابغة.
(مجمع بن جارية الصحابي)، هو (مجمع بن يزيد بن جارية).
(ابن جريج)، هو (عبد الملك بن عبد العزيز بن جريج).
(بنو الماحشون)، بكسر الجيم، منهم (يوسف بن يعقوب بن أبي سلمة الماحشون).
قال (أبو علي الغساني): هو لقب (يعقوب بن أبي سلمة)، وجرى على بنيه وبني أخيه عبد الله بن أبي سلمة.
قلت: والمختار في معناه: أنه الأبيض الأحمر، والله أعلم.
(بن أبي ذئب)، هو (محمد بن عبد الرحمن بن المغيرة بن أبي ذئب).

3 – Dedelerine nisbet edilenler.

Onlardan biri Ebu Ubeyde bin Cerrâh'tır. Aşere-i mübeşşere'dendir. Asıl ismi Âmir ibn-i Abdullah ibn-i Cerrâh'tır. Sahâbî Hamel ibn-i Nâbiğa el-Huzelî. Bu, Hamel ibn-i Mâlik ibn-i Nâbiğa'dır.

Sahâbî Mucemmi' ibn-i Cârîye. Bu, Mucemmi' ibn-i Yezid ibn-i Cârîye'dir.

İbn-i Cureyc. Bu, Abdulmelîk ibn-i Abdulazîz ibn-i Cureyc'tir.

Mâcişûn oğulları (Cim harfinin kesresiyle). Onlardan birisi Yûsuf bin Yakûp bin Ebi Seleme el-Mâcişûn'dur. Ebu Ali el-Gassânî şöyle demiştir: "O, Yakûp bin Ebi Seleme'nin lakabıdır ve hem onun çocukları, hem de kardeşi Abdullah ibn-i Seleme'nin çocukları hakkında carî olmuştur.

Ben derim ki: Bu (Mâcişûn)'un manası hakkında tercih edilen görüş, onun "beyaz ve kırmızı" oluşudur. Allah en doğrusunu bilir.

(بن أبي ليلى)، الفقيه، هو (محمد بن عبد الرحمن بن أبي ليلى).

(ابن أبي مليكة) هو (عبد الله بن عبيد الله بن أبي مليكة).

(أحمد بن حنبل) الإمام، هو (أحمد بن محمد بن حنبل)، أبو عبد الله.

(بنو أبي شيبه): (أبو بكر وعثمان الحافظان)، وأخوهما (القاسم)، أبو شيبه هو

جدهم، واسمه (إبراهيم بن عثمان)، واسطي وأبوهم محمد بن أبي شيبه.

ومن المتأخرين: (أبو سعيد بن يونس)، صاحب تاريخ مصر، هو (عبد الرحمن بن

أحمد بن يونس بن عبد الأعلى الصديقي)، والله أعلم.

الرابع: من نسب إلى رجل غير أبيه هو منه بسبب، منهم:

(المقداد بن الأسود)، و هو (المقداد بن عمرو بن ثعلبة الكندي)،

İbn-i Ebi Zueb. O, Muhammed bin Abdurrahman ibn-i Muğîre
ibn-i Ebi Zueb'tir.

Fakîh ibn-i Ebi Leylâ. O, Muhammed bin Abdurrahman ibn-i Ebi
Leylâ'dır.

İbn-u ebi Müleyke. O, Abdullah ibn-i Ubeydullah ibn-i Ebi
Müleyke'dir.

İmâm Ahmed bin Hanbel. O, Ahmed bin Muhammed bin Hanbel
Ebu Abdullahtır.

Ebu Şeybe oğulları. Hâfız Ebu Bekr ve hâfız Osman ile kardeşleri
Kâsım. Ebu Şeybe dedeleridir. İsmi İbrahîm bin Osman Vasıtı'dır.
Babaları ise Muhammed bin ebi Şeybe'dir.

Müteahhirînden Ebu Saîd ibn-i Yunus. "Mısır tarihi" eserinin
sahibidir. Bu, Abdurrahman ibn-i Ahmed ibn-i Yunus ibn-i A'lâ
es-Sedefî'dir. Allah en doğrusunu bilir.

4 – Herhangi bir sebeple babasından başka bir adama nisbet
edilenler:

Mikdâd bin Esved. Bu, Mikdâd bin Amr bin Sa'lebe el-Kindî'dir.

وقيل: (البهراني)، كان في حجر الأسود بن عبد يغوث الزهري، وتبناه فنسب إليه. (الحسن بن دينار)، هو (ابن واصل)، ودينار زوج أمه، وكأن هذا خفي على ابن أبي حاتم حيث قال فيه: الحسن بن دينار بن واصل، فجعل واصلاً جده، والله أعلم. النوع الثامن والخمسون: معرفة النسب التي باطنها على خلاف ظاهرها الذي هو السابق إلى الفهم منها من ذلك (أبو مسعود البدري)، (عقبة بن عمرو)، لم يشهد بديراً في قول الأكثر، ولكن نزل بديراً فنسب إليها. (سليمان بن طرخان التيمي)، نزل في تيم وليس منهم، وهو (مولى بني مرة).

Onun (kindî değil) Behranî olduğu da söylenir. Esved ibn-i Abdi Yeğûs ez-Zührî'nin hacr'i¹⁵¹ altındaydı. Sonra onu oğul edindi. Böylece ona nisbet edildi.

Hasan bin Dinâr. Bu, ibn-i Vâsıl'dır. Dinâr ise annesinin kocasıydı. Bu durum ibn-i ebi Hâtîm'e gizli kalmış olmalı ki onun hakkında şöyle demiştir: "Hasan ibn-i Dinâr ibn-i Vâsıl." Yani Vâsıl'ı onun dedesi kılmıştır. Allah en doğrusunu bilir.

ELLİ SEKİZİNCİ ÇEŞİT

BÂTİN'I, KENDİSİNDEN İLK AKLA GELEN ZÂHİRİNE MUHALİF OLAN NESEBLER

Bunlardan birisi Ebu Mesud el-Bedrî Ukbe bin Amr'dır. Ekser ulemaya göre Bedir savaşında bulunmamıştır. Fakat (sonradan) Bedr'de konakladığı için oraya nisbet edilmiştir.

Süleyman bin Tarhân et-Teymî. Teym'de kalmıştır. Fakat onlardan değildir. Kendisi ben-i Mürre'nin mevlâsıdır.

¹⁵¹ Hacr: kendi başına tasarruftan men edilmek.

(أبو خالد الدالائي)، (يزيد بن عبد الرحمن)، هو (أسدي مولى لبني أسد)، نزل في بني دالان بطن من همدان فنسب إليهم.

(إبراهيم بن يزيد الحوزي)، ليس من الحوز، إنما نزل شعب الحوز بمكة.

(عبد الملك بن أبي سليمان العرزمي)، نزل جبانة عرزم بالكوفة، وهي قبيلة معدودة في فزارة، ف قيل: عرزمي، بتقديم الراء المهملة على الزاي.

(محمد بن سنان العوقى)، (أبو بكر البصري)، باهلي، نزل في العوقة - بالقاف والفتح - وهم بطن من عبد القيس، فنسب إليهم.

(أحمد بن يوسف السُّلَمي)، جليل، روى عنه مسام وغيره، هو أزدي عرف بالسلمي، لأن أمه كانت (سُلَيمية)، ثبت ذلك عنه.

Ebu Hâlid ed-Dâlâni Yezid ibn-i Abdurrahman. Esedî'dir. Ben-i Esedin mevlâsıdır. Hamdân'dan bir kabile olan ben-i Dâlân'da kaldığı için onlara nisbet edilmiştir.

İbrahim bin Yezid el-Hûzî. Hûz'dan değildir. Fakat Mekkedeki Hûz vadisinde kalmıştır. (Bu sebeple onlara nisbet edilmiştir.)

Abdumelik ibn-i Ebi Süleyman el-Arzemî. Kûfede bulunan Arzem sahrasında kalmıştır ki bu, Kezâre'den sayılan bir kabiledir. Bu sebeple - noktasız "Ra" harfinin "za" harfine takdim edilmesiyle - "Arzemî" denilmiştir.

Muhammed bin Sinân el-Avekî Ebu Bekr el-Basrî. Aslında Bâhili'dir. Abdul Kays'tan bir bâtin olan Aveke'de kaldığı için oraya nisbet edilmiştir.

Ahmed bin Yûsuf es-Sülemî. Büyük bir zat'tır. Müslim ve başkaları ondan rivâyet'te bulunmuştur. Aslen Ezdî'dir. Ama Sülemî olarak tanınmıştır. Çünkü annesi Sülemî idi. Bu ona annesinden kaldı.

وأبو عمرو بن نجيد السلمی كذلك، فإنه حافده. وأبو عبد الرحمن السلمی، مصنف الكتب له. وفيه، كانت أمه ابنة أبي عمرو المذكور، فنسب سلمياً، وهو أزدي أيضاً جده ابن عم أحمد بن يوسف.

ويقرب من ذلك وبلتحق به: (مُقَسَّم مولى ابن عباس)، هو مولى (عبد الله ابن الحارث بن نوفل)، لزم ابن عباس، فقليل له: مولى ابن عباس، للزومه إياه. يزيد الفقير، أحد التابعين، وصف بذلك لأنه أصيب في فقار ظهره، فكان يالم منه حتى ينحني له.

(خالد الحذاء)، لم يكن حذاء، ووصف بذلك لجلوسه في الحذائين، والله أعلم.

Ebu Amr ibn-i Nuceyd es-Sülemî de böyledir. Çünkü onun torunudur. Yine sûfî kitaplarının musannıfı Ebu Abdurrahman es-Sülemî de böyledir. Kendisinin annesi, yukarda zikredilen Ebu Amr'ın kızıdır. Bu yüzden Sülemîlere nisbet edildi. Ama kendisi aynı şekilde Ezdî'dir. Dedesi, Ahmed bin Yusuf'un amcasının oğludur.

Bu kısma yakın olup onlara ilhak edilenlerden bazıları şunlardır: İbn-i Abbas'ın mevlâsı Miksem. Aslında bu, Abdullah ibn-i Hâris ibn-i Nevfel'in mevlâsıdır. Ama ibn-i Abbas'a çok bağlı olup kendisinden ayrılmadığı için kendisine "İbn-i Abbas'ın mevlâsı" denilmiştir.

Yezîd el-Fakîr. Tabîînlerdendir. Bu şekilde vasıflanmasının sebebi, omurga kemiğinden rahatsız olup ondan şikâyetçi olmasıydı. Bu rahatsızlık sebebiyle beli büküldü.

Hâlid el-Hezzâ. Aslında ayakkabıcı (yani hezzâ) değildi. Bununla vasıflanmasının sebebi ayakkabıcılarla çok oturup kalkmasıydı. Allah en doğrusunu bilir.

النوع التاسع والخمسون: معرفة المبهمات

أي معرفة أسماء من أجهم ذكره في الحديث من الرجال والنساء.

وصنف في ذلك (عبد الغني بن سعيد الحافظ)، و(الخطيب) وغيرهما.

ويعرف ذلك بوروده مسمى في بعض الروايات وكثير منهم لم يوقف على أسمائهم.

وهو على أقسام: منها - وهو من أجهما - ما قيل فيه (رجل) أو (امراة). ومن

أمثلته: حديث (ابن عباس) رضي الله عنهما: أن رجلاً قال: يا رسول الله! الحج كل

عام؟ وهذا الرجل هو الأقرع بن حابس، بيّنه ابن عباس في رواية أخرى.

حديث (أبي سعيد الخدري)، في ناس من أصحاب رسول الله - صلى الله عليه وسلم

- مروا بحي فلم يضيفوهم، فلدغ سيدهم،

ELLİ DOKUZUNCU ÇEŞİT MÜPHEMATLAR

Yani hadislerdeki müphem erkek ve kadınların isimlerinin tanınması-bilinmesi.

Bu konuyla ilgili Hâfız Abdülgâni bin Saîd, Hatîp ve başkaları kitap tasnif etmişlerdir. Bu, bazı rivâyetlerde isimlerinin vârid olmasıyla bilinir. Onların çoğunun isimlerine ise vâkıf olunmaz. (Müphem olarak kalır)

Bu kısımlardan biri ve en müphemi, kendisinde “bir adam (رجل)” veya “bir kadın (امراة)” denilendir. Bunun örneklerinden biri ibn-i Abbas’ın hadisidir. Bu hadis şöyledir: Bir adam “Ya Resulullah (s.a.v). Hac her sene midir?” diye sordu. Bu adam Akra bin Hâbis’tir. Bunu ibn-i Abbas (r.a) başka bir rivâyet’te açıklamıştır. Yine Ebu Saîd el-Hudrî’nin (r.a) hadisi de buna bir örnektir: “Resulullah’ın (s.a.v) ashâbından bir grup insan bir kabileye uğradılar. Bu kabile onları misafir etmedi. Bu arada bu kabilenin başkanı bir yılan tarafından sokuldu.

فرقاه رجل منهم بفاتحة الكتاب على ثلاثين شاة: الحديث. الراقي هو الراوي أبو سعيد الخدري. حديث (أنس) أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - رأى حبلاً ممدوداً بين ساريتين في المسجد، فسأل عنه فقالوا: فلانة تصلي، فإذا غلبت تعلقت به. قيل: إنها زينب بنت جحش، زوج رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وقيل أختها حمنة بنت جحش، وقيل: ميمونة بنت الحارث أم المؤمنين. المرأة التي سألت رسول الله - صلى الله عليه وسلم - عن الغسل من الحيض فقال: ((خذني فرصة من مسك)). هي أسماء بنت يزيد بن السكن الأنصارية، وكان يقال لها: خطيبة النساء. وفي رواية لمسلم تسميتها: أسماء بنت شغل، والله أعلم.

O Sahâbelerin içinden bir adam, otuz koyun karşılığında fatihâ suresiyle o başkana muska yaptı ...” el hadis. Muskayı yapan kişi hadisi rivâyet eden Ebu Saîd el-Hudrî’dir.

Yine Enes’in (r.a) hadisi de buna bir misaldir: “Resulullah (s.a.v) mescitte iki direk arasında uzatılmış bir ip gördü. Bunun ne olduğunu sorduğunda “Bu falan (kadın)’a aittir. Namaz kılmaktan bîtap düştüğünde bu ipe dayanır” dediler.” Bu kadının Resulullah’ın (s.a.v) hanımı Zeynep binti Cahş olduğu söylenir. Bir başka rivâyete göre ise o Mü’minlerin annesi Meymûne bint-i Hâris’tir.

Yine Resulullahtan (s.a.v) hayızdan güsletme hakkında soran ve Resulullah’ın (s.a.v) “Biraz misk al (ve onunla temizlen).”¹⁵² dediği hadiste soruyu soran kadın Esma bint-i Yezid ibn-i Seken el-Ensârî’dir. Kendisine kadınların hatibi denilirdi. Müslim’in bir başka rivâyetinde bu kadının ismi Esma bint-i Şekel olarak geçer. Allah en doğrusunu bilir.

¹⁵² Buhari (309) ve Müslim (784) tahrir etmiştir.

ومنها: ما أجم بأن قيل فيه (ابن فلان) أو (ابن الفلاني) أو (ابنة فلان) أو نحو ذلك. ومن ذلك حديث (أم عطية): ماتت إحدى بنات رسول الله - صلى الله عليه وسلم - فقال: ((اغسلها بماء وسدر...)) الحديث. هي زينب، زوجة أبي العاص بن الربيع، أكبر بناته - صلى الله عليه وسلم - وإن كان قد قيل: أكبرهن رقية، والله أعلم. (ابن اللثبية)، ذكر صاحب الطبقات محمد بن سعد: أن اسمه (عبد الله)، وهذه نسبة إلى بني لتب، بضم اللام وإسكان التاء المثناة من فوق، بطن من الأسد، بإسكان السين، وهم الأزد، وقيل: (ابن الأتية) - بالهمزة - ولا صحة له. (ابن مربع الأنصاري)، الذي أرسله رسول الله - صلى الله عليه وسلم - إلى أهل عرفة

Yine o kısımlardan biri de kendisinde “ibn-i fulân” veya “ibnu-l fulâni” veya “İbnetu fulân” ya da bunlara benzer şekillerde müphemlik bulunanlardır. Bunlardan bir tanesi Ümmü Atiyye’nin hadisidir: Resulullah’ın (s.a.v) kızlarından biri vefât etti. Resulullah (s.a.v) “Onu su ve sidr ile temizleyin”¹⁵³ buyurdu. Resulullah’ın (s.a.v) vefat eden bu kızı, Ebu’l Âs ibn-i Rebi’in hanımı Zeynep’tir. Resulullah’ın (s.a.v) kızlarının en büyüğüdür. Her ne kadar “onların en büyüğü Rukiyye’dir” denilmişse de doğru olan budur. Allah en doğrusunu bilir. İbnu-l Lutbiyye: “Tabakat” adlı eserin sahibi Muhammed bin Sa’d bunun isminin Abdullah olduğunu söyler. Lutbiyye ise (Lâm harfinin dammesi ve ta harfinin sükûnuyla) ben-i Lutb’ a nisbettir. Bu, Esd kabilesinden - ki bunlar “Ezd” kabilesidir - bir batındır. Bu şahıs hakkında hemzeli olarak “İbnu-l Utbiyye” de denilmiştir. Fakat bu sahih değildir.

¹⁵³ Buhari (1195) ve Müslim (939) tahrir etmiştir.

وقال: ((كونوا على مشاعرکم)). اسمه زيد، وقال الواقدي وكتبه ابن سعيد: اسمه (عبد الله). (ابن أم مكتوم الأعمى المؤذن)، اسمه (عبد الله بن زائدة)، وقيل: (عمرو بن قيس)، وقيل: غير ذلك. و(أم مكتوم) اسمها (عاتكة بنت عبد الله).
الابنة التي أراد بنو هشام بن المغيرة أن يزوجوها من (علي بن أبي طالب) رضي الله عنه، هي (العوراء) بنت أبي جهل بن هشام بن المغيرة، والله أعلم.
ومنها: العم والعمة ونحوهما: من ذلك: (رافع بن خديج) عن عمه، في حديث المخابرة، عمه هو (ظهير بن رافع الحارثي الأنصاري). (زياد بن علاقة) عن عمه، هو (قطبة بن مالك الثعلبي)، بالثاء المثلثة.

İbn-i Mirbe' el-Ensârî: Resulullah'ın (s.a.v) kendisini Arafat'a gönderip "Meşairiniz üzere olun"¹⁵⁴ dediği kimsedir. İsmi Zeyd'tir. Vakıdî ve onun yazarı İbni Sa'd ise "İsmi Abdullahtır" demiştir.

Âmâ müezzîn İbn-i ümmü Mektûm: İsmi Abdullah İbn-i Zâide'dir. "Amr İbn-i Kays'tır"da denilmiştir. Bu iki ismin dışında başka biri olduğu da söylenmiştir. Ümmü mektûm'un ismi ise Âtike bint-i Abdullah'tır.

El-İbnetu: Hişam bin Muğîre oğullarının kendisini Ali İbn-i Ebi Tâlib (r.a) ile evlendirmek istediği kadın. Avrâ bint-i Ebu Cehîl bin Hişâmdır. Allah en doğrusunu bilir.

Yine o kısımlardan biri de "Amca" ve "hala" ve bunlara benzer şekillerde müphemlik bulunanlardır.

Bunlardan biri "Muhâbere" hadisinde geçen: "Rafî' bin Hadîc amcasından rivâyet etti." Lafzıdır. Burada geçen Rafî'in amcası, züheyr İbn-i Rafî' el-Ensârî'dir.

Ziyâd İbn-i İlâke amcasından: Bu, kuteybe İbn-i Mâlik es-Sa'lebî ("sa" harfiyle)dir.

¹⁵⁴Tirmizi (883) ve İbn-i Mace (3011)tahric etmiştir.

عمة (جابر بن عبد الله)، التي جعلت تبكي أباه يوم أحد، اسمها (فاطمة بنت عمرو بن حرام)، وسمّاها الواقدي (هنداً)، والله أعلم.

ومنها: الزوج والزوجة: من ذلك حديث (سُبيعة الأسلمية): أنّها ولدت بعد وفاة زوجها بليال، هو سعد بن خولة، الذي رثى له رسول الله - صلى الله عليه وسلم - أن مات بمكة، وكان بدرياً. (زوج بَرُوع بنت واشق)، وهي بفتح الباء، عند أهل اللغة، وشاع في ألسنة أهل الحديث كسرهما، زوجها اسمه (هلال بن مرة الأشجعي)، على ما رويناه من غير وجه. (زوجة عبد الرحمن بن الزبير) - بفتح الزاي - التي كانت تحت رفاعه بن سَئُول القرظي، فطلقها. اسمها (تميمة بنت وهب)، وقيل: تَمِيمَة، يضم التاء، وقيل: سهيمة، والله أعلم.

Câbir ibn-i Abdullah'ın halası: Uhûd savaşında babasına ağlayan kadın. İsmi Fatimâ bint-i Amr ibn-i Harâm'dır. Vakıdî onu Hind olarak isimlendirmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Yine o kısımlardan biri de “zevc” ve “zevce” şeklinde müphemlik bulunanlardır.

Bunlardan bir tanesi Subey’c el-Eslemî’nin, “Kocası (zevci) vefat ettikten birkaç gece sonra doğum yaptı” şeklindeki hadisidir. Kocası, Bedir ehlinden olduğu halde Mekke’de vefât ettiği için Resulullah’ın (s.a.v) kendisi için üzüldüğü Saîd ibn-i Havledir.

Berva’ bint-i Vâşık’ın zevci: Bu, lügat ehline göre “ba” harfinin fethasıyla’dır. Hadis ehlinin arasında ise “ba”nın kesrasıyla (birva’) yaygındır. Birçok vecîhten rivâyet edildiğine göre kocasının ismi Hilâl ibn-i Mürre el-Eşcaî’dır.

Abdurrahman ibn-i Zebîr’in (“Za” harfinin fethasıyla) zevcesi: Önceden Rufae ibn-i Semvâl el-Kurezi’nin nikâhında bulunup ta Rufae’nin kendisini boşadığı kadın. İsmi Temîme bint-i Vehb’tir. “Ta” harfinin dammesiyle “Tumîme” de denilmiştir. Yine “Suheyme” de denilmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

النوع الموثق ستين: معرفة تواريخ الرواة

وفيها معرفة وفیات الصحابة واخديث والعلماء، ومقادير أعمارهم، ونحو ذلك. روينا عن (سفيان الثوري) أنه قال: لما استعمل الرواة الكذب استعملنا لهم التاريخ، أو كما قال. وروينا عن (حفص بن غياث) أنه قال: إذا اتهمتم الشيخ، فحاسبوه بالسنين. يعني احسبوا سنه وسن من كتب عنه. وهذا كنحو ما روينا عن إسماعيل بن عياش قال: كنت بالعراق، فأتاني أهل الحديث، فقالوا: ههنا رجل يحدث عن خالد بن معدان، فأتيته فقلت: أي سنة كتبت عن خالد بن معدان؟ فقال: سنة ثلاث عشرة - يعني - ومائة. فقلت: أنت تزعم أنك سمعت من خالد بن معدان بعد موته بسبع سنين؟ قال إسماعيل: مات خالد سنة ست ومائة.

ALTMİŞİNCİ ÇEŞİT. RÂVİLERİN TARİHLERİ

Ve bu konuyla alakalı olarak sahâbe, muhaddis ve âlimlerin vefât ve doğum tarihleri, Ömür süreleri ve benzeri konular:

Süfyân es-Sevri'nin şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Bir şeyhi (Râviyi) ithâm ettiğinizde onu sene olarak hesaplayınız." Yani kendisinin ve kendisinden rivâyet ettiği kişinin yaşını hesaplayınız.

Bu, İsmâîl bin İyâs'tan bize rivâyet edilen şu haber gibidir: İsmâîl dedi ki: Ben Iraktaydım. Hadis ehli insanlar yanıma gelip "Burada Hâlid ibn-i Me'dân'dan hadis rivâyet eden bir adam var." Dediler. Ben o adama gidip "Sen Hâlid ibn-i Me'dân'dan hangi senede hadis yazdın?" diye sordum. O "13. yılda" dedi. Yani bununla hicretin Üçyüz on üçüncü yılını kastediyordu. Ben ona: "Sen vefâtından yedi yıl sonra Hâlid ibn-i Me'dân'dan hadis işittiğini iddia ediyorsun." dedim. İsmâîl dedi ki: Hâlid hicretin üçyüz altıncı senesinde vefât etmiştir.

قلت: وقد روينا عن (عفیر بن معدان) قصة نحو هذه، جرت له مع بعض من حدث خالد بن معدان، ذكر عفیر فيها: أن خالداً مات سنة أربع ومائة. وروينا عن (الحاكم أبي عبد الله) قال: لما قدم علينا أبو جعفر محمد بن حاتم الكشي، وحدث عن عبد بن حميد، سأله عن مولده؟ فذكر أنه ولد سنة ستين وموتين، فقلت لأصحابنا سمع هذا الشيخ من عبد بن حميد بعد موته بثلاث عشرة سنة. وبلغنا عن (أبي عبد الله الحميدي الأندلسي) أنه قال ما تحبره: ثلاثة أشياء من علوم الحديث يجب تقديم التهمم بها. العلل، وأحسن كتاب وضع فيه (كتاب الدارقطني). والمؤتلف والمختلف، وأحسن كتاب وضع فيه (كتاب بن ماکولا). ووفيات الشيوخ، وليس فيه كتاب.

Ben derim ki: Ufeyr ibn-i Me'dân'dan buna benzer bir kıssa bize rivâyet edilmiştir. Bu kıssa, kendisi ile Hâlid ibn-i Me'dân'dan hadis rivâyet eden biri arasında geçmiştir. Ufeyr orada Hâlid'in Üçyüz dördüncü yılda vefât ettiğini söylemiştir.

Yine Hâkim Ebu Abdullah'ın şöyle dediği bize edilmiştir: "Ebu Cafer Muhammed bin Hâtim el-Keşiy bize gelipte Abd ibn-i Humeyd'ten hadis rivâyet edince ben ona kendisinin doğum tarihini sordum. O, İki yüz Altmışıncı senede doğmuş olduğunu söyledi Bunun üzerine ben arkadaşlarıma "Bu şeyh, ölümünden On üç yıl sonra Abd ibni Humeyd'ten işitmiştir." dedim.

Yine Ebu Abdullah el-Humeydî el-Endülüsî'den bize ulaştığına göre kendisi özetle şöyle demiştir: "Hadis ilimlerinden, daha çok ehemmiyet verilmesi vâcib olan üç şey vardır. Bir tanesi illetlerdir ki bu konuda yazılmış en güzel kitap "Dâarakutnî'nin kitabı"dır. Bir diğeri Mu'telef ve Muhteleftir. Bu konuda yazılmış en güzel kitap "İbn-i Mâkûlâ'nın kitabı"dır. Üçüncüsü ise râvilerin vefâtlarıdır ve bu konuda yazılmış kitap yoktur"

قلت: فيها غير كتاب، ولكن من غير استقصاء وتعميم، وتواريخ المحدثين مشتملة على ذكر الوفيات، ولذلك ونحوه سميت تواريخ. وأما ما فيها من الجرح والتعديل ونحوهما فلا يناسب هذا الاسم، والله أعلم.

ولنذكر من ذلك عيونا: أحدها: الصحيح في سن سيدنا سيد البشر رسول الله - صلى الله عليه وسلم وصاحبيه أبي بكر وعمر - ثلاث وستون سنة. وقبض رسول الله - صلى الله عليه وسلم - يوم الاثنين ضحى، لاثنتي عشرة ليلة خلت من شهر ربيع الأول، سنة إحدى عشرة من الهجرة. وتوفي أبي بكر في جمادى الأولى، سنة ثلاث عشرة. وعمر في ذي الحجة، سنة ثلاث وعشرين. وعثمان في ذي الحجة، سنة خمس وثلاثين، وهو ابن اثنتين وثمانين سنة، وقيل: ابن تسعين، وقيل: غير ذلك.

Ben derim ki: Bu konuda yazılmış birden fazla kitap vardır. Ama bunlar kapsamlı ve derin araştırma sonucu yazılmış kitaplar değildir.

Muhaddislerin tarihleri vefât tarihlerini kapsar. Bu ve benzeri sebeplerden "Tarih" diye isimlendirilmişlerdir. Bu kitaplardaki Cerh, ta'dil ve benzeri şeyler ise bu isme uygun düşmemektedir. Allah en doğrusunu bilir.

Biz bu vefât tarihlerinden birkaç seçkin örnek vereceğiz:

1 - Efendimiz, Seyyid-ül Beşer Resulullah (s.a.v) ve iki sahâbisi Ebu Bekir ve Ömer'in (ra) yaşları konusunda sahih olan Altmış üç sene olmasıdır. Resulullah (s.a.v) Hicretin On birinci yılı Rebiül evvel ayından on iki gece geçtikten sonra pazartesi günü Duhâ vaktinde vefât etti.Ebu Bekir (r.a) Hicretin On üçüncü yılının Cemaziel ula ayında vefât etti.Ömer (r.a) Hicretin Yirmi üçüncü yılının Zilhicce ayında vefât etti.

Osman (r.a) Otuz beşinci yılının Zilhicce ayında, Seksen iki yaşında iken vefât etti. "Doksan yaşında vefât etti." diyenler de vardır. Kimisi de bunlardan başka tarihler zikretmişlerdir.

وعلى، في شهر رمضان سنة أربعين، وهو ابن ثلاث وستين، وقيل: ابن أربع وستين، وقيل: ابن خمس وستين. و(طلحة) و(الزبير) جميعاً في جمادى الأولى سنة ست وثلاثين. وروينا عن (الحاكم أبي عبد الله): أن سنهما كان واحداً، كانا ابني أربع وستين، وقد قيل غير ما ذكره الحاكم. و(سعد بن أبي وقاص)، سنة خمس وخمسين، على الأصح، وهو ابن ثلاث وسبعين سنة. و(سعيد بن زيد) سنة إحدى وخمسين، وهو ابن ثلاث وأربع وسبعين. و(عبد الرحمن بن عوف)، سنة اثنتين وثلاثين، وهو ابن خمس وسبعين سنة. و(أبو عبيدة بن الجراح)، سنة ثمان عشرة، وهو ابن ثمان وخمسين سنة. وفي بعض ما ذكرته خلاف لم أذكره، والله أعلم.

Ali (r.a) Hicretin Kırkinci senesi'nin Ramazân ayında Altmış üç yaşında iken vefât etmiştir. Altmış dört diyenler de vardır. Kimisi de "Altmış beştir" demiştir.

Talha ve Zübeyr (r.a) -Her ikisi de- Hicretin Otuz altıncı senesi'nin Cemaziel ula ayında vefât etmişlerdir. Hâkim Ebu Abdullah'tan bize rivâyet edildiğine göre ikisinin yaşları aynıymış. İkisi de Altmış dört yaşındayken vefât etmişler. Hâkimin söylediğinden başka bir yaşta vefât ettiklerini söyleyenler de vardır.

Sa'd ibn-i Ebi Vakkâs (r.a): En sahih kavle göre Hicretin Elli beşinci senesinde vefât etmiştir ve vefât ettiğinde Yetmiş üç yaşındadır. Saîd ibn-u Zeyd (r.a): Hicretin Elli birinci senesinde vefât etmiştir. Vefât ettiğinde Yetmiş üç veya Yetmiş dört yaşındadır. Abdurrahman ibn-u Avf (r.a): Hicretin Otuz ikinci senesinde vefât etmiştir. Vefât ettiğinde Yetmiş beş yaşındadır.

Ebu ubeyde bin Cerrah (r.a): Hicretin On sekizinci senesinde vefât etmiştir. Vefât ettiğinde Elli sekiz yaşındadır.

Bu söylediklerimin bazılarında zikretmediğim bazı ihtilâflar da vardır. Allah en doğrusunu bilir.

الثاني: شخصان من الصحابة عاشا في الجاهلية ستين سنة، وفي الإسلام ستين سنة، وماتا بالمدينة سنة أربع وخمسين.

أحدهما: (حكيم بن حزام)، وكان مولده في جوف الكعبة، قبل عام الفيل بثلاث عشرة سنة. والثاني: (حسان بن ثابت بن المنذر بن حرام الأنصاري). وروى ابن إسحاق أنه وأباه ثابتاً، والمنذر وحراماً، عاش كل واحد منهم عشرين ومائة سنة. وذكر أبو نعيم الحافظ: أنه لا يعرف في العرب مثل ذلك لغيرهم. وقد قيل: إن حسان مات سنة خمسين، والله أعلم.

الثالث: أصحاب المذاهب الخمسة المتنوعة رضي الله عنهم.
(فسفيان بن سعيد الثوري أبو عبد الله)، مات بلا خلاف بالبصرة، سنة إحدى وستين ومائة، وكان مولده سنة سبع وتسعين.

2 - Sahâbeden iki kişi cahiliye döneminde Altmış ve İslam döneminde de Altmış sene yaşamıştır. Sonra Hicretin elli dördüncü yılında Medîne de vefât etmişlerdir:

Birincisi: Hekîm bin Hizâm. Doğumu fil yılından On üç sene önce Kâbe'nin içinde olmuştur.

İkincisi: Hasan bin Sâbit bin Munzur bin Harâm el-Ensârî. İbn-i İshâk, Hasan'ın kendisinin ve ataları olan Sâbit, Munzur ve Harâm'ın her birisinin Yüz yirmişer yıl yaşadığını rivâyet eder.

Hâfız Ebu Nuaym ise Araplardan bu durumda olan başka kimse tanınmadığını zikreder. Hasanın Hicretin Ellinci senesinde vefât ettiği de söylenmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

3 -Tabi olunan beş mezhep imamı (Allah kendilerinden razı olsun.)

Süfyân bin Saîd es-Sevrî, Ebu Abdullah: İhtilâf olmaksızın Yüz altmış bir senesinde Basrâ'da vefât ettiği kabul edilmiştir. Doğumu ise Hicretin Doksan yedinci senesindeydi.

و(مالك بن أنس) رضي الله عنه، توفي بالمدينة سنة تسع وسبعين ومائة، قبل الثمانين بسنة. واختلف في ميلاده، فقيل: في ثلاث وتسعين، وقيل: سنة إحدى، وقيل: سنة أربع، وقيل: سنة سبع. و(أبو حنيفة) رحمه الله، مات سنة خمسين ومائة ببغداد، وهو ابن سبعين سنة. و(الشافعي) رحمه الله، مات في آخر رجب، سنة أربع ومائتين بمصر، وولد سنة خمسين ومائة. و(أحمد بن محمد بن حنبل)، مات ببغداد في شهر ربيع الآخر، سنة إحدى وأربعين ومائتين، وولد سنة أربع وستين ومائة، والله أعلم.

الرابع: أصحاب كتب الحديث الخمسة المعتمدة رضي الله عنهم.

(فالبخاري أبو عبد الله)، ولد يوم الجمعة بعد صلاة الجمعة، لثلاث عشرة خلت من شوال، سنة أربع وتسعين ومائة،

Mâlik bin Enes (r.a): Hicretin Yüz yetmiş dokuzuncu senesinde, Yani seksene bir yıl kala Medîne'de vefât etmiştir. Doğum tarihinde ise ihtilâf edilmiştir. Hicri Doksan üç senesinde doğduğu söylenmiştir. Yine Doksan bir senesinde doğduğu da söylenmiştir. Bir başka rivâyete göre ise Doksan dört senesinde doğmuştur. Doksan yedi senesinde doğduğu da söylenmiştir.

Ebu Hanife (r.a): Hicri Yüz ellinci senede Bağdat'ta vefât etmiştir. Vefât ettiğinde Yctmiş yaşındaydı.

Şafii (r.a): Hicretin İki yüz dördüncü senesi Recep ayının sonunda Mısırdaki vefât etmiştir. Doğumu ise Hicri yüz ellinci senede idi.

Ahmed bin Muhammed bin Hanbel: Hicretin İki yüz Kırk birinci senesi Rebiul Ahir ayında Bağdat'ta vefât etmiştir. Yüz altmış dört senesinde doğmuştur. Allah en iyisini bilir.

4 - Beş mu'temed hadis kitabının sahipleri. (Allah onlardan razı olsun)

Ebu Abdullah el-Buharî: Hicrî Yüz doksan dört senesinde Şevval ayından on üç gün geçtikten sonra Cuma günü Cuma namazından sonra doğmuştur.

ومات بَحْرَتِكَ قَرِيباً مِنْ سَمَرْقَنْدٍ، لَيْلَةَ عِيدِ الْفِطْرِ، سَنَةِ سِتٍّ وَخَمْسِينَ وَمِائَتَيْنِ، فَكَانَ عَمْرُهُ: اثْنَتَيْنِ وَسِتِينَ سَنَةً إِلَّا ثَلَاثَةَ عَشَرَ يَوْماً. (وَمُسْلِمٌ بْنُ الْحَجَّاجِ النَّيْسَابُورِيُّ)، مَاتَ بِهَا خَمْسَ بَقِيْنَ مِنْ رَجَبٍ، سَنَةِ إِحْدَى وَسِتِينَ وَمِائَتَيْنِ، وَهُوَ ابْنُ خَمْسٍ وَخَمْسِينَ سَنَةً. (وَأَبُو دَاوُدَ السَّجِسْتَانِيُّ سَلِيْمَانُ بْنُ الْأَشْعَثِ)، مَاتَ بِالْبَصْرَةِ، فِي شَوَّالِ سَنَةِ خَمْسٍ وَسَبْعِينَ وَمِائَتَيْنِ. (وَأَبُو عِيْسَى مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى السُّلَمِيُّ التِّرْمِذِيُّ)، مَاتَ بِهَا لَثَلَاثَ عَشْرَةَ مَضَتْ مِنْ رَجَبٍ، سَنَةِ تِسْعٍ وَسَبْعِينَ وَمِائَتَيْنِ. (وَأَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَحْمَدُ بْنُ شُعَيْبٍ النَّسَوِيُّ)، مَاتَ سَنَةَ ثَلَاثٍ وَثَلَاثِمِائَةٍ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ. الْخَامِسُ: سَبْعَةٌ مِنَ الْخَفَاطِ فِي سَاقَتِهِمْ أَحْسَنُوا التَّصْنِيفَ، وَعَظُمَ الْإِنْتِفَاعُ بِتَصَانِيفِهِمْ فِي أَعْصَارِنَا.

İki yüz elli altı senesinin Ramazân bayramı gecesinde Semerkand yakınlarında bulunan Hartenk'te vefât etmiştir. Vefât ettiğinde ömrü Altmış iki yıldan on üç gün eksikti.

Müslîm bin Haccâc en-Nisâbüri: Hicrî İki yüz altmış bir senesinde, Recep ayının bitmesine beş gün kala Nisâbü'rda vefât etmiştir. Vefât ettiğinde elli beş yaşındaydı.

Ebu Davud es-Sicistânî Süleyman bin Eş'as: Hicrî İki yüz yetmiş beş yılının Şevval ayında Basrâ'da vefât etti.

Ebu İsa Muhammed bin İsa es-Sülemî et-Tirmizî: İki yüz yetmiş dokuz yılının Recep ayından beş gün geçtiğinde Tirmiz'de vefât etti.

Ebu Abdurrahman Ahmed bin Şuayb en-Nesâî: Hicrî Üç yüz yılında vefât etti. Allah en doğrusunu bilir.

5 - Zikri geçen beş mutemed hadis kitabı sahibinden sonra yedi hâfız gelir ki bunlar güzel tasnifler meydana getirmişlerdir ve asrımızda onların tasniflerinden büyük ölçüde yararlanılmıştır.

(أبو الحسن علي بن عمر الدارقطني البغدادي)، مات بها في ذي القعدة، سنة خمس وثمانين وثلثمائة، ولد في ذي القعدة سنة ست وثلثمائة. ثم (الحاكم أبو عبد الله بن البَيْع النيسابوري)، مات بها في صفر سنة خمس وأربعمائة. وولد بها في شهر ربيع الأول، سنة إحدى وعشرين وثلثمائة.

ثم (أبو محمد عبد الغني بن سعيد الأزدي)، حافظ مصر، ولد في ذي القعدة سنة اثنتين وثلثين وثلثمائة. ومات بمصر في صفر سنة تسع وأربعمائة. ثم (أبو نعيم أحمد بن عبد الله الأصبهاني الحافظ)، ولد سنة أربع وثلثين وثلثمائة، ومات في صفر سنة ثلاثين وأربعمائة بأصبهان.

ومن الطبقة الأخرى: (أبو عمر بن عبد البر النمري)، حافظ أهل المغرب، ولد في شهر ربيع الآخر، سنة ثمان وستين وثلثمائة،

Ebu'l Hasan Ali ibn-i Ömer Dârakutnî el-Bağdadî: Hicrî Üç yüz seksen beş yılının Zilkade ayında Bağdat'ta vefât etmiştir. Üç yüz altı yılının Zilkade ayında doğmuştur.

Sonra Hâkim Ebu Abdullah ibn-i Beyya' en-Nisâbûrî: Hicrî dört yüz beş yılının Safer ayında Nisâbûrda vefât etmiştir. Üç yüz yirmi bir yılının Rebiul evvel ayında Nisâbûrda doğmuştur.

Sonra Ebu Muhammed Abdulgani ibn-i Saîd El Ezdî, Mısır hâfızı: Hicrî Üç yüz otuz iki senesinin Zilkade ayında doğdu. Dört yüz doksan senesinin safer ayında mısırdaki vefât etti.

Sonra, Hâfiz Ebu Nuaym Ahmed bin Abdullah el-İsfahânî: Hicri Üç yüz otuz dört senesinde doğdu. Dört yüz otuz senesinin safer ayında isfahân'da öldü.

Bir başka tabakadan: Hâfiz Ebu Ömer ibn-i Abdilberr en-Nemerî, Mağrib ehli: Hicri Üç yüz altmış sekiz senesinin Rebiul Ahir ayında doğdu.

ومات بشاطبة من بلاد الأندلس، في شهر ربيع الآخر، سنة ثلاث وستين وأربعمائة.
ثم (أبو بكر أحمد بن الحسين البیهقي)، ولد سنة أربع وثمانين وثلاثمائة، ومات
بیسابور في جمادى الأولى، سنة ثمان وخمسين وأربعمائة، ونقل إلى بیهق فدفن بها.
ثم (أبو بكر أحمد بن علي الخطیب البغدادی)، ولد في جمادى الآخرة، سنة اثنتين
وتسعين وثلاثمائة، ومات ببغداد في ذي الحجة، سنة ثلاث وستين وأربعمائة، رحمهم
الله وإيانا والمسلمين أجمعين، والله أعلم.

Dört yüz altmış üç senesinin Rebiul Ahir ayında Endülüs beldelerinden biri olan Şatibe’de vefât etti.

Sonra Ebu Bekr Ahmed bin Hüseyin el-Beyhakî: Hicri Üç yüz seksen dört yılında doğdu. Dört yüz elli sekiz yılının Cemadi el-Ülâ ayında Nisâbûr’da vefât etti. Nisâbûrdan Beyhak’a nakledilip orada defnedildi.

Sonra Ebu Bekir Ahmed bin Ali el-Hafîp el-Bağdadî: Hicri Üç yüz doksan iki yılının Cemadi el-Ahir ayında doğdu. Dört yüz altmış üç yılının Zilhicce ayında Bağdat’ta vefât etti. Allah (cc) onlara, bize ve bütün Müslümanlara rahmet etsin.

Allah en doğrusunu bilir.

النوع الحادي والستون: معرفة الثقات والضعفاء من رواية الحديث

هذا من أجل نوع و أفخمه، فإنه المراقبة إلى معرفة صحة الحديث وسقمه، ولأهل المعرفة بالحديث فيه تصانيف كثيرة. منها ما أفرد في الضعفاء ككتاب (الضعفاء) (للبخاري) و(الضعفاء) (للنسائي) و(الضعفاء) للعقيلي وغيرها. ومنها في الثقات فحسب، ككتاب (الثقات) (لأبي حاتم بن حبان).

ومنها ما جمع فيه بين الثقات والضعفاء، (كتاريخ البخاري) و(تاريخ بن أبي خيثمة)، وما أغزر فوائده، وكتاب (الجرح والتعديل) (لابن أبي حاتم الرازي). روي عن صالح بن محمد الحافظ جزرة قال: أول من تكلم في الرجال شعبة بن الحجاج،

ALTMİŞ BİRİNCİ ÇEŞİT

HADİS RAVİLERİNDEN SİKA (GÜVENİLİR) VE ZAYIF OLANLAR

Bu, hadis ilimlerinin en büyük ve en muazzam çeşitlerinden biridir. Çünkü bu, hadisin sahih veya hastalıklı olduğunu anlamaya götüren bir basamaktır. Hadis ehlinin bu konuda yazılmış birçok tasnifi vardır. Bunlardan bazıları sadece “Zayıflar” hakkında yazılmıştır. Mesela Buharî’nin “Ed-Duefa” (zayıf raviler) adlı kitabı gibi. Yine Nesai’nin “Ed-Duefa” ve Ukaylî’nin “Ed-Duefa” adlı kitapları ve başkalarının eserleri gibi. Yine bunlardan bazıları ise sadece “Sika raviler” hakkında yazılmıştır. Mesela Ebu Hâtim ibn-i Hebbân’ın “Es-Suka” (sika raviler) adlı kitabı gibi.

Bunlardan bazıları ise sika ve zayıfların her ikisi hakkında yazılmıştır. Mesela Buharî’nin tarihi, İbn-i Ebi Hayseme’nin tarihi gibi - ki bunların faydaları ne kadar da çoktur -. Yine İbni Ebi Hâtim er-Razî’nin “El-Cerh vet-Ta’dil” kitabı gibi.

Hâfız Sâlih bin Muhammed Cezerî’nin şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: “Ricâl hakkında ilk konuşan Şu’be ibn-i Haccâc’tır.

ثم تبعه يحيى بن سعيد القطان، ثم بعده (أحمد ابن حنبل)، ويحيى بن معين. قلت: وهؤلاء يعني أنه أول من تصدى لذلك وعنى به، وإلا فالكلام فيه جرحاً وتعديلاً متقدماً، ثابت عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - ثم عن كثير من الصحابة والتابعين فمن بعدهم، وجوز ذلك صوناً للشرعية، ونفيًا للخطأ والكذب عنها. وكما جاز الجرح في الشهود جاز في الرواة. ورويت عن (أبي بكر بن خلاد) قال: قلت (ليحيى بن سعيد): أما تخشى أن يكون هؤلاء الذين تركت حديثهم خصماءك عند الله يوم القيامة؟

فقال: لأن يكونوا خصمائي أحب إليّ من أن يكون خصمي رسول الله - صلى الله عليه وسلم - يقول لي لم لم تذب الكذب عن حديثي.

Sonra ona Yahyâ ibn-i Saîd el-Kettan bu konuda tabi olmuştur. Ondan sonra da Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Muin ve diğerleri gelir.

Ben derim ki: Hâfız Sâlih bin Muhammed bu sözüyle “Bu konuya (Bir ilim dalı olarak) ilk alaka ve imtimam gösteren” demek istiyor. Yoksa Ricâl hakkında cerh ve ta’dil bakımından konuşma onlardan önce, Resulullah (s.a.v) ve Sahâbe ile Tabiîn ve onlardan sonrakilerin birçoğundan sâbittir.

Şeriatın korunması, hata ve yalanın ondan nefyedilmesi için cerh ve ta’dil caiz görülmüştür. Şâhitlik konusunda cerh caiz olduğu gibi râviler hakkında da caizdir.

Ebu Bekir ibn-i Hallâd’tan şöyle rivâyet edilmiştir: Yahyâ bin Said’e, “Şu hadislerini terk ettiğin kimselerin kıyamet gününde Allah tealanın yanında sana hasım olmalarından korkmuyor musun?” dedim. O, “Bunların bana hasım olmaları, Resulullah’ın (s.a.v) “Niçin hadisimden yalanı uzaklaştırmadın.” deyip bana hasım olmasından daha sevimlidir benim için” dedi.

ورويانا - أو: بلغنا - أن (أبا تراب النخشي الزاهد)، سمع من (أحمد بن حنبل) شيئاً من ذلك، فقال له: يا شيخ! لا تغتاب العلماء.

فقال له: وبجك! هذا نصحية! ليس هذا غيبة. ثم إن على الآخذ في ذلك أن يتقي الله تبارك وتعالى، ويتثبت ويتوقى التساهل، كيلا يجرح سليماً ويسم بريئاً بسمة سوء، يبقى عليه الدهر عارها. وأحسب (أبا محمد عبد الرحمن بن أبي حاتم) - وقد قيل: إنه كان يعد من الأبدال - من مثل ما ذكره خاف. فيما رويناه أو بلغناه: أن (يوسف بن الحسين الرازي)، وهو الصوفي، دخل عليه وهو يقرأ كتابه في الجرح والتعديل، فقال له: كم من هؤلاء القوم قد حطوا رواحلهم في الجنة، منذ مائة سنة، ومائتي سنة، وأنت تكذبهم وتغتابهم؟ فبكي (عبد الرحمن).

Yine bize rivâyet edildiğine veya ulaştığına göre Zâhid Ebu Turab en-Nahşebî, Ahmed bin Hanbel'den biraz cerh işitince ona: "Ey şeyh, âlimlerin gıybetini yapma" dedi. Ahmed bin Hanbel, "Yazıklar olsun sana. Bu nasihattır, gıybet değil." dedi.

Sonra, bu işe başlayan kimsenin sâlim bir kimseyi cerhetmemesi ve kötü sıfatlardan uzak bir kimseyi, bütün zaman boyunca üstünde kalacağı bir şeyle isimlendirmemesi için Allah tebâreke ve teâla'dan korkması, tedbirli ve ihtiyatlı davranması ve tesahülден sakınması gerekir.

Ben, Ebu Muhammed Abdurrahman ibn-i Ebi Hâtim'in - kendisinin Abdallardan (Allah'ın veli kullarından) sayıldığı söylenir - zikrettiğimiz şekilde (Allah'tan) korkanlardan olduğunu zannediyorum. Bize rivâyet edildiğine veya ulaştığına göre kendisi cerh ve ta'dil konusundaki kitabını okurken Yûsuf ibn-i Hüseyin er-Razî - Ki kendisi sûfî'dir - Yanına girdi ve şöyle dedi: "Bu insanlardan birçoğu yüz ve iki yüz seneden beri cennete göçüp gittiler. Sen ise onları zikredip gıybetlerini yapıyorsun." Bunun üzerine Abdurrahman ağladı.

وبلغنا أيضاً: أنه حَدَّث وهو يقرأ كتابه ذلك على الناس، عن (يحيى بن معين) أنه قال: إنا لنطعن على أقوام، لعلمهم قد خطوا رحالهم في الجنة منذ أكثر من مائتي سنة. فبكى (عبد الرحمن)، وارتعدت يداه حتى سقط الكتاب من يده.

قال المؤلف: وقد أخطأ فيه غير واحد على غير واحد، فبحرحوهم بما لا صحة له.

من ذلك: جرح (أبي عبد الرحمن النسائي) (لأحمد بن صالح)، وهو إمام حافظ ثقة، لا يعلق به جرح، أخرج عنه (البخاري) في (صحيحه) وقد كان من (أحمد) إلى (النسائي) جفاء أفسد قلبه عليه.

وروينا عن (أبي يعلى الخليلي) الحافظ قال: اتفق الحفاظ على أن كلامه فيه تحامل، ولا يقدر كلام أمثاله فيه.

Yine aynı şekilde bize ulaştığına göre kendisi bu kitabını insanlara okuyorken Yahyâ bin Muin'in şöyle dediği anlatıldı: "Biz iki yüz seneden beri cennete göçüp gitmiş oldukları umulan insanlar hakkında ta'n ediyoruz." Bunun üzerine Abdurrahman ağladı ve elleri öyle titremeye başladı ki kitap elinden düştü.

Ben derim ki: Bu konuda birçok kişi, birçokları hakkında hataya düşüp sahih olmayan şeylerle onları cerh etti. Bunlardan bir tanesi Ebu Abdurrahman Nesaî'nin, Ahmed bin Sâlihi cerh etmesidir. Oysaki o, hâfız ve güvenilir bir imâmdır. Kendisine cerh tealluk etmez. Buharî sahihinde ondan tahrirte bulunmuştur. Nesaî'nin onu cerh etmesinin sebebi de Ahmed'ten kendisine cefa ulaşip bu cefa sebebiyle kendisine karşı kalbinin bozulmasıdır. Hâfız Ebu Ya'lâ el-Halîlî'den bize rivâyet edildiğine göre kendisi şöyle demiştir: "Hâfızlar, Nesaî'nin onun hakkındaki sözlerinin önyargılı olduğu ve bu gibi sözlerin ona zarar veremeyeceği konusunda ittifâk etmişlerdir."

قلت: (النسائي) إمام حجة في الجرح والتعديل، وإذا نسب مثله إلى مثل هذا كان وجهه: أن عين السخط تبدي مساوي لها في الباطن مخارج صحيحة، تُعمى عنه بحجاب السخط، لا أن ذلك يقع من مثله تعمداً لقدح يعلم بطلانه، فاعلم هذا، فإنه من النكت النفيسة المهمة.

وقد مضى الكلام في أحكام الجرح والتعديل في النوع الثالث والعشرين والله أعلم.

Ben derim ki: Nesaî imamdır ve cerh ve ta'dilde hüccettir. Onun gibi biri, böyle biri hakkında bir şey nisbet ettiğinde bunun yorumu şudur: "Öfke gözüne çirkinlikler gözüktür." Aslında onun çirkin olarak gördüğü şeylerin batınî sahih yönleri vardır ama öfke perdesi sebebiyle ona görünmez. Yoksa onun gibi birisi, bâtil olduğunu bildiği bir şeyi bilerek nisbet ediyor değildir. Bunu bil. Zira bu önemli, nefis bir nükte'dir.

Cerh ve ta'dil hükümleri üzerine gerekli bilgiler Yirmi üçüncü çeşitte geçti. (Burada tekrar etmiyoruz.)

Allah en doğrusunu bilir.

النوع الثاني والستون: معرفة من خلط في آخر عمره من الثقات هذا فن عزيز مهم، لم أعلم أحداً أفرد به بالتصنيف واعتنى به، مع كونه حقيقةً بذلك جداً. وهم منقسمون: فمنهم من خلط لاختلاطه وخرفه، ومنهم من خلط لذهاب بصره، أو لغير ذلك. والحكم فيهم: أنه يقبل حديث من أخذ عنهم قبل الاختلاط، ولا يقبل حديث من أخذ عنه بعد الاختلاط، أو أشكل أمره، فلم يدر هل أخذ عنه قبل الاختلاط أو بعده. فمنهم (عطاء بن السائب)، اختلط في آخر عمره، فاحتج أهل العلم برواية الأكابر عنه، مثل (سفيان الثوري) (وشعبة)، لأن سماعهم منه كان في الصحة،

ALTMİŞ İKİNCİ ÇEŞİT ÖMRÜNÜN SONUNDA HADİSLERİ BİRBİRİNE KARIŞTIRAN SİKA RAVİLER

Bu az bulunan, kadri yüce, önemli bir ilimdir. Bu ilim gerçekten tek başına ele alıp itina göstermeye layık olduğu halde, bu şekilde yapan kimse tanımıyorum. Bunlar da kısımlara ayrılır. Onlardan bir kısmı şuur bozukluğu ve buna bağlı bunama sebebiyle birbirine karıştırmıştır. Bazıları ise artık gözlerinin görmemesi ve benzeri sebeplerle karıştırmıştır. Bunlar hakkındaki hüküm ise şudur: Şuur bozukluğundan önce bunlardan hadis alanların hadisleri kabul edilir. Şuur bozukluğundan sonra alanlar veya durumu belirsiz olup şuur bozukluğundan önce mi yoksa sonra mı aldığı bilinmeyenlerin hadisleri ise kabul edilmez.

Bunlardan birisi Atâ ibn-i Saîb'tir. Ömrünün sonunda (hadisleri) karıştırmıştır. İlim ehli, kendisinden rivâyet eden Süfyân-ı Sevrî ve Şu'be gibi büyüklerin rivâyetleriyle istidlâl etmişlerdir. Çünkü bunların ondan işitmesi kendisinin sağlıklı olduğu dönemdeydi.

وتركوا الاحتجاج برواية من سمع منه آخرأ. وقال (يحيى بن سعيد القطان) في (شعبة): إلا حديثين كان (شعبة) يقول: سمعتهما بالآخرة عن (زادان). (أبو إسحاق السبيعي)، اختلط أيضاً، ويقال: إن سماع (سفيان بن عيينة) منه بعد ما اختلط، ذكر ذلك (أبو يعلى الخليلي). (سعيد بن إياس الجري)، اختلط وتغير حفظه قبل موته. قال (أبو الوليد الباجي المالكي): قال (النسائي): أنكر أيام الطاعون، وهو أثبت عندنا من (خالد الحذاء) ما سَمِعَ منه قبل أيام الطاعون. (سعيد بن أبي عروبة)، قال (يحيى بن معين): خلط (سعيد بن أبي عروبة) بعد هزيمة (إبراهيم بن عبد الله بن حسن بن حسن)، سنة اثنتين وأربعين - يعني - ومائة. فمن سمع منه بعد ذلك فليس بشيء.

Ama sonradan kendisinden işiten kimselerin rivâyetleriyle istidlâl etmeyi terk etmişlerdir.

Yahyâ bin Saîd el-Kettan, Şu'benin ondan işittiği hadisler hakkında der ki: "Sadece iki hadis hariç. (Bunlarla istidlâl yapılmaz.) Şu'be onlar hakkında "Bunları sonradan Zâzândan işittim." diyordu.

Ebu İshâk es-Sebiî: Aynı şekilde bu da birbirine karıştırmıştır. Süfyân bin Üyeyne'nin kendisinden işittiği hadislerin bu karıştırmadan sonra olduğu söylenir. Bunu Ebu Ya'lâ el-Halîlî söylemiştir. Saîd bin İyâs el-Cureyrî: Birbirine karıştırmıştır ve ölümünden önce hâfızası değişmiştir. Ebu Velîd el-Bâcî el-Mâlîki şöyle demiştir: Nesaî dedi ki: "(Onun) Taun zamanındaki (rivâyetleri) inkâr edilmiştir. Ama o bizim yanımızda, taundan önce kendisinden işitilenler açısından Hâlid el-Hezzâ'dan daha sağlamdır." Saîd bin Ebi Arûbe: Yahyâ bin Muin şöyle der: Said ibn-i Ebi Arûbe İki yüz kırk iki yılında İbrahim bin Abdullah, Hasan bin Hasanı hezimete uğrattığında şuurı bozulup karıştırmaya başladı. Bu zamandan sonra kendisinden işitmiş olanların hadislerine itibâr edilmez.

(ویزید بن ہارون)، صحیح السماع منه، سمع منه بواسط، وهو يريد الكوفة. وأثبت الناس سماعاً منه (عبدة بن سليمان). قلت: ومن عرف أنه سمع منه بعد اختلاطه (وكيع)، (والمعافى بن عمران الموصلي). بلغنا عن (ابن عمار الموصلي) أحد الحفاظ أنه قال: ليست روايتهما عنه بشيء، إنما سماعهما بعدما اختلط. وقد روينا عن (يحيى بن معين) أنه قال (لوكيع): تحدث عن (سعيد بن أبي عروبة) وإنما سمعت منه في الاختلاط؟ فقال: رأيتني حدثت عنه إلا بحديث مستور؟ (المسعودي) ممن اختلط، وهو (عبد الرحمن بن عبد الله بن عتبة بن عبد الله بن مسعود الهذلي)، وهو أخو (أبي العيس عتبة المسعودي). ذكر (الحاكم أبو عبد الله) في كتاب (المزكين للرواة) عن (يحيى بن معين) أنه قال:

Yezîd ibn-i Harûn'un kendisinden işittikleri sahihtir. Kûfeye gitmek isterken Vâsıt'ta (bir şehir ismi) ondan işitmiştir. Ondan işitmek bakımından insanların en sağlamı Abde ibn-i Süleyman'dır.

Ben derim ki: Şuurunun bozulmasından sonra ondan işittiği bilinen kişilerden ikisi Veki' ve Muafî ibni İmrân el-Musûlî'dir. Hâfızlardan biri olan İbn-i Ammâr el-Musûlî'nin şöyle dediği bize ulaşmıştır: "Bu ikisinin ondan yaptığı rivâyetlere itibâr edilmez. Çünkü ondan işitmeleri şuuru bozulduktan sonradır." Yahyâ bin Muin'den bize rivâyet edildiğine göre, kendisi Veki'e şöyle demiştir: "Sen Saîd ibn-i Arûbe'den hadis rivâyet ediyorsun. Oysa şuuru bozulduktan sonra ondan işitmiştin?" Veki' şöyle cevap vermiştir: "Benim doğru olmayan bir hadis anlattığımı gördün mü?" Mesûdî: Bu da hadisleri birbirine karıştıranlardandır. Tam ismi Abdurrahman ibn-i Abdullah ibn-i Utbe ibn-i Abdullah ibn-i Mesûd el-Huzelî'dir. Ebu Umeys Utbe el-Mesûdî'nin kardeşidir. Hâkim Ebu Abdullah "Kitab-ul müzekkîn Lir-Ruvât" adlı kitabında Yahyâ bin Muin'in şöyle dediğini zikreder:

من سمع من (المسعودي) في زمان (أبي جعفر) فهو صحيح السماع، ومن سمع منه في أيام (المهدي) فليس سماعه بشيء. وذكر (حنبل بن إسحاق)، عن (أحمد بن حنبل) أنه قال: سماع (عاصم)، هو (ابن علي)، (وأبي النضر) وهؤلاء، من (المسعودي) بعد ما اختلط. (ربيعة الرأي بن أبي عبد الرحمن)، أستاذ (مالك)، قيل: إنه تغير في آخر عمره، وترك الاعتماد عليه لذلك. (صالح بن نيهان)، مولى (التوأمة بنت أمية بن خلف)، روى عنه (ابن أبي ذئب) والناس. قال (أبو حاتم بن حبان): تغير في سنة خمس وعشرين ومائة، واختلط حديثه الأخير بحديثه القديم، ولم يتميز، فاستحق الترك. (حصين بن عبد الرحمن الكوفي)، ممن اختلط وتغير، ذكره (النسائي)، وغيره، والله أعلم.

“Mesudîden Ebu caferin zamanında hadis işitenlerin işittikleri bu hadisler sahihtir. Fakat mehdi zamanında ondan işitenlerin işitmelerine itibâr edilmez.” Yine Hanbel bin İshâk, Ahmed bin Hanbel’in şöyle dediğini zikreder: “Âsım - ki bu Ali’nin oğludur - , Ebu Nadr ve şunların mesudî’den işitmeleri onun şuuru bozulup karıştırmıştı sonradır.”

Rabiatur-Rey ibn-i Ebi Abdurrahman: Mâlikin üstâdıdır. Denildiğine göre ömrünün sonlarında şuuru bozulmuştur ve bu yüzden artık kendisine itimâd terkedilmiştir.

Sâlih bin Nebhân: Tev’eme bint-i Ümeyye bin Halef’in mevlâsı. İbn-i Ebi Züeb ve başka insanlar ondan rivâyet etmişlerdir. Ebu Hâtim ibn-i Hibbân: “Yüz yirmi beş yılında şuuru bozulmuştur ve sonraki hadislerini öncekilerle karıştırıp bunları birbirinden ayıramaz duruma gelmiştir. Bu yüzden hadislerinin terkedilmesi gerekli olmuştur.” demişlerdir.

Hüseyin bin Abdurrahman el-Kûfi: Şuuru bozulup karıştıranlardandır. Bunu Nesaî ve başkaları zikretmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

(عبد الوهاب الثقفي)، ذكر (ابن أبي حاتم الرازي)، عن (يحيى بن معين) أنه قال: اختلط بآخرة. (سفيان بن عيينة)، وجدت عن (محمد بن عبد الله بن عمار الموصلي): أنه سمع (يحيى بن سعيد القطان) يقول: أشهد أن (سفيان بن عيينة) اختلط سنة سبع وتسعين، فمن سمع منه في هذا السنة وبعد هذا فسماعه لا شيء. قلت: توفي بعد ذلك بنحو ستين، سنة تسع وتسعين ومائة. (عبد الرزاق بن همام): ذكر (أحمد بن حنبل): أنه عمي في آخر عمره، فكان يلحن فيتلقن، فسماع من سمع منه بعد ما عمي لا شيء. قال (النسائي): فيه نظر لمن كتب عنه بآخرة.

Abdulvahhâp es-Sakâfi: İbn-i ebi Hâtim er-Razî, Yahya bin Muin'in şöyle dediğini zikreder: "Sonradan (hadisleri) birbirine karıştırmıştır."

Süfyân bin Üyeyne: Muhammed bin Abdullah bin Ammâr el-Musûlî'nin, Yahyâ bin Kettan'ı şöyle derken işittiğini (kayıtlarda) buldum: "Süfyân bin Üyeyne'nin (Yüz) doksan yedi senesinde (şuuru bozulup) karıştırdığına şahitlik ediyorum. Kim ondan bu senede veya bu seneden sonra işitmişse onun işitmesine itibâr edilmez.

Ben derim ki: Bundan yaklaşık iki yıl sonra, Yüz doksan dokuz yılında vefât etmiştir.

Abdürrezzâk bin Hemmâm: Ahmed bin Hanbel, ömrünün sonlarında gözlerinin görmez bir hale geldiğini, bu yüzden kendisine telkîn yapıldığını ve yönlendirmelerle ihtiyacını gördüğünü belirtip bu sebeble âmâ olduktan sonra kendisinden işitenlerin işitmelerine itibâr edilemeyeceğini zikreder. Nesâî ise, "Kendisinden sonradan hadis yazarlar için bu tartışma konusudur" demiştir.

قلت: وعلى هذا نحمل قول (عباس بن عبد العظيم)، لما رجع من صنعاء: والله لقد تجشمت إلى (عبد الرزاق)، وإنه لكذاب، (والواقدي) أصدق منه.

قلت: قد وجدت فيما روي عن (الطبراني)، عن (إسحاق بن إبراهيم الدبيري)، عن (عبد الرزاق)، أحاديث استكرتها جداً، فأحلت أمرها على ذلك، فإن سماع (الدبيري) منه متأخر جداً. قال (إبراهيم الحري): مات (عبد الرزاق) (وللدبيري) ست سنين أو سبع سنين، ويحصل أيضاً في نظر من كثير من العوالي الواقعة عن تأخر سماعه من (سفيان بن عيينة) وأشباهه.

(عارم محمد بن الفضل)، (أبو النعمان)، اختلط بآخرة. فما رواه عنه (البخاري) و(محمد بن يحيى الذهلي) وغيرهما من الحفاظ،

Ben derim ki: Biz Abbas ibn-i Abdul Azim'in San'adan döndükten sonra söylediği: “Vallahi ben Abdürrezzâk’a katlandım, tahammül ettim. O yalancıdır ve vakıdî ondan daha sadıktır.” sözünü buna hamlediyoruz. (Yani aslında yalancı oluşundan dolayı değil de ömrünün sonlarında gözleri görmez olup kendisine telkîn yapılmasından dolayı bazı rivâyetleri karıştırmış olabileceğine hamlediyoruz. Çev.)

Ben derim ki: Taberânî'den rivâyet edilenler arasında, İshâk bin İbrâhîm ed-Deberî'nin Abdurrezzâktan rivâyet ettiği bazı hadisleri buldum. Bana gerçekten yabancı, garip geliyorlardı. Ben de durumu buna hamlettim. Çünkü Deberî'nin ondan işitmesi çok sonradandır. İbrâhîm el-Harbî, “Abdurrezzâk vefât ettiğinde deberî Altı veya yedi yaşındaydı” demiştir. Yine Süfyân bin üyeyne ve benzerlerinden son dönemlerinde hadis işitenlerden nakledilen, muteber olmayan kıymetsiz haberlerin çoğunda da aynı şekilde tartışma söz konusudur. Arîm Muhammed ibn-i Fadıl Ebu Numan: Sonradan şuuru bozulmuştur. Buharî, Muhammed bin Yahyâ ez-Zuhlî ve başka hâfızların kendisinden rivâyet ettikleri hadisleri,

ينبغي أن يكون مأخوذاً عنه قبل اختلاطه. (أبو قلابة عبد الملك بن محمد بن عبد الله الرقاشي)، روي عن الإمام (ابن خزيمة) أنه قال: حدثنا (أبو قلابة) بالبصرة قبل أن يختلط ويخرج إلى بغداد. وممن بلغنا عنه ذلك من المتأخرين (أبو أحمد الغطريفي الجرجاني)، (وأبو طاهر) حفيد الإمام (ابن خزيمة). ذكر الحافظ (أبو علي البرذعي ثم السمرقندي) في (معجمه): أنه بلغه أنهما اختلطا في آخر عمرهما. (وأبو بكر بن مالك القطيعي)، راوي مسند (أحمد) وغيره، اختل في آخر عمره وخرف، حتى كان لا يعرف شيئاً مما يقرأ عليه. واعلم: أن من كان من هذا القبيل محتجاً بروايته في (الصحيحين) أو أحدهما، فإننا نعرف على الجملة: أن ذلك مما تميز، وكان مأخوذاً عنه قبل الاختلاط، والله أعلم.

şuuru bozulmadan önce ondan almış olmaları لازم.

Ebu Kalâbe Abdulmelik bin Muhammed bin Abdullah er-Rekkâşî: İmam ibn-i Huzeyme'nin şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: "Ebu Kalâbe şuuru bozulmadan önce Basrâda bize anlattı. Sonra Bağdat'a gitti. Ömrünün sonunda şuur bozukluğu yaşadıklarına dair bize haber ulaşan müteahhirînlerden ikisi de Ebu Ahmed el-Ğitrîfî el-Cürcânî ve Ebu Tâhir Hâfid imâm ibn-i Huzeyme'dir. Hâfız Ebu Ali el-Berzaî sonra da Semerkandî mu'ceminde, bu ikisinin ömürlerinin sonunda şuurlarının bozulduğunun kendilerine ulaştığını zikrederler.

Ebu Bekir bin Mâlik el-Katîf: Ahmed'in müsnedinin ve başkalarının râvisidir. Ömrünün sonunda şuuru bozulmuş ve kendisine okunan şeyleri tanımayacak kadar bunamıştır.

Bil ki: Bu kabilden olup ta iki sahih kitapta veya onlardan birinde rivâyetleriyle istidlâl yapılan birini bulduğumuzda, kendisinin bu rivâyetinin bu cümleden olarak temyîz edildiğini ve şuur bozukluğundan önce kendisinden alınmış olduğunu biliriz.

Allah en doğrusunu bilir.

النوع الثالث والستون: معرفة طبقات الرواة والعلماء

وذلك من المهمات التي افترض بسبب الجهل بها غير واحد من المصنفين وغيرهم.
(كتاب الطبقات الكبير) (لمحمد بن سعد كاتب الواقدي) كتاب حفيظ كثير الفوائد،
وهو ثقة، غير أنه كثير الرواية فيه عن الضعفاء، ومنهم (الواقدي)، وهو (محمد بن
عمر) الذي لا ينسبه.

والطبقة في اللغة عبارة عن القوم المتشابهين، وعند هذا: قَرَّبَ شخصين يكونان من
طبقة واحدة لتشابههما بالنسبة إلى جهة، ومن طبقتين بالنسبة إلى جهة أخرى لا
يتشابهان فيها.

ALTMİŞ ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT

RÂVİ VE ÂLİMLERİN TABAKALARI (MERTEBELERİ)

Bu, musanniflerden ve diğerlerinden birçoğunun bu konuda bilgisi olmaması sebebiyle ayıplandığı önemli konulardandır.

Vakıdî'nin kâtibi Muhammed bin Sa'dın "Tabakat-ül Kebîr" adlı eseri bu konuda yazılmış önemli, çok faydalı bir kitaptır. Kendisi sika bir râvî'dir. Fakat bu kitapta zayıf ravilerden çokça rivâyet'te bulunmuştur ki bu râvilerden bir tanesi de Vakıdî'dir. Bu, ibn-i Sa'dın kendisinden rivâyet ederken nesebini söylemediği Muhammed bin ömerdir.

Lügatte tabaka, birbirine benzeyen topluluktan ibarettir.¹⁵⁵

Durum böyle olduğunda, bazen iki şahıs bir yöne nisbetle birbirine benzedikleri için bir tabakadan olurlar. Birbirine benzemedikleri bir başka yöne nisbetle ise iki ayrı tabakadan olurlar.

¹⁵⁵ İstilah manası: Aynı asırda yaşayıp yaş ve aynı şeyhten alma bakımından ortak olan insanlar için kullanılır.

(فأنس بن مالك الأنصاري) - وغيره من أصاغر الصحابة - مع العشرة وغيرهم من أكابر الصحابة من طبقة واحدة، إذا نظرنا إلى تشابههم في أصل صفة الصحة. وعلى هذا: فالصحابة بأسرهم طبقة أولى، والتابعون طبقة ثانية، وأتباع التابعين طبقة ثالثة، وهلم جرا.

وإذا نظرنا إلى تفاوت الصحابة في سوابقهم ومراتبهم كانوا - على ما سبق ذكره - بضع عشرة طبقة، ولا يكون عند هذا (أنس) وغيره من أصاغر الصحابة من طبقة العشرة من الصحابة، بل دونهم بطبقات. والباحث الناظر في هذا الفن يحتاج إلى معرفة المواليذ والوفيات، ومن أخذوا عنه ومن أخذ عنهم، ونحو ذلك، والله أعلم.

Mesela Sahâbelik sıfatının aslında birbirine benzemeleri açısından baktığımızda Enes ibn-i Mâlik el-Ensârî ve Sahâbenin küçüklerinden olan diğerleri, Aşere-i mübeşşere ve diğer büyük Sahâbilerle tek bir tabakadan sayılırlar.

Bu bakış açısıyla baktığımızda Sahâbelerin tamamı birinci tabakadır. Tabiîler ikinci tabakadır. Etbaut-Tabiîn üçüncü tabakadır... ve bu şekilde devam edip gider.

Ama Sahâbelerin islama girmelerindeki öncelikleri ve mertebelerindeki farklılıkları açısından baktığımızda ise daha önce konusu geçtiği üzere On küsur tabakaya ayrılırlar ve bu durumda Enes ve Sahâbelerin küçüklerinden olan diğerleri, Sahâbeden Aşere-i mübeşşere olanlarla aynı tabakadan olmazlar. Onlardan birkaç tabaka altta sayılırlar.

Bu ilim dalında inceleme yapmak isteyen kimsenin doğum ve ölüm tarihlerini, (hadis) alanlarla kendisinden hadis alınanları ve benzeri şeyleri bilmeye ihtiyacı vardır.

Allah en doğrusunu bilir.

النوع الرابع والستون: معرفة الموالي من الرواة والعلماء وأهم ذلك معرفة الموالي المنسوبين إلى القبائل بوصف الإطلاق، فإن الظاهر في المنسوب إلى قبيلة - كما إذا قيل: فلان القرشي - أنه منهم صليّة، فإذا بَيان من قيل فيه (قرشي) من أجل كونه مولى لهم مهم. واعلم أن فيهم من يقال فيه (مولى فلان) أو (لبي فلان) والمراد به مولى العتاقة، وهذا هو الأغلب في ذلك. ومنهم من أطلق عليه لفظ (المولى) والمراد بها ولاء الإسلام. ومنهم (أبو عبد الله البخاري)، فهو (محمد بن إسماعيل الجعفي) مولاهم، نسب إلى ولاء (الجعفيين) لأن جده - وأظنه الذي يقال له الأحنف - أسلم

ALTMİŞ DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT RÂVİ VE ULEMÂDAN MEVÂLÎ OLANLAR

Bu konunun en önemli kısmı ise (hiçbir şeyle kayıtlamaksızın) mutlak olarak kabilelere nisbet edilen mevâlî'nin tanınmasıdır. Çünkü meselâ "filân Kureyşlidir" şeklinde bir kabileye nisbet edilen kişiden zahiren anlaşılan, onun sulb (zürriyet) olarak onlardan olmasıdır. Öyleyse (sulb olarak onlardan olduğu için değil de) onların mevlâsı olduğu için hakkında "Kureyşlidir" denilen kimsenin açıklanması önemlidir.

Bil ki; hakkında "falânın mevlâsı" veya "falân oğullarının mevlâsı" denilenler vardır ki bunlarla kastedilen, azad etme yoluyla olan mevlâlıktır. Bu konuda gâlib olan da budur.

Yine onlardan kimisi için de "mevâlî" lafzı kullanılır. Ama bununla kastedilen islâm velâyetidir. Bunlardan birisi Ebu Abdullah el-Buharî'dir. Kendisinin tam ismi Muhammed bin İsmâil el-Cu'fî'dir. Cu'filere mevlâlık yoluyla nisbet edilir. Onlara bu şekilde nisbet edilmesinin sebebi dedesinin - ki isminin Ahnef olduğunu zannediyorum - Buharî'nin şeyhlerinden biri olan

وكان مجوسياً، على يد (اليمان بن أحنس الجعفي)، جد (عبد الله بن محمد المسندي الجعفي) أحد شيوخ (البخاري). وكذلك (الحسن بن عيسى الماسرجسي)، مولى (عبد الله بن المبارك)، إنما ولاؤه من حيث كونه أسلم - وكان نصرانياً - على يديه. ومنهم من هو مولى بولاء الحلف والموالاة، (كمالك بن أنس) الإمام ونفره، هم أصبحيون حميريون صليبة، وهم موالٍ لثيم قريش بالحلف. وقيل: لأن جده (مالك بن أبي عامر) كان عسيفاً على (طلحة بن عبيد الله التيمي)، أي أجيراً، وطلحة يختلف بالتجارة، فقيل: مولى التيمين، لكونه مع (طلحة بن عبيد الله التيمي). وهذا قسم رابع في ذلك، وهو نحو ما أسلفناه في مقسم أنه قيل فيه (مولى ابن عباس) للزومه إياه.

Abdullah bin Muhammed el-Müsnedî el-Cu'fî'nin dedesi Yemân ibn-i Ahnes el-Cu'fî eliyle Müslüman olmasıdır - ki kendisi daha önce Mecusî idi -.

Aynı şekilde Abdullah bin Mübârek'in mevlâsı Hasan bin İsa el-Masercisî de böyledir. İbn-i Mübârek'in mevlâsı olması, daha önce Hristiyan iken onun eliyle müslüman olması sebebiyledir.

Onlardan kimisi de anlaşıma velâsı yoluyla mevlâ olmuştur. İmâm Mâlik bin Enes ve yakınları gibi. Neseb olarak Hımyerli, Esbahî idiler ve kureyşin Teym kabilesine anlaşıma yoluyla mevâlî olmuşlardı. Yine onun hakkında şöyle denilmiştir: "İmâm Mâlik'in dedesi Mâlik bin ebu Âmir, Talhâ bin Ubeydullahın ücretli işçisi idi. Talhâ ticaretle uğraşıyordu. İşte bu yüzden, yani Teym kabilesine mensup olan Talha bin Ubeydullah ile beraber olduğu için kendisine "Teymlilerin mevlâsı" denildi.

Bu konuda dördüncü bir kısım da vardır ki o da daha önce Miksem meselesinde anlattığımız gibidir. Yani devamlı ibn-i Abbasla bulunup ondan ayrılmadığı için kendisi hakkında "İbn-i Abbas'ın mevlâsı" deniliyordu.

وهذه أمثلة للمنسوبين إلى القبائل من مواليتهم: (أبو البخاري الطائي سعيد ابن فيروز التابعي)، هو مولى طيء. (أبو العالية ربيع الرياحي التميمي التابعي)، كان مولى امرأة من بني رباح. (عبد الرحمن بن هرمز الأعرج الهاشمي)، أبو داود الراوي عن أبي هريرة وابن بكينة وغيرهما، هو مولى بني هاشم. (الليث بن سعد المصري الفهمي)، مولا هم. (عبد الله بن المبارك المروزي الحنظلي)، مولا هم. عبد الله بن وهب المصري القرشي، مولا هم. (عبد الله بن صالح المصري) كاتب (الليث الجهمي)، مولا هم. وربما نسب إلى القبيلة مولى مولاها، كأبي الحباب سعيد بن يسار الهاشمي، الراوي عن (أبي هريرة) و(ابن عمر)، كان مولى لمولى هاشم.

Şimdi (bu kabilelere mensup olmadıkları halde, mevlâsı oldukları için) kabilelere nisbet edilen mevâliden birkaç misâl vereceğiz:

Tabiîlerden Ebu'l Bahterî et-Taî Saîd ibn-i Feyrûz: Tay kabilesinin mevlâsıdır.

Tabiîlerden Ebu'l Âliye Rufey er-Riyâhî et-Temîmî: Beni Riyâh kabilesinden bir kadının mevlâsı idi.

Abdurrahman ibn-i Hürmüz el-A'recî el-Haşimî Ebu Davud: Ebu Hüreyre, İbn-i Buheyne ve başkalarından rivâyet etmiştir. Beni Haşim'in mevlâsıdır.

Leys bin Sa'd el-Mısırî el-Fehmî: Mevlâ yoluyla onlardan (yani Fehmîlerden)dir.

Abdullah bin Mübârek el-Mervezî el-Hanzelî: Mevlâ yoluyla onlardandır. Abdullah bin Vehb el-Mısırî el-Kureşî: Mevlâ yoluyla onlardandır. Abdullah bin Sâlih el-Mısırî el-Cühenî, Leys'in kâtibi: Mevlâ yoluyla onlardandır.

Bazen de bir kabilenin mevlâsının mevlâsı, o kabileye nisbet edilirdi. Mesela Ebu Hüreyre ve İbn-i Ömerden rivâyetlerde bulunmuş olan Ebul Hubâb Saîd ibn-i Yesâr el-Haşimî gibi. Kendisi ben-i Haşim'in mevlâsının mevlâsıydı.

لأنه مولى (شُقران) مولى رسول الله - صلى الله عليه وسلم.

روينا عن (الزهري) قال: قدمت على (عبد الملك بن مروان) فقال: من أين قدمت يا زهري؟ قلت: من مكة. قال: فمن خلفت بها يسود أهلها؟ قلت: (عطاء بن أبي رباح). قال: فمن العرب أم من الموالي؟ قال: قلت: من الموالي. قال: وبم سادهم؟ قلت: بالديانة والرواية. قال: إن أهل الديانة الرواية لينبغي أن يسودوا. قال: فمن يسود أهل اليمن؟ قال: قلت: (طاووس بن كيسان). قال: فمن العرب أم من الموالي؟ قال: قلت: من الموالي. قال: وبم سادهم؟ قلت: بما سادهم به عطاء. قال: إنه لينبغي.

Çünkü Resulullah'ın (s.a.v) mevlâsı Şükrân'ın mevlâsıydı. Allah en doğrusunu bilir.

Zühri'nin şöyle dediği bize rivâyet edilmiştir: Abdulmelik ibn-i Mervan'ın yanına gittim. Bana: "Nereden geliyorsun ey Zühri" dedi. Ben "Mekkedden" dedim. O, "Oranın halkına liderlik yapmak üzere kimi geride bıraktın" diye sordu. Ben "Atâ ibn-i ebi Rebâh" dedim. O, "O Araplardan mıdır, yoksa mevâliden mi?" dedi. Ben, "Mevâlidendir" dedim. O, "Öyleyse onlara neyle liderlik yapacak?" dedi. Ben, "Diyânet ve rivâyetle" dedim. O, bunun üzerine "Şüphesiz diyânet ve rivâyet ehli liderlik yapmaya layıktır" dedi.

Yine "Yemen ehline kim liderlik yapıyor?" diye sordu. Ben, "Tavus ibn-i Keysân" dedim. Bunun üzerine o, "O Araplardan mıdır, yoksa mevâliden mi?" dedi. Ben "mevâlidendir" deyince o, "Öyleyse onlara neyle liderlik yapacak?" dedi. Ben, "Atâ'nın liderlik yaptığı şeyle (yani diyânet ve rivâyetle)" dedim. O, "Uygundur" dedi.

قال: فمن يسود أهل مصر؟ قال: قلت: (يزيد بن أبي حبيب). قال: فمن العرب أم من الموالي؟ قال: قلت: من الموالي. قال: فمن يسود أهل الشام؟ قال: قلت: مكحول. قال: فمن العرب أم من الموالي؟ قال: قلت: من الموالي عبد نوبي أعتقته امرأة من هذيل. قال: فمن يسود أهل الجزيرة؟ قلت: (ميمون بن مهران). قال: فمن العرب أم من الموالي؟ قال: قلت: من الموالي. قال: فمن يسود أهل خراسان؟ قال: قلت: (الضحاك بن مزاحم). قال: فمن العرب أم من الموالي؟ قال: قلت: من الموالي. قال: فمن يسود أهل البصرة؟ قال: قلت: (الحسن بن أبي الحسن). قال: فمن العرب أم من الموالي؟ قال: قلت: من الموالي.

Sonra, "Mısır ehline kim liderlik yapıyor?" diye sordu. Ben, "Yezid ibn-i ebi Habib" dedim. "Araplardan mıdır, yoksa mevâlidenden mi?" diye sordu. Ben, "Mevâlidendir" dedim. "Şam ehline kim liderlik yapıyor?" diye sordu. Ben, "Mekhûl" dedim. O, "Araplardan mıdır yoksa mevâlidenden mi?" diye sordu. Ben, "Mevâlidendir. Nûbi¹⁵⁶ bir köle idi. Huzeyl'den bir kadın onu azad etti" dedim.

Sonra, "Cezîre ehline kim liderlik yapıyor?" diye sordu. Ben, "Meymûn ibn-i Mihrân" O, "Araplardan mıdır yoksa mevâlidenden mi?" diye sordu.

Ben, "Mevâlidendir" dedim. "Horasan ehline kim liderlik yapıyor?" diye sordu. Ben, "Dahhâk ibn-i Muzâhim" dedim. O, "Araplardan mıdır yoksa mevâlidenden mi?" dedi. Ben, "Mevâlidendir" dedim. "Basrâ ehline kim liderlik yapıyor?" diye sordu. Ben, "Hasan bin ebi'l Hasan" dedim. O, "Araplardan mıdır yoksa mevâlidenden mi?" dedi. Ben, "Mevâlidendir" dedim.

¹⁵⁶ Nûbi: kamusta Nûbi, Sudanda yaşayan bir halk diye geçer.

قال: وبلك فمن يسود أهل الكوفة؟ قال: قلت: (إبراهيم النخعي). قال: فمن العرب أم من الموالي؟ قال: قلت: من العرب. قال: وبلك يا زهري! فرجت عني، والله لتسودن الموالي على العرب، حتى يخطب لها على المنابر والعرب تحتها. قال: قلت: يا أمير المؤمنين؟ إنما هو أمر الله ودينه، من حفظه ساد، ومن ضيعه سقط. وفيما نرويه عن (عبد الرحمن بن زيد بن أسلم) قال: لما مات العبادة صار الفقه في جميع البلدان إلى الموالي إلا المدينة، فإن الله خصها بقرشي، فكان فقيه أهل المدينة (سعيد بن المسيب)، غير مدافع. قلت: وفي هذا بعض الميل، فقد كان حينئذ من العرب غير (ابن المسيب) فقهاء أئمة مشاهير، منهم (الشعبي والنخعي)، وجميع الفقهاء السبعة الذين منهم (ابن المسيب) عرب إلا (سليمان بن يسار)، والله أعلم.

Sonra bana "Yazıklar olsun sana. Kûfe ehline kim liderlik yapıyor?" diye sordu. Ben, "İbrahim en-Nehai" dedim. O, "Araplardan mıdır yoksa mevaliden mi?" dedi. Ben, "Araplardandır" dedim. Bunun üzerine o, "Yazıklar olsun sana ey Zühri. Benden kurtuldun. Vallahi mevâli, Araplara liderlik edecek. Öyle ki Araplar altlarında olduğu halde minberlerin üstünden onlara hitap edecekler." dedi. Ben, "Ey Emirü'l mü'minin. Bu Allahın emri ve dinidir. Bunu koruyup gözetken lider olur. Onu zayıf eden ise düşer." dedim. Abdurrahman ibn-i Zeyd ibn-i Eslem'den bize rivâyet edildiğine göre kendisi şöyle demiştir: "Abâdile (Abdullahlar) vefat ettikten sonra fıkıh, Medine hariç bütün beldelerde mevâliye geçti. Allah teâla medîneyi Kureys'e has kıldı. Medîne ehlinin fakîhi itirazsız Saîd ibn-i Müseyyeb idi. Ben derim ki: (Abdurrahman'ın) bu söylediklerinde biraz meyil vardır. Çünkü o zaman Saîd ibn-i Müseyyeb dışında Araplardan meşhur fakîh imamlar vardı. Şa'bî ve Nehaî bunlardan ikisidir. Süleyman bin Yesâr hariç, ibn-i Müseyyeb'in de kendilerinden olduğu yedi fakîhin hepsi de Araptır. Allah en doğrusunu bilir.

النوع الخامس والستون: معرفة أوطان الرواة وبلداتهم
 وذلك مما يفتقر حفاظ الحديث إلى معرفته في كثير من تصرفاتهم.
 ومن مظان ذكره (الطبقات) (لابن سعد). وقد كانت العرب إنما تنتسب إلى قبائلها،
 فلما جاء الإسلام، وغلب عليهم سكنى القرى والمدائن، حدث فيما بينهم
 الانتساب إلى الأوطان، كما كانت العجم تنتسب، وأضاع كثير منهم أنسابهم، فلم
 يبق لهم غير الانتساب إلى أوطانهم.
 ومن كان من الناقلة من بلد إلى بلد، وأراد الجمع بينهما في الانتساب، فليبدأ
 بالأول، ثم بالثاني المنتقل إليه، وحسن أن يدخل على الثاني كلمة (ثم) فيقال في
 الناقلة من مصر إلى دمشق مثلاً: فلان المصري، ثم الدمشقي.

ALTMİŞ BEŞİNCİ ÇEŞİT RÂVİLERİN VATAN VE BELDELERİ

Bu, hadis hafızlarının birçok işlerinde bilgisine muhtaç oldukları bir ilimdir ve ibn-i Sa'd'ın "Tabakât" isimli eseri bu bilgilerin zikredildiği bir kitaptır.

Araplar islamdan önce kabilelere nisbet edilirlerdi. İslam gelip te köy ve şehirlerde yaşamaya başladıklarında, acemlerin intisap ettikleri gibi vatanlarına nisbet edilmeye başladılar ve onların çoğu neseb (bilgi)lerini kaybetti. Böylece onlar için vatanlarına nisbet edilmekten başka bir şey kalmadı.

Bir beldeden başka bir beldeye taşınıp, intisap konusunda her ikisinin arasını birleştirmek isteyen kimse önce birincisini, sonra da taşındığı ikincisini söylemelidir. İkincisine "sonra (ثم)" kelimesini koyması da güzeldir. Yani mesela Mısır'dan Dimeşk (Şam)'a taşınan birisi için "Mısırlı, sonra Dimeşekli filân" denilmelidir.

ومن كان من أهل قرية من قرى بلدة: فجائز أن ينتسب إلى القرية، وإلى البلدة أيضاً، وإلى الناحية التي منها تلك البلدة أيضاً. ولنقتد بالحاكم (أبي عبد الله الحافظ)، فنروي أحاديث بأسانيدھا، منبھین علی بلاد رواھا، ومستحسن من (الحافظ) أن یورد الحدیث بإسناده، ثم یذكر أوطان رجاله واحداً فواحداً، وهكذا غیر ذلك من أحوالھم. أخبرني الشيخ (المسند المعمر أبو حفص عمر بن محمد بن المعمر) رحمه الله بقراءتي عليه ببغداد، قال: أخبرنا أبو بكر محمد بن عبد الباقي بن محمد الأنصاري قال: أخبرنا أبو إسحاق بن عمر بن أحمد البرمكي قال: أخبرنا أبو محمد عبد الله بن إبراهيم بن أيوب بن ماسي قال: حدثنا أبو مسلم إبراهيم بن عبد الله الكنجي قال: حدثنا محمد بن عبد الله الأنصاري

Bir beldenin köylerinden bir köy'ün halkından olan kimsenin hem köye, hem de aynı şekilde beldeye nisbet edilmesi caizdir. Yine beldenin bağlı bulunduğu nahiye'ye nisbet edilmesi de aynı şekilde caizdir. Biz hâfız ebu Abdullah el-Hâkim'e uyacağız ve birkaç hadisi isnatlarıyla beraber, râvilerinin beldelerine de dikkat çekerek rivâyet edeceğiz. Hâfız'ın hadisi isnadıyla beraber söyleyip sonra râvilerinin tek tek beldelerini ve aynı şekilde bunun dışındaki hallerini zikretmesi de güzeldir.

Bana, müsniid şeyh Muammer Ebu Hafs Ömer ibn-i Muhammed ibn-i Muammer (r.a) Bağdat'ta kendisine okumam sûretiyle haber verdi ve dedi ki: Bize Ebu Bekir Muhammed bin Abdulkakî bin Muhammed el-Ensârî haber verdi ve dedi ki: Bize Ebu İshâk İbrahîm bin Ömer ibn-i Ahmed el-Bermekî haber verip dedi ki: Bize Ebu Muhammed Abdullah bin İbrahîm bin Eyyüb bin Mâsî haber verdi ve dedi ki: Bize Ebu Müslîm İbrahîm bin Abdullah el-Keccî anlattı ve dedi ki: Bize Muhammed bin Abdullah el-Ensârî anlattı ve dedi ki:

قال: حدثنا سليمان التيمي، عن أنس قال: قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم -: ((لا هجرة بين المسلمين فوق ثلاثة أيام، أو قال: ثلاث ليال)).
 أخبرني الشيخ (المسند أبو الحسن المؤيد بن محمد بن علي المقرئ) رحمه الله بقراءتي عليه بنيسابور، عوداً على بدء من ذلك، مرة على رأس قبر مسلم بن الحجاج قال: أخبرنا فقيه الحرم أبو عبد الله محمد بن الفضل الفراوي عند قبر مسلم أيضاً (ح) وأخبرتني أم المؤيد زينب بنت أبي القاسم عبد الرحمن بن الحسن الشعري بقراءتي عليها بنيسابور مرة، وقراءة غيري مرة أخرى رحمه الله، قلت: أخبرك إسماعيل بن أبي القاسم بن أبي بكر القارئ، قراءة عليه، قال: أخبرنا أبو حفص عمر بن أحمد بن مسرور قال: أخبرنا إسماعيل بن نجيد السلمي

Bize Süleyman et-Teymî, Enes'ten şöyle rivâyet etti: Resulullah (s.a.v) "İki Müslüman arasında üç günden fazla küskünlük olmaz." dedi. Veya "üç geceden fazla" dedi.¹⁵⁷ Bana müsnid şeyh Ebu'l Hasan el-Müeyyed bin Muhammed bin Ali el-Mukrî (r.a) Nisâbûrda, kendisine tekrarlayarak okumam suretinde - bu tekrarlardan bir tanesi de Müslim bin Haccâc'ın kabrinin başında olması suretiyle - haber verip dedi ki: Bana Harem'in fakîhi Ebu Abdullah Muhammed bin Fadl el-Feravî, Müslim'in kabrinin başında haber verdi; Yine bana Ümmül Müeyyed Zeyneb bint-i ebi'l Kasım Abdurrahman el-Hasan eş-Şa'ri Nisâbûrda bir kere kendisine okumam ve bir kere de benden başka birisinin kendisine okuması suretiyle haber verdi (Allah kendisine rahmet etsin). Ben dedim ki: Sana İsmâîl bin ebi'l Kasım bin ebi' Bekir Kâri' - kendisine okunarak - haber verdi. Her ikisi şöyle dediler: Bize Ebu Hafs Ömer ibn-i Ahmed bin Mesrûr haber verdi ve dedi ki: Bize İsmâîl bin Nuceyd es-Sülemî haber verdi ve şöyle dedi:

¹⁵⁷ Buhari (6077) ve Müslim (2560) tahrir etmiştir.

قال: أخبرنا أبو مسلم إبراهيم بن عبد الله الكجي قال: حدثنا محمد بن عبد الله الأنصاري قال: حدثني حميد الطويل، عن أنس بن مالك قال: قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - ((أنصر أخاك ظالماً أو مظلوماً)) قلت: يا رسول الله أنصره مظلوماً، فكيف أنصره ظالماً؟ قال: ((تقعه من الظلم، فذلك نصره إياه)).

الحديثان عالين في السماع مع لطافة السند وصحة المتن، وأنس في الأول، فمن دونه إلى (أبي مسلم) بصريون، ومن بعد أبي مسلم إلى شيخنا فيه بغداديون. وفي الحديث الثاني أنس فمن دونه إلى أبي مسلم كما ذكرناه بصريون، ومن بعده من ابن نجيد إلى شيخنا نيسابوريون.

Bize Ebu Müslîm İbrahim bin Abdullah el-Keccî anlattı ve şöyle dedi: Bize Muhammed bin Abdullah el-Ensârî anlattı ve şöyle dedi: Bana Humeyd et-Tavîl, Enes ibn-i Mâlik'in şöyle dediğini haber verdi: Resulullah (s.a.v) "Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et" dedi. Ben, "Ya Resulellah (s.a.v). Ona mazlum olduğunda yardım ederim. Ama zâlim olduğunda nasıl yardım edeceğim?" dedim. Resulullah (s.a.v) "Onu zulümden alıkoyarsın. Bu senin ona yardım etmendir." buyurdu.¹⁵⁸

Her iki hadiste senedin nezâfeti ve metnin sıhhatiyle beraber işitme bakımından âli (yüksek) dirler. Birinci hadiste Enes (r.a) ve onun altındakilerden ta Ebu Müslim'e kadarki râviler Basrâlıdırlar. Ebu Müslim'den sonra şeyhimize kadar olanlar Bağdatlıdırlar. İkinci hadiste ise Enes (r.a) ve onun altındakilerden ta Ebu Müslime kadar olanlar, diğerinde zikrettiğimiz gibi Basrâlıdırlar. Ondan sonrakiler ise Nuceyd'den şeyhimize kadar olanlar Nisâbürludurlar.

¹⁵⁸ Buhari (2311) tahrir etmiştir.

أخبرني الشيخ الزكي أبو الفتح منصور بن عبد المنعم بن أبي البركات بن الإمام أبي عبد الله محمد بن الفضل الفراوي بقراءتي عليه بنيسابور رحمه الله قال: أخبرنا جدي أبو عبد الله محمد بن الفضل قال: أخبرنا أبو عثمان سعيد بن محمد البحيري رحمه الله قال: أخبرنا أبو سعيد محمد بن عبد الله بن حمدون قال: أخبرنا أبو حاتم مكي بن عبيد الله قال: أخبرنا عبد الرحمن بن بشر قال: أخبرنا عبد الرزاق قال: أخبرنا ابن جريج قال: أخبرني عبدة بن أبي لبابة: أن وراداً مولى المغيرة بن شعبة أخبره: أن المغيرة بن شعبة كتب إلى معاوية، كتب ذلك الكتاب له وراد: إني سمعت رسول الله - صلى الله عليه وسلم - يقول حين يُسَلِّم: ((لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد،

“Ben Resulullahın (s.a.v) selam verirken şöyle dediğini işittim: Bana tertemiz şeyh Ebu'l Feth Mansûr ibn-i Abdülmün'im ibn-i ebi'l berekât ibn'il İmâm Ebu Abdullah Muhammed ibnü'l Feravî (r.a) - Nisâbü'rda kendisine okumam suretiyle - haber verdi ve şöyle dedi: Bize ceddim Ebu Abdullah Muhammed bin Fadl haber verdi ve dedi ki: Bize Ebu Osman Saîd ibn-i Muhammed el-Bahirî (r.a) haber verip şöyle dedi: Bize Ebu Saîd Muhammed bin Abdullah ibn-i Hamdun haber verdi ve şöyle dedi: Bize Ebu Hâtım Mekkî ibn-i Abdân haber verip şöyle dedi: Bize Abdurrahman ibn-i Bîşr haber verip dedi ki: Bize Abdurrezzâk haber verdi ve dedi ki: Bize ibn-i Cüreyc haber verdi ve dedi ki: Abde ibn-i ebi Lûbâbe bana, Muğîre bin Şu'benin mevlâsı Varrâd'ın kendisine şöyle dediğini haber verdi: Muğîre bin Şu'be, Muâviyeye şöyle yazdı - ki bu yazıyı da Varrâd'ın kendisi yazmıştır - : “Allahtan başka ilah yoktur. O birdir, ortağı yoktur. Mülk onundur ve hamd ona mahsustur.

اللهم لا مانع لما أعطيت، ولا معطي لما منعت، ولا ينفع ذا الجد منك الجد)).
 (المغيرة بن شعبة) (ووراد) (وعيدة)، كوفيون، (وابن جريج) مكي، (وعبد الرزاق)
 صنعاني يمان، (وعبد الرحمن بن بشر) فشيخنا ومن بينهما أجمعون نيسابوريون.
 والله سبحانه الحمد الأتم على ما أسبغ من إفضاله، والصلاة والسلام، الأفاضلان
 على سيدنا محمد وآله وعلى سائر النبيين وآل كل: نهاية ما يسأل السائلون وغاية
 ما يأمل الآملون.
 أنتهى الكتاب ..
 وقد تم نسخه من قبل مكتبة مشكاة الإسلامية

Allahım, senin vereceklerine engel olabilecek kimse yoktur ve senin engellediklerini verebilecek kimse de yoktur. Hiç kimsenin zenginliği (malı-mülkü) senin katında kendisine fayda sağlamaz.”¹⁵⁹

Bu hadiste geçen Muğîre bin Şu’be, Varrâd ve Abde Kûfelidirler. İbn-i Cureyc Mekkelidir. Abdurrezzâk Yemenli, San’alıdır. Abdurrahman Bin Bişr, şeyhimiz ve ikisinin arasındakilerin hepsi Nisâbürludurlar.

Tam ve kâmil manada hamd, lütfundan bize verdiği nimetler için Allah sübhânehuya’dır. En efdal salât ve selâm efendimiz Muhammed’e, onun âline ve diğer peygamberler ile hepsinin âline olsun. İsteyen kimselerin isteyebileceklerinin nihayeti ve emel sahiplerinin emel edebileceklerinin en son miktarınca.

Amin. Amin. Amin.

¹⁵⁹ Buhari (808) ve Müslim (595) tahrir etmiştir.

İçindekiler

İBNU'L SALAH	3
MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ.....	5
HADİS İLİMLERİ	15
BİRİNCİ ÇEŞİT	15
SAHİH HADİS	15
ÖNEMLİ BİLGİLER	17
İKİNCİ ÇEŞİT	38
HASEN HADİS.....	38
BİR KAÇ TENBİH VE AYRINTI	41
ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT	52
ZAYIF HADİS	52
DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT	55
MÜSNED HADİS	55
BEŞİNCİ ÇEŞİT	57
MUTTASIL HADİS	57
ALTINCI ÇEŞİT	58
MERFU' HADİS	58
YEDİNCİ ÇEŞİT	59
MEVKUF HADİS	59
SEKİZİNCİ ÇEŞİT	61
MAKTU' HADİS	61
AÇIKLAMALAR.....	62
DOKUZUNCU ÇEŞİT	67
MÜRSEL HADİS	67
ONUNCU ÇEŞİT	73

HADİS İLİMLERİ/İBNU'L SALAH

MUNKATİ HADİS	73
ONBİRİNCİ ÇEŞİT	76
MU'DEL HADİS	76
AÇIKLAMALAR	79
ON İKİNCİ ÇEŞİT	94
TEDLİS VE MÜDELLES (HADİS)'İN HÜKMÜ	94
ON ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT	98
ŞAZ HADİS	98
ON DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT	102
MÜNKER HADİS	102
ON BEŞİNCİ ÇEŞİT	105
İTİBAR, MUTABİAT, ŞEVAHİD	105
ON ALTINCI ÇEŞİT	109
SİKA RAVİLERİN RİVAYETLERİNDEKİ FAZLALIKLAR VE BUNLARIN HÜKMÜ	109
ON YEDİNCİ ÇEŞİT	113
EFRAD (MÜFRET LİK)	113
ON SEKİZİNCİ ÇEŞİT	115
MUALLEL HADİS	115
ON DOKUZUNCU ÇEŞİT	120
MUDTARİB HADİS	120
YİRMİNCİ ÇEŞİT	122
HADİSTE İDRAC	122
YİRMİ BİRİNCİ ÇEŞİT	127
MEVDU' HADİS	127
YİRMİ İKİNCİ ÇEŞİT	131
MAKLÛB HADİS	131
AÇIKLAMALAR	133

YİRMİ ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT	136
RİVAYETLERİ KABUL EDİLENLER VE REDDEDİLENLERİN SIFATLARI İLE BUNUNLA ALAKALI KADH VE CERH (ADALETE ZARAR VERİCİ VE YARALAYICI SIFATLAR) TEVSİK VE TA'DİL (GÜVENİLİRLİK VE ADALET) KONULARI	136
CERH LAFIZLARI	163
YİRMİ DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT	166
HADİS İŞİTME VE TAŞIMA DURUMU İLE HADİSİ ZABT SIFATI	166
HADİS NAKİL VE TAŞIMA YOLLARININ KISIMLARININ AÇIKLAMASI	172
AYRINTILAR	183
MÜNÂVELE VE İCÂZE YOLUYLA RİVÂYET EDEN RÂVİ'NİN KULLANACAĞI İBÂRELER	224
YİRMİ BEŞİNCİ ÇEŞİT	241
HADİSİ YAZMA, KİTABI ZABT VE KAYITLANDIRMANIN KEYFİYETİ	241
YİRMİ ALTINCI ÇEŞİT	281
HADİS RİVAYETİNİN SIFATLARI, EDA ŞARTLARI VE BUNLARLA ALAKALI KONULAR	281
AYRINTILAR	285
YİRMİ YEDİNCİ ÇEŞİT	326
MUHADDİSİN ADABI	326
YİRMİ SEKİZİNCİ ÇEŞİT	341
HADİS TALİBİ (ÖĞRENCİSİ)'NİN ADABI	341
YİRMİ DOKUZUNCU ÇEŞİT	358
YÜKSEK (ÂLİ) VE DÜŞÜK (NÂZİL) İSNAT	358
BÖLÜM	369
OTUZUNCU ÇEŞİT	371
MESHÜR HADİS	371
OTUZ BİRİNCİ ÇEŞİT	376
GARİB VE AZİZ HADİS	376
OTUZ İKİNCİ ÇEŞİT	379
HADİSLERDEKİ GARİB (LAFİZ)'LAR	379

OTUZ ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT	383
MÜSELSSEL HADİS	383
OTUZ DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT.....	385
NÂSİH VE MENSÜH HADİS.....	385
OTUZ BEŞİNCİ ÇEŞİT	389
HADİS İSNAD VE METİNLERİNDE TASHİF (YANLIŞLIK)	389
OTUZ ALTINCI ÇEŞİT	396
İHTİLAFİ HADİSLER.....	396
OTUZ YEDİNCİ ÇEŞİT.....	399
MUTTASIL İSNADLARDAKİ ZİYADELİKLER	399
OTUZ SEKİZİNCİ ÇEŞİT	403
İRSALİ GİZLİ OLAN MÜRSELLER	403
OTUZ DOKUZUNCU ÇEŞİT.....	405
SAHÂBENİN (ALLAH HEPSİNDEN RAZİ OLSUN) TANINMASI.....	405
KIRKINCI ÇEŞİT	420
TABLİNİN TANINMASI.....	420
KIRK BİRİNCİ ÇEŞİT	428
BÜYÜK RAVİ'NİN KÜÇÜKTEN RİVÂYET ETMESİ.....	428
KIRK İKİNCİ ÇEŞİT	431
MÜDEBBEC VE ONUN DIŞINDA AKRÂNLARIN BİRBİRİNDEN RİVAYET ETMESİ	431
KIRK ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT	433
ULEMA VE RAVİ'LERDEN KARDEŞ OLANLAR	433
KIRK DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT	437
BABANIN OĞULDAN RİVÂYET ETMESİ.....	437
KIRK BEŞİNCİ ÇEŞİT.....	440
OĞULUN BABA'DAN RİVÂYET ETMESİ	440
KIRK ALTINCI ÇEŞİT.....	444

..... HADİS İLİMLERİ/İBNU'L SALAH	
KENDİSİNDEN RİVÂYET ETMEDE İKİ RÂVİ'NİN MÜŞTEREK OLDUĞU KİMSELER	444
KIRK YEDİNCİ ÇEŞİT	446
KENDİLERİNDEN BİR TEK RÂVİ DIŞINDA KİMSENİN RİVÂYETTE BULUNMADIĞI SAHÂBİ, TABİİ VE ONLARDAN SONRAKİLER (ALLAH ONLARDAN RAZI OLSUN)	446
KIRK SEKİZİNCİ ÇEŞİT	452
DEĞİŞİK İSİMLERLE VEYA BİRKAÇ SIFATLA ZİKREDİLENLER VE BUNDAN HABERİ OLMAYANLARIN BU İSİM VEYA SIFATLARIN FARKLI GRUPLARA AİT OLDUĞUNU ZANNETMELERİ	452
KIRK DOKUZUNCU ÇEŞİT	455
SAHÂBE, HADİS RÂVİSİ VE ÂLİMLERİN İSİM, LAKÂP VE KÜNYELERİNDEN (MÜŞTEREK OLMAYIP) MÜFRED OLANLAR	455
ELLİNCİ ÇEŞİT	462
İSİM VE KÜNYELER	462
ELLİ BİRİNCİ ÇEŞİT	473
KÜNYELERİYLE DEĞİL, İSİMLERİYLE TANINANLARIN KÜNYELERİ	473
ELLİ İKİNCİ ÇEŞİT	476
MUHADDİSLERİN VE ONLARLA BERABER ZİKREDİLENLERİN LAKAPLARI	476
ALLAH EN DOĞRUSUNU BİLİR	483
ELLİ ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT	483
İSİM, NESEB VE BUNLARA MÜLHAK OLANLARDAN MU'TELİF VE MUHTELİF OLANLAR ..	483
NESEPLERDEN	500
ELLİ DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT	504
İSİM, NESEP VE BENZERLERİNDEN MÜTTEFİK (AYNI) VE MÜFTERİK (FARKLI) OLANLAR ..	504
ELLİ BEŞİNCİ ÇEŞİT	515
BUNDAN ÖNCEKİ İKİ ÇEŞİT'TEN MEYDANA GELEN BİR ÇEŞİT	515
ELLİ ALTINCI ÇEŞİT	520
İSİM VE NESEPTE BİRBİRİNE BENZEYİP OĞUL VE BABADA TAKDİM VE TE'HİR AÇISINDAN BİRBİRİNDEN AYIRDEDİLEBİLEN RAVİLER	520

HADİS İLİMLERİ/İBNU'L SALAH.....

ELLİ YEDİNCİ ÇEŞİT	522
BABALARINDAN BAŞKASINA NİSBET EDİLENLER	522
ELLİ SEKİZİNCİ ÇEŞİT	526
BÂTİN'İ, KENDİSİNDEN İLK AKLA GELEN ZÂHİRİNE MUHALİF OLAN NESEBLER	526
ELLİ DOKUZUNCU ÇEŞİT	529
MÜPHEMATLAR	529
ALTMİŞİNCİ ÇEŞİT	534
RÂVİLERİN TARİHLERİ	534
ALTMİŞ BİRİNCİ ÇEŞİT	543
HADİS RAVİLERİNDEN SİKA (GÜVENİLİR) VE ZAYIF OLANLAR	543
ALTMİŞ İKİNCİ ÇEŞİT	548
ÖMRÜNÜN SONUNDA HADİSLERİ BİRBİRİNE KARIŞTIRAN SİKA RAVİLER	548
ALTMİŞ ÜÇÜNCÜ ÇEŞİT	555
RÂVİ VE ÂLİMLERİN TABAKALARI (MERTEBELERİ)	555
ALTMİŞ DÖRDÜNCÜ ÇEŞİT	557
RÂVİ VE ULEMÂD'AN MEVÂLİ OLANLAR	557
ALTMİŞ BEŞİNCİ ÇEŞİT	563
RÂVİLERİN VATAN VE BELDELERİ	563